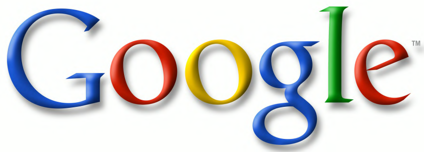

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI QUI SUPERSUNT OMNES.

TOMUS III.

LONDINI:

EXCUDEBANT GILBERT & RIVINGTON,

IN VICO DICTO ST. JOHN'S SQUARE.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI QUI SUPERSUNT OMNES,

EX RECENSIONE

ARN. DRAKENBORCHII.

PRÆTER VARIETATEM LECTIONUM GRONOVIANÆ, CREVIERIANÆ,

KREYSSIGIANÆ, ET BEKKERIANÆ,

ACCEDUNT

NOTÆ INTEGRÆ

EX EDITIONIBUS

J. B. L. CREVIERII.

CUM INDICE RERUM LOCUPLETISSIMO.

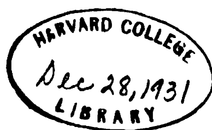
TOMUS III.

LONDINI:

IMPENSIS WHITTAKER ET SOC.; LONGMAN, BROWN, ET SOC.; DUNCAN ET MALCOLM; SIMPKIN, MARSHALL, ET SOC. OXONII: J. H. PARKER.

MDCCCXLII.

Lℓ 16.187.10

From the estate of
Edwin H. Abbot

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBRI.

EPITOME LIBRI XXXV.

P. SCIPIO Africanus legatus ad Antiochum Ephesi cum Hannibale, qui se Antiocho junxerat, conlocutus est; ut, si fieri posset, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia quum quæreret, quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet, respondit: Alexandrum Macedonum regem, quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset; quodque ultimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. *Quærenti deinde, quem secundum poneret,* Pyrrhum, *inquit,* castra metari primum docuisse. ad hoc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. *Exsequenti, quem tertium diceret,* semet ipsum *dixit. Ridens Scipio,* Quidnam tu diceres, si me, *inquit,* vicisses? Tunc vero, *inquit,* me et ante Alexandrum, et ante Pyrrhum, et ante alios posuissem. *Inter cetera prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bovem Cn. Domitii consulis locutum,* Roma cave tibi, *refertur. Adparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, incitatus ab Ætolis, qui et Philippum et Antiochum ad inferendum bellum populo Romano sollicitabant, a populo Romano descivit: et, bello adversus Philopœmenem Achæorum prætorem gesto,* [1] *ab Ætolis et ab Alexameno duce eorum interfectus est. Ætoli quoque ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus societate juncta, Antiochus Syriæ rex, quum bellum Græciæ intulisset, complures urbes occupavit; inter quas Chalcidem, et totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas et adparatum belli ab Antiocho continet.*

1 *Ab Ætolis et Alexameno duce eorum*] Quatuor ultimas voces, quæ a vulgatis absunt, in uno e MSS. suis exstare testatur Gronovius.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXV.

U. C. 559. A. C. 193. Res Hispaniæ.

PRINCIPIO anni, quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius præto Hispania citeriore cum civitatibus iis, quæ post profectior M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis, quam di dictu, prœlia fecit, et adeo pleraque adversa, ut vix [1] dimid militum, quam quod acceperat, successori tradiderit. dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum m secunda prœlia fecisset: quo terrore non minus quinquag oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Sci Idem pro prætore, Lusitanos, pervastata ulteriori provir cum ingenti præda domum redeuntes, in ipso itinere adgre ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit, mero militum inpar, superior aliis: nam et acie frequ armatis adversus longum et inpeditum turba pecorum agn et recenti milite adversus fessos longo itinere concurre Tertia namque vigilia exierant hostes: huic nocturno iti tres diurnæ horæ accesserant: nec ulla quiete data, labo viæ prœlium exceperat. Itaque principio pugnæ vigoris quid in corporibus animisque fuit, et turbaverant pı Romanos: deinde æquata paullisper pugna est. In hoc crimine ludos Jovi, [2] si vi [a] fudisset cecidissetque hostes, prætor vovit. Tandem gradum acrius intulere Romani, sitque Lusitanus. deinde prorsus terga dedit. et, q institissent fugientibus victores, ad duodecim millia host sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes fere [b] equi et signa militaria capta centum triginta quatuor. de exer Romano septuaginta et tres amissi. Pugnatum haud pr Ilipa urbe est. Eo victorem opulentum prædæ exerci P. Cornelius reduxit. ea omnis ante urbem exposita potestasque dominis suas res cognoscendi facta [c]. ce

[a] *vi* del. Kreyss. Bekk. [b] *ferme* Gron. Crev. [c] add. *est* Kreyss. Bekk.

1 *Dimidium militum, quam quod acceperat*] Non agnoscit unus e Gronovii MSS. vocem *quod*, quæ nec necessaria est. Simile mendum irrepserat supra XXXIV. 52. [*] Vid. ibi not. 78.

2 *Si vi fudisset*] Sigonii liber, et noste torinus, *si fudisset:* recte.

vendenda quæstori data: [3] quod inde refectum est, militi divisum. U. C. 559. A. C. 193.

II. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, quum hæc in Hispania gerebantur. itaque tam adversæ, quam secundæ res per ipsum amicosque ejus magnis sermonibus celebrabantur: et tentaverat, quoniam bellum ingens in provincia exarsisset, et exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pavoris ac fugæ accepturus esset, ut unam sibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam quum militem ab se ipso scriptum ex senatusconsulto adjecisset, eligeret ex omni numero sex [d] millia et quingentos pedites, et equites trecentos. *Ea se legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud multum spei esse) rem gesturum.* Seniores negare, *Ad rumores, a privatis temere in gratiam magistratuum confictos, senatusconsulta facienda esse. nisi quod aut prætores ex provinciis scriberent, aut legati renunciarent, nihil ratum haberi debere. Si tumultus in Hispania esset, placere, tumultuarios milites extra Italiam scribi a prætore.* Mens ea senatus fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias et in Siciliam navigasse delectus caussa C. Flaminium scribit: et ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum provinciarum delectibus tertium in Hispania adjecisse.

Contentio de supplemento in Hispaniam.

III. Nec in Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas jam quadraginta millia [e] hominum, adfluente quotidie multitudine ad famam belli spemque prædæ, circumsedebant. Minucius consul Arretium [4] die, quem [f] dixerat [g] ad conveniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Pisas duxit [h]; et, quum hostes mille passuum ab oppido [i] trans fluvium movissent castra, consul urbem, haud dubie servatam adventu suo, est ingressus. Postero die et ipse trans fluvium fere quingentos passus [k] ab hoste posuit castra. inde levibus prœliis a populationibus agrum sociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, novo milite, et ex multis generibus hominum conlecto, [5] necdum noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent. Ligures multitudine freti et in aciem exibant, parati de summa rerum decernere: et abundantes militum numero passim

Res Liguriæ.

Minucii Cos. res in Liguria gestæ.

[d] *sex* l. *tria* Gron. Crev. [e] *millibus* Eæd. [f] *quam* Kreyss. Bekk. [g] *edixerat* Gron. Crev. Bekk. [h] *duxit ad Pisas* Bekk. [i] *hostes non plus passuum tribus millibus ab oppido* Gron. Crev. *hostes non plus mille passuum ab oppido* Kreyss. Bekk. [k] *ferme mille passus* Gron. Crev. *quingentos fere passus* Kreyss. *quingentos ferme passus* Bekk.

3 *Quod inde refectum est*] Quod ex divendita præda collectum pecuniæ est. Sic apud Cic. in Paradoxis, *antequam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut . . .*

4 *Die quem edixerat*] Plurimi scripti, *dixerat:* quod magis placet.

5 *Necdum noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent*] Editi ante Gelenium, *ut vix fidere:* quæ verior et magis Latina lectio videtur. *Necdum noto satis*, id est, parum adhuc noto *inter se*, ita *ut vix fidere alii aliis possent.*

U. C. 559. A. C. 193. multas manus per extrema finium ad prædandum emitteban et, quum coacta vis magna pecorum prædæque esset, parat erat præsidium, per quod in castella eorum vicosque ageret

L. Cornelii res gestæ apud Boios. IV. Quum bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, con alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines ex citum in agrum Boiorum induxit, ubi longe alia belli ra quam cum Liguribus, erat. Consul in aciem exibat, hos pugnam detrectabant: prædatumque, ubi nemo obviam exi discurrebant Romani; Boii diripi sua inpune, quam tuen ea conserere certamen, malebant. Postquam omnia fe ignique satis evastata erant, consul agro hostium excessit, ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. B ubi egressum e finibus suis hostem sensere, sequeban silenti agmine, locum insidiis quærentes. nocte prætergre castra Romana saltum, qua transeundum erat Romanis, in derunt. Id quum parum occulte fecissent, consul, qui mu nocte solitus erat movere castra, ne nox terrorem in tum tuario prœlio augeret, lucem exspectavit: et, quum l moveret, tamen turmam equitum exploratum misit. Po quam relatum est, quantæ copiæ, et in quo loco essent, tot agminis sarcinas in medium conjici jussit. [6] et triarios vall circumjicere: cetero exercitu instructo ad hostem acces Idem et Galli fecerunt, postquam apertas esse insidias, recto ac justo prœlio, ubi vera virtus vinceret [i], dimicand viderunt.

V. Hora secunda ferme concursum est. [7] sinistra sociorul ala et [8] extraordinarii prima in acie pugnabant. præerant d consulares legati, M. Marcellus et Ti. Sempronius, prio anni consul. Novus consul nunc ad prima signa erat, nu legiones continebat in subsidiis; ne certaminis studio pri procurrerent [l], quam datum signum esset. equites ear extra aciem in locum patentem Q. et P. Minucios tribun militum educere jussit. inde [m], quum signum dedisset, inpet ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius venit a Ti. Semp nio Longo, *non sustinere extraordinarios inpetum Galloru et cæsos permultos esse: et, qui supersint, partim labore, part metu remisisse ardorem pugnæ. legionem alteram ex duabus, videretur, submitteret, priusquam ignominia acciperetur.* S cunda legio missa est [n], et extraordinarii recepti. Tum redi tegrata est pugna. [9] Quum et recens miles, et frequens or

[h] *mittebant* Bekk. [i] *vinceret virtus* Ead. [k] ins. *equitum* Gron. Cr
[l] *concurrerent* Eæd. [m] *unde* Bekk. [n] *missa est legio* Ead.

6 *Et Triarios vallum circumjicere*] Nempe *sarcinis;* circum sarcinas vallum jacere: ut vallo objecto sarcinæ in tuto essent, ac præsertim, ut haberent ii qui pugnaturi erant, quo se reciperent, si pellerentur. Mos erat Triarios ad custodiam castrorum relinqui: quod observat ex Dionysio Lipsius l. IV. de Mil. Rom. dial. l.

7 *Sinistra sociorum equitum ala*] Dele fid ter cum Lipsio, l. II. de Mil. Rom. dial. 7, cem *equitum:* hic enim de peditibus sociis a tur. Hoc probat tota prælii narratio. Vid. n ad l. XXV. c. 21 supra.

8 *Extraordinarii*] Itidem pedites. Vid. n ad l. XXVII. c. 12.

9 *Quum ... legio successit. sinistra*] A

nibus legio successisset, et sinistra [m] ala ex prœlio subducta est; dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æstus corpora Gallorum [n]: densis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in scuta incumbentes, sustinebant inpetus Romanorum. Quod ubi animadvertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat [10] alariis equitibus, quam concitatissimos equos inmittere jubet: et legionarios equites in subsidiis esse. Hæc procella equestris primo confudit et turbavit, deinde dissipavit aciem Gallorum; non tamen, ut terga darent. Obstabant duces, hastilibus cædentes terga trepidantium, et redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur milites, *Ut paullulum adniterentur: victoriam in manibus esse. dum perturbatos* [o] *et trepidantes viderent, instarent. si restitui* [11] *ordines sissent* [p], *integro rursus eos prœlio et dubio dimicaturos.* Inferre vexillarios jussit signa. omnes connisi tandem averterunt hostem. Postquam terga dabant, et in fugam passim effundebantur, tum ad persequendos eos legionarii equites inmissi. Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt [q]; vivi capti mille nonaginta duo: equites septingenti viginti unus, tres duces eorum, signa militaria ducenta duodecim, carpenta sexaginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit. supra quinque millia militum, ipsorum aut sociorum, sunt amissa, centuriones tres et viginti, præfecti sociûm quatuor, et M. Genucius, et M. Marcius [r] tribuni militum secundæ legionis.

U. C. 559.
A. C. 193.

VI. Eodem fere tempore duorum consulum literæ adlatæ sunt, L. Cornelii de prœlio ad Mutinam cum Boiis facto, et Q. Minucii a Pisis. *Comitia suæ sortis esse. ceterum adeo suspensa omnia in Liguribus se habere, ut abscedi inde, sine pernicie sociorum et damno reipublicæ, non possit. Si ita videretur Patribus, mitterent ad collegam, ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret: si id facere gravaretur, quod non suæ sortis id negotium esset, se quidem facturum, quodcumque senatus censuisset; sed etiam atque etiam* [12] *viderent, ne magis e republica esset interregnum iniri, quam ab se in eo statu relinqui provinciam.* Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegæ ad senatum missas deferrent ad eum; et nunciarent, *senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romam veniret, potius, quam Q. Minucius a bello integro avoca-*

[m] *successit. sinistra* Gron. Crev. [n] *Gallorum corpora* Bekk. [o] *turbatos* Gron. Crev. [p] *sivissent* Eæd. [q] *sunt cæsa* Bekk. [r] *et Q. et M. Marcii* Kreyss. Bekk.

dreas, et Victor. codex cum uno ex MSS. Hearnii, *successisset. Et sinistra:* quod placet.

10 *Alariis equitibus*] Sociorum equitibus. Vid. not. ad l. XXVI. c. 14.

11 *Ordines sivissent*] MSS. Gronoviani *scissent:* Victor. *siissent.* Lege *sissent.*

12 *Viderent ne magis e republica esset*] Proba lectio: quæ tamen auctoritate non satis firma stat. Scripti etenim et omnes editi, teste Hearnio, pro particula *ne* exhibent *si.* Nec aliter Vict. codex.

U. C. 559. A. C. 193. *retur*[q], *interregnum iniri passurum.* Missi legati renunciarı *L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romam ventur* De literis L. Cornelii, quas scripserat secundum prœlium c Boiis factum, disceptatio in senatu fuit: quia privatim ple que senatoribus legatus M. Claudius scripserat, *Fortunæ po Romani et militum virtuti gratiam habendam, quod res l gesta esset. Consulis opera et militum aliquantum amissum hostium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerit, elaps Milites eo plures perisse, quod tardius ex subsidiis, qui labor tibus opem ferrent, successissent. Hostes e manibus emis quod equitibus legionariis et tardius datum signum esset, et ן sequi fugientes non licuisset.*

VII. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequ tiores [13] consultatio dilata est. Instabat enim cura alia, q civitas fœnore laborabat: et quod[r], quum multis fœnebri legibus constricta avaritia esset, via fraudis inita erat, [14] u socios, qui non tenerentur iis legibus, nomina transcribere ita libero fœnore obruebant debitores. [15] Cujus coërcen quum ratio quæreretur, diem finiri placuit [16] Feralia, c proxime fuissent: ut, qui post eam diem socii civibus Romı credidissent pecunias, profiterentur; et ex ea die pecuniæ ditæ, [17] quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceret Inde, postquam professionibus detecta est magnitudo alieni, per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribu plebis ex auctoritate Patrum plebem rogavit, plebesque sci ut [18] cum sociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ jus id quod cum civibus Romanis, esset. Hæc in Italia domi n tiæque acta. In Hispania nequaquam tantum belli f Res Hispaniæ. quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispa oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna mil deduxit. et per hiemem prœlia aliquot, nulla memoria dig adversus latronum magis, quam hostium, excursiones, v tamen eventu, nec sine militum jactura, sunt facta. Maj

[q] *avocaret* Bekk. [r] *quod* del. Gron. Crev. [s] *cernendi* Eæd. [t] *redderetur* B

13 *Consultatio dilata*] Sic conjecerat Gronovius, et firmant MSS. Hearnii, consentiente Victorino. Vulgo *delata est.*

14 * *Ut in socios ... nomina transcriberent*] *Nomina* hic interpretanda sunt *obligationes.* Si quis Romanus a Romano pecuniam sumeret mutuam, jubebatur a creditore se profiteri scripto debitorem, non ejus a quo vere acceperat, sed alicujus Latini.

15 *Cujus cernendi*] Sic quidem scripti. Nec malus omnino sensus. *Cernendi* erit *inspiciendi, perpendendi.* Mallemus tamen, quod quidam editi habebant, licet repudiatum a Sigonio et Gronovio, *cujus coercendi.*

16 *Feralia*] *Diis Manibus sacrata festa,* inquit Festus. De hujus nominis origine sic habet Ovidius in Fastis, l. II. *Hanc, quia justa ferunt, dixere Feralia lucem.* Ea notantur in quibusdam Kalendariis a. d. IX. Kalend. l tias, sive die 21. Februarii; in Fastis O a. d. XII. Kal. Martias, sive 18. Februarii

17 *Quibus debitor vellet legibus*] Ap ex iis quæ præcedunt, legibus Romanis cumscriptam esse fœnerandi licentiam, et debitoris fuisse, ut secundum eas potius pecuniæ creditæ diceretur, sive judicare controversiæ de pecuniis creditis, quam se dum leges, quibus socii Latini nominis ute tur. Ut igitur faveant debitori, permittunt arbitrio decernendum quibusnam legibus, manis an Latinis, jus pecuniæ creditæ vellet.

18 * *Cum sociis*] Qui pecunias mutuas bus Romanis dedissent. Socii inter se suis l bus uti procul dubio sinuntur.

res gestæ[s] a M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vectonibusque et Celtiberis signis conlatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit fugavitque: regem Hilermum vivum cepit. U. C. 559. A. C. 193.

VIII. [19] Quum hæc in Hispania gerebantur[t], comitiorum jam adpetebat dies. itaque L. Cornelius consul, relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu quum de rebus ab se gestis disseruisset, [20] quoque in[u] statu provincia esset; questus est cum Patribus conscriptis, quod, tanto bello una secunda pugna tam feliciter perfecto, non esset habitus Diis inmortalibus honos. Postulavit deinde, ut[x] supplicationem simul triumphumque decernerent. Prius tamen, quam relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorque fuerat, *Literas eodem tempore*, dixit, *et consulis L. Cornelii ad senatum, et M. Marcelli ad magnam partem senatorum, adlatas esse, inter se pugnantes: eoque dilatam esse consultationem, ut præsentibus auctoribus earum literarum disceptaretur. Itaque exspectasse sese, ut consul, qui sciret ab legato suo adversus se scriptum aliquid, quum ipsi veniendum esset, deduceret eum secum Romam: quum etiam verius esset,* [21] *Ti. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quam legato. Nunc videri esse amotum de industria, ne*[y] *ea, quæ scripsisset,* [22] *præsens diceret, aut argueret*[z] *coram: et, si quid vani adferret, argui posset, donec ad liquidum veritas explorata esset. Itaque nihil eorum, quæ postularet consul, decernendum in præsentia censere.* Quum pergeret nihilo segnius referre, ut supplicatio decerneretur, triumphantique sibi urbem[a] invehi liceret; M. et C. Titinii tribuni plebis, se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt.

L. Cornelius Cos. postulat triumphum sibi decerni.

Nec impetrat.

IX. Censores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus et C. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit. censa sunt civium capita [23] centum quadraginta tria millia, septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt, et Tiberis

Lustrum conditum.

[s] *gesta res* Bekk. [t] *Dum—agerentur* Gron. Crev. [u] *in* del. Bekk. [x] *ut* del. Ead. [y] *ne* l. *qui* Gron. Crev. Bekk. [z] *diceret, arguere* Bekk. [a] *in urbem* Gron. Crev.

19 *Dum hæc in Hispania agerentur*] Modius e MS. suo profert, *Quum hæc in Hispania gerebantur*. Victor. quoque codex habet *quum*. Nec moræ sumus cuiquam, quominus illam particulam in locum τοῦ *dum* admittat. Sed illud assentiri non possumus Gronovio, vulgatam lectionem σολοικίζειν, et Latine dici omnino debuisse *Dum hæc agebantur*. Utroque enim modo Latina oratio est. Et ipse Gronovius infra, c. 36, ubi legitur, *libertatem, quum restitui videretur, interceptam*, emendat, *dum restitui videretur*.

20 *Quoque in statu*] Duo MSS. teste Gronovio abolent præpositionem: et sic nonnunquam mavult Livius. Lib. III. c. 68. *Quid tandem? privatæ res vestræ quo statu sunt?*

21 *Ti. Sempronio imperium habenti*] Cui imperium ex consulatu prorogatum erat, ut colligitur ex c. 56. l. XXXIV. * Tamen supra c. 5, legatus ille, itidem ut M. Marcellus, dicitur. † Noster Vict. ut et unus e MSS. Gronovianis, *Sempronio Tito:* ut legendum videatur *Sempronio Tiberio*. Amat enim interdum Livius prænomina postponere nominibus.

22 *Præsens diceret, aut argueret coram, et si quid*] Magis placeret: *qui ea quæ scripsisset præsens diceret, et aut argueret coram, aut, si quid vani afferret, argui posset.*

23 * *Centum*] Admodum verisimile est hunc numerum justo minorem esse, et Livium scripsisse *ducenta*. Hoc probant numeri ejus lustri cujus proxime præcessit mentio, (supra XXIX. 37,) et lustri sequentis, infra XXXVIII. 36.

U. C. 559. A. C. 193. Prodigia.

loca plana urbis inundavit. Circa portam Flumentanam eti conlapsa quædam ruinis sunt: et porta Cœlimontana fulm icta est, murusque circa multis locis de cœlo tactus. Et A ciæ, et [a] Lanuvii, et in Aventino, lapidibus pluit; et a Caj nunciatum est, examen vesparum ingens in forum advola et in Martis æde consedisse. eas conlectas cum cura, et i crematas esse. Horum prodigiorum caussa decemviri lib adire jussi, et novemdiale sacrum factum, et supplicatio indi est, atque urbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victo Virginis, prope ædem Victoriæ, M. Porcius Cato dedica biennio post, quam vovit. Eodem anno [24] coloniam Latin [25] in agrum [b] Thurinum triumviri deduxerunt Cn. Manl Vulso, L. Apustius Fullo, [26] Q. Ælius Tubero, cujus lege de cebatur. tria millia peditum iere, trecenti equites: nume exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pe tes, sexagena in equites. Apustio auctore, tertia pars a demta est: quo postea, si vellent, novos colonos adscrib possent. Vicena jugera pedites, quadragena equites acceperu

Multi et potentes candidati consulatus.

X. In exitu jam annus erat, et ambitio magis, quam u quam alias, exarserat consularibus comitiis. multi et poten petebant patricii plebeiique: P. Cornelius Cn. filius Scij qui ex Hispania provincia nuper decesserat magnis rel gestis, et L. Quinctius Flamininus, qui classi in Græcia pı fuerat, et Cn. Manlius Vulso. hi patricii. Plebeii aut C. Lælius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, M'. Acili sed omnium oculi in Quinctium Corneliumque conjecti. n et in unum locum petebant ambo patricii, et rei militaris glo recens utrumque commendabat. Ceterum ante omnia cer men accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi æta suæ imperatores. major gloria in Scipione [c]: et, quo major, [27] propior invidiam [d]. Quinctii recentior, ut qui eo anno triu phasset. Accedebat, quod alter decimum jam prope ann assiduus in oculis hominum fuerat; [28] quæ res minus veren magnos homines ipsa satietate facit: consul iterum post victum Hannibalem, censorque fuerat. In Quinctio [29] nova

[a] *et* del. Gron. Crev. [b] *castrum* Bekk. [c] *Scipionis* Gron. Crev. B [d] *invidiæ* Gron. Crev.

24 *Coloniam Latinam*] Vid. not. 85, ad l. XXXIV. c. 53.

25 *In agrum Thurinum*] Scripti cum vetustioribus editis *in castrum Ferentinum*. Recte videtur Sigonius reposuisse *Thurinum* ex l. XXXIV. c. 53, supra. Sed nihil vetat retineri vocem *castrum*, legique *in castrum Thurinum*, qui fortasse est is ipse pagus Thurinus, de quo Suet. in Aug. c. 2. Hæc fere Gronovius.

26 *Q. Ælius Tubero*] Vid. not. 86 ad locum modo memoratum.

27 *Propior invidiæ*] Sigonii liber, et unus e Gronoviania, exhibent *invidiam*. Et alludunt plurimi, inter quos Victorinus, præferuntque *invidia*. Sane sic amat loqui Liv L. I. c. 25, *prope metum res fuerat*. Et ibid *propius Albam*. Et l. XXVIII. c. 15, *proxi . . . hostem*.

28 *Quæ res minus verendos magnos homi* Adjicere potuit Livius, quod Valerius M testatur, l. II. c. 4, eo alienatum esse a Scipi vulgi animum, quod auctor fuisset secerne loca senatoria a populo in ludis spectan Vid. supra l. XXXIV. c. 54.

29 * *Nova et recentia*] *Nova*, intacta, n mercede, quæ illi exsoluta esset, præflor *Recentia*, nupera. Contra in Scipione me non jam erant aut *nova ad gratiam*, quum

recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat a populo post triumphum, nec adeptus erat: *pro fratre germano, non patruele, se petere* aiebat: *pro legato et* [30] *participe administrati* [d] *belli. se terra, fratrem mari, rem gessisse.* His obtinuit, ut præferretur candidato, quem Africanus frater ducebat [e]; quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente; [31] quem tantum præjudicium senatus, virum e civitate optimum judicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in urbem acciperet. L. Quinctius et Cn. Domitius Ahenobarbus consules facti. adeo ne in plebeio quidem consule, quum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Bæbius Tamphilus, L. Valerius Tappo [f], Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi et L. Æmilii Paulli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clipea inaurata in fastigio Jovis ædis posuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto; alteram a porta Fontinali ad Martis aram, qua in Campum iter esset, perduxerunt.

U. C. 559. A. C. 193.

Scipio victus a Quinctio.

XI. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. Extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta est. nam et castra consulis obpugnata, ægre sunt defensa: et non ita multo post per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. qua quum exitus non pateret, converso agmine redire instituit consul: et ab [g] tergo fauces saltus occupatæ a parte hostium erant, Caudinæque cladis memoria non animis modo, sed prope oculis, obversabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. eorum præfectus consuli pollicetur, *Se parte, utra vellet, cum suis erupturum. Tantum uti diceret, utra pars frequentior vicis esset. in eos se inpetum facturum: et nihil prius quam flammam tectis injecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent, et discurrere ad opem ferendam suis.* Conlaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Numidæ equos conscendunt, et obequitare stationibus hostium, neminem lacessentes, cœperunt. Nihil primo adspectu contemtius. equi hominesque [32] paulluli et graciles: discinctus et inermis eques, præterquam quod jacula secum portat: equi

Res gestæ apud Ligures.

Numidarum equitatus.

[d] *administrandi* Crev. Bekk.
[e] *deducebat* Gron. Crev.
[f] *Tappus*, et sic infra, Eæd.
[g] *a* Eæd.

cando consulatu censuraque remunerata viderentur, aut *recentia*, utpote decimum jam annum habentia.

30 *Participe administrandi belli*] Hic vulgo legitur *administrati*. Sed putamus Sigonium, auctorem illius lectionis quam eliminavimus, nimis credidisse libro suo, editores Sigonio. Quod dedimus præferebant editi ante Sigonium, et servat Vict. codex. Atque hoc nobis elegantius videtur.

31 *Quem tantum præjudicium senatus virum*] Quem commendabat tantum præjudicium senatus, quod nempe ab amplissimo ordine judicatus esset vir e civitate optimus. Unicum verbum *deducebat* in omnia hujus periodi membra sufficere Livio visum est, ex more a nobis notato ad l. III. c. 67.

32 *Pauluti*] Parvuli. Supra l. VIII. c. 11, *pro paulula via.*

U. C. 559. A. C. 193.

sine frenis, deformis ipse cursus rigida cervice et exte capite currentium. Hunc contemtum de industria augen labi ex equis, et per ludibrium spectaculo esse. Itaque, primo intenti paratique, si lacesserentur, in stationibus fuer jam inermes sedentesque pars maxima spectabant. Num adequitare, dein refugere, sed propius saltum paullatim eve [33] velut quos inpotentes regendi equi invitos efferrent.] tremo subditis calcaribus inter [h] medias stationes host erupere: et, in agrum latiorem evecti, omnia propinqua tecta incendunt. proximo deinde vico inferunt ignem, f flammaque omnia pervastant. Fumus primo conspec deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremo s ores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt. ita sine consilio, sine imperio, pro se quisque currere ad tutanda [i]: momentoque temporis castra relicta erant, et o dione liberatus consul, quo intenderat, pervenit.

Liberat exercitum Romanum.

Ætolorum molitiones.

XII. Sed neque Boii, neque Hispani, cum quibus eo a bellatum erat, [34] tam inimici infestique [k] erant Romanis q Ætolorum gens. Ii post deportatos ex Græcia exerc primo in spe fuerant, et Antiochum in vacuam Europæ] sessionem venturum; nec Philippum, aut Nabin quietu Ubi nihil usquam moveri viderunt, agitandum aliquid 1 cendumque rati, ne cunctando senescerent consilia, concil Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum, conque injurias Romanorum statumque Ætoliæ, *quod omnium Gra gentium civitatiumque inhonoratissimi post eam victoriam ess cujus caussa ipsi fuissent,* legatos censuit circa reges mitten qui non solum tentarent animos eorum, sed suis quem stimulis moverent ad Romanum bellum. Damocritus ad bin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris Antiochum est missus. Tyranno Lacedæmonio Damocri [35] *ademtis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem,* dic *inde militem, inde naves navalesque socios habuisse. inclu suis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponn numquam habiturum recuperandi sua occasionem, si eam, tum esset, prætermisisset. Nullum exercitum Romanum in G cia esse:* [36] *nec propter Gythium, aut maritimos alios Laco dignam caussam existimaturos Romanos, cur legiones in Græc rursus* [l] *transmittant.* Hæc ad incitandum animum tyra dicebantur, ut, quum in Græciam Antiochus trajecis

Concitant reges ad bellum Romanum.

h *per* Gron. Crev. i *tuenda* Crev. k *tam inimice infesti* E l *rursum* Gron. Crev.

33 * *Velut quos*] Quasi impotentes regendi ab equis invlti efferrentur.

34 *Tam inimici*] Victor. una particula auctior, *tam tunc inimici.*

35 * *Ademptis maritimis civitatibus*] Vid. not. 25 ad XXXIV. 35, supra.

36 *Nec propter Gythium . . . . dignam caussam existimaturos*] Tolle cum Gronovio oti et inelegans vocabulum *propter.* Simile tamentum nobis ab aliena manu immissum visum est l. XXIV. c. 8. *Ob eamdem ca . . fuisse non negaverim.* Ubi monuimus lendam esse voculam *ob.*

[37] conscientia violatæ per sociorum injurias Romanæ amicitiæ, conjungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam major orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quam tyrannus, detractus erat, quoque plures ademtæ res. Ad hoc vetusta regum Macedoniæ fama, peragratusque orbis terrarum victoriis ejus gentis referebatur. *Et tutum vel incepto, vel eventu se consilium adferre. nam neque, ut ante se moveat Philippus, quam Antiochus cum exercitu transierit in Græciam, suadere; et, qui sine Antiocho adversus Romanos Ætolosque tam diu sustinuerit bellum, ei, adjuncto Antiocho, sociis Ætolis, qui tum graviores hostes, quam Romani fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse?* Adjiciebat de duce Hannibale, nato adversus Romanos hoste, qui plures et duces et milites eorum occidisset, quam quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho: et omnium primum, *prædam de Philippo Romanorum esse* dicere, *victoriam Ætolorum, et aditum in Græciam Romanis nullos alios, quam Ætolos, dedisse; et ad vincendum vires eosdem præbuisse.* deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiocho ad bellum essent: quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo et Nabide [38] libero mendacio abutebatur: *paratum utrumque ad rebellandum esse: et primam quamque occasionem recuperandi ea, quæ bello amisissent, adrepturos.* Ita per totum simul orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum. [39] reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt.

U. C. 559. A. C. 193.

Nabis bellum molitur.

XIII. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit, ad seditiones in iis miscendas: et alios principum donis ad suam caussam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum a T. Quinctio cura mandata erat. itaque extemplo [40] et ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denunciarentque, ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret: et auxilia ad Gythium, quod jam obpugnabatur a tyranno, et Romam, qui ea nunciarent, legatos miserunt. Antiochus rex, ea hieme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Ægypti filia in matrimonium data, quum Antiochiam se recepisset, per Ciliciam, Tauro monte superato, extremo jam hiemis Ephesum pervenit: inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam ultimarum partium regni, ne

37 *Conscientia violatæ . . . Romanæ amicitiæ conjungeret se cum Antiocho*] Scripti hic corrupti sunt. Retineamus vulgatam lectionem, quæ jamdiu editos obtinet, donec melius quid aut certius e MSS. eruatur.

38 * *Libero mendacio abutebatur*] Sine ullo modo ad utilitatem caussæ suæ utebatur libertate mentiendi de Philippo et Nabide absentibus. Quum Philippus et Nabis abessent, Dicæarchus libere de iis mentiri poterat: et quod poterat, id licenter omnino, inserviens caussæ suæ, faciebat.

39 **Reges tamen*] Ex duobus regibus alter, nempe Philippus, non motus est: alter, Antiochus, tardius motus est.

40 *Et ad tyrannum legatos miserunt*] Hic verbum *miserunt* supervacuum est, et odiose inculcatum, quum reperiatur idem in fine totius periodi.

U. C. 559. A. C. 193.

Legati Rom. ad Antiochum.

quid, absente se, ab tergo moveretur, ipse cum omnibus restribus copiis ad Pisidas, qui circa [41] Sidam [m] incolunt, pugnandos est profectus. Eo tempore legati Romani P. picius et [n] P. Villius, qui ad Antiochum (sicut ante dic est) missi erant, jussi prius Eumenem adire, Elæam ven inde [42] Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) escenderu Cupidus belli adversus Antiochum Eumenes erat, grav si pax esset, adcolam tanto potentiorem regem credens; e dem, si motum bellum esset, non magis parem Romanis quam Philippus fuisset: et aut funditus sublatum iri: au pax victo daretur, multa illi detracta sibi accessura: ut f deinde se ab eo sine ullo Romano auxilio tueri posset. Eti si quid adversi casurum foret, satius esse Romanis s quamcumque fortunam subire, quam solum aut imper pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob h quantum auctoritate, quantum consilio valebat, incitabat manos ad bellum.

XIV. Sulpicius æger Pergami substitit. Villius, quum sidiæ bello occupatum esse regem audisset, Ephesum fectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut Hannibale, qui tum ibi forte erat, sæpe congrederetur; animum ejus et tentaret, si qua posset, et [p] metum dem periculi ei quidquam [q] ab Romanis esse. His conloquiis a quidem actum nihil est; [43] secutum tamen sua sponte velut consilio petitum esset, ut vilior ob ea regi Hanniba suspectior ad omnia fieret. [44] Claudius, secutus Græcos lianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione tradit: e que Ephesi conlocutum cum Hannibale. Et sermonem et unum [r] refert, quo quærenti Africano, *quem fuisse maxin imperatorem Hannibal crederet?* respondisse, *Alexand Macedonum regem: quod parva manu innumerabiles exerc fudisset* [45] *quodque oras* [s], *quas visere supra spem humanam es peragrasset.* Quærenti deinde, *quem secundum poneret? P rhum,* dixisse, [46] *castra metari primum docuisse. ad hoc ne*

Conloquium Scipionis cum Hannibale.

[m] *Sindam* Bekk. [n] *et* del. Gron. Crev. [o] *ascenderunt*
[p] *et si qua posset* Bekk. [q] *quicquam ei* Ead. [r] *unum etiam*
[s] *ultimas oras* Gron. Crev. Kreyss. Bekk.

41 *Sidam*] Scripti et veteres editi *Sicam.* Correxit Glareanus.

42 *Pergamum . . . ascenderunt*] Hoc Gelenii est. Jac. Gronovius, quum scripti et editi habeant *descenderunt,* emendat hic, ut jam ante aliquoties, *escenderunt.*

43 *Secutum tamen sua sponte est*] Victor. codex pro *est* substituit *tum.* Utrumque eradas licet.

44 *Claudius secutus Græcos Acilianos libros*] Acilianos libros e Græco in Latinum sermonem convertisse Claudius dicitur supra l. XXV. c. 39. Vid. ea quæ ibi annotamus.

45 *Quodque ultimas oras . . . peragrasset*] Parce omnino laudatur Alexander, si ultimas oras peragrasse tantummodo, non et subegisse dicatur. Videtur legendum *victoriis peragrasset,* quemadmodum supra c. 12, *peragratu Orbis terrarum victoriis ejus gentis.*

46 *Castra metari primum docuisse*] T hoc Scipionis cum Annibale colloquium, q aliunde fabellam non sane admodum inge fictam sapere videtur, tum duobus maxi locis indicat Romanum aliquem argumenti ditorem. Primus est hic ipse, ubi Pyr universim dicitur castra metari primus docu quum id tantummodo verum sit de Rom qui, teste Frontino, l. IV. Strategem. captis ejus castris ex eorum metatione emendaverunt. Secundus est, qui mox se tur, ubi Pyrrhus propterea laudatur, effecerit ut Italicæ gentes ejus imperium mallent, quam populi Romani, tamdiu prin in ea terra: qua in laude Pyrrho tributa

nem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicæ gentes regis externi, quam populi Romani, tamdiu principis in ea terra, imperium esse mallent. Exsequenti, *quem tertium duceret?* haud dubie *semet ipsum* dixisse. Tum risum obortum Scipioni, et subjecisse. *Quidnam tu diceres, si me vicisses? Tum me vero,* inquit, *et ante Alexandrum, et ante Pyrrhum, et ante omnes alios*[t] *imperatores esse.* Et perplexum Punico astu responsum, et inprovisum adsentationis genus Scipionem movisse, quod e grege se imperatorum velut inæstimabilem secrevisset.

U. C. 559. A. C. 193.

XV. Villius ab Epheso Apameam processit. eo et Antiochus, audito Romanorum legatorum adventu, obcurrit: Apameæ congressis disceptatio eadem ferme fuit, quæ Romæ inter Quinctium et legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi, filii regis, quem missum paullo ante dixeram in Syriam, diremit conloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis desiderium. id enim jam specimen sui dederat, ut, si vita longior contigisset, magni justique regis in eo indolem fuisse adpareret. Quo carior acceptiorque omnibus erat, eo mors ejus suspectior fuit, gravem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoque caussam clandestino facinori adjiciebant, quod, quum Seleuco[u] filio Lysimachiam dedisset, Antiocho quam similem daret sedem, [47] ut procul ab se honore eum quoque ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus obversaretur, Pergamum concessit. Rex Ephesum, omisso, quod inchoaverat, bello, rediit. ibi, per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum ejus erat, secreta consilia agitavit. Minio, ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis [48] ex rebus in Syria aut Asia gestis, non caussa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu jam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se, quæ pro caussa essent, dicturum, persuasit, ut a Pergamo arcesserentur legati.

Moritur regis filius.

XVI. Jam convaluerat Sulpicius: itaque ambo Ephesum venerunt. Rex a Minione excusatus, et absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio; *Specioso titulo,*

Conloquium legatorum Rom. cum Minione.

[t] *alios omnes* Bekk. [u] *quod Seleuco* Ead.

simul prodit illa Romanæ gloriæ admiratio, quam ubique præferunt Romanorum scripta. His adde quod Plutarchus in Pyrrho de hoc eodem colloquio agens, aliter omnino rem narrat. Apud eum, nulla Alexandri mentione facta, Pyrrhus ab Annibale primus, secundus Scipio, tertius Annibal ipse nominatur: quomodo perit omnis hujus sermonis, a Livio laudatus, lepos.

47 *Ut procul ab se honore eum quoque ablegaret*] *Honore,* id est, per honorem, per speciem honoris.

48 *Ex rebus in Syria aut Asia gestis*] Res gestæ Antiochi, partim adversus rebelles, partim adversus Ptolemæum Philopatora regem Ægypti, haud sane contemnendæ, memorantur a Polybio, libb. IV. et V.

U. C. 559. inquit, *uti vos, Romani, Græcarum civitatium liberand*
A. C. 193. *video : sed facta vestra orationi non conveniunt ; et* [49] *aliud*
tiocho juris statuistis, alio ipsi utimini. Qui enim magis S
næi Lampsacenique Græci sunt, quam Neapolitani, et Rh
et Tarentini, a quibus stipendium, a quibus naves ex fœder
igitis ? Cur Syracusas, atque in alias Siciliæ Græcas urbes
torem quotannis, cum imperio et virgis et securibus, mitt
nihil aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos iis
leges imposuisse. Eamdem de Smyrna et Lampsaco civitatibu
quæ Ioniæ aut Æolidis sunt, caussam ab Antiocho acc
Bello superatas a majoribus, et [50] *stipendiarias ac vecti*
factas, in antiquum jus repetit. itaque ad hæc ei respo
velim, si ex æquo disceptatur, et non belli caussa quæritur.
ea Sulpicius, [51] *Fecit verecunde*, inquit, *Antiochus, qui, si*
pro caussa ejus non erant, quæ dicerentur, quemlibet ista,
se, dicere maluit. Quid enim simile habet civitatium ea
quas comparasti, caussa ? Ab Rheginis, et Neapolitan
Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatem, u
perpetuo tenore juris, semper usurpato, numquam intern
quæ ex fœdore debent, exigimus. Potesne tandem dicere,
populi non per se, non per alium quemquam fœdus mutav
sic [p] *Asiæ civitates, ut semel venerunt in majorum An*
potestatem, in perpetua possessione regni vestri perman
et non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse pote
alias per multos annos nullo ambigente libertatem usurp
Nam si, quod aliquando servierunt, temporum iniquitate p
jus post tot [52] *sæcula adserendi eos in servitutem faciet* [q] ;
abest, quin actum nobis nihil sit, quod a Philippo libera
Græciam, et repetant posteri ejus Corinthum, Chalcidem, I
triadem, et Thessalorum totam gentem ? Sed quid ego cau
civitatium ago, quam, ipsis agentibus, et nos et regem ipsum
noscere æquius est ?

XVII. Vocari deinde civitatium legationes jussit, pr
ratas jam ante et instructas ab Eumene, qui quantumcu
virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno duc
Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas, nunc e
tulationes [r] inserit, et æqua iniquis miscent [s], e discepta
altercationem fecerunt. itaque, neque [t] remissa ulla re, r
Rex consilium habet de Romano bello. inpetrata, æque ac venerant, omnium incerti legati Ro
redierunt. Rex, dimissis iis, consilium de bello Roman
buit. Ibi [53] alius alio ferocius (quia quo quisque asperiu

[p] add. *et* Gron. Crev. [q] *facit* Eæd. [r] *postulationes*
[s] *postulationes inserit, æqua iniquis miscentes* Gron. Crev. [t] *nec*

49 *Aliud Antiocho juris statuistis*] Imo *statuitis.* Jac. Gronovius.

50 * *Stipendiarias ac vectigales*] Vid. not. 92 ad XXI. 41.

51 * *Fecit verecunde*] Pudorem suum probat. Etenim impudentis est futilibus sermonibus velle alteri fucum facere.

52 *Secula*] Γενεάς. Vid. not. 67
18.

53 *Alius alio ferocius : quia . . . maj*
Alius superbiam postulatorum increpare
terius hoc *alius* non esse Livii existi
sed immissum ab iis qui non viderunt
thesi includenda ea omnia quæ interposi

versus Romanos locutus esset, eo spes gratiæ major erat) alius U. C. 559. superbiam postulatorum increpare, tamquam Nabidi victo, sic A. C. 193. Antiocho, maximo Asiæ regum, inponentium leges. *quamquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, et patriam Lacedæmonem, remissam.* [54] *Antiocho si Smyrna et Lampsacus imperata faciant, indignum videri.* alii, *parvas et vix dictu dignas belli caussas tanto regi eas civitates esse. sed initium semper* [55] *a parvis injusta imperandi fieri*[s]*: nisi crederent, Persas, quum aquam terramque ab Lacedæmoniis petierunt*[t], [56] *gleba terræ et haustu aquæ eguisse. Per similem tentationem* [57] *Romanis de duabus civitatibus agi.* [58] *et alias civitates, simul duas jugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. Si non libertas servitute potior sit, tamen omni præsenti statu spem cuique novandi res suas blandiorem esse.*

XVIII. Alexander Acarnan in consilio[u] erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi: et, tamquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is tamquam non, utrum bellandum esset, nec ne, consuleretur, sed ubi et qua ratione bellum gereretur, *Victoriam se haud dubiam proponere animo* adfirmabat, *si in Europam transisset rex, et in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Jam primum Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quæque belli paratos. In duobus velut cornibus Græciæ, Nabin a Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates: quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent; a Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audisset, arma capturum. Nosse se spiritus ejus, nosse animum: scire, ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingentes jam diu iras eum in pectore volvere. meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes Deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adjutorem. cujus voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. Tantum non cunctandum, neque*[x] *cessandum esse. in eo enim victoriam verti,* [59] *si et loca opportuna, et socii præoccuparentur.*

[s] *semper per jus injusta impetrandi fieri:* Gron. [t] *petierint* Bekk.
[u] *concilio* Gron. Crev. [x] *nec* Bekk.

inter adverbium *ferocius*, et hoc membrum, *superbiam postulatorum increpare.* * Itaque sensus erit: omnes increpare incipiunt superbiam postulatorum, certantes inter se quis ferocissime et audacissime loqueretur.

54 *Antiocho si ... imperata faciant*] Si Antiocho pareant.

55 *A parvis injusta imperandi*] Sic Rubenius e conjectura emendaverat, quum prius legeretur *per jus injusta impetrandi.* Firmant emendationem duo MSS. Dujatio, duo Hearnio inspecti, cum nostro Victor. nisi quod particula *a* non in omnibus reperitur, sed in duobus tantum e quinque memoratis.

56 *Gleba terræ et haustu aquæ*] Haud fortasse accommodatum ad rem præsentem exemplum. Quum enim Persæ aquam et terram peterent, non sibi aditum a parvis ad ulteriora præstruebant: sed volebant plane se dominos agnosci, ut constat ex multis passim Herodoti locis.

57 *Romanis ... agi*] Lege cum Gronovio, *a Romanis.*

58 *Et alias*] Mallemus *sed alias.*

59 * *Si ... socii præoccuparentur*] Si maturaret Antiochus sibi socios adsciscere Græciæ populos, antequam Romani in Græciam venirent, et Græcorum secum societatem firmarent.

U. C. 559. A. C. 193. *Hannibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse* ' *distringendos Romanos.*

Hannibal suspectus regi. XIX. Hannibal non adhibitus in consilium[u], propter ‹ loquia cum Villio suspectus regi, et in nullo postea hoı habitus, primo eam contumeliam tacitus tulit: deinde me esse ratus, et percunctari caussam repentinæ alienationis purgare se, [61] tempore apto, quæsita simpliciter iracun

Se purgat. caussa auditaque, *Pater Hamilcar*, inquit, *Antioche, par admodum me, quum sacrificaret, altaribus admotum jurejura adegit, numquam amicum fore populi Romani. Sub hoc sa mento sex et triginta annos militavi: hoc me in pace* [62] *pa mea expulit*[x]*: hoc patria extorrem in tuam regiam addu hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicumque vires, arma esse sciam, huc veniam, toto orbe terrarum quærens ali Romanis hostes. Itaque, si quibus tuorum* [63] *meis crimin apud te crescere libet,* [64] *aliam materiam crescendi ex me*[y] *q rant. Odi, odioque sum Romanis. id me verum dicere, p Hamilcar et Dii testes sunt. Proinde, quum de bello Rom cogitabis, inter primos amicos Hannibalem habeto. si qua re* [65] *ad pacem compellet, in id consilium alium, cum quo delibe quærito.* Non movit modo talis oratio regem, sed etiam rec ciliavit Hannibali. Ex consilio ita discessum est, ut bell gereretur.

U. C. 560. A. C. 192. L. Quinctio, Cn. Domitio Coss. Provinciæ divisæ. XX. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem An chum, sed nihildum ad id bellum præter animos parab Consulibus ambobus Italia provincia decreta est: ita ut ir se compararent, sortirenturve, uter comitiis ejus anni præes ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quo e extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli ı missum, ut duas legiones scriberet novas, et sociûm[z] La nominis[a] viginti millia, et equites octingentos[b]. Alteri c suli duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius consul superi anni habuisset: et [66] sociûm ac Latini nominis ex eodem ercitu[c] quindecim millia, et equites quingenti. Q. Minı cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum im

[u] *concilium* Gron. [x] *extulit* Ead. [y] *quam ex me* Gron. C
[z] *sociûm ac* Crev. [a] *nominis Latini* Bekk. [b] *nongentos* Gron. (
[c] ins. *pedites* Eæd.

60 * *Ad distringendos Romanos*] Ad cogendos Romanos dispertiri in diversa curas viresque.

61 *Tempore apto*] Placet Gronovii conjectura: *tempore capto.* Sic l. III. c. 9. *Insidiatum eum, et tempore capto adortum rempublicam.* Quod si admittatur, distinguendum erit post *purgare se.*

62 *Patria mea expulit*] Vulgo *extulit:* minus recte. Illud alterum revocavit Jac. Gronovius ex aliquot scriptis, quibus assentitur Victor. et Andreæ editio.

63 * *Meis criminibus apud te crescere*] Me criminando ad altiorem apud te favoris et amicitiæ gradum sese extollere.

64 *Aliam materiam crescendi quam ex* Aliam aliquam materiam crescendi ex *Aliam quam* pro *aliam aliquam,* ut sæpe *a quid,* et similia: quanquam hoc quidem videtur id esse paulo durius. Et omittun *quam* Gelenii liber, et noster Victorinus.

65 *Ad pacem compellet*] Thuan. et ' codices *in pacem.*

66 *Sociûm ac Latini nominis* ... *pe quindecim millia*] *Sociûm,* sive ex sociis, *pe* ad *quindecim millia.* Sic infra c. 23, *tumu ariorum militum ad duodecim millia pedit quadringentos equites.*

rium. additum, in supplementum ut quatuor millia peditum Romanorum scriberentur, et centum quinquaginta equites; et sociis eodem quinque millia peditum imperarentur, ducenti quinquaginta equites. Cn. Domitio extra Italiam, quo senatus censuisset, provincia evenit, L. Quinctio Gallia et comitia habenda. Prætores deinde provincias sortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappo Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum senatusconsulto, deinde plebis etiam scito permutatæ provinciæ sunt. Atilio classis et Macedonia, Bæbio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuissent: [67] et ut [b] sociis eodem millia peditum quindecim imperarentur, et quingenti equites. Atilius triginta naves quinqueremes facere jussus, et ex navalibus veteres deducere, si quæ utiles essent, et scribere navales socios. Et consulibus imperatum, ut ei duo millia sociûm ac Latini nominis, et mille pedites darent [c] Romanos [d]. Hi duo prætores et duo exercitus, terrestris navalisque, adversus Nabin, aperte jam obpugnantem socios populi Romani, dicebantur parari. Ceterum legati ad Antiochum missi exspectabantur: et [e], priusquam ii redissent, vetuerat Cn. Domitium consulem senatus ab urbe discedere [f].

U. C. 560.
A. C. 192.

Classis paratur.

XXI. Prætoribus Fulvio et Scribonio, quibus, ut jus dicerent Romæ, provincia erat, negotium datum, ut, præter eam classem, cui Atilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam consul prætoresque in provincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum caussa. Capram sex hœdos uno fœtu edidisse, ex Piceno nunciatum est: et Arretii puerum natum unimanum: Amiterni [68] terra pluisse: Formiis portam murumque de cœlo tacta: et (quod maxime terrebat) consulis Cn. Domitii bovem locutum, ROMA CAVE TIBI. Ceterorum prodigiorum caussa supplicatum est: bovem cum cura servari alique aruspices jusserunt. Tiberis, [69] infestiore quam priore inpetu inlatus urbi, duo pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, sive imbribus, sive motu terræ leviore, quam ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Jugarium ex Capitolio procidit, et multos obpressit. In agris passim inundatis pecua ablata, villarum strages facta est. Priusquam L. Quinctius consul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Ligu-

Prodigia.

Ligures victi a Minucio.

[b] *ut et* Gron. Crev. [c] *consuli—daret* Eæd. [d] *Romanos darent pedites* Bekk. [e] *et* del. Gron. Crev. [f] *discedere ab urbe* Bekk.

67 *Ut et sociis*] Lege potius cum Gronovio, *et ut sociis*.

68 *Terra pluisse*] Unus e MSS. Gronovii cum Victorino, et Andreæ editione, *terram pluisse*. Et sic interdum Livius.

69 *Infestiore quam priore impetu*] Infestiore impetu, quam quo prius, anno scilicet superiore, amnis urbi illatus fuerat. Vid. supra, c. 9. Tan. Faber legit *infestiore, quam priore anno, impetu*.

U. C. 560. A. C. 192. ribus signis conlatis pugnavit: novem millia hostium occi ceteros fusos fugatosque in castra compulit. Ea usque noctem magno certamine obpugnata defensaque sunt. n clam profecti Ligures: prima luce Romanus vacua ca invasit. prædæ minus inventum est, quod subinde sp agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil dei laxamenti hostibus dedit. ex agro Pisano in Ligures profec castella vicosque eorum igni ferroque pervastavit: ibi [70] pr Etrusca, quæ missa a populatoribus fuerat, repletus est m Romanus.

XXII. Sub idem tempus [71] legati ab regibus Romam re terunt. qui quum nihil, quod satis maturam caussam l haberet, nisi adversus Lacedæmonium tyrannum, adtuliss quem et Achæi legati nunciabant [e] contra fœdus maritim oram Laconum obpugnare; Atilius prætor cum classe mis est in Græciam ad socios tuendos. Consules, quando n ab Antiocho instaret, proficisci ambo in provincias plac Domitius ab Arimino, qua proximum fuit, Quinctius Ligures in Boios venit. Duo consulum agmina diversa agrum hostium pervastarunt. primo equites eorum pa cum præfectis, deinde universus senatus, postremo in qui aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti consules transfugerunt. Et in utraque Hispania eo anno prospere gestæ. nam et C. Flaminius oppidum Litabr munitum opulentumque, vineis expugnavit, et nobilem re lum Corribilonem vivum cepit: et M. Fulvius proconsul c duobus exercitibus hostium duo secunda prœlia fecit: opp duo [f] Hispanorum, [72] Vesceliam Holonemque, et castella mu expugnavit: alia voluntate ad eum defecerunt. tum in C tanos progressus, et ibi duobus potitus oppidis, Noliba Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva u erat, sed loco munito [g]. eam quum obpugnaret, Vecton magnus exercitus Toletanis subsidio venit. Cum his sig conlatis prospere pugnavit: et, fusis Vectonibus, operi Toletum cepit.

Atilius contra Nabin missus.

Res Hispanicæ.

Rumores de Antiocho.

XXIII. Ceterum eo tempore minus ea bella, quæ g bantur, curæ Patribus erant, quam exspectatio nondum co cum Antiocho belli. nam etsi per legatos idemtidem om explorabantur, tamen rumores, temere sine ullis auctori

[e] *annunciabant* Gron. Crev. [f] *duo* del. Eæd. [g] *munita* Ea

70 [a] *Præda Etrusca, quæ*] Præda, quam ex Etruria collectam Ligures populatores miserant in sua castella vicosque.

71 *Legati ab regibus*] Romani legati ab regibus, ad quos missi fuerant, Romam reverterunt.

72 *Vesceliam Holonemque*] Parum nota nomina. Vict. cod. cum Thuanæo, et Modii libro, *Helonemque*. Hinc Jac. Gronovius legendum putavit *Belonemque*: minima certe in litteris mutatione; sed situs locorum repug videtur. Belo enim urbs Bæticæ mariti regione Tingi opposita nimium distat ab tanis populis, in quos mox a captis Vesceli Holone progressus esse dicitur Fulvius. tani inter Anam et Bætim, ad utriusque fl nis fontes incolebant. Crediderimus p Vesceliam Holonemque viciniores Ibero fl quam Oretanis.

U. C. 560. A. C. 192.

orti, multa falsa veris miscebant. Inter quæ adlatum erat, quum in Ætoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaque senatus, etsi prætorem Atilium cum classe miserat in Græciam, tamen, quia [73] non copiis modo, sed etiam auctoritate opus erat [74] ad tuendos [h] sociorum animos, T. Quinctium, et Cn. [i] Octavium, et Cn. Servilium, et P. Villium legatos in Græciam misit; et, ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum et Brundisium promoveret legiones, decrevit; [75] ut inde, si res posceret, in Macedoniam trajiceret; et ut M. Fulvius prætor classem navium triginta [k] mitteret ad tuendam Siciliæ oram: et ut [l] cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) et ut idem prætor L. Valerio collegæ scriberet, *Periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret: itaque placere senatui, ad eum exercitum, quem haberet,* [76] *tumultuariorum militum ad duodecim millia* [m], *et quadringentos equites scribere eum, quibus oram maritimam provinciæ, qua vergeret in Græciam, tueri posset.* Eum delectum prætor non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circumjacentibus insulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, Eumenis fratris, qui nunciavit, Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse; et [n] Ætolos ita se parare, ut sub adventum ejus in armis essent. Et Eumeni absenti, et præsenti Attalo gratiæ actæ: et [77] ædes liberæ, locus, lautia decreta, et munera data, equi duo, bina equestria arma, et vasa argentea [78] centum pondo, et aurea [79] viginti pondo.

Legati in Græciam missi.

Attalus frater Eumenis Romæ.

XXIV. Quum alii atque alii nuncii bellum instare adferrent, ad rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore creari. Itaque senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius prætor literas extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret, senatui placere, provincia exercituque tradito legatis, Romam reverti eum, et ex itinere præmittere edictum, quo comitia consulibus creandis ediceret. Paruit his literis consul, et, præmisso edicto, Romam venit. Eo

Comitia.

[h] *tenendos* Bekk. [i] *Cn.* l. *C.* Gron. Crev. [k] *viginti* Kreyss. Bekk.
[l] *ut* del. Gron. Crev. [m] add. *pedites* Eæd. [n] *et* del. Crev.

73 * *Non copiis modo, sed etiam auctoritate*] *Non copiis modo*, quæ per vim cogerent invitos, *sed etiam auctoritate*, quæ volentes suadendo, conciliandaque nomini Romano reverentia, devinciret.

74 *Ad tuendos sociorum animos*] Lege cum Gronovio, *ad tenendos*.

75 *Ut inde . . . in Macedoniam trajiceret*] Elegantius abesset *τὸ ut*, quod ignorat unus e MSS. Hearnii, et Victor. et Andreæ editio. Contra, paulo inferius, libenter addita particula *ut*, legeremus, *et ut cum imperio esset:* volente Andrea, et eodem Hearnii scripto. Etenim novum est hoc senatusconsulti caput, nec ad eumdem hominem pertinens.

76 *Tumultuariorum militum ad duodecim millia pedites*] Vid. not. 66 ad c. 20, supra.

77 *Ædes liberæ, locus*] Vid. not. ad l. XXX. c. 17.

78 *Centum pondo*] Marcarum nostratium 156 cum unciis 2.

79 *Viginti pondo*] Marcarum 31 cum unciis 2.

U. C. 560. A. C. 192. quoque anno magna ambitio fuit, quod patricii tres in un locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore a repulsam tulerat, et L. Cornelius Scipio, et Cn. Man Vulso. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum, ho rem adpareret, consulatus datus est. additur[o] ei de pl collega, M'. Acilius Glabrio. Postero die prætores creati, Æmilius Paullus, M. Æmilius Lepidus, M. Junius Bru A. Cornelius Mammula, C. Livius, et L. Oppius; utri eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui class triginta[p] navium in Siciliam duxerat. Interim dum n magistratus sortirentur provincias, M. Bæbius a Brund cum omnibus copiis transire in Epirum est jussus, et c Apolloniam copias continere: et M. Fulvio prætori urb negotium datum est, ut quinqueremes novas quinquagi faceret.

Nabis Gythium obpugnat.

XXV. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes co tus Antiochi præparabat. Nabis jam non differebat bell sed summa vi Gythium obpugnabat; et infensus Ach quod miserant obsessis præsidium, agros eorum vasta

Achæi bellum in eum decernunt.

Achæi, non antea ausi capessere bellum, quam ab Roma vertissent legati, ut, quid senatui placeret, scirent, post r tum legatorum et Sicyonem concilium edixerunt, et leg ad T. Quinctium miserunt, qui consilium ab eo peterent. concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclin sententiæ erant: literæ T. Quinctii cunctationem injecer quibus auctor erat prætorem classemque Romanam exsp tandi. Quum principum alii in sententia permanerent; utendum ejus, quem ipsi consuluissent, consilio censere multitudo Philopœmenis sententiam exspectabat. Prætor tum erat, et omnes eo tempore [80] et prudentia et auctori anteibat. Is præfatus, [81] *Bene comparatum apud Ætolos*[q] *e ne prætor, quum de bello consuluisset, ipse sententiam dice* statuere quamprimum ipsos, quid vellent, jussit. *Præto decreta eorum cum fide et cura exsecuturum: adnisurumque, quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos po teret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ad incitandos ad l lum habuit, quam si aperte suadendo cupiditatem res gere ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum e tempus et ratio administrandi ejus libera prætori permi sunt[r]. Philopœmen, præterquam quod ita Quinctio place et ipse existimabat classem Romanam exspectandam, qu mari Gythium tueri posset, sed metuens, ne dilationem non pateretur, et non Gythium solum, sed præsidium quo

o *additus* Gron. Crev. p *viginti* Kreyss. Bekk. q *Achæos* Bek r *sunt* del. Ead.

80 *Et prudentia*] Duo e MSS. Gronovii *et providentia.* Accedit Victor.

81 *Bene comparatum apud Ætolos esse*] Imo *apud Achæos.* Quid enim prætori Achæ cum Ætolis, ut horum sibi instituta sequ esse existimet? GRONOVIUS.

missum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achæorum deduxit. U. C. 560. A. C. 192.

XXVI. Comparaverat et tyrannus modicam classem ad prohibenda, si qua obsessis mari submitterentur, præsidia, tres tectas naves, et lembos, [82] pristesque, tradita vetere classe ex fœdere Romanis. Harum novarum tum navium agilitatem ut experiretur, simul ut [r] omnia satis apta ad certamen essent, provectos in altum quotidie remigem militemque simulacris navalis pugnæ exercebat, in eo ratus verti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum, sicut terrestrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel usu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat; Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, [83] capta annis octoginta ante, quum [84] Crateri uxorem Nicæam ab [s] Naupacto Corinthum veheret. hujus fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam navigium) deduci ab Ægio putrem jam admodum et vetustate dilabentem jussit. Hac tum prætoria nave præcedente classem, quum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, obcurrerunt a Gythio Laconum naves: et primo statim incursu ad novam et firmam navem vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, divulsa est: captique omnes, qui in nave erant. cetera classis, prætoria nave amissa, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipse Philopœmen in levi speculatoria nave fugit: nec ante fugæ finem, [85] quam Patras ventum est [t], fecit. Nihil ea res animum militaris viri, et multos experti casus, inminuit. quin contra, si in re navali, cujus esset ignarus, obfendisset, eo plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum adfirmabat. Classe vincitur Philopœmen.

XXVII. Nabis, quum prospera elatus re [u], tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil jam a mari periculi fore, et terrestres aditus claudere opportune positis præsidiis voluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gythii abducta, [86] ad Pleias

[r] *Harum ut novarum tum navium agilitatem experiretur, simul omnia* Gron. Crev.
[s] *a* Kreyss. Bekk. [t] *sit* Gron. Crev. [u] *re elatus* Kreyss. Bekk.

82 *Pristesque*] Pristis est genus navigii, cujus nomen plerique duci volunt a verbo Græco πρίω, seco.

83 *Capta annis octoginta ante, quum Crateri uxorem*] Plutarchus in Philopœmene eam navem quadraginta ante annis captam fuisse dicit, nec, qua occasione id factum fuerit, memorat. Quod ad illum Craterum, qui hic nominatur, attinet, censet Gronovius, si verus sit Livii numerus, eum fuisse filium Demetrii Poliorcetæ, fratrem Antigoni Gonatæ regis Macedoniæ, cujus Crateri mentionem faciunt Plutarchus in libello περὶ φιλαδελφίας, et Prologus 26. Trogi Pompeii. Res clarior foret, si is exstaret Polybii locus, unde hæc procul dubio Livius excerpsit.

84 * *Crateri*] Hunc Craterum Gronovius existimat fuisse filium Demetrii Poliorcetæ, fratrem Antigoni Gonatæ regis Macedoniæ. Res ipsa parum nota.

85 *Quam Patras ventum sit*] Victor. codex, *ventum est*.

86 *Ad Pleias*] Hoc nomen corruptum est. Meursius existimat admodum verisimiliter legendum esse *Bœas*, cujus oppidi mentio fit tum a Polybio, l. V. tum a Pausania in Laconicis, tanquam vicini Acriis et Leucis, quæ hoc loco nominantur.

U. C. 560. A. C. 192.

posuit castra. Inminet is locus et Leucis, et [87] Acriis [x], q videbantur hostes exercitum admoturi. Quum ibi stat essent, et pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas arundine [y] textas fronde, quæ umbram modo præberet, tex sent; priusquam in conspectum hostium [z] veniret Philop men, nec opinantem [88] eum inproviso genere belli adgredi s tuit.

Nabidis castra incendit.

Navigia parva in stationem occultam agri Argivi cc traxit: in ea expeditos milites, cætratos plerosque, cum fun et jaculis et alio levi genere armaturæ, inposuit. inde lit legens, quum ad propinquum castris hostium promontoriı venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias pervenit: sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis omni parte castrorum injecit. Multi prius incendio absur sunt, quam hostium adventum sentirent: et, qui sensera nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammaque omnia ε sumta: perpauci tamen [a] ex tam ancipiti peste ad Gythium majora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus, Philop men protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, c proximus [89] finem Megalopolitarum est, duxit: et, magna pecorum hominumque inde abrepta, priusquam a Gytl tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. [90] Inde [b] Tege exercitu contracto, concilioque eodem et Achæis et sociis dicto, in quo et Epirotarum et Acarnanum fuere princip statuit, quoniam satis et suorum a pudore maritimæ ignor niæ restituti animi, et hostium conterriti essent, ad Laced monem ducere: eo modo uno ratus ab obsidione Gythii h tem abduci posse. Ad [91] Caryas [c] primum in hostium te posuit castra.

Gythium captum a Nabide.

Eo ipso die Gythium expugnatum est. cuj rei ignarus Philopœmen, castra ad Barbosthenem (mons decem millia passuum ab Lacedæmone) promovit. Et Nab recepto Gythio, cum expedito exercitu inde profectus, quı præter Lacedæmonem raptim duxisset, [92] Pyrrhi (quæ voca castra occupavit: quem peti locum ab Achæis, non dubitab inde hostibus obcurrit. Obtinebant autem longo agmi propter angustias viæ prope quinque millia passuum. cog batur agmen ab equitibus, [93] et maxime a [d] parte auxilioru quod existimabat Philopœmen, tyrannum mercenariis militib quibus plurimum fideret, ab [e] tergo suos adgressurum. Dı

[x] *Acris* Gron. Crev. maj. [y] *arundinibus* Gron. Crev. [z] *hosti* Kreyss. Be [a] *tamen* del. Bekk. [b] *idem* Gron. [c] *Carias* Ead. [d] *et maxima* Be [e] *a* Gron. Crev.

87 *Acris*] Legendum est *Acriis*, ex auctoribus supra memoratis.

88 *Eum*] Nabin.

89 *Finem Megalopolitarum*] Merito legi jubet Gronovius *finem Megalopolitanum*. Sic enim amat loqui Livius. L. IX. c. 6, *ad finem Campanum*. L. X. c. 35, *ad finem Lucerinum*. Et alibi sæpius.

90 *Inde Tegeam*] Olim cusi *inde Telegam*. Nomen oppidi restituit Gelenius. At male recentiores editi pro *inde* fecerant *idem*. C reximus, monente Gronovio.

91 *Caryas*] Sic nomen hoc scribendum e non *Carias*, quomodo vulgo editi habent.

92 *Pyrrhi . . . Castra*] Nomen loci.

93 *Et maxime a parte auxiliorum*] L jubet Perizonius, *et maxima parte auxilioru* recte. Quum enim equitatus et pars auxil rum cogat agmen, qui potest intelligi magis ab auxiliis, quam ab equitibus præstari?

res simul inopinatæ perculerunt eum: una, præoccupatus, quem petebat, locus: altera, quod primo agmini obcurrisse hostem cernebat, ubi, quum per loca confragosa iter esset, sine levis armaturæ præsidio signa ferri non videbat posse. U. C. 560. A. C. 192.

XXVIII. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisque capiendis solertiæ atque usus: nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace, ad id maxime animum exercuerat[d]. Ubi iter quopiam faceret, et ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, 94 quum solus iret[e], secum ipse agitabat animo; quum comites haberet, ab iis quærebat, *Si hostis eo loco adparuisset, quid, si a fronte, quid, si ab latere hoc aut illo, quid si ab*[f] *tergo adoriretur, capiendum consilii foret? Posse instructos recta acie, posse inconditum agmen, et tantummodo aptum viæ, obcurrere. Quem locum ipse capturus esset*, cogitando aut quærendo exsequebatur; *aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus; quo inpedimenta, quo sarcinas, quo turbam inermem rejiceret; quanto ea, aut quali præsidio custodiret; et utrum pergere, qua cœpisset ire via,* 95 *an eam*[g], *qua venisset, repetere melius esset; castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, qua opportuna aquatio, qua pabuli lignorumque copia esset. qua postero die castra moventi tutum maxime iter, quæ forma agminis foret.* His curis cogitationibusque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares et, quos Tarentinos vocabant, equites, binos secum trahentes equos, ad prima signa misit: et, jussis equitibus subsequi, super torrentem, unde aquari possent, rupem occupavit. Eo inpedimenta omnia et calonum turbam conjectam armatis circumdedit, et pro natura loci castra communivit. tabernacula statuere in aspretis et inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. 96 ex eodem rivo utrimque[h] cum præsidio levis armaturæ aquati sunt: et, priusquam (qualia in[i] propinquis castris solent) contraheretur certamen, nox intervenit. Postero die adparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum esse. nocte in valle a conspectu hostium aversa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit, cætratorum.

Philopœmenis solertia et usus in locis capiendis.

XXIX. Luce orta, Cretensium levis armatura et Tarentini equites super torrentem prœlium commiserunt. Telemnastus[k] Cretensis popularibus suis, equitibus 97 Lycortas Megalopo-

Prœlium inter Philopœmenem et Nabin.

[d] *se ad id maxime exercuerat* Bekk. [e] *erat* Gron. [f] *a* Gron. Crev. [g] *ea* Gron. [h] *utrique* Bekk. [i] *in* del. Ead. [k] *Latemnastus* Gron. Crev.

94 *Quum solus iret*] Vulgo *erat*: minus eleganter, et contra scriptorum fidem.

95 *An eam qua venisset repetere*] Sic habet unus e MSS. Hearnii, et noster quoque Vict. Consentit Andreæ editio. Gronovianæ exhibent *An ea*: minus commode.

96 *Ex eodem rivo utrinque . . . aquati sunt*] Andreas, *utrique*: quod magis placet.

97 *Lycortas Megalopolitanus*] Is est procul dubio Polybii historiarum scriptoris pater.

U. C. 560. A. C. 192.

litanus præerat. [98] Cretenses et hostium auxiliares, e(tumque idem genus Tarentini, præsidio aquatoribus er Aliquamdiu dubium prœlium fuit, ut eodem ex parte utra hominum genere, et armis paribus. Procedente certam [99] et numero vicere tyranni auxiliares, et quia ita præceptu Philopœmene præfectis erat, ut, modico edito prœlio, in fug inclinarent, hostemque ad insidiarum locum pertraher Effuse [k] secuti fugientes per convallem, plerique et vulner et interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. (trati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi seder ut facile per intervalla ordinum fugientes suos acciper Consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi: et hostes inordinatos, effusos, labore etiam et vulneribus fes inpetum faciunt. Nec dubia victoria fuit. extemplo te dedit tyranni miles: et haud paullo concitatiore cursu, qu secutus erat, fugiens, ad castra est compulsus. multi c captique in ea fuga sunt. Et in castris quoque foret tre datum, ni Philopœmen receptui cani jussisset; loca ma confragosa, et, quacumque temere processisset, iniqua, qu hostem, metuens. Inde et ex fortuna pugnæ, et ex inge ducis conjectans, in quo tum is pavore esset, unum de aux aribus specie transfugæ mittit ad eum, qui pro compe adferret: Achæos statuisse postero die ad Eurotam amn qui prope ipsis adfluit mœnibus, progredi [l], ut intercluder iter; ne aut tyrannus, quum vellet, receptum ad urbem ha ret; aut commeatus ab urbe in castra portarentur: [1] sir etiam tentaturus [m], si quorum animi sollicitari ad defection

Castra deserit tyrannus.

a tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, qu perculso metu relinquendi castra caussam probabilem p buit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus et equit stationem agere pro vallo jussit. ipse, tamquam in aciem c robore exercitus egressus, signa ocius ferri ad urbem jussit

XXX. Philopœmen, postquam citatum agmen per ang tam et proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem Cretensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro cas

[k] *pertraherent; effuse* Gron. [l] *procedere* Gron. Crev.
[m] *tentaturos* Crev.

98 *Cretenses et hostium*] *Cretenses*, qui erant *et hostium*, id est, hostium quoque, *auxiliares*, *equitumque idem genus*, sive genus equitum simile iis equitibus, qui pro Achæis pugnabant, nempe equites *Tarentini*, præsidio erant aquatoribus Nabidis. Intelligendum est igitur utrimque, tum apud Achæos, tum apud Nabidem, et Cretenses, et Tarentinos equites militasse. Itaque hic Cretenses adversus Cretenses, Tarentini equites adversus equites Tarentinos pugnant. Sic et in pugna Philopœmenis adversus Machanidam apud Polyb. l. XI. utrimque equites Tarentini conspiciuntur.

99 *Et numero vicere tyranni auxiliares quia*] Duplicem ob causam vicere tyranni a iliares, quod nempe et numero superaban præceptum a Philopœmene præfectis erat, u fugam inclinarent. Itaque absolvitur sensu verbo *pertraherent*. In vulgatis editionibus locus mala interpunctione laborabat.

1 *Simul etiam tentaturos*] Revocamus v rum editorum lectionem, quam tuetur V Eam Modius immutaverat, jusseratque *tentaturus*: quæ nobis parum felix emend visa est.

U. C. 560. A. C. 192.

erat, emittit. Illi, ubi hostes adesse, et a suis se desertos viderunt, primo in castra recipere se conati sunt: deinde, postquam instructa acies tota Achæorum admovebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplo cætrati Achæorum [2] in castra inpetum faciunt et diripiunt [n]; ceteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Ut vero ad postremos prœlium ortum est, clamorque terribilis a tergo paventium ad prima signa est perlatus, pro se quisque, armis abjectis, in circumjectas itineri silvas diffugiunt, momentoque temporis strage armorum septa via est, maxime hastis; quæ, pleræque [3] adversæ cadentes, velut vallo objecto iter inpediebant. Philopœmen, utcumque possent, instare et persequi auxiliaribus jussis, ([4] utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse gravius agmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi castris sub occasum solis positis, levem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur. qui ubi prima vigilia venerunt, nunciantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetrasse, ceteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos jubet. ipse ex cetera copia militum (qui, quia priores in castra venerant, refecti et cibo sumto, et modica quiete erant) delectos, nihil præter gladios secum ferentes, extemplo educit, et [5] duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Barbosthenem ferunt, eos instruxit; qua ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonii, quoad lucis superfuit quidquam, deviis callibus medio saltu se recipiebant [o]. Primo vespere ut lumina in castris hostium conspexere, e regione eorum occultis semitis se tenuerunt: ubi ea sunt prægressi [p], jam tutum rati, in patentes vias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captique sunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaserit. Philopœmen, incluso tyranno in urbem, insequentes dies prope triginta vastandis agris Laconum absumsit, debilitatisque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloria rerum

Funditus ejus exercitus.

[n] *et diripiunt* del. Crev. [o] *recipiebant se* Bekk.
[p] *ubi prætergressi ea sunt* Gron. Crev. *ubi prægressi sunt ea* Bekk.

2 *In castra impetum faciunt: ceteri*] Editi post τὸ *faciunt* inserunt duas voces *et diripiunt*. Sed illæ et male nexæ sunt cum præcedentibus, nec eas ullus e Gronovianis MSS. agnoscit, non Vict. non Hearnii codd. non Andreæ editio. Itaque delendas duximus.

3 *Adversæ cadentes*] Adversa hasta intelligi debet ea quæ ita sita est, ut ferrum objiciat. Itaque *adversæ cadentes hastæ* sunt eæ quæ directo in terram ferro cadunt: atque ex iis sic temere in terram fortuito casu infixis efficitur illa imago cujusdam velut valli, quo impeditum fuisse iter dicit Livius.

4 * *Utique enim equitibus*] Jubet Philopœmen auxiliares suos instare fugientibus hostibus, et confidit eos facturos operæ pretium, quum fuga per sylvas difficilis futura esset omnibus quidem hostibus, sed maxime equitibus.

5 * *Duarum portarum*] Urbis Lacedæmonis. Prævideratt Philopœmen repetentes urbem Laconas per duo maxime itinera venturos esse, a duabus Lacedæmonis portis Pheras Barbosthenemque ferentia.

U. C. 560. A. C. 192. Achæis imperatori Romano, et, quod ad Laconicum bel adtineret, præferentibus etiam.

Legati Rom. in Græcia. XXXI. Dum inter Achæos et tyrannum bellum erat, le; Romanorum circumire sociorum urbes, solliciti, ne Æ partis alicujus animos ad Antiochum avertissent. minim operæ in Achæis adeundis consumserunt; quos, quia Nal infesti erant, ad cetera quoque satis fidos censebant e Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam i adlocutique concilio frequenti Thessalos, [6] Demetriadem flexere. eo Magnetum concilium indictum est. Adcura ibi habenda oratio fuit, quod pars principum alienati a manis, totique Antiochi et Ætolorum erant: quia, quum re filium obsidem Philippo adlatum esset, stipendiumque in situm remitti, inter cetera vana adlatum erat, Demetriac quoque ei reddituros Romanos esse. Id ne fieret, Euryloc princeps Magnetum, factionisque ejus quidam, omnia no Ætolorum Antiochique adventu malebant. Adversus eos disserendum erat, ne timorem vanum iis demendo, spes in Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, qu in Magnetibus, esset. Illa tantum commemorata, *quum to Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum civitatem præcipue. Ibi enim non præsidium modo Macedon fuisse, sed regiam exædificatam, ut præsens semper in oc habendus esset dominus. Ceterum nequidquam ea facta, Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, et novu incognitus pro vetere et experto habendus rex esset.* Magr archen summum magistratum vocant. is tum Eurylocl erat. ac potestate ea fretus, negavit dissimulandum sibi Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda Demetri Philippo foret. id ne fieret, omnia et conanda et audenda M netibus esse. Et inter dicendi contentionem inconsult evectus projecit, *Tum quoque specie liberam Demetriadem es re vera omnia ad nutum Romanorum fieri.* Sub hanc voc fremitus [7] variantis multitudinis fuit, partim adsensum, par indignationem [p], dicere id ausum eum. Quinctius quid adeo exarsit ira, ut, manus ad cœlum tendens, Deos te ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce p territis omnibus, Zeno, ex principibus unus, magnæ tum eleganter actam vitam auctoritatis, tum quod semper Ror

Adloquuntur Magnetas.

Eurylochi Magnetarchæ responsum audax et inconsultum.

[p] *partim assentientium, partim indignantium* Crev. *partim assensu partim in natione* Bekk.

6 *Demetriadem iter flexere*] Scripti et olim editi *iter direxere*. Sed parum interest.

7 *Variantis multitudinis, partim assentientium, partim indignantium*] Varie agitatæ, variis animi motibus æstuantis. Verbum *variare* οὐδετέρως sumptum a Livio est, l. I. c. 43. *Ibi si variaret.* Sic et Lucret. l. V. v. 823, *variantibus formis.* Gronovius ex duobus MSS. dedit *partim assensum, partim indignationem,* ita ut hæc duo nomina pendeant a verbo antis. *Fremitus multitudinis fuit variantis,* est, alternantis, inter se confundentis, *pa assensum, partim indignationem,* quod id di esset ausus. Sed hujus loquendi formæ a cia, quæ blandita est Gronovio abruptioris monis amanti, nobis non ita placuit, ut vu tam lectionem, cui favet Vict. codex, qua simplicior et clarior est, abjicieremus.

norum haud dubie partis fuerat, ab Quinctio[q] legatisque aliis flens petiit, *ne unius amentiam civitati adsignarent. Suo quemque periculo furere. Magnetas*[r] *non libertatem modo, sed omnia, quæ hominibus sancta caraque sint, T. Quinctio et populo Romano debere. Nihil quemquam ab Diis inmortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent; et in corpora sua citius per furorem sævituros, quam ut Romanam amicitiam violarent.* U. C. 560. A. C. 192.

XXXII. Hujus orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Jam enim, et id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant: eoque ipso forte tempore [8] Thoas, princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat, indeque Menippum secum adduxerat, regis legatum. Qui, priusquam concilium iis daretur, inpleverant omnium aures terrestres navalesque copias commemorando; *ingentem vim peditum equitumque venire: ex India elephantos:* [9] *ante*[s] *omnia* (quo maxime moveri credebant multitudinis animos) *tantum advehi auri, ut ipsos emere Romanos possit*[t]. Adparebat, quid ea oratio in concilio motura esset. nam et venisse eos, et, quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur: et, quamquam prope abscisa[u] res erat, tamen non ab re esse Quinctio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adversus regis legatum auderent. Athenienses maxime in eam rem idonei visi sunt, [10] propter et[x] civitatis dignitatem, et vetustam societatem cum Ætolis. ab iis Quinctius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renunciavit legationem. Menippus post eum intromissus, *Optimum fuisse omnibus, qui Græciam Asiamque incolerent,* ait, *integris rebus Philippi potuisse intervenire Antiochum: sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque,* inquit, *si modo vos, quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, Diis juvantibus, et Ætolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. Ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet.* Athenienses, quibus primis, post regiam legationem, dicendi, quæ vellent, potestas facta est, mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis

Ætoli defectionem nudant.

Concilium Panætolicum.

[q] *ab T. Quinctio* Gron. Crev. [r] *Magnetes* Eæd. [s] *ad* Eæd.
[t] *posset* Bekk. [u] *abscissa* Gron. Crev. [x] *et propter* Gron.

8 *Thoas . . . quem miserant ad Antiochum*] Supra, c. 12, *Dicæarchus frater prætoris*, id est, Thoantis, *ad Antiochum missus* esse dicitur, nulla facta Thoantis ipsius mentione. Sed intelligendum est, et ipsum, circumacto magistratus annui spatio, ad Antiochum profectum esse, ut majore auctoritate moveret regem.

9 *Ad omnia*] Præter hæc omnia. Forsitan tamen quis malit, quod editi quidam habent, *ante omnia*.

10 *Propter et civitatis*] Vulgo nunc *et propter*. Nos restituimus eum ordinem vocularum, qui habetur in Vict. cod. et in priscis editis.

U. C. 560. A. C. 192.

Ætolos, meritorumque in universam Græciam T. Qui
admonuerunt, *ne temere eam celeritate nimia consiliorum ev*
rent. [11] *Consilia calida et audacia prima specie læta,* [12] *tra*
dura, eventu tristia esse. legatos Romanos, et in iis T. Quinc
haud procul inde abesse. Dum integra omnia essent, v
potius [13] *de iis, quæ ambigerentur, disceptarent, quam A*
Europamque ad funestum armarent bellum.

XXXIII. Multitudo avida novandi res, Antiochi tota
et ne admittendos quidem in concilium Romanos censel
principum maxime seniores auctoritate obtinuere, ut da
iis concilium. Hoc decretum Athenienses quum retulis
eundum in Ætoliam Quinctio visum est. Aut enim motu
aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Ætolos
culpam esse: Romanos justa ac prope necessaria sumt
arma. Postquam ventum est eo, Quinctius in concilio,
a principio societatis Ætolorum cum Romanis, et quotie
iis fides mota fœderis esset, pauca de jure civitatium, de
bus ambigeretur, disseruit. *Si quid tamen æqui se habere*
trarentur, quanto esse satius Romam mittere legatos, seu di
tare, seu rogare senatum mallent; quam populum Rom
cum Antiocho, [14] *lanistis Ætolis, non sine motu magno ge*
humani, et pernicie Græciæ dimicare? nec ullos prius cl
ejus belli sensuros, quam qui movissent. Hæc nequidq
velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde ceterique fact
ejusdem, cum adsensu omnium auditi, pervicerunt, ut,
dilato quidem concilio, et absentibus Romanis, decretum fi
quo arcesseretur Antiochus ad liberandam Græciam, dis
tatumque inter Ætolos et Romanos. Huic tam superbo
creto addidit propriam contumeliam Damocritus prætor eo
nam quum id ipsum decretum posceret eum Quinctius,
veritus majestatem viri, *aliud in præsentia, quod magis inst*
prævertendum sibi esse, dixit: *decretum responsumque bre*
Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum. ta
furor illo tempore gentem Ætolorum, tantusque magist
eorum cepit.

Legati Romani in Ætoliam eunt.

Ætoli vocandum Antiochum decernunt.

XXXIV. Quinctius legatique Corinthum redierunt.
[16] ut quæque de Antiocho, nihil per se ipsi moti [x], et sed

[x] *moturi* Kreyss.

11 *Consilia calida*] Sic legi jussit Gronovius, quum prius haberetur *callida*. Firmant hanc emendationem unus e MSS. Hearnii, et noster Vict. Et ipse Livius supra l. XXII. c. 24. *Agitabanturque pro ingenio ducis consilia calidiora.*

12 * *Tractatu dura*] Dum tractantur, dum ad effectum perducuntur, difficilia et molesta.

13 *De iis quæ ambigerentur*] Vid. quæ hac de re memoravit Livius, l. XXXIII. capp. 34 et 49, et l. XXXIV. c. 23.

14 *Lanistis Ætolis*] Ætolis committentibus, subornantibus in certamen; quemadm
lanistæ gladiatorum paria inter se comp
et depugnare jubent. Sic in Ep. Antonii
Cic. Phil. XIII. n. 40. *Ne videret unius c*
duas acies, lanista Cicerone, dimicantes.

15 * *Ne dilato quidem concilio et abse*
Romanis] Ne dilato quidem concilio, ne
quidem interposita mora, donec absentes
Romani. Statim, coram ipsis Romanis,
tum fit quo arcessatur in Græciam Anti
bellumque proinde cum Romanis sumatu

16 *Ut quæque de Antiocho*] Locus fi

exspectare adventum viderentur regis, concilium quidem universæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt: per [17] apocletos autem (ita vocant sanctius consilium [y]: ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Inter omnes constabat in civitatibus principes, optimum quemque, Romanæ societatis esse, et præsenti statu gaudere. multitudinem, et [18] quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novare [z] velle. Ætoli consilium uno die [19] spei quoque non audacis modo, sed etiam inpudentis, ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, et Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exsul Eurylochus, de cujus fuga caussaque fugæ ante dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adjuvit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, et qui ejusdem factionis erant, liberos et conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent, singulos universosque obtestantes, ne insontem, indemnatum consenescere in exsilio sinerent. Et simplices homines misericordia, et inprobos seditiososque [20] inmiscendi res tumultu Ætolico spes movit: pro se quisque [21] revocare jubebant. His præparatis, Diocles, cum omni equitatu (et erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exsulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, quum millia sex ab urbe abesset, luce prima tribus electis turmis, cetera multitudine equitum subsequi jussa, præcessit. postquam portæ adpropinquabat, desilire omnes ex equis jussit, et loris ducere equos, itineris maxime modo, solutis ordinibus: ut comitatus magis præfecti videretur, quam præsidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media urbe ac per forum, manu Eurylochum tenens, multis obcurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, et loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes adversæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorum facta est.

U. C. 560. A. C. 192.

Demetriadem occupant.

[y] *concilium* Gron.

[z] *novari* Gron. Crev.

cujus tamen sensus appareat. Hæc enim videtur fuisse mens Livii. Ætoli, ne, tanquam omnia reponentes in Antiocho, nihil per se ipsi moti, ac sedentes compressis, quod aiunt, manibus exspectare adventum regis viderentur, etsi concilium universæ gentis non habuerunt, per apocletos tamen id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Ætoli, pro insita genti ferocia et vanitate, indignum ducebant, si omnia debere viderentur Antiocho, eique probare voluerunt sese posse per se ipsos facere operæ pretium. Hic sensus optime quadrat cum sequentibus: sed ad eum verba Livii refingere non opis est nostræ sine libris.

17 *Apocletos*] Quos Latine diceres *selectos*: a verbo *ἀποκαλέω*, *sevoco*.

18 * *Quorum res non ex sententia ipsorum essent*] Quorum res non in eo statu essent quem optarent ipsi; quorum res male se haberent.

19 * *Spei quoque*] Etiam spei: etiam si quis spem tantum animo concepisset, non rem ipsam perficiendam, quod fecere Ætoli, aggressus esset.

20 * *Immiscendi res tumultu Ætolico*] Turbandi res ope Ætolorum, qui tumultum in urbe excitaturi essent.

21 *Revocare jubebant*] Vetus Sigonii liber habet *revocari*, quod quidem placeret magis: etsi illud tolerari potest.

U. C. 560. A. C. 192. Mittunt copias Lacedæmonem.

XXXV. Lacedæmone non urbi vis adferenda, sed tyran dolo capiendus erat: quem, spoliatum maritimis oppid Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Acl compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiam apud Lacedæmonios laturum. Caussam mittendi ad ‹ habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia sibi, quum auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexam dati sunt, et triginta delecti ex juventute equites. [22] Iis prætore Damocrito in consilio arcano gentis, de quo ‹ dictum est, denunciatum [b], *Ne se ad bellum Achaicum aut ullam, quam sua quisque opinione præcipere posset, crede missos esse. quidquid Alexamenum res monuisset subiti con capere, ad id, quamvis inopinatum, temerarium, audax,* ‹ *dienter exsequendum parati essent, ac pro eo acciperent, t quam ad id unum agendum missos ab domo se scirent.* C his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem a‹ niens extemplo spei inplevit.

Alexameni Ætoli oratio ad Nabin.

Antiochum jam in Euro‹ *transisse, mox in Græcia fore; terras, maria, armis, viris* c *pleturum. Non cum Philippo rem esse credituros Roma numerum iniri peditum equitumque ac navium non posse: phantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, quum res pos*‹ *sed frequentes armatos ostendere advenienti regi voluisse. Na quoque et ipsi faciendum esse, ut, quas haberet copias, non s ret sub tectis marcescere otio: sed educeret, et in armis de*‹ *rere cogeret, simul animos acueret, et corpora exerceret.* (*suetudine leviorem laborem fore: et comitate ac benignitate d etiam non injucundum fieri posse.* Educi inde frequenter ‹ urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satell tyranni media fere in acie consistebant, tyrannus cum tri summum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus e ante signa vectabatur, cornua extrema invisens; in de› cornu Ætoli erant, et qui ante auxiliares tyranni fuerant qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi mo› Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circ› eundi, monendique eum, quæ in rem esse videbantur; n› in dextrum cornu ad suos adequitandi; mox inde, velut im rato, quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. S quem diem patrando facinori statuerat, eo paullisper cum ranno vectatus, quum ad suos concessisset, [23] tum [c] equiti ab domo secum missis, *Agenda,* inquit, *res est, juvenes, au*‹ *daque, quam me duce inpigre exsequi jussi estis. Parate ani*› *dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, ces*

[a] *His* Crev. [b] *denunciatur* Bekk. [c] *cum* Gron.

22 *His a prætore Damocrito*] Triginta equitibus, ut patet ex iis quæ memorabuntur infra. Atque, ut id melius intelligatur, reposuimus *his*, quomodo habet codex Victorinus, pro *iis*.

23 *Tum equitibus*] Mendum hoc loco ‹ novianas editiones insederat, *cum equit* Correximus ex vetustioribus et Vict. libro.

Qui cunctatus fuerit, [24] *et suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse.* Horror cunctos cepit: et meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. [25] Ponere hastas equites Alexamenus jubet, et se intueri. colligit et ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. Postquam adpropinquabat, inpetum facit, et transfixo equo, tyrannum deturbat. Jacentem equites confodiunt. multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt: et, priusquam a media acie subcurreretur, exspiravit.

U. C. 560. A. C. 192.

Occiditur Nabis.

XXXVI. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, quum res in oculis gereretur, pavor primo cepit: deinde, postquam abire Ætolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus: [26] et spectatorum turba ex custodibus vitæ mortisque ultoribus est [c] facta. Nec movisset se quisquam, [27] si extemplo, positis armis, vocata in concionem multitudo fuisset, et oratio habita tempori conveniens; frequentes inde retenti in armis Ætoli [d] sine injuria cujusquam. sed, ut oportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumsit: Ætoli, velut capta urbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemtus, animos Lacedæmoniis ad coëundum fecit. alii dicere, exturbandos Ætolos, et libertatem, quum restitui videretur, interceptam repetendam. alii, ut caput agendæ rei esset, regii generis aliquem [28] in speciem adsumendum. Laconicus ejus stirpis erat puer admodum, educatus [e] cum liberis tyranni. eum in equum inponunt, et, armis adreptis, Ætolos vagos per urbem cædunt. Tum regiam invadunt. ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Ætoli circa [29] Chalciœcon (Minervæ est templum

Lacedæmonii concidunt Ætolos.

[c] *est* del. Gron. Crev. *facta est* Bekk.
[d] *frequentibus i. retentis i. a.* *Ætolis* Gron. Crev.
[e] *eductus* Kreyss. Bekk.

24 * *Et suum consilium meo interponet*] Et meum consilium non unice intuebitur, sed e suo aliquid afferret, quod moram faciat imperiis meis.

25 *Ponere hastas*] Intelligit Sigonius, reclinare ac demittere hastas, ut solent ii qui hostem invasuri sunt. Quod ut verum putamus esse, si rem ipsam spectemus, et Polybii sensum, quem hic procul dubio vertit noster; ita dubitamus an ea Livii mens fuerit. *Ponere* enim *hastas* ex vi Latini sermonis, est eas deponere et abjicere: ut, v. g. in illo loco libri XXXIII. c. 8, ubi itidem Livius parum feliciter interpretatus Polybium est: *Macedonum phalangem, hastis positis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere jubet.* Vid. not. 31 ad illum locum.

26 *Et spectatorum turba*] Hujus loci sanitas debetur Gelenio, qui ex suo exemplari protulit eam lectionem quam editores postea recepere. Prius *perpaucorum turba.* Non absurde monet Jac. Gronovius recidi posse particulam *et*, ut totum hoc membrum intelligatur per appositionem adjunctum præcedentibus.

27 *Si extemplo positis armis*] Si ipse Alexamenus positis armis vocasset ad concionem Lacedæmonios, et orationem tempori convenientem habuisset: retinens tamen et hoc ipso tempore, et aliquamdiu postea, frequentes in armis Ætolos, sed ita ut nemini injuria fieret.

28 * *In speciem*] Qui rei gerendæ nomen auctoritatemque commodaret.

29 *Chalciœcon (Minervæ est templum æreum)*] Atque inde illi templo nomen. χάλκος enim *æs*, οἶκος *domus.*

U. C. 560. A. C. 192.

æreum) congregati cæduntur. Pauci, armis abjectis, ı Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt. ibi, comprehen magistratibus, sub corona venierunt.

Philopœmen Laconas societati Achæorum adjungit.

XXXVII. Philopœmen, audita cæde tyranni, profe Lacedæmonem, quum omnia turbata metu invenisset; catis principibus, et oratione habita, qualis habenda ab A ameno fuerat, societati Achæorum Lacedæmonios adjun eo etiam facilius, quod forte ad idem tempus [f] A. Atilius quatuor et viginti quinqueremibus ad Gythium acce

Thoas Ætolus frustra Chalcidem tentat.

Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas, per Euthymidam p cipem, pulsum opibus eorum, qui Romanæ societatis e post T. Quinctii legatorumque adventum, et Herodo Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide propter divi præparatis ad proditionem iis, qui Euthymidæ factionis er nequaquam eamdem fortunam, qua Demetrias per E lochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (domicilio delegerat locum) Thebas primum, [30] hinc Salg processit; Herodorus ad Thronium. Inde [g] haud procu [31] Maliaco sinu duo millia peditum Thoas et [h] ducentos equi onerarias leves ad triginta habebat. eas cum sexcentis p tibus Herodorus trajicere in insulam Atalantam jussus inde, quum pedestres copias adpropinquare jam Aulidi at Euripo sensisset, Chalcidem trajiceret. ipse ceteras co nocturnis maxime itineribus, quanta poterat celeritate, C cidem ducebat.

XXXVIII. Mictio [i] et Xenoclides, penes quos tum sun rerum, pulso Euthymida, Chalcide erat, seu ipsi per se su cati, seu indicata re, primo pavidi, nihil usquam spei, nis fuga, ponebant. deinde, postquam resedit terror, et prod deseri non patriam modo, sed etiam Romanorum societat cernebant, consilio tali animum adjecerunt. Sacrum anni sarium eo forte tempore Eretriæ [32] Amarynthidis Dianæ e quod non popularium modo, sed Carystiorum etiam c celebratur. Eo miserunt, qui orarent Eretrienses Caryst que, *Ut et suarum fortunarum in eadem insula geniti mis rentur, et Romanam societatem respicerent. ne sinerent Æt rum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuis Graves fuisse Macedonas dominos; multo minus tolerabiles f*

[f] *quod ad idem forte tempus* Gron. Crev. Bekk. [g] *processit. Hero ad Thronium, inde* Gron. [h] *et Thoas* Ead. [i] *Micythio* Bekk.

30 *Hinc Salganea processit; Herodorus ad Thronium. Inde*] Hujus loci interpunctionem emendavimus, quæ valde vitiosa erat. Deinde edidimus *duo millia peditum Thoas et ducentos equites;* quum vulgo legatur *peditum et Thoas,* manifesto mendo. Vict. cod. omittit omnino τὸ *et:* nec magna est causa, cur retineamus.

31 * *Maliaco sinu*] Maliacus sinus est et ipse sinus maris, et, quemadmodum jam observavimus ad XXVIII. 5, circumjacens ora. duplici illo sensu accipitur. Nam duo millia peditum et ducenti equites terram nebant, onerariæ mare.

32 *Amarynthidis Dianæ*] Hoc Dianæ nomen inditum est ab Amaryntho opp Eubœæ, haud procul distante ab Eretria. hoc eodem nomine Diana colebatur qu Athenis, teste Pausania in Atticis.

ros Ætolos. Romanorum maxime respectus civitates movit, et virtutem nuper in bello, et in victoria justitiam benignitatemque expertas. itaque, quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit misitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani quum tradidissent, ipsi omnibus copiis transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. inde caduceator primum, deinde legati ad Ætolos missi percunctatum, quo suo dicto factove socii atque amici ad se obpugnandos venirent? Respondit Thoas dux Ætolorum, *Non ad obpugnandos, sed ad liberandos ab Romanis, venire sese. Splendidiore nunc eos catena,* [33] *sed*[1] *multo graviore, vinctos esse, quam quum præsidium Macedonum in arce habuissent. Se vero,* negare Chalcidenses, *aut servire ulli, aut præsidio cujusquam egere.* Ita digressi ex conloquio legati ad suos. Thoas et Ætoli, ut qui spem omnem in eo, ut inproviso obprimerent, habuissent, ad [34] justum bellum obpugnationemque urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas, postquam castra popularium ad Salganea esse, profectosque Ætolos audivit, et ipse a Thebis Athenas rediit. Et Herodorus, quum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequidquam exspectasset, missa speculatoria nave, ut, quid moræ esset, sciret, postquam rem omissam a sociis vidit Thronium, unde venerat, repetit.

U. C. 560. A. C. 192.

XXXIX. Quinctius quoque, his auditis, ab Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi obcurrit. Placuit, quingentos milites præsidii caussa relinqui Chalcide ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quinctius, quo profectus erat, Demetriadem contendit; ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. Et, ut præsidii aliquid esset suæ partis hominibus, Eunomo prætori Thessalorum scripsit, ut armaret juventutem, et Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos: non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis, rem adgressurus. Villius quinqueremi nave [35] ad ostium portus est invectus. Eo multitudo Magnetum omnis quum se effudisset, quæsivit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes, sese venisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus, *Ad amicos venisse eum: sed abstineret portu, et sineret Magnetas in concordia et libertate esse, nec per conloquii speciem multitudinem sollicitaret.* Altercatio inde, non sermo, fuit: quum [36] Romanus ut ingratos incre-

Quinctius frustra Magnetas tentat.

[1] *et* Gron.

33 *Sed multo graviore*] Reddidimus huic loco particulam *sed*, ex vetustius cusis et codice Victorino, loco τοῦ *et*, quod mendose reperitur in Gronovianis editionibus.

34 * *Justum bellum*] Bellum apertum, quod sine fraude insidiisque fieret. Vid. not. 27 ad l. I. c. 4.

35 *Ad ostium portus*] Non ingressus est portum Romanus, sed tantum ad ostium accessit.

36 *Romanus ut ingratos*] Male omnino quidam editi *ut integros*. Jam correxerat ex conjectura Sigonius: firmant Andreæ editio et Vict. codex: hic etiam omittit particulam *ut*; eleganter.

U. C. 560. A. C. 192. paret Magnetas, inminentesque prædiceret clades: multi obstreperet, nunc senatum, nunc Quinctium accusando. irrito incepto Villius ad Quinctium sese recepit. At Qu tius, nuncio ad prætorem misso, ut reduceret domum co ipse navibus Corinthum rediit.

Res Italiæ. XL. Abstulerunt me velut de spatio Græciæ res inm Romanis: non quia ipsas operæ pretium esset perscri sed quia caussæ fuerunt cum Antiocho belli[g]. [37] Consul designatis, (inde namque diverteram) L. Quinctius et Domitius consules in provincias profecti sunt: Quincti Ligures, Domitius adversus Boios. Boii quieverunt: a etiam senatus eorum cum liberis, et præfecti cum equi (summa omnium mille et quingenti) consuli dediderunt se Ab altero consule ager Ligurum late est vastatus, castell aliquot capta: unde non præda modo omnis generis captivis parta, sed recepti quoque aliquot cives sociique, in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibo colonia deducta est ex[i] senatusconsulto plebeique scito. millia et septingenti pedites ierunt, trecenti equites. Tr viri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minucius, M. Fu Crassipes. quina dena jugera agri data in singulos pe sunt, [38] duplex equitibus[k]. [39] Bruttiorum proxime fuerat a Bruttii ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus maximi fuerunt terrores; [40] diutinus[l] alter, sed seg [41] Terra dies duodequadraginta movit. per totidem dies in sollicitudine ac metu fuere. in triduum ejus rei ca supplicatio habita est. Ille non pavor vanus, sed vera m rum clades fuit. incendio a foro Boario orto, diem nocter ædificia in Tiberim versa arsere, tabernæque omnes cum m pretii mercibus conflagraverunt.

Adparatus ad bellum. XLI. Jam fere in exitu annus erat: et in dies magis de Antiochi bello, et cura Patribus crescebat. Itaque de vinciis magistratuum designatorum, quo intentiores e omnes, agitari cœptum est. Decrevere, ut consulibus I et quo senatus censuisset, (jam esse bellum adversus A chum regem omnes sciebant) provinciæ essent. cujus ea esset, quatuor millia peditum civium Romanorum, et tre equites, sex millia sociûm Latini nominis cum qua

g *cum Antiocho fuerunt belli* Bekk. h *se* Ead. i *ex* del. Gron k *equiti* Kreyss. Bekk. l *diutius* Gron.

37 *Consulibus designatis . . . L. Quintius et Cn. Domitius consules in provincias*] Hæc sane conciliari non possunt cum iis quæ supra c. 22 et c. 24 narravit Livius. Illic enim ambo consules diserte memorantur profecti primo in provincias; mox Quintius ad habenda comitia novorum consulum revocatus Romam. Reliqua confer ex hoc loco cum c. 22, ac procul dubio deprehendes hic non immerito, in re quidem tenui, argui posse Livium indiligentiæ.

38 *Duplex equitibus*] Victor. liber consentit cum iis quos vidit Gronovius, habetque e

39 * *Bruttiorum*] Vid. not. 54 ad X 45.

40 *Diutinus alter*] Vulgati *diutius*, legebat Sigonius. Hearnii editio et q aliæ id habent quod, ipsa structuræ flagitante, hic edendum curavimus.

41 * *Terra dies duodequadraginta* Factus est terræ motus, qui per octo et t dies assiduus fuit.

gentis equitibus sunt decreta. Eorum delectum habere L. Quinctius consul jussus; ne quid moraretur, quo minus consul novus, quo senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de provinciis prætorum decretum est: [42] prima ut sors duæ, urbanaque et inter cives ac peregrinos jurisdictio esset: secunda, Bruttii: tertia, classis, ut navigaret, quo senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania ulterior. imperatum præterea L. Quinctio consuli est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet; et sociûm ac Latini nominis viginti millia peditum, et octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt. Ædes duæ Jovi [m] eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Voverat L. Furius Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram consul. dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Judicia in fœneratores eo anno multa severe sunt facta, accusantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio et P. Junio Bruto. de multa damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Jovis [43] supra fastigium ædiculæ, et duodecim [n] clipea inaurata: et iidem porticum extra portam Trigeminam [44] inter lignarios fecerunt.

U. C. 560. A. C. 192.

Fœneratores damnati.

XLII. Intentis in adparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna, et Alexandria Troas, et Lampsacus; quas neque vi expugnare ad eam diem [45] poterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere, neque a [o] tergo relinquere, trajiciens ipse in Europam, volebat. Tenuit eum et de Hannibale deliberatio. Et primo naves apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde, an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maxime a Thoante Ætolo, qui, omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem adferebat in potestate esse: et, quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Græcia animos, iisdem et regis spem inflabat: *omnium votis eum arcessi. concursum ad litora futurum, unde classem regiam prospexissent.* Hic idem ausus de Hannibale est movere sententiam prope jam certam regis. nam *neque dimittendam partem navium a classe regia* censebat: [46] *neque, si mittendæ naves forent, minus quempiam* [p] *ei classi, quam Hannibalem, præficiendum. Exsulem illum et Pœnum esse, cui mille in dies nova consilia vel fortuna sua, vel*

Antiochi de Hannibale deliberatio.

[m] *Jovis* Bekk. [n] *positæ, et in c. J. s. f. æd. duodecim* Kreyss. Bekk.
[o] *ab* Eæd. [p] *quemquam* Crev. Kreyss. Bekk.

42 *Prima ut sors*] Ut prima sors duas jurisdictiones complecteretur, urbanam et inter cives ac peregrinos.

43 *Supra fastigium ædiculæ*] *Ædicula* hic intelligenda videtur capsula aliqua, quæ fortasse signum Jovis aut sacra includeret: quo sensu hanc eamdem vocem sumpsit Plinius l. XXXVI. c. 5. *Ædicula ejus* (Veneris Gnidiæ) *tota aperitur, ut conspici possit undique effigies deæ.*

44 *Inter lignarios*] Hoc videtur nomen esse loci sic dicti a lignariis opificibus: ita ut *inter lignarios* eadem forma dicatur, qua l. I. c. 8, *inter duos lucos.*

45 *Poterat*] Mallemus, *potuerat.*

46 *Neque . . . minus quemquam ei classi*] Hic τὸ *quemquam*, quod Sigonius affert e suo libro, nos in Vict. quoque exstare comperimus: aptius visum est quam, quomodo vulgo editi, *quempiam.* Vict. codex respuit τὸ *ei.*

U. C. 560. A. C. 192. *ingenium possit*[o] *facere. Et ipsam eam gloriam belli, qua v dote Hannibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. Re* [47] *conspici, regem unum ducem, unum imperatorem videri deb Si classem, si exercitum amittat Hannibal, idem damni fore si per alium ducem amittantur. si quid prospere eveniat, H nibalis eam, non Antiochi, gloriam fore. Si vero universo l vincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege vi rum Hannibalem uni subjectum, qui patriam prope non tule Non ita se a juventa eum gessisse, spe animoque comple orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus v atur. Nihil opus esse regi Hannibale duce, comite et consili eodem ad bellum uti posse.* [48] *Modicum fructum ex ingenio neque gravem, neque inutilem fore. si summa petantur, et tem, et accipientem prægravatura.*

XLIII. Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt, q eorum, qui genus ac fortunam suam animis non æqu [49] quia virtutem et bonum alienum oderunt. Extemplo silium mittendi Hannibalis, quod unum in principio utiliter cogitatum erat, abjectum est. Demetriadis ma defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non ultra dif profectionem in Græciam constituit. Priusquam solv naves, Ilium a mari adscendit[p], ut Minervæ sacrific Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta t navibus, apertis sexaginta: et ducentæ onerariæ cum o generis commeatu bellicoque alio adparatu sequebantur. brum primo insulam tenuit: inde Sciathum trajecit. conlectis [50] in alto, quæ dissipatæ erant, navibus, ad Ptel primum continentis venit, ibi[q] Eurylochus ei Magneta principesque Magnetum ab Demetriade obcurrerunt. quo frequentia lætus, die postero in urbis portum[r] navibus est vectus. Copias haud procul inde exposuit. decem millia tum fuere, et quingenti equites, sex elephanti; vix ad ciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad s nendum Romanum bellum. Ætoli, postquam Demetria venisse Antiochum adlatum est, concilio indicto, decre quo arcesserent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demet rex, quia ita decreturos sciebat, Phalara[s] in sinum Malia processerat. inde, decreto accepto, Lamiam venit, exce ingenti favore multitudinis, cum plausibus clamoribusqu quibus aliis lætitia effusa vulgi significatur.

Consilium mittendi Hannibalis in Africam abjicitur.

Antiochus in Europam trajicit.

[o] *posset* Bekk. [p] *escendit* Kreyss. Bekk. [q] *venit. Ibi* Gron. Crev. Kreyss. [r] *in portum urbis* Bekk. [s] *Phaleram* Gron. Crev.

47 * *Conspici*] Vid. not. 64 ad I. 47.

48 * *Modicum fructum . . . si summa petantur*] Hæc sibi ex adverso respondent. Si satis habeat rex modicum fructum, modicam utilitatem ex Annibale sibi quærere, qualis ex comite consiliarioque percipitur, id fieri sine periculo posse. At si ex eo summa petat, si maximos quosque fructus ex eo, ut ex magno duce, sibi quæsitos velit, id utrique noxiun

49 *Quia virtutem et bonum alienum od* Magis placeret, *ut bonum.* Qui consci sunt pusilli in magna fortuna animi, o virtutem, tanquam bonum alienum, quod ad se nihil pertinere intelligant, in aliis r moleste ferunt.

50 * *In alto quæ*] Quæ in alto mari.

U. C. 560. A. C. 192.

Antiochi oratio in concilio Ætolorum.

XLIV. In concilium ut ventum est, [51] ægre a Phænea prætore principibusque introductus, inde facto [t] silentio, rex dicere orsus [u]. Prima ejus oratio fuit excusantis, *Quod tanto minoribus spe atque opinione omnium copiis venisset. Id suæ inpensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quod nec paratus satis ulla re, et tempore ad navigandum inmaturo, vocantibus legatis eorum, haud gravate obsecutus esset, credidissetque, quum se vidissent Ætoli, omnia vel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Ceterum eorum quoque se, quorum expectatio destituta in præsentia videatur, spem abunde expleturum. Nam simul primum anni tempus navigabile præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus completurum. Nec inpensæ, nec labori, nec periculo parsurum, donec, depulso cervicibus eorum imperio Romano, liberam vere Græciam, atque in ea principes Ætolos fecisset. cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. In præsentia curæ esse Ætolis debere, ut copia frumenti suis,* [52] *et annona tolerabilis rerum aliarum subpeditetur.*

XLV. In hanc sententiam rex cum magno omnium adsensu locutus discessit. Post discessum regis, inter duos principes Ætolorum, Phæneam et Thoantem, contentio fuit. Phæneas, reconciliatore pacis et disceptatore de iis, quæ in controversia cum populo Romano essent, utendum potius Antiocho, censebat, quam duce belli. *Adventum ejus et majestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim majorem habituram, quam arma. Multa homines, ne bellare necesse sit* [x], *voluntate remittere, quæ bello et armis cogi non possint.* Thoas negare, *Paci studere Phæneam: sed discutere adparatum belli velle, ut tædio et inpetus relanguescat regis, et Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis inpetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quinctio disceptando, satis expertum esse: nec, nisi abscissa omni spe, auxilium Antiochi inploraturos fuisse. Quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum, sed orandum potius regem, ut, quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoque terrestres navalesque arcessat. Armatum regem aliquid inpetraturum: inermem non pro Ætolis modo, sed ne pro se quidem ipso, momenti ullius futurum apud Romanos.* Hæc vicit sententia: imperatoremque regem adpellandum censuerunt: et triginta principes, cum quibus, si qua vellet, consultaret, delegerunt.

Imperatorem eum Ætoli adpellant.

XLVI. Ita, dimisso concilio, multitudo omnis in suas civitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorum, unde

[t] *principibusque aliis introductus, facto* Kreyss. *principibusque aliis facto* Bekk.
[u] *dicere orsus rex* Bekk.
[x] *ne bellarent,* verbis *necesse sit* omissis, Gron. Crev.

51 *Ægre*] Ob confluentem turbam. Addidit τὸ *ægre* ex MS. suo Modius.

52 * *Et annona tolerabilis rerum aliarum*] Et res aliæ ad victum cultumque necessariæ, si minus copiose, at certe non tenuiter, aut caro nimis pretio, suppeditentur.

U. C. 560. A. C. 192. bellum ordiretur, consultabat. Optimum visum est, Chalcidem, frustra nuper ab Ætolis tentatam, primum adgredi: e celeritate in eam rem magis, quam magno conatu et adparatu opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est: et alio itiner principes Ætoli, juniorum paucis evocatis, ad Chæroneam ob currerunt, et decem constratis navibus secuti sunt. Rex, a Salganea castris positis, navibus ipse cum principibus Ætolorum Euripum trajecit, et, quum haud procul portu egressu esset, magistratus quoque Chalcidensium et principes ant portam processerunt. Pauci utrimque ad conloquium congres sunt. Ætoli magnopere suadere, *ut, salva Romanorum amicitia, regem quoque adsumerent socium atque amicum. Neq enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ, caussa in Europa trajecisse; et liberandæ re* [u]*, non verbis et simulatione, quo fecissent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus ess quam utramque complecti amicitiam. ita enim ab utriusq injuria tutam alterius semper præsidio et fiducia fore. Nam non recepissent regem, viderent, quid patiendum iis extemp foret: quum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, c resistere viribus suis non possent, ante portas esset.* Ad ha Mictio [x], unus ex principibus, *Mirari se*, dixit, *ad quos libera dos Antiochus, relicto regno suo, in Europam trajecisset. Nu lam enim civitatem se in Græciæ nosse, quæ aut præsidium h beat, aut stipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo adligat quas nolit, leges patiatur. Itaque Chalcidenses neque vindi libertatis ullo egere* [y]*, quum liberi sint, neque præsidio, qu pacem ejusdem populi Romani beneficio et libertatem habean Amicitiam regis non adspernari, neque ipsorum Ætolorum.* [53] *primum eos pro amicis facturos, si insula excedant, atque a eant. nam ipsis certum esse, non modo non recipere mœnibu sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex auctoritate R manorum.*

XLVII. Hæc renunciata regi ad naves, ubi restiterat, quu essent; in præsentia (neque enim iis venerat copiis, ut agere quidquam posset) reverti Demetriadem placuit. ibi, qu niam primum vanum inceptum [z] evasisset, consultare cu Ætolis rex, quid deinde fieret. [54] Placuit, Achæos et Am nandrum, regem Athamanum, tentare. Bœotorum gente aversam ab Romanis jam inde a [55] Brachyllæ morte, et qu secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmene principem, æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestu

[u] *trajecisse; liberandæ vero re* Gron. Crev. [x] *Micythio* Bekk.
[y] *indigere* Gron. Crev. [z] *inane cœptum* Eæd.

53 * *Id primum eos*] Vid. not. ad XXIV. 47.

54 *Placuit Achæos et Amynandrum*] Certissimum est, quod observavit Perizonius, excidisse hic *Bœotos*. Hoc probant ea quæ sequuntur, in quibus distincte narratur, et quid impulerit Ætolos, ut Bœotos, Achæos, Amynandrum tentarent, et quid apud singul eorum effecerint.

55 *Brachyllæ morte*] Vid. l. XXXIII. c. 2 et seq.

invisumque esse Quinctio credebant. Amynander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cujusdam Megalopolitani, habebat: qui, se oriundum a Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, et filiæ Apamiam nomina inposuerat: quam, regiis inclitam nuptiis, major ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc, forte ingenio vanum, Ætoli et Antiochus inpulerant in spem, [56] quod is vere regum stirpis esset, regni Macedoniæ, si Amynandrum Athamanesque Antiocho conjunxisset. et ea vanitas promissorum non apud Philippum modo, sed etiam apud Amynandrum, valuit.

U. C. 560. A. C. 192.

XLVIII. In Achaia legatis Antiochi Ætolorumque, coram T. Quinctio, Ægii datum est concilium. Antiochi legatus prior, quam Ætoli, est auditus. Is, ut plerique, quos opes regiæ alunt, vaniloquus, maria terrasque inani sonitu verborum complevit. *Equitum innumerabilem vim trajici Hellesponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant; partim sagittis ex equo utentes, et, a quo nihil satis tecti sit, aversos refugiente equo certius figentes.* His equestribus copiis quamquam vel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui possent, adjiciebat multiplices copias peditum, et nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat: Dahas, Medos, Elymæosque et Caddusios [a] adpellans. *Navalium vero copiarum, quas nulli portus capere in Græcia possent, dextrum cornu Sidonios et Tyrios, sinistrum Aradios, et ex Pamphylia Sidetas tenere; quas gentes nullæ umquam nec arte, nec virtute navali æquassent. Jam pecuniam, jam alios belli adparatus referre, supervacaneum esse. scire ipsos, abundasse semper auro* [b] *regna Asiæ. Itaque non cum Philippo, nec Hannibale rem futuram Romanis, principe altero* [c] *civitatis, altero Macedoniæ tantum regni finibus incluso; sed cum magno Asiæ totius partisque Europæ rege. Eum tamen, quamquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorum adversus Romanos, priores socios atque amicos, lædatur. Non enim, ut secum adversus eos arma capiant, sed ut neutri parti sese conjungant, petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello se non interponant.* Idem ferme et Ætolorum legatus Archidamus petiit, ut, quæ facillima et tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresque belli fortunarum alienarum eventum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Provectus deinde est intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipsius Quinctii: *ingratos* adpellans, et exprobrans *non victoriam modo de Philippo virtute Ætolorum partam, sed etiam*

Legati Antiochi et Ætolorum ad Achæos.

[a] *Cadusios*, et sic infra, Kreyss. Bekk. [b] *auro semper* Bekk.
[c] add. *unius* Kreyss. Bekk.

56 *Quod is vere regum stirpis esset*] His verbis non res affirmatur, sed refertur sermo Ætolorum et Antiochi abutentium misero Philippi errore, et ad ejus mentem verba sua accommodantium.

U. C. 560. A. C. 192. *salutem; ipsumque et exercitum sua opera servatos. quo eni illum umquam imperatoris functum officio esse? Auspicante inmolantemque, et vota nuncupantem sacrificuli vatis modo acie vidisse, quum ipse corpus suum pro eo telis hostium obj ceret.*

Responsum Quinctii. XLIX. Ad ea Quinctius, [57] *Coram quibus magis, quam apu quos, verba faceret,* dicere, *Archidamum rationem habuiss Achæos enim probe scire, Ætolorum omnem ferociam in verbi non in factis, esse: et in conciliis magis concionibusque, quam acie, adparere. itaque parvi Achæorum existimationem, quib notos esse se scirent, fecisse: legatis regis, et per eos absenti re eum se jactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Ant ochum et Ætolos conjunxisset, ex legatorum sermone potuis adparere: mentiendo in vicem jactandoque vires, quas non hab rent, inflasse vana spe, atque inflatos esse:* [58] *dum ii* [d] *ab se Ph lippum victum, sua virtute protectos Romanos, et quæ mod audiebatis, narrant; vos ceterasque civitates et gentes sua sectam esse secuturos: rex contra peditum equitumque nub jactat, et consternit maria suis classibus. Est autem res simi lima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis et boni, et sci convivatoris. apud quem* [59] *solstitiali tempore comiter accep quum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa et vari venatio; homo non, quam isti sunt, gloriosus, renidens, cond mentis, ait, varietatem illam et speciem ferinæ carnis ex mansuet sue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ paullo ante ja tatæ sint, posse. Varia enim genera armorum, et multa nomin gentium inauditarum, Dahas, et Medos, et Caddusios, et* [e] *El mæos, Syros omnes esse: haud paullo mancipiorum meliu propter servilia ingenia, quam militum genus. et utinam subjice oculis vestris, Achæi, possem concursationem regis magni a Demetriade, nunc Lamiam in concilium Ætolorum, nunc Cha cidem! Videretis vix duarum male plenarum legiuncularu instar in castris regis: videretis regem, nunc mendicantem pro frumentum ab Ætolis, quod militi admetiatur: nunc mutua pecunias fœnore in stipendium quærentem: nunc ad porta Chalcidis stantem: et mox inde exclusum, nihil aliud qua Aulide atque Euripo spectatis, in Ætoliam redeuntem. Mal crediderunt et Antiochus Ætolis, et Ætoli regiæ vanitati. Qu minus vos decipi debetis,* [60] *sed expertæ potius* [f] *spectatæque R*

[d] *hi* Crev. Bekk. [e] *et* del. Gron. [f] *toties* Gron.

57 * *Coram quibus .... apud quos*] Prius intelliguntur legati regis, qui tantummodo præsentes adsunt orationi Ætolorum; in altero membro designantur Achæi, ad quos etiam dirigitur oratio.

58 *Dum hi*] Reposuimus *hi* pro *ii*, auctore Vict. libro: quod genus mendi jam aliquammultis ex locis sustulimus. Parva sunt hæc, sed non inutilia ad elegantiam claritatemque sermonis.

59 *Solstitiali tempore*] Æstivo. Quamvis enim duo sint solstitia, tamen veteres solsti tium æstivum simpliciter *solstitium* appella bant; hibernum, *brumam* vel *brumale solstiti um.* Virgilius septima Ecloga, v. 47, *solstitiu pecori defendite:* et Georg. l. I. v. 10 *Humida solstitia atque hiemes orate serenas.*

60 *Sed expertæ potius*] Sic olim legebatu Mutaverat postea Sigonius, dederatque *se expertæ toties.* Sed pro vetere lectione sta Modii liber, et noster Vict. Itaque eam revo candam duximus.

manorum fidei credere. Nam quod optimum esse [61] *dicant* [g], *non interponi vos bello: nihil immo tam alienum rebus vestris est. Quippe sine gratia, sine dignitate, præmium victoris eritis.* U. C. 560. A. C. 192.

L. Nec absurde adversus utrosque respondisse visus est, et facile erat orationem apud faventes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes et amicos, quos populus Romanus censuisset, judicarent, bellumque et Antiocho, et Ætolis nunciari juberent. Auxilia etiam, quo censuit Quinctius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem; donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quinctius est adcitus, et accusante Leonte quodam, Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exsilium est ejectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi responderunt: *quum Antiochus in Bœotiam venisset, tum, quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.* Antiochus, quum ad Chalcidis præsidium, et Achæos et Eumenem regem misisse audisset, maturandum ratus, ut et prævenirent sui, et venientes, si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme millibus militum, et cum omni classe Polyxenidam mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, et ex ea copia, quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, et ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi, nondum obsessis itineribus. tuto transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme et ipsi, quum jam Menippus castra ante Salganea ad Hermæum, qua transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Mictio erat cum iis, legatus a Chalcide ad Quinctium, ad id ipsum præsidium petendum, missus. qui postquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Eubœam transmissurus. Præsidium Chalcidem missum.

LI. Templum est Apollinis Delium, inminens mari: quinque millia passuum a [h] Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari trajectus. Ubi [62] et in fano lucoque, ea religione et eo jure sancto, quo sunt templa, quæ [i] asyla Græci adpellant, et nondum aut indicto bello, aut ita commisso, ut strictos gladios, [63] aut sanguinem usquam factum Ad Delium cæsi milites Romani.

[g] *dicunt* Crev. [h] *ab* Kreyss. Bekk. [i] *quæ* del. Gron. Crev.

61 *Dicunt, non interponi vos bello*] Primo reposuimus *dicunt*, pro *dicant*, auctore Gronovio, qui ita habere scriptos et vett. editos testatur; et postulante Latinæ structuræ ratione. Deinde scripti etiam Gronoviani cum Victorino præferunt, *non interponendi:* ubi necesse foret intelligi *consilium*, aut aliquid tale. Gronovius quibusdam allatis exemplis id tueri conatur. Nobis durum videtur.

62 *Et in fano lucoque . . . et nondum aut indicto bello*] Duæ erant causæ, ob quas Romani securi palarentur: quia nempe et erant in fano lucoque sanctissimo, et bellum nondum indictum erat.

63 * *Aut sanguinem . . . factum*] Sic l. II. c. 30. *Plus sanguinis . . . factum.*

U. C. 560. A. C. 192.

audissent, quum per magnum otium milites, alii ad specta lum templi lucique versi, alii in litore inermes vagarent magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa ess repente Menippus, palatos passim adgressus, [64] eos cecic ad quinquaginta vivos cepit. perpauci effugerunt, in quib Mictio parva oneraria nave exceptus. Ea res Quinctio Ron nisque, sicut jactura militum molesta, ita ad jus inferei Antiocho belli adjecisse aliquantum videbatur. Antioch admoto ad Aulidem exercitu, quum rursus oratores, partim suis, partim Ætolos, Chalcidem misisset, qui eadem illa, q nuper, cum minis gravioribus agerent, nequidquam con Mictione et Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ s aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub adventum re urbe excesserunt. Achæorum et Eumenis milites Salgar tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci c todiæ caussa loci communiebant. Salganea Menippus, ipse castellum Euripi obpugnare est adortus. Priores Ach et Eumenis milites, pacti, ut sine fraude liceret abire, præsi excesserunt. pertinacius Romani [65] Euripum tuebantur. quoque tamen, quum terra marique obsiderentur, et jam n chinas tormentaque comportari viderent, non tulere obsi onem. Quum id, quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ceteræ quidem ejus insulæ urbes imperium abnuerunt. m noque principio sibi orsus bellum videbatur, quod tanta ins et tot opportunæ urbes in suam ditionem venissent.

Chalcidenses Antiocho portas aperiunt.

64 *Eos cecidit*] In voce *eos* suspicamur latere mendum: et Livium exprimere voluisse numerum eorum qui cæsi sunt.

65 *Euripum*] Intellige castellum Eu quod modo nominatum est.

EPITOME LIBRI XXXVI.

MAN. Acilius Glabrio consul [1] *Antiochum, apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum, Græcia expulit, idemque* [2] *Ætolos subegit.* [3] *P. Cornelius Scipio Nasica consul ædem matris Deûm, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus a senatu judicatus, dedicavit; idemque Boios Gallos victos in deditionem accepit, et de iis triumphavit. Præterea navalia certamina prospera adversus præfectos Antiochi regis referuntur.*

1 *Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum*] Hic merito carpit epitomarum harum scriptorem Perizonius, Animadv. Hist. c. 9, quod a Livio suo discedat. Ex Livii enim narratione Philippus non adfuit Romanis adversus Antiochum apud Thermopylas bellantibus: et c. 25 infra congressus cum consule, excusat *quod morbo impeditus bello non interfuisset.*

2 *Ætolos subegit*] Hoc quoque non usquequaque verum aut accuratum est. Ætoli enim ab Acilio consule non subacti sunt, sed datis ad mittendos Romam legatos induciis discessum est ab eorum regione. Vid. infra c. 35.

3 *P. Cornelius Scipio Nasica consul ædem matris deûm . . . dedicavit*] Tertium hoc est, in brevissima epitome, ejus qui illam scripsit erratum. Non enim Nasica consul, sed M. Junius Brutus eam ædem dedicasse memoratur infra c. 36.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVI.

U. C. 561. A. C. 191. P. Cornelio, M'. Acilio Coss.

P. CORNELIUM Cn. filium Scipionem et M'. Acilium Gla onem consules, inito magistratu, Patres, priusquam de] vinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jusser in omnibus fanis, in [a] quibus [1] lectisternium majorem par anni fieri solet: precarique, quod senatus de novo bellc animo haberet, ut ea res senatui populoque Romano bene feliciter eveniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt, [2] prir que hostiis perlitatum est: et ita aruspices responderunt bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triı phum ostendi. Hæc quum renunciata essent, solutis religi animis, Patres rogationem ad populum ferri jusserunt: *Vel juberentne cum Antiocho rege, quique sectam ejus* [c] *secuti ess bellum iniri?* si ea rogatio perlata esset, tum, si ita viderı consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Corne eam rogationem pertulit. tum senatus decrevit, ut consı Italiam et Græciam provincias sortirentur; cui Græcia (nisset, [3] ut præter eum numerum militum, quem L. Quinc in eam provinciam ex auctoritate senatus [4] scripsisset im rassetve, ut eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius pra anno priore ex senatusconsulto in Macedoniam trajecis Et extra Italiam permissum, ut, si res postulasset, auxilia sociis, ne supra quinque millium numerum, acciperet. Quinctium superioris anni consulem legari ad id bellum] cuit. Alter consul, cui Italia provincia evenisset, cum B jussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, q

Bellum a P. R. in Antiochum decernitur.

Provinciæ et exercitus.

[a] *in* del. Gron. [b] *atque* Kreyss. Bekk. [c] *ejus sectam* Ea

1 *Lectisternium majorem partem anni fieri solet*] Hactenus lectisterniorum modo extra ordinem placandæ deûm iræ indictorum mentio facta a Livio est. Ex hoc loco intelligimus fuisse et statis temporibus indici solita lectisternia. Hujus generis lectisternium notatur in Kalendario Idibus Novembribus, his verbis: *Epulum indictum*, nempe diis. De lectisternio vid. not. 48 ad V. 13.

2 [b] *Primisque hostiis perlitatum est*] In primis statim hostiis ea inventa sunt signa, ex quibus judicabatur deos esse propitios. Hoc ideo observat Livius, quia sæpe comp hostiæ immolabantur, quum primæ noı felicia eventa prænunciare videbantur, qu usque perlitatum foret. Vid. hujus rei e: plum infra XLI. 15.

3 *Ut præter eum numerum . . . ut eum (citum*] Notanda geminatio particulæ *ut.* supra XXII. 11, et XXVIII. 9.

4 *Scripsisset imperassetve*] *Scripsisset*, telligendum est de Romanis; *imperasset* sociis: ut patet ex c. 3 infra.

superiores consules habuissent; alterum ut mitteret Romam, eæque urbanæ legiones essent paratæ, quo senatus censuisset. U. C. 561. A. C. 191.

II. His ita in senatu [5] ad id, quæ cujus provincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia evenit. Certa deinde sorte senatusconsultum factum est: [6] *quod populus Romanus eo tempore duellum jussisset esse cum rege Antiocho* [d], *quique sub imperio ejus essent, ut ejus rei caussa supplicationem imperarent consules: utique M'. Acilius consul ludos magnos Jovi voveret, et dona ad omnia pulvinaria.* Id votum in hæc verba, præeunte P. Licinio pontifice maximo, consul nuncupavit: *Si duellum, quod cum Antiocho rege* [e] *sumi populus jussit, id ex sententia senatus populique Romani confectum erit; tum tibi, Jupiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet; donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreverit. Quisquis magistratus eos ludos quando ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte sunto.* Supplicatio inde ab duobus consulibus edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis provincias, extemplo et prætores sortiti sunt. M. Junio Bruto jurisdictio utraque evenit, A. Cornelio Mammulæ Bruttii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori classis, L. Æmilio Paullo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, conscripti priore anno ex senatusconsulto a L. Quinctio consule, dati sunt; jussusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundisiumque. L. Æmilio Paullo in ulteriorem Hispaniam præter eum exercitum, quem a M. Fulvio proprætore accepturus esset, decretum est [f], ut novorum militum tria millia duceret, et trecentos equites; ita ut in iis duæ partes sociûm Latini nominis, tertia civium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Æmilius Lepidus a L. Valerio, cui successurus esset, simul provinciam exercitumque accipere jussus: L. Valerium, si ita videretur, pro prætore in provincia retinere, et provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset, altera a Pachyno Tyndarium. Eam maritimam oram L. Valerius viginti navibus longis custodiret. Eidem prætori mandatum, ut [7] duas decu-

[d] *cum rege Antiocho esse* Gron. Crev. [e] *rege Antiocho* Kreyss. Bekk.
[f] *est* del. Gron. Crev.

5 *Ad id, quæ cujus provincia foret*] Si nihil hic corruptum est, sensus esse videtur: usque *ad id* caput, nempe, *quæ cujus provincia foret*: quod quidem caput nondum certum erat. Andreas edidit, *quod cujus*. Latet hic aliquid vitii.

6 *Quod . . . duellum jussisset cum rege Antiocho esse*] Delet Gronovius verbum *esse*, quod sane necessarium non est. Sic supra, l. XXXI. c. 8, *quod bellum cum Philippo populus jussisset*. Et l. XLII. c. 33, *quod bellum senatus cum Perseo jussisset*.

7 *Duas decumas frumenti*] Obiter annotandum videtur, quod testatur Cicero l. III. in Verrem, n. 42, senatum, quum temporibus reipublicæ cogeretur, ut decerneret, ut alteræ decumæ exigerentur, ita decernere solitum, ut pecunia pro his decumis solveretur aratoribus, ut, quod plus sumebatur, quam deberetur, id emi, non auferri putaretur.

U. C. 561. A. C. 191. mas frumenti exigeret: id ad mare comportandum deve dumque in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris d mis exigendis in Sardinia imperatum. Ceterum nor Græciam, sed Romam, id frumentum portari placere. C. vius prætor, cui classis evenerat, cum triginta navibus pa trajicere in Græciam primo quoque tempore jussus, et ab lio naves accipere. veteres naves, quæ in navalibus eran reficeret et armaret, M. Junio prætori negotium datum es in eam classem socios navales libertinos legeret.

III. Legati terni in Africam ad Karthaginienses et in midiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam p retur, missi; pro quo pretium solveret populus Roma Adeoque in adparatum curamque ejus belli civitas int fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, *Qui senatores es* [8] *quibusque in senatu sententiam dicere liceret,* [9] *quique mi magistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe Roma al quam unde eo die redire posset; neve uno tempore quinque tores ab urbe Roma abessent.* In comparando inpigre cla C. Livium prætorem contentio, orta cum colonis marit paullisper tenuit. Nam, quum cogerentur in classem, t nos plebei [f] adpellarunt: ab iis ad senatum rejecti sunt. natus ita, ut ad unum omnes consentirent, decrevit, vacatio rei navalis [10] his [g] colonis non esse. Ostia, et Fregenæ, et trum novum, et Pyrgi, et Antium, et Tarracina, et Mintu et Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione cer runt [h]. Consul deinde M'. Acilius ex senatusconsulto ad legium fecialium retulit: *Ipsine utique regi Antiocho in retur bellum, an ad præsidium nunciaretur* [i]*? et num Æ quoque separatim indici juberent bellum? et num prius soc* [11] *eis et amicitia renuncianda esset, quam bellum indicend*

Fecialium sententia de ratione indicendi belli.

Feciales responderunt: *Jam ante sese, quum de Philippo sulerentur, decresse, nihil referre, ipsi coram, an ad præsi nunciaretur.* [12] *Amicitiam renunciatam videri, quum le toties repetentibus res, nec reddi, nec satisfieri æquum cen sent.* [13] *Ætolos ultro sibi bellum indixisse, quum Demetria*

[f] *plebis* Gron. Crev. *plebi* Bekk. [g] *eis* Crev. Bekk. [h] *certarent* [i] *an satis esset ad præsidium aliquod ejus nunciare?* Gron. Crev. Bekk.

8 *Quibusque in senatu sententiam dicere liceret*] Vid. supra, l. XXIII. c. 32, et not. 46 ad l. XXII. c. 49.

9 *Quique minores magistratus essent*] Magistratus majores erant censores, consules, prætores, iique comitiis centuriatis creabantur. Reliqui magistratus, puta ædiles, quæstores, tribuni, minores vocabantur, et creabantur tributis comitiis. Vid. A. Gell. l. XIII. c. 14.

10 *Eis colonis*] Sic edi jussimus ex Vict. codice, et Andreæ editione, quum vulgati haberent *his:* minus proprie.

11 * *Eis*] Hoc pronomen non in solos Ætolos necessario cadit, sed et de Antiocho intelligi potest, qui diu ante socius et s Romanorum nuncupatur, supra XXXII.

12 * *Amicitiam renunciatam videri*] declaratum videri nullam jam amicitiam Romano neque cum Antiocho, neque Ætolis esse, quum legatis Romanis toties tentibus res, et conquerentibus injurias Romano factas, rex et Ætoli nec redd satisfieri æquum censuissent.

13 *Ætolos ultro sibi bellum indixisse*] opus esse bellum Ætolis ab Romanis s denunciatione indici, quum Ætoli ipsi per hostilia in Romanos facta bellum i erint.

sociorum urbem, per vim occupassent; Chalcidem terra marique oppugnatum issent; regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent. Omnibus jam satis comparatis, M'. Acilius consul edixit: *Ut, quos L. Quinctius milites conscripsisset, et quos sociis nominique Latino imperasset, quos secum in provinciam ire oporteret, et tribuni militum legionis primæ et tertiæ,* [14] *uti omnes Brundisium Idibus Maiis convenirent.* ipse ante diem quintum Nonas Maias paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies et prætores in provincias profecti sunt. U. C. 561. A. C. 191.

IV. Sub idem tempus legati [15] ab duobus regibus, Philippo Macedoniæ [k] et Ptolemæo Ægypti [l], Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, et pecuniam, et frumentum. ab Ptolemæo etiam [16] mille pondo auri, viginti millia pondo argenti adlata. Nihil ejus acceptum. Gratiæ regibus actæ. et, quum uterque se cum omnibus copiis in Ætoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum: Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M'. Acilio consuli non defuisset. Item ab Karthaginiensibus et Masinissa rege legati venerunt. Karthaginienses [17] tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam adportaturos polliciti sunt: id ut ab se munus Romani acciperent, petere se [m]. et classem [18] suorum suo sumtu comparaturos: et stipendium, quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Masinissæ legati quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam; Romam trecenta millia modiûm tritici, ducenta quinquaginta hordei; equites quingentos, elephantos viginti regem ad M'. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum, ita usurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Karthaginiensibus remissum; præterquam si quid navium ex fœdere deberent. de pecunia item responsum, nullam ante diem accepturos.

Legati a Philippo et Ptolemæo.

Karthaginienses et Masinissa frumentum et hordeum mittunt.

V. Quum hæc Romæ agebantur, Chalcide Antiochus, ne cessaret per hibernorum tempus, partim ipse sollicitabat civi-

Antiochus civitates Græciæ sollicitat.

[k] *Macedoniæ* del. Gron. [l] add. *rege* Gron. Kreyss. Bekk. [m] *sese* Kreyss. Bekk.

14 *Uti omnes*] Lege, *ut hi omnes:* quemadmodum, l. XXII. c. 11, *ut, quibus oppida castellaque immunita essent, ut hi in loca tuta commigrarent.* Vid. et infra, l. XXXVII. c. 4. De geminatione particulæ *ut* modo monuimus.

15 *Ab duobus regibus, Philippo Macedoniæ, et Ptolemæo Ægypti*] Hæc est ipsa scriptura Vict. codicis, in qua nihil deest, nihil superest. Nec dubitamus, quin et alii MSS. idem teneant, si editores observare non neglexissent. Vulgata lectio manifeste vitiosa est: *ab duobus regibus, Philippo et Ptolemæo Ægypti rege.*

16 *Mille pondo auri*] Selibras nostrates 1562 cum unciis 4. *Viginti millia pondo argenti* sunt selibræ nostrates 31,250.

17 *Tritici modiûm mille*] Sigonius observavit hanc tritici summam mendosam procul dubio esse. Hoc intelligitur statim ex summa a Masinissa oblata. Ceterum *quingenta millia modiûm* Romanorum efficiunt modios nostrates circiter 385,416, *trecenta millia*, 231,250, *ducenta quinquaginta millia*, 192,706.

18 * *Suorum*] Vacat hæc vox.

U. C. 561. A. C. 191.

tatium animos mittendis legatis, partim ultro ad eum [19] ve
bant: sicut [n] Epirotæ communi gentis consensu, et El
Peloponneso venerunt. Elei auxilium adversus Ach
petebant, quos, post bellum non ex sua sententia indict
Antiocho, primum civitati suæ arma inlaturos credeb
Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. E
rotarum legatio erat minime in partem ullam liberi aut s
plicis animi. Apud regem gratiam initam volebant cum
ut caverent, ne quid offenderent Romanos. petebant en
[20] *ne se temere in caussam deduceret, expositos adversus Ital
pro omni Græcia, et primos inpetus Romanorum exceptu
Sed, si ipse posset terrestribus navalibusque copiis præsi
Epiro, cupide eum* [21] *omnes Epirotas et urbibus et portubus
accepturos. si id non posset, deprecari, ne se nudos atque i
mes Romano bello objiceret.* Hac legatione id agi adparel
ut, sive (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, [22] inte
sibi omnia [23] apud exercitus Romanos essent, conciliata s
apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem;
venisset, sic quoque spes veniæ ab Romanis foret, quod,
exspectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus s
cubuissent. Huic tam perplexæ legationi, quia non satis
promtu erat, quid responderet, legatos se missurum ad
dixit, qui de iis, quæ ad illos seque communiter pertiner
loquerentur.

VI. In Bœotiam ipse profectus est, caussas in speciem
adversus Romanos eas, quas ante dixi, habentem; Brachy
necem, et bellum a Quinctio Coroneæ, propter Romanor
militum cædes, inlatum; re vera per multa jam secula p
lice privatimque labante egregia quondam disciplina gentis
[24] multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rer
non posset. Obviam effusis undique Bœotiæ principibus, T
bas venit. ibi in concilio gentis, quamquam et ad Deli
inpetu in præsidium Romanum facto, et ad Chalcidem c
miserat nec a parvis nec dubiis principiis bellum, tan
eamdem orationem exorsus, qua in conloquio primo ad Cl
cidem, quaque per legatos in concilio Achæorum usus erat,
amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis pos
laret; neminem, quid ageretur, fallebat. decretum tamen [25]

[n] *sicuti* Gron. Crev.

19 * *Veniebant*] Legati: ut ab Epirotis, et ab Eleis.

20 * *Ne se temere in causam deduceret*] Ne vellet se temere in causam regiam descendere, partes regias amplecti.

21 *Omnes*] Scripti Gronoviani et noster Vict. *omnibus*. Utrumlibet malis, parum interest.

22 * *Integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent*] Dele vocem *exercitus*. Sensus est: ut possent videri nihil fecisse, quo Romani offenderentur, et integram, nullaqu
parte læsam, cum iis amicitiam retinuisse.

23 *Apud exercitus Romanos*] Dele cum
novio vocem *exercitus*.

24 *Multorum eo statu, qui*] Quum multi
luxum ac delicias fortunis omnibus eversi i
statu essent, ut incolumes esse nisi turl
rebus non possent: quales describit Cati
socios Sallustius. Egregie hæc illustrat Pol
locus in Excerpt. de Virtutibus et Vitiis, L.

25 *Sub levi verborum prætextu*] Decre

levi verborum prætextu pro rege adversus Romanos factum est. Hac quoque gente adjuncta, Chalcidem regressus, præmissis inde literis, ut Demetriadem convenirent principes Ætolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret, navibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Amynander adcitus ad consultandum ex Athamania: et Hannibal Pœnus[o], jam diu non adhibitus, interfuit ei concilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus, qui aderant, voluntas tentanda videbatur. in eo modo diversæ sententiæ erant; quod alii extemplo agendum; alii ex hieme, quæ tum[p] ferme media erat, differendum in veris principium; et alii legatos tantummodo mittendos; alii cum omnibus copiis eundum censebant, terrendosque metu, si cunctarentur.

U. C. 561.
A. C. 191.
Deliberat cum sociis de summa rerum.

VII. Quum circa hanc fere consultationem disceptatio omnis verteretur, Hannibal, nominatim interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem regem atque eos, qui aderant, tali oratione avertit: *Si, ex quo trajecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium, quum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia*[q] *agebatur; eamdem*[r] *sententiam dixissem, quam hodie, quum de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum et Macedonas in societatem belli quacumque ratione* [26] *censeo deducendos esse. nam quod ad Eubœam Bœotosque et Thessalos adtinet, cui dubium est, quin, ut quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus adulando semper, quem metum in consilio habeant, eodem ad inpetrandam veniam utantur?* [27] *simul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad consuetum imperium se avertant? nec iis noxæ*[s] *futurum sit, quod, quum Romani procul abessent, vim tuam præsentis exercitusque tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusque est, Philippum nobis conjungere, quam hos? cui, si semel in caussam descenderit, nihil integri futurum sit, quique eas vires adferat, quæ non accessio tantum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adjuncto (absit verbo invidia) qui dubitare de eventu possim? quum, quibus adversus Philippum valuerint Romani, iis nunc fore videam ut ipsi obpugnentur. Ætoli, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo adversus Romanos pugnabunt. Amynander atque Athamanum gens, quorum secundum Ætolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum, te quieto, totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asiæ Europæque viribus,*

Hannibalis de bello Romano oratio.

[o] *Pœnus* del. Gron. Crev. [p] *tunc* Eæd. [q] *deque Achæis et de Bœotia* Bekk. [r] *eam* Gron. Crev. [s] *noxiæ* Kreyss. Bekk.

factum est, ut sumeretur bellum adversus Romanos, non quidem nominatos, sed verbis rem ita leviter prætexentibus ac tegentibus, ut nihil esset obscuri.

26 *Censeo deducendos*] Libenter deleverimus verbum *censeo*. Magis enim videtur fore ad gustum Livii, si legatur: *Eam sententiam dixissem, quam hodie ... dicam; nempe ante omnia Philippum et Macedonas in societatem belli quacumque ratione deducendos esse.* Judicent ii quibus nota est Liviana phrasis.

27 *Simul ac*] Mallemus cum Gronovio, *ac, simul Romanum imperium. Simul*, pro *simul ac, simul atque.*

U. C. 561. A. C. 191.

adversus unum populum, (ut meam utramque fortunam tace(patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum regi par ([28] quid[s] tandem erit vobiscum comparatus?) geretis bellum. (igitur res mihi fiduciam præbet, conjungi nobis Philippum po: Una, communis utilitas, quæ societatis maximum vinculum (altera, auctores vos Ætoli. Vester enim legatus hic Thoas i1 cetera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere solitus, ante omnia hoc semper adfirmavit; fremere Philipp et ægre pati, sub specie pacis leges servitutis sibi inpositas. [29] quidem feræ bestiæ vinctæ aut clausæ, et refringere claustra c1 enti, regis iram verbis æquabat. cujus si talis animus est, solva: nos ejus vincula, et claustra refringamus, ut [30] erumpere coërcitam iram in hostes communes possit. Quod si nihil (legatio nostra moverit, at nos, quoniam nobis eum adjungere possumus, ne[t] hostibus nostris ille adjungi possit, cavear Seleucus filius tuus Lysimachiæ est: qui si eo exercitu, q1 secum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit d(pulari; facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad potissimum tuenda avertet. De Philippo meam sentent: habes. De ratione universi belli quid sentirem, jam ab in non ignorasti. quod si tum auditus forem, non in Eubœa C1 cidem captam, et castellum Euripi expugnatum Romani, Etruriam Ligurumque et Galliæ Cisalpinæ oram bello ard et, qui maximus iis terror est, Hannibalem in Italia esse a1 rent. Nunc quoque arcessas censeo omnes navales terrestres copias. Sequantur classem onerariæ cum commeatibus. 1 hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro in(commeatuum. Quum omnes tuas contraxeris vires, divi: classem partis Corcyræ in statione habebis, ne transitus Ro: nis liber ac tutus pateat: partim ad litus Italiæ, quod Sardin Africamque spectat, trajicies: ipse cum omnibus terrestr1 copiis in Byllinum[u] agrum procedes. Inde Græciæ præsid(et speciem Romanis trajecturum te præbens, et, si res poposc(trajecturus. Hæc suadeo, qui, ut non omnis peritissimus belli, cum Romanis certe bellare bonis malisque meis didici. quæ consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem ope: polliceor. Dii adprobent eam sententiam, quæ tibi optima : fuerit.

Hannibali non credit Antiochus.

VIII. Hæc ferme Hannibalis oratio fuit; quam laudar magis in præsentia, qui aderant, quam rebus ipsis exse sunt. nihil enim eorum est factum, nisi quod ad clas

[s] *quicquid* Gron. *qui quid* Crev. [t] *ut* Gron.
[u] *Bullinum* Kreyss. Bekk.

28 *Qui quid tandem erit*] *Qui*, nempe Pyrrhus. Vulgo hic legitur *quicquid*, quod certissima conjectura mutavit Dujatius in *qui quid*. Unde nec admittere eam in contextum dubitavimus.

29 *Ille quidem feræ bestiæ*] Observat Glareanus hanc comparationem tribui sup(libro, c. 18, non Thoanti, sed Alex: Acarnani.

30 *Erumpere diu coercitam iram*] Sic l. XVI. ad Att. ep. 3. *Ne in me stoma erumpant.*

U. C. 561. A. C. 191.

copiasque arcessendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad consilium Thessalorum sunt missi, [31] et Ætolis Amynandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras est dictus [x] eodem et rex cum suis copiis confestim venit. Ibi [32] dum opperitur [y] Amynandrum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit; sive [33] ab ipso, quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem et invidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus; sive ab insita regibus vanitate ad consilium specie amplum, re inane, animo adjecto. Tumulus est, in unum ossibus, quæ passim strata erant, coacervatis, factus; [34] qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque, qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium proprætorem [35] misit, *Antiochum in Thessaliam inpetum fecisse. si videretur ei, moveret ex hibernis: se obviam processurum, ut, quid agendum esset, consultarent.*

Legit ossa Macedonum ad Cynoscephalas.

IX. Antiocho, ad Pheras jam castra habenti, ubi conjunxerant ei se Ætoli et Amynander, legati ab Larissa venerunt, quærentes, quod ob factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos? simul orantes, ut, remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos, duce Hippolocho, Pheras in præsidium miserunt: hi, exclusi aditu, jam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorum rex clementer respondit, *Non belli faciendi, sed tuendæ et stabiliendæ libertatis Thessalorum caussa, se Thessaliam intrasse.* Similia his qui cum Pheræis ageret, missus. cui nullo dato responso, Pheræi ipsi [z] legatum ad regem, principem civitatis Pausaniam, miserunt. Qui quum haud dissimilia his, ut in caussa pari, quæ pro Chalcidensibus in conloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius, egisset; rex etiam atque etiam deliberare eos jussos, ne id consilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti et providi essent, extemplo pœniteret, dimisit. Hæc renunciata Pheras legatio quum esset, ne paullum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos, quidquid fors belli tulisset, paterentur. Itaque et hi summa ope parabant

Ejus gesta in Thessalia.

[x] *indictus* Gron. [y] *opperiretur* Ead. [z] add. *suum* Gron. Crev.

31 *Et Ætolis Amynandroque dies . . . est dictus*] Suspicatur Jac. Gronovius, *et ab Ætolis.* Recte omnino. * Ætoli et Amynander contrahunt copias, dicta die ad quam exercitus Pheras convenire deberet. † Idem ex duorum MSS. et primæ editionis auctoritate jubet rescribi *dictus*, non *indictus*, ut vulgo. Ei obsecuti sumus eo libentius, quod servat eamdem scripturam codex Victorin.

32 *Dum opperitur*] Sic habent scripti et antiquiores editi, teste Gronovio. Accedit MS. Vict. Vulgo *dum opperiretur.*

33 *Ab ipso*] Philippo Megalopolitano. Vid. supra l. XXXV. c. 47.

34 * *Qui nullam gratiam*] Qui neque gratum Macedonibus Antiochum, et invisum Philippo fecit.

35 *Misit*] Supple, litteras, vel nuncios qui docerent. Vid. supra l. VIII. c. 23.

U. C. 561. A. C. 191.

se ad urbem defendendam : et rex ab omni parte simul obp
nare mœnia est adgressus; [36] et [a], ut qui satis intellige
(neque enim dubium erat) in eventu ejus urbis positum e
quam primam adgressus esset, aut sperni deinde ab univ
gente Thessalorum, aut timeri se, omnem undique terro
obsessis injecit. Primum inpetum obpugnationis satis c
stanter sustinuerunt: dein [b], quum multi propugnantes ca
rent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. Revocati dei
castigationibus principum ad perseverandum in propos
relicto exteriore circulo muri, deficientibus jam copiis, in i
riorem partem urbis concesserunt; cui brevior orbis m
tionis circumjectus erat. postremo victi malis, quum timer
ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dediderunt s
Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum rec
terror esset, Scotussam misit. nec ibi mora deditionis
facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum: qui, q
pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecisse
cum ipsa urbe Hippolochus Larissæorumque deditum
præsidium. [37] Dimissi ab rege inviolati omnes; quod
rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissæo
animos credebat.

X. Intra decimum diem, quam Pheras venerat, his
fectis, Cranonem, profectus cum toto exercitu, primo adve
cepit. inde Cypæram [c] et Metropolim, et iis circumjecta
tella recepit; omniaque jam regionis ejus, præter Atracen
Gyrtonem, in potestate erant. Tum adgredi Larissam con
tuit: ratus vel terrore ceterarum expugnatarum, vel benef
præsidii dimissi, vel exemplo tot civitatium dedentium s
non ultra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante si
terroris caussa jussis, quadrato agmine ad urbem incessit
incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissæorum i
[38] metum præsentem hostium et verecundiam absentium so
rum. Per eosdem dies Amynander cum Athamanum ju
tute occupat Pellinæum: et Menippus, cum tribus mill
peditum Ætolorum et ducentis equitibus in Perrhæbiam
fectus, Mallœam et Cyretias vi cepit, depopulatusque
agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Larissam ad re
redeunt: consultanti, quidnam agendum esset de Lar
supervenerunt. Ibi in diversum sententiæ tendebant:
vim adhibendam, et non differendum censentibus, quin o
bus ac machinis simul undique mœnia adgrederentur [39] u

[a] *et* del. Gron. [b] *deinde* Gron. Crev. [c] *Cierum* Bekk.

36 *Et*] Adjecimus particulam *et*, quæ et necessaria visa est, et exstat in libro Thuan. et primis editionibus, teste Jac. Gronovio.

37 *Dimissi ab rege inviolati omnes, quod eam rem . . . futuram rex*] Vel tolle *ab rege*, vel *rex*. Alterutrum enim vacat.

38 *Metum præsentem hostium*] Muretus, *præsentium*: recte: sequitur enim, *abs* *sociorum*.

39 *Urbis sitæ in plano, apertæ, ca* *undique aditu*] Urbs *aperta* est, quam quivis intrare potest. Urbs *campestri* ea est quæ ex plano, ex campestri aditur pressimus scripturam Vict. codicis, cu

sitæ in plano, apertæ, campestri undique aditu [c]. aliis nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendæ, memorantibus: nunc hiemem et tempus anni nulli bellicæ rei, minime obsidioni atque obpugnationi urbium, aptum. Incerto regi inter spem metumque legati a Pharsalo, qui ad dedendam urbem suam forte venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim cum Philippo in Dassaretiis congressus, Ap. Claudium ex communi consilio ad præsidium Larissæ misit, qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod super Gonnos est, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus, quæ Tempe adpellantur, situm. Ibi castra metatus latius, quam pro copiis, et plures, quam quot satis in usum erant, ignes quum accendisset, speciem, quam quæsierat, hosti fecit, omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque hiemem instare apud suos caussatus rex, unum tantum moratus diem, ab Larissa recessit, et Demetriadem rediit: Ætolique et Athamanes in suos receperunt se fines. Appius, etsi, cujus rei caussa missus erat, solutam cernebat obsidionem, tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit: duplexque lætitia erat, quod et hostes excesserant finibus, et intra mœnia præsidium Romanum cernebant.

U. C. 561.
A. C. 191.

XI. Rex Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiæ, quum patrem, [40] primo adlegando, deinde coram ipse rogando, fatigasset, invitum se gravioris fortunæ conditioni inligantem, tandem inpetrata re, tamquam in media pace nuptias celebrat: et reliquum hiemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum et Græciam liberandam, omissa omnium rerum cura, in conviviis et vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde, ex fatigatione magis, quam satietate earum, in somno traduxit. Eadem [41] omnes præfectos regios (qui ubique, ad Bœotiam maxime, præpositi hibernis erant) cepit luxuria: in eamdem et milites effusi sunt. nec quisquam eorum aut arma induit, aut stationem, aut vigilias servavit; aut quidquam, quod militaris operis, aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris, [42] quum per Phocidem Chæroneam [d], quo convenire omnem

Antiochus nuptias Chalcide celebrat.

Exercitus ejus luxuria corrumpitur.

[c] *in plano, a parte c. u. facilis aditu* Gron. *apertæ campestri undique aditu* Kreyss. Bekk.
[d] *Chæroneam* l. *in Acarnaniam* Gron.

consentit Andreas. Vulgata omnino tolerari non poterat: *urbis sitæ in plano, a parte campestri undique facilis aditu.* Primo enim, qui distingui potest pars campestris in ea urbe quæ absolute dicatur *sita in plano?* Deinde Jac. Gronovius affirmat vocem *facilis* in MSS. non exstare. Idem de uno e suis testatur Hearnius: ut dubium non sit illam vocem adjectam esse ab iis qui, quum *a parte campestri* in libris invenirent, laboranti sententiæ subvenire voluerunt, id est, vitium vitio addiderunt.

40 *Primo allegando*] Primo per amicos alloquendo.

41 *Omnes præfectos regios, qui ubique, ad Bœotiam maxime*] Eadem cepit luxuria præfectos omnes regios, qui præpositi ubique hibernis erant, maxime ad Bœotiam, ubi pleræque Antiochi copiæ hibernabant.

42 *Quum per Phocidem Chæroneam .... venisset*] Jussit legi Sigonius *per Phocidem in Acarnaniam*, eique obsecutæ sunt Gronovianæ editiones. Sed totum iter Antiochi, Delphos primum, inde Naupactum, tum ad Stratum Ætoliæ, denique in Acarnaniam, clare probat eum non statim Chalcide egressum in Acarnaniam ivisse. At enim, inquit Glareanus, quo-

U. C. 561. A. C. 191.

undique exercitum jusserat, venisset; facile animadvert nihilo severiore disciplina milites, quam ducem, hibernass Alexandrum inde Acarnana[e] et Menippum Macedonem [43] Str tum Ætoliæ copias ducere jussit. ipse, Delphis sacrific Apollini facto, Naupactum processit. consilio[f] principu Ætoliæ habito, via, quæ præter [44] Calydonem[g] et Lysim chiam fert ad Stratum, suis, qui per Maliacum sinum veni bant, obcurrit. Ibi Mnesilochus[h] princeps Acarnanum, mu tis emtus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, se Clytum etiam prætorem, penes quem tum summa potest erat, in suam sententiam adduxerat. Is quum Leucadio quod Acarnaniæ caput est, non facile ad defectionem pos cerneret inpelli, propter metum Romanæ classis, quæ cu Atilio, quæve circa Cephaleniam erat, arte eos est adgressu nam quum in concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnani esse, et omnibus, qui arma ferrent, exeundum ad Medione et Thyrium, ne ab Antiocho aut Ætolis occuparentur; fuer qui dicerent, nihil adtinere omnes tumultuose concitari: sat esse quingentorum hominum præsidium. eam juventute nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in præsidio positi id agebat, ut pro obsidibus futuri venirent in potestate regis.

Antiochus Acarnaniam petit.

XII. Per eosdem dies legati regis Medionem venerun quibus auditis, quum in concione, quidnam respondendu regi esset, consultaretur; et alii manendum in Romana soci tate, alii non adspernandam amicitiam regis censerent; med visa est Clyti sententia, eoque accepta est[i], ut ad regem mi terent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios super tan re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam leg tionem Mnesilochus, et qui ejus factionis erant, de industr conjecti, clam missis, qui regem admovere copias juberen ipsi terebant tempus. itaque vixdum iis egressis legatis [45] Antiochus in finibus, mox[l] ad portas erat, et [46] trepidantibu qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseque juventute ad arma vocantibus, ab Clyto et Mnesilocho in urbem e inductus: et, aliis sua voluntate adfluentibus, metu coac

[e] *Acarnanem* Gron. Crev. [f] *concilio* Crev. [g] *Chalcidem* Gron. Cr [h] *Mnasilochus*, et sic infra, Kreyss. Bekk. [i] *est* del. Ed. [k] *legatis* del. Gron. Crev. [l] *et mox* Ed.

modo Antiochus a Chalcide per Phocidem Chæroneam venire poterat, quum Chæronea urbs sit Bœotiæ, cui Chalcis ab ortu, Phocis ab occasu? Facilis responsio est. Docet Strabo l. IX. p. 416. Phocidem antiquitus septentrionem versus juxta Bœotiam porrectam fuisse, et ad mare Euboicum pertinuisse. Nec aliter Livius, qui infra c. 12, narrat Antiochum *per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediisse.* Non necesse erat igitur Bœotiam intrare trajecturo vel ab Eubœa in Phocidem, vel a Phocide in Eubœam.

43 *Stratum Ætoliæ*] Rursus l. XLIII. c. Livius Stratum Ætoliæ asserit, quamvis scriptores Acarnaniæ contribuant. Nimir illud oppidum Ætoli ceperant ex Acarnanib

44 *Chalcidem et Lysimachiam*] Ætol urbes.

45 *Antiochus in finibus, et mox ad por erat*] Copulativam Victor. codex, et, te Gronovio, veteres editi ignorant.

46 *Trepidantibus*] Concursantibus et mu molientibus.

etiam, qui dissentiebant, ad regem convenerunt. quos placida oratione territos quum permulsisset, ad spem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrium a Medione profectus est, Mnesilocho eodem et legatis præmissis. Ceterum detecta Medione fraus cautiores, non timidiores, Thyrienses fecit. dato ei haud perplexo responso, nullam se novam societatem, nisi ex auctoritate [47] Romanorum imperatorum, accepturos, portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius missus a Quinctio, quum præsidium et paucas naves ab [48] A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat, accepisset, Leucadem venit, inplevitque spei socios: M'. Acilium consulem jam cum legionibus mare trajecisse, et in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat; rex, præsidio Medione inposito, et in quibusdam aliis Acarnaniæ oppidis, Thyrio abscessit, et per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

U. C. 561.
A. C. 191.

Redit in Eubœam.

XIII. Sub idem tempus M. Bæbius et Philippus rex, jam ante per hiemem in Dassaretiis congressi, quum Ap. Claudium, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent, quia id tempus rebus gerendis inmaturum erat, in hiberna regressi, principio veris conjunctis copiis in Thessaliam descenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes, Philippus Mallœam Perrhæbiæ, Bæbius Phacium est adgressus. quo primo prope inpetu capto, Phæstum eadem celeritate capit. inde Atracem quum se recepisset, Cyretias hinc et Eritium [m] occupat: præsidiisque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se conjungit. Sub adventum Romani exercitus, seu ad metum virium, seu ad spem veniæ, quum dedidissent sese; ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Æginium, Ericinium [n], Gomphi, Silana, Tricca, Melibœa, Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus et equitibus quadraginta in præsidio erat, et [o] circumsidunt, et priusquam obpugnarent, mittunt ad Philippum, qui moneret [p], ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis, vel Thessalis se crediturum fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Postquam adparuit vi agendum, quia videbatur et Limnæam eodem tempore obpug-

Philippus et Bæbius in Thessalia aliquot urbes capiunt.

[m] *Phricium* Gron. Crev. [n] *Ericinum* Eæd.
[o] *et* del. Bekk. [p] *monerent* Kreyss. Bekk.

47 *Romanorum imperatorum*] Ultima vox merito suspecta est Gronovio.

48 *A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat*] Atilius non legatus, sed ipse prætor fuit, cui classis et Macedonia decreta erat. Vid. supra l. XXXV. c. 20. Credibile est igitur fuisse Postumium legatum Atilii, legendumque hoc loco *legatus*. JAC. PERIZONIUS.

U. C. 561. A. C. 191.

nari posse, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius restiti [49] ad Pellinæum obpugnandum [p].

M'. Acilius Cos. cum exercitu intrat Thessaliam.

XIV. Per eos forte dies M'. Acilius consul, [50] cum decem millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim ele phantis mari trajecto, pedestres copias Larissam ducere delecto militum tribunos jussit. ipse cum equitatu Limnæam ad Phi lippum venit. Adventu consulis deditio sine cunctatione es facta: traditumque præsidium regium, et cum iis Athamanes

Ejus res gestæ.

Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. Ibi primi Atha manes tradiderunt sese, deinde et Philippus Megalopolitanus cui, decedenti de præsidio, quum obvius forte fuisset Philip pus rex, ad ludibrium [51] regem eum consalutari jussit; ips congressus fratrem, haud sane decoro majestati suæ joco adpellavit. Deductus inde ad consulem custodiri jussus, e haud ita multo post in vinculis Romam missus. cetera multi tudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præ sidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philipp tradita regi est. fuere autem ad tria [r] millia hominum. Consu Larissam est profectus, ibi de summa belli consultaturus. i itinere [52] ab Pieria [s] et Metropoli legati tradentes urbes sua obcurrerunt. Philippus, Athamanum præcipue captivis in dulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus spen Athamaniæ potiundæ, exercitum eo duxit, præmissis in civi tates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populare habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque com memorantes: et Amynander, cujus præsentis majestas aliquo in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo jam priden hosti, et Romanis merito tunc [t] propter defectionem infensis cum conjuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se con tulit. ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi con cessit. Consul, ad reficienda maxime jumenta, quæ et navi gatione, et postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut renovato modica quiete exercitu Cranonen est progressus [u]. Venienti Pharsalus, Scotussa, et Pheræ quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. ex iis inter rogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philipp tradit: ceteros inermes Demetriadem remittit. Proërnar inde recepit, [53] et quæ circa eam castella erant. Ducere tur

[p] *oppugnandum* l. *oppidum* Gron. [q] *viginti* Crev. Kreyss. Bekk. [r] *quatuor* Bekk. [s] *Cieria* Ead. [t] *tum* Gron. Crev. [u] *profectus* Ead.

49 *Ad Pellinæum oppugnandum*] Recentiores editi habent *ad Pellinæum oppidum*, contra vetustiorum et MSS. fidem.

50 *Cum viginti millibus peditum*] Reposuimus *viginti* pro *decem* ex Vict. codice, et evidenti ratione. Duas enim legiones habebat consul, et parem numerum peditum sociorum. Firmat etiam Appianus. In eo quod sequitur membro, *duobus millibus equitum*, τὸ *millib* supervacaneum est, et recidendum.

51 *Regem*] Sigonius sic legi jussit, et fav Vict. Quidam libri male habuere *reginm*.

52 *Ab Pieria et Metropoli*] Lege cu Sigonio, *Pialia*. Vid. not. 59 ad XXXII. l

53 *Et quæ circa eam castella*] Merito del Gronovius vocem *eam*.

porro in [54] sinum Maliacum cœpit. Adpropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe, juventus omnis armata silvas et itinera insedit, et in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primo mittere, qui ex propinquo conloquentes deterrerent eos a tali furore: postquam perseverare in incepto vidit, tribuno [55] cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. tum, clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex silvis insidiatorum cædes facta est. A [t] Thaumacis altero die consul ad Sperchium [u] amnem pervenit: inde Hypatæorum agros vastavit. U. C. 561. A. C. 191.

XV. Quum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus: qui [x], jam tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hiberna et [56] infames nuptias, petisse, Ætolorum [y] vana promissa incusare et Thoantem: Hannibalem vero, non ut prudentem tantum virum, sed prope vatem omnium, quæ tum evenirent, admirari. ne tamen temere cœpta segnitia insuper everteret, nuncios in Ætoliam mittit [z], ut, omni contracta juventute, convenirent. Jam et ipse [a] eo decem millia fere peditum ex iis, qui postea venerant ex Asia, expleta, et equites quingentos duxit. Quo quum aliquanto pauciores, quam umquam antea, convenissent, et principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quam plurimos ex civitatibus suis evocarent; nec [57] auctoritate, nec gratia, nec imperio adversus detrectantes militiam valuisse; destitutus undique et ab suis, qui morabantur in Asia, et ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non præstabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum in septentrionem versa Epirus, et Perrhæbia, et Magnesia, et Thessalia est, et Phthiotæ Achæi, et sinus Maliacus. intra [b] fauces ad meridiem vergunt Ætoliæ pars major, et Acarnania, et cum Locride Phocis, et Bœotia adjunctaque insula Eubœa, et, excurrente in altum, velut promontorio, Attica terra, sita ab tergo [58] et Peloponnesus. Hoc jugum, ab Leucate et mari ad occidentem verso per Ætoliam ad alterum mare orienti objectum tendens, ea aspreta rupesque interjectas habet, ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem facile ullas [c] ad transitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Œtam vo-

Antiochus intra saltum Thermopylarum castra locat.

Descriptio locorum.

[t] *ab* Bekk. [u] *Sperchеum* Kreyss. Bekk. [x] *Antiochus, jam tum* Eæd. [y] *petisse. Tunc Ætolorum* Eæd. [z] *misit* Bekk. [a] *convenirent Lamiam; et ipse* Kreyss. Bekk. [b] *infra* Bekk. [c] *ullos* Gron. Crev.

54 * *Sinum Maliacum*] Vid. supra not. 31, ad XXXV. 37.

55 * *Cum duorum signorum militibus*] Vid. not. 2, ad XXXIII. 1.

56 * *Infames nuptias*] Nuptias parum decoras tanto regi.

57 * *Auctoritate ... gratia ... imperio*] De vocibus *auctoritate* et *imperio* vid. not. 49, ad I. 7. *Gratia* a volentibus eblanditur: *auctoritas* injicit verecundiam recusandi: *imperium* cogit.

58 * *Et Peloponnesus*] Dele superfluam voculam *et*.

U. C. 561. A. C. 191. cant, quorum quod altissimum est, Callidromon adpellatu in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latii quam sexaginta passus. Hæc una militaris via est, qua tı duci exercitus, si non prohibeantur, possint. ideo Pylæ, et aliis, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopy locus adpellatur, nobilis Lacedæmoniorum adversus Pers morte magis memorabili, quam pugna.

XVI. Haudquaquam pari tum animo Antiochus, intra pc tas loci ejus castris positis, munitionibus insuper saltum inp diebat. et, quum duplici vallo fossaque, et muro etiam, q res postulabat, ex multa copia passim jacentium lapidum, pe munisset omnia, satis fidens, numquam ea vim Romanu exercitum[a] facturum, Ætolos ex quatuor millibus (tot eni convenerant) partim [59] ad Heracleam præsidio obtinenda quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit, Heracleam haud dubius consulem obpugnaturum, et jam mu tis nunciantibus, circa Hypatam omnia evastari. Consı depopulatus Hypatensem primo, deinde Heracleensem agru inutili utrobique auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus pro fontes calidarum aquarum adversus regem castra posu Ætolorum utræque[a] manus Heracleam sese incluserunt. A tiochum, cui priusquam hostem cerneret, satis omnia perm nita et præsidiis obsepta videbantur, timor deinde incessit, quas[b] per inminentia juga calles inveniret ad transitum Rom nus. nam et Lacedæmonios quondam ita a Persis circumitos fa erat; [60] et nuper Philippum ab iisdem Romanis. itaque nu cium Heracleam ad Ætolos mittit, ut hanc saltem sibi opera eo bello præstarent, ut vertices circa montium occupare obsiderentque, ne qua transire Romanus posset. Hoc nunc audito, dissensio inter Ætolos orta est. pars imperio pare dum regis atque eundum censebant, pars subsistendum Her cleæ ad utramque fortunam: ut, sive victus a consule r esset, in expedito haberent integras copias ad opem propi quis ferendam civitatibus suis; sive vinceret, ut dissipatos fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non man modo in sententia sua, sed etiam exsecuta est consilium. d millia Heracleæ substiterunt: duo trifariam divisa Callidr mum, et Rhoduntiam, et Tichiunta (hæc nomina cacuminib sunt) occupavere.

Cos. ad Thermopylas.

XVII. Consul postquam insessa superiora loca ab Ætol vidit, M. Porcium Catonem et L. Valerium Flaccum, [61] consı lares legatos, cum binis millibus delectorum peditum[c], ad ca

[a] *exercitum* del. Bekk. [a] *utraque* Ead. [b] *quos* Gron. Crev. [c] *militum* Ea

59 *Ad Heracleam . . . quæ*] Relativum *quæ* scripti omittunt. Et illud intelligi interdum mavult Livius. Sic et Virgilius: *Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt.*

60 *Et nuper Philippum*] Ad Aoum amnem.

61 *Consulares legatos*] Hi et ab Plutarch et ab Appiano tribuni militum dicuntur. apud Ciceronem quoque lib. de Sen. n. 3 Cato dicit se tribunum militum depugnas apud Thermopylas.

tella Ætolorum, Flaccum in Rhoduntiam et Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse, priusquam ad hostem copias admoveret, vocatos in concionem milites paucis est adlocutus: [62] *Plerosque omnium ordinum, milites, inter*[d] *vos esse video, qui in hac eadem provincia T. Quinctii ductu auspicioque militaveritis. Macedonico bello inexsuperabilis magis saltus*[e] *ad amnem Aoum fuit, quam hic. Quippe portæ sunt hæ, et unus, inter duo maria clausis omnibus, velut naturalis transitus est.* [63] *munitiones*[f] *et locis opportunioribus tunc fuerunt, et validiores impositæ: exercitus hostium ille et numero major, et militum genere aliquanto melior. Quippe illic Macedones Thracesque et Illyrii erant, ferocissimæ omnes gentes: hic Syri et Asiatici Græci sunt, levissima genera hominum et servituti nata. Rex ille bellicosissimus, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum, et circa omnium adcolarum bellis; hic, ut aliam omnem vitam omittam*[g]*, is est qui, quum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit, quam quod amoris caussa ex domo privata, et obscuri etiam inter populares generis, uxorem duxit; et novus maritus, velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processit. Summa virium speique ejus in Ætolis fuit; gente vanissima et ingratissima, ut vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. Nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, et in seditione ipsi inter se sunt: et quum Hypatam tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati, refugerunt in juga montium, pars Heracleæ*[h] *incluserunt sese. Rex ipse confessus, nusquam æquo campo non modo congredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea, quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidem saltus, ut quondam Lacedæmonios fama est, sed intra penitus retractis castris:* [64] *quod quantum interest ad timorem ostendendum, an muris alicujus urbis obsi-*

U. C. 561.
A. C. 191.
Cos. suos hortatur.

[d] *ordinum milites inter* Gron. [e] *inexsuperabilior saltus* Bekk. [f] *et munitiones* Ead. [g] *sileam* Gron. Crev. [h] *Heracleæ* del. Bekk.

62 *Plerosque omnium ordinum, milites, inter vos*] Adjuvimus interpunctione hunc locum, ut appareat vocem *milites* seorsim legendam, quippe qua consul eos qui audiunt compellet: *plerosque* autem *omnium ordinum* intelligendos esse non milites solum, sed duces quoque, et centuriones, et præfectos, etc.

63 *Munitiones et locis opportunioribus tunc fuerunt, et validiores impositæ: exercitus hostium ille et numero major*] Vett. editorum lectio, a qua parum aut nihil abeunt scripti, teste Gronovio, talis est: *Munitioribus tunc fuerunt et validioribus impositi exercitus hostium locis: exercitus ille et numero major.* Ubi illud offendit, quod geminatur vox *exercitus*, et quidem in numero primum multitudinis, deinde in singulari, quum utrobique de iisdem copiis agatur, id est, de Philippi exercitu. Victor. omittit posterius illud *exercitus*. Sed si deleatur, nullum jam nomen reliquum est, ad quod referri possit τὸ *ille*. Exspectemus dum meliores codices reperiantur. Neque enim Gronovii conjecturæ nobis satisfaciunt. Legit ille: *Munitioribus et tunc fuerunt, et validiores impositi exercitus hostium locis: ille et numerus major:* compositio abrupta et subsultans, et ab fuso illo æquabiliter Liviano stylo abhorrens.

64 *Quod quantum interest*] Quid interest ad timorem ostendendum, hoc ne fecerit, an muris alicujus urbis se incluserit? Nonne æque timorem ostendit, dum intra fauces saltus retrahit castra, ac si muris alicujus urbis se inclusisset?

U. C. 561. A. C. 191. *dendum, sese incluserit? Sed neque Antiochum [65] tuebun angustiæ [f], nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt. Satis dique provisum atque [g] præcautum est, ne quid adversus vos pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro de tis, non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare, (quamqu is quoque egregius titulus esset, liberatam a Philippo a nunc ab Ætolis et ab Antiocho liberare) neque ea tantum præmium vestrum cessura, quæ nunc in regiis castris su sed illum quoque omnem adparatum, qui in dies ab Eph exspectatur, prædæ futurum: Asiam deinde Syriamque, et om usque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano apertu Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad [66] mare rubrum Oce fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit, et on humanum genus secundum Deos nomen Romanum veneretu In hæc tanta præmia dignos parate animos, ut crastino bene juvantibus Diis, acie decernamus.*

Pugna ad Thermopylas.

XVIII. Ab hac concione dimissi milites, priusquam c pora curarent, arma telaque parant. Luce prima, signo pug proposito, instruit aciem consul, arta fronte, ad naturam angustias loci. Rex, postquam signa hostium conspexit, ipse copias eduxit [h]. Levis armaturæ partem ante vallum primo locavit: tum [67] Macedonum robur, quos Sarissopho adpellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones cons tuit. his ab sinistro cornu jaculatorum sagittariorumque funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut altiore loco nuda latera hostium incesserent. [68] ab dextro Ma donibus ad ipsum munimentorum finem, qua loca usque mare invia palustri limo et voraginibus claudunt, elephan cum adsueto præsidio posuit; post eos, equites; tum, mod intervallo relicto, ceteras copias in secunda acie. Macedon pro vallo locati, primo facile sustinebant Romanos, tentan ab omni parte aditus: multum adjuvantibus, qui ex loco su riore fundis, velut nimbum, [69] glandes et sagittas simul jacula ingerebant. deinde, ut major, nec jam toleranda hostium inferebat se, pulsi loco intra munimenta, subduc ordinibus, concesserunt: inde ex vallo prope alterum vallu hastis præ se objectis, fecerunt. et ita modica altitudo va erat, ut et locum superiorem ad pugnandum suis præbe et propter longitudinem hastarum subjectum haberet hoste Multi, temere subeuntes vallum, transfixi sunt: et aut incep

[f] *angustiæ* del. Gron. [g] *atque* l. *anteque* Gron. Crev. [h] *educit* Kreyss. Bekk. [i] *et* Gron. Crev.

65 *Tuebuntur angustiæ*] Ultima vox deest in Gronovianis editionibus, haud dubie per operarum incuriam.

66 *Mare Rubrum*] Vid. not. ad XLII. 52.

67 *Macedonum robur*] Macedonas, quod roboris erat in exercitu. Macedonas autem istos Syro-macedonas intellige, posteros vel successores eorum, qui sub Alexandro, ac deinde Seleuco, militaverant.

68 *Ab dextro Macedonibus*] Otiosam e vocem *Macedonibus* recte observat Gronovi Potest enim suppleri *his*, quod in fronte peri positum est.

69 *Glandes*] Sphærulas plumbeas, quæ fu dis emittebantur.

irrito recessissent, aut plures cecidissent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, et magna ex parte cæsis, ([70] incautos enim et plerosque sopitos obpresserat) super inminentem castris collem adparuisset. U. C. 561. A. C. 191.

XIX. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta et Rhoduntiam, nequidquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quique alii in castris regiis erant, primo, dum procul nihil aliud, quam turba et agmen, adparebat, Ætolos credere, visa procul pugna subsidio venire. ceterum, ut primum signaque et arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pavor omnes cepit, ut, abjectis armis, fugerent. [71] et munimenta sequentes inpedierunt, et angustiæ vallis, per quam sequendi erant; et maxime omnium, quod elephanti novissimi agminis erant, quos pedes ægre præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se majorem, quam in prœlio, edentibus. Aliquantum temporis et direptio castrorum tenuit. Scarphiam[k] tamen eo die persecuti[l] sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisque, non equis virisque tantum, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reverterunt; quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Ætolis, Heracleam obtinentibus præsidio, sine ullo haud parum audacis incepti effectu, fuerant. Consul, noctis insequentis tertia vigilia præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce movit. Aliquantum viæ præceperat rex; ut qui non ante, quam Elatiæ, ab effuso constiterit cursu: ubi primum reliquis pugnæque et fugæ conlectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ adsecutus non est, [72] sed[m] magnam partem agminis, aut lassitudine [73] subsistentis, aut errore, ut qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos obpresserunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex decem millibus militum, quos, Polybio auctore, trajecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus. quid si Antiati Valerio credamus, sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque millia capta cum signis militaribus ducentis triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnæ, ab incursu Ætolorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.

Victus Antiochus.

Chalcidem se recipit.

XX. Consule per Phocidem et Bœotiam exercitum ducente, consciæ defectionis civitates cum velamentis ante portas sta-

Cos. Antiochum persequitur.

[k] *Scarpheam* Kreyss. Bekk. [l] *consecuti* Eæd. [m] *sed* del. Bekk.

70 *Incautos enim*] Vid. Plut. in Catone majore, de hoc egregio facto, quod satis jejune hic indicat Livius, plura memorantem.

71 * *Et munimenta sequentes impedierunt*] Romanos fugientem hostem sequentes et munimenta impedierunt, et angustiæ vallis quæ transeunda erat sequentibus victos.

72 *Sed magnam partem*] Scripti omittunt τὸ *sed*, quod sane interdum elegantiæ causa supprimit Livius.

73 * *Subsistentis*] Vel scribe, vel intellige *subsistentes*. Sequitur enim *dissipatos*.

U. C. 561. A. C. 191.

bant, metu ne hostiliter diriperentur. ceterum per omnes d haud secus, quam in pacato agro, sine violatione [n] ullius [74] agmen [o] processit; donec in agrum Coronæum [p] ventum e Ibi statua regis Antiochi, posita in templo [75] Minervæ Itoni iram accendit: permissumque militi est, ut circumjectu templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum sub quum communi decreto Bœotorum posita esset statua, i dignum esse, in unum Coronensem agrum sævire. Revoca extemplo milite, finis populandi factus: castigati tantum v bis Bœoti ob ingratum in tantis tamque recentibus benefic animum erga Romanos. Inter ipsum pugnæ tempus dec naves regiæ cum præfecto Isidoro ad Thronium in sinu M liaco stabant. eo gravis vulneribus Alexander Acarnan, nu cius adversæ pugnæ, quum perfugisset, trepidæ inde rece terrore naves Cenæum Eubœæ petierunt. ibi mortuus sep tusque Alexander. Tres, quæ ex Asia profectæ eumd portum tenuerant, naves, audita exercitus clade, Ephesum dierunt. Isidorus ab Cenæo Demetriadem, si forte eo defer fuga regem, trajecit. Per eosdem dies A. Atilius, præfect Romanæ classis, magnos regios commeatus, jam fretum, qu ad Andrum insulam est, prætervectos, excepit: alias mer alias cepit naves. [76] quæ novissimæ [q] agminis erant, cursu in Asiam verterunt. Atilius Piræeum, unde profectus er cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim f menti et Atheniensibus et aliis ejusdem regionis sociis divi

Antiochus in Asiam trajicit.

XXI. Antiochus, sub adventum consulis a Chalcide p fectus, Tenum primo tenuit: inde Ephesum transmisit. Co suli Chalcidem venienti portæ patuerunt, quum, adprop quante eo, Aristoteles, præfectus regis, urbe excessisset. ceteræ urbes in Eubœa sine certamine traditæ, post paucosq dies [r], omnibus perpacatis, sine ullius noxa urbis exerci Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam, qu ipsa victoria, laudabilior. Inde consul M. Catonem, [77] quem, quæ gesta essent, senatus populusque Romanus ha dubio auctore sciret, Romam misit. Is a Creusa (Thespi sium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractu Patras Achaiæ petit: a Patris Corcyram usque Ætoliæ atq Acarnaniæ litora legit, atque ita ad Hydruntum Italiæ traje

Cato nuncius victoriæ.

[n] *vexatione* Kreyss. Bekk. [o] *agmine* Gron. [p] *Coroneum* Cr
[q] *novissimi* Kreyss. Bekk. [r] *paucosque per dies* Gron. Crev.

74 *Agmen*] Sic habent tres scripti, unus Jac. Gronovio, alter Hearnio inspectus, tertius noster Vict. Melius quam, ut vulgo, *agmine*.

75 *Minervæ Itoniæ*] Minerva sic cognominata est, auctore Pausania in Bœoticis, ab Itono Amphictyonis filio, patre Bœoti, a quo Bœotia nomen accepit. Si Straboni credimus, l. IX. pagg. 411 et 435, antiquius templum fuit Minervæ Itoniæ in urbe Thessaliæ Itone: unde Bœoti exemplum sumpserunt Minervæ sub hoc cognomine colendæ, templique ei apud C neam exstruendi. In hoc templum Bœot rebus communibus deliberaturi convenieb Atque ob eam videlicet causam ibi statua A ocho posita erat.

76 *Quæ novissimæ agminis*] Magis place quod Sigonii liber et Victor. habent, *novissi*

77 *Per quem . . . haud dubio auctore*] L cum Gronovio: *per quem . . . . haud dub auctorem.*

quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu pervenit. ante lucem ingressus urbem, a porta ad prætorem M. Junium iter intendit. Is prima luce senatum vocavit. quo L. Cornelius Scipio, aliquot diebus ante a consule dimissus, quum adveniens audisset, prægressum Catonem in senatu esse, supervenit exponenti, quæ gesta essent. Duo inde legati jussu senatus in concionem sunt producti: atque ibi eadem, quæ in senatu, de rebus in Ætolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est; et ut quadraginta hostiis majoribus prætor, quibus Diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies et M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante prætor in [s] Hispaniam erat profectus, ovans urbem est ingressus: [78] argenti bigati præ se tulit centum [t] triginta millia: et extra numeratum [79] duodecim millia pondo argenti: [80] auri pondo centum viginta septem.

U. C. 561.
A. C. 191.

XXII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmisit, *ut tunc saltem, experti regiam vanitatem, resipiscerent; traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu seu [81] furoris sui, seu erroris venia.. et [82] ceteras [u] Græciæ civitates defecisse eo bello ab optime de se meritis Romanis: sed, quia post fugam regis, cujus fiducia officio [x] decessissent, non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Ætolos quoque, quamquam non secuti sint regem, sed arcessierint, et duces belli, non socii, fuerint, [83] si pœnitere possint, posse et incolumes esse.* Ad ea quum pacati nihil responderetur, adpareretque, armis rem gerendam, et, rege superato, bellum Ætolicum integrum restare; castra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circumvectus. Sita est Heraclea in radicibus Œtæ montis: ipsa in campo, arcem inminentem loco alto et undique præcipiti habet. Contemplatus omnia, quæ noscenda erant, quatuor simul locis adgredi urbem constituit. a flumine Asopo, qua et gymnasium est, L. Valerium operibus

Ætolos ad resipiscendum invitat Cos.

Heracleam obsidet.

[s] ins. *ulteriorem* Gron. Crev. [t] *et triginta* Eæd.
[u] *ceteræ* Eæd. [x] *ab officio* Eæd.

78 *Argenti bigati .... centum et triginta millia*] Denarios 130,000. Marcas nostrates 2031 cum unciis 2.

79 *Duodecim millia pondo argenti*] Marcas nostrates 18,750.

80 *Auri pondo centum viginti septem*] Marcas nostrates 198 cum semunciis 7.

81 * *Furoris*] Amentiæ.

82 *Ceteræ Græciæ civitates*] Sive sic legas, ut intelligas *ceteræ Græciæ*, id est, ceterarum Græciæ partium; sive malis cum Vict. codice et quibusdam editis, *ceteras Græciæ civitates*, parum scilicet interest.

83 *Si pœnitere possint*] Hæc loquendi forma, quamvis parum usitata, non ideo tamen mendi arguenda est. Occurrunt enim et alia ejus exempla apud veteres scriptores. Nonius c. 7 e Pacuvio allegat, *nunc pœnitebunt:* et Justinus, sive potius Trogus, l. XI. c. 3. *Athenienses . . . primi pœnitere cœperunt:* et Gellius, l. V. c. 1, *et perhorrescat necesse est, et pudeat tacitus, et pœniteat, et gaudeat, et admiretur.* Adde et Plautum, Cas. Act. V. Sc. 2. v. 3, *ita nunc pudeo, atque ita nunc paveo.* et Lucret. l. III. v. 894. *Ipse sui miseret.* Ex his exemplis patet, verba illa, *pœnitet, pudet, miseret,* non diversi fuisse antiquitus generis, ac cetera Latinæ linguæ verba, quamvis postea in aliam formam transierint, sed ita tamen ut antiquus eorum usus non omnino obsolesceret.

U. C. 561. A. C. 191. atque obpugnationi præposuit: [84] arcem extra muros, q frequentius prope, quam urbs[y], habitabatur, Ti. Sempro Longo obpugnandam dedit: [85] a[z] sinu Maliaco, quæ aditu haud facilem pars habebat, M. Bæbium; ab altero amnicu quem Melana vocant, adversus Dianæ templum, Ap. Cla dium obposuit. [86] Horum magno certamine intra paucos d turres, arietesque, et alius omnis adparatus obpugnandar urbium perficitur. Et quum ager Heracleensis paluster om frequensque proceris arboribus, benigne ad omne genus o rum materiam suppeditabat: tum, quia refugerant intra mœ Ætoli, [87] deserta, quæ[a] in vestibulo urbis erant, tecta in rios usus non tigna modo et tabulas, sed laterem quoque, cæmenta, et saxa variæ magnitudinis, præbebant.

XXIII. Et Romani quidem operibus magis, quam arm urbem obpugnabant: Ætoli contra armis se tuebantur. na quum ariete quaterentur muri, non laqueis, [88] ut solet, exce tos declinabant ictus; [89] sed armati frequentes, quidam ig etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. fornices quoque muro erant apti ad excurrendum: et ipsi, quum pro diru reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integ vires erant, et frequentes et inpigre fecerunt: in dies dein pauciores et segnius. Etenim, quum multis urguerentur reb nulla eos res æque, ac vigiliæ conficiebant; Romanis in mag copia militum succedentibus aliis in stationem aliorum, Æ los propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo lab urente. Per quatuor et viginti dies, ita ut nullum temp vacuum dimicatione esset, adversus quatuor e partibus sin obpugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor e Quum fatigatos jam Ætolos sciret consul et ex ratione te poris, et quod ita transfugæ adfirmabant, tale consilium in media nocte receptui signum dedit, et ab obpugnatione sin omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quie in castris tenuit. inde cœpta obpugnatio ad mediam rurs

[y] *partem extra muros, quæ frequentius prope, quam urbs* Kreyss. *partem qua e muros frequentius prope quam in urbe* Bekk. [z] *a* del. G [a] *desertaque* Ead.

84 *Arcem extra muros, quæ frequentius prope quam urbs habitabatur*] Optime annotavit Glareanus hæc pugnare cum iis quæ c. 24 traduntur. Ibi enim Ti. Sempronius ab sua parte primus urbem capere dicitur: qua capta Ætoli confugiunt in arcem. Scripti et antiquiores editi pro *quam urbs* habent *quam in urbe*. Hinc emendat Gronovius: *partem, qua extra muros frequentius prope quam in urbe habitabatur*. Hanc emendationem egregie firmant hæc verba c. 24, quibus describitur ea pars, quæ a Ti. Sempronio oppugnabatur: *pars una, in qua ædificia extra urbem erant.*

85 *A sinu Maliaco*] Restituit Hearnius voculam *a*, quam omiserant Gronovii.

86 *Horum magno certamine*] Quum hi ter se magno studio certarent, quis manda opus celerius perficeret.

87 *Deserta, quæ*] Certissima Gronovii em datio. Editi vulgo *desertaque*. Sed scri nisi vetustiores, quales paucos hujus Livii tis habemus, non utuntur diphthongis, ut i *quæ* et *que* prorsus idem sit.

88 *Ut solet*] Nec minus bene, *ut solen* nempe qui oppugnantur. Et sic Gelenii li cum uno e Gronovianis et nostro Vict.

89 *Sed armati frequentes*] Adjice om *erumpebant*, vel aliud quid simile.

noctem perducta est: intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati caussam esse Ætoli non continuandæ obpugnationis, quæ et ipsos adfecerat, ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc revocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris adparebant. U. C. 561. A. C. 191.

XXIV. Consul, quum nocte media intermisisset obpugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa vi adgressus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites signumque exspectantes jussit, ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros. Ætoli pars sopiti adfecta labore ac vigiliis corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas jacentis muri transcendere conantur; partim scalis adscensus tentant. adversus quos undique ad opem ferendam obcurrunt Ætoli. [90] Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque obpugnatur: sed, qui obpugnarent, intenti signum exspectabant; defensor nemo aderat. Jam dilucescebat, quum signum consul dedit: et sine ullo certamine [91] partim per semiruta, partim scalis integros muros transcendere. Simul clamor, index capti oppidi, est exauditus, undique Ætoli, desertis stationibus, in arcem fugiunt. Et capit. Oppidum victores permissu consulis diripiunt; non tam ab ira, nec ab odio, quam ut miles, coërcitus [92] in tot receptis ex potestate [b] hostium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Revocatos inde a medio ferme die milites quum in duas divisisset partes, unam radicibus montium circumduci ad rupem jussit, quæ, fastigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat; sed adeo prope geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem possint: cum dimidia parte militum [c] consul, ab urbe escensurus [d] in arcem, signum ab iis, qui ab tergo in rupem evasuri erant, exspectabat. Non tulere, qui in arce erant, Ætoli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem, deinde inpetum ab urbe Romanorum, et fractis jam animis, et nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam: utpote congregatis feminis, puerisque, et inbelli alia turba in arcem, quæ vix capere,

[b] *ex potestate* del. Crev. [c] *militum parte* Gron. Crev. [d] *ascensurus* Gron.

90 *Pars una, in qua ædificia extra urbem erant*] Hunc locum restituit ex suo exemplari Gelenius: quum ante eum legeretur: *pars una, qua progressi erant.* Qua in emendatione hoc unum haud omnino placet, quod additur particula *in*, ignorata aliis scriptis et vett. editis: quæ quidem elegantius abesset.

91 *Partim per semiruta*] Plerique libri omittunt tria hæc verba. Adjecta sunt illa a Gelenio. Modius testatur in libro suo legi *partim per erutos*, quod et aliquot editiones expressere. Inde Gronovius efficit *partim prorutos.* Locus igitur totus sic se habebit: *partim prorutos, partim scalis integros muros transcendere.* Nimirum ubi muri proruti erant, ibi nihil opus fuit scalis.

92 *In tot receptis hostium urbibus*] Vulgati auctiores: *receptis ex potestate hostium urbibus.* Resecuimus additamentum inelegans, quod respuunt duo MSS. Hearnii, et Vict. codex, et Andreas.

U. C. 561. A. C. 191. nedum tueri, multitudinem tantam posset. itaque, ad prim impetum abjectis armis, dediderunt sese. Traditus inter ce ros princeps Ætolorum Damocritus est: qui principio b decretum Ætolorum, quo arcessendum Antiochum censuera T. Quinctio poscenti responderat: *In Italia daturum, qu castra ibi Ætoli posuissent.* ob eam ferociam majus victorib gaudium traditus fuit.

XXV. Eodem tempore, quo Romani Heracleam, Philipp Lamiam ex composito obpugnabat, circa Thermopylas c consule, redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipsi populoque R mano gratularetur, excusaretque, quod morbo inpeditus be non interfuisset, congressus. inde diversi ad duas simul c pugnandas urbes profecti. Intersunt septem millia fer passuum. [93] et quia Lamia quum posita est in tumulo, t regionem ea maxime despectat [e] oppidum, qua [f] breve int vallum videtur, et omnia in conspectu sunt; quum [g] eni velut proposito certamine, Romani Macedonesque diem noctem aut in operibus, aut in prœliis essent, hoc major di cultas Macedonibus erat, quod Romani aggere et vineis, omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cunicu obpugnabant: et in asperis locis silex sæpe inpenetrabi ferro obcurrebat. et, quum parum procederet inceptum, conloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem de rent; haud dubius, quin, si prius Heraclea capta foret, R manis se potius, quam sibi, dedituri essent, [94] suamque grati consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opi est frustrata: confestim enim ab Heraclea capta nuncius ver ut obpugnatione absisteret: *æquius esse, Romanos milites, acie dimicassent cum Ætolis, præmia victoriæ habere.* [95] recessum ab Lamia est, et propinquæ clade urbis [96] ipsi, quid simile paterentur, effugerunt.

Lamiam Philippus obpugnat.

Jubetur ab ea recedere.

[e] *tum regionem maxime Œtæ spectat* Kreyss. Bekk.
[f] *oppido quam* Crev. Kreyss. Bekk. [g] *sunt. Quum* Ed.

93 *Et quia Lamia*] *Intersunt*, inquit Livius, Lamiam inter et Heracleam *septem millia passuum: et quia Lamia quum posita in tumulo est, tum regionem eam maxime*, (sic enim mallemus) quæ ad Heracleam vergit, *despectat, oppido quam*, id est, valde *breve intervallum videtur, et omnia in conspectu sunt.* Intervallum inter duas urbes et per se breve est, quippe quod sit septem tantummodo millium, sive duarum paulo amplius leucarum nostrarum; et ob situm Lamiæ in tumulo positæ brevius etiam videtur. Nempe ex loco alto despicientibus aliquod iter per plana, spatium illud brevius videtur, quam si ex campestri metiremur illud oculis. Deinde Lamia *eam maxime*, quæ ad Heracleam vergit, *regionem despectat.* Ideo *omnia* quæ sunt et fiunt inter duas urbes, *in conspectu sunt. Oppido quam* dixit Livius, ut *sane quam*, et alia multa ejusdem generis. Sic infra l. XXXIX. c. 47, *oppido quam parva:* et Gellius, l. XV. c. 30, *oppido quam fiunt in l rarum ostentatione inepti et frivoli.* Cete hic locus longe aliter legebatur, ex emen tione scilicet Gelenii, qui pro *oppido quam* derat *oppidum, qua:* et ei obtemperave editores. Sed Andreas, et Victor. codex ipse sensus stant pro ea lectione quam amp sumus.

94 *Suamque gratiam consul in obsid liberanda facturus esset*] Et liberatæ obsidi urbis gratiam in se derivaturus esset cons sive, id acturus esset, ut a se haberent liber obsidione urbis beneficium obsessi.

95 *Ita recessum ab Lamia est*] Oppidum Romanis deditum, quod docet obiter Liviu XXXIX. c. 23, non tamen statim. (Vid 29 infra.) Atque eo nimirum modo cl Heracleæ effectum est, ne quid simile La pateretur.

96 * *Ipsi ne quid simile paterentur effu*

XXVI. Paucis, priusquam Heraclea caperetur, diebus, Ætoli, concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos et Thoas idem, qui antea [g], missus est. mandata erant, ut ab rege peterent, primum, ut ipse, coactis rursus terrestribus navalibusque copiis, in Græciam trajiceret: deinde, si qua ipsum teneret res, ut pecuniam et auxilia mitteret. *id quum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos, omni cura vacuos, quum Ætolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam trajicere.* Vera erant, quæ dicebantur: eo magis regem moverunt. Itaque in præsentia pecuniam, quæ ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria navaliaque adfirmavit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, et ipsum haud invitum morantem, ut exactor præsens promissorum adesset.

U. C. 561. A. C. 191. Ætolorum legati ad Antiochum.

XXVII. Ceterum Heraclea capta fregit tandem animos Ætolorum: et post paucos dies, quam ad bellum renovandum adciendumque regem in Asiam miserant legatos, abjectis belli consiliis, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, quum alia sibi prævertenda esse dixisset, redire Hypatam eos, datis dierum decem induciis, et L. Valerio Flacco cum iis misso, jussit. ei, quæ secum acturi fuissent, exponere, et si qua vellent alia. Hypatam ut est ventum, principes Ætolorum apud Flaccum concilium habuerunt; consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. His parantibus [h] antiqua fœderum ordiri, meritaque in populum Romanum, *Absistere iis*, Flaccus jussit, *quæ ipsi violassent ac rupissent. confessionem iis culpæ magis profuturam, et totam in preces orationem versam. nec enim in caussa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. et se suppliciter agentibus iis adfuturum* [i], *et apud consulem et Romæ in senatu, eo quoque enim mittendos fore legatos.* Hæc una via omnibus ad salutem visa est, [97] *ut in fidem se permitterent Romanorum. Ita enim et illis violandi supplices verecundiam se inposituros: et ipsos nihilominus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset.*

Ætoli de pace agunt.

XXVIII. Postquam ad consulem ventum est, Phæneas legationis princeps longam orationem, et varie ad mitigandam iram victoris compositam, ita ad extremum finivit ut diceret; *Ætolos se suaque omnia fidei populi Romani permittere.* Id consul ubi audivit: *Etiam atque etiam videte*, inquit, *Ætoli, ut*

Fidei P. R. se permittunt.

[g] *qui et antea* Gron. Crev. [h] *Parantibus iis* Gron. Crev. Bekk.
[i] *et suppliciter a. i. se affuturum* Gron. Crev.

runt] Soluta nimirum a Philippo obsidione. Sed tempus duntaxat lucrata Lamia est, paucis post mensibus, ut narratur infra XXXVII. 4 et 5, expugnata.

97 *Ut in fidem se permitterent Romanorum*] Apud Romanos *in fidem se permittere* idem prorsus valebat, ac se suaque victoris permittere arbitrio. Id autem ignorabant Ætoli, nomine *fidei* in errorem inducti. Vid. Polyb. in Excerpt. Leg. 13.

U. C. 561. A. C. 191. Consulis postulata.

ita permittatis. Tum decretum Phæneas, in quo id dis scriptum erat, ostendit. *Quando ergo*, inquit, *ita permitt postulo, ut mihi Dicæarchum civem vestrum, et Menestam* [k] *rotam*, (Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectio compulerat) *et Amynandrum cum principibus Athamanum, rum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis.* Pr dicentem interfatus Romanum Phæneas, *Non in servitu* inquit, *sed in fidem tuam nos tradidimus. et certum habe inprudentia labi, qui nobis imperes, quæ moris Græcorum sint.* Ad hæc consul, *Nec Hercle*, inquit, *magnopere nunc c quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse censeant: ego more Romano* [98] *imperium inhibeam in deditos modo dec suo, ante armis victos. Itaque, ni propere fit, quod impero, ciri vos jam jubeo:* adferrique catenas, et circumsistere lict jussit. Tum fracta Phæneæ ferocia, Ætolisque aliis est tandem, cujus conditionis essent, sensere. et, *se quidem*, P neas, *et qui adsint Ætolorum, scire facienda esse, quæ impe tur*, dixit: *sed ad decernenda ea concilio Ætolorum opus ad id petere, ut decem dierum inducias daret.* Petente Fl pro Ætolis, induciæ datæ; et Hypatam reditum est. quum in consilio [l] delectorum, quos Apocletos vocant, P neas, et quæ imperarentur, et quæ ipsis prope accidiss exposuisset; ingemuerunt quidem principes conditioni s parendum tamen victori censebant, et ex omnibus opp convocandos Ætolos ad concilium.

Exasperantur Ætoli.

XXIX. Postquam vero omnis coacta multitudo eadem audivit, adeo sævitia imperii atque indignitate exasperati an sunt, ut, si in pace fuissent, illo inpetu iræ concitari potuerin bellum. Ad iram accedebat et difficultas eorum, quæ imp rentur: *quonam modo enim utique regem Amynandrum se tra posse?* Et spes forte oblata, quod Nicander, eo ipso temp ab rege Antiocho veniens, inplevit exspectatione vana mu tudinem, terra marique ingens parari bellum. Is duodec die [m], quam conscenderat navem, in Ætoliam, perfecta l tione, rediens Phalara [n] in sinu Maliaco tenuit. inde Lam pecuniam quum devexisset, ipse cum expeditis vespera pr inter Macedonum Romanaque castra medio agro, dum Hy tam notis callibus petit, in stationem incidit Macedon deductusque ad regem est, nondum convivio dimisso. Q ubi nunciatum est, velut hospitis, non hostis, adventu m Philippus, adcumbere eum epularique jussum [o], atque inde missis aliis, solum retentum, ipsum quidem de se timere q quam vetuit. Ætolorum prava consilia, atque in ipsorum c semper recidentia, accusavit. qui primum Romanos, de

[k] *Menetam* Gron. Crev. [l] *concilio* Gron.
[m] *Duodecimo is die* Kreyss. Bekk. [n] *Phaleram* Gron. [o] *jussit* Gron.

98 *Imperium inhibeam*] Hoc est a certissima Gronovii conjectura, quum vulgati habeant *imperium id habeam*, scripti *adhibeam*. *Imperium inhibere* est exercere imperium, ut perio. Vid. supra III. 38, et adde not. 6 L. III. c. 59.

Antiochum in Græciam adduxissent. *Sed præteritorum, quæ magis reprehendi, quam corrigi, possint, oblitum se, non facturum, ut insultet adversis rebus eorum. Ætolos quoque finire tandem adversus se odia debere; et Nicandrum privatim ejus diei, quo servatus a se foret, meminisse.* Ita datis, qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit. U. C. 561. A. C. 191.

XXX. M'. Acilius, vendita, aut concessa militi circa Heracleam præda, postquam nec Hypatæ pacata esse consilia, et Naupactum concurrisse Ætolos, ut inde totum inpetum belli sustinerent, audivit; præmisso Ap. Claudio cum quatuor millibus militum ad occupanda juga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Œtam adscendit, Herculique sacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus ejus Dei sit crematum, adpellant. inde toto exercitu profectus reliquum iter satis expedito agmine fecit. Ut ad Coracem est ventum, (mons est altissimus inter Callipolin et Naupactum) ibi et jumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, et homines vexati. Et [p] facile adparebat, quam cum inerti hoste res esset, qui tam inpeditum saltum nullo præsidio, ut clauderet transitum, insedisset. [99] Tum quoque vexato exercitu, ad Naupactum descendit: et, uno castello adversus arcem posito, ceteras partes urbis, divisis copiis pro situ mœnium, circumsedit. nec minus operis laborisque ea obpugnatio, quam Heracleæ, habuit. Cos. Naupactum obsidet.

XXXI. Eodem tempore et Messene in Peloponneso ab Achæis, quod concilii eorum recusaret esse, obpugnari cœpta est. Etenim duæ civitates, Messene et Elis, extra concilium Achaicum erant: cum Ætolis sentiebant. Elei tamen, post fugatum ex Græcia Antiochum, legatis Achæorum lenius responderant; *dimisso præsidio regio, cogitaturos se, quid sibi faciendum esset.* Messenii, sine responso dimissis legatis, moverant bellum; trepidique rerum suarum, quum jam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent, legatos Chalcidem ad T. Quinctium, auctorem libertatis, miserunt, qui nunciarent, Messenios Romanis, non Achæis, et aperire portas, et dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo profectus Quinctius, a Megalopoli ad Diophanem prætorem Achæorum misit, qui extemplo reducere eum a Messene exercitum, et venire ad se juberet. Dicto paruit Diophanes: et, soluta obsidione, expeditus ipse, prægressus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum, inter Megalopolim Messenenque positum, Quinctio obcurrit; et, quum caussas obpugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine auctoritate sua conatus esset, dimittere exercitum jussit, nec pacem omnium bono partam turbare. Mes-

p *Id* Gron. Crev.

99 *Tum quoque*] Sic quoque, id est, quamvis nulli hostes occurrerent, vexatus tamen exercitus est. Frustra itaque Gronovius pro *tum* legi jubet *tam*.

U. C. 561.
A. C. 191.

seniis imperavit, ut exsules reducerent, et Achæorum co essent. si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in p rum caveri[q] sibi vellent, Corinthum ad se venirent. phanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere ju Ibi, de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, tulavit, ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum Zacynthus fuerat: eam mercedem Amynandro dederat, u Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Æ liceret. qua expeditione fractis animis, Ætolos compul petendam pacem. Amynander Philippum Megalopolita insulæ præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho adv Romanos conjunxit, Philippo ad munia[r] belli revocato, H clem Agrigentinum successorem misit.

Zacynthum repetunt ab Achæis Romani.

XXXII. Is, post fugam ab Thermopylis Antiochi, A nandrumque a Philippo Athamania pulsum, missis ultr Diophanem prætorem Achæorum nunciis, pecuniam pa insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum æquum censebant Romani. *non enim M'. Acilium con legionesque Romanas Diophani et Achæis ad Thermopylas nasse.* Diophanes adversus hæc purgare interdum[s] sese temque; interdum de jure facti disserere. Quidam Achæ et initio eam se rem adspernatos testabantur, et tunc pe ciam increpitabant prætoris: auctoribusque iis decretun ut T. Quinctio ea res permitteretur. Erat Quinctius, [1] adversantibus asper, ita, si cederes, idem placabilis. O igitur[t] contentione vocis vultusque, *Si utilem,* inquit, *p sionem ejus insulæ censerem Achæis esse, auctor essem se populoque Romano, ut eam vos habere sinerent. ceterum* [2] *testudinem, ubi conlecta in suum tegumen est, tutam ad ictus video esse; ubi exserit partes aliquas, quodcumque nu obnoxium atque infirmum habere; haud dissimiliter vos, A clausos undique mari, quæ intra Peloponnesi sint termin et jungere vobis, et juncta tueri facile; simul aviditate amplectendi hinc excedatis, nuda vobis omnia, quæ extra s exposita ad omnes ictus esse.* Adsentiente omni concilio Diophane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis tradit

XXXIII. Per idem tempus Philippus rex, proficisce consulem ad Naupactum percunctatus, si se interim quæ cissent ab societate Romana urbes recipere vellet, permi eo, ad Demetriadem copias admovit, haud ignarus, qu ibi tum perturbatio esset. [3] Destituti enim ab omni spe,

Demetrias se Philippo dedit.

[q] *cavere* Gron. Crev. [r] *munera* Kreyss. Bekk. [s] *interdum* del [t] *igitur* del. Ead. [u] *quanti* Gron.

1 *Sicut adversantibus asper, ita*] Observat Gronovius scriptos et vett. editos habere *asper ira, ita.* (Et sic quoque noster Vict.) Non absurda est ejus conjectura: *sicut adversantibus asperior, ita.* Nomen comparativum hic rem mitigat et mollit.

2 *Sicut testudinem*] In nummis antiquis, ut annotat Jac. de Wilde, p. 79, Pelop testudini assimilatur. THO. HEARNI alludere videtur Quintius.

3 *Destituti enim ab omni spe*] Ma Gronovius *ab omni ope.* Nec immerito jucunda repetitio occurrat. Sequitu *spem nullam in Ætolis esse.*

desertos se ab Antiocho, spem nullam in Ætolis esse cernerent, dies noctesque aut Philippi hostis adventum, aut infestiorem etiam, quo justius irati erant, Romanorum exspectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui, primo pauci in præsidio relicti, postea plures, plerique inermes, ex prœlio adverso fuga delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaque præmissis a Philippo, qui spem inpetrabilis veniæ ostendebant, responderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingressum principum quidam urbe excesserunt; Eurylochus mortem sibi conscivit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant et paucæ naves Demetriade, quibus præerat Isidorus: eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam, et Aperantiam, et Perrhæbiæ quasdam civitates recepit. U. C. 561. A. C. 191.

XXXIV. Dum hæc a Philippo geruntur, T. Quinctius, recepta Zacyntho ab Achaico concilio, Naupactum trajecit; quæ jam per duos menses (sed prope excidium erat) obpugnabatur, et, si capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorum ad internecionem videbatur venturum. Ceterum, quamquam merito iratus erat Ætolis, [4] quod solos obtrectasse gloriæ suæ, quum liberaret Græciam, meminerat, et nihil auctoritate sua motos esse, quum, quæ tum maxime acciderant, casura præmonens, a furioso incepto eos deterreret; tamen, sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ a se Græciæ funditus everti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Ætolis, cœpit. Confestim a primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quinctium esse. itaque, concursu facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quinctium orare, ut opem ferret ac servaret. Et tum quidem, quamquam moveretur his vocibus, manu tamen [5] abnuit, quidquam[t] opis in se esse. Ceterum, postquam ad consulem venit: *Utrum fefellit*[u], inquit, *te, M'. Acili, quid agatur? an, quum satis pervideas*[x], *nihil id magnopere*[6] *ad summam rem*[y] *pertinere censes?* Erexerat exspectatione consulem; et, *Quin expromis*, inquit, *quid rei sit?* Tum Quinctius: *Ecquid vides, te, devicto Antiocho, in duabus urbibus obpugnandis tempus terere, quum jam prope annus circumactus sit imperii tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit, non solum urbes, sed tot jam gentes, Athamaniam, Perrhæbiam, Aperantiam, Dolopiam, sibi* Quinctius it Naupactum. Opem ejus implorant Ætoli.

[t] *quiddam* Gron. Crev. [u] *fallit* Eæd. [x] *provideas* Eæd.
[y] *rempublicam* Eæd.

4 *Quod solos*] Melius cum Gronovio legas, *quos solos.*
5 *Abnuit quiddam opis in se esse*] Imo, *quidquam opis.*
6 *Ad summam rempublicam*] Hæc quidem elegans est lectio, sed dubiæ auctoritatis, et a Gronovii conjectura profecta, ut docet ipse in nota ad l. XXXVIII. c. 50. Hoc loco scripti plerique et editi *ad summam reipublicæ:* MSS. Modio inspecti *ad summam rem.*

U. C. 561. A. C. 191. *adjunxisse? Atqui non tantum interest nostra, Ætolorum ac vires minui, quantum, non supra modum Philippum cresc et victoriæ tuæ præmium te militesque tuos nondum duas ur Philippum tot gentes* [a] *Græciæ habere* [a].

XXXV. Adsentiebatur his consul: sed pudor, si in incepto abscederet obsidione, obcurrebat: tota inde Quin res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua pau ante vociferati Ætoli fuerant, rediit. ibi quum inpensius o rent, ut misereretur gentis Ætolorum, exire aliquos ad se jus Phæneas ipse principesque alii extemplo egressi sunt. quil provolutis ad pedes, *Fortuna*, inquit, *vestra facit, ut et iræ m et orationi temperem. Evenerunt, quæ prædixi eventura. et hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis accidisse ea videant Ego tamen, sorte quadam* [7] *nutriendæ Græciæ datus, ne ingra quidem benefacere absistam. Mittite oratores ad consulem, inducias tantum* [b] *temporis petant, ut mittere legatos Rom possitis, per quos senatui de vobis permittatis. Ego apud c sulem deprecator defensorque vobis adero.* Ita, ut censue Quinctius, fecerunt: nec adspernatus est legationem cons induciisque in diem certam datis, qua legatio renunciari Roma posset, soluta obsidio est, et exercitus in Phocid missus. Consul cum T. Quinctio ad Achaicum concili Ægium trajecit. ibi de Eleis et de [c] exsulibus Lacedæn niorum restituendis actum. et neutra perfecta res, [8] quia s gratiæ reservari eam Achæi, Elei per se ipsi, quam per I manos, maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotar legati ad consulem venerunt, quos non sincera fide in amici fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho de rant. pecunia juvisse eum insimulabantur: legatos ad reg ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut amicitia pristina esse liceret, respondit consul, *Se utrum h tium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire. Se tum ejus rei judicem fore. Integram se caussam eorum Rom rejicere. inducias ad id dierum nonaginta dare.* Epir Romam missi senatum adierunt. iis, magis, quæ non feciss hostilia, referentibus, quam purgantibus ea, de quibus arg bantur, responsum datum est, quo veniam inpetrasse, r caussam probasse, videri possent. Et Philippi regis legati idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victo iis petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque auro liceret ponere in æde Jovis Optimi Maximi, permiss

Legatos Romam mittunt.

[a] *nondum tot urbes, quot Philippum, gentes etc.* Gron. Crev.
[a] *et victoriæ t. p. t. m. t. n. d. u. P. t. g. G. habere* uncis incl. Bekk.
[b] *tanti* Kreyss. Bekk.
[c] *de* del. Gron. Crev.

7 *Nutriendæ Græciæ*] Fovendæ, juvandæ. Vid. IV. 52, et VII. 4.

8 *Quia suæ gratiæ reservari eam*] Τὸ *eam* debet intelligi de re ad Lacedæmonios exsules pertinente, cui in sequentibus opponuntur *Elei.* Sed id vocabulum non solet adhiberi in titionibus. Possis legere *alteram.* * Se est: quia Achæi maluerunt Lacedæmo exsules sibi obligari, quam Romanis, rest tionis in patriam beneficio.

ab senatu. [9] centum pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne [d] legatis est; sed Philippi quoque filius [e] Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est a M'. Acilio consule, hunc finem habuit. U. C. 561. A. C. 191.

XXXVI. Alter consul P. Cornelius Scipio, Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficisceretur, postulavit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos proprætor [f] in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vovisset. Novum atque iniquum postulare est visus. censuerunt ergo [g], *quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia vovisset, eos uti de manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel sua ipse inpensa faceret.* eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes Matris Magnæ Idææ dedicata est: quam Deam is P. Cornelius, advectam ex Asia P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio consulibus, in Palatium a mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex senatusconsulto M. Livius, C. Claudius censores, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus: tredecim annis post, quam locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus, [10] ludique ob dedicationem ejus facti, quos primos scenicos fuisse, Antias Valerius [h] est auctor, Megalesia adpellatos. Item Juventatis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam sexdecim annis ante M. Livius consul, quo die Hasdrubalem exercitumque ejus cecidit: idem censor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus. Hujus quoque dedicandæ caussa ludi facti: et eo omnia cum majore religione facta, quod novum cum Antiocho instabat bellum. Ludi Romæ et ædes dedicatæ.

XXXVII. Principio ejus anni, quo hæc, jam profecto ad bellum M'. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio consule, agebantur, boves duos domitos [11] in Carinis per scalas pervenisse in tegulas ædificii, proditum memoriæ est. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, aruspices jusserunt. Tarracinæ et Amiterni nunciatum est aliquoties lapidibus pluisse; Minturnis ædem Jovis et tabernas circa forum de cœlo tactas esse; Vulturni in ostio fluminis duas naves fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum caussa libros Sibyllinos ex senatusconsulto decemviri quum adissent, renunciarunt, [12] *Jejunium instituendum Cereri esse, et id quinto quo-* Prodigia.

[d] add. *regis* Kreyss. Bekk. [e] *filius quoque Philippi* Bekk. [f] *prætor* Kreyss. Bekk. [g] *ergo* del. Bekk. [h] *Valerius Antias* Gron. Crev.

9 *Centum pondo*] Marcarum nostratium 156 cum unciis 2.

10 *Ludi .... quos primos scenicos fuisse Valerius Antias*] Intellige *primos scenicos Megalenses*, non omnino *primos scenicos*. Ludorum scenicorum apud Romanos origo longe antiquior est. Vid. supra l. VII. c. 2. Sed et jam tertio ante hunc anno, l. XXXIV. c. 54, Megalesia ludos scenicos esse factos memoravit Livius.

11 *In Carinis*] Sic vocabatur regio quædam urbis Romæ.

12 *Jejunium instituendum Cereri*] Jejunio Cererem colebant, ut imitarentur longam ejus in luctu suo, dum raptam a Plutone Proserpinam toto orbe quærit, a cibo potuque abstinen-

U. C. 561. A. C. 191. *que anno servandum: et ut novemdiale sacrum fieret, et unum diem supplicatio esset. coronati supplicarent: et consul P. Cornelius, quibus Diis quibusque hostiis edidissent decemviri, sacrificaret.* Placatis diis, nunc votis rite solvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiscitur consul, atque inde Cn. Domitium proconsulem, dimisso exercitu, Romam decedere jussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit.

Ligures fusi a Minucio. XXXVIII. Sub idem fere tempus Ligures, [13] lege sacrata coacto exercitu, nocte inproviso castra Q. Minucii proconsulis adgressi sunt. Minucius usque ad lucem intra vallem militem instructum tenuit; intentus, ne qua transcenderet hostis munimenta. Prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. nec primo inpetu, quod speraverat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubium certamen sustinuere. Postremo, quum alia atque alia agmina erumperent, et integri fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures, inter cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. cæsa supra [g] quatuor millia hostium; ex Romanis sociisque minus trecenti perierunt. Duobus fere post mensibus P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis conlatis egregie pugnavit. Duodetriginta millia hostium cæsa [h], Antias Valerius scribit; capta tria [i] millia et quadringentos; signa militaria centum viginti quatuor; equos mille ducentos triginta; carpenta ducenta quadraginta septem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Ubi ut in numero scriptori parum fidei sit, (quia in augendo eo non alius intemperantior est) magnam [k] victoriam fuisse adparet, quod et castra capta sunt, et Boii post eam pugnam extemplo dediderunt sese, et quod supplicatio ejus victoriæ caussa decreta ab senatu, victimæque majores cæsæ.

Boii cæsi a P. Cornelio Cos.

XXXIX. [14] Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania ovans urbem est ingressus. argenti [l] transtulit duodecim millia pondo: bigati argenti centum [m] triginta: auri centum viginti septem pondo [n]. P. Cornelius consul primo obsidibus a Boiorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos multavit: quo, si vellet, populus Romanus colonias mittere posset. Inde, Romam, ut ad triumphum haud dubium decedens, exercitum dimisit, et adesse Romæ ad diem triumphi jussit. ipse, postero die, quam venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, quum de rebus ab se gestis disseruisset, postulavit, ut

Triumphum petit Cos.

g *super* Gron. Crev. h *occisa* Kreyss. Bekk. i *sex* Bekk. k ins. *tamen* Kreyss. Bekk. l *urbem ingressus argenti* &c. Bekk. m ins. *et* Gron. Crev. n *septem pondo* l. *quinque* Ead.

tiam. Itaque jejunium in Eleusiniis et Thesmophoriis usurpatum. Fuere et alia apud veteres in honorem quorumdam deorum dearumve jejunia: puta Jovis, apud Horat. Sat. 3, l. II. *illo Mane die, quo tu indicis jejunia.*

13 *Lege sacrata*] Vid. not. 81, ad l. II. c. 33. Adde et l. X. c. 38.

14 *Per eosdem dies M. Fulvius*] Eadem res totidem fere verbis supra memorata est, c. 21 Ac, ne quid desit ad integram similitudinem notæ numerorum, quæ hic in vulgatis libris paulum discrepant ab iis quas superiore loco reperimus, cum iis plane in Moguntino codice consentiunt, teste Modio. Hujus repetitionis nulla sane alia caussa afferri potest, quam scriptoris oblivio.

sibi triumphanti liceret in urbem invehi. P. Sempronius Blæsus tribunus plebis, *non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi*, censebat. *Bella Ligurum Gallicis semper juncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Boiis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minucio misisset, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam reipublicæ potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Juberent, consulem cum legionibus redire in provinciam; dare operam, ut Ligures subigantur. Nisi illi cogantur* [15] *in jus judiciumque populi Romani, ne Boios quidem quieturos: aut pacem, aut bellum utrobique habenda. Devictis Liguribus, paucos post menses proconsulem P. Cornelium multorum exemplo,* [16] *qui in magistratu non triumphaverunt, triumphaturum esse.* U. C. 561. A. C. 191. Blæsus Tr. Pl. differendum censet.

XL. Ad ea consul, *Neque se Ligures provinciam sortitum esse*, ait, *neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de iis postulare. Q. Minucium confidere brevi, subactis iis, meritum triumphum postulaturum atque inpetraturum esse. se de Gallis Boiis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem: a quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimvero illud multo majus esse, quod tantum numerum Gallorum occiderit*° *in acie,* [17] *quod cum tot millibus certe Boiorum nemo ante se imperator pugnaverit: plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta: senes puerosque Boiis superesse. Itaque id quemquam mirari posse, cur victor exercitus, quum hostem in provincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum consulis triumphum? Quorum militum si et in alia provincia opera uti senatus velit;* [18] *utro tandem modo promtiores ad aliud periculum novumque laborem ituros credat, si persoluta iis sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit, an si spem pro re ferentes dimittant, jam semel in prima spe deceptos? Nam, quod ad se adti-* Cos. concedi illico postulat.

° *ceciderit* Gron. Crev.

15 *In jus judiciumque populi Romani*] Sic et l. XXXIX. c. 24, *totam Athamaniam sub jus judiciumque regis venisse:* et l. XLI. c. 22, *sub jus judiciumque suum totam coëgit gentem.*

16 *Qui in magistratu non triumphaverunt*] Indirectæ orationi magis convenire videretur, *triumphaverint.*

17 *Quod cum tot millibus*] Multum arridet Rubenii conjectura, *quot tum millibus.* Supra c. 34, *et victoriæ tuæ præmium te militesque tuos nondum tot urbes, quot Philippum gentes Græciæ habere:* qui itidem locus in quibusdam libris interpolatus erat. Vult igitur consul plures a se Boiorum esse cæsos, quam quot in ulla unquam acie adversus ullum imperatorem Romanum pugnaverint.

18 *Utro tandem modo promptiores ... ituros credat*] Ultima vox supervacanea est, et videtur ab illis addita, qui aliquo velut fulcro hoc membrum egere existimarent. Sed nullo eget: non magis, quam hoc quod proxime præcedit: *Id quemquam mirari posse?* Simile additamentum tollendum monuimus, supra c. 7.

U. C. 561. A. C. 191. *neat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum judicatum ad accipiendam Matrem Idæam misisset senatus. Hoc titulo, etsi nec consulatus nec triumphus adjicitur*[n], *satis honestam honoratamque* [19] *P. Scipionis Nasicæ imaginem fore.* Universus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam tribunum plebis auctoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius consul triumphavit de Boiis. in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque et spolia omnis generis transvexit, et vasa ænea Gallica: et cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos torques transtulit mille quadringentos septuaginta unum[o]. ad hoc[p] [20] auri pondo ducenta quadraginta septem[q], [21] argenti infecti factique in Gallicis vasis, non infabre suo more factis, duo millia trecenta quadraginta pondo, [22] bigatorum nummorum ducenta triginta quatuor[r]. militibus, qui currum secuti sunt, [23] trecenos[s] vicenos quinos asses divisit; duplex centurioni, triplex equiti. Postero die, concione advocata, de rebus ab se gestis, et de injuria tribuni bello alieno se inligantis, ut suæ victoriæ fructu se defraudaret, quum disseruisset, milites exauctoratos dimisit.

Et inpetrat.

Antiochi securitas.

XLI. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tamquam non transituris in Asiam Romanis. quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut adsentando faciebat. Hannibal unus, [24] cujus eo tempore vel maxima[t] apud regem auctoritas erat, *Magis mirari se*, aiebat, *quod non jam in Asia essent Romani, quam venturos dubitare.* [25] *Propius esse, in Asiam ex Græcia, quam ex Italia in Græciam trajicere: et multo majorem caussam Antiochum, quam Ætolos, esse. neque enim mari minus, quam terra, pollere Romana arma. jampridem classem circa Maleam esse. Audire sese, nuper novas naves novumque imperatorem rei gerendæ caussa ex Italia venisse. Itaque desineret Antiochus pacem sibi ipse spe vana facere. In Asia, et de ipsa Asia, brevi terra marique dimicandum ei cum Romanis esse: et aut imperium adimendum orbem terrarum*

Monita Hannibalis.

[n] *addatur* Gron. Crev. Bekk. [o] *unum* del. Gron. Crev. [p] *hæc* Eæd. [q] *quinque* Eæd. [r] *tria* Eæd. [s] *trecentos* Gron. *centenos* Kreyss. Bekk. [t] *ut maxima* Gron. Crev.

19 * *P. Scipionis Nasicæ imaginem*] Imaginibus clarorum virorum subscribebantur tituli honorum, quos gessissent, et si quid illis ad gloriam insigne contigisset.

20 *Auri pondo ducenta quadraginta quinque*] Marcas nostrates 382, cum unciis sex et semuncia.

21 *Argenti . . . . duo millia trecenta quadraginta pondo*] Marcas nostrates 3656, cum unciis 2.

22 *Bigatorum nummorum ducenta triginta tria*] Supple *millia.* Denarios 233,000, marcas argenti 3640, cum unciis 5.

23 *Trecenos vicenos quinos asses*] Denarios paulo plus 20. Semuncias argenti nostrates paulo plus 5.

24 *Cujus eo tempore ut maxima*] Sic habent MSS. teste Gronovio. Assentitur noster Victor. Lege: *vel maxima.*

25 *Propius esse in Asiam ex Græcia*] Recte observat Dujatius *propius* hic usurpari pro eo quod est *promtius, facilius.* Nam trajectus ipse brevior est ex Italia in Græciam, quam ex Græcia in Asiam.

adfectantibus, aut ipsi regnum amittendum. Unus vera et providere, et fideliter prædicere visus. itaque ipse rex navibus, quæ paratæ instructæque erant, Chersonesum petit; ut ea loca, si forte terra venirent Romani, præsidiis firmaret. ceteram classem Polyxenidam parare et deducere jussit; speculatorias naves ad omnia exploranda circa insulas dimisit. U. C. 561. A. C. 191.

XLII. C. Livius præfectus Romanæ classis, cum quinquaginta navibus tectis profectus, ab Roma Neapolim, quo ab sociis ejus oræ convenire jusserat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoque Messanam prætervectus, quum sex Punicas naves ad auxilium missas accepisset, ab Rheginis Locrisque et ejusdem juris sociis debitas exegisset naves, lustrata classe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ civitatium adiit, quum venisset, percunctatus de statu belli, (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) et ubi classis Romana esset, postquam audivit, circa Thermopylarum saltum in statione consulem ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum caussa, pergit protinus navigare Peloponnesum. [26] Samen Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: et, prospera navigatione usus, paucis diebus Piræeum ad veterem classem pervenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus obcurrit; quum Æginæ diu incertus consilii fuisset, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim Antiochum Ephesi navales terrestresque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Atilius, traditis successori quinque et viginti navibus tectis, Romam est profectus. Livius una et octoginta rostratis [u] navibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum trajecit. Classis Romana.

XLIII. Eo fere tempore consul Acilius Naupactum obpugnabat. Livium Deli per aliquot dies (et est ventosissima regio inter Cycladas, fretis alias majoribus, alias minoribus divisas) adversi venti tenuerunt. Polyxenidas, certior per dispositas speculatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuncios ad regem misit. qui, omissis, quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus, quantum adcelerare potuit, Ephesum rediit: et consilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum: *et utique prius confligendum, quam classis Eumenis et Rhodiæ naves conjungerentur Romanis.* [27] *ita nu-* Antiochus cum ea pugnandum decernit.

[u] *constratis* Kreyss. Bekk.

26 *Samen Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse ... depopulatus*] Hæc facta sunt, antequam Zacynthus Achæis traderetur a præfecto Amynandri. Id apparebit, si conferas tempora hic et c. 32 notata.

27 *Ita numero non ferme impares futuros se; ceteris omnibus superiores*] Hanc vetustam esse scripturam testatur Gelenius, quam et aliquot editiones amplexæ sunt. In Gronovianis legitur: *non ferme impares futuros; ipsum ceteris omnibus superiorem.* Sed quum in tota hac periodo de classe Antiochi agatur, quo pertinet

U. C. 561. A. C. 191. *mero non ferme inpares futuros se, ceteris omnibus superiores*[x], *et celeritate navium, et varietate auxiliorum. Nam Romanas naves, quum ipsas inscite factas inmobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram hostium veniant, oneratas commeatu venire: suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras. multum etiam adjuturam notitiam maris terrarumque et ventorum: quæ omnia ignaros turbatura hostes essent.* Movit omnes auctor consilii, qui et re consilium exsecuturus erat. Biduum in adparatu morati: tertio die centum navibus, quarum [28] septuaginta tectæ, ceteræ apertæ, minoris omnes formæ, erant, profecti Phocæam petierunt. inde, quum audisset, adpropinquare jam Romanam classem, rex, quia non interfuturus navali certamini erat, Magnesiam, quæ ad Sipylum est, concessit, ad terrestres copias comparandas. classis ad Cyssuntem portum Erythræorum, tamquam ibi aptius exspectatura hostem, contendit. Romani, ubi primum aquilones (ii namque per aliquot dies tenuerant) cecidere [y], ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægæum mare versum, petunt: [29] inde ad urbem circumegere naves, commeatuque sumto, [30] Phocæam trajiciunt. Eumenes, Elæam ad suam classem profectus, paucis post inde diebus, cum quatuor et viginti navibus tectis, apertis pluribus, paullo [31] a Phocæa ad Romanos, parantes instruentesque se ad navale certamen, rediit. Inde [32] centum quinquaginta [z] tectis navibus, apertis ferme quinquaginta, profecti, primo, aquilonibus transversis quum urguerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem singulæ naves ire; deinde, ut lenita paullum vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cyssuntem est, conati sunt trajicere.

Pugna navalis.

XLIV. Polyxenidas, ut adpropinquare hostes adlatum est occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos navium ad terram explicare jubet, et æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit

[x] *futuros; ipsum c. o. superiorem* Gron. Crev. [y] *ceciderunt* Krevss. Bekk [z] *quinque* Eæd.

vox *ipsum* capiti alterius membri præfixa? Vict. codex præfert: *Itaque numero ferme impares futuros* (Romanos); *ipsum* (Antiochum) *ceteris omnibus superiorem.* Sed displicet τὸ *itaque* et *ferme impares.*

28 *Septuaginta tectæ, ceteræ apertæ, minoris omnes formæ erant*] Distinguebant naves majoris et minoris formæ; ac videntur habuisse pro navibus majoris formæ, eas quæ supra triremes essent, sive quæ pluribus quam tribus remorum ordinibus agerentur. Id colligi potest ex l. XXXVII. c. 23 infra. Significat itaque hoc loco Livius Polyxenidam habuisse septuaginta tectas naves, triginta apertas; omnes, tam tectas, quam apertas, minoris formæ: ita ut nulla esset navis in ejus classe, quæ triremi major esset.

29 *Inde ad urbem*] Nempe Chium, cognominem insulæ.

30 *Phocæam trajiciunt*] Eam urbem, quum pareret Antiocho, metu sese Romanis tum dedidisse Appianus in libro de Syriacis belli tradit. De ea enim procul dubio intelligendu est, quamvis vitiose apud eum legatur Φωκίδα

31 *A Phocæa*] Imo *ad Phocæam*, vel sin præpositione *Phocæam*. Ex quo enim Roman Phocæam trajecere, nullus alius nominatu locus, quo navigaverint.

32 *Centum quinquaginta*] Lege cum Ja Gronovio, *centum quinque*. Supra c. 42, dicitu C. Livius habuisse unam et octoginta rostrata naves: quibus additæ quatuor et viginti Eumenis efficiunt numerum quem volumus.

U. C. 561. A. C. 191.

Romanus, vela contrahit, malosque inclinat, et, simul armamenta componens, opperitur insequentes naves. Jam ferme triginta in fronte erant, [33] quibus ut æquaret lævum cornu, [34] dolonibus erectis altum petere intendit: jussis, qui sequebantur, adversus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. ceterum, ut demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, et ipse, quanta maxima celeritate potest, concitat naves. [35] Jam omnibus [a] in conspectu erant: duæ Punicæ naves antecedebant Romanam classem, quibus obviæ tres fuerunt regiæ naves. et ut in numero impari, duæ regiæ unam circumsistunt: et primum ab utroque latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, et, dejectis cæsisque propugnatoribus, navem capiunt. Una, quæ compari Marte concurrerat, postquam captam alteram navem vidit, priusquam a tribus simul circumveniretur, retro ad classem refugit. Livius, indignatione accensus, prætoria nave in hostes tendit. adversus quam eadem spe duæ, quæ Punicam unam navem circumvenerant, quum inferrentur, demittere in aquam remos [b] ab utroque latere remiges stabiliendæ navis caussa jussit, et in advenientes hostium naves ferreas manus injicere, et, [36] ubi pugnam pedestri similem fecisset [c], meminisse Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paullo facilius, quam ante duæ unam, tunc una duas naves expugnavit, cepitque. Et jam classes quoque undique concurrerant, et passim permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine advenerat, ut animadvertit lævum cornu hostium ab Livio turbatum, dextrum ipse, ubi æqua pugna erat, invadit.

Vincunt Romani.

XLV. Nec ita multo post primum ab lævo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim, ut virtute militum haud dubie superari se vidit, sublatis dolonibus effuse fugere intendit: mox idem et, qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani et Eumenes, quoad subficere remiges potuerunt, et in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. postquam celeritate navium, utpote levium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt, tandem abstiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demersis. Romanæ classis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non prius, quam in portu Ephesi, fugæ finem

[a] *omnes* Crev. Kreyss. Bekk. [b] *remos in aquam* Bekk.
[c] *fecissent* Kreyss. Bekk.

33 *Quibus ut æquaret lævum cornu*] Volens efficere, ut lævum cornu iis æquari, id est, æqualem habere frontem posset, ipse in dextram tendens altum petiit, ut subsequentibus se navibus spatium ad sinistram prope terram vacuum relinqueretur.

34 *Dolonibus erectis*] Dolones sunt in navi minora vela, quæ supra majora celeritatis causa eriguntur.

35 *Jam omnes in conspectu erant*] Vulgo *jam omnibus*. Sed Andreas habet *omnes*: quod merito placuit Perizonio. *Omnes* Romanæ classis naves.

36 *Ubi pugnam pedestri similem fecisset*] Gronovius jure emendat *fecissent*, nempe præfecti et propugnatores navium.

U. C. 561. A. C. 191. fecit. [37] Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. medio fere in cursu obviæ fuere iis quinque et viginti tectæ Rhodiæ naves, cum Pausistrato præfecto classis. Iis adjunctis, Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Postquam confessionem victis satis expresserunt, Rhodii et Eumenes domos dimissi: Romani, Chium petentes, Phœnicuntem primum portum Erythrææ terræ prætervecti, nocte anchoris jactis, postero die in insulam ad ipsam urbem trajecerunt. ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocæam transmittunt. Ibi relictis ad præsidium urbis quatuor quinqueremibus, ad Canas classis venit: et, quum jam hiems adpeteret, fossa valloque circumdatis naves subductæ.

Comitia. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt consules L. Cornelius Scipio et C. Lælius, [38] intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die prætores creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fulvius, L. Æmilius, P. Junius, C. Atinius Labeo.

37 *Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt*] Videtur hic excidisse nomen loci, in quo manserunt Romani. Forsan legendum est *Cyssunte, unde egressa*. Vid. supra, c. 43.

38 *Intuentibus cunctis*] Gronovius suspicatur *intentis*: nec plane satisfacit. Videtur hic locus aliquid celare gravioris vitii. Victor codex hanc nobis auget suspicionem. In eo totus hic locus sic legitur: *creati consules L. Cornelius Scipio, et C. Lælius. Africanus legitur annuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum.* * Mens Livii fuerat omnes de his consulibus hanc spem habuisse, fore ut ab illis finiretur cum Antiocho bellum. † Omnino hic nobis opus est libro emendatiore.

EPITOME LIBRI XXXVII.

L. CORNELIUS Scipio consul, legato P. Scipione Africano (qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Græcia provincia decerneretur, quum C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur) profectus ad bellum adversus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum trajecit. Æmilius Regillus adversus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodiis adjuvantibus. Filius Africani, ab Antiocho captus, patri remissus est. M'. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, et de Ætolis triumphavit. Victo deinde Antiocho a L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege Pergami, Attali filio, pax data est ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui et ipsi juverant, quædam civitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Æmilius Regillus, qui præfectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri exæquatus, Asiaticus adpellatus est.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVII.

U. C. 562. A. C. 190. L. Cornelio, C. Lælio Coss.

L. Cornelio Scipione, C. Lælio consulibus, nulla pr secundum religiones acta in senatu res est, quam de Æto Et legati eorum institere[a], quia brevem induciarum di habebant; et ab T. Quinctio, qui tum Romam ex Græ redierat, adjuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericor senatus, quam in caussa, spei esset, suppliciter egerunt, ve ribus benefactis nova pensantes maleficia. Ceterum et pı sentes interrogationibus undique senatorum, confession magis noxæ, quam responsa, exprimentium, fatigati sunt, excedere curia jussi, magnum certamen præbuere. Plus quam misericordia, in caussa eorum valebat; quia non ut h tibus modo, sed tamquam indomitæ et insociabili genti, s censebant. Per aliquot dies quum certatum esset, postre neque dari, neque negari pacem placuit. duæ conditiones latæ sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permittere vel [1] mille talentûm darent, eosdemque amicos atque inimi haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se aı trium senatui permitterent, nihil certi responsum est. infecta pace dimissi, urbe eodem die, Italia intra quinde dies excedere jussi. Tum de consulum provinciis cœptum agi. Ambo Græciam cupiebant. Multum Lælius in sen poterat. is, quum senatus aut sortiri, aut comparare inteı provincias consules jussisset, elegantius facturos dixit, si jı cio Patrum, quam si sorti, eam rem permisissent. Scipio, sponso ad hoc dato, *cogitaturum, quid sibi faciendum esset*, ‹ fratre uno locutus, jussusque ab eo permittere audacter sena renunciat collegæ, *facturum se, quod is censeret*. Quum aut nova, aut vetustate exemplorum memoriæ jam exol [2] relata exspectatione certaminis senatum erexisset, P. Sc Africanus dixit, *Si L. Scipioni fratri suo provinciam Græci decrevissent, se legatum iturum.* Hæc vox, magno adse

Ætoli legati, infecta pace, dimissi.

Provinciæ.

Africanus fratri legatus.

[a] *institerunt* Bekk. [b] *Græciam* del. Crev.

1 *Mille talentûm*] Marcas argenti nostrates 93,750.

2 * *Relata*] Deliberationi proposita.

audita, sustulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Hannibale victo, an in victore Africano consuli legionibusque Romanis, auxilii foret: ac prope omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreverunt.

U. C. 562.
A. C. 190.

II. Prætores inde provincias sortiti [c], L. Aurunculeius urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Æmilius Regillus classem, P. Junius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam et Bruttios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græcia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a M'. Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus esset, in supplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, et sociûm Latini nominis quinque millia, equites ducenti: et adjectum, ut, quum in provinciam venisset, si e republica videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri consuli totus novus exercitus decretus; duæ legiones Romanæ, et sociûm Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (jam enim confectam provinciam scripserat, et Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Boios, et P. Cornelio proconsuli tradere, jussus. [3] Ex agro, quo victos bello multaverat Boios, deductæ [d] urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio prætori datæ, et sociûm ac [e] Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni prætori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Ætoliam trajectas M'. Acilio traderet, si is manere ibi vellet. si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Æmilio accipere placuit, et in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia, et centum equites. P. Junius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam, et decem millia sociûm ac Latini nominis scribere, et quadringentos equites; L. Æmilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, et socios navales a M. Junio prætore superioris anni accipere jussus, et scribere ipse mille navales socios, duo millia peditum: cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci, et classem a C. Livio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, et iidem exercitus decreti. Siciliæ Sardiniæque [4] binæ eo anno decumæ frumenti imperatæ: Siculum omne

Exercitus.

[c] add. *sunt* Kreyss. Bekk. [d] *deducendæ* Eæd.
[e] *ac* del. Gron. Crev. paullo infra eadem lectio servatur.

3 *Ex agro, quo victos . . . mulctaverat Boios, deductæ urbanæ legiones*] Nimirum eo mittere urbanas legiones necesse fuerat, quia P. Cornelius consul exercitum de provincia deduxerat, et post triumphum exauctoraverat. Vid. supra l. XXXVI. capp. 39 et 40. Scripti habent *deducendæ*: sed vulgata lectio magis placet.

4 [e] *Binæ . . . . decumæ*] Vid. not. 7, ad XXXVI. 2.

U. C. 562. A. C. 190.

frumentum in Ætoliam ad exercitum portari jussum: ex S
dinia pars Romam, pars [5] in Ætoliam, eodem quo Siculum.

Prodigia.

III. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, p
digia per pontifices procurari placuit. Romæ Junonis Lu
næ templum de cœlo tactum erat, ita ut [6] fastigium valvæq
deformarentur. Puteolis pluribus locis murus et porta f
mine icta, et duo homines exanimati. Nursiæ sereno sa
constabat [7] nimbum ortum: ibi quoque duos liberos homi
exanimatos. Terra apud se pluisse Tusculani nunciabant,
Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, La
næque instauratæ; quod Laurentibus [8] carnis, quæ dari deb
data non fuerat. Supplicatio quoque earum religion
caussa fuit, [9] quibus Diis decemviri ex libris ut [c] fieret, edi
runt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes mat
mique, ad id sacrificium adhibiti: et decemviri nocte lact
tibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio African
priusquam proficisceretur, [10] fornicem in Capitolio advers
viam, qua in Capitolium adscenditur [d], cum signis sept
auratis, et [e] duobus equis [f], et marmorea duo labra ante f
nicem posuit. Per eosdem [g] dies principes Ætolorum tres
quadraginta, inter quos Damocritus et frater ejus erant,
duabus cohortibus, missis a M'. Acilio, Romam deducti, et
Lautumias conjecti sunt. cohortes inde ad exercitum redi
L. Cornelius consul jussit. Legati ab [11] Ptolemæo et Cl
patra, regibus Ægypti, gratulantes quod M'. Acilius con
Antiochum regem Græcia expulisset, venerunt: adhort
tesque, ut in Asiam exercitum trajicerent [h], *omnia percu
metu non in Asia modo, sed etiam in Syria, esse; reges Æg
ad ea, quæ censuisset senatus, paratos fore.* Gratiæ regi
actæ: legatis munera dari jussa, in singulos [12] quatern
millium æris.

IV. L. Cornelius consul, peractis, quæ Romæ agenda era
pro concione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scr
sisset, quique in Bruttiis cum A. Cornelio proprætore esse
ut hi omnes Idibus Quinctilibus Brundisium convenire
Item tres legatos nominavit, Sex. Digitium, L. Apusti
C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique na

[c] *ut* del. Gron. Crev. [d] *escenditur* Kreyss. Bekk. [e] *et* del. C
[f] *equis duobus* Bekk. [g] *eos* Ead. [h] *traduceret* Gron. Cre

5 *In Ætoliam, eodem quo Siculum*] Primæ duæ voces nobis glossema sapiunt.

6 * *Fastigium*] Vid. not. ad XL. 2.

7 * *Nimbum*] Imbrem subitum cum tonitru.

8 *Carnis*] Nota *carnis* in recto casu: quod et observat Priscianus l. VI. De ipsa re vid. not. 68, ad c. 17, l. V. * et not. 4, ad XXXII. 1.

9 *Quibus diis decemviri ex libris fieret, ediderunt*] Hæc prava verborum collocatio non videtur a Livio esse. Repone: *Quibus diis -et, decemviri ex libris ediderunt.*

10 *Fornicem in Capitolio adversus viam in Capitolium ascenditur*] Hic Capitolii no
duplici sensu sumitur: primo pro parte
niore et spatiosiore montis, deinde, pro te
ipso Jovis, quod in summo monte exstru
erat.

11 *Ptolemæo*] Epiphane: de quo sup
l. XXXI. c. l.

12 *Quaternûm millium æris*] Si grav
intelligamus, fient sex argenti marcæ nost
cum duabus unciis.

Brundisium contraherent: et, omnibus jam paratis, paludatus ab urbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis sociisque[i], qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exeunti consuli, et nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum consul, [13] ludis Apollinaribus, ante diem quintum Idus Quinctiles, cœlo sereno interdiu obscurata lux est, quum luna sub orbem solis subisset. Et L. Æmilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret; quia fama erat, Antiochum post prœlium navale majorem classem aliquanto reparare. [14] Ætoli, postquam[k] legati ab Roma retulerunt, nullam spem pacis esse, quamquam omnis ora maritima eorum, quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, [15] periculi magis, quam damni, memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt. neque enim dubitabant, ad obpugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id exspectari sciebat, satius visum est, inopinatam adgredi rem, et [16] Lamiam obpugnare. Nam et a Philippo [17] prope ad excidium adductos esse; et tunc eo ipso, quod nihil tale timerent, obprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primum in hostium terra circa Sperchium[l] amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona mœnia est adgressus.

U. C. 562. A. C. 190. Scipio Cos. proficiscitur.

Solis deliquium.

Ætolorum conatus.

Lamia obpugnata ab Acilio.

V. Magnus pavor ac tumultus, ut in re inprovisa, fuit. constantius tamen, quam quis facturos crederet, in tam subito periculo, quum viri propugnarent, feminæ tela omnis generis saxaque in muros gererent, jam[m] multifariam scalis adpositis, urbem eo die defenderunt. Acilius, signo receptui dato, suos

[i] *voluntariorum, Romani sociique*, Bekk.
[l] *Spercheum* Kreyss. Bekk.
[k] *priusquam* Gron.
[m] *jam* del. Gron. Crev.

13 *Ludis Apollinaribus, a. d. V. Idus Quintiles . . . obscurata lux est*] Vide super hac re epistolam Ismaelis Bullialdi, quæ subjecta est ad calcem tertii tomi Liviani in editione Jac. Gronovii. Probat peritissimus Astronomus hanc eclipsim, de qua hic agit Livius, non potuisse incidere in a. d. quintum Idus Quintiles anni veteris Romani, quum ex Astronomorum tabulis referatur ad diem 14. Martii anni Juliani: putatque errorem vel Livii, vel ejus quem exscripsit Livius, natum esse ex vicinitate alterius deliquii solaris, cujus mentio fit infra, l. XXXVIII. c. 36, quod revera incidere potuit in ludos Apollinares, et in a. d. quintum Idus Quintiles. Ceterum et alia diversi generis hic reperitur difficultas, quod nempe qui ludi dicuntur hic incidisse in a. d. V. Idus Quinctiles, eos Livius supra l. XXVII. c. 23, tradidit fieri solitos a. d. III. Nonas Quintiles. Sed si ludi Apollinares totum octiduum tenuere, ut ex Kalendario colligi videtur, facile rem conciliabimus. Incipiebant illi nimirum celebrari a. d. III. Nonas, finiebantur a. d. IV. Idus. Itaque is dies, qui hoc loco notatur, septimus erat dies ludorum Apollinarium.

14 *Ætoli, postquam*] Hic recentiores editi habebant *priusquam*, contra vett. editorum et scriptorum fidem. Errorem monstravit Jac. Gronovius: sustulit Clericus.

15 * *Periculi magis quam damni memores*] De periculo imminente ab Romanis, quam de damno ab Achæis per populationes illato, magis solliciti.

16 *Lamiam oppugnare*] Jam observavimus ad c. 25. l. XXXVI. Lamiam deditam esse Romanis, auctore Livio infra l. XXXIX. c. 23, postquam ab ea Philippus recesserat. Itaque quum hic eadem urbs rursus oppugnetur; ne pugnet secum Livius, dicamus eam rebellasse. Non raro occurrunt apud nostrum hiantes in hunc modum omissis mediis narrationes. Vid. not. 40, ad c. 12. l. IX.

17 *Prope ad excidium adductos*] Andreas omittit τὸ *ad:* et sic solet Livius.

U. C. 562. A. C. 190.

in castra medio ferme die reduxit: et tunc cibo et qui refectis corporibus, priusquam [18] prætorium dimitteret, denı ciavit, *ut ante lucem armati paratique essent. nisi expugn urbe, se eos in castra non reducturum.* Eodem tempore, q pridie, pluribus locis adgressus, quum oppidanos jam vir jam tela, jam ante omnia animus deficeret, intra paucas ho urbem cepit. Ibi, partim divendita, partim divisa præda, cc silium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactı iri placuit, occupato ad Coracem ab Ætolis saltu. ne tam segnia æstiva essent, et Ætoli non inpetratam pacem senatu nihilominus per suam cunctationem haberent, obpı

Amphissa obpugnata.

nare Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Œtam ex citus eo ductus. Quum ad mœnia castra posuisset, n corona, sicut Lamiam, sed operibus obpugnare urbem adortus. Pluribus simul locis aries admovebatur; et quı quaterentur muri, nihil adversus [19] tale machinationis [n] ger parare, aut comminisci oppidani conabantur. omnis spes armis et audacia erat. eruptionibus [o] crebris et statio hostium, et eos ipsos, qui circa opera et machinas erant, tı babant.

Cos. in provinciam venit.

VI. Multis tamen locis murus decussus erat, quum adlatı est, successorem, Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum Thessaliam venire. [20] Cum tredecim millibus peditum quingentis equitibus consul veniebat. Jam in sinum M acum venerat: et præmissis Hypatam, qui tradere urb juberent, postquam responsum est, nihil, nisi ex commı Ætolorum decreto, facturos; ne teneret se obpugnatio H patæ, nondum Amphissa recepta, præmisso fratre Africa Amphissam ducit. Sub adventum eorum oppidani, reli urbe, (jam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atc inermes concessere. Consul sex millia ferme passuum ir

Ætoli pacem quærunt.

posuit castra. eo legati Athenienses primum ad P. Scipion prægressum agmen, (sicut ante dictum est) deinde ad consul venerunt, deprecantes pro Ætolis. Clementius responsum Africano tulerunt: qui, [21] caussam relinquendi honeste Æ lici belli quærens, Asiam et regem Antiochum spectabat, j seratque Athenienses, non Romanis solum, ut pacem b præferrent, sed etiam Ætolis persuadere. Celeriter, auc

[n] *oppugnationis* Crev. [o] *eruptionibusque* Ead.

18 * *Prætorium dimitteret*] Vid. not. 47, ad XXI. 54.

19 *Tale oppugnationis genus*] Sic habere scriptos testatur Gronovius. Vulgo *machinationis*: quæ vox etsi tolerari poterat, minus tamen idonea huic loco visa est. Paulo infra iidem codices Gronoviani, consentiente nostro Victor., exhibent, *qui circa opera et machinationes erant*, non *machinas*. Sed parum interest.

20 *Cum tredecim millibus peditum*] Sic emendavit Sigonius. Antea legebatur *tribus millibus peditum:* male, ut cons superiora relegentibus.

21 *Causam relinquendi honeste Ætolici b* Nimirum probe intelligebat Africanus, in Polybius in Excerpt. Leg. 17, non in eo exitum et omnium quæ moliebatur esse si ut Ætolorum gentem sub jugum Romani terent, sed in eo potius, ut victo Anti Asiam obtinerent.

ribus Atheniensibus, frequens ab Hypata legatio Ætolorum venit: et spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis, *multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa, in fidem suam venisse. in omnibus se majora clementiæ benignitatisque, quam virtutis bellicæ, monumenta reliquisse.* Perfecta videbatur res, quum aditus consul [22] idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tamquam novo quum icti Ætoli essent, (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum videbant) referre ad suos dixerunt velle. U. C. 562. A. C. 190.

VII. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur. nam neque, unde mille talentûm daretur, erat; et, permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæviretur, metuebant. Redire itaque eosdem legatos ad consulem et Africanum jusserunt, et petere, ut, si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniæ demerent, [23] aut permissionem extra civium corpora fieri juberent. Nihil inpetratum, ut mutaret consul: et ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti et Athenienses sunt: et princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Ætolos, et complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem revocavit; auctor inducias sex mensium petendi, ut legatos Romam mittere possent. *Dilationem nihil ad præsentia mala, quippe quæ ultima essent, adjecturam. levari per multos casus, tempore interposito, præsentes clades posse.* Auctore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione convento, per eum inducias temporis ejus, quod petebant, a consule inpetraverunt: et, soluta obsidione Amphissæ, M'. Acilius, tradito consuli exercitu, provincia decessit: et consul ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam. Tum Africanus fratri, *Iter, quod insistis, L. Scipio, ego quoque adprobo: sed totum id vertitur in voluntate Philippi. Qui, si imperio nostro fidus est, et iter, et commeatus, et omnia, quæ in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis suppeditabit. si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habebis. Itaque prius regis animum explorari placet. optime explorabitur, si nihil ex præparato agentem* [24] *obprimet, qui mittetur.* Ti. Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus juvenum ad id delectus, per dispositos equos prope incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, et in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem demsit, novare eum quidquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus

Inducias inpetrant.

Cos. ducit in Asiam.

22 *Idem illud responsum retulit*] Rursus dedit, iteravit. Sic l. XXIV. c. 45. *Novam referre proditionem proditis olim.* Vid. et Cic. pro Cæc. n. 84, et n. 85.

23 • *Aut permissionem*] Aut sinerent Ætolos, dum permittunt se libero Romanorum arbitrio, excipere civium corpora.

24 • *Opprimet*] Improvisus adibit.

U. C. 562. A. C. 190. Philippus exercitui Romano omnia parat.

factos, vias, ubi transitus[p] difficiles erant, munitas vidi Hæc referens eadem, qua ierat, celeritate Thaumacis obcurı consuli. Inde certiore et majore spe lætus exercitus ı præparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes reg adparatu et[q] accepit, et prosecutus est rex. Multa in eo dexteritas, et humanitas visa; quæ commendabilia apud Afric num erant; virum sicut ad cetera egregium, ita a comitat quæ sine luxuria esset, non aversum. Inde non per Mac doniam modo, sed etiam Thraciam, prosequente et præparan omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

Classem reparat Antiochus.

VIII. Antiochus post navalem ad Corycum pugnam, quu totam hiemem liberam in adparatus terrestres maritimosqı habuisset, classi maxime reparandæ, ne tota maris possessioı pelleretur, intentus fuerat. Subcurrebat, *Superatum se, quu classis abfuisset Rhodiorum, quod si ea quoque (nec commissur Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset, magno si navium numero opus fore, ut viribus et magnitudine classem ho tium æquaret.* Itaque et Hannibalem in Syriam miserat a Phœnicum arcessendas naves, et Polyxenidam, quo minı prospere gesta res erat, eo enisius et eas, quæ erant, reficer et alias parare naves jussit. Ipse in Phrygia hibernavit, uı dique auxilia arcessens: etiam in Gallogræciam miserat. Be licosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exs leta stirpe gentis, servantes animos. Filium Seleucum i Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continenda urbes: quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocæa Ery thrisque Romani sollicitabant. Classis Romana, sicut ant dictum est, ad Canas hibernabat. Eo media ferme hieme re Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centun venit. Is, quum magnam prædam agi posse dixisset ex hos tium agro, qui circa Thyatira esset, hortando perpulit Liviun ut quinque millia militum secum mitteret. missi ingenteı prædam intra paucos dies averterunt.

IX. Inter hæc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antic chum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna na vium erant; grave tributum, quod [25] togæ quingentæ imperat erant, cum quingentis tunicis; gravis etiam inopia frument propter quam naves quoque et præsidium Romanum excessi tum vero liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibu ad Antiochum trahebat. Senatus et optimates in Roman societate perstandum censebant. defectionis auctores plu apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis cessatun priore æstate erat, eo maturius æquinoctio verno eumden Pausistratum classis præfectum cum sex et triginta navibu miserunt. Jam Livius a Canis cum triginta navibus et sep

p *transitu* Gron. Crev. q *et* del. Crev.

25 *Togæ quingentæ*] Vid. not. 68, ad l. XXII. c. 54.

tem quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat; ut ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, præpararet, quæ opus essent. In portum, quem vocant Achæorum, classem primum advertit. inde Ilium adscendit[r], sacrificioque Minervæ facto, legationes finitimas ab Elæunte, et Dardano, et Rhœteo, tradentes in fidem civitates suas, benigne audivit. Inde ad Hellesponti fauces navigat; et, decem navibus in statione contra Abydum relictis, cetera classe in Europam ad Sestum[s] obpugnandam trajecit. Jam subeuntibus armatis muros [26] fanatici Galli primum cum sollemni habitu ante portam obcurrunt. Jussu se matris Deûm famulos Deæ venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus urbique. Nemo eorum violatus est: mox universus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum trajecta classis. ubi quum, tentatis per conloquia animis, nihil pacati responderetur, ad obpugnationem sese expediebant.

U. C. 562. A. C. 190. Classis Rom. Hellespontum petit.

X. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus, (erat autem exsul Rhodius) quum audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, et Pausistratum præfectum superbe quædam et contemtim in se concionantem[t] dixisse, præcipuo certamine animi adversus eum sumto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem et illi notum, qui diceret, *Et se Pausistrato patriæque suæ magno usui,* [27] *si liceat, fore; et a Pausistrato se restitui in patriam posse.* Quum, quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuncius, *regiam classem aut totam, aut majorem ejus partem, Polyxenidam traditurum ei. pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quam reditum in patriam.* Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut adspernaretur dicta, effecit. [28] Panormum Samiæ terræ petit: ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, substitit[u]. Ultro citroque nuncii cursare: nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuncio ejus Polyxenidas sua manu scripsit, *se ea, quæ pollicitus esset, facturum,* signoque suo inpressas tabellas misit. Eo vero pignore velut [29] auctoratum sibi proditorem ratus est. Neque enim eum, qui sub rege viveret, commissurum fuisse, ut adversus semet ipsum indicia manu sua

Polyxenidas fraudem Pausistrato struit.

[r] *escendit* Kreyss. Bekk. [s] *Seston* Gron. Crev. [t] *concionatum* Eæd. [u] *subsistit* Eæd.

26 *Fanatici Galli*] Debacchantes pro more Sacerdotes Magnæ Matris deûm Cybeles.

27 *Si liceat*] Per Pausistratum: si sinat Pausistratus.

28 *Panormum Samiæ terræ*] Panormus portus Samiorum ditionis fuit, sed, quod nonnullos fugit Geographos, non in Samo insula. Erat ille in Ephesiorum ora, cujus aliquam partem Samii habebant: quæ ideo *Samia terra,* vel simpliciter *Samia* vocabatur, ut infra capp. 12 et 13, et sedulo distinguenda est ab Samo insula. Vid. Strab. l. XIV. pagg. 636 et 639.

29 * *Auctoratum*] Mancipatum, addictum. Hoc verbum proprie dicitur de gladiatoribus operam suam sanguinemque lanistæ addicentibus.

U. C. 562. A. C. 190. testata daret. inde ratio simulatæ proditionis composit: *Omnium*[x] *se rerum adparatum omissurum*, Polyxenidas dicere *non remigem, non* [30] *socios navales ad classem frequentes hab turum : subducturum per simulationem reficiendi quasdam nave alias in propinquos portus dimissurum : paucas ante portu Ephesi in salo habiturum; quas, si exire res cogeret, objectur certamini foret.* Quam negligentiam Polyxenidam in class sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habui partem navium ad commeatus arcessendos Halicarnassun [31] partem Samum ad urbem misit: ut paratus esset, quu signum adgrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas [32] au gere simulando errorem: subducit quasdam naves, alias vel subducturus esset, navalia reficit: remiges ex hibernis no Ephesum arcessit, sed Magnesiam occulte cogit.

XI. Forte quidam Antiochi miles, quum Samum rei privat caussa venisset, pro speculatore deprehensus[y] deducitur P normum ad præfectum. is percunctanti, quid Ephesi ageretu incertum metu, an erga suos haud sincera fide, omnia aperi classem instructam paratamque in portu stare: [33] remigiu omne Magnesiam ad Sipylum[z] missum: perpaucas nav subductas esse, [34] et navalia tegi: numquam intentius re navalem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentu animus errore et spe vana præoccupatus fecit. Polyxenida satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia arcessit deductisque raptim, quæ subductæ erant, navibus, [35] quu diem non tam in adparatu absumsisset, quam quod conspi proficiscentem classem nolebat; post solis occasum profect septuaginta navibus tectis, vento adverso, ante lucem Pyge portum tenuit. ubi quum interdiu ob eamdem caussam quie set, nocte in proxima Samiæ terræ trajecit. Hinc Nicand quodam archipirata quinque[a] navibus tectis Palinurum jus

Eum incautum obprimit.

[x] *Omnem* Gron. Crev. [y] *comprehensus* Ed. [z] *ad Sipylum* uncis incl. Bel [a] *cum quinque* Gron. Crev.

30 * *Socios navales*] Vid. not. 27 ad XXI. 49.

31 *Partem Samum ad urbem misit: ut paratus esset*] Parum hæc cohærere videbuntur attente perpendenti. Quum enim ipse Pausistratus Panormi in Ephesiorum ora maneat, ut constat ex sequentibus, quonam modo dici potest ideo partem navium Samum ad urbem mittere, ut paratus sit ad aggrediendum, ubi opus fuerit? Imo Livius observat ab eo partem classis Halicarnassum, partem Samum ablegari, ut notet ejus negligentiam. Itaque suspicamur integrum hic orationis membrum excidisse, quale esset: *ipse Panormi substitit, ut paratus esset.*

32 *Augere simulando errorem*] Auget errorem simulatione negligentiæ.

33 *Remigium omne Magnesiam ad Sipylum* ...*um*] Observat Glareanus Magnesiam ad Sipylum urbem esse mediterraneam, quæ lo gius absit ab Epheso et ab mari, quam ut videatur satis commode remiges coëgisse P lyxenidas. Omnino suspecta sunt hæc ve *ad Sipylum*, tanquam glossema additum imperito aliquo emendatore, qui ignorave fuisse Magnesiam ad Mæandrum, propior Epheso, de qua hic procul dubio intelligen est Livius. Eo nobis facilius probamus τὰ *Sipylum* insititia esse, quod bis in hac i narratione Magnesia nominatur sine addi mento.

34 *Et navalia tegi*] An, tecta navalium fici? Sed quid ad rem? Hic aliquid vide esse corruptum.

35 * *Quum diem*] Quum diem totum visset, non tam quia hoc spatium necessari illi fuerat ad apparatum rei aggrediendæ, qu quod ....

petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim, classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde vetus miles, celeriter conlecto animo, terra melius arceri, quam mari, hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile [36] telis ancipitibus hostem submoturus. id inceptum ejus [37] Nicander a terra visus [b] quum turbasset, repente mutato consilio, naves conscendere omnes jubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, et velut [c] fuga in naves fieri, quum se mari terraque simul cernerent circumventos. Pausistratus, unam viam salutis esse ratus, si vim facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset, postquam conscendisse suos vidit, sequi ceteris jussis, ipse princeps concitata nave remis ad ostium portus tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas tribus quinqueremibus circumsistit. Navis rostris icta subprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos et Pausistratus inpigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ, quædam a Nicandro, [38] dum moliuntur a terra, captæ. quinque tantum Rhodiæ naves cum duabus Coïs effugerunt, terrore flammæ micantis via sibi inter confertas naves facta. [39] contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, quum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent præsidio, veniebant, obviæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum averterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam, porta una per custodes aperta, recepit; et Cyme aliæque ejusdem oræ urbes ad eum metu defecerunt.

U. C. 562.
A. C. 190.

XII. Dum hæc in Æolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, jam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidii permittente, magistratus eorum cum Livio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem distinebat, quod, utrum armati, an inermes, emitterentur regii, parum conveniebat. Hæc agentibus quum intervenisset nuncius Rhodiorum cladis,

[b] *missus* Gron. [c] *veluti* Gron. Crev.

36 * *Telis ancipitibus*] Telis ab utroque promontorio, a dextra simul et sinistra, impetituris hostem accedentem ad portum.

37 *Nicander a terra visus*] Pro hac lectione stant duo e MSS. Hearnii, noster Victor. et antiquiores editi. Male omnino recentiores *a terra missus*.

38 * *Dum moliuntur a terra*] Dum a terra sese in altum promovere nituntur. In re simili Cic. in Verr. l. V. n. 88, *ceteræ naves suo in loco moliebantur*.

39 * *Contis enim*] Portabant enim illæ naves multum ignem accensum in trullis sive vasis ferreis, quæ quidem trullæ sustentabantur contis sive perticis binis, a prora prominentibus.

U. C. 562. A. C. 190. emissa de manibus res est. metuens enim Livius, ne successu tantæ rei elatus[d] Polyxenidas classem, quæ ad Canas erat, obprimeret, Abydi obsidione custodiaque Hellesponti extemplo relicta, naves, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Livius omni classe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam quum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse; depopulatus maritimam oram, et præda maxime hominum raptim in naves inposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe adsequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pavorem, simul luctum ingentem fecit. nam, præter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiserant; [40] multis nobilibus secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos merito maxima erat. deinde, quod fraude capti, quod a cive potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, et diebus post paucis decem alias, præfecto omnium Eudamo, miserunt: quem, aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani et Eumenes rex in Erythræam primum [41] classem adplicuerunt[e]. ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde quum in proxima Samiæ vellent trajicere, non exspectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. Medio in cursu, [42] aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari jactari cœperunt.

Rhodiorum luctus.

Dein ira.

XIII. Polyxenidas, Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi conjungerent, ab Epheso profectus, primo ad Myonnesum stetit: inde ad Macrin (quam vocant) insulam trajecit, ut prætervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Postquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo adgrediendi ratus, paullo post increbrescente vento, et majores jam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Æthaliam insulam trajecit, ut inde postero die Samum ex alto petentes naves adgrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt: classis cetera, noctem totam in alto jactata, in eumdem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naves ad Æthaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decerne-

[d] *inflatus* Gron. Crev. [e] *applicaverunt* Eæd.

40 * *Multis nobilibus secutis*] Quum multi nobiles hanc classem conscendissent, tum ob cetera, tum ob famam Pausistrati.

41 *Classem applicaverunt*] Tres codices, teste Jac. Gronovio, et noster Vict. *applicuerunt.*

42 *Aquilone in Septentrionem verso*] Aquilo est ventus inter Arctum et Orientem: *Nord-est.* Septentrio, sive Aparctias flat ab ipsa Arcto: *Nord.*

rent, an Rhodiam exspectarent classem. dilata re, (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoque, quum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naves vacuo ab hostibus mari Samum trajecerunt. Eodem et Rhodia classis post dies paucos venit. quam ut exspectatam esse adpareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut, si detrectaret hostis pugnam, (quod plurimum intererat [43] ad animos civitatium) timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem navium acie stetere. postquam nemo adversus ibat, classe divisa, pars in salo ad ostium portus in anchoris stetit; pars in terram milites exposuit. [44] In eos, jam ingentem prædam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, jam mœnibus adpropinquantes eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ ad mare ac naves redegit. Postero die, insidiis medio ferme viæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem Romani ad urbem agmine iere: inde, quum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naves: et, terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes [45] cum præfecto Epicrate Rhodiorum [f] ad fretum Cephalleniæ tuendum prætor misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum juventute Cephallenûm faciebat: clausumque jam mare commeatibus Italicis erat.

U. C. 562.
A. C. 190.

Rom. classis ante Ephesum.

XIV. Piræei L. Æmilio Regillo, succedenti ad navale imperium, Epicrates obcurrit. qui, audita clade Rhodiorum, quum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor navibus in Asiam secum reduxit. prosecutæ etiam apertæ Atheniensium naves sunt. [46] Ægeo mari trajecit [g]. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit: deductusque ad Æmilium, præsidii caussa se missum, ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiæ naves excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. Trajicienti Æmilio a Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obviam ab Livio, et rex Eumenes cum duabus quinqueremibus obcurrit. Samum postquam ventum est, accepta a [h] Livio classe, et sacri-

Æmilius Livio ad navale imperium succedit.

[f] *Rhodio* Kreyss. Bekk. [g] add. *Chium* Bekk. [h] *ab* Kreyss. Bekk.

43 * *Ad animos civitatum*] Adjungendos Romanis et ab Antiocho alienandos.

44 *In eos jam ingentem prædam . . . agentes . . . . jam mœnibus*] Posterius *jam* omittit Andreas. Prius tamen libentius deleverimus.

45 *Cum præfecto Epicrate Rhodiorum*] Lege cum Perizonio, *Epicrate Rhodio*. Sic et infra, c. 15, *Epicrates Rhodius*. Præfectus Rhodiorum erat Eudamus. Sed hic Epicrates præfectus est a C. Livio quatuor navibus missis ad fretum Cephalleniæ tuendum.

46 *Ægeo mari trajecit. Eodem Timasicrates . . . venit*] Dubitari non potest, quin hic desit nomen loci, quo trajecisse Regillus, venisse Timasicrates dicitur. Illud suggerunt ea quæ sequuntur: *trajicienti Æmilio a Chio Samum*. Itaque legamus hic: *Ægeo mari Chium trajecit*.

U. C. 562. A. C. 190. Consilium advocat.

ficio, ut adsolet, rite facto, Æmilius consilium[i] advocavit. Ibi C. Livius, (is enim est primus rogatus sententiam) *Neminem fidelius dare posse consilium*, dixit, *quam eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse, tota classe Ephesum petere, et onerarias ducere multa suburra gravatas, atque eas in faucibus portus subprimere. et* [47] *eo minoris molimenti ea claustra esse, quod, in fluminis modum, longum, et angustum, et vadosum ostium portus sit. Ita ademturum se maris usum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum.*

XV. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsivit, *Quid tandem? ubi demersis navibus frenassent* [48] *claustra maris, utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terroremque hostibus præbendum? an nihilominus tota classe portum obsessuri? Sive enim abscedant, cui dubium esse, quin hostes extracturi demersas moles sint, et minore molimento aperturi portum, quam obstruatur? Sin autem manendum ibi nihilominus sit, quid adtinere, claudi portum? Quin contra illos, tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiva acturos: Romanos, aperto in mari fluctibus tempestatibusque objectos, omnium inopes, in assidua statione futuros: ipsos magis adligatos inpeditosque, ne quid eorum quæ agenda sint, possint agere, quam ut hostes clausos habeant.* Eudamus, præfectus Rhodiæ classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse, quid censeret faciendum dixit. Epicrates Rhodius, *Omissa in præsentia Epheso, mittendam navium partem in Lyciam*, censuit, *et Patara, caput gentis, in societatem adjungenda. in duas res magnas id usu fore. et Rhodios, pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, curam posse: et eam classem, quæ in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidæ conjungatur.* Hæc maxime movit sententia. placuit tamen, Regillum tota classe evehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem.

Livius mittitur in Lyciam.

XVI. C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis, et quatuor quadriremibus Rhodiis, et duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus, Rhodum prius jussus adire, et omnia cum iis communicare consilia. Civitates, quas prætervectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous[k], imperata enise fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul et, ad quam rem missus esset, iis exposuit, et consuluit eos. Adprobantibus cunctis, et ad eam, quam habebat, classem adsumti

[i] *concilium* Gron.

[k] *Cous, Cnidus* Kreyss. Bekk.

47 [a] *Eo minoris molimenti ea claustra esse*] Eo minore difficultate claudi et obstrui hoc modo portus ostium posse.

48 [a] *Claustra maris*] *Claustra* intelligi sæpe debent angustiæ adituum, sive terrestres, ut l. XXXII. c. 21, *claustris .... inexpugnabilibus super Aoum amnem*, sive maritimæ, ut hoc loco.

tribus quadriremibus, navigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos; sperabantque, subito terrore aliquid moturos. postquam, circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi cœptum est mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante hostium[l] portus in salo stare poterant, aspero mari, et nocte imminente. Prætervecti mœnia portum [49] Phœnicunta, minus duûm millium spatio inde distantem, petiere, navibus ab[m] maritima vi tutum: sed altæ rupes insuper inminebant[n], quas celeriter oppidani, adsumtis regiis militibus, quos in præsidio habebant, ceperunt. adversus quos Livius, quamquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares et Smyrnæorum expeditos juvenes misit. Ii, dum missilibus primo et adversus paucos levibus excursionibus lacessebatur magis, quam conserebatur, pugna, sustinuerunt certamen: postquam plures ab urbe adfluebant, et jam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne et auxiliares circumvenirentur, et navibus etiam ab terra periculum esset: ita non milites solum, sed etiam [50] navales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in prœlium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit; neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario prœlio cecidit. postremo tamen fusi fugatique sunt Lycii, atque in urbem compulsi: et Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. Inde in Telmissicum[o] profecti sinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omissa Patara amplius tentandi spe[p], Rhodii domum dimissi sunt. Livius, prætervectus Asiam, in Græciam transmisit, ut, conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam trajiceret. U. C. 562 A. C. 190

XVII. Æmilius, postquam omissas in Lycia res, et Livium profectum in Italiam cognovit, quum ipse ab Epheso, repulsus tempestate, irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus, tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe, et summa vi adgredi urbem statuit. Miletum et ceteram oram sociorum prætervecti, in Bargylietico[q] sinu exscensionem ad Jassum fecerunt. Urbem regium tenebat præsidium: agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde, qui per

Æmilius tota classe proficiscitur in Lyciam.

[l] *ostium* Kreyss. Bekk. [m] *a* Gron. Crev. [n] *altæ insuper imminebant rupes* Kreyss. Bekk. [o] *Telmessicum* Gron. Crev. [p] *omisso conatu Patara amplius tentandi* Kreyss. [q] *Bargylletico* Crev.

49 *Phœnicunta*] Andreæ editio *Phenicum:* Thuanæus codex, teste Jac. Gronovio, *Pœnicem*. Sane Phœnicus portus, de quo mentio fit l. XXXVI. extremo, nihil huc pertinet, in Erythræa terra positus, longe ab Lyciæ ora, de qua hic agitur. Legit ergo Jac. Gronovius *Phellum*, urbem et portum non longe distantem a Pataris, testibus Scylace et Strabone.

50 *Navales socios, remigum turbam*] Duæ postremæ voces sapiunt glossema, quod e margine in contextum irrepserit. * *Navales socii* interdum sunt nautæ ac remiges, interdum milites tuendis navibus attributi. Vid. not. 27 ad XXI. 49. Si prior sensus hic locum habet, hoc membrum, *remigum turbam*, inutile additamentum est; si posterior, lege *et remigum turbam*.

U. C. 562. A. C. 190.

conloquia principum et magistratuum tentarent animos, post quam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urben obpugnandam ducit. Erant Jassensium exsules cum Roma nis: ii frequentes Rhodios orare instituerunt, *Ne urbem, e vicinam sibi, et cognatam, innoxiam perire sinerent. Sibi exsili nullam aliam caussam esse, quam fidem erga Romanos. Eaden vi regiorum, qua ipsi pulsi sint, teneri eos, qui in urbe maneant omnium Jassensium unam mentem esse, ut servitutem regian effugerent.* Rhodii, moti precibus, Eumene etiam rege ad sumto, simul suas necessitudines commemorando, simul [51] ob sessæ regio præsidio [52] urbis casum [r] miserando, pervicerunt ut obpugnatione absisteretur. Profecti inde, [53] pacatis ceteris quum oram Asiæ legerent, Loryma (portus adversus Rhodun est) pervenerunt. Ibi [54] in principiis sermo primo inter tri bunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Æmili pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello: ut al tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum urbe omnia inpune conari posset. Movere ea Æmilium: vocatos que Rhodios quum percunctatus esset, utrumnam Patari universa classis in portu stare posset, quum [s] respondissent non posse; caussam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naves.

Repetit Samum.

XVIII. Per idem tempus Seleucus, Antiochi filius, quun per omne hibernorum tempus exercitum in Æolide continu isset, partim sociis ferendo opem, partim, quos in societaten perlicere non poterat, depopulandis, transire in fines regn Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis et Rhodii Lyciæ maritima obpugnaret, statuit. Ad Elæam primo infesti signis accessit: deinde, omissa obpugnatione urbis, agro hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamun ducit [55] obpugnandum [u]. Attalus primo, stationibus ant urbem positis, et excursionibus equitum levisque armaturæ magis lacessebat, quam sustinebat, hostem. postremo, quun per levia certamina expertus, nulla parte virium se parem esse intra mœnia se recepisset, obsideri urbs cœpta est. Eoden ferme tempore et Antiochus, ab Apamea profectus, Sardibu primum, deinde, haud procul Seleuci castris, ad caput Caic amnis stativa habuit, cum magno exercitu mixto variis e gentibus. Plurimum terroris in Gallorum mercede conducti quatuor millibus erat. hos, paucis admixtis, ad pervastandun passim Pergamenum agrum misit. Quæ postquam Samun

Seleucus Antiochi F. Pergamum obpugnat.

[r] *causam* Gron. [s] *esset, possetne Pataris universa classis in portu star cum,* &c. Bekk. [t] *reducit* Gron. [u] *oppugnandam* Gron. Bekk.

51 *Obsessæ regio præsidio urbis*] Urbis, quæ sui juris non esset ob regium præsidium.

52 *Urbis casum*] Sic legendum esse monstravit Jac. Gronovius ex tribus scriptis; quibus accedit unus Hearnii, et Vict. codex, et Andreæ editio. Vulgo *urbis causam.*

53 * *Pacatis ceteris*] Quum cetera oppida, loca, præter Jassum, pacata essent et amic Romanis.

54 *In principiis*] Vid. not. 65 ad l. VI c. 12 supra.

55 *Oppugnandum*] Sigonius legi jusser *oppugnandam.* Sed id quod edidimus tuent libri Modio inspecti, et noster Vict. et Andrea

sunt nunciata, primo Eumenes, avocatus domestico bello, cum classe Elæam petit: inde, quum præsto fuissent equites peditumque expediti, præsidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent, aut moverentur, Pergamum contendit. ibi rursus levia per excursiones prœlia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Elææ, et tot classes in unum convenisse portum, Antiocho adlatum est; et sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, pararique, [56] quæ ad transitum Hellesponti opus essent; tempus venisse ratus, prius, quam terra marique simul urgueretur, agendi de pace, tumulum quemdam adversus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elææ mœnia descendit, misso caduceatore ad Æmilium, velle se de pace agere.

U. C. 562. A. C. 190.

Antiochus de pace agit.

XIX. Æmilius, Eumene a Pergamo adcito, adhibitis et Rhodiis, consilium [u] habuit. Rhodii haud adspernari pacem: Eumenes, *nec honestum esse*, dicere, *eo tempore de pace agi; nec exitum rei inponi posse. Qui enim*, inquit, *aut honeste, inclusi mœnibus et obsessi velut* [x], *leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex auctoritate senatus, non jussu* [y] *populi Romani* [57] *pepigerimus* [z]*? Quæro enim pace per te facta, rediturusne extemplo in Italiam sis, classem exercitumque deducturus? an exspectaturus, quid de ea re consuli placeat, quid senatus censeat, aut populus jubeat? Restat ergo, ut maneas in Asia, et rursus in hiberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant commeatibus præbendis socios: deinde (si ita visum sit iis, penes quos potestas fuerit) instauremus novum de integro bellum: quod possumus, si ex hoc inpetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem, Diis volentibus, perfecisse.* Hæc sententia vicit, responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace agi non posse. Antiochus, pace nequidquam tentata, evastatis [a] Elæensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, [58] Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum opulentum, quem vocant [59] Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum [b]. neque alio

Renuit Æmilius.

[u] *concilium* Gron. [x] *velut* del. Gron. Crev. [y] *non jussu* l. *injussu* Eæd.
[z] *peregerimus* Gron. [a] *vastatis* Gron. Crev. [b] *nobilitatæ* Kreyss. Bekk.

56 *Quæ . . . opus essent*] Vocem *opus*, quam desiderabat Sigonius in libris suis, servat Andreas, et Vict. codex.

57 *Pepigerimus*] Verbum solenne et proprium in hac re; quod quum Modius reperiri testetur in MS. Moguntino, et ipsi exstare compererimus in Vict. non dubitavimus recipere. Vulgo *peregerimus*.

58 *Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum*] Quum ad urbem Adramytteum hostiliter itinere facto isset, petit agrum opulentum. Mutavimus hujus loci interpunctionem, quæ in vulgatis vitiosa erat.

59 *Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum*] Sæpe mentionem facit Homerus Thebes Eetionææ; de campo Thebes nihil habet, quem et post ejus demum tempora sic nominatum esse Strabo docet l. XIII. p. 612. Hinc Gronovius legit *nobilitatæ*, quod referatur ad urbem, non ad campum.

U. C. 562. A. C. 190.

ullo loco Asiæ major regiis militibus parta est præda. [60] Eoden Adramytteum, ut urbi præsidio essent, navibus circumvecti Æmilius et Eumenes venerunt.

Achæi Pergamum intromissi.

XX. Per eosdem forte dies Elæam ex Achaia mille pedite cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis præ posito, accesserunt. quos egressos navibus obviam missi al Attalo nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes e periti belli erant, et ipse dux Philopœmenis, summi tur omnium Græcorum imperatoris, discipulus. qui biduum simu ad quietem hominum equorumque, et ad visendas hostiur stationes, quibus locis temporibusque accederent reciperent que sese, sumserunt. Ad radices fere collis, in quo posita es urbs, regii succedebant. ita libera ab tergo populatio era nullo ab urbe, ne in stationes quidem qui procul jacularetu excurrente. Postquam semel compulsi metu se mœnibu incluserunt, contemtus eorum, et inde negligentia, apu regios oritur; non stratos, non [61] infrenatos magna pars hab bant equos. paucis ad arma et ordines relictis, dilapsi cete sparserant se toto passim campo, pars in juvenales [c] lusu lasciviamque versi, pars vescentes sub umbra, quidam somn etiam strati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo con templatus, arma suos capere, et ad jussa [d] præsto esse jubet ipse Attalum adiit, et in animo sibi esse dixit, hostium stati nem tentare. Ægre id [62] permittente Attalo, quippe qui centu equitibus adversus trecentos [e], mille peditibus cum quatu millibus pugnaturum cerneret, porta egressus, haud proc statione hostium, occasionem opperiens, consedit. Et q Pergami erant, amentiam magis, quam audaciam credere ess et hostes, paullisper in eos versi, ut nihil moveri viderunt, n ipsi quidquam ex solita negligentia, insuper etiam eludent paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquamdiu suo velut ad spectaculum modo eductos, continuit: postqua dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus, quantum adcel rare possent, sequi jussis, ipse princeps inter equites cu turma sua, quam posset effusissimis habenis, clamore ab om simul pedite atque equite sublato, stationem hostium inprovi invadit. Non homines solum, sed equi etiam territi, quu vincula abrupissent, trepidationem et tumultum inter su fecerunt; pauci stabant inpavidi equi: eos ipsos non sterne non infrenare, aut adscendere facile poterant, multo majore

Achæi Pergamo erumpunt.

[c] *juveniles* Gron. Crev. [d] *portam* Ead. cum Bekk. [e] *sexcentos* Kreyss. Bekk.

60 *Eodem Adramytteum*] Dele nomen urbis, quod hic interpretamenti loco additum, postea sese in contextum inepte insinuavit. Illud omittit Sigonius, teste Hearnio.

61 *Infrenatos*] Nota hic *infrenatos* eodem sensu, quo *frenatos*, quamvis l. XXI. c. 44, opposuerit *equites frenatos*, et *infrenatos*. Nec vitiosam hic esse vocem probant hæc verba hujusce ipsius capitis infra: *non stern* (equos), *non infrenare aut ascendere facile p erant*. Verbo *infrenare* usus quoque Virgil est, Æn. l. XII. v. 287, et Plin. l. IX. c. 31, l. XXXII. c. 1.

62 *Permittente Attalo*] Andreas *permitt Attalus*: quod non immerito placuit Grono

quam pro numero equitum, terrorem Achæis inferentibus. Pedites vero ordinati et præparati sparsos per negligentiam, et semisomnos[f] prope adorti sunt: cædes passim fugaque per campos facta est. Diophanes, secutus effusos, [63] quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto, (spectaverant enim e mœnibus Pergami non viri modo, sed feminæ etiam) in præsidium urbis rediit. U. C. 562. A. C. 190.

XXI. Postero die regiæ, magis compositæ et ordinatæ, stationes quingentis passibus longius ab urbe posuerunt castra: et Achæi eodem ferme tempore, atque in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti utrimque velut jam futurum inpetum exspectavere[g]: postquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regii signis conlatis abire agmine, ad iter magis, quam ad pugnam, composito cœpere. Quievit Diophanes, dum in conspectu erant. deinde eodem, quo pridie, inpetu in postremum agmen incurrit; tantumque rursus pavoris ac tumultus incussit, ut, quum terga cæderentur, nemo pugnandi caussa restiterit. trepidantesque, et vix ordinem agminis servantes, in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere castra coëgit. Antiochus, postquam Romanos et Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audivit, ea quidem urbe abstinuit, depopulatus agros. [64] Peræam inde, coloniam Mitylenæorum, expugnavit. Cotton, et Corylenus, et Aphrodisias, et Crene, primo inpetu captæ sunt. inde per Thyatira Sardes rediit. Seleucus, in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes ad insulam, quam Bachium vocant, (inminet urbi Phocæensium) adpulerunt, et, quibus ante abstinuerant templis signisque, (egregie autem exornata insula erat) quum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmiserunt. eam divisis inter se partibus quum obpugnarent, et viderent, [65] sine operibus, armis scalisque capi non posse; missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum quum intrasset urbem; extemplo, obpugnatione omissa, classis ad insulam se recepit, nihil aliud quam depopulato circa urbem hostium agro.

Altera eruptio.

Pergami obsidio solvitur.

[f] *semisomnes* Gron. Crev.

[g] *expectare* Bekk.

63 *Quoad tutum*] Hæc ipsa est cod. Victorini, et Andreæ lectio: ut reposuerat jam Sigonius, quum vitiose legeretur *quoad totum*.

64 *Peræam*] Andreas habet *Pheream:* Victor. liber *et ferream:* in Thuan. codice legisse se Jac. Gronovius affirmat *et peream*. Inde ille efficit *Eupatriam*, urbem Mysiæ, memoratam Stephano. *Peræa* regio est, non oppidum. Sed et in iis quæ sequuntur nominibus magna est difficultas. *Cotton* et *Corylenus* nomina prorsus ignota sunt. Pro *Corylenus* non inepte reponit Dujatius *Doryleum*, urbem Phrygiæ. *Aphrodisias* in Caria nota est, sed nihil huc attinet. Pro *Crene* Andreas habet *Prienne:* Glareanus reperiebat in suis *Priene*, pro quo nomine suspicatur reponi posse *Pitane*, quæ urbs est Mysiæ.

65 *Sine operibus, armis scalisque capi non posse*] Non posse vi sola armorum, et per scalas impetu capi, sed necessarium fore ut operibus oppugnaretur.

U. C. 562.
A. C. 190.

Rhodiæ naves adversus classem Syriacam proficiscuntur.

XXII. Inde placuit Eumenem domum dimitti, et præ parare consuli atque exercitui, quæ ad transitum Hellespont opus essent: Romanam Rhodiamque classem redire Samum atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moveret Rex Elæam, Romani et Rhodii Samum redierunt. Ibi M Æmilius, frater prætoris, decessit. Rhodii celebratis exse quiis, adversus classem, quam fama erat ex Syria venir tredecim suis navibus, et una Coa quinqueremi, altera Gnidia[g] Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo ant quam Eudamus cum classe a[h] Samo veniret, tredecim a Rhodo naves cum Pamphilida præfecto adversus eamder Syriacam classem missæ, adsumtis navibus quatuor, qu Cariæ præsidio erant, obpugnantibus regiis, [66] Dædala e quædam alia parva[k] castella obsidione exemerunt. Eudamu confestim exire placuit. additæ huic quoque sunt ad ea classem, quam habebat, sex apertæ naves. Profectus quun quantum adcelerare poterat, maturasset, ad portum, que Megisten vocant, prægressos consequitur. inde uno agmir Phaselidem quum venissent, optimum visum est, ibi hoste opperiri.

Phaselis.

XXIII. In confinio Lyciæ et Pamphyliæ Phaselis est prominet penitus in altum, conspiciturque prima terraru Rhodum a Cilicia petentibus, [67] et procul navium præb prospectum. eo maxime, ut in obvio classi hostium esser electus locus est. Ceterum, quod non providerunt, et lo gravi, et tempore anni, (medium enim æstatis erat) ad h insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remige cœperunt. cujus pestilentiæ metu profecti, quum præte veherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amne adpulsa classe, [68] audiunt ab Aspendiis, ad Sidam jam[l] host esse. Tardius navigaverant regii, [69] adverso tempore Ete arum, quod velut statum Favoniis ventis esset[m]. Rhodioru duæ et triginta quadriremes, et[n] quatuor triremes fue

g *Cnidia* Crev. Kreyss. Bekk. h *ab* Kreyss. Bekk. i *ab* Eæd. k *Peraa* Bekk. l *jam* del. Kreyss. Bekk. m *est* Eæd. n *et* del. Gron. Crev.

66 *Dædala, et quædam alia parva castella*] Jac. Gronovius legit *et quædam alia Peraæ castella*. Eo ducunt Thuan. et Victor. codices, qui habent *perrea* vel *per ea castella*. * Peræa est regio Cariæ, quæ Rhodiorum juris erat. Vid. supra XXXIII. 18.

67 * *Et procul*] Et facultatem præbet prospiciendi e longinquo naves.

68 *Audiunt ab Aspendiis*] Ex Aspendiis, quorum urbs est ad Eurymedontem haud procul ab ostio fluminis, cognoscunt Rhodii, hostes jam esse ad Sidam, propinquam urbem.

69 *Adverso tempore Etesiarum*] Quum adversum iis esset tempus Etesiarum, id est, quum eo tempore anni navigarent, quo adversos Etesias ventos experirentur; quod quidem tempus statum est Favoniis ventis, sive ventis ab Occ flantibus, qui singulis annis circa æstiv solstitium surgere incipiunt. Etesiæ v sunt, qui semper eodem tempore anni ex gunt: unde et illis nomen. ἐτήσιος enim *anniversarius*, ab ἔτος *annus*. Qua autem parte cœli spirent, magna inter scriptores c troversia est. Cellarius, lib. I. Geograp Antiquæ, c. 8, probat Etesias proprie eos ventos, qui flant ex ea cœli parte, quæ i Occasum et Septentrionem est, circa sol tempus. Hanc opinionem firmat tum testimoniis allatis, tum ex Cic. ad Att. l. ep. 7, et ad Fam. l. XII. ep. 25, ex Ta l. II. Hist. c. 98, &c.

Regia classis septem et triginta majoris formæ navium erat, [70] in quibus tres hepteres et quatuor hexeres habebat [o] præter has decem triremes erant. [71] et hi [p] adesse hostes ex specula quadam cognovere. Utraque classis postero die luce prima, tamquam eo die pugnatura, e portu movit: et, postquam superavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo et conspecti ab hostibus sunt, et ipsi eos viderunt. [72] Ab regiis [q] sinistro cornu, quod ab alto objectum erat, Hannibal, dextro Apollonius, purpuratorum unus, præerat. et jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. prima prætoria navis Eudami erat: cogebat agmen Chariclitus; Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus, postquam hostium aciem instructam et paratam ad concurrendum vidit, et ipse in altum evehitur, et deinceps, quæ sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primo tumultum præbuit. nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset: et festinans ipse præpropere cum quinque solis navibus Hannibali obcurrit. ceteri, quia in frontem dirigere jussi erant, non sequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat; trepidantibusque iis inter se, jam in dextro cornu adversus Hannibalem pugnabatur.

U. C. 562.
A. C. 190.

Pugna inter regios et Rhodios.

XXIV. Sed momento temporis et navium virtus, et usus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis demsit. nam et in altum celeriter evectæ naves locum post se quæque venienti ad terram dedere; et, si qua concurrerat rostro cum hostium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut, libero inter ordines discursu prætervecta, in puppim inpetum dabat. maxime exterruit hepteris regia, a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa. Itaque jam haud dubie dexterum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto, multitudine navium maxime Hannibal, ceteris omnibus longe præstantem, urguebat: et circumvenisset, ni, signo sublato ex prætoria nave, (quo dispersam classem in unum colligi mos erat) [73] omnes, quæ in dextro cornu vicerant, naves ad opem ferendam suis concurrissent. tum et Hannibal, quæque circa eum erant naves, capessunt fugam: nec insequi Rhodii, ex magna parte ægris, et ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Quum in alto, ubi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus

Vincunt Rhodii.

[o] *habebat* uncis incl. Bekk. [p] *alii* Gron. [q] *regio* Ead.

70 *In quibus tres hepteres .. habebat*] Ultimam vocem merito delet Gronovius.

71 *Et hi adesse hostes*] *Et hi*, id est, regii quoque cognoverunt adesse hostes, quemadmodum Rhodii ab Aspendiis audierant hostes vicinos esse. Vulgo legitur *et alii:* male. Andreas, et Moguntina editio, et unus e MSS. Hearnii, præferunt *et ii:* quæ proba lectio est. Sed melius adhuc noster Victor. *et hi*, quomodo edidimus.

72 *Ab regiis*] Vulgo *ab regio.* Modius testatur legi in MSS. suis quomodo edi curavimus.

73 *Omnes quæ in dextro cornu vicerant*] Imo *in lævo*, vel, si levior mutatio placet, *in altero*. Nam in iis quæ proxime præcedunt, dextrum cornu hostium inclinasse dicitur. Ergo ab Rhodiis lævum cornu vicerat. Tota prælii narratio id probat. Simile Livii, sive librariorum erratum tum alibi jam aliquoties notavimus, tum l. XXXIII. c. 9. Vid. et not. ad l. XXVII. c. 48.

U. C. 562. A. C. 190.

Eudamus hostes, claudas mutilatasque [q] naves apertis navibu remulco trahentes, viginti paullo amplius integras abscedente: e turri prætoriæ navis silentio facto, *Exsurgite,* inquit, *et egre gium spectaculum capessite oculis!* Consurrexere omnes, con templatique [74] trepidationem fugamque hostium, prope un voce exclamavere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudam multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam et Chari clitum insequi, quoad putarent tutum, jussit. Aliquamdi secuti sunt: postquam terræ adpropinquabat Hannibal, verit ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum revecti [75] hepterem captam, quæ primo concursu icta erat, ægre Pha selidem pertraxerunt. inde Rhodum, non tam victoria læti quam alius alium accusantes, quod, quum potuisset, no omnis submersa aut capta classis hostium foret, redierunt [76] Hannibal, ictus uno prœlio adverso, ne tum quidem præter vehi Lyciam audebat, quum conjungi veteri regiæ classi quam primum cuperet. Et, id ne [r] ei facere liberum esset, Rhodi Chariclitum cum viginti navibus rostratis ad Patara et Megis ten portum miserunt. Eudamum cum septem navibus maxi mis ex ea classe, cui præfuerat, Samum redire ad Romano jusserunt; ut, quantum consilio, quantum auctoritate valeret compelleret Romanos ad Patara obpugnanda.

XXV. Magnam lætitiam Romanis jam prius nuncius vic toriæ, deinde adventus adtulit Rhodiorum. et adparebat, s ea cura Rhodiis demta esset, vacuos eos tuta ejus regioni maria præstaturos [s]. sed, profectio Antiochi ab Sardibus, n obprimerentur urbes maritimæ, [77] abscedere custodia Ionia atque Æolidis prohibuit [t]. Pamphilidam cum quatuor navi bus tectis ad eam classem, quæ circa Patara erat, miserunt

Antiochus Prusiam ad bellum concitat.

Antiochus non civitatium modo, quæ circa se erant, contraheba præsidia; sed ad Prusiam, Bithyniæ regem, miserat legato literasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat *Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum usquam orbi terrarum, nisi Romanum, imperium esset. Philippum et Nabi*

[q] *mutilasque* Gron. Crev. [r] *Ne id* Bekk. [s] *præstituros* Crev.
[t] *profecto Antiocho* . . . . . . *prohibuerunt* Gron. Crev.

74 *Trepidationem*] Aliquot MSS. inter quos Victorinus, dubitationem de hoc loco movent, pro *trepidationem* substituentes *expugnationem.* Inde Jac. Gronovius legi posse putat *exsternationem.* Nobis magis placet in vulgato acquiescere.

75 *Hepterem . . . . quæ primo concursu icta erat*] Vel aliam hepterem intellige, quam quæ initio prælii demersa dicitur: vel in illo priore loco *demersa* nihil aliud erit, quam ita perforata, ut aquam acciperet, et paulum sideret.

76 *Annibal . . . ne tum quidem prætervehi Lyciam audebat*] Hoc absurdum est: quasi vero clades accepta animos Annibali facere debuisset ad peragendum inceptum. Vitium residere videtur in verbo *audebat.* Sed sine libris nihil conamur. Hanc fuisse Livii men tem arbitramur, ut diceret Annibalem, quam vis prælio adverso ictum, ne tam improsper quidem successu deterritum esse, quominu Lyciam prætervehi in animo haberet.

77 *Abscedere custodia . . . . prohibuerunt*] Romani prohibuerunt Rhodios abscedere cus todia Ioniæ et Æolidis. Ceterum multo meliu et planius tota periodus in hunc modum fo maretur: *sed profectio Antiochi ab Sardib . . . . abscedere* (Rhodios) *custodia Ioniæ atq Æolidis prohibuit.* Et sic plane Modii mem branæ et Andreas, nisi quod retinuerunt *prohiberunt,* quod manifesta ratione corrigi i hac orationis mutatione necesse est. Victo quoque codex præfert *Antiochi,* non *Antiocho.*

expugnatos; se tertium peti. ut quisque proximus ab obpresso sit, per omnes velut continens incendium pervasurum. Ab se gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam servitutem concessisset. His motum Prusiam literæ Scipionis consulis, sed magis ejus fratris Africani, ab suspicione tali averterunt: qui, præter consuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum majestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit. *Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse. Masinissam non in patrio modo locasse regno, sed in Syphacis, a quo ante expulsus fuisset, regnum inposuisse. et esse eum non Africæ modo regum longe opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuivis regum vel majestate, vel viribus parem. Philippum et Nabin, hostes bello superatos ab T. Quinctio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, et filium obsidem redditum: et quasdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate et Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primo* [u] *furor, deinde fraus Ætolorum absumsisset.* Maxime confirmatus est animus regis, postquam ad eum C. Livius, qui prætor ante classi præfuerat, legatus ab Roma venit, et edocuit; quanto et spes victoriæ certior Romanis, quam Antiocho, et amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset.

U. C. 562. A. C. 190.

Prusias a Rom. ad pacis consilia revocatur.

XXVI. Antiochus, postquam a spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam; magis quia terrestribus copiis exercitum Romanum et duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse; quam quod res navalis ipsa per se aut tentata sibi umquam feliciter, aut tunc magnæ et certæ fiduciæ esset. Erat tamen [78] momentum in præsentia spei, quod et magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, et Eumenem regem cum omnibus navibus suis consuli obviam in Hellespontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia, ad Samum per occasionem fraude præparatam absumta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: id oppidum Colophonium, mari inminens, abest a vetere Colophone duo ferme millia passuum: [79] et ipsam urbem suæ esse potestatis volebat, adeo propinquam Epheso, ut nihil terra marive ageret, quod non subjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos, audita obsidione, non dubitabat ad opem ferendam sociæ urbi classem a Samo moturos. eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore.

Antiochus it ad classem.

u *primum* Kreyss. Bekk.

78 * *Momentum . . . spei*] Aliquid quod ad spem impelleret: nempe quod &c.

79 *Et ipsam urbem*] Colophonem, ut patet ex iis quæ sequuntur.

U. C. 562. A. C. 190. Colophonem obpugnat.

Igitur, operibus obpugnare urbem adgressus, et ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrimque vineas et aggerem muro injunxit, et [80] testudinibus arietes admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Æmilium, fidem prætoris populique Romani inplorantes, miserunt. Æmilium et Sami segnis diu mora obfendebat, nihil minus opinantem, quam Polyxenidam, bis nequidquam ab se provocatum, potestatem pugnæ facturum esse: et turpe existimabat Eumenis classem adjuvare consulem ad trajiciendas in Asiam legiones; se Colophonis obsessæ auxilio, incertam[t] finem habituro, adligari. Eudamus Rhodius, qui et tenuerat eum Sami, cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare et dicere, *Quanto satius esse, vel socios obsidione eximere, vel victam jam semel classem iterum vincere*[u], *totamque*[x] *maris possessionem hosti eripere, quam, desertis sociis, tradita Antiocho Asia terra marique, in Hellespontum, ubi satis esset Eumenis classis, ab sua parte belli discedere?*

XXVII. Profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumtis jam omnibus, Chium parabant trajicere. id erat horreum Romanis; eoque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circumvecti ab urbe [81] ad aversa insulæ (objecta aquiloni ad Chium et Erythras sunt) quum pararent trajicere, literis certior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse; vinum portantes naves tempestatibus retentas esse. Simul adlatum est, Teios regiæ classi benigne commeatus præbuisse; quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem repente avertit, aut volentibus iis usurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Quum direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naves circa Myonnesum adparuerunt, quas primo ex classe regia prætor esse ratus, instituit sequi. adparuit inde[y], piraticas celoces et lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda revertentes, postquam videre ex alto classem, [82] in fugam verterunt. et celeritate superabant, levioribus et ad id fabrefactis navigiis, et propiores terræ erant. Itaque, priusquam adpropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. unde se a[z] portu ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur prætor. [83] Myonnesus promontorium inter Teum Samumque est. ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen a fundo satis lato fastigatus[a]: a continenti artæ semitæ aditum habet: a mari exesæ fluctibus rupes claudunt; ita ut quibusdam locis super-

Æmilius Teum petit.

[t] *incertum* Crev. [u] *vincere iterum* Gron. Crev. [x] *et totam* Bekk. [y] *deinde* Ead. [z] *e* Kreyss. Bekk. [a] *fastigiatus* Gron. Crev.

80 [*] *Testudinibus*] Ope testudinum, sub quibus latebant ii qui arietem impellebant.

81 *Ad aversa insulæ*] Ad partem insulæ Sami aversam ab urbe.

82 *In fugam verterunt*] Naves suas. Nisi forte hic aliquid est vitii.

83 *Myonnesus . . . inter Teum Samumque est*] Accuratius videretur Dujatio, *inter Teum Labedumque*. Atque hoc modo descriptus est situs Myonnesi a Stephano.

pendentia saxa [84] plus in altum, quam, quæ in statione sunt, naves, promineant. Circa ea adpropinquare non ausæ naves, ne sub ictu [85] superstantium [b] rupibus piratarum essent, diem trivere. tandem, sub noctem vano incepto quum abstitissent. Teum postero die accessere: et, in portu, qui ab tergo urbis est, (Geræsticum ipsi adpellant) navibus constitutis, prætor ad depopulandum circa urbem agrum milites emisit [c]. U. C. 562. A. C. 190.

XXVIII. Teii, quum in oculis populatio esset, oratores cum infulis et velamentis ad Romanum miserunt. quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, *et juvisse eos commeatu classem hostium* arguit, *et quantum vini Polyxenidæ promisissent: quæ si eadem classi Romanæ darent, revocaturum se a populatione militem; sin minus, pro hostibus eos habiturum.* Hoc tam triste responsum quum retulissent legati, vocatur in concionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. [86] Eo forte [d] Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus, postquam movisse a Samo Romanos audivit, et, ad Myonnesum piratas persecutos, Teiorum agrum depopulari, naves in Geræstico portu stare, ipse adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto jecit. inde ex propinquo explorans, quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum, circumsessis ad exitum faucibus portus, expugnasset, sic et Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci. Promontoriis coëuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul inde naves possint exire. Nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, et, denis navibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in litora expositis, terra marique simul hostes obprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni, quum Teii facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum, qui ante urbem est, classem transire. Dicitur et Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, quum forte duæ naves in arto ostio inplicitos remos fregissent. et inter alia id quoque movit prætorem, ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho stativa habente. Polyxenidas ad Macrin.

XXIX. Traducta classe ad urbem, [87] ignaris omnibus Æmilius contendit ad hostem.

[b] add. *in* Gron. [c] *emisit milites* Bekk. [d] add. *die* Kreyss. Bekk.

84 * *Plus in altum . . . promineant*] Longius porrigantur versus altum mare, quam quæ in statione sunt naves, et ultra eas promineant.

85 *Superstantium rupibus*] Vulgo *in rupibus*. Sustulimus præpositionem, obsecuti Vict. codici, et uni e MSS. Hearnii, et editioni Andreæ.

86 *Eo forte Polyxenidas*] Libenter crediderimus Livium scripsisse, *Eo forte tempore Polyxenidas.* Neque enim *eo*, id est, versus eam regionem, in qua tum Romani erant, profectus erat: non solverat a Colophone eo consilio, ut Myonnesum aut Teum peteret. Sed in ea loca ideo tantum venit, ut sequatur Romanos, cum quibus confligere jussus erat.

87 *Ignaris omnibus*] Omnibus, sive Romanis, sive Rhodiis, ignorantibus tam propinquam hostium classem esse.

U. C. 562. A. C. 190.

egressi milites nautæque sunt ad commeatus et vinum maxim dividendum in naves; quum medio forte diei agrestis quidam ad prætorem adductus, nunciat, [88] *alterum* [b] *jam diem classem stare ad insulam Macrin, et paullo ante visas quasdam moveri tamquam ad profectionem, naves.* Re subita perculsus præto tubicines canere jubet, ut si qui per agros palati essent, redi rent: tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasqu in naves. Haud secus, quam in repentino incendio aut capt urbe, trepidatur, aliis in urbem currentibus ad suos revocando aliis ex urbe naves cursu repetentibus: incertisque clamoribu (quibus ipsis tubæ obstreperent) turbatis imperiis, tander concursum ad naves est. Vix suam quisque noscere aut adir præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo et in mar et in terra foret, ni, partibus divisis, Æmilius, cum prætori nave primus e portu in altum evectus, excipiens insequente suo quamque ordine in frontem instruxisset; Eudamus Rhc diaque classis substitissent ad terram, ut et sine trepidation conscenderent, et, ut quæque parata esset, exiret navis. It et explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, et coa tum agmen ab Rhodiis est: instructaque acies, velut cerner regios, in altum processit. inter Myonnesum et Corycu promontorium erant, quum hostem conspexere. Et regi classis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, et ips aciem adversam explicuit; tantum lævo evecta cornu, ut an plecti et circumire dexterum cornu Romanorum posset. quo ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non posse æquare [c] ordinem Romanos, et tantum non jam circumiri a [d] dext cornu, [89] concitat naves; (et erant Rhodiæ [e] longe omniu celerrimæ tota classe) æquatoque cornu, prætoriæ navi, in q Polyxenidas erat, suam objecit.

Pugna committitur.

XXX. Jam totis classibus simul ab omni parte pugna co serta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quib Rhodiæ duæ et viginti erant. Hostium classis undenonagin navium fuit, et maximæ formæ naves tres hexeres habeba duas hepteres. Robore navium et virtute militum [90] Roma longe regios [f] præstabant: Rhodiæ naves agilitate, et ar gubernatorum, et scientia remigum. Maximo tamen hostib

[b] *alteram* Gron. [c] *exæquare* Gron. Crev. [d] *ab* Bekk. [e] add. *naves* Gron. Crev. [f] *Rhodios* Gron.

88 *Alterum*] Sic vetustius cusi, et MS. Victor. non *alteram*.

89 *Concitat naves; (et erant Rhodiæ naves*] Ultimam vocem respuunt Thuan. et Victor. codices: et ingrata hic ejus repetitio est.

90 *Romani longe regios præstabant; Rhodiæ naves*] Ante Gelenium hic vulgo legebatur: *Romani longe regios præstabant; regiæ naves.* Is ex codice Mog. invexit eam lectionem, quam omnes post eum amplexi sunt; sive potius restituit eam, quam Andreas jam olim expresserat: *Romani longe Rhodios præstabant: Ri diæ naves.* Utraque lectio jure visa est Pe zonio ex parte recta, ex parte corrupta, proinde emendanda eo modo, quo edi cura mus. In iis quæ præcedunt exposuit Livi quanam re superiores essent regii, nempe r mero navium. Hic observat ceteris omnil superiorem fuisse prætoris classem, quum bore navium et virtute militum Romani, Rhc navium agilitate et peritia gubernatorum reg superarent.

terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: et quod unum iis ad Panormum circumventis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis adversi regiæ naves, [91] ne prora concurrerent, quum declinassent, neque ipsæ ferire rostro hostem poterant, et obliquas se ipsæ ad ictus præbebant. et, si qua concurrerat, obruebatur infuso igni; magisque ad incendium, quam ad prœlium, trepidabant. Plurimum tamen, quæ solet, militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hostium Romani quum rupissent, circumvecti ab tergo pugnantibus adversus Rhodios regiis sese objecere: momentoque temporis et media acies Antiochi, et lævo in cornu circumventæ naves mergebantur. Dextera pars integra, sociorum magis clade, quam suo periculo, terrebatur. ceterum, postquam alias circumventas, prætoriam navem Polyxenidæ, relictis sociis, vela dantem videre, sublatis raptim dolonibus (et erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis; quarum decem et tres captæ in potestatem hostium venerunt, ceteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naves fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. nam, quum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora, ictu ipso excussa e nave sua, unco dente, velut manu ferrea injecta, adligavit alterius proram: inde tumultu injecto, [92] quum, divellere se ab hoste cupientes, inhiberent Rhodii, tractum ancorale et inplicitum remis, latus alterum detersit: debilitatam [g] ea ipsa, quæ icta cohæserat, navim [h] cepit. Hoc maxime modo ad Myonnesum navali prœlio pugnatum est.

U. C. 562.
A. C. 190.

Vincunt Romani.

XXXI. Quo territus Antiochus, quia, possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse, præsidium ab Lysimachia, ne obprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio jussit. non enim tueri solum Lysimachiam a primo inpetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, et obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, et interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, et Sardes recepit se: atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia arcesserent, et quocumque alio poterat ad copias contrahendas, in unum jam consilium, ut acie dimicaret, intentus, misit. Regillus Æmilius, post victoriam navalem profectus Ephesum, directis ante portum navibus, quum confessionem concessi

Antiochus Lysimachiam deserit.

Copias contrahit.

[g] *et debilitatam* Gron. Crev.   [h] *navis* Bekk.

91 *Ne prora concurrerent*] Vict. codex, *Ne prope.* Vult nempe *prore*, id est (neque enim in illo libro diphthongorum est usus) *proræ*. *Ne proræ* suæ, et hostiles ignibus armatæ *concurrerent:* ne proræ suæ incurrerent in proras hostilium navium, quæ ignes præ se portabant.

92 *Quum .... inhiberent Rhodii*] Quum Rhodii retro agerent navem, tractum ancorale, id est, funis cui ancora alligatur protractus, et magna parte evolutus extra navem in mare unius lateris remos detersit.

U. C. 562. A. C. 190.

maris ultimam hosti expressisset, Chium, quo ante navale prœlium cursum a[d] Samo intenderat, navigat. ibi naves in prœlio quassatas quum refecisset, L. Æmilium Scaurum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum trajiciendum misit: Rhodias[e], parte prædæ et spoliis navalibus decoratas[f], domum redire jubet. Rhodii inpigre [93] prævertere, ad trajiciendasque copias consulis iere: atque, eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam trajecit. in sinu maris intimo posita hæc urbs est, oblonga forma. duûm millium et quingentorum passuum spatium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in artiorem velut cuneum, [94] Lamptera ipsi adpellant. mille et ducentos passus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille passuum excurrens medium fere sinum velut nota distinguit; [95] ubi cohæret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet. qui in meridiem vergit, ab re adpellant [96] Naustathmon[g], quia ingentem vim navium capit: alter prope ipsum Lamptera est.

Phocææ situs.

XXXII. Hos portus tutissimos quum occupasset Romana classis; priusquam aut scalis, aut operibus, mœnia adgrederetur, mittendos censuit prætor, qui principum magistratuumque animos tentarent. postquam obstinatos vidit, duobus simul locis obpugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat; templa Deûm aliquantum tenebant loci: ea prius ariete admoto, quatere muros turresque cœpit. deinde, quum eo multitudo obcurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries. et jam utrimque sternebantur muri. ad quorum casum quum inpetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam adscensum in muros tentarent; adeo obstinate restiterunt oppidani, ut facile adpareret, plus in armis et virtute, quam in mœnibus, auxilii esse. coactus ergo periculo militum prætor receptui cani jussit, ne objiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Diremto prœlio, ne tum quidem ad quietem versi; sed undique omnes ad munienda et obmolienda, quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius, a prætore missus: qui, castigata pertinacia eorum, *Majorem curam Romanis, quam illis,* ostenderet, *esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatem iis dare eadem conditione, qua prius C. Livii in fidem venissent, se tradendi.* Hæc quum audissent, quinque dierum spatio ad

Eam classis Romana obpugnat.

d *ab* Bekk. e *Rhodios* Ead. f *decoratos* Ead.
g *Naustathmos ab re appellatur* Gron. Crev.

93 * *Prævertere*] Antequam redirent domum, aliud sibi prævertendum, sive prius faciendum esse duxerunt, id nempe quod mox narratur.

94 *Lamptera*] Sic appellatus esse videtur quia ibi pharus erat, quod signum esset navigantibus. Hæc enim est vis et usus nominis Græci λαμπτήρ.

95 *Ubi cohæret*] Eo loco, ubi cohæret Lampteri per fauces angustas.

96 *Naustathmos*] Græcum nomen, a ναῦς navis, et σταθμὸς statio.

deliberandum sumto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem, nihil in eo esse præsidii, retulerant[h]; tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Quum signa in urbem inferrentur, et pronunciasset prætor, parci se deditis velle, clamor undique est sublatus, *indignum facinus esse, Phocæenses, numquam fidos socios, semper infestos hostes, inpune eludere.* Ab hac voce, velut signo a prætore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt[i]. Æmilius primo resistere et revocare, dicendo, *captas, non deditas, diripi urbes: et in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum*[k]. Postquam ira et avaritia imperio potentiora erant, præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se convenire jubet, ne violarentur: et in omnibus, quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. Urbem, agrosque, et suas leges iis restituit: et, quia jam hiems adpetebat, Phocææ portus ad hibernandum classi delegit.

U. C. 562. A. C. 190.

Phocæenses portas aperiunt.

Urbs diripitur.

XXXIII. Per idem fere tempus consuli, transgresso Æniorum Maronitarumque fines, nunciatur, victam regiam classem ad Myonnesum, relictamque a præsidio Lysimachiam esse. [97] Id multo, quam de navali victoria, lætius fuit: utique postquam eo venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus, velut in adventum exercitus præparatis, eos excepit; ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant[l]. Ibi paucos dies stativa habuere, ut inpedimenta ægrique consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella, fessi [98] morbis ac longitudine viæ, relicti erant. Receptis omnibus, ingressi rursus iter per Chersonesum, Hellespontum perveniunt. ubi, omnibus cura regis Eumenis ad trajiciendum præparatis, velut in pacata litora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, sine tumultu trajecere. Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transire cernentibus in Asiam; quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Hellespontum aliquamdiu habuerunt, quia [99] dies forte, quibus ancilia moventur, religiosi ad iter inciderant. iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu: caussaque et is ipse moræ erat, dum consequeretur.

Hellespontum trajicit.

XXXIV. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat Byzantius Heraclides, de pace adferens mandata: quam inpetrabilem fore, magnam ei spem adtulit mora et

Legatus Antiochi de pace.

[h] *retulerunt* Gron. Crev. [i] *discurrunt* Bekk. [k] *in his tamen imperatoris, non militum, arbitrium esse* Kreyss. Bekk. [l] *proposuerant sibi* Bekk.

97 *Id multo quam de navali victoria lætius fuit*] Supplet Dujatius, *quam* nuncius *de navali victoria.* Sed ellipsis profecto est durior, quam ut ea credamus uti voluisse Livium. Suspicamur hic aliquid esse corrupti.

98 *Morbis*] Vict. codex, ut et Thuanæus, *morbo:* idque genuinum esse Livii Jac. Gronovius affirmat. Nos haud in magno ponimus discrimine.

99 *Dies . . . quibus Ancilia moventur*] Dies, quibus Salii Ancilia ferentes per urbem eunt cum tripudiis solennique saltatu. De Saliis et Ancilibus vid. l. I. c. 20. *Dies . . . religiosi ad iter* sunt dies, quibus per religionem non licet iter facere.

U. C. 562. A. C. 190.

cunctatio Romanorum; quos, simul Asiam adtigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quam P. Scipionem: et ita mandatum ab rege erat. in eo maximam spem habebat,[1] præterquam quod et magnitudo animi et satietas gloriæ placabilem eum maxime faciebat; notumque erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quod filius ejus captus in potestate regis erat. Is ubi, et quando, et quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter auctores constat. alii principio belli, a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt: alii, postquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obviam equitatu, quum reciperet sese, in eo delapsum tumultu ex equo[m], cum duobus equitibus obpressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset, neque liberalius, neque benignius haberi colique adolescentem, quam cultus est, potuisse. Ob hæc quum adventum P. Scipionis legatus exspectasset, ubi is venit, consulem adit, petitque, ut mandata audiret.

Filius Africani captivus apud Antiochum.

XXXV. Advocato frequenti consilio, legati verba sunt audita. Is, *multis ante legationibus nequidquam ultro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam inpetrandi sibi esse,* dixit, *quod priores legati nihil inpetrassent. Smyrnam enim, et Lampsacum, et Alexandriam Troadem, et Lysimachiam in Europa, jactatas in illis disceptationibus esse. quarum Lysimachia jam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas, quæ in Asia sint, civitates tradere, paratum esse, et si quas alias Romani, quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. Inpensæ quoque, in bellum factæ, partem dimidiam regem præstaturum*[n] *populo Romano.* Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, *Ut memores rerum humanarum, et suæ fortunæ moderarentur,*[2] *et alienam*[o] *ne urguerent. Finirent Europa imperium. id quoque inmensum esse. Et*[p] *parari singula adquirendo facilius potuisse, quam universa teneri posse. quod si Asiæ quoque partem aliquam abstrahere velint, dummodo non dubiis regionibus finiant, vinci suam temperantiam Romana cupiditate, pacis et concordiæ caussa, regem passurum.* Ea, quæ legato magna ad pacem inpetrandam videbantur, parva Romanis visa. Nam, *et inpensam, quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem,* æquum censebant, *cujus culpa bellum excitatum esset; et non Ionia modo atque Æolide deduci debere*

Legati oratio de pace.

Responsum Romanorum.

[m] *in eo tumultu delapsum equo* Gron. Crev. *in eo tumultu delapsum ex equo* Kreyss. Bekk. [n] *præstiturum* Gron. Crev. [o] *aliam* Gron. [p] *et* del. Crev.

1 * *Præterquam quod . . . etiam quod*] Hæc eodem plane recidunt, ac si scripsisset Livius, *tum quia . . . tum præsertim quia . . .*

2 * *Et alienam ne urgerent*] Et alienæ labascenti ne graves incumberent. † Mendum hic irrepsit in recentiores editiones, *aliam.* Notavit id Gronovius, nec tamen e contextu expunxerat.

præsidia regia: sed, sicut Græcia omnis liberata esset, ita, quæ in Asia sint, omnes liberari urbes. Id aliter fieri non posse, quam ut cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat. U. C. 562. A. C. 190.

XXXVI. Legatus, postquam nihil æqui in consilio inpetrare se censebat, privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primum [q], filium ei sine pretio redditurum regem, dixit: deinde, ignarus et animi Scipionis, et moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, et, nomine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem inpetrasset. Ad ea Scipio: *Quod Romanos omnes, quod me, ad quem missus es, ignoras, minus miror; quum te fortunam ejus, a quo venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonesum intraremus; aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam trajiceremus: si pacem tamquam ab sollicitis de belli eventu petituri eratis. Concesso vero in Asiam transitu, et* [3] *non solum frenis, sed etiam jugo accepto, quæ disceptatio ex æquo, quum imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebo: aliis, Deos precor, ne umquam fortuna egeat mea; animus certe non egebit. Pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit. publice* [r] *nec habeo* [s] *quidquam ab illo, nec dabo. Quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. Abi, nuncia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam recuset.* Nihil ea moverunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo jam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli adparatum intendit.

Africani animum tentat legatus.

Responsum Africani.

XXXVII. Consul, omnibus præparatis ad proposita exsequenda, quum ex stativis movisset, Dardanum primum, deinde Rhœteum, utraque civitate obviam effusa, venit. Inde Ilium processit, castrisque in campo, qui est subjectus mœnibus, positis, in urbem arcemque quum escendisset [t], sacrificavit Minervæ præsidi arcis; et Iliensibus [4] in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, et Romanis lætis origine sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis pervenerunt. Eo et Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elæam, adversis deinde ventis quum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, qua proximum fuit, in castra Romana cum parva manu

Consul ad Antiochum ducit.

[q] *animum conatus omnium primum*, omisso *est*, Gron. Crev. [r] *publici* Bekk. [s] *habebo* Gron. Crev. Kreyss. Bekk. [t] *ascendisset* Gron. Crev.

3 *Non solum frenis, sed etiam jugo accepto*] Aliter Polybius in Excerpt. Leg. 23, *non solum frenis, sed etiam insessore accepto.* Allusit autem ad apologum equi, de quo Horatius, *Non equitem dorso, non frenum depulit ore.*

4 *In omni rerum verborumque honore*] Elegantius abesset τὸ *in*. ● Sensus est: Iliensibus omni rerum verborumque honore testantibus agnosci a se in Romanis stirpem suam.

U. C. 562. A. C. 190.

contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos, tradito frumento, quibus jusserat consul, in eadem stativa rediit. inde, plurium dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem, priusquam hiems obprimeret. Regia castra circa Thyatira erant: ibi quum audisset Antiochus, P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos, qui filium ad eum reducerent, misit. Non solum animo[s] patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit: satiatusque tandem complexu filii, *Renunciate*, inquit, *gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quam ut suadeam, ne ante in aciem descendat*, [5] *quam ut*[t] *in castra me redisse audierit*. Quamquam sexaginta duo millia[u] peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebant; motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunæ posuerat subsidia, [6] recepit se,[x] transgressus Phrygium amnem, circaque[y] Magnesiam, quæ ad Sipylum est, posuit castra: et, ne, si[z] extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam [7] sex cubita[a] altam, duodecim latam quum duxisset, extra duplex vallum fossæ circumdedit: interiore labro murum cum turribus crebris objecit; unde facile arceri transitu fossæ hostis posset.

Antiochus Africano filium remittit.

XXXVIII. Consul, circa Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. inde quum profectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoste, posuit castra. Eo mille ferme equites, (maxima pars Gallogræci erant, et Dahæ quidam aliarumque gentium sagittarii equites intermixti) tumultuose amne trajecto, in stationes inpetum fecerunt. Primo turbaverunt incompositos. deinde, quum longius certamen fieret, [8] Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus, regii, fessi jam et plures non sustinentes, recipere se conati, circa ripam amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, et duo millia fere[b] et quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus et muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditum-

[s] *animo solum* Bekk. [t] *ut* del. Kreyss. Bekk. [u] *septuaginta millia* Gron. Crev. [x] add. *et* Kreyss. Bekk. [y] *circa* Eæd. [z] *si* l. *dum* Gron. Crev. [a] *cubitis* Eæd. [b] *ferme* Eæd.

5 *Quam ut in castra*] Delet Gronovius otiosam particulam *ut*, quæ nata videtur ex iis quæ proxime præcedunt, *quam ut suadeam*.

6 *Recepit se transgressus Phrygium amnem*] Lege cum Gronovio *trans Phrygium amnem*. Is amnis est Straboni, l. XIII. p. 626, veteri nomine Hyllus. In Hermum delabitur. Plinius, l. V. c. 29, Phrygem ab Hyllo diversum facit.

7 *Sex cubitis*] Jac. Gronovius e Thuanæo legendum monet *sex cubita*: ut infra c. 40, *longos quaterna cubita*. Sane jam observavimus ad l. XXI. c. 8, et XXXI. c. 34, Livium malle uti in mensuris quarto casu, quam sexto.

8 [a] *Romanorum*] Videtur ante hoc nomen excidisse vocula *et*.

que regiorum magno terrore ac tumultu advenere. [9] aliquanto pauciores, qui in statione erant, duo tamen [c] millia per se [d], nullo a munimento castrorum milite avocato, et primo æquum prœlium sustinuere, et, crescente certamine, pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum insequens instructæ utrimque acies pro vallo stetere. quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promovit signa, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abessent.

U. C. 562.
A. C. 190.

XXXIX. Consul, postquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium advocavit, *Quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret? Instare hiemem. aut sub pellibus habendos milites fore, aut, si concedere in hiberna vellent, differendum esse in æstatem bellum.* Nullum umquam hostem Romani æque contemserunt. conclamatum undique est, *duceret extemplo, et uteretur ardore militum:* qui, tamquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in prœlium hostis non exiret. [10] Cn. Domitius, ad explorandum iter, et qua parte adiri vallum hostium posset, missus, postquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoveri [e] placuit. tertio signa in medium campi prolata, et instrui acies cœpta est. Nec Antiochus ultra tergiversandum ratus, ne et suorum animos minueret detrectando certamen, et hostium spem augeret, et ipse copias eduxit; [11] tantum progressus a [f] castris, ut dimicaturum adpareret. Romana acies unius prope formæ fuit, et hominum et armorum genere. [12] duæ legiones Romanæ, duæ sociûm ac Latini nominis erant: quina millia et quadringenos singulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: hastatorum prima signa, deinde principum erant: triarii postremos claudebant. Extra hanc veluti justam aciem, a parte dextera consul Achæorum cætratis inmixtos auxiliares Eumenis, tria millia ferme peditum, æquata fronte instruxit: ultra eos equitum minus tria millia obposuit; ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat:

Acies utrimque instruitur.
Romana.

[c] *tantum* Crev. [d] *aliquanto pauciores in statione erant, et tamen per se nullo* Gron. [e] *admoveri castra* Bekk. [f] *e* Gron.

9 *Aliquanto pauciores qui in statione erant, duo tantum millia per se*] Hanc lectionem elegantissimam profecto exhibet Vict. codex, nisi quod præfert *tn̄*, id est, *tamen*, pro *tantum*. Sed τὸ *tantum* præferebant editi ante Gelenium, ipso teste. Et alii quoque MSS. Jac. Gronovio memorati parum abeunt ab ea scriptura quam repræsentamus. Gelenius eam invexerat quam postea editores secuti fuerant: *Aliquanto pauciores in statione erant, et tamen per se.*

10 *Cn. Domitius*] Hunc Domitium Africanus vices suas obire apud fratrem jusserat eumque consilio juvare, dum ipse abesset, testibus Plut. in Apophthegm. et Appiano in Syr.

11 *Tantum progressus a castris, ut dimicaturum appareret*] Non longius progressus a castris, quam quantum necesse erat, ut dimicaturum appareret. Gronovianæ editiones habent *e castris:* mendose.

12 *Duæ legiones Romanæ, duæ sociûm*] Lege *duæ alæ sociûm. Legionis* enim nomen ad solos Romanos pertinet; *alæ*, ad socios.

U. C. 562. A. C. 190. extremos Tralles et Cretenses (quingentorum utrique numerum explebant) statuit. Lævum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripæque deruptæ claudebant. quatuor tamen inde turmæ equitum obpositæ. Hæc summa copiarum erat Romanis, et duo millia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant. Hi præsidio relicti[f] sunt castris[g]. Sexdecim elephantos post triarios in subsidio locaverunt. nam, præterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor et quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt; sive quia magnitudine, (longe enim illi præstant) sive robore animorum vincuntur.

Regia. XL. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumque erat. decem et sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ adpellabantur. hæc media acies fuit [13] in fronte, in[h] decem partes divisa. Partes eas [14] interpositis binis elephantis distinguebat: a fronte introrsus in duos et triginta ordines armatorum acies patebat. hoc et roboris in regiis copiis erat, et, [15] perinde quum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis, magnum terrorem præbebat. Ingentes ipsi erant. addebant speciem frontalia, et cristæ, et tergo inpositæ turres, turribusque superstantes, præter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum [16] mille et quingentos equites Gallogræcorum[i] obposuit. his tria millia [17] equitum loricatorum (cataphractos ipsi adpellant) adjunxit. addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, et ejusdem regionis mixti multarum gentium equites. continens his grex sedecim elephantorum est obpositus in subsidiis: ab eadem parte, paullulum producto cornu, regia cohors erat: [18] Argyraspides a genere armorum adpellabantur. Dahæ deinde, equites sagittarii, mille et ducenti. tum levis armatura

[f] *erant, præsidio relicti* Gron. Crev. [g] *castris relicti sunt* Bekk. [h] *fuit, in fronte in* Kreyss. Bekk. *fuit in fronte in* Gron. [i] *Gallogræcorum equites* Bekk.

13 * *In fronte*] Inane additamentum: nisi forte excidit numerus phalangitarum in fronte structorum, qui debent fuisse quingenti. Etenim ex quingentis in lineam, et duobus ac triginta in altitudinem, efficitur numerus sexdecim millium. Si conjectura hæc nostra, quam firmat Appianus, admittatur, tunc non redundans hoc loco, sed inanis erit oratio, et ita explenda erit, ut frons hujus mediæ aciei fuisse quingentorum armatorum intelligatur.

14 *Interpositis binis elephantis distinguebat*] Non satis apparet, quo referri debeat verbum *distinguebat*. Melius oratio procederet, si legeremus: *interpositi bini elephanti distinguebant*.

15 * *Perinde*] Quemadmodum magni roboris erat illa phalanx, ita et magnum terrorem præbebat.

16 *Mille et quingentos equites Gallogræcorum*] Olim hic, et infra ubi nunc legimus *Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallogræci equites mille et quingenti*, ante Sigonium editi habebant *pedites* non *equites*: cui iis consentit Vict. codex. Mutavit Sigonius nulla ex scripti codicis auctoritate, sed non sine probabilibus rationum momentis: quod nempe et ita scribat Appianus, et tota aciei descriptio per hanc emendationem planior sit et melius sibi constet.

17 *Equitum*] Et hic quoque legebatur *peditum*. Sed quum nulla apud veteres mentio fit peditum Cataphractorum, Sigonius substituit *equitum*.

18 *Argyraspides a genere armorum*] A clypeis argenteis.

trium millium, [19] pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles. duo millia et quingenti [20] Mysi sagittariis [k] adjuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia mixti Cyrtæi funditores, et Elymæi sagittarii. Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallogræci equites mille et quingenti: et similiter his armati duo millia Cappadocum: (ab Ariarathe missi erant regi [l]). Inde auxiliares mixti omnium generum duo millia et septingenti, et tria millia cataphractorum equitum, et mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus et Lydis inmixti. Ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ et cameli, quos adpellant dromadas. his insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. [21] Inde alia multitudo, par ei, quæ in dextro cornu erat: primi [22] Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia et quingenti, inde [23] Neocretes mille, et eodem armatu Cares et Cilices mille et quingenti, et totidem Tralles, et tria millia cætratorum; (Pisidæ hi [m] erant, et Pamphylii, et Lycii) tum Cyrtæorum et Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia, et sexdecim elephanti modico intervallo distantes. U. C. 562. A. C. 190.

XLI. Rex ipse in dextro cornu erat: Seleucum filium et Antipatrum fratris filium in lævo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni, et Zeuxidi, et Philippo magistro elephantorum. [24] Nebula matutina, crescente die levata in nubes, caliginem dedit. humor inde, ab austro velut, perfudit omnia. Quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. nam et obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum; et humor, toto fere gravi armatu, nihil gladios aut pila hebetabat. Regii, tam lata acie, ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur: et humor arcus fundasque et jaculorum amenta emollierat. Falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. armatæ autem in hunc maximе modum erant. [25] cuspides circa temo- Falcatæ quadrigæ.

k *sagittarii his* Kreyss. Bekk. l *missi rege* Gron. Crev. m *hi* del. Esed.

19 *Pari ferme numero, pars Cretenses, pars Tralles*] Ita ut par fere numerus esset Cretensium et Trallium.

20 *Mysi sagittariis adjuncti erant*] Sigonius ex vetere libro affert *sagittarii.* Recte. Mysos enim recenset Appianus inter equites sagittarios.

21 *Inde alia multitudo, par ei quæ in dextro cornu erat*] Fere par: aliqua enim differunt. Ceterum nonnulla sunt in tota hac descriptione intricata et incerta, quæ ad liquidum adducere nec possit fortasse quisquam sine librorum ope, nec magnopere velle debeat.

22 * *Tarentini*] De iis vid. supra XXXV. 28.

23 *Neocretes*] Novi Cretes. At quinam illi sint, non liquet: nisi quod apud Polyb. l. V. capp. 65 et 79, Cretensibus adjunguntur et annumerantur.

24 *Nebula matutina*] Nebula matutina oriente die caliginem dedit: crescente, levata est in nubes.

25 *Cuspides .... decem cubita exstantes*] *Cubito* legit Schefferus de re vehicul. l. II. c. 15. Hearnius. Hæc Schefferi conjectura admittenda videtur, ne immanis sit illarum cus-

U. C. 562.
A. C. 190.

nem ab jugo decem cubita exstantes, velut cornua, habebant; quibus, quidquid obvium daretur, transfigerent. et in extremis jugis binæ circa eminebant falces; altera æquata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut, quidquid ab latere objiceretur, abscinderet: hæc, ut prolapsos [26] subeuntesque contingeret. item ab axibus rotarum utrimque binæ eodem modo diversæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia, si in extremo, aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant, in prima acie, ut ante dictum est, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, et quam anceps esset auxilii genus, si quis pavorem magis equis injiceret, quam justa adoriretur pugna, Cretenses sagittarios, funditoresque, [27] et jaculatores equitum, non confertos, sed, quam maxime possent, dispersos, excurrere jubet; simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim vulneribus missilium undique conjectorum, partim clamoribus dissonis, ita consternavit equos, ut repente, velut effrenati, passim incerto cursu ferrentur: quorum inpetus et levis armatura, et expediti funditores, et velox Cretensis momento declinabant: et eques insequendo tumultum ac pavorem equis [28] camelisque, et ipsis simul consternatis, augebat, clamore et ab alia circumstantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoque inani ludibrio, tum demum ad justum prœlium, signo utrimque dato, concursum est.

Lævum cornu Antiochi turbatur.

XLII. Ceterum vana illa res veræ mox cladis caussa fuit. auxilia enim subsidiaria, quæ proxima locata erant, pavore et consternatione quadrigarum territa, et ipsa in fugam versa, nudarunt omnia usque ad cataphractos equites. ad quos quum, dissipatis subsidiis, pervenisset equitatus Romanus, ne primum quidem inpetum [29] pars eorum sustinuerunt. alii fusi sunt; alii propter gravitatem tegumentorum armorumque obpressi sunt. Totum deinde lævum cornu inclinavit; et, turbatis auxiliaribus, qui inter equites [m], et quos adpellant phalangitas, erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi simul perturbati ordines, et inpeditus intercursu suorum usus prælongarum hastarum, (sarissas Macedones vocant) intulere signa Romanæ legiones, et pila in perturbatos conjecere ne interpositi quidem elephanti militem Romanum deterre-

[m] *equitem* Gron. Crev.

pidum longitudo, et simul ut cuspidum currui unicuique affixarum numerus notetur. Exstabant igitur ex unoquoque curru decem cuspides ad cubiti unius longitudinem.

26 * *Subeuntes*] Eos qui subtus accedere conarentur.

27 *Et jaculatores equitum*] Et ex equitibus, eos qui jaculatores essent. Nisi si forte aliquid hic excidit, quale esset *cum aliquot turmis equitum.* Infra enim quatuor diversa genera distinguuntur eorum qui quadrigas illas expulerunt: *levis armatura, expediti funditores, velox Cretensis, eques.*

28 *Camelisque et ipsis*] Et camelis quoque ipsis, qui vicini quadrigis erant.

29 *Pars eorum*] Valde suspectæ sunt hæ duæ voces, et iis recisis sensus nihilominus integer constat.

bant, adsuetum jam ab Africis bellis et vitare inpetum belluæ, et ex transverso aut pilis incessere, aut, si propius subire posset, [30] gladio nervos incidere. Jam media acies fere omnis a fronte prostrata erat, et subsidia circumita a tergo cædebantur: quum in parte alia fugam suorum, et prope jam ad ipsa castra clamorem paventium accepere. Namque Antiochus a dextro cornu, quum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, et eas, dum adplicant se suis, ripam nudantes, inpetum in eam partem cum auxiliis et cataphracto equitatu fecit [n]. nec a fronte tantum instabat, sed, circumito a flumine cornu, jam ab latere urguebat; donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt.

U. C. 562. A. C. 190.

Media acies prostrata.

Sinistrum cornu Rom. fugit ad castra.

XLIII. Præerat castris M. Æmilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post paucos annos [o] pontifex maximus factus est. Is, qua fugam cernebat suorum, cum præsidio omni obcurrit; et stare primo, deinde redire in pugnam, jubebat, pavorem et turpem fugam increpans. Minæ exinde erant, in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent. postremo dat signum suis, ut primos fugientium cædant, turbam insequentium ferro et vulneribus in hostes redigant. Hic major timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primo constiterunt; deinde et ipsi redierunt in pugnam, et Æmilius cum suo præsidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit. Et Attalus, Eumenis frater, a dextro cornu, a quo lævum hostium primo inpetu fugatum fuerat, ut ab sinistro fugam suorum et tumultum circa castra vidit in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus, postquam et eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, et aliam et a castris et ex acie adfluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maxime acie cumulaverant, ubi et robur fortissimorum virorum, et arma gravitate fugam inpedierant) pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde et alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem, et postremos, ut quosque adepti sunt, cædunt. Ceterum fugientibus major pestis, [31] intermixtis quadrigis, elephantisque, et camelis erat, et sua ipsorum turba: quum, solutis ordinibus, velut cæci super alios alii ruentes, incursu belluarum obtererentur. In castris quoque ingens, et major prope quam in acie, cædes est edita. nam et primorum fuga in castra maxime inclinavit; et hujus fiducia multitudinis, qui in præsidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt. retenti in portis valloque, quæ se inpetu ipso cap-

Repellitur Antiochus, et fugit.

[n] *facit* Gron. Crev. [o] *post annos paucos* Eæd.

30 *Gladio nervos incidere*] Nervos poplitum intelligimus.

31 * *Intermistis*] Libenter adderemus præpositionem, *ab intermistis*.

U. C. 562. A. C. 190. turos crediderant, Romani, postquam tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt cædem.

XLIV. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eo[p] die dicuntur, equitum tria[q] millia; mille et quadringenti capti, et quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quatuor et viginti equites; et de Eumenis exercitu quinque et viginti. Et illo quidem die victores, direptis hostium castris, cum magna præda in sua reverterunt; postero die spoliabant cæsorum corpora, et captivos contrahebant. Legati [32] ab Thyatira et a Magnesia ad Sipylum[r] ad dedendas urbes venerunt. Antiochus, cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se, modica manu armatorum media ferme nocte Sardes contendit[s]. inde, quum audisset, Seleucum filium et quosdam amicorum Apameam prægressos, et ipse quarta vigilia cum conjuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydiæ præposito: quibus spretis, consensu oppidanorum et militum qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt.

Asiæ urbes se dedunt.

XLV. Sub idem fere tempus et ab Trallibus, et a[t] Magnesia, quæ super Mæandrum est, et ab Epheso legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas, audita pugna, et, classe usque ad Patara Lyciæ pervectus, metu stationis Rhodiarum navium, quæ ad Megisten [33] erat[u], in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiæ civitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus jam consul erat. eo et P. Scipio ab Elæa, quum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a consule petiit, inpetravitque, ut oratores mittere liceret regi.

Antiochi legatus pacem petit.

Paucos post dies Zeuxis, qui præfectus Lydiæ fuerat, et Antipater fratris filius venerunt. hi, prius Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maxime a pace credebant esse, et placatiore eo et sua et regis spe invento, tum P. Scipionem, et per eum consulem, adierunt: præbitoque iis petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, *Non tam, quid ipsi dicamus, habemus,* inquit Zeuxis, *quam ut a vobis quæramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque inpetrare a victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. quanto id majore et placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? Positis jam adversus omnes mortales*

[p] *ea* Gron. Crev. [q] *quatuor* Eæd. [r] *et Magnesia ab Sipylo* Bekk. [s] *concessit* Gron. Crev. [t] *a* del. Bekk. [u] *erant* Crev.

32 *Ab Thyatira*] Vulgo hujus urbis nomen effertur neutro genere, numero plurativo. Sed quemadmodum hic Livius, sic et Plinius, l. V. c. 29, *Thyatira alluitur Lyco.* Et Stephanus hanc quoque nominis formam probat.

33 *Erant*] Vulgo *erat.* Sed melius videtur verbum referri ad *naves:* et ita habet Vict. codex.

certaminibus, haud secus quam Deos, consulere et parcere vos generi humano oportet. Jam ante, quam legati venirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. Is in hunc modum locutus fertur: *Romani ex iis, quæ in Deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quæ Dii dederunt. Animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, nec adversæ minuerunt. ejus rei, ut alios omittam, Hannibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Postquam Hellespontum trajecimus* [x], *priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, quum communis Mars et incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaque omni* [y], *quæ cis Taurum montem est, decedite. Pro inpensis deinde in bellum factis quindecim millia* [34] *talentûm Euboicorum dabitis: quingenta præsentia; duo millia et quingenta, quum senatus populusque Romanus pacem* [35] *comprobaverint; millia deinde talentûm per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringenta talenta, et quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hæc quum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis: sed* [36] *numquam* [z] *satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, ubi Hannibal erit. eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoque Ætolum, concitorem Ætolici belli, qui et illorum fiducia vos, et vestra illos in nos armavit, dedetis, et cum eo* [37] *Mnasimachum* [a] *Acarnana, et Chalcidenses Philonem et Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quam facere potuit. Si nunc moratus fuerit, sciat, regum majestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima præcipitari.* Cum his [b] mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaque Romam mitti legatos placuit. Consul in hiberna exercitum Magnesiam ad Mæandrum et Tralles Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: et legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus

U. C. 562.
A. C. 190

Responsum Africani.

Pacis conditiones.

[x] *trajecimus Hellespontum* Bekk. [y] *abstinete; Asia omni* Ead.
[z] *nusquam* Gron. [a] *Mnasilochum* Crev. Kreyss. Bekk. [b] *iis* Bekk.

34 *Talentûm Euboicorum*] Talentum Euboicum Festus esse ait quatuor millium denariorum. Quod si admittatur, Euboicum minus erit Attico una tertia parte. Quatuor enim millia denariorum efficiunt quadraginta minas, quas Atticum talentum habet sexaginta. At Budæus, l. IV. de Asse, colligit ex Herodoto talentum Euboicum habuisse minas sex et quinquaginta cum duabus minæ partibus: quæ summa reduci debet ad sex et sexaginta supra sexcentos et quinquies mille denarios. Utra æstimatione standum sit, Budæine an Festi, nobis non satis liquet. Sufficiat diversás amborum sententias exposuisse. Si Budæi auctoritatem sequamur, talentum Euboicum erit marcarum argenti nostratium paulo plus 88. Si Festi, marcarum 62, cum unciis 4.

35 *Comprobaverint*] Vict. codex, ut et Sigonii liber, *comprobaverit:* quod fortasse anteponendum. Vid. not. 38, ad l. I. c. 58.

36 *Nunquam*] Reposuimus *nunquam* ex Vict. codice, quum vulgati libri præferant *nusquam:* minus proprie.

37 *Mnasilochum*] Error in hoc nomen irrepserat, legebaturque *Mnasimachum.* Correximus ex Polyb. legat. 24 et 35, et Livio ipso, supra l. XXXVI. capp. 11 et 12. Idem mendum tolle, l. XXXVIII. c. 38.

U. C. 562. A. C. 190.

est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum.

XLVI. Dum hæc in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt; Q. Minucius ex Liguribus, M'. Acilius ex Ætolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho et Ætolis urbem est invectus. Prælata sunt in eo [x] triumpho [y] signa militaria ducenta triginta: et [38] argenti infecti tria millia pondo; signati [39] tetradrachmûm [z] Atticûm centum tredecim millia, [40] cistophorûm [a] ducenta quadraginta octo: vasa argentea cælata multa, magnique ponderis. Tulit et supellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam; coronas aureas, dona sociarum civitatium, quadraginta quinque; spolia omnis generis: captivos nobiles, Ætolos et regios duces, sex et triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies, quum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. Milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus et spectaculo et fama rerum triumphus fuit. Hujus triumphi minuit lætitiam nuncius ex Hispania tristis, adversa pugna in Vastetanis [b], [41] ductu L. Æmilii proconsulis, apud oppidum Lyconem cum Lusitanis sex millia de exercitu Romano cecidisse. Ceteros, paventes intra vallum compulsos, ægre castra defendisse, et in [c] modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hispania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum et Cremonensium L. Aurunculeius prætor in senatum introduxit. iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumtis, quosdam tædio adcolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus, *Uti C. Lælius consul, si ei videretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias dividerentur: et ut L. Aurunculeius prætor triumviros crearet ad eos colonos deducendos.* Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo [d].

M'. Acilius de Antiocho triumphat.

Adversa pugna in Hispania.

[x] *eo* del. Gron. Crev. [y] *in triumpho sunt* Bekk. [z] *tetrachmum* Ead.
[a] *cistophori* Ead. [b] *Bastetanis* Kreyss. Bekk. [c] *ad* Crev.
[d] *Tappus* Gron. Crev.

38 *Argenti . . . . . tria millia pondo*] Marcæ nostrates 4687 cum unciis 4.

39 *Tetradrachmûm Atticûm centum tredecim millia*] Drachmæ, seu, quod idem est, denarii 452.000, marcæ argenti 7062 cum unciis 4.

40 *Cistophorûm*] Cistophorus nummus fuit, quem Turnebus lib. III. Advers. c. 5, sic appellatum censet, quod in eo essent sculpti cistigeri, id est, ii qui sacrorum mysticorum cistis inclusorum arcana ferebant, ut in Cybeles mysteriis, Bacchi orgiis, Cereris Initiis. Porro quatuor denarii septem cistophoros cum semisse æquabant, teste Festo in voce *Euboicum*: unde sequitur cistophoros 248,000 pares esse denariis amplius 132,266, marcis argenti nostratibus propemodum 2067.

41 *Ductu L. Æmilii proconsulis*] Hic est Æmilius ille Paullus, quem postea clarabit victoria de Perseo rege et Macedonibus. Ideo autem hic vocatur proconsul, quia, licet prætor in Hispaniam profectus esset, ut constat ex c. 2. l. XXXVI. supra, cum imperio tamen consulari missus est, ita ut non sex fasces, sed duodecim haberet, teste Plutarcho in ejus vita.

XLVII. Haud ita multo post, quum jam consularium comitiorum adpeteret tempus, C. Lælius consul ex Gallia Romam rediit. is non solum, ex facto absente se senatusconsulto, in supplementum Cremonæ et Placentiæ colonos scripsit; sed, ut novæ coloniæ duæ in agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur, et retulit, et auctore eo Patres censuerunt. Eodem tempore L. Æmilii prætoris literæ adlatæ de navali pugna ad Myonnesum facta, et L. Scipionem consulem exercitum in Asiam trajecisse. Victoriæ navalis ergo in unum diem [a] supplicatio decreta est: in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera et læta eveniret. vicenis majoribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare consul est jussus. Inde consularia comitia magna contentione habita. M. Æmilius Lepidus petebat adversa fama hominum [b], quod provinciam Siciliam petendi caussa, non consulto senatu, ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messalla [c]. Fulvius consul unus creatur, [42] quum ceteri centurias non explessent: [43] isque [d] postero die Cn. Manlium, Lepido dejecto, (nam Messalla tacuit) collegam dixit. Prætores exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo et Pictor, ([44] flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsæus, L. Bæbius Dives.

U. C. 562. A. C. 190.

Comitia.

XLVIII. M. Fulvio Nobiliore et Cn. Manlio Vulsone consulibus, Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, et pene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis caussa, consulem L. Scipionem, et cum eo P. Africanum, in conloquium evocatos regis, et ipsos comprehensos esse; et, ducibus captis, confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, et deletas omnes copias Romanorum esse. Ob hæc Ætolos sustulisse animos, et abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam, et in Dardanos, et in Thraciam, ad conducenda mercede auxilia profectos. Hæc qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem et M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Ætolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse; unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, et exercitum deletum esse; Ætolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores

U. C. 563. A. C. 189. M. Fulvio, Cn. Manlio Coss.

Rumor vanus de captis Scipionibus.

[a] *diem unum* Bekk. [b] *adversa omnium fama* Kreyss. *adversa hominum fama* Bekk. [c] *Messala* Gron. Crev. [d] *is quoque* Gron.

42 *Quum ceteri centurias non explessent*] Quum ceteri non habuissent legitimum suffragiorum numerum, id est, plus parte dimidia centuriarum in suffragia euntium. Sic l. III. c. 64, *tribus non explerent.*

43 *Isque*] Vulgo *is quoque.* Mutavimus ex Vict. codice et Andreæ editione.

44 *Flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat*] Nempe Fabius Pictor, qui postremo loco nominatus est. Res minime dubia est, ex capp. 50 et 51 infra. Sed clarior oratio foret, si huic membro præponeretur *hic.*

U. C. 563. A. C. 189. factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque adfirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa.

Legati Ætolorum infecta pace dimissi. XLIX. Ætoli legati in senatum introducti, quum et caussa eos sua et fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ seu errori veniam peterent supplices; orsi a beneficiis in populum Romanum, et prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, et obfenderunt aures insolentia sermonis; et eo, vetera et obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paullo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorum, memoria subiret animos Patrum, et, quibus misericordia opus erat, iram et odium irritarent. Interrogati ab uno senatore, *permitterentne arbitrium de se populo Romano?* deinde ab altero, *habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios et hostes essent?* nihil ad ea respondentes, egredi templo jussi sunt. Conclamatum deinde prope ab universo senatu est, *Totos adhuc Antiochi Ætolos esse, et ex unica ea spe pendere animos eorum. Itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum, perdomandosque feroces animos esse.* Etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in M'. Acilii sententiam, qui Antiochum Ætolosque devicerat, factum est, *Ut Ætoli eo die juberentur proficisci ab urbe, et intra quintumdecimum diem Italia excedere.* A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus, denunciatumque, *Si qua deinde legatio ex Ætolis, nisi permissu imperatoris, qui eam provinciam obtineret, et cum legato Romano, venisset Romam, pro hostibus omnes futuros.* Ita dimissi Ætoli.

Consulares exercitus. L. De provinciis deinde consules retulerunt: sortiri eos Ætoliam et Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, et in eum supplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, et sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, et quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri consuli exercitus, qui erat in Ætolia, est decretus; et, ut supplementum scriberet, permissum, civium sociorumque eumdem numerum, quem collega. naves quoque idem consul, quæ priore anno paratæ erant, ornare jussus, ac ducere secum: nec cum Ætolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephalleniam insulam trajicere. Mandatum eidem, ut [e], si per commodum reipublicæ facere posset, ut ad comitia Romam rediret. nam, præterquam quod magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari. si qua res eum teneret, senatum certiorem faceret, se ad comitiorum tempus obcurrere non posse. Ætolia M. Fulvio, Asia Cn. Manlio sorte evenit. Prætores deinde sortiti sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam et inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q.

Provinciæ.

[e] ut del. Gron. Crev.

Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsæus Hispaniam citeriorem, L. Bæbius Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una et classis, quæ in ea provincia erat, decreta; et ut duas decumas frumenti novus prætor imperaret Siculis, earum alteram in Asiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus 'id frumentum, ad quos Siculum, deportari jussum. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, et sex millia peditum Latini nominis, ducenti[f] equites. Plautio Hypsæo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociûm Latini nominis, et ducenti equites. cum his supplementis ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatum et P. Junio proprætori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia esset; et M. Tuccio proprætori[g] in Bruttiis et Apulia.

U. C. 563. A. C. 189.

Certamen inter Pont. Max. et Fl. Quirinalem.

LI. Priusquam in provincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit et Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum et Postumium Albinum fuerat. Consulem illum, cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus pontifex maximus; prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. Et in senatu, et ad populum magnis contentionibus certatum est[h]; et [45] imperia inhibita ultro citroque, et [46] pignora capta, et multæ dictæ, et tribuni adpellati, et provocatum ad populum est. Religio ad postremum vicit, ut dicto audiens esset flamen pontifici; et multæ ex jussu populi remissæ. Ira provinciæ ereptæ[i] prætorem magistratu abdicare se conantem Patres auctoritate sua deterruerunt: et, ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, consules prætoresque in provincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine auctore: et post dies paucos nuncii certi literæque imperatoris Romam adlatæ; quæ non tantum gaudium ab recenti metu adtulerunt, (desierant enim victum in Ætolia metuere) [47] quam averterunt famam[k]: quod ineuntibus id bellum gravis hostis et suis viribus, et

[f] *et ducenti* Gron. Crev. [g] *prætori* Eæd. [h] *est* del. Bekk.
[i] *Ita provincia erepta* Gron. Crev. [k] *quam a vetere fama* Bekk.

45 * *Imperia inhibita ultro citroque*] Prætore nimirum, pro jure prætoriæ potestatis, jubente pontificem absistere incepto; pontifice maximo, tanquam summo sacrorum antistite, jubente prætorem, qui Flamen Quirinalis erat, atque ideo jussis pontificis maximi subjectus, sibi dicto audientem esse.

46 *Pignora capta*] Ut mulctæ solvendæ necessitas injungeretur. Vid. not. 70 ad l. III. c. 38.

47 *Quam averterunt famam*] Ingeniose et vere Alb. Rubenius, *quam a vetere fama*. Sic scripsisse Livium vix dubitabit, qui et ea quæ præcedunt, et ea quæ sequuntur, paulo attentius perpenderit.

U. C. 563. A. C. 189. quod Hannibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de consule mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas ejus[k] copias, censuerunt; metu, ne cum Gallis foret bellandum.

LII. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, et Eumenes rex [48] Rhodiique Romam venerunt. Cotta in senatu primum, deinde in concione jussu Patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. Supplicatio inde in triduum decreta est, et quadraginta majores hostiæ inmolari jussæ. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is quum breviter et egisset gratias Patribus, *quod obsidione se ac fratrem exemissent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicassent:* et gratulatus esset, *quod mari terraque prospere res gessissent; quodque regem Antiochum, fusum fugatumque et exutum castris, prius Europa, post et Asia, quæ cis Taurum montem est, expulissent: sua* deinde *merita malle eos ex imperatoribus suis legatisque, quam se commemorante,* [49] *cognoscere,* dixit. Hæc adprobantibus cunctis, jubentibusque dicere ipsum, [50] omissa in id verecundia, *quid sibi a senatu populoque Romano tribui æquum censeret: propensius cumulatiusque, si quo possit,* [51] *prout ejus merita sint, senatum facturum;* ad ea rex: *Si ab aliis sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut inmoderate cupisse, aut petisse parum modeste videri posset: verum enimvero, quum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrii debere esse.* Nihil hac oratione ejus Patres conscripti deterriti sunt, quo minus dicere ipsum juberent. et quum aliquamdiu, hinc indulgentia, hinc modestia, [52] inter permittentes in vicem, non magis mutua, quam [53] inexplicabili facilitate, certatum esset, Eumenes [54] templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut *absurdum esse* diceret, *ignorare regem, quid sperans, aut petens venerit. quæ adcommodata regno suo sint, ipsum optime scire: Asiam longe melius, quam senatum, nosse. revocandum igitur et cogendum, quæ vellet, quæque sentiret, expromere.*

Senatus Eumeni datus.

Oratio Eumenis. LIII. Reductus a prætore in templum rex, et dicere jussus: *Perseverassem,* inquit, *tacere, Patres conscripti, nisi Rhodiorum*

[k] *eas* Gron. Crev.

48 *Rhodiique*] Vel intellige, vel adde *legati.*

49 *Cognoscere*] Scripti *cognosci:* unde Gronovius legendum putat *cognosse.*

50 *Omissa in id verecundia*] Duæ voculæ *in id* restringunt parum alioquin decoram adhortationem ad omittendam verecundiam.

51 *Prout ejus merita sint*] Facile est interpretari, quum tanta ejus merita sint. Magis tamen placeret: *Propensius cumulatiusque . . . ejus merita sint.* Quod ne regem possit offendere, ideo ad rem molliendam videtur inserta esse hæc parenthesis, *si quo,* si qua in re *possit.*

52 * *Inter permittentes invicem*] Inter Eumenem permittentem Patribus quid dare vellent, et Patres permittentes Eumeni quid petere ei placeret.

53 * *Inexplicabili*] Cui nullus terminus, nulla finiendæ rei via reperiretur.

54 *Templo*] Vid. not. 19 ad l. I. c. 30.

legationem mox vocaturos vos scirem: et, illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. Quæ quidem eo difficilior oratio erit, quod ea postulata eorum futura sint[l], *ut non solum nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat, petere videantur. Agent enim caussam civitatium Græcarum, et liberari eas dicent debere. quo inpetrato, cui dubium est, quin et a nobis aversuri sint non eas modo civitates, quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras; ipsi autem tanto obligatos beneficio verbo socios, re vera subjectos imperio et obnoxios habituri sint? Et, (si Diis placet) quum has tantas opes adfectabunt, dissimulabunt, ulla parte id ad se pertinere: vos modo id decere, et conveniens esse antefactis, dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit; neve non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex sociis vestris, alios præter modum extollatis; sed etiam, ne,* [55] *qui adversus vos arma tulerint, in*[m] *meliore statu sint, quam socii et amici vestri. Quod ad me adtinet, in aliis rebus cessisse intra finem juris mei cuilibet videri malim, quam nimis pertinaciter, in obtinendo eo tetendisse; in certamine autem amicitiæ nostræ*[n], *benevolentiæ erga vos, honoris, qui a vobis habebitur, minime*[o] *æquo animo vinci possum. Hanc ego maximam hæreditatem a patre accepi, qui primus omnium Asiam Græciamque incolentium in amicitiam vestram venit, eamque perpetua et constanti fide ad extremum finem vitæ perduxit: nec dumtaxat animum*[p] *vobis bonum ac fidelem præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis, terrestribus, navalibus*[q]; *omni genere commeatuum ita ut nemo sociorum vestrorum æquari ulla parte posset, vos adjuvit. Postremo quum Bœotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multo post exspiravit. Hujus ego vestigia ingressus, voluntati quidem et studio in colendis vobis adjicere (etenim inexsuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipsis meritisque et inpensis officiorum ut superare possem, fortuna, tempora, Antiochus, et bellum in Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ et partis Europæ Antiochus filiam suam in matrimonium mihi dabat; restituebat extemplo civitates, quæ defecerant a nobis: spem magnam in posterum* [56] *amplificandi regni faciebat, si secum adversus vos bellum gessissem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim. illa potius, quæ*

U. C. 563.
A. C. 189.

[l] *sunt* Gron. Crev. Bekk. [m] *in* del. Gron. Crev. [n] *vestræ* Eæd.
[o] add. *a quoquam* Kreyss. Bekk. [p] *animum duntaxat* Gron. Crev.
[q] *navalibusque* Eæd.

55 * *Qui adversus vos arma tulerint*] Primo mallemus *tulerunt*. Deinde, quod ad rem ipsam attinet, hic designantur civitates Græcæ, quæ sociæ Antiochi fuerunt; quæque, si in libertatem restituantur, præmium habebunt belli adversus Romanos gesti, libertatem, dum ipse Eumenes, socius et amicus populi Romani, pro tot laboribus et periculis, nullam mercedem referet, nisi vastitatem regni sui, exhaustas opes, toleratam obsidionem, etc. In fine orationis eadem rursus sententia iisdem pene verbis iteratur.

56 *Amplificandi*] Major scriptorum pars, *ampliandi*.

U. C. 563. A. C. 189. [57] *vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia digna sunt, referam. Pedestribus navalibusque copiis, ut nemo vestrorum sociorum me æquiparare posset, imperatores vestros adjuvi: commeatus terra marique suppeditavi: navalibus prœliis, quæ multis locis facta sunt, omnibus adfui; nec labori meo, nec periculo usquam peperci. Quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitæ regnique. Liberatus deinde obsidione, quum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis rebus*[r]*, tota classe ad Hellespontum L. Scipioni consuli vestro obcurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, numquam a consule abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quam ego fratresque mei. nulla expeditio, nullum equestre prœlium sine me factum est. In acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me consul esse voluit. Non sum hoc dicturus, Patres conscripti, quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? Ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Hostis Masinissa ante vobis*[s]*, quam socius, fuit: nec incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit vestra. tamen eum, quia in Africa adversus Syphacem et Karthaginienses fideliter atque inpigre vobiscum stetit, non in patrium solum regnum restituistis, sed, adjecta opulentissima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui numquam hostes, semper socii fuimus? Pater, ego, fratresque mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terra marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego, Patres conscripti, quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est, si vos ea mente ultra Tauri juga emostis Antiochum*[t]*, ut ipsi teneretis eas terras, nullos adcolas, nec finitimos habere, quam vos, malo; nec ulla alia re*[u]* tutius stabiliusque regnum meum futurum spero. Sed si vobis decedere inde, atque exercitus deducere in animo est; neminem digniorem esse ex sociis vestris, qui bello a vobis parta possideat, quam me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare civitates servas. Ita opinor, si nihil hostile adversus vos fecerunt: sin autem Antiochi partis [58] fuerunt*[x]*;

[r] *rebus meis* Crev. Kreyss. Bekk. [s] *Masinissa hostis vobis ante* Gron. Crev. [t] *Antiochum emostis* Eæd. [u] *re alia* Bekk. [x] *fuerint* Gron. Bekk.

57 *Vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia*] Amicitia illa ab Attalo Eumenis patre cœpta erat, non ita multos ante annos. Sed nimirum, si respicias ceteros Asiæ Græciæque reges et populos, primus omnium Attalus, ut memoravit Eumenes, in amicitiam Romanorum venerat: et hoc sensu *vetustissima* hic dicitur Attalicæ domus cum Romanis amicitia.

58 *Fuerunt*] Gronovianæ editiones, *fuerint*. Quod minus placuit, quia verbum subjunctivi modi hic aliquam significare videretur dubita-

quanto est vestra prudentia et æquitate dignius, sociis bene meritis, quam hostibus, vos consulere? U. C. 563. A. C. 189.

LIV. Grata oratio regis Patribus fuit: et facile adparebat, munifice omnia et propenso animo facturos. Interposita Smyrnæorum brevis legatio est, quia non aderant[y] quidam Rhodiorum. Conlaudatis egregie Smyrnæis, [59] quod omnia ultima pati, quam se regi tradere, maluissent, introducti Rhodii sunt. quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiæ cum populo Romano, meritisque Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: *Nihil,* inquit, *nobis tota nostra actione, Patres conscripti, neque difficilius, neque molestius est, quam quod cum Eumene nobis disceptatio est: cum quo uno maxime regum et privatum singulis, et, quod magis nos movet, publicum civitati nostræ hospitium est. Ceterum non animi nostri, Patres conscripti, nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disjungit; ut nos liberi etiam aliorum libertatis caussam agamus; reges serva omnia et subjecta imperio suo esse velint. Utcumque tamen res se habet, magis verecundia nostra adversus regem nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut nobis inpedita est, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. Nam, si aliter socio atque amico regi, et bene merito hoc ipso in bello, de cujus præmiis agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis, esset deliberatio anceps; ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, et gloriam[z], Philippi bello partam, nunc servitute tot civitatium deformaretis. Sed ab hac necessitate, aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregie vos fortuna vindicat. Est enim Deûm benignitate non gloriosa magis, quam dives, victoria vestra: quæ vos facile isto velut ære alieno exsolvat. nam et Lycaonia, et Phrygia utraque, et Pisidia omnis, et Chersonesus, [60] quæque circumjacent Europæ, in vestra sunt potestate. quarum una quælibet regi adjecta multiplicare regnum Eumenis potest: omnes vero datæ maximis eum regibus æquare. Licet ergo vobis, et præmiis belli ditare socios, et non decedere instituto vestro; et meminisse, quem titulum prætenderitis prius adversus Philippum, nunc adversus Antiochum, belli: quid feceritis, Philippo victo; quid nunc a vobis, non magis quia fecistis, quam quia id vos facere decet, desideretur, atque exspectetur. Alia enim aliis et honesta est et probabilis[a] caussa armorum. Illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus, oramque aliquam maris ut possideant. Vos nec cupistis hæc, antequam haberetis: nec nunc, quum orbis terrarum in ditione vestra sit, cupere potestis. Pro dignitate et*

Rhodiorum legatorum oratio.

[y] *aderat* Kreyss. Bekk. [z] *et gloriam* l. *gloriamque* Bekk.
[a] *et probabilis est* Gron. Crev.

tionem, quæ tamen nulla est. Ideo revocavimus ex vetustioribus *fuerunt.*

59 *Quod omnia ultima pati*] Vid. XXXIII. 38, et XXXV. 42.

60 *Quæque circumjacent Europæ*] Et eæ regiones Europæ, quæ circumjacent, sive adjacent iis quæ modo nominatæ sunt terris. Vid. Polyb. Leg. 25.

U. C. 563. A. C. 189. *gloria apud omne genus humanum, [61] quod vestrum nomen imperiumque juxta ac Deos inmortales jam pridem intuetur, pugnastis. quæ parare et quærere arduum fuit, nescio an tueri difficilius sit. Gentis vetustissimæ nobilissimæque, vel fama rerum gestarum, vel omni commendatione humanitatis doctrinarumque, tuendam ab servitio regio libertatem suscepistis. [62] hoc patrocinium receptæ in fidem et in[a] clientelam vestram universæ gentis[a] perpetuum vos præstare decet. [63] Non, quæ in solo modo antiquo sunt, Græcæ magis urbes sunt, quam coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Asiam. Nec terra mutata mutavit genus aut mores. certare pio certamine cujuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quæque civitas et conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ urbes plerique. nisi quod longius a vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita [64] velut ingenio terræ vinci posset, jam pridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medium umbilicum Græciæ incolerent. non enim sonum modo linguæ vestitumque et habitum, sed ante omnia mores, et leges, et ingenium sincerum integrumque a contagione adcolarum, servarunt. Terminus est nunc imperii vestri mons Taurus. quidquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quo arma vestra pervenerunt, eodem jus hinc profectum perveniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. Domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur; nunc, imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum, optant. libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam civitates cum Antiocho senserunt. Et aliæ prius cum Philippo, et cum Pyrrho Tarentini. Ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte, Patres conscripti. Inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod justissimæ iræ vestræ negastis. Rhodii et in hoc, et in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quam forti fideliqne opera vos adjuverimus, vestro judicio relinquimus. nunc in pace id consilium adferimus; quod si comprobaveritis[b], magnificentius vos victoria usos esse, quam vicisse, omnes existimaturi sint.* Apta magnitudini Romanæ oratio visa est.

[a] *in* del. Crev. [a] *gentis* del. Gron. Crev. [b] *comprobaritis* Eæd. cum Bekk.

61 *Quod vestrum nomen imperiumque juxta ac deos . . . intuetur*] Particula *ac* videtur ab iis adjecta esse, qui ignorarent præpositionis *juxta* eamdem fere esse vim ac τοῦ *secundum, non minus quam*. Sic l. IX. c. 9, *apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur.*

62 * *Hoc patrocinium*] Quum eam gentem, Græcam scilicet, in fidem clientelamque vestram receperitis, vos decet hoc ei patrocinium præ-[...]lvere fidem vestram, patronos vos ei exhibendo universæ, ubicumque tandem, sive in Græcia ipsa, sive in Asia Græci degant, et in perpetuum.

63 *Non quæ in solo modo antiquo sunt*] *Modo* hic intelligimus, *etiamnum*. Nisi forte debet omnino recidi.

64 * *Velut ingenio terræ*] *Ingenium* est id quod ingenitum est, nativæ dotes. Quia tamen paulo audacius tribuitur terræ, ideo apposita est particula *velut*, quæ rem molliat.

U.C. 563.
A. C. 189.

LV. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ii, vulgato petentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt Patres conscriptos, *Ut suæ potius clementiæ, quam regis culpæ, qui satis superque pœnarum dedisset, memores* [65] *consulerent. postremo pacem datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent auctoritate sua.* Et senatus eam pacem servandam censuit, et paucos post dies populus jussit. Fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, et eodem fratris filio regis Antiochi, est ictum. Auditæ deinde et aliæ legationes ex Asia sunt. Quibus omnibus datum est [c] responsum, *Decem legatos more majorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas componendasque. Summam tamen hanc fore: ut cis Taurum montem, quæ intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni adtribuerentur, præter Lyciam Cariamque usque ad Mæandrum amnem. ea civitatis Rhodiorum essent. Ceteræ civitates Asiæ,* [66] *quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ atque inmunes essent.* Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Aurunculeium, L. Æmilium Paullum, P. Cornelium Lentulum, P. Ælium Tuberonem.

Pax cum Antiocho confirmata.

Decem legati in Asiam mittuntur.

LVI. His, quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata. de summa rerum senatus constituit: [67] *Lycaoniam omnem, et Phrygiam utramque, et Mysiam, regias silvas,* [68] *et Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida, quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, et nominatim Magnesiam ad Sipylum, et* [69] *Cariam, quæ Hydrela adpellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, et castella vicosque ad* [d] *Mæandrum amnem, et oppida, nisi quæ libera ante bellum fuissent; Telmissum* [e] *item nominatim, et castra Telmissium, præter agrum, qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc omnia, quæ supra scripta sunt,* [70] *regi Eumeni jussa dari. Rhodiis Lycia data, extra eumdem Telmissum, et castra Telmissium, et agrum, qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc et ab Eumene, et ab Rhodiis*

Senatusconsultum de Asia.

[c] *est* del. Bekk. [d] *trans* Kreyss. Bekk. [e] *Telmisson* Bekk.

65 * *Consulerent*] Deliberarent, statuerent.

66 *Quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent*] Hic *stipendium* et *vectigal* prorsus idem sonant, ut patet ex Polybio, ex quo hæc omnia cum duabus Eumenis et Rhodiorum orationibus exscripta sunt. Ejus enim hæc sunt verba in Excerpt. Leg. 25, τῶν πόλεων τῶν Ἑλληνίδων ὅσαι μὲν Ἀττάλῳ φόρον ἐπετέλουν, ταύτας τὸν αὐτὸν Εὐμένει τελεῖν.

67 *Lycaoniam omnem*] Hoc decretum valde obscurum et confusum est ob duplicem accusativum, quorum alter cadit in verbum *dari*, alter regitur a præpositione *extra*: ita ut facile non sit liquido secernere ea quæ dantur Eumeni, ab iis quæ excipiuntur.

68 *Et Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida*] Vel lege *Lydiam Ioniamque*, vel intellige *Lydiæ Ioniæque* oppida.

69 *Cariam, quæ Hydrela appellatur*] Hanc Cariam probat Cellarius urbem esse Phrygiæ, non regionem. Eum adi, l. III. Geogr. Antiquæ, c. 4. Vid. et Strabonem, l. XIV. p. 650.

70 *Regi Eumeni jussa dari*] Vox *jussa* hic vitiat legitimam orationis structuram.

U. C. 565. A. C. 189. *excepta. Ea quoque his* [a] *pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnem est; oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est.* Pro his quum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt: *Argis et illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse. Petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent.* Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est: nec quidquam inpetratum, testante fœdera Antipatro, adversus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, et juga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, quum, quantopere tenderet legatus regius, exposuissent Patres, adjecerunt; *Si utique eam rem ad civitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum.* Tum vero inpensius, quam ante, Rhodii gratias egerunt, cessurosque se potius adrogantiæ Antipatri, quam caussam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est.

Soli Ciliciæ.

LVII. Per eos dies, quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nunciarunt [b], *L. Bæbium prætorem, in provinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumventum; magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum, cum paucis, sine lictoribus, Massiliam perfugisse, et intra triduum exspirasse.* Senatus, ea re audita, decrevit, *uti P. Junius Brutus, qui proprætor in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni, cui videretur, ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur, eaque ei provincia esset.* Hoc senatusconsultum literæque a Sp. Postumio prætore in Etruriam missæ sunt: profectusque in Hispaniam est P. Junius proprætor. In qua provincia prius aliquanto, quam successor veniret [c], L. Æmilius Paullus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, quum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu conlecto, signis conlatis cum Lusitanis pugnavit. Fusi fugatique sunt hostes. cæsa decem et [d] octo millia armatorum; tria [e] millia trecenti capti, et castra expugnata. Hujus victoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Kalendas Januarias [71] Bononiam Latinam coloniam ex senatusconsulto L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus [f] triumviri deduxerunt. tria millia hominum sunt deducta: equitibus septuagena jugera, ceteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Boiis fuerat: Galli Tuscos expulerant. Eodem anno censuram multi et clari viri petierunt. quæ res, tamquam in se parum

Æmilius Lusitanos vincit.

Certamen de censura.

[a] *iis* Bekk. [b] *nunciaverunt* Gron. Crev. [c] *venisset* Ead. [d] *et* del. Bekk. [e] *duo* Ead. [f] *Tappo* Kreyss. Bekk.

71 *Bononiam Latinam coloniam . . . deduxerunt*] Duxere Bononiam colonos e Latinis, ita ut colonia illa proinde jus tantum Latii haberet. Vid. not. 85, ad l. XXXIV. c. 53.

magni certaminis caussam haberet, aliam contentionem multo majorem excitavit. Petebant T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M'. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosque devicerat. in hunc maxime, [72] quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligaverat [g], favor populi se inclinabat. Id quum ægre paterentur tot nobiles, novum sibi hominem [73] tantum præferri; P. Sempronius Gracchus et C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ prædæque aliquantum, captæ in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in ærarium retulisset [h]. Varia testimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur: [74] cujus auctoritatem, perpetuo tenore vitæ partam, toga candida elevabat. Is testis, quæ vasa aurea atque argentea, captis castris, inter aliam prædam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. Postremo [75] in hujus maxime invidiam desistere se petitione Glabrio dixit; quando, quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque novus competitor [76] inæstimabili [i] perjurio incesseret.

U. C. 563.
A. C. 189.

LVIII. [77] Centum millium multa inrogata erat. [78] bis de ea re [k] certatum est. tertio, quum de petitione destitisset reus, nec populus de multa suffragium ferre voluit, et tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quinctius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem dies L. Æmilio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in æde Apollinis quum senatus datus esset, auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumphavit Kalendis Februariis. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia [79] nequaquam tanta, pro specie

Censores creati.

Triumphus navalis Æmilii.

g *obligerat* Gron. Crev. h *detulisset* Gron. i *intestabili* Kreyss. Bekk.
k *re* del. Crev.

72 *Quod multa congiaria habuerat*] Quod multa dederat populo viritim distribuenda. Congiaria enim sunt munera vini, olei, tritici, interdum etiam pecuniæ, ut patet ex Tac. Ann. l. XIII. c. 31, quæ singulis civibus ab aliquo principe viro dividerentur.

73 *Tantum præferri*] Tantopere, tam longe anteponi.

74 * *Cujus auctoritatem . . . toga candida elevabat*] Cujus auctoritas ideo in præsenti negotio minor erat, quod candidatus esset ejusdem honoris quem petebat is contra quem ille testimonium dicebat.

75 * *In hujus . . . invidiam desistere se petitione*] Catonem sibi caussam esse desistendi petitione, et invidiam, si qua oritura esset ex necessitate sibi imposita desistendi, in Catonem recidere debere.

76 *Inæstimabili perjurio*] An, perjurio, cui satis digna mulcta dici non posset? Placeret magis cum Gronovio legere *inexpiabili*, vel *intestabili*. * *Incesseret* autem idem est quod *impugnaret*. Cato impugnabat testimonio suo destinatum Glabrioni censuræ honorem, quum nobiles id quidem indignarentur, sed taciti.

77 *Centum millium*] Supple, æris gravis: id est, marcarum argenti Paris. 156, cum unciis 2.

78 *Bis de ea certatum est*] Scilicet de mulcta. Vulgati habent *de ea re*. Sed vocula *re* abest ab Andreæ editione, et ab Vict. codice: et plane inutilis est. * Vid. not. 17, ad XXV. 3.

79 *Nequaquam tanta pro specie*] Assentimur Gronovio delenti vocem *tanta*, quæ redundat prorsus, imo et deformat orationem. *Nequaquam pro specie*, id est, quæ non sustineret speciem regii triumphi.

U. C. 563. A. C. 189.

regii triumphi; [80] tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta, [81] cistophori centum triginta unum[1] millia trecenti. Supplicationes deinde fuerunt ex senatusconsulto, quod L. Æmilius[m] in Hispania prospere rempublicam gessisset. Haud ita multo post L. Scipio ad urbem venit. qui, [82] ne cognomini fratris[n] cederet, Asiaticum se adpellari voluit. Et in senatu, et in concione de rebus ab se gestis disseruit. Erant, qui fama id majus bellum, quam difficultate rei, fuisse interpretarentur; uno memorabili prœlio debellatum, gloriamque ejus victoriæ [83] præfloratam ad Thermopylas esse. Ceterum vere æstimanti Ætolicum magis ad Thermopylas bellum, quam regium fuit. Quota enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab ultimi[o] Orientis partibus omnium gentium contractis auxiliis.

Scipio Asiaticus.

LIX. Merito ergo et Diis inmortalibus, [84] quantus[p] maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, et imperatori triumphus est decretus. Triumphavit [85] mense intercalario pridie Kalendas Martias. qui triumphus spectaculo oculorum major, quam Africani fratris ejus, fuit; recordatione rerum et æstimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Hannibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria ducenta triginta quatuor; oppidorum simulacra centum triginta quatuor; eburneos dentes mille ducentos triginta unum[q]; aureas coronas ducentas triginta[r] quatuor; [86] argenti pondo centum triginta septem millia et quadringenta viginti; [87] tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia; [88] cistophorûm trecenta triginta unum millia et septuaginta; [89] nummos aureos Philippeos centum

Triumphat de Antiocho.

[1] *duo* Kreyss. Bekk. [m] *add. Paullus* Gron. Crev.
[n] *cognomine fratri* Eæd. [o] *ultimis* Eæd. cum Kreyss. Bekk.
[p] *quantum* Gron. [q] *triginta unum* l. *viginti* Gron. Crev. [r] *viginti* Eæd.

80 *Tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta*] Drachmæ 138,800. Marcæ argenti nostrates 2168, cum unciis 6. Ceterum hic pro *tetradrachma* Andreas, assentiente Victorino codice, habet *tetracina*. *Hinc* judicat Hearnius legendum esse *tinarnica*, ex nummo, qui in Ponto Euxino repertus est cum hac inscriptione ΑΘΕ ΤΙΝΑΡΝΙΚΑ ΑΡΧΕ. Tinarnica autem paria facit drachmis. Sit penes auctorem fides.

81 *Cistophori centum triginta unum millia trecenti*] Denarii plus 70,000, qui pares sunt marcis argenti nostratibus 1093, cum unciis 6. De Cistophorûm æstimatione vid. not. 40, ad 46, supra.

82 *Ne cognomine fratri cederet*] Aliquot MSS. et antiquiores editi habent, teste Gronovio, *ne cognomini fratris cederet:* quod procul dubio a Livio est.

83 * *Præfloratam*] Primum hujus victoriæ decus ac velut florem præceptum esse a M'. Acilio ad Thermopylas Antiochi victore.

84 *Quantus*] Sic habent vetustius cusi, et Vict. codex: non, ut Gronovianæ editiones *quantum*.

85 *Mense Intercalario*] De intercalationibus vid. not. 29, ad c. 19, l. I.

86 *Argenti pondo centum triginta septem millia et quadringenta viginti*] Marcas nostrates 214,718, cum unciis 6.

87 *Tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia*] Drachmas 896,000. Marcas argenti 14,000.

88 *Cistophorûm trecenta triginta unum millia et septuaginta*] Id est, denarios amplius 176,570, qui pares sunt marcis argenti 2758 cum septem unciis, et duobus, ut vocant grossis.

89 *Nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia*] Supple *ad* ante *centum:* vel fortasse hæc notis numerorum scripta a Livio librarii postea nominibus expresserunt. Cete

quadraginta millia; [90] vasorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo et quadringenta viginti quatuor, aureorum mille pondo viginti quatuor. et duces regii, præfecti, et purpurati duo et triginta ante currum ducti. Militibus [91] quini viceni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti. et stipendium militare et frumentum duplex post triumphum datum. [92] prœlio in Asia facto, duplex dederat. Triumphavit anno fere post, quam consulatu abiit. U. C. 563. A. C. 189.

LX. Eodem fere tempore et Cn. Manlius consul in Asiam, et Q. Fabius Labeo prætor ad classem venit. Ceterum consuli non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, devicto Antiocho. [93] Cogitanti [s] Q. Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri posset, optimum visum est, in Cretam insulam trajicere. Cydoniatæ bellum adversus Gortynios Gnossiosque gerebant, et captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, quum primum Cretæ litus adtigit, nuncios circa civitates misit, ut armis absisterent, captivosque in suis quæque urbibus agrisque conquisitos reducerent, et legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt. captivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt [t], ex tota insula reddita scripsit: eamque caussam Fabio, quum rem nullam aliam gessisset, navalis triumphi inpetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciæ oram missis, ab Æno et Maronea [u] præsidia Antiochi deduci jussit, ut in libertate eæ civitates essent.

Fabius Pr. in Cretam insulam trajicit.

[s] add. *itaque* omisso *Q.* Gron. Crev. [t] *timuerint* Bekk. [u] *Maronia* Gron. Crev.

rum nummi aurei 140,000, efficiunt minas 2800, (vid. not. 82, ad lib. XXXIV. c. 52,) ac proinde marcas auri nostrates 4375.

90 *Vasorum argenteorum . . . mille pondo et quadringenta viginti quatuor*] Marcas nostrates 2225. *Aureorum mille pondo viginti quatuor.* Marcas 1600.

91 *Quini viceni denarii*] Ternæ argenti unciæ nostrates cum granis 72.

92 *Prælio in Asia facto, duplex dederat*] Videtur excidisse aliqua particula, ut *quoque*, vel *itidem*, vel *jam*, quæ jungatur *τῷ duplex*.

93 *Cogitanti itaque Fabio*] Conjectura Sigonii. Scripti habent *cogitantique Fabio*: unde legendum putamus *Cogitanti Q. Fabio.* Nihil vulgarius hoc genere mendi in scriptis. Vid. not. 32, ad XXII. 24, et not. 89, ad XXIII. 41.

EPITOME LIBRI XXXVIII.

M. FULVIUS consul in Epiro Ambracienses obsessos in deditionem accepit, Cephalleniam subegit, Ætolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul, collega ejus, [1] *Gallogræcos Tolistoboios, et Tectosagos, et Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, quum soli citra Taurum montem non parerent, vicit. Eorum origo,* [2] *et quemadmodum ea loca, quæ tenent, occupaverint, refertur. Exemplum quoque virtutis et pudicitiæ in femina traditur. nam quum Ortiagontis, regis Gallogræcorum, uxor captiva esset, centurionem custodem, qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt civium capita ducenta quinquaginta octo millia et trecenta viginti octo. Cum Ariarathe, rege Cappadociæ, amicitia juncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat, de Gallogræcis, acta pro se caussa in senatu, triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, a Q. Petillio tribuno plebis, ut quidam, a Nævio, quod præda ex Antiocho capta ærarium fraudasset, postquam is dies venit, evocatus in Rostra,* Hac die, *inquit,* Quirites, Karthaginem vici : *et, prosequente populo, Capitolium adscendit. Inde, ne amplius tribuniciis injuriis vexaretur, in voluntarium exsilium Liternum concessit: incertum ibi, an Romæ, defunctus. nam ejus monumentum utrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus damnatusque, quum in vincula et carcerem duceretur, Ti. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, qui antea Scipionibus* [3] *inimicus fuerat, intercessit; et ob id beneficium Africani filiam duxit.* [4] *Quum quæstores in bona ejus publice possidenda missi essent,* [5] *non modo in iis ullum vestigium pecuniæ regiæ adparuit, sed nequaquam tantum redactum, quantæ summæ erat damnatus. Conlatam a cognatis et amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ necessaria ei erant ad cultum, redemta.*

1 *Gallogræcos . . . qui Brenno duce in Asiam transierant*] Galli non transierunt in Asiam Brenno duce, sed Leonorio et Lutario ducibus, ut narrat Liv. infra c. 16. Brennus in Delphorum oppugnatione periit. Hanc scriptoris epitomarum incuriam observavit Perizonius Animadv. Hist. c. 9.

2 *Et, quemadmodum ea loca quæ tenent, occupaverint, refertur*] Hæc lectio expeditissima sane, quam Gronovianæ editiones præferunt, undenam profecta fuerit, et a quo invecta, ignoramus. Olim legebatur: *et cum eo loca quæ tenent occupaverantque referuntur.* Sigonius suos libros habere affirmat: *et quando loca quæ tenent, occupaverint referuntur.*

3 *Inimicus fuerat*] Sic libri a Sigonio et Gronovio inspecti. Vulgo: *erat.*

4 *Quum quæstores in bona ejus possidenda publice missi essent*] Sigonius dederat: *Quum prætor quæstores . . . misisset.* Sed vox *prætor* abest a libris quos vidit Gronovius. Itaque ille effecit id, quod post Clericum edidimus.

5 *Non modo in iis nullum vestigium*] Sic edidit Sigonius. Alii, *ullum.*

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVIII.

U. C. 563. A. C. 189. Res Ætoliæ et Athamaniæ.

DUM in Asia bellum geritur, ne in Ætolis quidem quietæ res fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Amynandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbo atque inmodico imperio desiderium Amynandri fecerant. Exsulanti tum Amynandro in Ætolia literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est. remissique nuncii ab eo ad principes[a] Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) si popularium animos satis perspectos[1] haberet[b], inpetrato ab Ætolis auxilio, in Athamaniam se venturum[2] cum delectis Ætolorum, quod consilium[c] esset gentis, et Nicandro prætore. quos, ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere conjurati adversus Macedonum præsidium. hi senos sibi adjutores ad rem gerendam adsumserunt: deinde, paucitate parum freti, quæ celandæ rei, quam agendæ, aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. Ita duo et quinquaginta facti, quadrifariam se diviserunt: pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur: die certa multitudinem omnem convocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, et Amynander cum mille Ætolis in finibus erat; ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæque in alias urbes passim dimissæ, ut vindicarent sese ab inpotenti dominatione Philippi et restituerent in patrium ac legitimum regnum.

Athamania expulsi Macedones.

Undique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis

[a] *remissique ab eo nunciant principibus* Gron. Crev. [b] *haberent* Eæd. [c] *concilium* Gron.

1 *Haberent*] Plurimi codd. teste Hearnio, *haberet*. Consentit noster Vict. Andreas et Gronovianæ editiones servant *haberent*. Utrumlibet legas, parvi refert. Si *haberent*, intelliges eos qui scripserant ad Amynandrum; si *haberet*, Amynandrum ipsum.

2 *Cum delectis Ætolorum*] Cum Apocletis, de quibus supra, l. XXXV. c. 34.

a Zenone[d] præfecto præsidii interceptis, et arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Amynandro est, et omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellum, finibus Macedoniæ subjectum.

U. C. 563. A. C. 189.

II. Philippus, audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. ibi relicta majore parte exercitus, (neque enim ad tanta itinera [3] subfecissent [e]) cum duobus millibus Athenæum, quod unum a præsidio suo retentum fuerat, pervenit. inde, proximis tentatis, quum facile animadvertisset, cetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde, cum mille peditibus præmissum, [4] Ethopiam occupare jubet, opportune Argitheæ inminentem: quem ubi teneri a suis locum vidit, ipse circa templum Jovis Acræi posuit castra. ibi unum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo adparuere Athamanes, in tumulos inminentes viæ discurrentes. ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pavor et trepidatio erat: et pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subjectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem, cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos, et eadem, qua venerat, via referre coëgit signa. Athamanes primo ex intervallo quieti sequebantur: postquam Ætoli se conjunxerunt, hos, ut ab tergo agmini instarent, reliquerunt; ipsi a lateribus se circumfuderunt. quidam, per notos calles breviore via prægressi, transitus insedere: tantumque tumultus Macedonibus est injectum, ut fugæ magis effusæ, quam itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, [5] flumen trajecerint. hic finis sequendi fuit. Inde tuto Macedones Gomphos, et a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Ætolique Ethopiam, ad Zenonem ac mille Macedonas obprimendos, undique concurrerunt. Macedones, parum loco freti, ab Ethopia in altiorem deruptioremque undique tumulum concessere. quo pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes: dispersosque, et per invias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt: multi pavore in derupta præcipitati, perpauci cum

Philippus Athamaniam ingreditur.

Repellitur.

[d] *Xenone* Bekk.

[e] *sufficerent* Ead.

3 *Suffecissent*] Aliquot MSS. habent, teste Jac. Gronovio, *sufficerent*. Accedit iis noster Victorinus. Atque id videtur male mutatum ab iis, qui nescirent has temporum in verbis variationes ab optimis quibusque scriptoribus crebro usurpari.

4 *Ethopiam occupare*] Similiter infra *Athamanes Ætolique Ethopiam*. Sed hoc nomen Geographis incognitum est. Modius testatur in membranis suis sub finem hujus capitis legi *Alopam*: cujus nominis plures urbes memorantur a Strabone, l. IX. Meminit quoque Plinius *Alopes* in Locris, l. IV. c. 7. In Victor. codice deformatum utroque loco nomen occurrit: primo *Ethiopam*, dein *Eopam*.

5 *Flumen trajecerint*] Quodnam sit illud flumen, indicare debuerat Livius.

U. C. 563. A. C. 189.

Zenone ad regem evaserunt. [6] postero die [e] per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est.

III. Amynander, recuperato regno, legatos [7] et [f] Romam ad senatum, et ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prœlium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quod per Ætolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, et majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta, (nam fuerat quondam Ætolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes numquam Ætolorum fuerant: Philippi erant. hi primum ad arma concurrerunt: ceterum, postquam Amphilochos cum Ætolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, et cædem præsidii ejus accepere, et ipsi a Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus jam undique se a Macedonibus tutos credentibus esse, Ætolis fama adfertur, Antiochum in Asia victum ab Romanis. nec ita multo post legati ab Roma rediere sine spe pacis, Fulviumque consulem nunciantes jam cum exercitu [g] trajecisse. His territi, prius ab Rhodo et Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatium earum suæ preces nuper repudiatæ faciliorem aditum ad senatum haberent, principes gentis ad tentandum ultimam spem [h] Romam miserunt: [8] nihil, ne bellum haberent, prius, quam pene in conspectu hostis erat, præmeditati. Jam M. Fulvius, Apolloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus consultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat adgredi, quæ tum contribuerat se Ætolis. *sive ad tuendam eam* [i] *venirent Ætoli, apertos circa campos ad dimicandum esse: sive detrectarent certamen, obpugnationem fore haud difficilem. nam et copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos et cetera opera esse: et Arethontem* [k], *navigabilem amnem, opportunum ad comportanda, quæ usui sint, præter ipsa mœnia fluere: et æstatem aptam rei gerendæ adesse.* his persuaserunt, ut per Epirum duceret.

Ætoli Amphilochiam et alia occupant.

Fulvius Cos. in Epiro.

IV. Consuli, ad Ambraciam advenienti, magni operis obpugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subjecta est [l], Perranthem incolæ vocant. urbs, qua murus vergit in campos et flumen, occidentem; arx, quæ inposita est tumulo [m], orien-

Ambraciæ situs.

[e] *evaserunt. postea* Kreyss. Bekk. [f] *et* del. Gron. [g] *cum exercitu jam* Bekk. [h] *ad tentandam spem ultimam* Ead. [i] *eam* del. Crev. [k] *Aracthum* et mox *Aracthus* Kreyss. Bekk. [l] *est* del. Gron. Crev. [m] *quæ posita in tumulo est* Eæd.

6 *Postero die*] Andreas, et tres scripti, unus Jac. Gronovio, alter Hearnio inspectus, tertius noster Vict. pro his duabus vocibus exhibent *postea*. Sane, si nulli Macedones in Athamania remanserunt, haud facile intelligetur, quomodo ii qui per Gomphos in Macedoniam ad Philip- recurrerant, potuerint *postero die* cum ndro pacisci. Nimia est locorum distantia.

7 *Et Romam*] *Et* adjecimus, auctoribus Thuan. et Vict. codicibus.

8 *Nihil, ne bellum haberent ... præmeditati*] Quum nihil præcavissent ad impetrandum, ne sibi bellum inferretur, donec eo res adducta esset, ut hostis pene in conspectu foret. Mirum est, Sigonium in re tam clara hæsitasse.

tem spectat. amnis Aretho, ex Athamania[n] fluens, cadit in sinum maris, ab nomine propinquæ urbis Ambracium adpellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli; muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu[o] paullo amplius tria millia passuum. Fulvius bina a campo castra, modico inter se distantia intervallo, unum castellum loco edito contra arcem objecit. ea omnia vallo ac fossa ita jungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam obpugnationis Ambraciæ Stratum jam edicto Nicandri prætoris convenerant Ætoli. Inde primo copiis omnibus ad prohibendam obsidionem venire in animo fuerat. deinde, postquam urbem jam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse, dividere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem intravit. Nicandro cum cetera manu primo Epirotarum castra nocte adgredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde, periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, et regressus inde in tutum[p] non esset, deterritus ab hoc consilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit.

U. C. 563.
A. C. 189.

V. Consul, jam munimentis, quibus sepienda urbs erat, jam operibus, quæ admovere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est adgressus. [9] tria paribus intervallis faciliore aditu a campo adversus [10] Pyrrheum, quod vocant, admovit; unum e regione [11] Æsculapii; unum adversus arcem. Arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo et ad speciem et ad ictus mœnium, cum terribili sonitu editos, pavor ac trepidatio cepit. deinde, ut præter spem stare muros viderunt, conlectis rursus animis, in arietes [12] tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum [13] stipitesve robustos incutiebant; falces, ancoris ferreis injectis in interiorem partem muri trahentes asserem, præfringebant[q]: ad hoc eruptionibus, et nocturnis in custodias operum, et diurnis in stationes, ultro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam quum essent, jam Ætoli a populatione Acarnaniæ Stratum redierant. inde Nicander prætor, spem nactus solvendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quem-

Obpugnatio.

[n] *Acarnania* Gron. Crev. [o] *circuitum* Bekk. [p] *tuto* Ead.
[q] *perfringebant* Gron. Crev.

9 *Tria paribus intervallis . . . . admovit*] Intellige ex c. seq. tria opera adversus unum Pyrrheum admota: a quibus diversa fuerunt ea quæ post nominantur: ita ut quinque a Romanis opera adversus Ambraciam admota fuerint.

10 *Pyrrheum*] Qui locus sic videtur dictus a Pyrrho rege, cujus regiam in ea urbe fuisse docet Livius infra, c. 9.

11 *Æsculapii*] Hoc dictum intelligimus, quasi ab *Æsculapium, ii*, quod est templum Æsculapii, Græcis Ἀσκληπιεῖον. Eadem forma dicunt Latini *Dianium, Minervium*.

12 * *Tollenonibus*] Vid. not. 82, ad XXIV. 34.

13 *Stipites . . . robustos*] Stipites e robore, durissimo ligno. Polybius, ex quo hæc sumpta fuerant, ut apparet ex insigni ejus fragmento, habet στύπη δρύϊνα.

U. C. 563. A. C. 189.

dam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam tempusque etiam noctis constituit, quo et illi ab urbe opera hostium, quæ adversus Pyrrheum erant, adgrederentur, et ipse ad castra Romana terrorem faceret; posse ratus, ancipiti tumultu et[l] nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, quum alias custodias fefellisset, per alias inpetu constanti [14] erupisset, [15] superato brachio in urbem penetrat; animique aliquantum ad omnia audenda et spei obsessis adjecit; et, simul constituta nox venit, ex composito repente opera est adgressus. Id inceptum conatu, quam effectu, gravius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est; seu metu deterrito prætore Ætolorum, seu quia potius visum est, Amphilochis opem ferre nuper receptis[m]; quos Perseus Philippi filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi obpugnabat.

Ætoli erumpentes repelluntur.

VI. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant: quæ omnia simul, sed nec adparatu, nec vi simili, Ætoli adgressi sunt. alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque et [16] malleolos ferentes, tota conlucente flammis acie, advenere. multos primo inpetu custodes obpresserunt. deinde, postquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque a consule signum, arma capiunt, et omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Uno in loco ferro ignique gesta res est. a duobus irrito incepto, quum tentassent magis, quam inissent, certamen, Ætoli abscesserunt. Atrox pugna in unum inclinaverat locum. ibi diversis partibus duo duces Eupolemus et Nicodamus pugnantes hortabantur, et [17] prope certa fovebant spe, jam Nicandrum ex composito adfore, et terga hostium invasurum. Hæc res aliquamdiu animos pugnantium sustinuit. ceterum, postquam nullum ex composito signum a suis accipiebant, et crescere numerum hostium cernebant, destituti segnius instare: postremo, re omissa, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur, parte operum incensa, et pluribus aliquanto, quam ipsi ceciderant, interfectis. quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat, expugnari una utique parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Ætoli, non ab ejus solum noctis incepto

l *et* del. Gron. Crev.

m *nuper receptis opem ferre* Bekk.

14 *Erupisset*] Mallemus *perrupisset*.

15 *Superato brachio*] Superato munimento, quod bina castra et castellum inter se jungebat.

16 *Malleolos*] Duplicis generis malleolos distinguit Lipsius Poliorc. l. V. Dial. 5, alios simplices magis ac rudes, de quibus ita Nonius Marcellus: *Malleoli sunt manipuli spartei, pice contecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines jaciuntur.* Alterum genus magis efficax et militare Ammianus Marcellinus describit, l. XIII. *Malleoli, teli genus, figurantur hac specie: sagitta est cannea, inter spiculum et arundinem multifido ferro coagmentata, quod in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur, ventre subtiliter et plurifariam patens: atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et sic emissa lentius invalido arcu, jactu enim rapidiore extinguitur, si hæserit usquam, tenaciter cremat.*

17 * *Prope certa fovebant spe*] Fovebant pugnantes, pugnantium animos incendebant prope certa spe auxilii a Nicandro advertantis.

recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi a suis, segniores ad pericula erant. jam nemo eruptionibus, ut ante, in stationes hostium, sed, dispositi per muros et turres, ex tuto pugnabant. U. C. 563. A. C. 189.

VII. Perseus, ubi adesse Ætolos audivit, omissa obsidione urbis, quam obpugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochiam [n] excessit, atque in Macedoniam rediit. Et Ætolos inde avocavit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex, cum sexaginta lembis Corinthium sinum invectus, adjunctis Achæorum, quæ Patris erant, navibus, maritima Ætoliæ vastabat. adversus quos mille Ætoli missi, quacumque se classis circumegerat per litorum amfractus, brevioribus semitis obcurrebant. Et Romani ad Ambraciam, pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudaverant. nec tamen penetrare in urbem poterant. Nam et pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, et armati, ruinis superstantes, instar munimenti erant. Itaque, quum aperta vi parum procederet consuli res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere instituit. et aliquamdiu, quum dies noctesque in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. Cumulus repente terræ eminens index operis oppidanis fuit. pavidique, ne jam, subrutis muris, facta in urbem via esset, fossam intra murum e regione ejus operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt. cujus ubi ad tantam altitudinem, quantæ esse solum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, silentio facto, pluribus locis [18] aure admota, sonitum fodientium captabant. Quem ubi [19] acceperunt [o], aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane, suspenso furculis ab hostibus muro, pervenerunt. ibi commissis operibus, quum e fossa in cuniculum pateret iter, primo ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant, dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terram [p] ediderunt pugnam. segnior deinde ea facta est; intersepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc [20] ciliciis prætentis, nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adversus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res est. dolium a fundo pertusum, qua fistula modica inseri posset, et fistulam ferream operculumque dolii ferreum, et

Cuniculo Rom. Ambraciam tentant.

Repelluntur.

[n] *Amphilochia* Gron. Crev. [o] *acceperant* Gron. [p] *sub terra* Gron. Crev. Bekk.

18 *Aure admota*] Exstat fragmentum Polybianum ab Henr. Valesio communicatum Jac. Gronovio, et per hunc publici juris factum in Dissertat. Epistol. ad Jo. Georgium Grævium: quod quidem fragmentum spectat obsidionem Ambraciensem, et hæc ipsa quæ a Livio hoc loco memorantur. Ex illo discimus Ambracienses non modo *aure admota* captasse fodientium sonum, sed appositis æramentis tenuissimis, ut patinis, etc. quæ subsultantia et resonantia ad exteriorem sonum indicarent, ubinam foderetur. Ideo Jac. Gronovius suspicatur Livium hic dedisse *aure æri admota*, vel *ære admota*. Sed hoc, ut ipse annotat, brevius justo esset, nec plane rem explicaret.

19 *Acceperunt*] Sic vetustiores editi et codex Vict. Gronovianæ editiones, ex operarum profecto incuria, habent *acceperant*.

20 *Ciliciis*] *Cilicia* sunt texta e pilo caprino quasi quædam vela.

U. C. 563. A. C. 189. ipsum pluribus locis perforatum, fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt. [21] Per operculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad submovendos hostes eminebant. scintillam levem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ inposito, flando accenderunt. inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma, quum totum cuniculum [22] complesset, vix durare quisquam intus poterat.

VIII. Quum in hoc statu res ad Ambraciam esset, legati ab Ætolis Phæneas et Damoteles, cum liberis mandatis, decreto gentis, ad consulem venerunt. nam prætor eorum, quum alia parte Ambraciam obpugnari cerneret, alia infestam oram navibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vastari, nec Ætolos simul ad tria [p] diversa bella obcursantes subficere, convocato concilio, Ætolos principes, quid agendum esset, consuluit. Omnium eo sententiæ decurrerunt, *ut pax, si posset, æquis; si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra marique superato, et prope extra orbem terræ ultra juga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phæneas et Damoteles, quod e re Ætolorum, ut in tali casu, fideque sua esse censerent, agerent. Quod enim sibi consilium, aut cujus rei electionem a fortuna relictam?* Cum his mandatis legati missi orare consulem, *ut parceret urbi, misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere injuriis, miseriis certe coactæ insanire. Non plus mali meritos Ætolos Antiochi bello, quam boni ante, quum adversus Philippum bellatum sit, fecisse. nec tum large gratiam relatam sibi, nec nunc inmodice pœnam injungi debere.* Ad ea consul respondit: *Magis sæpe, quam vere umquam, Ætolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. Non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno, excessisse. Ætolos, nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. arma illis prius equosque omnes tradendos esse, deinde [23] mille talentûm argenti populo Romano dandum: cujus summæ dimidium præsens numeraretur, si pacem habere vellent. Ad ea adjecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem, quos populus Romanus, amicos atque hostes habeant.*

Ætoli pacem petunt.

IX. Adversus quæ legati, et quia gravia erant, et quia suorum animos indomitos [24] ac mutabiles [q] noverant, nullo reddito

p *ad tria simul* Bekk.

q *immutabiles* Gron.

21 *Per operculi foramina*] Bina, ex eodem illo fragmento.

22 *Complesset*] Scripti Gronoviani et noster Vict. *adimplesset*. Verbum rarissimum, cujus et aliud exemplum reperiebatur apud Plin. l. XI. c. 37. *Cochleis oculorum vicem cornicula bina prætentatu adimplent.* Sed in editione a ..r. Harduino adornata legitur *implent:* nulla tamen addita ratione, cur a veteri lectione recessum sit.

23 *Mille talentûm*] Marcas argenti 93,750.

24 *Ac mutabiles*] Hæc est lectio omnium scriptorum, testibus Gronovio et Hearnio: nec dissentit Victor. liber. Itaque sic edendum curavimus. Nimirum verebantur legati indomitos simul ac mutabiles suorum animos; imo

responso, domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra, prætorem et principes consulerent. Clamore et jurgio excepti, *quam diu*[r] *rem traherent, qualemcumque pacem referre jussi?* quum redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, [25] quibuscum bellum erat, circumventi [26] Thyrium[s] custodiendi deducuntur. Hæc mora injecta est paci. Quum jam Atheniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud consulem essent; Amynander quoque, Athamanum rex, fide accepta, venerat in castra Romana; magis pro Ambracia urbe[t], ubi majorem partem temporis exsulaverat, quam pro Ætolis, sollicitus. Per hos certior factus consul de casu legatorum, adduci eos a Thyrio jussit. quorum post adventum agi cœptum est de pace. Amynander, quod sui maxime operis erat, inpigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. [27] id quum per conloquia principum, succedens murum, parum proficeret: postremo, consulis permissu ingressus urbem partim consilio, partim precibus, evicit, ut permitterent se Romanis. Et Ætolos C. Valerius Lævini filius, [28] qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem[u], egregie adjuvit. Ambracienses, prius pacti, ut Ætolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. [29] dein (Ætoli[x]) *ut quingenta* [30] *Euboica*[y] *darent talenta;*

U. C. 563.
A. C. 189.

Ambracienses se dedunt.

Leges pacis Ætolis a Cos. dictæ.

[r] *quam diu* l. *quod* Gron. Crev. [s] *Tyrrheum* Eæd. [t] *urbe* del. Eæd.
[u] *eadem genitus* Bekk. [x] *Ætoli* del. Gron. Bekk. [y] *quingenta Euboica ut* Bekk.

ob eam causam in negotio præsenti mutabiles, quod indomiti forent. Quum enim nulla eos vis mali posset cogere, ut subacta cervice ferrent jugum, fieri poterat, ut qui pacem quibuscunque conditionibus, modo tolerabilibus, accipere parati fuerant, postea dictas a consule Romano leges, tanquam graviores justo, aspernarentur. Vulgo legebatur *ac immutabiles.* Ubi malos correctores etiam illud fefellerat, particulam *ac* non bene locari ante vocalem.

25 *Quibuscum bellum erat*] Hoc membrum videtur suo loco excessisse. Repone: *Acarnanum, quibuscum bellum erat, insidiis prope viam positis circumventi.*

26 * *Tyrrheum*] Hæc eadem est urbs, quæ supra XXXVI. 11, dicitur *Thyrium:* quæ quidem vera hujus nominis scriptura est.

27 *Id quum .... succedens murum parum proficeret*] Vel dele *id,* vel ejus loco restitue *Et.* Gronovius in nota ad hoc locum probare conatur τὸ *id* posse retineri, tanquam non inelegantem pleonasmum: et in eam rem aliquot exempla allegat, in quibus sive *id,* sive *quod* παρέλκει. Sed non animadvertit vir doctissimus, si quando hæ voces illo modo usurpantur, id ita fieri, ut sequatur aliquod orationis membrum, quo explicetur id quod illis velut involutum fuerat. Sic in primo allato exemplo ex l. XXXVI. c. 26. *Id quum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos omni cura vacuos:* patet τοῖς *non prodi socios* et *non sinere Romanos,* id evolvi quod inclusum latebat in τῷ *id:* ut vis totius periodi hæc sit: *Id,* nempe *non prodi socios, pertinere ad dignitatem fidemque ejus:* et similiter *id,* nempe *non sinere Romanos omni cura vacuos, pertinere ad incolumitatem regni.* At hoc loco nihil est quo explicetur et evolvatur τὸ *id.* Recte igitur illud mendosum judicamus. Hæc ideo pluribus disputavimus, ut appareret non sine causa nos a tanti viri auctoritate discedere. Ex scriptis et veteribus editis revocavimus, *succedens murum,* auctore Gronovio, quod sine ulla ratione Sigonius mutaverat in *succedens muris.*

28 * *Qui cum ea gente primum*] Refer τὸ *qui* ad nomen *Lævini.* De ipsa re vid. supra XXVI. 24.

29 *Dein Ætoli*] Adjecit Perizonius vocem *Ætoli,* gravissimis ac certissimis momentis adductus: nempe, quod hæ conditiones quæ sequuntur, non ejusmodi sint, quæ ab una urbe exigi possent et præstari; quod post expositas has leges dicantur legati Ætolorum petiisse, ut ad concilium referrent, ac deinde, c. 10, pax concilio Ætolorum approbata; quod c. 11, eædem prorsus fœderis cum Ætolis leges repetuntur; quod denique ita habet Polybius, quem hic vertit noster.

30 *Euboica . . . talenta*] Vid. not. 34 ad lib. XXXVII. c. 45.

U. C. 563. *ex quibus ducenta præsentia, trecenta per annos sex pensionibus*
A. C. 189. *æquis: captivos perfugasque redderent Romanis:* [31] *urbem ne quam formulæ sui juris facerent, quæ post id tempus, quo T. Quinctius trajecisset in Græciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiam venisset: Cephallenia insula ut extra jus fœderis esset.* Hæc quamquam spe ipsorum aliquanto leviora erant[y], petentibus Ætolis, ut ad concilium referrent, permissum est. Parva disceptatio de urbibus tenuit. [32] quæ quum sui juris aliquando fuissent, avelli velut a corpore suo ægre patiebantur. ad unum tamen omnes[z] accipi pacem jusserunt. Ambracienses coronam auream consuli [33] centum et quinquaginta pondo dederunt: signa ænea marmoreaque et tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, (quia regia ibi Pyrrhi fuerat) quam ceteræ regionis ejus urbes erant, sublata omnia avectaque. nihil præterea tactum violatumve.

X. Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Ætoliæ, ad Argos Amphilochium[a] (viginti duo millia ab Ambracia abest) castra posuit. eo tandem legati Ætoli, [34] mirante consule, quod morarentur, venerunt. Inde, postquam adprobasse pacem concilium Ætolorum accepit, jussis proficisci Romam ad senatum, permissoque, ut et Rhodii, et Athenienses[b] deprecatores irent, dato, qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephalleniam trajecit. Præoccupatas aures animosque principum Romæ criminibus Philippi invenerunt; qui, per legatos, per literas, [35] Dolopas, Amphilochosque, et Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaque sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen et Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiæ[c] filius, eloquentia etiam dicitur movisse: qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum, usus, *quum in fide Romanæ societatis mansissent,* [36] *insita gentis tranquillitate quiesse eos* aiebat: *postquam* [37] *flare ab Asia Thoas et Dicæarchus ab Europa Menestas*[d] *et Damocritus cœpissent; tum illam tem-*

[y] *essent* Bekk. [z] *omnes tamen* Ead. [a] *Amphilochicum* Crev.
[b] *et Athenienses et Rhodii* Gron. Crev. [c] *Hicesiæ* Bekk. [d] *Menetas* Gron. Crev.

31 *Urbem ne quam formulæ sui juris facerent*] Ne quam urbem contribuerent sibi, et ad formulam legum Ætolicarum alligarent. Hoc vertit Livius ex Græco Polybii, πόλιν δὲ μηδεμίαν ἔχειν ἐν τῇ συμπολιτείᾳ. In illo fœderis capite respexit procul dubio consul ad illas Thessaliæ urbes, Pharsalum, Echinum, Leucadem, quas sibi non redditas fuisse adeo indignati fuerant Ætoli, ut hac ira maxime Antiochum in Græciam vocarent. Vid. supra XXXIII. 13 et 34, et XXXIV. 23, etc.

32 *Quæ quum sui juris*] Lege cum Mureto *quas, quum.* •*Sui juris* autem intellige *Ætolici.*

33 *Centum et quinquaginta pondo*] Marcæ nostratium 234, cum unciis 3.

34 *Mirante . . . quod morarentur*] Hic nobi ut et Gronovio, magis placeret *quid.* Noi tamen omnino receptam lectionem improba mus. Vid. not. 99, ad l. XXXIV. c. 57.

35 *Dolopas, Amphilochosque, et Athamaniai ereptas*] Si ita scripsit Livius, magis ad sensur quam ad voces attendit, prorsus quasi dixisset *Dolopiam, Amphilochiamque, et Athamaniam* Sed fortasse dederat *ereptam.*

36 *Insita gentis tranquillitate*] Sic lil XXVIII. c. 24, *insita hominum libidine.*

37 •*Flare*] Livius persequitur cœptam trac tari similitudinem, loquiturque de belli Ætoli concitoribus, tanquam de ventis quibusdai violentis qui mare, per se tranquillum, agiten

pestatem coortam, quæ ad Antiochum eos, [38] *sicuti* [e] *in* [f] *scopulum, intulisset.* U. C. 563. A. C. 189.

XI. Diu jactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. Fuerunt autem hæ: [39] *Imperium majestatemque populi Romani gens Ætolorum conservato sine dolo malo. Ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire sinito; neve ulla ope juvato. Hostes eosdem habeto, quos populus Romanus, armaque in eos ferto, bellumque* [g] *pariter gerito. perfugas, fugitivos, captivosque reddito Romanis sociisque; præterquam si qui capti, quum domos redissent, iterum capti sunt; aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis,* [40] *quum intra* [h] *præsidia Romana Ætoli essent. Aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradantur: qui non comparebunt, quando quisque eorum primum inventus fuerit, reddantur* [i]. *obsides quadraginta arbitratu consulis Romani dato, ne minores duodecim annorum, neu majores quadraginta. Obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus: neu quis, qui ante obses fuerit apud Romanos. Cephallenia extra pacis leges esto.* De pecuniæ summa, quam penderent, pensionibusque ejus, nihil ex eo, quod cum consule convenerat, mutatum. Pro argento si aurum dare mallent, darent, convenit; [41] dum pro argenteis decem aureus unus valeret. *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt, qui eorum* [42] *T.* [k] *Quinctio Cn. Domitio consulibus, postve eos consules, aut*

Pax Ætolis data Romæ.

[e] *sicut* Gron. Bekk. [f] *sicut ad* Crev. [g] *bellum* Gron. Crev. [h] *inter* Gron. [i] *reddatur* Gron. Crev. Bekk. [k] *T.* l. *L.* Gron. [l] *aut* del. Gron. Crev.

38 *Sicut ad scopulum*] Hæc est veterum editorum lectio, teste Gronovio. Nunc vulgo *in scopulum.* Sed displicet *ad Antiochum, sicut in scopulum.* Firmat admissam a nobis lectionem Terentius, Phorm. Act. IV. Sc. 4. *Hem, si quid velis, huic mandes, qui te ad scopulum e tranquillo inferat.*

39 *Imperium majestatemque*] Huc facit allatus a Sigonio locus Ciceronis ex oratione pro Corn. Balbo, n. 35. *Adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus fœderibus: Majestatem populi Romani comiter conservanto. Id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior .... Quum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero siletur, certe ille populus in superiori conditione causaque ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur.*

40 *Quum intra præsidia Romana Ætoli esset*] Vulgo *inter præsidia.* Sequimur emendationem Gronovii, nixam auctoritate ipsius Livii, supra XXV. 24, et 31. *Inter præsidia Romana,* id est, in exercitibus, in castris Romanis. *Præsidium* enim est id omne quo aliquid defenditur, (vid. not. ad l. XXVII. c. 44,) tamque intelligi potest de exercitibus universis, quam de minore militum numero, tuendæ alicui regioni, vel loco, attributo. Hæc autem locutio *intra præsidia* videtur ad eos tantum pertinere qui in alicujus regis vel populi exercitibus, castris, tanquam socii, auxiliares, amici, versantur, non de propriis illius regis vel populi copiis. Vid. c. 48 hujus libri, et l. XLIII. c. 7.

41 *Dum pro argenteis decem aureus unus valeret*] Principio quindecuplam auri ad argentum proportionem Romæ servatam fuisse statuunt Gronovius et Budæus, alter l. III. de Pec. Vet. c. 4, alter l. III. de Asse, hancque æstimationem ex Plinio probant. Verum, postquam auri copia major Romæ fuit, tum ejus pretium decrescere incepit: aurique ad argentum proportio, quæ primo quindecupla, jam decupla tantum facta est, ut constat ex hoc loco, præsertim si eum conferas cum verbis Polybii, ex quo sumpsit hæc Livius. Illa sunt in Excerpt. Leg. 28, *ἀντὶ .... τῶν δέκα μνῶν ἀργυρίου, χρυσίου μνᾶν διδόντες, Pro decem argenti minis, auri minam danto.*

42 *T. Quintio*] Vulgati nunc habent *L. Quintio* ex Sigonii emendatione. Hanc ejus conjecturam Perizonius, Animadv. Hist. c. 1. refellit multis validisque rationum momentis; nempe, quod L. Quinctio, Cn. Domitio coss.

U. C. 563. A. C. 189.

armis subacti, aut voluntate, in ditionem populi Romani venerunt, ne quem eorum Ætoli recepisse velint. Œniadæ cum urbe agrisque Arcananum sunto. His legibus fœdus ictum cum Ætolis est.

Bellum cum Gallogræcis.

XII. Eadem non æstate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc a M. Fulvio consule in Ætolia gesta sunt, consul alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit, acceptisque copiis a L. Scipione, et exercitu lustrato, concionem apud milites habuit: qua, conlaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno prœlio debellassent, adhortatus eos ad novum cum Gallis suscipiendum bellum, qui et auxiliis Antiochum juvissent[h], et adeo indomita haberent ingenia, ut nequidquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum, de se quoque pauca, nec falsa, nec inmodica, adjecit. Læti milites[i] cum frequenti adsensu consulem audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes; rege superato, nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere consul, gnarum locorum hominumque, et cujus interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus arcessit a Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumque operam domum ad comparandum dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso consuli ad Magnesiam obcurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus ducentis, Athenæo fratre jusso cum ceteris copiis subsequi, commendata iis custodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Consul, conlaudato juvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progressus, castra posuit, quia vado superari amnis non poterat, et contrahendæ naves erant ad exercitum trajiciendum. Transgressi Mæandrum ad Hieran Comen pervenerunt.

XIII. Fanum ibi augustum Apollinis et oraculum: sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. Hinc alteris

[h] *juvissent Antiochum* Bekk. [i] *milites* del. Gron. Crev.

nihil rei in Græcia gestum sit; quod supra c. 9, ubi consul cum Ætolis paciscitur, vetantur illi ullam urbem formulæ sui juris facere, quæ *post id tempus, quo T. Quintius in Græciam trajecisset*, in Romanorum venisset potestatem, aut sese iis adjunxisset; quod eam legem, quæ a Fulvio consule hac in re dicta Ætolis fuerat, mutatam esse a senatu nullomodo sit verisimile. Quum enim sex annis post T. Quintium consulem L. Quintius consul fuerit, Patres infestissimi Ætolis mitius tamen cum eis agerent, quam Fulvius fecerat, atque etiam concederent iis ut contribuere sibi possent illas Thessaliæ civitates, quas eis reddere ita pertinaciter recusaverant, ut mallent eos ad bellum quam decedere de sententia. Denique Glareanus et Sigonius ipse testes sunt olim hic scriptum fuisse *T. Quintio, Cn. Domitio coss.* Et sic revera Andream et Vict. codicem habere comperimus. Eam itaque germanam esse Livii scripturam Perizonius existimat. Verum inde nova exoritur difficultas. T. Quinctius enim non cum Cn. Domitio, sed cum P. Ælio consulatum gessit: Cn. Domitius vero L. Quintii collega in consulatu fuit. Respondet Perizonius Livium hic humani aliquid passum fuisse, et imprudentem a Polybio, quem hic exscribit, in errorem inductum fuisse. Idem enim error et apud Græcum scriptorem reperitur. Eum vid. Leg. 28. Polybius igitur memoria lapsus est: errantem secutus est Livius. Hæc fusius disputat Perizonius loco supra memorato.

castris ad Harpasum flumen ventum est: quo legati ab Ala- U. C. 563.
bandis venerunt, ut castellum, quod ab ipsis nuper descisset, A. C. 189.
aut auctoritate, aut armis, cogeret jura antiqua pati. Eodem
et Athenæus, Eumenis et Attali frater, cum Cretensi Leuso
et Corrago Macedone venit. mille pedites mixtarum gen-
tium et trecentos equites secum adduxerunt. Consul, tribuno
militum misso cum modica manu, castellum vi [k] captum [l] Ala-
bandensibus reddit. ipse, nihil via digressus, ad Antiochiam [m]
super Mæandrum amnem posuit castra. Hujus amnis fontes Mæander et
Celænis oriuntur. Celænæ urbs caput quondam Phrygiæ Celænæ.
fuit. migratum inde haud procul veteribus Celænis, novæque
urbi Apameæ nomen inditum [43] ab Apamea [n], sorore Seleuci
regis. Et Marsyas amnis, haud procul a Mæandri fontibus Marsyas
oriens, in Mæandrum cadit. Famaque ita tenet, Celænis amnis.
Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander,
ex arce summa Celænarum ortus, media urbe decurrens, per
Caras primum, deinde Ionas, in sinum maris editur, qui inter
Prienen [o] et Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis
Seleucus, Antiochi filius, ex fœdere icto cum Scipione, ad
frumentum exercitui dandum venit. Parva disceptatio de
Attali auxiliaribus orta est; quod, Romano tantum militi,
pactum Antiochum, ut daretur frumentum, Seleucus dicebat.
[44] Discussa ea quoque est constantia consulis, qui [45] dimisso [p]
tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali
auxilia accepissent. Inde ad [46] Gordiutichos, quod vocant,
processum est. ex eo loco ad Tabas tertiis castris perventum.
in finibus Pisidarum posita est urbs, in ea parte, quæ vergit
ad Pamphylium mare. [47] Integris viribus regionis ejus, feroces
ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen
Romanum eruptione facta, haud modice primo inpetu turba-
vere: deinde, ut adparuit, nec numero se [q], nec virtute pares
esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere
urbem parati. [48] quinque et viginti talenta argenti, et [49] decem
millia medimnûm tritici imperata. ita in deditionem accepti.

XIV. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum: inde profecti Erizam urbem primo inpetu ceperunt. Ad Thabusion castellum, inminens flumini Indo, ventum est; cui fecerat

[k] add. *cepit* Bekk. [l] *receptum* Gron. Crev. [m] *Antiocheam* et sic infra Bekk.
[n] *Apamea* Kreyss. Bekk. [o] *Prienem* Gron. [p] *misso* Bekk. [q] *se* del. Rud.

43 *Ab Apamea sorore Seleuci*] Imo uxore Seleuci, filia Artabazi, matre Antiochi Soteris, qui conditor urbis Apameæ fuit. Hæc testatur Strabo, l. XII. p. 578.

44 *Discussa ea quoque est constantia consulis*] Quum de nulla alia disceptatione mentio superius facta sit, non est hic locus particulæ *quoque*. Itaque ea aut recidenda, aut immutanda est.

45 *Dimisso tribuno*] Per legiones et corpora exercitus. Magis tamen placet *misso*, quod habet Vict. liber.

46 *Gordiutichos, quod vocant*] Sic emendavit Gronovius. Prius legebatur, *quos vocant*: male. Est enim Γορδίου τεῖχος, urbis nomen, non populi.

47 *Integris viribus*] Olim, quum integræ vires essent.

48 *Quinque et viginti talenta*] Marcæ argenti nostrates 2343, cum unciis 6.

49 *Decem millia medimnûm*] Modii Romani 60,000, nostrates 46,250.

U. C. 563. A. C. 189. Moagetes tyrannus male habitus a Romanis.

nomen Indus, ab elephanto [o] dejectus. Haud procul a Cibyra aberant: nec legatio ulla a Moagete, tyranno civitatis ejus, homine ad omnia infido atque inportuno, veniebat. Ad tentandum ejus animum C. Helvium, cum quatuor millibus peditum et quingentis equitibus, consul præmittit. Huic agmini, jam fines ingredienti, legati obcurrerunt, nunciantes, paratum esse tyrannum imperata facere. orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque a populatione agri militem. [50] et [p] coronam auream quindecim talentûm [q] adferebant. Helvius, integros a populatione agros servaturum pollicitus, ire ad consulem legatos jussit. quibus eadem referentibus, consul, *Neque Romani*, inquit, *bonæ voluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus: et ipsum talem esse inter omnes constat, ut de pœna ejus magis, quam de amicitia, nobis cogitandum sit.* Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet; veniendique ad eum potestatem tyranno [r], et copiam loquendi ac purgandi se, faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit; vestitus comitatusque vix ad privati modice locupletis habitum. et oratio fuit submissa et infracta, extenuantis opes suas, urbiumque suæ ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo, præter Cibyram, et [s] Syleum, et Alimne quæ [t] adpellatur. ex his, ut se suosque spoliaret, quinque et viginti talenta se confecturum, prope ut diffidens, pollicebatur. *Enimvero*, inquit consul, *ferri jam*

[o] *elephante* Gron. Crev. [p] *et in* c. Eæd. cum Bekk. [q] *talenta* Eæd. cum Bekk.
[r] *tyranno potestatem* Bekk. [s] *et* del. Gron. Crev. [t] *et quæ Alimne* Eæd.

50 *Et in coronam auream quindecim talenta*] Polybius, Legat. 30, hanc eandem rem sic exprimit, στέφανον ἀπὸ πεντεκαίδεκα ταλάντων, *coronam ex quindecim talentis.* Fieri tamen omnino non potest, ut vel Livius, vel etiam Polybius, intellexerint coronam e quindecim talentis pondo auri, id est, marcis auri nostratibus 1406, unciis 2, quod esset immane et pretium et pondus. Nec videtur quoque intelligi posse corona aurea, quæ pretio æquaret quindecim argenti talenta, ne pondus coronæ, licet jam multo minus, tamen sic quoque verisimilitudinem omnem excedat. Quum enim tunc, ut observavimus ad c. 11 supra, proportio auri ad argentum decupla esset, quindecim argenti talenta, sive 1400 marcæ, neglectis iis quæ excurrunt, æquant marcas auri 140. Unde etiamsi detrahatur manûs pretium, corona illa longe superaret tamen centum marcas pondo. Quod et per se parum credibile est: et præterea falsum convincitur ex eo, quod l. XXXIX. c. 7, coronæ aureæ a Manlio in triumpho latæ dicuntur fuisse duodecim pondo. Superest ergo, ut intelligamus quindecim talenta argenti data coronæ nomine. Et vero ex Suida, in voce Στεφανικὸν, apparet coronarum nomine intellectum esse quidquid non ex tributi necessitate, sed tanquam a volentibus muneris loco imperanti. Itaque Polybius apud eumdem Suidam, in voce Στακτή, refert Antiochum a Gerrhæis coronatum esse quingentis argenti talentis, mille thuris, ducentis stactes: ubi manifestum est ex thure et stacte, quæ minime in coronas impendi possunt, *coronatum* nihil aliud esse, quam *coronæ nomine donatum.* Non tamen negamus veras quoque coronas datas esse imperatoribus Romanis a provinciis et regibus, quæ in triumpho ferrentur, ut passim in descriptionibus triumphorum hujus ævi memorat Livius. Novimus quoque memoratum Juvenali, Sat. X. v. 40, *coronæ tantum orbem, quanto cervix non sufficit ulla:* quo referre licet *Donaticas* apud Festum *coronas*, quæ erant, ut ille loquitur, *super modum aptarum capitibus.* Unde et corona triumphanti *sustinebatur a tergo*, teste Plinio, l. XXXIII. c. 1, manibus servi publici, ut docet Juvenalis. Sed hic tantummodo sequitur, et coronas magni interdum ponderis, et aurum coronæ nomine a civitatibus dari solita. Atque hoc quod dicimus, firmat Dio apud Vales. l. LXXVII. p. 745, distinguens, plane ut volumus, τὸ τῶν στεφάνων ποίημα, et τὸ τῶν χρημάτων πλῆθος τῶν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ διδομένων. Utrumque veniebat nomine *auri coronarii*, cujus frequens apud scriptores mentio. Vid. Lips. l. II. de Magnitudine Rom. c. 9.

ludificatio ista non potest. Parum est, non erubuisse absentem, quum per legatos frustrareris nos: præsens [u] *quoque in eadem inpudentia persistis* [x]. *Quinque et viginti talenta tyrannidem tuam exhaurirent?* [51] *Quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in urbe exspecta.* Hac denunciatione conterritus, perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ. et paullatim inliberali adjectione, nunc [52] per cavillationem, nunc precibus et simulatis lacrymis, ad centum talenta est perductus. adjecta decem millia medimnûm frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta [y]. U. C. 563. A. C. 189.

XV. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem, posuit castra. Postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum. [53] ad Mandropolim manserunt. inde progredientibus ad Lagon, proximam urbem, metu incolæ fugerunt. Vacuum hominibus, et refertum rerum omnium copia, oppidum diripuerunt. inde ab Lysis fluminis fonte [z], postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Isiondensium arcem, urbe capta, obpugnabant: inclusi, quum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad consulem, orantes opem, miserunt. *cum conjugibus ac liberis in arce inclusos se mortem in dies, aut ferro aut fame patiendam, exspectare.* Volenti consuli caussa in Pamphyliam divertendi [a] oblata est. adveniens obsidione Isiondenses exemit. Termesso pacem dedit, [54] quinquaginta talentis argenti acceptis: item Aspendiis ceterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad fluvium [b] Taurum primo die, postero ad Xylinen (quam vocant) Comen posuit castra. Profectus inde continentibus itineribus ad Cormassa [c] urbem pervenit. Darsa proxima urbs erat. eam, metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinoë, dedentes civitatem, venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis ejus. quum ea res animos facit, tum agri fœcunditas, et multitudo hominum, et situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio ad finem præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, ut [55] ferri agique res suas viderunt. Legatis missis, pacti quinquaginta talentis, et [56] viginti millibus medimnûm

[u] *nos, nisi præsens* Gron. Crev. [x] *impudentia persistas?* Eæd. *inpudentia perstas.* Kreyss. *perstas inpudentia.* Bekk. [y] *acta* Gron. Crev. [z] *ad Lysis fluminis fontes* Kreyss. Bekk. [a] *devertendi* Eæd. [b] *flumen* Gron. Crev. [c] *Cormasam* Eæd. *Cormasa* Bekk.

51 *Quingenta talenta*] Marcas argenti 46,875. *Centum talenta*, marcas 9375.

52 * *Per cavillationem*] Per morosas argutias, quas Galli dicimus *chicanes*.

53 *Ad Mandropolim*] Multum hic variant scripti, et veteres editi. Jac. Gronovius legit *Mordiæum*, urbem Pisidiæ memoratam Stephano.

54 *Quinquaginta talentis*] Marcis 4687, cum unciis 4.

55 * *Ferri agique*] Vid. not. 27, ad XXII. 3.

56 *Viginti millibus medimnûm*] Modiis Romanis 120,000, nostratibus 92,500.

U. C. 563. A. C. 189.

tritici, viginti hordei, pacem inpetraverunt. Progressus inde ad Obrimæ[b] fontes, ad vicum, quem [57] Aporidos[c] Comen vocant, posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea postero die venit. Ægros inde et inutilia inpedimenta quum Apameam dimisisset, ducibus itinerum ab Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ processit. Inde Synnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis. quorum jam præda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus adpellant, pervenit. ad Anabura inde, et altero die ad [58] Alandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad Tolistoboiorum fines.

Gallogræcorum origo.

XVI. Galli[d], magna hominum vis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem, per quam ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervenerunt. ibi seditio orta, et ad[e] viginti millia hominum, cum Leonorio ac Lutario regulis, secessione facta a Brenno, in Thraciam iter averterunt. ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium inponendo, Byzantium quum pervenissent, aliquamdiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo, quanta ubertas terræ ejus[f] esset, cepit: et, Lysimachia[g] fraude capta, Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. Ibi vero exiguo [59] divisam[h] freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi; nunciosque ad Antipatrum, præfectum ejus oræ, de transitu mittebant. quæ res quum lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus nova inter regulos orta seditio[i] est[k]. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius Macedonibus, per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas tectas naves et tres lembos adimit. his[l], alios atque alios dies noctesque transvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multo post Leonorius, adjuvante Nicomede Bithyniæ rege, a Byzantio transmisit. Coëunt deinde in unum rursus Galli, et auxilia Nicomedi dant, adversus [60] Zybœtam[m], partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. Atque eorum maxime opera devictus Zybœta est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex viginti millibus hominum, quam decem armata

Transeunt in Asiam.

[b] *Rhotrinos* Bekk. [c] *Acaridos* Kreyss. Bekk. [d] *Hi Galli* Crev. [e] *orta est: ad* &c. Bekk. [f] *ejus terræ* Ead. [g] *Lysimachea* Ead. [h] *divisis* Gron. [i] *seditio orta* Bekk. [k] *est* del. Ead. [l] *iis* Ead. [m] *Zybœam* Gron. Crev. *Zibœtam* Kreyss. Bekk.

57 *Aporidos*] Jac. Gronovius emendat *Acaridos*. Acaris est urbs Phrygiæ, propter quam situm fuisse vicum hunc ille suspicatur, et ab ea nomen traxisse.

58 *Alandri*] Olim *Mandri*. Emendavit Sigonius ex c. 18, infra.

59 *Divisam*] Hæc est scriptura codicis Vict. Vulgo legitur *divisis*: minus eleganter.

60 *Zybœam*] Vel potius *Zybœtam*, quomodo membranæ Moguntinæ habent, teste Gronovio: qui observat eum regem a Memnone Ζιποίτην, a Diodoro Ζιβύτην appellari: *eum fratrem Nicomedis fuisse non absurda conjectura est.

erant. tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt, ut, quas adissent, quasque non adissent, pariter ultimæ propinquis, imperio parerent. Postremo, quum tres essent gentes, Tolistoboii, Trocmi, Tectosagi [n], in tres partes, qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diviserunt. Trocmis Hellesponti ora data; Tolistoboii Æolida atque Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt. et stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. Sedem autem ipsi sibi [o] circa Halyn flumen ceperunt. tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, ut Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audacique incepto, præter omnium opinionem [p], adfuit fortuna, et signis conlatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eædem opes usque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoque, pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non perventurum.

U. C. 563. A. C. 189.

Sedem capiunt circa Halyn.

Vincuntur ab Attalo.

XVII. Cum hoc hoste, tam terribili omnibus regionis ejus, quia bellum gerendum erat, pro concione milites [61] maxime in hunc [q] modum adlocutus est consul: *Non me præterit, milites, omnium, quæ Asiam colunt, gentium Gallos fama belli præstare. Inter mitissimum genus hominum ferox natio, pervagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ et rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladii: ad hoc cantus ineuntium [r] prœlium, et ululatus, et tripudia, et quatientium scuta in patrium quemdam modum [s] horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita atque insueta sunt, Græci, et Phryges, et Cares timeant:* [62] *Romanis, Gallici tumultus adsuetis, etiam vanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam olim fuderunt majores nostros [t]: ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum consternatos cædunt fugantque; et plures prope de Gallis triumphi, quam de toto orbe terrarum, acti sunt. Jam usu hoc cognitum est, si primum impetum, quem fervido ingenio et cæca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore et lassitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles, ubi ira consedit, animos sol, pulvis, sitis,* [63] *ut ferrum non admoveas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, sed vir unus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam*

Manlius Cos. exercitum hortatur.

[n] *Tectosages* Bekk. [o] *sibi* del. Gron. Crev. [p] *opinionem omnium* Bekk.
[q] *in hunc maxime* Ead. [r] *inchoantium* Gron. Crev. [s] *morem* Ead.
[t] *ad Alliam eos olim fugerunt majores nostri* Kreyss. Bekk.

61 * *Maxime in hunc modum*] Sic infra XXXIX. 9, *hoc maxime modo.* In hac locutione *maxime* idem est ac *fere.*

62 *Romanis Gallici tumultus*] Romanis vanitates quoque Gallici tumultus notæ sunt, quemadmodum et tumultus ipse, utpote assuetis; Romani, utpote assueti Gallicis bellis, et illum ad terrorem compositum pugnandi morem norunt, et quam vanus sit ille terror.

63 * *Ut*] Etiamsi.

U. C. 563. A. C. 189. *rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. Jam M. Manlius unus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit*[k]. *Et illis majoribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. Hi jam degeneres sunt; mixti, et Gallogræci vere, quod adpellantur: sicut in frugibus pecudibusque, non tantum semina ad servandam indolem valent, quantum terræ proprietas cælique, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam*[l] *in Ægypto, qui Seleuciam*[m] *ac Babyloniam, quique alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Massilia, inter Gallos sita, traxit aliquantum ab adcolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana, dura illa et horrida, disciplina mansit?* [64] *Generosius in sua quidquid sede gignitur; insitum alienæ terræ, in id, quo alitur, natura vertente se, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, victos victores cædetis. Magis id*[n] *vereor, ne parum inde gloriæ, quam ne nimium belli sit. Attalus eos rex sæpe fudit fugavitque. Nolite existimare, belluas tantum recens captas feritatem illam silvestrem primo servare, deinde, quum diu manibus humanis alantur, mitescere; in hominum feritate mulcenda non eamdem naturam esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum avique fuerunt? extorres inopia agrorum profecti domo per asperrimam Illyrici oram; Pæoniam inde et Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus, emensi, has terras ceperunt. Duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quæ copia rerum omnium saginaret. uberrimo agro, mitissimo cælo, clementibus adcolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis, mehercule, Martis*[o] *viris, cavenda ac fugienda quamprimum amœnitas est Asiæ. tantum hæ peregrinæ voluptates ad exstinguendum vigorem animorum possunt: tantum contagio disciplinæ morisque adcolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, quod, sicut vim adversus vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua venerunt: bellique gloriam victores eamdem inter socios habebitis, quam si servantes antiquum specimen animorum Gallos vicissetis.*

Galatiam ingrediuntur Romani.

XVIII. Concione dimissa, missisque ad Eposognatum legatis, qui unus ex regulis et in Eumenis amicitia manserat[p], et negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia, castra movit. primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum, quem vocant Tyscon, ventum. Eo legati Oroandensium quum venissent, amicitiam petentes, [65] ducenta talenta iis sunt imperata; precantibusque, ut domum renunciarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum: deinde

[k] *detrusit Gallos* Bekk. [l] *Alexandream* Ead. [m] *Seleuceam* Ead. [n] *id* del. Ead. [o] *Martiis* Ead. [p] *manserat amicitia* Ead.

64 *Generosius in sua quidquid sede gignitur*] Nihil hic videtur opus esse mutatione. Interdum enim *quidquid* pro *quidque* positum reperitur. Sic Cicero pro Cluent. n. 52, *sed ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat e manibus.*

65 *Ducenta talenta*] Marcæ argenti 18,750.

ad Alyattos castra posita. Eo missi ad Eposognatum redierunt, [66] et legati cum illis [q] reguli orantes, ne [67] Tectosagis bellum [68] inferret [r]. *ipsum in eam gentem iturum Eposognatum, persuasurumque, ut imperata faciant.* Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram cœptus. Ab re nomen habet. non ligni modo quidquam, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum, Gallogræciæ castellum, castra habentibus Romanis adparuere cum magno tumultu hostium equites. nec turbarunt tantum stationes Romanas, repente invecti; sed quosdam etiam occiderunt. qui tumultus quum in castra perlatus esset, effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque Gallos, et aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui jam ad hostes perventum cerneret, explorato deinde et cum cura coacto agmine procedebat. et [s] continentibus itineribus quum ad Sangarium flumen pervenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius, ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbreti [t] fluvio. inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, et [69] in Propontidem sese effundit; non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piscium adcolis ingentem vim præbet. Transgressis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli Matris Magnæ a Pessinunte obcurrere cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis viam belli et victoriam dare, imperiumque ejus regionis. Accipere se omen quum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit. postero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum est, sed [70] plus, quam mediterraneum, celebre et frequens emporium. tria maria pari ferme distantia intervallo habet, [71] Hellespontum [u], ad Sinopen, et alterius oræ litora, qua Cilices maritimi colunt. multarum magnarumque præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui usus contraxere. id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium, invene-

U. C. 563.
A. C. 189.

[q] *cum illis* del. Kreyss. Bekk. [r] *inferrent* Gron. [s] *et* del. Gron. Crev.
[t] *Thymbri* Ead. *Tymbri* Bekk. [u] *ad Hellespontum* Crev.

66 *Et legati cum illis reguli*] Gronovius, quum quidam scripti præferant, *legati compulsi reguli*, ex voce *compulsi* fecit *cum illis*.

67 *Tectosagis*] Debuit Livius scribere *Tolistoboiis*. Ita enim habet Polybius, unde hæc desumpta sunt. Eum vid. Leg. 33. Et vero legati Eposognati infra hoc ipso capite nunciant eos ad quos profectus erat ille regulus, *Olympum montem petere*. Oroandensium autem legati c. seq. narrant *Tolistoboiorum civitatem Olympum montem cepisse: diversos Tectosagos alium montem, qui Magaba dicatur, petiisse.* Hæc fere Perizonius Animadv. Hist. c. 9.

68 *Inferret*] Sic dedimus, Andream secuti. Vulgo *inferrent*.

69 *In Propontidem sese effundit*] Imo *in Pontum*, quod monet Sigonius in nota ad hunc locum, et Cellarius, Antiquæ Geogr. l. III. c. 8.

70 * *Plusquam mediterraneum*] Plus quam solet frequentari emporium mediis in terris longe a mari situm.

71 *Ad Hellespontum*] Sic habere veteres omnes affirmat Gronovius. Intelligendum est mare ad Hellespontum: ita ut Hellespontus sumatur pro regione, non pro mari.

U. C. 563. A. C. 189. runt. Ibi stativa habentibus legati ab Eposognato venerunt, nunciantes, *Profectum eum ad regulos Gallorum nihil æqui inpetrasse. ex campestribus vicis agrisque frequentes demigrare, et cum conjugibus ac liberis, quæ ferre atque agere possint*[r], *præ se agentes portantesque Olympum montem petere, ut inde armis locorumque situ sese tueantur.*

Galli in montes confugiunt.

XIX. Certiora postea [72] Oroandensium[s] legati adtulerunt: *Tolistoboiorum civitatem Olympum montem*[t] *cepisse; diversos Tectosagos alium montem, qui Magaba dicatur, petisse. Trocmos, conjugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistoboiis statuisse auxilium ferre.* Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon[u], et Combolomarus, et Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio[x] sumendi fuerat, quod, quum montes editissimos ejus regionis[y] tenerent, convectis omnibus, quæ ad usum quamvis longi temporis subficerent, tædio se fatigaturos hostem[z] censebant. *Nam neque ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire eos: et, si conarentur, vel parva manu prohiberi ac*[a] *deturbari posse. nec quietos, in radicibus gelidorum montium sedentes, frigus aut inopiam laturos.* Et quum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque et alia munimenta verticibus iis, quos insederant, circumjecere. Minima adparatus missilium telorum cura fuit. quod saxa adfatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant.

Consul ad Olympum montem ducit, quem ceperant Tolistoboii.

XX. Consul, quia non cominus pugnam, sed procul locis obpugnandis, futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, [73] velitarium hastarum, sagittarum, glandisque, et modicorum, qui funda mitti possent, lapidum paraverat. instructusque missilium adparatu ad Olympum montem ducit, et a quinque ferme millibus locat castra[b]. Postero die cum quadringentis equitibus et Attalo progressum eum, ad naturam montis situmque Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi[c] castris in fugam averterunt. occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit, tuto circumvectus montem, animadvertit, meridiana regione terrenos et placide adclivos [74] ad quemdam finem colles esse, ad septentrionem arduas[d] et rectas prope rupes; atque, omnibus ferme aliis inviis, itinera tria esse: unum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia ab hiberno solis ortu, et ab æstivo occasu. Hæc con-

[r] *possent* Gron. Crev. [s] *Œnoandensium* Gron. [t] *montem* del. Bekk. [u] *Ortiago* Ead. [x] *ratio belli* Ead. [y] *regionis ejus* Ead. [z] *hostes* Gron. Crev. [a] *aut* Bekk. [b] *castra locat* Ead. [c] *effusi e castris* Kreyss. Bekk. [d] *ardua* Bekk.

72 *Oroandensium*] Sic vett. editi: et hi nempe iidem sunt, qui c. præcedenti appellati sunt. Male in Gronovianis editionibus legitur *Œnoandensium*. Vide et not. 27, ad c. 37, infra.

73 *Velitarium hastarum*] Earum brevem descriptionem pete ex not. 74, ad l. XXIV. c. 34.

74 * *Ad quemdam finem*] Usque ad quamdam altitudinem.

templatus, eo die sub ipsis radicibus posuit castra. postero die, sacrificio facto, quum primis hostiis litasset, trifariam exercitum divisum ducere ad hostem pergit. ipse cum maxima parte copiarum, qua æquissimum aditum præbebat mons, adscendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur, et tuto possit, subire jubet. si qua periculosa et prærupta obcurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexsuperabilibus vim adferre; sed obliquo monte ad se declinare, et suo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire sensim per infima montis, deinde ab æstivo occasu [e] erigere agmen. et Attali auxilia trifariam æquo numero divisit: secum esse ipsum juvenem jussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planitie reliquit. Edictum præfectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant; opemque ferre, [75] quo postulent res [f], properent.

U. C. 563.
A. C. 189.

XXI. Galli [g], duobus lateribus satis fidentes invia esse, ab ea parte, quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum, inminentem viæ minus mille passuum a castris, occupandum mittunt; eo se rati velut castello iter inpedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. ante signa modico intervallo velites eunt, et ab Attalo Cretenses sagittarii, et funditores, [76] et Tralli, et [h] Thraces: signa peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, ut missilia tantum vitarent, pede conlato non viderentur pugnaturi. Missilibus ex intervallo loci prœlium commissum est, primo par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate et copia telorum. Procedente certamine, nihil jam æqui erat. scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, et ea ipsa plana, male tegebant Gallos. Nec jam tela alia [i] habebant, præter gladios: quorum, quum manum hostis non consereret, nullus usus erat. Saxis, nec modicis, ut quæ non præparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum venisset, [77] ut insueti, nec arte nec viribus adjuvantes ictum, utebantur. sagittis, glande, jaculis incauti ab omni parte configebantur: nec, quid agerent, ira et pavore obcæcatis animis, cernebant: et erant deprehensi genere pugnæ, in quod minime apti sunt. Nam quemadmodum cominus, ubi in vicem pati et [k] inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum; ita, ubi ex occulto et procul levibus telis vulnerantur, nec, quo ruant cæco inpetu, habent, velut feræ transfixæ in suos

Prœlium committitur.

Missilibus Galli turbantur.

[e] *occasu æstivo* Bekk. [f] *quo res postulet* Ead. [g] *Galli, ab duobus* Kreyss. Bekk. [h] *et* del. Gron. Crev. [i] *alia* del. Crev. *tela jam alia* Bekk. [k] *ac* Ead.

75 *Quo postulent res*] Magis videretur ex more Livii *postulet*.

76 *Et Tralli Thraces*] Lege cum Sigonio, *et Tralli, et Thraces*. Tralli enim sunt non e Thracia, sed ex Illyrico. Vid. supra, XXXI. 35, et XXXIII. 4.

77 *Ut insueti*] Videtur excidisse vocula *et*, quæ responderet membro præcedenti *nec modicis*. Saxis nec modicis utebantur, et, utpote insueti, ita utebantur, ut nec arte, nec viribus adjuvarent ictum.

U. C. 563. A. C. 189. temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, et sunt [78] fusa et candida corpora, [79] ut quæ numquam, nisi in pugna, nudentur: ita et plus sanguinis e [c] multa carne fundebatur, et fœdiores patebant plagæ, et candor corporum magis sanguine atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur. interdum [80] insecta cute, ubi latior, quam altior, plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. Iidem, quum aculeus sagittæ aut glandis, abditæ introrsus, tenui vulnere in speciem urit, et [81] scrutantes, quæ vellant [d], telum non sequitur; tum, in rabiem et pudorem tam parvæ perimentis pestis versi [e], prosternunt corpora humi, sic ut [f] passim procumberent. Alii, ruentes in hostem, undique configebantur: et, quum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, et in dextra hastas, quibus eminus utitur. gladio Hispaniensi est cinctus. quod si pede conlato pugnandum est, translatis in lævam hastis, stringit gladium. Pauci supererant jam [g] Gallorum. qui, postquam ab levi armatura superatos se viderunt, et instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pavoris et tumultus jam plena: [82] ut ubi feminæ, puerique, et alia inbellis turba permixta esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli.

Effusa fuga castra repetunt.

XXII. Sub idem tempus L. Manlius et C. Helvius, quum, quoad viam colles obliqui dederunt, escendissent [h], postquam ad invia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ una habebat iter; et sequi consulis agmen, modico uterque intervallo, velut ex composito, cœperunt: quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpe usui fuerunt: ut, primis forte deturbatis, secundi et tegant pulsos, et integri pugnam excipiant. Consul, postquam ad tumulos, ab levi armatura captos, prima signa legionum pervenerunt, respirare et conquiescere paullisper militem jubet; simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat: Et, *quum levis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus, quid ab justis armis, quid ab animis fortissimorum militum exspectari? Castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab levi armatura hostis trepidet.* Præcedere tamen jubet levem armaturam: quæ, quum staret agmen, colligendis per

[c] *ex* Bekk. [d] *qua evellant* Kreyss. Bekk. [e] *versi pestis* Bekk. [f] *sicut* Kreyss. Bekk. [g] *jam supererant* Bekk. [h] *ascendissent* Gron. Crev.

78 *Fusa . . . corpora*] Levia, et multa carne teretia, ut nihil asperum, nihil scabrum, quod in corporibus macilentis contingit, emineat.

79 *Ut quæ nunquam, nisi in pugna, nudentur*] Notat his verbis Livius diversitatem a consuetudine Romanorum et Græcorum, apud quos frequens balnei et palæstræ usus.

80 * *Insecta cute*] Intus secta cute. Ipsi secant cutem, ubi, latiore quam profundiore ra, spes est evelli posse telum quo vulnerati sunt: atque sic dilatatis plagis, eo se gloriosius pugnare putant, latas illas plagas, tanquam pignora fortitudinis, ostentantes.

81 *Scrutantes quæ vellant*] Lege cum Perizonio, nulla prorsus mutatione, *scrutantes qua evellant.* Non enim scrutandum erat ipsis quid evellerent, sed qua via infixum et interdum abditum telum evellerent.

82 * *Ut ubi*] Quum in iis, nempe castris.

tumulos telis, [83] ut missilia subficerent, haud segne id ipsum tempus consumserat. Jam castris adpropinquabant: et Galli, ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorum, quum, quo plures ac densiores erant, eo minus vani quidquam intercideret teli, intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem, compulsam in castra, vis ingens missilium telorum conjiciebatur; et, vulnerari multos, clamor, permixtus mulierum atque puerorum ploratibus, significabat. In eos, qui portas stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila conjecerunt. hi [i] vero non vulnerabantur, sed, transverberatis scutis, plerique inter se conserti hærebant: nec diutius inpetum Romanorum sustinuerunt.

U. C. 563.
A. C. 189.

XXIII. Patentibus jam portis, priusquam inrumperent victores, fuga e castris Gallorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per vias, per invia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant: nihil præter hostem metuunt. Itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi aut debilitati exanimantur. consul, castris captis [k], [84] direptione prædaque abstinet militem: sequi [l] pro se quemque, et instare, et perculsis pavorem addere jubet. Supervenit et alterum cum L. Manlio agmen; nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit: et ipse paullo post, tradita captivorum custodia tribunis militum, sequitur; debellatum ratus, si in illo pavore quam plurimi cæsi forent, aut capti. Egresso consule, C. Helvius cum tertio agmine advenit. nec continere suos a [m] direptione castrorum valuit: prædaque eorum, iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu, ignari et pugnæ et victoriæ suorum, steterunt. deinde et ipsi, quantum equis subire poterant [n], sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter [o] omnes amfractus montium fugaque et cædes fuit: et magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapsa est; pars in silvis vepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum cæsa, auctor est: [p] Valerius Antias, [85] qui magis inmodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia quadraginta explevit, quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant, demigran-

Castra Gallorum capiuntur.

[i] *iis* Bekk. [k] *captis castris* Ead. [l] *abstinet. militem sequi* Gron. *abstinet militem. sequi* Crev. [m] *ab* Bekk. [n] *quantum equi in colles subire poterant* Gron. Crev. [o] *per* Kreyss. Bekk. [p] *auctor est cæsa* Bekk.

83 * *Ut missilia sufficerent*] Ut copia sibi esset missilium in novum certamen.

84 *Direptione prædaque abstinet militem. Sequi pro se quemque jubet*] Sic interpungendum esse recte admonet Dujatius. *Abstinet*, id est, arcet, prohibet.

85 *Qui magis immodicus*] Scripti et vett. editi omittunt vocem *immodicus*, sine qua tamen sensus constare posse non videtur. In Moguntina editione adjectam eam fuisse monet Gronovius.

U. C. 563. A. C. 189.

tium magis, quam in bellum euntium, modo. Consul, armis hostium in uno concrematis cumulo, ceteram prædam conferre omnes jussit: et aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quam æquissima esset, per milites divisit. Laudati quoque pro concione omnes sunt, donatique pro merito quisque: ante omnes Attalus, summo ceterorum adsensu. nam singularis ejus juvenis quum virtus et industria in omnibus laboribus periculisque, tum modestia etiam fuerat.

In Tectosagos proficiscitur Cos.

XXIV. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus consul, tertiis castris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, pervenit, unde hostes paullo plus decem millia aberant. Ubi quum stativa essent, facinus memorabile a captiva factum est. [86] Ortiagontis reguli uxor forma eximia custodiebatur inter plures [87] captivos [k], cui custodiæ centurio præerat, et libidinis et avaritiæ militaris. Is primo ejus animum tentavit. quem quum abhorrentem a voluntario videret stupro, corpori, [88] quod servum fortuna erat, vim fecit. Deinde, ad leniendam indignitatem injuriæ, [89] spem reditus ad suos mulieri facit; et ne eam quidem, ut amans, gratuitam. certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum [l] haberet, ipsi permittit, ut, quem vellet, unum ex captivis nuncium ad suos mitteret. Locum prope flumen constituit; [90] quo duo, ne plus [m], necessarii captivæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Forte ipsius mulieris servus inter captivos ejusdem custodiæ erat. hunc nuncium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti et duo necessarii mulieris ad constitutum locum, et centurio cum captiva venit. ubi quum aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret; mulier lingua sua, *stringerent ferrum, et centurionem pensantem aurum occiderent,* imperavit. Jugulati præcisum caput ipsa involutum veste ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit: mirantique cujusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre esset, et injuriam corporis, et ultionem violatæ per vim pudicitiæ confessa viro est: aliaque (ut traditur) sanctitate et gravitate vitæ hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conservavit.

Galliæ captivæ facinus.

k *captivas* Crev. l *suorum conscium* Bekk. m *nec plus* Gron.

86 *Ortiagontis reguli uxor*] Nomine Chiomara, teste Plut. in libro de Virt. Mulierum.

87 *Captivas*] Vulgo editi *captivos*. Nobis Vict. libri scriptura potior visa est. Et favet Plut. in libro de Virt. Mulierum.

88 *Quod servum fortuna erat*] Nobis, ut et Gronovio, magis placeret, *fortuna fecerat*.

89 *Spem reditus ad suos mulieri facit; et ne eam quidem, ut amans, gratuitam. Certo auri*] Sic distinximus, ut vox *gratuitam* regatur a verbo *facit*. *Ut amans*, id est, quod consentaneum erat facere amantem.

90 *Quo duo, ne plus*] Hoc elegantius visum est, (quod et ex duobus MSS. affert Jac. Gronovius, et antiquiores editi retinent,) quam quomodo nunc in vulgatis legitur, *nec plus*. Firmant Hearnii codices.

XXV. Ad[n] Ancyram in stativa Tectosagûm oratores[o] ad consulem venerunt, petentes, ne ante ab Ancyra[p] castra moveret, quam conlocutus cum suis regibus esset. nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque qui maxime medius inter castra Gallorum et Ancyram est visus. Quo quum consul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset, nec ullo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset, oratores iidem redeunt, excusantes, religione objecta venire reges non posse. principes gentis, per quos æque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc conloquium utrimque ventum est. trecentos equites Attalus præsidii caussa quum adduxisset, [91] jactæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus inponi non poterat, convenit, uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent tempus, donec [92] res suas, quibus[q] periclitari nolebant, cum conjugibus ac liberis trans Halyn flumen trajicerent: deinde quod ipsi consuli, parum cauto adversus conloquii fraudem, insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. Et successisset fraudi, ni pro jure gentium, cujus violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua conloquium futurum erat, ducti sunt; tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis præsidium et ipsum pro statione habituri erant, hosti obpositum. suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul, adfirmante Attalo, venturos reges, et transigi rem posse, profectus e castris, quum eodem, quo antea, præsidio equitum quinque millia fere processisset, nec multum a constituto loco abesset, repente concitatis equis cum inpetu hostili videt Gallos venientes. constituit agmen, et expedire tela animosque equitibus jussis primo, constanter initium pugnæ accepit, nec cessit. dein, quum prægravaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, cœpit. postremo, quum jam plus in mora periculi, quam in ordinibus conservandis præsidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. tum vero instare dissipatis Galli, et cædere: magnaque pars obpressa foret ni statio pabulatorum, sexcenti equites, obcurrissent. Ii, procul clamore pavido suorum exaudito, quum tela equosque expedissent, integri profligatam pugnam acceperunt. Itaque versa extemplo fortuna est, versus in victores

U. C. 563. A. C. 189. Tectosagûm legati.

Galli insidiantur consuli.

[n] *Ad* del. Bekk. [o] *oratores Tectosagum* Ead. [p] *ab Ancyra* del. Ead. [q] *cum quibus* Crev.

91 *Jactæ sunt pacis conditiones*] Lege cum Gronovio, *jactatæ:* id est, agitatæ, hinc et inde pensatæ.

92 *Res suas, cum quibus periclitari*] Duo scripti, unus e Gronovianis, et noster Vict. ignorant præpositionem. Nec quidquam incommodi est eam relegari. *Periclitari* enim *aliqua re* dicunt Latini. Sic infra l. XL. c. 15, *quid aliud quam ingenti fama periclitarer.*

U. C. 563. A. C. 189. a victis[l] terror. et primo inpetu fusi Galli sunt, et ex agris concurrebant pabulatores, et undique obvius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. Pauci ergo effugerunt. captus est nemo: major multo pars [93] per fidem violati conloquii pœnas morte luerunt. Romani, ardentibus ira animis, postero die omnibus copiis ad hostem perveniunt.

Prœlium. XXVI. Biduum natura montis per se ipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumsit consul. tertio die, quum auspicio operam dedisset, deinde inmolasset, in quatuor partes divisas copias educit: duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adversus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi et Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. equitatum (quia equorum nullus inter inæquales rupes usus erat[m]) ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverunt cornu. Ariarathis Cappadoces et [94] Morzi auxiliares in lævo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut æque magna vis ad manum esset, curavit. Ubi adpropinquarunt, omnia eadem utrimque, quæ fuerant in priore prœlio, erant præter animos, et victoribus ab re secunda auctos, et hostibus fractos: quia, etsi non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. itaque a paribus initiis cœpta res eumdem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum. nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudarent undique corpus ad ictus, audebant: et stantes, quo densiores erant, hoc plura, [95] velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul, jam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus et alia turba auxiliorum, aciem promovit.

Vincunt Romani. XXVII. Galli, et memoria Tolistoboiorum cladis territi, et inhærentia corporibus gerentes tela, fessique et stando et vulneribus, ne primum quidem inpetum et clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit. sed pauci intra munimenta sese[n] recepere: pars major, dextra lævaque [96] prælati, qua quemque inpetus tulit, fugerunt. victores, usque ad castra secuti, ceciderunt terga: deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos perventum est. ceterum ne primum quidem conjectum telorum tulerunt.

[l] *a victis in victores* Bekk. [m] *erat inter inæquales rupes usus* Ead.
[n] *se* Gron. Crev.

93 *Per fidem violati colloquii pœnas*] Pœnas colloquii interposita fide fraudulenter violati. Sic l. I. c. 9, *per fas ac fidem decepti.*

94 *Morzi auxiliares*] Docet ex Strabonis l. XII. p. 562, Sigonius Morzem fuisse Pa-gonum regem.

95 *Velut destinatum petentibus*] Romanis tanquam ad scopum tela dirigentibus. *Destinatum* hic intelligendum est *scopus*.

96 *Prælati*] Impetu fugæ præter castra ablati.

Consul, [97] qui [o] ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat, eos, qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanorum magna pars [p] ea nocte in hostium castris [q] mansit; ceteros in sua castra consul reduxit. Postero die captivos prædamque recensuit: quæ tanta fuit, quantum avidissima rapiendi gens, quum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos [r], coacervare potuit. Galli, ex dissipata passim fuga in unum locum congregati, magna pars saucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire jussit. ipse, (jam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit.

U. C. 563.
A. C. 189.

XXVIII. Dum hæc in Asia geruntur, in ceteris provinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quinctius Flamininus et M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli [98] præteriti sunt, nemo curuli usus honore. et in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. [99] Substructionem super Æquimælium in Capitolio, et [1] viam silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. [2] Campani, ubi censerentur, senatum consuluerunt. decretum, uti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit.

Censuræ acta.

Ab C. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter consul M. Fulvius, perdomitis Ætolis, quum trajecisset in Cephalleniam, circa civitates insulæ misit percunctatum, utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri, mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, [3] vicenos Nesiotæ, Cranii, Palenses [s] et Samæi dederunt. Insperata pax Cephalleniæ adfulserat; quum repente una civitas, incertum quam

Fulvius Cephalleniam recipit.

[o] *quia* Bekk. [p] *pars magna* Ead. [q] *castris hostium* Ead. [r] *annos tenuisset* Ead. [s] *Pallenses* Gron. Crev.

97 [*] *Qui*] Mallemus *quia*.

98 [*] *Præteriti*] Vid. not. 18, ad IX. 30.

99 *Substructionem super Æquimælium*] Locavere censores extruendum ædificium in Æquimælio, quæ area nuda manserat ab eo tempore, quo ædes Mælii dirutæ fuerant. Vid. supra l. IV. c. 16. *In Capitolio* intellige, in clivo Capitolino, non in arce ipsa.

1 *Viam . . . a porta Capena ad Martis*] Quæ nempe committeretur ei viæ quæ a Martis ad Bovillas strata erat, supra l. X. c. 47. [*] Antiquitus semitam a porta Capena ad Martis saxo quadrato stratam fuisse docet Livius, X. 23. Hic jam non semita, sed via, sternenda locatur, silice tamen, non saxo quadrato. Martis ædes extra portam Capenam erat, testante ipso Livio supra VII. 23.

2 *Campani ubi censerentur*] Ex quo Capua a Romanis capta fuerat, nullum erat in ea urbe corpus civitatis, nulli magistratus. Vid. supra l. XXVI. c. 16. Hinc videtur oriri illa difficultas, ubinam censeri deberent Campani.

3 *Vicenos Nesiotæ, Cranii*] Olim legebatur, teste Sigonio, *vicenos autem Crononii*. Quod substitutum est *Cranii*, merito factum est. Hoc enim nomen reperitur apud Thucydidem, Stephanum, etc. At *Nesiotæ* a nescio quo inductum temere est. Hujus enim urbis incolas *Προναίους* vocat Thucydides; urbem ipsam Polybius, *Πρόνους*, Strabo *Πρόνησον*.

U. C. 563. A. C. 189. Samæi desciscunt. ob caussam, Samæi desciverunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. ceterum ipsine sibi eum finxerint metum, et timore vano quietem exuerint, an jactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est: nisi quod, datis jam obsidibus, repente portas clauserunt; et ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumque) desistere ab incepto voluerunt. Obpugnantur. Obpugnari deinde, postquam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. adparatum omnem tormentorum machinarumque transvectum ab Ambraciæ obpugnatione habebat: et opera, quæ facienda erant, inpigre milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.

XXIX. Nec ab Samæis quidquam, quo aut opera, aut hostis arceri posset, prætermissum est. duabus tamen maxime resistebant rebus: una, interiorem semper [4] juxta validum pro diruto novum obstruentes murum; altera, eruptionibus subitis, nunc in opera hostium, nunc in stationes. et plerumque iis prœliis superiores erant. Una ad coërcendos inventa haud magna memoratu res est. Centum funditores ab Ægio et Patris et Dymis adciti. A pueris ii, more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ inmixtis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes, exercebantur. itaque longius Funditores Achæi. certiusque et validiore ictu, quam Baliaris funditor, eo telo usi sunt. et est non simplicis habenæ, ut Baliarica aliarumque gentium funda: sed [5] triplex scutale, crebris suturis duratum, ne [6] fluxa habena volutetur in jactu glans; [7] sed, librata quum sederit, velut nervo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex intervallo loci adsueti trajicere, non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris Achæos, ut[t] parumper abscederent; et se, cum Romanis stationibus pugnantes, quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Same sustinuit. [8] quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, et, qui superarent, fessi et corporibus et animis essent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant, ([9] nam urbs, in mare devexa, in occidentem vergit) muro supe-

[t] *ut* del. Bekk.

4 *Juxta validum*] Vel æque validum, ac priorem: vel *juxta* erit prope, eum scilicet locum ubi prior murus fuerat.

5 *Triplex scutale*] Vocem *scutale*, quæ nusquam fortasse alibi reperitur, Turnebus l. XIV. Advers. c. 11, et Lipsius l. IV. Poliorc. Dial. 3, accipiunt pro ipsa habena. Nomen Turnebus inde natum existimat, quod ex eo genere corii, ex quo scuta, conficeretur illa habena. *Nam*, inquit idem, *ut apud Polybium* *…st, exterior scuti facies corio vitulino obducta* …. Scaliger et Marcellus Donatus maluerunt *scutale* interpretari mediam fundæ partem, in qua lapis ponitur. Vid. Martin. Lexicon in hac voce.

6 *Fluxa habena*] Si habena minus firma sit.

7 *Sed librata quum sederit*] Sed quum glans manserit immota in fundo, dum libratur rotata habena....

8 *Quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent*] Redundat τὸ *eorum*.

9 *Nam urbs*] Quonam pertineat hæc parenthesis, unde pendeat, fatemur nos parum videre. Aliquid hic excidisse suspicamur.

rato, in forum pervenerunt. Samæi, postquam captam urbis partem ab hostibus senserunt, cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem. inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes venierunt. U. C. 563. A. C. 189.

XXX. Consul, compositis rebus Cephalleniæ, præsidio Samæ inposito, in Peloponnesum, jam diu arcessentibus Ægiensibus maxime ac Lacedæmoniis, trajecit. Ægium, a principio Achaïci concilii, semper conventus gentis indicti sunt; seu dignitati urbis id, seu loci opportunitati datum est. hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quæ Achaïci concilii essent, in vicem conventus agerentur. et sub adventum consulis, [10] Damiurgis civitatium, qui summus est magistratus, Ægium evocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conventum edixit. quo quum adpareret omnes fere conventuros, consul quoque, quamquam Ægiensium favebat caussæ, Argos venit: ubi quum disceptatio fuisset, et rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedæmonii deinde eum in sua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exsules maxime habebant: quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ castellis, [11] quæ omnis ademta erat, habitabant. id ægre patientes Lacedæmonii, ut aliqua[u] liberum ad mare haberent aditum, si quando Romam aliove quo mitterent legatos, simulque ut emporium et receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset, nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, inproviso occupavere. Vicani, quique ibi exsules habitabant, primo inopinata re territi sunt: deinde, sub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram pervasit: legatosque communiter, et castella omnia vicique, et exsules, quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt. Cos. in Peloponnesum trajicit.

XXXI. Philopœmen prætor, jam inde ab initio exsulum caussæ et amicus, et auctor semper Achæis minuendi opes et auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium querentibus dedit. decretumque, eo referente[x], factum est, [12] *Quum in fidem Achæorum tutelamque T. Quinctius et Romani Laconicæ oræ castella et vicos tradidissent, et, quum abstinere his[y] ex fœdere Lacedæmonii deberent, Las vicus obpugnatus esset, cædesque ibi facta; qui ejus rei auctores adfinesque essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus.* Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum et indignum Lacedæmoniis visum est, ut, si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. Decretum Achæorum in Lacedæmonios. Lacedæmoniorum indignatio

[u] *aliquem* Gron. Crev. [x] *referente eo* Bekk. [y] *iis* Ead.

10 *Damiurgis*] Damiurgi ex vi vocabuli sunt ii qui publica negotia administrant: a δῆμος, Dorice δᾶμος, populus, et ἔργον, opus. • De iis vid. nostrum supra XXXII. 22.

11 • *Quæ omnis adempta erat*] Vid. supra XXXV. 12, et not. 25 ad XXXIV. 35.

12 • *Quum in fidem Achæorum*] Vid. supra XXXV. 13.

U. C. 563. A. C. 189. maxime autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo jugum accepissent, ne, id quod jam diu moliretur, Philopœmen exsulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atque exsulibus erat, interfectis, decreverunt, renunciandam societatem Achæis, legatosque extemplo Cephalleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio, quique Romanis Lacedæmonem dederent; orarentque eum, ut veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemque populi Romani accipiendam.

Achæi in Lacedæmonios bellum decernunt.

XXXII. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium civitatium, quæ ejus concilii erant, consensu bellum Lacedæmoniis indictum est. ne extemplo gereretur, hiems inpediit. Incursionibus tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam navibus a[r] mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit; jussuque ejus Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum adciti. Magna ibi non disceptatio modo, sed etiam[s] altercatio fuit. cui consul, quum alia, satis [13] ambitiose partem utramque fovendo, incerta respondisset, una denunciatione, ut bello abstinerent, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem inposuit. Utrimque legatio missa Romam est. exsules quoque Lacedæmoniorum suam caussam legationemque Achæis injunxerunt. Diophanes et Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. qui, dissidentes in republica, tum quoque minime inter se convenientes orationes habuerunt. Diophanes senatui disceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controversias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœmenis postulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus suis, quæ decressent, agere liceret: libertatemque sibi inlibatam, cujus ipsi auctores essent, præstarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat: novari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. ceterum responsum ita perplexum fuit, ut et Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent; et Lacedæmonii non omnia concessa iis interpretarentur. hac potestate inmodice Achæi ac superbe usi sunt.

Legati ab utrisque Romam mittuntur.

XXXIII. Philopœmeni continuatur magistratus: qui veris initio, exercitu indicto, castra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcendos auctores defectionis, et civitatem in pace futuram, si id fecissent[t], pollicens, et illos nihil indicta caussa passuros. Silentium præ metu ceterorum fuit. quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt; fide accepta ab legatis, vim abfuturam, donec

[r] *e* Gron. Crev. [s] *etiam* del. Bekk. [t] *fecisset* Ead.

13 *Ambitiose*] Molliter, et accommodate ad gratiam captandam.

U. C. 563. A. C. 189.

caussam dixissent. ierunt alii etiam inlustres viri, et [14] advocati privatis, et quia pertinere caussam eorum ad rempublicam censebant. Numquam alias exsules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines, quia nihil æque alienaturum animos civitatis videbatur. tunc exercitus totius prope antesignani exsules erant. Ii venientibus Lacedæmoniis ad portam castrorum agmine facto obcurrerunt. et primo lacessere jurgiis: deinde altercatione orta, quum accenderentur iræ, ferocissimi exsulum inpetum in Lacedæmonios fecerunt. Quum illi Deos et fidem legatorum testarentur, et legati et prætor submoveret turbas, et protegeret Lacedæmonios, vinculaque jam quosdam injicientes arceret, [15] crescebat tumultu concitato [u] turba. Et Achæi ad spectaculum primo concurrebant [x]. deinde vociferantibus exsulibus, quæ passi forent, et orantibus opem, adfirmantibusque simul, *Numquam talem occasionem habituros, si eam prætermisissent; fœdus, quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse;* accensa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui, ut ferirent, inclamavit, saxa conjecit: atque ita septemdecim [y], quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti sunt: sexaginta tres postero die comprehensi, a quibus prætor vim arcuerat, non quia salvos vellet, sed quia perire caussa indicta nolebat, objecti multitudini iratæ, quum aversis auribus pauca locuti essent, damnati omnes, et traditi sunt ad supplicium.

Lacedæmonii principes violantur ab exsulibus.

XXXIV. Hoc metu injecto, Lacedæmoniis imperatum primum, ut muros diruerent: deinde, ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent: tum, uti, quæ servitia tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent; qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi [z] Achæis jus esset. Lycurgi leges moresque abrogarent. Achæorum adsuescerent legibus institutisque. ita unius eos corporis fore, et de omnibus rebus facilius consensuros. [16] Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec ægrius passi sunt, quam exsules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis iis factum est. et, mentione inlata, externos auxiliares dimissos, et Lacedæmoniis adscriptos (ita

Leges pacis dictæ Lacedæmoniis.

[u] *concitata* Gron. *concita* Crev. [x] *concurrerunt*, Gron. Crev.
[y] *decem septem* Bekk. [z] *abducendi, vendendi* Ead.

14 * *Advocati privatis*] Adfuturi iis qui evocati fuerant, ob privatam cum iis necessitudinem.

15 *Crescebat tumultu concita turba*] Sic fere scripti, nisi quod alii *concitato*, alii, *concito*: unde Gronovius legendum judicavit *concita*. Vulgo editi habebant *crescebat tumultus concitata turba*: quod etsi tolerari poterat, Gronoviana emendatio magis placet.

16 *Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent*] Quia nempe muri a tyrannis exstructi, *deformes velut cicatrices ipsorum servitutis erant*, ut loquitur Lycortas, infra l. XXXIX. c. 37. Vid. ibi not. et not. 31 ad XXXIV. 38, supra.

U. C. 563. A. C. 189. enim vocabant, [17] qui a [t] tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos; priusquam dimitteretur exercitus, ire prætorem cum expeditis, et comprehendere id genus hominum, et vendere jure prædæ placuit. Multi comprehensi venierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est, quam Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinates [u], quem injuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem civitati, ex decreto vetere Achæorum, quod factum erat, Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc velut enervata civitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos adsueverant, sublata.

Disciplina Lycurgi sublata.

Comitia.

XXXV. A concilio, ubi apud consulem inter Achæos Lacedæmoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum caussa profectus Romam, creavit consules M. Valerium Messallam et C. Livium Salinatorem, quum M. Æmilium Lepidum inimicum, eo quoque anno petentem, dejecisset. Prætores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis consulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit; eique et collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem [x] Herculis signum Dei ipsius ex decemvirorum responso, et sejuges in Capitolio aurati a P. Cornelio positi. [18] consulem dedisse inscriptum est. Et duodecim [19] clipea aurata [y] ab ædilibus curulibus, P. Claudio Pulchro [z] et Ser. Sulpicio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumentarios [20] ob annonam compressam damnarunt. et ædilis plebis [a] Q. Fulvius Flaccus duo signa aurata, [21] uno reo damnato, (nam separatim accusaverant) posuit. collega ejus A. Cæcilius [22] neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebeii quinquies toti instaurati. M. Valerius Messalla inde et C. Livius Salinator consulatum idibus Martiis quum inissent [b], de republica, deque provinciis et exercitibus

U. C. 564. A. C. 188. M. Valerio, C. Livio Coss. Provinciæ.

[t] *ab* Bekk. [u] *Belbinites* Gron. Crev. [x] *æde* Bekk. [y] *ærata* Gron. Crev. [z] *Pulchro* del. Eæd. [a] *plebi* Bekk. [b] *iniissent* Gron. Crev.

17 **Qui a tyrannis liberati erant*] Servos a tyrannis libertate donatos.

18 *Consulem dedisse inscriptum est*] Mos fuit veterum, ut in donariis dedicandis, monumentisve consecrandis, honorum quos gessissent, ac præsertim consulatus mentionem facerent, seseque consules v. g. inscriberent, quamvis consulatus tempus tum exactum esset, quum ille titulus inscriberetur. Id invicte probat Perizonius, Animadv. Hist. c. 7. Igitur, licet Livius hic dubitare videatur; P. Cornelius dum inscripsit se consulem sejuges dedisse, significare tantum voluit se honore consulatus esse perfunctum, non vero tunc consulem se fuisse, quum illud donum daret.

19 *Clypea ærata*] An non potius, *aurata?* Et sic habet unus e MSS. Hearnii.

20 *Ob annonam compressam*] Ob compressum et retentum domi frumentum, unde annona arctior ac proinde carior facta fuerat.

21 *Uno reo damnato, (nam separatim accusaverant)*] Ædiles accusabant ad populum: populus judex erat. Itaque quem reum dicitur damnasse Q. Fulvius, is intelligendus est a Q. Fulvio ædili reus factus, a populo damnatus. Præterea solebant ædiles ambo simul accusare. Hic igitur observat Livius, hos ædiles separatum accusasse, id est, non communi consilio ambos iisdem reis, sed alium alii diem ad populum dixisse.

22 * *Neminem condemnavit*] Ex iis quos reos fecit, nemo condemnatus est.

senatum consuluerunt. De Ætolia et Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta est. comparare inter se, aut sortiri jussi, et novos exercitus, binas legiones, scribere, et ut sociis Latini nominis quina dena millia peditum, imperarent, et mille et[c] ducentos equites. Messallæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina jurisdictio evenit. Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem est sortitus.

U. C. 564. A. C. 188.

XXXVI. De exercitibus ita placuit. e[d] Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Bruttios traduci: et, qui in Sicilia esset, dimitti exercitum: et classem, quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispaniis legiones singulæ, quæ tum in iis provinciis erant, decretæ: et ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementum sociis imperarent, secumque transportarent. Priusquam in provincias novi magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum [23] pro collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis, [24] quod luce inter horam tertiam ferme et quartam tenebræ obortæ fuerant. et novemdiale sacrificium indictum est, quod in Aventino lapidibus pluisset. Campani, quum eos ex senatusconsulto, quod factum erat priore anno[e], censores Romæ censeri coëgissent[f], (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; et, si qui prius duxissent, ut habere eas, et ante eam diem nati[g], uti justi sibi liberi hæredesque essent. utraque res inpetrata. De Formianis Fundanisque municipibus et Arpinatibus C. Valerius Tappus[h] tribunus plebis promulgavit, uti iis suffragii latio (nam ante sine suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, quum intercederent, edocti, populi esse, non senatus jus suffragium, quibus velit, inpartiri[i], destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Æmilia tribu Formiani et Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atque in his tribubus tum primum ex Valerio plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quinctio, lustrum condidit. censa sunt[k] civium capita ducenta quinquaginta octo millia trecenta decem et octo[l]. Lustro perfecto, consules in provincias profecti sunt.

Exercitus.

Luce tenebræ obortæ.

XXXVII. Hieme ea, qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn.

[c] *et* del. Gron. Crev. [d] *ex* Bekk. [e] *quod priore anno factum erat* Gron. Crev. Bekk. [f] *coëgissent censeri* Bekk. [g] *nati ante eam diem* Ead. [h] *Tappo* Kreyss. Bekk. [i] *impertire* Bekk. [k] *sunt* del. Gron. Crev. [l] *trecenta octo* Ead.

23 *Pro collegio decemvirorum*] Videtur dici supplicatio imperata *pro collegio decemvirorum*, id est, ex deliberatione et jussu collegii decemvirorum, quemadmodum fere l. IV. c. 44, *pro collegii sententia*.

24 *Quod luce .... tenebræ obortæ fuerant*] Ob defectum solis. Vid. not. 13, ad l. XXXVII. c. 4, supra.

U. C. 564. A. C. 188. Legationes Asiæ ad Manlium.

Manlium, consulem primum, deinde pro consule, hibernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quæ cis Taurum montem incolunt, conveniebant. et ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quam de Gallis; ita lætior sociis erat de Gallis, quam de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat, quam feritas inmanium barbarorum, incertusque in dies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. itaque, ut quibus libertas, Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas, pro suis quæque facultatibus, adtulerant. Et ab Antiocho legati, et ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, et ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum juvisset. [25] Huic sexcenta [f] talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, quum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. civitatium legationes cum benignis responsis, lætiores etiam quam venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere jussi advehere; eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris, lustrato exercitu, profectus, die octavo Apameam venit. ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regios convehere jusserat, pervenit. [26] mille [g] et quingenta [h] talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in iis locis regio tenebatur præsidio. Adpropinquanti præfectus præsidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. A Perga, L. Manlio fratre cum quatuor millibus militum [27] Oroanda [i], ad reliquum pecuniæ ex eo, quod pepigerant, exigendum, misso, ipse, quia Eumenem regem et decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit.

Fœderis cum Antiocho leges.

XXXVIII. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc verba fere cum Antiocho conscriptum est. *Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus et conditionibus esto.*

[f] *Ei ducenta* Gron. Crev. [g] *duo millia* Kreyss. Bekk. [h] *quinquaginta* Crev. [i] *Œnoanda* et infra *Œnoandis* Gron.

25 *Ei ducenta talenta*] Magis placet *huic*; * hinc enim partitio quadrimembris incipit: *Huic* .... *Gallis* ... *civitatum legationes* ... *Antiochi legati*: † et eam in MSS. suis exstare monet Modius. *Ducenta talenta* sunt marcæ argenti 18,750.

26 *Mille et quinquaginta talenta*] Scribe *duo millia et quingenta*, ex Polyb. in Excerpt. Leg. 35, et Livio ipso supra lib. XXXVII. c. 45. RUBENIUS. Porro talenta 2500 sunt marcæ argenti Paris. 234,375.

27 *Oroanda*] Hic Sigonius legi jussit *Œnoanda*, et similiter c. 39, *ab Œnoandis*. Ei nimis facile obsecutæ sunt Gronovianæ editiones, refragante Polybio, Legat. 35, refragante et ipsa re. Si quidem hic pecuniæ exiguntur ex pactione quæ cum *Oroandensibus* facta memoratur supra c. 18. Et hoc igitur loco, et c. 39, reponendam duximus veterem lectionem. Hoc debemus Cellario, quem adi l. III. Geogr. Antiq. c. 4. Idem mendum correximus et c. 45, infra.

Ne quem exercitum, qui cum populo Romano [28] *sociisve*[k] *bellum* U. C. 564.
gesturus erit, rex per fines regni sui, eorumve[l], *qui sub ditione* A. C. 188.
ejus erunt, transire sinito: neu commeatu, neu qua alia ope juvato. Idem Romani sociique Antiocho, et iis, qui sub imperio ejus erunt, præstent. Belli gerendi jus Antiocho ne esto cum iis, qui insulas colunt, neve in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum montem [29] *usque ad Tanaim*[m] *amnem, et a valle Tauri usque ad juga, qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto, ex iis oppidis, agris, castellisque, quibus excedat. si qua extulit, quæ quoque oportebit,* [30] *recte restituito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium cives, quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho intraque fines ejus regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant*[n]. *Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosque sunt, iis jus abeundi manendique esto. Servos seu fugitivos, seu bello captos, seu qui*[o] *liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito et naves longas armamentaque earum:* [31] *neve plures, quam decem naves actuarias, (nulla quarum*[p] *plus quam triginta remis agatur) habeto: neve monerem ex belli caussa, quod ipse inlaturus erit. Neve navigato citra* [32] *Calycadnum, neve*[q] *Sarpedonem*[r] *promontoria: extra quam, si qua navis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi jus ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique jus item*[s] *esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent, quibus Antiochus dedit, et*[t] *ex iis præ-*

[k] *sociisque* Gron. [l] *eorumque* Ead. [m] *Halyn* Kreyss. Bekk. [n] *redeunto* Eæd.
[o] *quis* Bekk. [p] *quarum* del. Gron. Crev. *quarum nulla* Kreyss. [q] *neu* Bekk.
[r] *Sarpedonium* Kreyss. Bekk. [s] *item jus* Bekk. [t] *et* del. Gron. Crev.

28 *Sociisve . . . . . eorumve*] Sic prisci editi. Gronovianæ editiones *sociisque . . . eorumque:* minus apposite.

29 *Usque ad Tanaim amnem*] Imo *Halyn*, quod recte Gronovius post Budæum annotavit. Tanais procul ab his regionibus abest. Favet huic emendationi codex Vict. qui habet *usque Acharym amnem.*

30 * *Recte restituito*] Vid. not. 24, ad XXXIV. 35.

31 *Neve plures quam decem naves actuarias*] Hic dissentit Livius a Polybio, qui decem naves constratas Antiocho concessas esse dicit, nullam actuariam. Gronovius Livii verba ad Polybiani contextus normam refingere nititur. Sed hic Polybium potius corruptum esse crediderimus. Itaque hæc videtur esse hujus loci sententia. Monerem distinguit Livius a nave actuaria. Monerem itaque intelligimus navem longam minimæ formæ, ut quæ uno ordine remorum agatur: sed tamen altiorem et validiorem actuaria, quæ aperta erat. Jubetur ergo Antiochus tradere naves omnes longas, quas tunc temporis habeat. Conceduntur ei decem actuariæ naves pacem agenti. Si bellum ipse inferat, nihilo plus navium habere ei permittitur. Si bello lacessatur, licet ei naves longas parare, sed moneres, nec definitur earum numerus. Hæc nobis maxime probabilia videntur. Ceterum qui locum hunc fusius tractatum videre voluerit, legat bene longam Jac. Gronovii dissertationem epistolicam ad Jo. Georgium Grævium, tom. II. Liviano.

32 *Calycadnum*] Olim *Calycandrum*. Sigonius emendavit ex Appiano in Syriac. et Strabone.

U. C. 564. *sidia deducito; utique recte tradantur, curato.* [33] *Argenti probi*
A. C. 188. *duodecim millia Attica talenta*[r] *dato intra duodecim annos pensionibus æquis, (talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat)* [34] *et tritici quingenta quadraginta millia modiûm. Eumeni regi* [35] *talenta trecenta quinquaginta intra quinquennium dato: et pro frumento,* [36] *quod æstimatione fiat, talenta centum viginti septem. Obsides Romanis viginti dato, et triennio mutato; ne minores octonûm denûm annorum, neu majores quinûm quadragenûm. Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi jus esto; dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat. Controversias inter se jure ac judicio disceptanto, aut, si utrisque placebit, bello.* De Hannibale Pœno, et Ætolo Thoante, et Mnasimacho[s] Acarnane, et Chalcidensibus Eubulida et Philone, dedendis, in hoc quoque fœdere adscriptum est. et ut, si quid postea addi, demi, mutarive placuisset, ut id salvo fœdere fieret.

XXXIX. Consul juravit in hoc fœdus[t]. ab rege qui exigerent jusjurandum, profecti Q. Minucius Thermus et L. Manlius, qui tum forte ab Oroandis rediit. et Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisceretur; quæque ibi naves regiæ essent, concideret cremaretque. Profectus ab Epheso, quinquaginta tectas naves aut concidit, aut

[r] *talenta Attica duodecim millia* Bekk. [s] *Mnasilocho* Kreyss. Bekk.
[t] *in hoc fœdus juravit* Bekk.

33 *Argenti probi duodecim millia Attica talenta .... Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat*] Atqui talentum Atticum sexaginta minarum est. Mina autem Attica par censetur Romanæ libræ. Gronovius l. III. de Pec. Vet. c. 3, ut hanc difficultatem tollat, emendat ex Polybio. *Argenti probi Attici* (ἀργυρίου Ἀττικοῦ ἀρίστου) *duodecim millia talentûm.* Talentum autem octoginta librarum ponderibus Romanis, Ægyptium est, ut testatur Varro apud Plinium, l. XXXIII. c. 3. Porro quod hic exiguntur ejusmodi talenta, quum talenta tantum Euboica, quæ minora sunt Atticis, postulentur in conditionibus a Scipione latis, supra l. XXXVII. c. 45, id quidem mirum videri non debet. Præterquam quod enim nullum unquam hostem ita contempserunt Romani, ut Antiochum, sæpe senatus populusque Romanus aliquid addebant ad leges fœderum ab imperatoribus dictas. Exemplum insigne habes in Lutatiano fœdere, de quo supra l. XIX. capp. 60 et 61. Ceterum duodecim millia talentûm, quorum unumquodque octoginta pondo pendat, paria sunt marcis argenti 1,500,000. Aliter, et quidem peringeniose, nodum hunc de talentis quæ octoginta librarum Romanarum esse debeant, solvit Clar. Labarreus, Disputatione de ponderibus, t. VI. Commentariorum regiæ Inscriptionum [Lit]terarum Academiæ. Ex ejus mente talentum vulgare par erat libris Romanis pondo 70. Sed quia Romanis hic mos erat, ut quidquid auri argentique ad officinam monetæ flandum feriendum afferretur, ex eo octavam partem lucraretur respublica, ideo non libris 70, quod genuinum erat talenti pondus, sed 80, talentum sibi ab Antiocho solvendum æstimant. Nobis non licet hanc conjecturam sequi, propterea quod minam facimus parem libræ Romanæ, drachmam denario, ex vulgari antiquorum æstimatione; ac proinde talentum nobis est, ut Varroni apud Plinium l. XXXV. c. 11, *sex millium denariorum*, librarum Romanarum 60.

34 *Et tritici quingenta quadraginta millia modiûm*] Modios nostrates 416,250.

35 *Talenta trecenta quinquaginta*] Si hæc sunt talenta Attica, ut solet intelligi, quando talentum absolute ponitur, fiunt marcæ argenti 32,812, cum unciis 4.

36 *Quod æstimatione fiat*] Latet mendum in voce *fiat.* Id arguit Polybius, qui habet καθὼς ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος. Jussus erat Antiochus Eumeni reddere quod frumenti reliquum erat ex eo quod patri debebatur. Hic pro illo frumento dare jubetur talenta centum viginti septem, ex æstimatione quam ipse fecerat: id est, ex pretio quo ipse frumentum taxaverat. Talenta Attica centum viginti septem efficiunt marcas argenti 11,906, cum unciis 2.

incendit. Telmissum[u] eadem expeditione, territis subito adventu classis oppidanis, recepit. Ex Lycia protinus, jussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius quum inter cetera, quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset; deinde caussas[x] civitatium, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ, Eumenis beneficio[y], cui desponderat per eos dies filiam, remissa, in amicitiam est acceptus. Civitatium autem cognitis caussis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, et cum populo Romano senserant, iis inmunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni jusserunt. nominatim præterea [37] Colophoniis, qui in Notio habitant, et [38] Cymæis, et Mylasenis[z] inmunitatem concesserunt. Clazomeniis, super inmunitatem, et Drymusam[a] insulam dono dederunt: et Milesiis, quem sacrum adpellant, agrum restituerunt: et Iliensibus Rhœteum et Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria. eadem et Dardanum liberandi caussa fuit. Chios quoque, et Smyrnæos, et Erythræos, pro singulari fide, quam eo bello præstiterunt[b], et agro donarunt, et in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus et ager, quem ante bellum habuerant, redditus; et, ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodiis adfirmata, quæ data priore decreto erant; Lycia et Caria datæ usque ad Mæandrum amnem, præter Telmissum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa et Lysimachiam, castella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Asia Phrygiam utramque, (alteram ad Hellespontum, majorem alteram vocant) et Mysiam, quam Prusias rex ademerat, ei restituerunt: et Lycaoniam, et Milyada, et Lydiam, et nominatim urbes Tralles, atque Ephesum, [39] et Telmissum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem et Antiochi legatos quum esset; quia pars ejus citra, pars ultra Taurum est, integra res ad senatum rejicitur.

U. C. 564.
A. C. 188.

Res regum et urbium compositæ.

XL. His fœderibus decretisque datis, Manlius, cum decem legatis omnique exercitu ad Hellespontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene ser-

Gallis leges dictæ.

[u] *Telmessum* Gron. Crev. [x] *causas deinde* Bekk. [y] *beneficio Eumenis* Ead.
[z] *et Cymeis et Milesiis* Gron. [a] *Drymussam* Kreyss. Bekk. [b] *præstiterant* Crev.

37 * *Colophoniis qui in Notio habitant*] Notium, *oppidum Colophonium* erat, et sic designatur a Livio supra XXXVII. 26.

38 *Cymeis et Mylasenis*] Scribendum est *Cymæi*, non *Cymei*; Græce Κυμαῖοι. Jam pro *Milesiis* reposuimus *Mylasenis*, auctore Polybio, et faventibus MSS. et vett. editis, qui exhibent sive *Milosenis*, sive *Milesenis*.

39 *Et Telmissum*] Tamen supra, lib. XXXVII. c. 56, Telmissum excipitur; tanquam neque Rhodiis danda, neque Eumeni.

U. C. 564. A. C. 188. Manlius in Europam trajicit.

varent, dixit; denunciavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, et Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam trajecit. inde, per Chersonesum modicis itineribus grave præda omnis generis agmen trahens, Lysimachiæ stativa habuit; ut quam maxime recentibus et integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem, Melana quem vocant, inde postero die Cypsela pervenit. a Cypselis via decem millium fere silvestris, angusta, confragosa excipiebat. propter cujus difficultatem itineris in duas partes divisus exercitus. et præcedere una jussa, altera magno intervallo cogere agmen, media inpedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaque alia præda. Itaque, quum [x] per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astii, et Cæni, et Maduateni, et Coreli [y], ad ipsas angustias viam circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum [z] fraude id factum. eum scisse, non alia, quam per Thraciam, redituros Romanos, et quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se moverunt, donec armati transirent. postquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum adpropinquantes, inpedimenta et sarcinas invadunt. cæsisque custodibus, partim ea quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus jumenta abstrahere. Unde postquam clamor primum ad eos, qui, jam ingressi saltum, sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrimque in medium concurritur, et inordinatum simul pluribus [a] locis prœlium conseritur. Thracas præda ipsa inpeditos oneribus, et plerosque (ut ad rapiendum manus vacuas haberent) inermes, ad cædem præbet; Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos obcursantibus [b], et latentibus interdum per cavas valles, prodebat. ipsa etiam onera plaustraque, ut fors tulit, his aut illis incommode objecta, pugnantibus inpedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. Prout locus iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus, (alii enim pluribus, quam ipsi erant, alii paucioribus, obcurrerant) varia pugnæ fortuna est. multi utrimque cadunt. Jam nox adpetebat, quum prœlio excedunt Thraces, non fuga vulnerum aut mortis, sed quia satis prædæ habebant.

Thraces eum invadunt.

XLI. Romanorum primum agmen extra saltum [40] circa

[x] *ita cum* Bekk. [y] *Cœletæ* Gron. Crev. [z] *Macedonum regis* Bekk.
[a] *pluribus simul* Ead. [b] *incursantibus* Gron. Crev.

40 *Circa templum Bendidium*] *Bendis*, ut Hesychius, lingua Thracum Diana ...ur: unde et *Bendidia* ejus feriæ Athenis vocabantur. Turnebus, l. XIV. Advers. c. 11.

templum Bendidium castra loco aperto posuit: pars altera ad custodiam inpedimentorum medio in saltu, duplici circumdata vallo, mansit. Postero die, prius explorato saltu, quam moverent, primis se conjungunt. In eo prœlio, quum et inpedimentorum pars et calonum, et milites aliquot, quum passim toto prope saltu pugnaretur, cecidissent, plurimum Q. Minucii Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum est. inde Æniorum fines præter Apollinis, [41] Zerynthium [c] quem vocant incolæ, templum superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus [42] confragosæ, quam priores: sed, quia nihil silvestre circa est, ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eamdem spem prædæ Thrausi (gens et ipsa Thracum) convenere: sed, quia nudæ valles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, prœlio tamen justo, acie aperta, conlatis signis [d] dimicandum erat. Conferti subeuntes cum clamore, inpetu facto, primum expulere loco hostes; deinde avertere. fuga inde cædesque, suis ipsos inpedientibus angustiis, fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren adp llant) posuerunt castra. postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit; triduumque ibi, frumentum accipientes, manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex navibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab stativis diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum Neapolim perventum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas, dies noctesque, etsi non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam caussam, quam quod prædæ minus, quod peteretur, fuerat. Quamquam tum quoque Claudius auctor est, ad quindecim millia Thracum, præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ obcurrisse. quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eumdem mox, quum jam, Mutines, in medio elephantis conlocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse. atque inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum

U. C. 564.
A. C. 188.

Alterum prœlium.

[c] *Zerynthum* Gron. [d] *signis collatis* Bekk.

41 *Zerynthium quem vocant incolæ*] *Zerynthium* reposuimus ex MSS. Gelenii pro *Zerynthum*, quod præferunt Gronovianæ editiones. Zerynthius Apollo dicebatur a Zeryntho antro, et urbe cognomine. Ceterum vox *quem* videtur hinc ableganda, quæ facile suppleri potest, et videtur huc, invito Livio, qui libenter genus hoc provocabuli supprimit, irrepsisse.

42 * *Confragosæ*] Asperæ ac difficiles ob inæqualia vallium colliumque.

U. C. 564. A. C. 188.

Apolloniam quum pervenisset, nondum adeo hiberno contemto mari, ut trajicere auderet, Apolloniæ hibernavit.

XLII. Exitu prope anni M. Valerius consul ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia re gesta[a], ut ea probabilis moræ caussa esset, quod solito serius ad comitia venisset. Comitia consulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Kalendas Martias. creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die prætores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, [43] L. Terentius Massiliota[b], Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitiis perfectis, quas provincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum consul. decreverunt duas Romæ, juris dicundi caussa; duas extra Italiam, Siciliam et Sardiniam; duas in Italia, Tarentum et Galliam. et extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri jussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus et L. Manlius, quod legatos Karthaginienses pulsasse dicebantur, jussu M. Claudii prætoris urbis per feciales traditi sunt legatis, et Karthaginem avecti. In Liguribus magni belli, et gliscentis in dies magis, fama erat. itaque consulibus novis, quo die de provinciis et de republica retulerunt, senatus utrisque[c] Ligures provinciam decrevit. Huic senatusconsulto Lepidus consul intercedebat, *Indignum esse* prædicans, *consules ambos in valles Ligurum includi. M. Fulvium et Cn. Manlium biennium jam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos, regnare. Si exercitus in his terris esse placeat, consules iis potius, quam privatos, præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio venditantes. Si eas provincias exercitibus obtinere opus esset;* [44] *sicut M'. Acilio L. Scipio consul, L. Scipioni*[d] *M. Fulvius et Cn. Manlius successissent consules: ita Fulvio Manlioque C. Livium et M. Valerium consules debuisse succedere. nunc certe, perfecto Ætolico bello, recepta ab Antiocho Asia, devictis Gallis, aut consules ad exercitus consulares mitti, aut reportari*

Comitia.

Qui pulsarant Pœnos legatos, traditi.

U. C. 565. A. C. 187. M. Æmilio, C. Flaminio Coss.

Ligures provincia Coss.

[a] *gesta re* Bekk. [b] *Massaliota* Gron. Bekk. *Massa* Crev. [c] *utrique* Gron. Crev. [d] *L. Scipio consul, L. Scipioni* l. *L. Scipioni consulibus* Eæd.

43 *L. Terentius Massa*] Cognomen hujus prætoris legitur hoc loco in editis *Massaliota*: in Vict. codice *Nasica*. Reposuimus *Massa*, quomodo supra l. XXXI. c. 50, et infra l. XL. c. 35.

44 *Sicut Man. Acilio, L. Scipioni consulibus M. Fulvius et Cn. Manlius successissent*] Hæc non omnino accurata sunt. Neque enim collegæ fuerunt Man. Acilius et L. Scipio, quemadmodum M. Fulvius et Cn. Manlius; nec eodem anno imperium habuerunt, hic in Asia, ille in Ætolia. Sed Man. Acilio L. Scipio, L. Scipioni Cn. Manlius successit, collega interim M. Fulvio bellum Ætolicum semestri spatio intermissum redintegrante. Ceterum hanc culpam librariorum esse, non Livii, ostendit Victorini codicis scriptura: *Sicut M. Tullio L. Scipio consul, L. Scipioni M. Fulvius et M. Manlius successissent.* Lege *Man. Acilio* pro *M. Tullio*, et *Cn. Manlius* pro *M. Manlius*: jam omnia sana sunt.

legiones inde, reddique tandem reipublicæ debere. Senatus, his auditis, in sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, et exercitus inde deducere ac redire Romam, placuit. U. C. 565. A. C. 187.

XLIII. Inimicitiæ inter M. Fulvium et M. Æmilium consulem erant: et super cetera Æmilius, serius biennio se consulem factum M. Fulvii opera, [45] ducebat [e]. itaque ad invidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum, [46] subornatos criminibus, introduxit. Qui *sibi, quum in pace essent,* [47] *imperataque a* [f] *prioribus consulibus fecissent, et eadem præstare obedienter M. Fulvio parati essent, bellum inlatum* questi, *agros primum depopulatos, terrorem direptionis et cædis urbi injectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde et obpugnatos se, et* [48] *omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendiis, ruinis, direptione urbis: conjuges, liberos in servitium abstractos: bona ademta, et, quod se ante omnia moveat, templa tota urbe spoliata ornamentis. simulacra Deûm, Deos immo ipsos, convulsos ex sedibus suis, ablatos esse;* [49] *parietes postesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur et supplicent, Ambraciensibus superesse* [g]. Hæc querentes, interrogando [50] criminose ex composito, consul ad plura, velut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis Patribus, alter consul C. Flaminius M. Fulvii caussam excepit: qui, *veterem et obsoletam viam* [h] *ingressos Ambracienses,* dixit. [51] *Sic M. Marcellum a Syracusanis, sic Q. Fulvium a Campanis accusatos. quin* [52] *eadem opera T. Quinctium a Philippo rege, M'. Acilium et L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium a Gallis, ipsum M.* [i] *Fulvium ab Ætolis et Cephalleniæ populis accusari paterentur. Ambraciam obpugnatam et captam, et signa inde ornamentaque ablata, et cetera facta, quæ captis*

Fulvium Ambracienses accusant.

Defendit C. Flaminius.

[e] *dicebat* Crev. [f] *a* del. Ead. [g] *non superesse* Gron. [h] *viam et obsoletam* Bekk. [i] *M.* del. Gron. Crev.

45 *Dicebat*] Sic Andreas et Vict. codex. Nec videmus cur Gronovianæ editiones id mutatum voluerint in *ducebat*.

46 * *Subornatos criminibus*] Clam instructos criminationibus.

47 *Imperataque prioribus consulibus fecissent*] Sic supra, l. XXXV. c. 17, *Antiocho si Smyrna et Lampsacus imperata faciant.* Vulgati habent *a prioribus*. Sed Andreas, et unus e MSS. Hearnii, et noster Victor. omittunt particulam *a*.

48 * *Omnia exempla belli edita in se*] Vid. not. ad XXIX. 27.

49 *Parietes postesque nudatos, quos adorent .... Ambraciensibus superesse*] Secuti sumus auctoritatem librorum, tum a Gelenio, tum a Gronovio, tum ab Hearnio inspectorum, qui sic habent, quomodo edi curavimus. Sensus est, nihil aliud superesse Ambraciensibus, quod adorent, ad quod conversi precentur et supplicent, nisi parietes postesque nudatos, ablatis a M. Fulvio deorum simulacris. In vulgatis legitur: *parietes postesque nudatos,* supple, esse. *Quos adorent, ad quos conversi precentur et supplicent, Ambraciensibus non superesse.*

50 * *Criminose*] Accusatorie; ita ut iis occasionem præberet novarum in Fulvium criminationum.

51 * *Sic M. Marcellum*] De his accusationibus Syracusanorum in Marcellum, Campanorum in Q. Fulvium, egit Livius l. XXVI. c. 26, et seqq.

52 * *Eadem opera*] Uno tenore, pariter simulque.

U. C. 565. A. C. 187. *urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium censetis, Patres conscripti? qui ob has res gestas triumphum a vobis postulaturus sit; Ambraciam captam, signaque, quæ ablata criminantur, et cetera spolia ejus urbis ante currum laturus,* 53 *et fixurus in postibus suis. Nihil est, quod se ab Ætolis separent. eadem Ambraciensium et Ætolorum caussa est. Itaque collega meus vel in alia caussa inimicitias exerceat, vel, si in hac utique mavult, retineat Ambracienses suos in adventum M. Fulvii. Ego nec de Ambraciensibus, nec de Ætolis decerni quidquam, absente M. Fulvio, patiar.*

XLIV. Quum Æmilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, insimularet, et tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret[i]; certamine consulum biduum absumtum est. nec præsente Flaminio decerni quidquam videbatur posse. Captata occasio est, quum æger forte Flaminius abesset; et, referente Æmilio, senatusconsultum factum est, *Ut Ambraciensibus omnes suæ res*[k] *redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur: portoria, quæ vellent, terra marique caperent, dum eorum inmunes Romani ac socii Latini nominis essent. Signa aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse, de iis, quum M. Fulvius Romam revertisset, placere ad collegium pontificum referri, et, quod ii censuissent, fieri.* Neque his contentus consul fuit, sed postea per infrequentiam adjecit senatusconsultum[l], 54 *Ambraciam non videri vi captam esse*[m]. Supplicatio inde, ex decemvirorum decreto, pro valetudine populi fuit per triduum, quia gravis pestilentia urbem atque agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati consules, et delectu perfecto, (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Romam venit, cui quum ab Ser. Sulpicio prætore senatus ad ædem Bellonæ datus esset, et ipse, commemoratis rebus ab se gestis, postulasset, ut ob eas Diis inmortalibus honos haberetur, sibique triumphanti urbem invehi liceret; contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, et ante alios L. Furius Purpureo, et L. Æmilius Paullus.

(S. C. in gratiam Ambraciensium.) (Manlius petit triumphum.)

XLV. *Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ caussa,* 55 *fœderisque et*[n] *legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum. Cn. Manlium summa ope tetendisse, ut eam pacem turbaret, et Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidiis exciperet: sed illum, cognita fraude consulis, quum sæpe conloquiis petitis captatus esset, non congressum*

(Legati ipsius contradicunt.)

[i] *rediret* Gron. Crev. [k] *suæ res omnes* Bekk. [l] *senatusconsulto* Gron. Crev. [m] *vi captam esse non videri* Bekk. [n] *et* del. Ead.

53 *Et fixurus in postibus suis*] Vid. not. 29, l. XXXIV. c. 44. ad l. X. c. 7.

54 *Ambraciam non videri*] Vid. not. 48, ad l. XXXIV. c. 44.

55 *Fœderisque et legum*] Dele copulam *et*, quæ abest ab MSS. Thuanæo et Victor.

modo, sed conspectum etiam ejus vitasse. Cupientem transire U. C. 565.
Taurum ægre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ A. C. 187.
prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admovisse[o] *tamen exercitum, et prope ipsis jugis* [56] *ad divortia aquarum castra posuisse. Quum nullam ibi*[p] *caussam belli inveniret, quiescentibus regiis, circumegisse exercitum ad Gallogræcos: cui nationi non ex senatus auctoritate, non populi jussu, bellum inlatum. quod quem umquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Hannibalis et Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatum, populum jussisse. sæpe legatos ante missos, res repetitas, postremo, qui bellum indicerent, missos. Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum populi Romani bellum, et non tuum privatum latrocinium ducamus*[q]*? At eo ipso contentus fuisti; recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumseras: an et per omnes amfractus viarum, quum ad bivia consisteres, ut, quo flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eo* [57] *consul mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ, Lycaoniæque, et Phrygiæ recessus omnes atque angulos peragrasti, stipem a tyrannis castellanisque deviis colligens? Quid enim tibi* [58] *cum Oroandis? quid cum aliis æque innoxiis populis? Bellum autem ipsum, cujus nomine triumphum petis, quo modo gessisti? Loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu vero recte, ut Diis inmortalibus honos habeatur, postulas: primum, quod pro temeritate imperatoris,* [59] *nullo jure gentium*[r] *bellum inferentis, pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod belluas, non hostes, nobis objecerunt.*

XLVI. [60] *Nolite*[s] *nomen tantum existimare mixtum esse Gallogræcorum. multo ante et corpora et animi mixti ac vitiati sunt. An, si illi Galli essent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuncius illinc redisset? Bis cum iis pugnatum est, bis loco iniquo subiit, in valle inferiore pedibus pene hostium aciem subjecit. ut*[t] *non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda injicerent, obruere nos potuerunt*[u]*. Quid igitur incidit? Magna fortuna populi Romani est, magnum et terribile nomen. Recenti ruina Hannibalis, Philippi, Antiochi,* [61] *prope adtoniti*

[o] *retentum admosse* Bekk. [p] *ibi nullam* Ead. [q] *dicamus* Gron. Crev.
[r] *gentium jure* Bekk. [s] *Nolito* Gron. [t] *ut, si* Gron. Crev. [u] *poluerint* Eæd.

56 *Ad divortia aquarum*] Divortia aquarum, inquit Turnebus, l. XIV. Advers. c. 11, juga sunt, unde in diversa aquæ et cœlestes et perennes divertunt.

57 *Consul mercenarius . . . stipem a tyrannis . . . . . colligens*] Non immerito objectam esse Manlio avaritiam docet Polybius uno verbulo, quod in Excerpt. Leg. 31, reperitur. Nam quum Isiondenses, de quibus Livius c. 15, supra, auxilium ejus adversus Telmissenses implorarent, *ipse*, inquit Polybius, *hanc sibi offerri a propitio Mercurio prædam putans, illico in Pamphyliam flexit iter.*

58 *Cum Oroandis*] Vid. not. 27, ad c. 37, supra.

59 * *Nullo jure gentium*] Sine ulla ex iis belli causis quæ jure gentium legitimæ habentur.

60 *Nolite*] Mendum hic insederat Gronovianas editiones: *nolito.*

61 *Prope attoniti erant. Tantæ corporum moles, fundis sagittisque . . . . consternati sunt*]

U. C. 565. A. C. 187. *erant, tantæ corporum moles. Fundis*[q] *sagittisque in fugam consternati sunt: gladius in acie cruentatus non est Gallico bello:* [62] *velut avium examina, ad crepitum primum missilium avolavere. At, Hercule, nos iidem, (admonente fortuna, quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset) quum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus, cæsi, fugati, exuti inpedimentis sumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paullo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, perisset, cum multis viris fortibus cecidit:* [63] *exercitus, spolia regis Antiochi referens, trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi inpedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hostes senatus aut populus Romanus dedisset. Sic huic L. Scipioni, sic illi M'. Acilio de rege Antiocho, sic paullo ante T. Quinctio de rege Philippo, sic P. Africano de Hannibale, et Pœnis, et Syphace, triumphus datus.* [64] *et minima illa, quum jam senatus censuisset bellum, quæsita tamen sunt, quibus nunciandum esset: ipsis utique regibus nunciaretur; an satis esset, ad præsidium aliquod nunciari?* [65] *Vultis ergo hæc omnia pollui et confundi? tolli fecialia jura? nullos esse feciales? fiat (pace Deûm dixerim) jactura religionis: oblivio Deorum capiat pectora vestra. Num senatum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri, velint, jubeantne cum Gallis bellum geri? Modo certe consules Græciam atque Asiam volebant. tamen perseverantibus vobis, Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt. Merito ergo a vobis, prospere bello gesto, triumphum petent, quibus auctoribus gesserunt.*

Manlius se defendit.

XLVII. Talis oratio Furii et Æmilii fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. *Tribuni plebis antea solebant triumphum postulantibus adversari, Patres conscripti. Quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum, hoc dederunt, ut non solum silentio*

[q] *erant. Tantæ corporum moles fundis* Crev. Kreyss. Bekk.

Verbum *consternati sunt* refertur ad Gallos, qui hic designantur per hæc verba, *tantæ corporum moles:* prorsus quasi scripsisset Livius: Galli, tantæ corporum moles, consternati sunt. Porro male distinguitur hic locus in vulgatis: *prope attoniti erant, tantæ corporum moles. Fundis sagittisque* . . . Qui enim opponuntur stupor ille quo defixi steterunt, et corporum moles? At mirum est profecto vasti et proceri corporis homines fundis sagittisque in fugam consternatos esse.

62 *Velut avium examina*] Sigonius e libro suo affert *apium:* in Victorino legitur *apum*. Utrumlibet parum interest. Sed ad *apes* aptissime referuntur et ipsa vox *examina*, et *crepitus* ille quo fugantur.

63 *Exercitus . . . trifariam dissipatus . . . . delituit*] Intellige nomen *exercitus* inniti verbo *delituit*, ita ut triplex hoc membrum, *alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta*, connectendum sit his vocibus, *trifariam dissipatus*, tanquam iis explicandis appositum.

64 *Et minima illa . . . . quæsita tamen sunt*] Consulti sunt feciales de his, quæ hand sane magni momenti esse videantur, nempe, utrum regibus ipsis nunciari oporteret, an etc. Id factum memoravit Livius quum in Philippo, l. XXXI. c. 8, tum in Antiocho, l. XXXVI. c. 3.

65 *Vultis ergo*] Thuan. *Velitis ergo*, quod

comprobarent honorem meum, [66] *sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse. Ex decem legatis, si Diis placet, quod consilium* [r] *dispensandæ cohonestandæque victoriæ imperatoribus majores dederunt nostri, adversarios habeo. L. Furius* [s], *L. Æmilius currum triumphalem me conscendere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt; quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum a me gestarum. Nullius equidem invideo honori, Patres conscripti. Vos* [67] *tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, inpedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate vestra deterruistis. triumphavit, quem non bellum injustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici jactabant. Ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis conlatis toties pugnavi, qui plus quadraginta millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui, non triumpho modo fraudor; sed caussam apud vos, Patres conscripti, accusantibus meis ipse legatis dico* [t]. *Duplex eorum, ut animadvertistis, Patres conscripti, accusatio fuit. nam, nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, et gestum temere atque inprudenter, dixerunt. non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti. Non sum postulaturus a vobis, Patres conscripti, ut, quæ communiter de inmanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoque, qui Asiam incolunt, existimetis* [68] *Gallis. Remota* [u] *universæ gentis infamia atque invidia, per se ipsos æstimate. Utinam rex Eumenes, utinam Asiæ civitates omnes adessent, et illos potius querentes, quam me accusantem, audiretis! Mittite, agedum, legatos circa omnes Asiæ urbes, et quærite, utra* [x] *graviori servitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: quum vix redimendi captivos copia esset, et mactatas humanas hostias inmolatosque liberos suos audirent. Stipendium, scitote, pependisse socios vestros Gallis: et nunc, liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si a me foret cessatum.*

U. C. 565.
A. C. 187.

[r] *concilium* Gron. [s] add. *et* Kreyss. Bekk. [t] *legatis dico* Gron. Kreyss. Bekk. [u] *qui terras has incolunt, existimetis. Gallos remota etc.* Gron. Crev. [x] *utrum a* Eæd.

non temere fastidiendum. Sic l. V. c. 53, *Velitisne illos Romanos, vos Veientes esse?* Jac. Gronovius.

66 * *Sed referre etiam*] Jus referendi ad senatum, sive senatum consulendi de iis quæ viderentur ad rempublicam pertinere, habebant tribuni plebis.

67 *Tribunos plebei ..... impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum*] De hoc Fabio duobus tantummodo locis egit Livius, nempe c. ult. l. XXXVII. et c. 39 hujus libri, nec ullam hujus certaminis tribunorum adversus eum mentionem fecit.

68 *Gallos .... per seipsos æstimate*] Recte observat Perizonius vocem *Gallos* hic suspectam esse debere locum accuratius inspicienti. Neque enim communiter de Gallis universis, sed de illis proprie qui Asiam incolebant, agitur. Videmur igitur legere debere, quomodo in Moguntina editione habetur, cui accedit unus e MSS. Hearnii: *ea de illis quoque, qui terras has incolunt, existimetis Gallis. Remota universæ gentis infamia atque invidia, per se ipsos æstimate.*

U. C. 565. A. C. 187. XLVIII. *Quo longius Antiochus emotus esset, hoc inpotentius in Asia Galli dominarentur: et, quidquid est terrarum citra Tauri juga, Gallorum imperio, non vestro, adjecissetis. At enim sunt quidem ista vera. etiam*[x] [69] *Delphos, quondam commune*[y] *humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli spoliaverunt: nec ideo populus Romanus his bellum indixit, aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in jure ac ditione vestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animadvertendumque, quid in his terris fieret; et hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem inmunitatemve civitatibus datis, quo aliis fines adjicitis, alias agro multatis, aliis vectigal inponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, ut pacem terra marique habeant.* [70] *An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ dedistis, regi Eumeni, rata libertas civitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor; tamquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te, L. Scipio, adpello, cujus ego mihi, succedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab Diis inmortalibus precatus sum; te, P. Scipio, qui legati jus, collegæ majestatem, et apud fratrem consulem, et apud exercitum habuisti; sciatisne, in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaveritis, ut cum hostibus justis? cecideritis? spolia eorum retuleritis?* [71] *Atqui cum Antiocho,* [72] *non cum Gallis, bellum et*[z] *senatus decreverat, et populus jusserat. sed simul, ut opinor, cum his decreverant jusserantque, qui* [73] *intra ejus præsidia*[a] *fuissent. ex quibus, præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, et cum quo nominatim fœdus ut fieret, mandaveratis, omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma adversus nos tulerunt. In qua caussa quum Galli ante omnes fuissent, et reguli quidam, et tyranni; ego tamen et cum aliis, pro dignitate imperii vestri coactis*

x *ista: verum etiam* Bekk. y *Delphos quondam, commune* Kreyss. Bekk.
z *et* l. *his* Gron. a *præsidia ejus* Bekk.

69 * *Delphos . . . umbilicum Orbis terrarum*] Sic Græci quamplurimi, et post eos Latini. Vid. Cellar. Geogr. Ant. l. I. c. 4.

70 *An, nisi præsidia*] Duo quæ sequuntur membra inter se ita connexa intelligi debent, ut unum ambo sensum efficiant. Qui non putaretis liberatam Asiam, nisi præsidia deduxisset Antiochus, an credetis ratam libertatem civitatibus futuram fuisse, si per eamdem Asiam effusi Gallorum exercitus vagarentur?

71 * *Atqui cum Antiocho*] Hæc dicuntur cum respectu ad ea quæ præcessere. Pugnavere Scipiones cum Gallis, ut cum hostibus justis, veris, legitimis, licet Antiocho, non Gallis nominatim bellum indictum esset. Sed nimirum decretum senatus complectebatur eos quoque qui Antiochi sectam secuti essent, et intra ejus præsidia fuissent. Quum igitur Galli inter auxiliares Antiochi fuerint, legitimum cum iis bellum et Scipiones et ego gessimus.

72 *Non cum Gallis bellum et senatus decreverat*] Sic habere MS. Thuanæum testatur Jac. Gronovius. Accedit noster Vict. Vulgo: *non cum Gallis bellum his senatus decreverat.*

73 *Intra ejus præsidia*] Editi ante Gronovium *inter ejus præsidia.* Sed vid. not. 40, ad c. 11 hujus libri.

[74] *luere peccata sua, pacem pepigi: et Gallorum animos, si possent mitigari a feritate insita, tentavi; et, postquam indomitos atque inplacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coërcendos ratus sum. Nunc, quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo confiderem equidem caussæ meæ, etiamsi non apud Romanum, sed apud Karthaginiensem senatum agerem; ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea civitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque Deos adhibet, quia* [75] *nullius calumniæ subjicit ea, quæ Dii comprobaverunt, et in sollemnibus verbis habet, quum supplicationem aut triumphum decernit;* Quod bene ac feliciter rempublicam administrarit; *si nollem, si grave, ac superbum existimarem virtute gloriari;* [76] *pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam nationem sine ulla militum jactura devicimus, postularem, ut Diis inmortalibus honos haberetur, et ipse triumphans in Capitolium adscenderem, unde, votis rite nuncupatis, profectus sum; negaretis hoc* [77] *mihi cum Diis inmortalibus?* U. C. 565. A. C. 187.

XLIX. *Iniquo enim loco dimicavi. Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare? Quum montem hostes cepissent, loco munito se tenerent, nempe eundum ad hostes erat, si vincere vellem. Quid? si urbem eo loco haberent, et mœnibus se tenerent? nempe obpugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquone loco M'. Acilius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non eodem modo super Aoum amnem juga tenentem montium T. Quinctius dejecit? Equidem adhuc, qualem aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non invenio. Si degenerem et emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum et feritate animorum, et robore corporum,* [78] *huicne*[b] *tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca invidia est, Patres conscripti, nec quidquam aliud scit, quam* [79] *detrectare virtutes, conrumpere honores ac præmia earum. mihi, quæso, ita ignoscatis, Patres conscripti, si longiorem orationem non cupiditas* [80] *gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, et plana ex arduis, et culta ex silvestribus facere potui, et præstare, necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces, ne quid sarcinarum raperetur, ne quod jumen-*

[b] *huiccine* Kreyss. Bekk.

74 * *Luere peccata sua*] Pecunia. Sic excusat et mitigat Manlius, suppresso etiam invidioso pecuniæ nomine, illam quæ ei objecta fuerat avaritiam, exactasque a tyrannis castellanisque ingentes auri et argenti summas.

75 * *Nullius calumniæ subjicit*] Nullius injustis et malitiosis cavillationibus deteri sinit.

76 *Pro felicitate mea*] Libenter et hic præfigeremus particulam *si*. Neque enim facile videtur posse suppleri.

77 *Mihi cum diis*] Si nihil hic vitii est, sensus erit: et mihi, et diis.

78 *Huicne*] Unus e MSS. Gronovianis et noster Vict. *huiccine*.

79 *Detrectare virtutes*] Obtrectare virtutibus, debitam illis detrahere laudem: quemadmodum supra l. XXXIV. c. 15, *Cato, haud sane detrectator laudum suarum*.

80 *Gloriandi de me*] Duas ultimas voces addidit Gelenius, haud sane necessarias. Eas ignorat Vict. codex et unus e MSS. Hearnii.

U. C. 565. A. C. 187.

tum ex tanto agmine abstraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minucius moreretur? [81] *In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem civem amitteremus, hærent. Quod saltu iniquo, loco alieno, quum adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi et novissimi agminis hærentem ad inpedimenta nostra exercitum barbarorum circumvenerunt; quod multa millia ipso die, plura multo post dies paucos ceciderunt et ceperunt; hoc, si ipsi tacuerint, vos scituros, quum testis orationis meæ totus exercitus sit, non credunt? Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem; tamen proconsul* [c] *triumphum in Thracia duobus prœliis merueram. Sed jam dictum satis est. quin pro eo, quod pluribus verbis vos, quam volui, fatigavi, veniam a vobis petitam inpetratamque velim, Patres conscripti.*

L. Plus crimina eo die, quam defensio, valuissent, ni altercationem in serum perduxissent [d]. dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die et cognati amicique Cn. Manlii summis opibus adnisi sunt, et auctoritas seniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriæ esse, ut imperator, qui, perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportasset, sine curru et laurea privatus inhonoratusque, urbem iniret. hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt. Obpressit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus majus et cum majore et clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor est) duo Q. Petillii diem dixerunt. id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, quæ id pati posset, incusabant. *Duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas: Romam ingratiorem; si quidem victa Karthago victum Hannibalem in exsilium expulisset; Roma victrix victorem Africanum expellat.* Alii, *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit: nihil tam æquandæ libertatis esse, quam potentissimum quemque* [82] *posse dicere caussam. Quid autem tuto cuiquam, nedum summam rempublicam, permitti, si ratio non sit reddenda? qui jus æquum pati non possit, in eum vim haud injustam esse.* Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ caussæ venit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio consul censorve majore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die, in forum est deductus. Jussus dicere caussam, sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est

Triumphus Manlio decretus.

Scipio Africanus accusatur.

[c] *proconsul* del. Gron. Crev. [d] *produxissent* Bekk.

81 *In hoc casu . . . hærent*] In hoc infortunio, cujus culpam casus sustinet, exaggerando verbis hærent: in ea re multi sunt. At 'ulo tacent ea quæ mihi in hoc ipso prælio laudi dari debent. Frustra tamen, quum testis adsit omnis exercitus.

82 • *Posse dicere caussam*] Posse accusari.

exorsus, ut satis constaret, neminem umquam neque melius, neque verius laudatum esse. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo gesta erant: et [83] aurium fastidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam, referebantur. U. C. 565. A. C. 187.

LI. Tribuni plebis [84] vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hibernorum, et Locris Pleminianum tumultum, quum ad fidem præsentium criminum retulissent; suspicionibus magis, quam argumentis, pecuniæ captæ reum accusarunt. *Filium captum sine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tamquam in ejus unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. Dictatorem eum consuli, non legatum, in provincia fuisse; nec ad aliam rem eo profectum, quam ut, id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæque et omnibus ad orientem* [85] *versis* [e] *regibus gentibusque adpareret; unum hominem caput columenque imperii Romani esse: sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere: nutum* [f] *ejus pro decretis Patrum, pro populi jussis esse.* [86] infamia intactum invidia, qua possunt, urguent. Orationibus in noctem perductis, [87] prodicta dies est. ubi ea venit, tribuni in Rostris prima luce consederunt. Citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Rostra subiit: silentioque facto, *Hoc,* inquit, *die, tribuni plebis, vosque Quirites, cum Hannibale et Karthaginiensibus signis conlatis, in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque, quum hodie litibus et jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem optimum maximum Junonemque et Minervam ceterosque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quod mihi et hoc ipso die, et sæpe alias, egregie reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. Vestrûm quoque quibus commodum est, ite mecum, Quirites, et orate Deos, ut mei similes principes habeatis.* [88] *ita, si* [89] *ab annis septemdecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi.* Ab Rostris in Capitolium adscendit. simul se universa concio avertit, et secuta

Tribunorum criminationes.

Scipionis ad pop. oratio.

Concio eum in Capitol. sequitur.

[e] *versus* Gron. Crev. [f] *nutus* Eæd.

83 [•] *Aurium fastidium aberat*] Nec audientium aures aspernabantur, gravabantur hanc laudationem ab ipso Scipione sibi dictam.

84 [•] *Vetera .... crimina*] De his criminationibus in Scipionem egit Livius, supra XXIX. 19, et seqq.

85 *Versus regibus*] Testatur Hearnius MSS. et ceteras editiones habere *versis*. Et consentit noster Vict. Non sustinuimus tamen mutare Gronovianarum editionum lectionem, quæ nobis longe elegantior videtur.

86 [•] *Infamia intactum, invidia*] Quum non possent infamiam ei verorum criminum impingere, invidiam in eum concitant: quod ut possent viri magnitudo faciebat.

87 [•] *Prodicta dies est*] Vid. not. 57, ad III. 57.

88 *Ita, si*] Quod quidem vos ita precari decet, si .... non aliter postulo ut id oretis deos, quam si ....

89 *Ab annis septemdecim*] Ab anno ætatis decimo septimo. Anno demum ætatis vigesimo quarto missus in Hispaniam fuit Scipio. Sed tribunus militum erat in pugna Cannensi, quo tempore haud multum egressus erat annos septemdecim: ac deinde etiam, antequam in Hispaniam iret, ædilis curulis summa populi voluntate, quum legitimam ætatem nondum haberet, factus fuerat. Vid. supra XXII. 53, et XXV. 2.

U. C. 565. A. C. 187. Scipionem est: adeo, ut postremo scribæ [90] viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis, præter servilem comitatum et præconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia templa Deûm cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum et æstimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans de Syphace rege et Karthaginiensibus urbem est invectus.

Scipio in Literninum concedit.

LII. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni inluxit. post quem quum invidiam et certamina cum tribunis prospiceret, die longiore prodicta, in Literninum concessit; certo consilio, ne ad caussam dicendam adesset. Major animus et natura erat, ac majori fortunæ adsuetus, quam ut reus esse sciret, et submittere se in humilitatem caussam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum caussæ[f] esse, cur abesset, excusabat. quam excusationem quum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent, et ab eadem superbia non venire ad caussam dicendam arguerent, qua judicium et tribunos plebis et concionem reliquisset; et, quibus jus de se dicendæ sententiæ et libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egisset, secessionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis fecisset: *Habetis*[g] *ergo temeritatis illius mercedem. quo duce et auctore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. et tantum animorum in dies nobis decrescit, ut, ad quem* [91] *ante annos*[h] *septemdecim, exercitum et classem habentem, tribunos plebis ædilemque mittere in Siciliam*[i] *ausi sumus, qui prehenderent eum, et Romam reducerent, ad eum privatum ex villa sua extrahendum, ad caussam dicendam, mittere non audeamus?* Tribuni[k] plebis, adpellati ab L. Scipione, ita decreverunt, *Si morbi caussa excusaretur, sibi placere, accipi eam caussam, diemque a collegis prodici.* Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is, quum vetuisset nomen suum decreto collegarum adscribi, tristioremque omnes sententiam exspectarent, ita decrevit: *Quum L. Scipio excuset morbum esse caussæ*[l] *fratri, satis id sibi videri. Se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari non passurum. tum quoque, si se adpellet, auxilio ei futurum, ne caussam dicat. Ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Romani, P. Scipionem Deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub Rostris reum stare, et præbere aures adolescentium conviciis, populo Romano magis deforme, quam ipsi, sit.*

Gracchi decretum in gratiam Scipionis.

[f] *caussam* Gron. Crev. [g] *fecisset—habetis* Bekk. [h] *annis* Gron. Crev. [i] *in Siciliam mittere* Crev. [k] *audeamus. Tribuni* Crev. *audeamus: tribuni* Kreyss. *audeamus—tribuni* Bekk. [l] *caussam* Gron. Crev.

90 * *Viatores*] Vid. not. 21, ad II. 56.

91 *Ante annis septemdecim*] Magis placeret *ante annos:* quomodo MS. Moguntinus habet, teste Hearnio. Sed Victor. pro tribus his vocibus, *antea:* recte.

U. C. 565. A. C. 187.

LIII. [92] Adjecit decreto indignationem: *Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africæ, Scipio? ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugavitque: ideo Syphacem cepit, Hannibalem devicit, Karthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis subcumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nullisne meritis suis, nullis vestris honoribus unquam in arcem tutam et velut sanctam clari viri pervenient: ubi, si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum considat?* Movit et decretum, et adjecta oratio non ceteros modo, sed ipsos etiam accusatores: et deliberaturos se, quid sui juris et officii esset, dixerunt. Senatus deinde, consilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipue a consularibus senioribusque, Ti. Gracchō actæ sunt, quod rempublicam privatis simultatibus potiorem habuisset: et Petillii vexati sunt probris, quod splendere aliena invidia voluissent, et spolia [93] ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. [94] vitam Literni egit sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se jussisse ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis: bellicis tamen, quam pacis, artibus memorabilior [m] prima pars vitæ, quam postrema, fuit: quia in juventa bella assidue gesta: cum senecta res quoque defloruere, nec præbita est materia ingenio. Quid ad primum consulatum secundus, etiamsi censuram adjicias? quid Asiatica legatio, et valetudine adversa inutilis, et filii casu deformata, et post reditum necessitate aut subeundi judicii, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus neque periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit.

Africani mors et laudes.

LIV. Morte Africani crevere inimicorum animi. quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo adlatrare ejus magnitudinem solitus erat. hoc auctore existimantur Petillii et, vivo Africano, rem ingressi, et, mortuo, rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis: [95] *Velitis, jubeatis, quæratur* [n], *quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho*

Rogatio de pecunia Antiochi.

[m] *bellicis tamen magis, quam pacis artibus. Memorab.* Crev.
[n] *quæratur* l. *Quirites* Bekk.

92 * *Adjecit decreto indignationem*] Decreto, quod modo memoratum est, adjecit orationem plenam indignationis.

93 * *Ex Africani triumpho*] Ex Scipione Africano triumphato.

94 *Vitam Literni egit*] De hac villa Scipionis operæ pretium est legere ep. 86 Senecæ.

95 *Velitis, jubeatis, quæratur, quæ pecunia*] Nobis admodum suspecta est vox *quæratur*. Has rogationum decretorumque formulas Romani incipere solent a pronomine, et integra est suisque numeris constans hæc oratio: velitis, jubeatis, uti prætor urbanus ad senatum referat de ea pecunia, quæ capta ab Antiocho est, quod ejus, id est, de ea scilicet illius pecuniæ parte, quæ in publicum relata non est. *De ea re* dixit, non simpliciter *de ea*, quia vox *pecunia* nimio intervallo distat: et nota est formula omnium senatusconsultorum, *de ea re ita censuerunt*. Non absimiliter structas orationes vid. l. I. c. 32, et hoc ipso libro, c. 11. Igitur pro *quæratur* hoc loco legendum putamus *Quirites*.

U. C. 565. A. C. 187. *est, quique sub ejus imperio fuerunt; quod ejus in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad senatum referat? quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores nunc sunt?* Huic rogationi primo Q. et L. Mummii intercedebant: senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. Petillii nobilitatem et regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se, quam adversus legem, dicturum adparebat, dissuasor processit. is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique, eam exortam rogationem est conquestus. *Parum enim fuisse, non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. Et Karthaginienses exsilio Hannibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi et ipsius fama sepulti laceretur, et frater insuper,* [96] *accessio invidiæ, mactetur.* M. Cato suasit rogationem, (exstat oratio ejus de pecunia regis Antiochi) et Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus, uti rogassent [n], jusserunt.

LV. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem Patres jusserunt. Ad hunc prætorem, adeo amicum Corneliæ familiæ, ut, qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse, memoriæ prodiderint, et ad portam Capenam [97] mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum eumdem, ut propter insignem simultatem ab ea factione, quæ adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam; ceterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio; simul et delata et recepta nomina legatorum ejus, A. et L. Hostiliorum Catonum, et C. Furii Aculeonis quæstoris: et, ut omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo et accensus. L. Hostilius, et scribæ, et accensus, priusquam de Scipione judicium fieret, absoluti sunt: Scipio, et A. Hostilius legatus, et C. Furius damnati: *Quo commodior pax Anti-*

Damnatur L. Scipio.

[n] *rogasset* Gron. Crev.

96 * *Accessio invidiæ*] Altera victima invidiæ in P. Scipionem concitatæ; secundo loco objectus invidiæ, qua prior P. Scipio conflagrarat.

97 *Mulsum prosecutis funus dedisse*] Mulsum est potio ex vino et melle temperata, quæ apud veteres erat in deliciis. Eo milites in triumpho ab imperatore donabantur, ut probat ex Plauto Turnebus Advers. l. XIV. c. 11. Ita eo exemplo et more tum Livius significat Culleonem in Africani funere, renovata triumphi ejus memoria, dedisse mulsum, aut triumphi imitatum liberalitatem et imaginem hoc fecisse.

ocko daretur, Scipionem [98] *sex millia pondo auri, quadringenta* U. C. 565.
octoginta argenti plus accepisse, quam in ærarium retulerit: A. C. 187.
A. Hostilium [99] *octoginta pondo auri, argenti quadringenta tria: Furium quæstorem* [1] *auri pondo centum triginta, argenti ducenta* [o]. Has ego summas auri et argenti relatas apud Antiatem inveni. in L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium scriptoris, esse in summa auri atque argenti. Similius enim veri est, argenti, quam auri, majus pondus fuisse; et potius [2] quadragies, quam [3] ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis, quod, [4] tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu, tradunt: librumque rationis ejus, quum Lucium fratrem adferre jussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse: indignantem, quod, quum [5] bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fiducia animi, quum quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent, poposcisse claves, et se aperturum ærarium dixisse, [6] qui, ut clauderetur, effecisset.

LVI. Multa alia, in Scipionis exitu maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, sepulcro in diversum trahunt: ut, cui

[o] *auri centum triginta, argenti ducenta pondo* Gron. Crev.

98 *Sex millia pondo auri*] Marcas 9375. *Quadringenta octoginta argenti.* Marcas 750.

99 *Octoginta pondo auri*] Marcas 125. *Argenti quadringenta tria.* Marcas 629, uncias 5, semunciam 1.

1 *Auri (pondo) centum triginta*] Marcas 203, unciam 1. *Argenti ducenta pondo.* Marcas 312, uncias 4.

2 *Quadragies*] Supple, centenis millibus sestertiûm. Scilicet hæc circiter summa efficeretur, si poneremus trajectas esse, in iis quæ Valerius de pecunia a Scipione exacta dixerat, numerorum notas, ita ut ille scripserit: *quadringenta octoginta pondo auri, sex millia argenti.* Nam libra argenti est quadringentorum sestertiûm, ut fuse probat Gronovius, l. I. de Pec. Vetere. Unde sequitur sex millia pondo argenti efficere vicies sestertium cum quadringentis sestertiorum millibus, sive sestertios 2,400,000. Jam vero quadringenta octoginta pondo auri, si statuatur auri ad argentum proportio decupla, æquiparantur libris argenti 4800, quæ efficiunt decies sestertium cum nongentis et viginti sestertiorum millibus. Verum 2,400,000 et 1,920,000 si addantur sibi invicem, exurgunt 4,320,000, sive quadragies sestertium cum trecentis et viginti sestertiorum millibus. Excurrentem autem illam trecentorum et viginti millium summam neglexit Livius, ut numerum suum rotundaret. Perizonius, Animadv. Hist. c. 10, ut propius absit ab quadragies sestertio, mavult suspicari eam Livii mentem fuisse, ut librarium Valerii Antiatis crediderit peccasse in ipsis numerorum notis, veramque Valerii scripturam fuisse DC, sive, sexcenta pondo auri, CIↃ CIↃ CIↃ CIↃ et LXXX. id est, quatuor millia et octoginta argenti: quod revera auri argentique pondus efficit 4,032,000 sestertios. Ceterum quadragies sestertium efficit marcas argenti nostrates 15,625.

3 *Ducenties quadragies*] Supple itidem, centenis sestertiûm millibus. Sic æstimat Livius in Romana pecunia summam sex millium pondo auri, et quadringentorum octoginta argenti: quæ si accurate omnino æstimaretur, efficeret ducenties quadragies sestertium cum centum et nonaginta duobus millibus sestertiorum. Ducenties quadragies sestertium æquiparatur marcis argenti 93,750.

4 *Tantæ summæ*] Nempe quadragies sestertii.

5 *Bis millies*] Sestertios 200,000,000, id est, marcas argenti 781,250.

6 *Qui ut clauderetur effecisset*] Hoc dictum Scipionis aliquid obscuri habet. An ideo a se clausum esse ærarium dixit, quod in illud tantam pecuniam intulisset, ut jam opus non esset conferri a populo tributum, nec proinde ærarium ad tributum accipiendum aperiri? Sed id nusquam memoratum, et exstincti tributi decus ad victoriam Pauli Æmilii de Perseo rege refertur. An ideo, quod perpetrato Punico bello finem attulerit sumptibus illis, quibus immensis exhaustum fuerat ærarium? Judicet lector, aut quid commodius ipse excogitet.

U. C. 565. A. C. 187. famæ, quibus scriptis adsentiar, non habeam. Non de accusatore convenit: alii M. Nævium, alii Petillios diem dixisse scribunt: non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus sit: non ubi mortuus, aut elatus sit. Alii Romæ, alii Literni et mortuum, et sepultum: utrobique monumenta ostenduntur et statuæ. Nam et Literni monumentum monumentoque statua superinposita fuit, quam tempestate disjectam[o] nuper vidimus ipsi. Et Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. et L. Scipionum dicuntur esse, tertia poëtæ Q. Ennii. Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque, si modo ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis et Ti. Gracchi abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis nomen M. Nævii tribuni plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris. [7] nebulonem modo[p], modo nugatorem adpellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, accusatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. Alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conveniens: et illi auctores sequendi sunt, qui, quum L. Scipio et accusatus, et damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuisse Africanum tradunt. quo post famam de fratris casu adlatam, relicta legatione cucurrisse eum Romam; et, quum a porta recta ad forum se contulisset, quod in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse a corpore ejus viatorem: et tribunis retinentibus, [8] magis pie, quam civiliter, vim fecisse. Hinc[q] enim ipse[r] Gracchus quæritur, dissolutam esse a privato tribuniciam potestatem: et ad postremum, [9] quum auxilium L. Scipioni pollicetur[s], adjicit, tolerabilioris exempli esse, a tribuno plebis potius, quam a privato, victam videri et tribuniciam potestatem, et rempublicam esse. Sed ita hanc unam inpotentem ejus injuriam invidia onerat, ut, increpando quod degenerarit tantum a se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis et temperantiæ [10] pro reprehensione præsenti reddat. Castigatum enim quondam ab eo populum, ait, quod eum perpetuum consulem et dictatorem vellet facere. prohibuisse statuas sibi in comitio, in Rostris, in curia, in Capitolio, in cella Jovis poni. prohibuisse, ne decerneretur, ut imago sua triumphali ornatu e templo Jovis optimi maximi exiret.

[o] *dejectam* Bekk. [p] *modo* del. Ead. [q] *Hæc* Gron. Crev. Bekk. [r] *ipsa* Bekk. [s] *polliceretur* Gron. Crev.

7 *Nebulonem modo, modo nugatorem appellat*] Unum ex his *modo* relegant MSS. Thuan. et Vict. Et sic sæpe Livius in distributionibus, Lib. III. c. 37, *Virgis cædi, alii securi subjici.* L. V. c. 8, *Pauci reipublicæ; huic atque illi, ut quosque studium privatim aut gratia occupaverunt, adsunt.*

8 *Magis pie quam civiliter*] Ita ut pium fratrem ageret magis, quam civem legum observantem. Sic l. VII. c. 5, *Consilium .... non civilis exempli.*

9 *Quum auxilium .... polliceretur*] Melius *pollicetur:* quod habet Andreas et MS. Moguntinus.

10 * *Pro reprehensione præsenti*] Ad pensandam hanc præsentem recentis facti reprehensionem.

LVII. Hæc, vel in laudatione posita, ingentem magnitudinem animi moderandis [11] ad civilem habitum honoribus significarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam major P. Cornelio Nasicæ haud dubie a patre conlocata erat) nuptam fuisse convenit. Illud parum constat, utrum post mortem patris et desponsa sit, et nupserit; an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, jurasse, *Sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere; nec se gratiæ quærendæ caussa quidquam facere. sed in quem carcerem reges et imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem ejus duci non passurum.* Senatum, eo die forte cœnantem in Capitolio [t], consurrexisse, et petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet. quibus ita inter publicum sollemne sponsalibus rite factis, quum se domum recepisset, Scipionem Æmiliæ uxori dixisse, filiam se minorem despondisse. quum illa, muliebriter indignabunda, nihil de communi filia secum consultatum, adjecisset, non, si Ti. Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse; lætum Scipionem tam concordi judicio [u], ipsi desponsam respondisse. hæc de tanto viro, quamquam et opinionibus, et monumentis literarum variarent, proponenda erant.

U. C. 565.
A. C. 187.
Graccho nupta Cornelia.

LVIII. Judiciis a Q. Terentio prætore perfectis, Hostilius et Furius damnati, prædes eodem die quæstoribus urbanis dederunt. Scipio, quum contenderet, omnem, quam accepisset, pecuniam in ærario esse, nec se quidquam publici habere, in vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos adpellavit; orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, sed proprie familiæ suæ. *Parentes suos et P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. et P. Scipiones, clarissimos viros. Eos, quum per aliquot annos in terra Hispania, adversus multos Pœnorum Hispanorumque et duces et exercitus, nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambo pro republica [v] morte obcubuisse. quum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superavisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe divina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, (ut, quæ in Hispania, quæ in Africa, quum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur) consulem et ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia provincia et bellum cum Antiocho rege decerneretur; et a fratre, cui post duos consulatus censuramque et triumphum legatus in Asiam iret. Ibi, ne magnitudo et splendor legati*

L. Scipio in carcerem duci jubetur.
Defenditur a Nasica.

[t] *in Capitolio cenantem* Bekk. [u] add. *ei* Kreyss. Bekk.
[v] *republica* l. *populo Romano* Gron. Crev.

11 * *Ad civilem habitum*] Ad modum qui civem liberæ reipublicæ deceat, qui non officiat æqualitati civium inter se.

U. C. 565. A. C. 187. *laudibus consulis obficeret, forte ita incidisse, ut, quo die ad Magnesiam signis conlatis L. Scipio Antiochum devicisset, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot via abesset. Non fuisse minorem eum exercitum, quam Hannibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Hannibalem eumdem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. Et bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. In pace crimen quæri. eam dici* [12] *venisse. Hic decem legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quin exstitisse ex decem legatis, qui Cn. Manlium accusarent: tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi* [13] *eam* [x] *accusationem valuisse.*

LIX. *At Hercule, in Scipione ipsas leges pacis, ut nimium adcommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere eum victum, quæ ante bellum ejus fuerint: auri et argenti quum vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in privatum versum.* [14] *An non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, si omne in unum conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem et proxima Europæ tenuisse Antiochum? Ea quanta regio orbis terrarum sit, a Tauro monte in Ægæum usque prominens mare, quot non urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. Hanc regionem,* [15] *dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, usque ad Tauri montis juga Antiocho ademtam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam. nec Quinctio crimen quæsitum: non enim habuisse eum Africanum fratrem; cujus quum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, invidiam nocuisse. Tantum auri argentique judicatum esse in domum L. Scipionis inlatum, quantum, venditis omnibus bonis, redigi non posset. Id ubi ergo esse regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? In domo, quam sumtus non exhauserint, exstare debuisse novæ fortunæ cumulum. At enim, quod ex bonis redigi non possit, ex corpore et tergo per vexationem et contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcerem inter fures nocturnos et latrones, vir clarissimus includatur, et* [16] *in robore et tenebris exspiret: deinde nudus ante carcerem projiciatur. Non id Corneliæ magis familiæ, quam urbi Romanæ, fore erubescendum.*

[x] *etiam* Gron.

12 *Venisse*] Venumdatam esse.

13 *Eam accusationem*] Gronovianæ editiones *etiam accusationem:* contra scriptorum et vett. editorum fidem.

14 *An non . . . tantum auri . . . sit latum*] Dele verbum *sit*, et supple *esse*. Sed et mallemus, *si omnes . . . conferantur*.

15 *Dierum plus triginta . . . patentem*] Supple, itinere. Quod sane durius videri non immerito possit.

16 *In robore*] *Robur*, inquit Festus, *in carcere dicitur is locus, quo præcipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robusteis includebatur.* Nimirum olim sontes includebantur arcis e robore, sive ligno durissimo, factis.

LX. Adversus ea Terentius prætor rogationem Petilliam, et senatusconsultum, et judicium de L. Scipione factum recitavit; se, ni referatur pecunia in publicum, quæ judicata sit, nihil habere, quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, et in vincula duci jubeat. Tribuni quum in consilium secessissent, paullo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia pronunciavit, *prætori non intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur.* Ti. Gracchus ita decrevit: *Quo minus ex bonis L. Scipionis, quod judicatum sit, redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem (qui regem opulentissimum orbis terrarum devicerit, imperium populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiæ devinxerit populi Romani beneficiis, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit) non passurum* [17] *inter hostes populi Romani L. Scipionem* [y] *in carcere et in vinculis esse, mittique eum se jubere.* Tanto adsensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium. [18] In bona deinde L. Scipionis possessum publice quæstores prætor misit. neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, sed nequaquam tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat. Conlata pecunia a cognatis amicisque et clientibus est L. Scipioni; ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. Nihil accepit. quæ necessaria ad cultum erant, [19] redemta ei a proximis cognatis sunt. Verteratque Scipionum invidia in prætorem, [20] et consilium ejus, et accusatores.

U. C. 565.
A. C. 187.

Gracchus mitti eum jubet.

y *L. Scipionem* del. Crev. Kreyss. Bekk.

17 *Inter hostes populi Romani*] Post hæc verba a mala manu rursus insertum erat *L. Scipionem*: quod quum et sensus, et duo scripti, unus a Gronovio memoratus, alter Vict. noster, repudient, resecandum censuimus.

18 * *In bona*] Jussit prætor quæstores in bona L. Scipionis jus possessionis nomine populi Romani exercere.

19 * *Redempta*] Intelligendum est vendita esse ea omnia quæ L. Scipionis erant, ut pecunia ex eis redacta in ærarium inferretur: ad illam autem venditionem accessisse proximos L. Scipionis cognatos, et ea quæ maxime necessarii usus erant redemisse, ac Scipioni reddidisse.

20 *Et consilium ejus*] Et judices qui cum eo L. Scipionem damnaverant.

EPITOME LIBRI XXXIX.

M. ÆMILIUS consul, Liguribus subactis, viam a Placentia usque Ariminum perductam Flaminiæ junxit. Initia luxuriæ, introducta ab exercitu Asiatico, referuntur. Ligures, quicumque citra Apenninum erant, subacti sunt. Bacchanalia sacrum Græcum, et quidem nocturnum, scelerum omnium seminarium, quum ad ingentis turbæ conjurationem pervenisset, a consule investigatum, et multorum pœna sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco et [1] *M. Porcio Catone, et belli et pacis artibus maximo, motus est senatu L. Quinctius Flamininus, T. Quinctii frater, eo quod, quum Galliam provinciam consul obtinuerat,* [2] *rogatus in convivio a Philippo Pœno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quemdam sua manu occiderat: sive, ut quidam tradiderunt, unum ex damnatis securi percusserat, rogatus a meretrice Placentina, cujus amore deperibat. Exstat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et, tamquam jungente fortuna circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Hannibal, a Prusia Bithyniæ rege, ad quem, victo Antiocho, confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quinctium Flamininum miserant, veneno sibi mortem conscivit. Philopœmen quoque, dux Achæorum, vir maximus, a Messeniis interemtus veneno, quum ab iis bello captus esset. Coloniæ* [3] *Potentia, et Pisaurum, et Mutina, et Parma deductæ sunt. Præterea res adversus Celtiberos prospere gestas, et initia caussasque belli Macedonici continet; cujus origo inde fluxit, quod Philippus ægre ferebat, regnum suum inminui a Romanis, et quod cogeretur, a Thracibus aliisque locis præsidia deducere.*

1 *M. Porcio Catone .. maximo*] Libri habebant *vir .. maximus*. Mutavit Sigonius, ut hæ laudes in Catonem, non in L. Quintium caderent. Et quidem Andreas habet *maximo*, sed omittit *τὸ viro*.

2 *Rogatus in convivio*] Duas postremas voces adjecimus, quas et Sigonius in veteribus libris, et Gronovius in tribus MSS. exstare testantur. Et consentit Livius, infra c. 42.

3 *Pollentia*] Sic habent olim editi. Sigonius legi jusserat *Potentia*, quod nomen in suis libris reperiri affirmat: et assentitur quoque Velleius lib. I. ubi de coloniis agit. Plinius quoque *Potentiæ* urbis in Piceno mentionem facit, l. III. c. 13. Sed idem ibidem *Pollentinos* quoque appellat. Quum igitur in Piceno fuerint et *Potentia* et *Pollentia* urbes, nulla nobis esse ratio visa est, cur veterem hujus loci lectionem repudiaremus. Campanus tamen habet *Potentia*.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXIX.

U. C. 565.
A. C. 187.
Ligures hostes perpetui P. R.

DUM hæc (si modo hoc anno acta sunt) Romæ aguntur, consules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam [1] inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem disciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. nam Asia, et amœnitate urbium, et copia terrestrium maritimarumque rerum, et mollitia hostium regiisque opibus, ditiores, quam fortiores, exercitus faciebat. præcipue sub imperio Cn. Manlii solute ac negligenter habiti sunt. itaque asperius paullo iter in Thracia, et exercitatior hostis magna clade eos castigavit. In Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana et aspera, [2] quæ et ipsis capere labor erat [a], et ex præoccupatis dejicere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidiis: hostis levis, et velox, et repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: obpugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul periculosaque: inops regio, quæ parsimonia adstringeret milites, prædæ haud multum præberet. Itaque non lixa sequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, præter arma et viros omnem spem in armis habentes, erat. Nec deerat umquam cum iis vel materia belli, vel caussa; [3] quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant. nec tamen in discrimen summæ rerum pugnabatur.

[a] *est* Gron. Crev.

1 *Inter magnorum intervalla bellorum*] Aliquot scripti, inter quos Victorinus, *per* exhibent pro *inter*: quod admittendum videtur, ne male concurrant sibi mutuo hæ duæ voces *inter* . . . *intervalla*.

2 *Quæ et ipsis capere labor est*] Lege cum Schelio: *quæ et ipsa capere labor erat*, vel potius, *labor esset*. *Ipsa*, id est, etiamsi nemo obstaret. *τὸ esset* firmant ea quæ sequuntur verba, subjunctivi omnia modi, *hostis* . . . . *qui* . . . *sineret*; *inops regio, quæ* . . . *adstringeret*.

3 * *Quia propter* . . . *nec tamen*] Hæc duo membra referenda sunt ad ea quæ præcessere, *vel materia belli, vel causa*. Nunquam deerat causa belli, quia Ligures semper vicinos agros incursabant: nunquam deerat materia, quia non cum iis ita pugnabatur, ut decerneretur de summa rerum, ut tota natio jam ferre jugum subacta cervice cogeretur.

II. C. Flaminius consul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prœliis secundis factis, in deditionem gentem accepit, et arma ademit: ea quia non sincera fide tradebant, quum castigarentur, relictis vicis, in montem Auginum confugerunt. confestim secutus est consul. Ceteri effusi rursus, et pars maxima inermes, per invia et rupes deruptas præcipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. ita trans Apenninum abierunt. qui castris se tenuerant, circumsessi expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis, quem ceperant, altitudine paullisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. tum conquisita cum intentiore cura arma, et omnia ademta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum; qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursaverant, ut coli non posset. His quoque perdomitis, consul pacem dedit finitimis. et, quia, a bello quieta ut esset provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, [4] viam a Bononia perduxit Arretium. M. Æmilius alter consul agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos Balistam [b] Suismontiumque tenentibus, deussit depopulatusque est. deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus prœliis fatigavit; postremo coactos in aciem descendere justo prœlio devicit: in quo et [c] ædem Dianæ vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus (in his et [5] Friniates [d] Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Æmilius subegit, armaque ademit, et de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit; [6] viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. Prœlio ultimo, quo cum Liguribus signis conlatis conflixit, ædem Junoni Reginæ vovit. Hæc in Liguribus eo anno gesta.

U. C. 565. A. C. 187. Adversus eos consulum res gestæ.

III. In Gallia M. Furius prætor insontibus Cenomanis, in

Cenomanis arma adempta et reddita.

[b] *Ballistam* Gron. Crev. [c] *et* del. Eæd. [d] *Briniates* Gron.

4 *Viam a Bononia perduxit Arretium*] Aliter Strabo, qui l. V. p. 217, vult hunc Flaminium munivisse viam ab Roma per Etruriam et Umbriam ad urbem Ariminum usque. Nimirum ille credidit celebrem illam et a multis memoratam Flaminiam viam, quæ revera ab Roma ad Ariminum perducta fuerat, munitam esse ab hoc consule C. Flaminio. At illa opus est Flaminii censoris, illius ipsius qui in pugna ad Trasymenum lacum periit, et est hujusce Flaminii consulis pater. Id testantur Cassiodorus et Festus. Vid. supra l. XX. c. 58. Et firmat ipse Livius, dum mentionem facit, l. XXII. c. 11, multo ante hæc tempora, Flaminiæ viæ, et in ea urbis Ocriculi, quæ urbs in Itinerario quoque Antonini prima occurrit in Flaminia via ab Roma Ariminum euntibus.

5 *Friniates Ligures*] Vulgati olim habebant *Frisinates*. Sigonii vetus liber, ipso teste, *Friniates*, quod ipse mutavit in *Briniates*: sed nullo satis valido momento adductus. Intelligi enim possunt ii Friniatium Ligurum, quos Flaminius non adierat. Atque ideo nimirum adjecit Livius *omnes* ab Æmilio subactos, quod pars tantum eorum a Flaminio domita fuerat.

6 *Viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit*] Hæc est via Æmilia, quæ etiam regioni nomen dedit. Ceterum notandum est hic rursum dissentire a Livio Strabonem, qui tradit Æmilium munivisse viam ab Arimino Bononiam, atque inde Aquileiam usque. Ut ut sit, hic Flaminia via accipienda est ea quæ ab Roma Ariminum ducebat, non ea quam collega hujus Æmilii Flaminius a Bononia Arretium perduxisse modo memoratus est. * Vide l. XXII. c. 11.

U. C. 565. A. C. 187.

pace speciem belli quærens, ademerat arma. Id Cenomani conquesti Romæ apud senatum, rejectique ad consulem Æmilium; cui, ut cognosceret statueretque, senatus permiserat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt caussam. arma reddere [e] Cenomanis, decedere provincia prætor jussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, senatus datus est. his querentibus, magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, et ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni prætori negotium datum est, ut eos conquireret, et, quem C. Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve ejus apud se censum esse, probassent socii, ut redire eo cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

Fulvius petit triumphum.

IV. Priusquam consules redirent Romam, M. Fulvius proconsul ex Ætolia rediit. isque [f], ad ædem Apollinis in senatu quum de rebus in Ætolia Cephalleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut æquum censerent, ob rempublicam bene ac feliciter gestam, et Diis inmortalibus honorem haberi jubere, et sibi triumphum decernere. M. Aburius [g] tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Æmilii consulis adventum decerneretur, intercessurum se ostendit: *eum contradicere velle, proficiscentemque in provinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in adventum suum servaretur.* 7 *Fulvium temporis jacturam facere. senatum etiam præsente consule, quod vellet, decreturum.* M. Fulvius: *Si aut simultas M. Æmilii secum ignota hominibus esset, aut quam is eas inimicitias inpotenti ac prope regia ira exerceret; tamen non fuisse ferendum, absentem consulem et Deorum inmortalium honori obstare, et meritum debitumque triumphum morari: imperatorem, rebus egregie gestis, victoremque exercitum cum præda ac captivis* 8 *ante portas stare, donec consuli, ob hoc ipsum moranti, redire Romam libitum esset. Verum enimvero, quum sint* 9 *nobilissimæ sibi cum consule inimicitiæ, quid ab eo quemquam posse æqui exspectare, qui per infrequentiam furtim* 10 *senatusconsultum factum ad ærarium detulerit,* Ambraciam [h] non videri vi captam; *quæ aggere ac vineis obpugnata sit; ubi, incensis*

[e] *reddita* Gron. Crev. Bekk. [f] *itaque* Gron. Crev. [g] *Abutius* Gron. [h] *detulerit. Ambraciam* Ead.

7 *Fulvium temporis jacturam facere*] Id est, nullius rei, nisi temporis. Mox pro *M. Fulvius*, Muretus *Tum Fulvius*. GRONOVIUS.

8 * *Ante portas stare*] Qui exacto magistratu triumphum petebat, ei non licebat intrare urbem, quia ingredienti portas statim minuebatur imperium, quod integrum servare debebat ad eam diem quo triumphaturus esset.

9 *Nobilissimæ .. inimicitiæ*] Sic solet loqui Livius, lib. XXVII. c. 35, *Inimicitiæ nobiles inter eos erant.* Et rursus l. XL. c. 45, *Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant.*

10 * *Senatusconsultum . . . . ad ærarium detulerit*] Pridem ad ædem Cereris deferebantur senatusconsulta: cujus moris initium memoravit Livius l. III. c. 55. Postea ad ærarium illa deferri placuit: ac tum demum rata habebantur. De ipsa re, de qua queritur hic Fulvius, vid. supra XXXVIII. 44.

operibus, alia de integro facta sint; ubi[i] *circa muros supra subterque terram per dies quindecim pugnatum:* [11] *ubi a prima luce, quum jam transcendisset muros miles, usque ad noctem diu anceps prælium tenuerit; ubi plus tria millia hostium sint cæsa. Jam de Deorum inmortalium templis, spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices adtulerit? Nisi Syracusarum ceterarumque captarum civitatium ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non valuerit belli jus. Se et Patres conscriptos orare, et* [12] *ab tribunis*[k] *petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant.* U. C. 565. A. C. 187.

V. Undique omnes, alii deprecari tribunum, alii castigare. Ti. Gracchi collegæ plurimum oratio movit: *Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse:* [13] *alienarum vero simultatium tribunum plebis cognitorem fieri, turpe et indignum collegii ejus potestate et sacratis legibus esse. Suo quemque judicio et homines odisse aut diligere, et res probare aut inprobare debere; non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, adstipularique irato consuli tribunum plebei: et, quid privatim M. Æmilius mandaverit, meminisse; tribunatum sibi a populo Romano mandatum oblivisci; et mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro consulari regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, ut memoriæ ac posteritati mandetur, ejusdem collegii alterum e duobus tribunis plebis suas inimicitias remisisse reipublicæ, alterum alienas et mandatas exercuisse.* His victus castigationibus tribunus, quum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio prætore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is quum gratias Patribus conscriptis egisset, adjecit; *Ludos magnos se Jovi optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vovisse. in eam rem sibi* [14] *centum*[l] *pondo auri a civitatibus conlatum. Petere, ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in ærario positurus esset, id aurum secerni juberent.* Senatus pontificum collegium consuli jussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? Quum pontifices negassent, ad religionem pertinere, quanta inpensa in ludos fieret; senatus Fulvio, quantum [m] inpenderet, permisit, dum ne summam [15] octoginta millium excederet. Triumphare mense Januario

Triumphus decernitur Fulvio.

[i] *sit. ubi* Gron. [k] *tribuno* Crev. Kreyss. Bekk. [l] add. *decem* Gron. Crev. [m] ins. *vellet* Eæd.

11 *Ubi a prima luce quum jam transcendisset muros miles*] Hæc viderentur denotare ultimum aliquod ad Ambraciam prælium, quo ad extremum urbs expugnata fuisset. Sed constat ex l. XXXVIII. c. 9, Ambracienses sese consuli, postquam aliquamdiu obsidionem tolerassent, dedidisse. Itaque intelligenda est hic aliqua pugna, qua pars murorum tantum capta sit, nec tamen penetratum sit in urbem.

12 *Ab tribuno*] Vulgo *ab tribunis*. Sed id quod edidimus, vett. editorum est; quibus accedit unus e MSS. Gronovianis, et noster Vict. Et vero unus e tribunis M. Aburius Fulvio negotium facessebat.

13 *Alienarum .... simultatum cognitorem fieri*] Mandatas et delegatas exercere alienas simultates. *Cognitor est*, auctore Festo, *qui litem alterius suscipit coram eo, cui datus est: procurator autem absentis nomine auctor fit.* Sed apparet ex hoc loco *cognitorem* esse eum quoque qui absentis rem agit.

14 *Centum decem pondo auri*] Marcas nostrates 171, uncias 7.

15 *Octoginta millium*] Supple, æris. In his

U. C. 565. A. C. 187. statuerat: sed quum audisset, consulem M.[n] Æmilium, literis[o] Aburii[p] tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad inpediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quam in bello, haberet, prætulit triumphi diem. triumphavit ante diem decimum Kalendas Januarias de Ætolis, et de Cephallenia. [16] Aureæ coronæ, centum duodecim pondo, ante currum latæ sunt: [17] argenti pondo millia octoginta tria: auri pondo ducenta quadraginta tria: [18] tetradrachmûm Atticûm[q] centum octodecim millia: [19] Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: signa ænea ducenta octoginta quinque: signa marmorea ducenta triginta: arma, tela, cetera spolia hostium, magnus numerus. ad hoc[r] catapultæ, ballistæ, tormenta omnis generis: duces, aut Ætoli et Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti, ad septem et viginti. [20] Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos sociosque, donis militaribus donavit. militibus ex præda [21] vicenos quinos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equiti.

Comitia. VI. Jam consularium comitiorum adpetebat tempus; quibus quia M. Æmilius, cujus sortis ea cura erat, obcurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati consules Sp. Postumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Crispinus. Extremo anni, magistratibus jam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. serius ei triumphandi caussa fuit, ne, Q. Terentio Culleone prætore, caussam lege Petillia

Manlii triumphus de Gallis.

n *M.* del. Gron. Crev. o add. *M.* Kreyss. Bekk. p *Abutii* Gron.
q *tetrachma Attica* Bekk. r *hæc* Gron. Crev.

enim numeris, quando nihil adjicitur, videmur annotasse intelligendos esse asses, non sestertios. Nec offendere debet summæ exiguitas, quæ quadruplo etiam major est ea quæ M. Æmilio censori ad ludos itidem decernitur infra l. XL. c. 52. Octoginta millia æris gravis paria sunt marcis argenti nostratibus 125.

16 *Aureæ coronæ centum, duodecim pondo*] Horum verborum sensus nullus alius esse potest, nisi centum aureas coronas latas fuisse, quarum unaquæque librarum Romanarum duodecim pondo esset. Itaque pro *duodecim* legendum videtur esse *duodena*, ut numerus *partitive* sumendus intelligatur. *Centum* autem *coronæ duodena pondo* eadem forma dicuntur, qua l. III. c. 29, et l. IV. c. 20, supra, *coronam auream libram pondo:* qua de locutione consule Gronovium, de Pec. Vet. l. I. c. 6. Ceterum duodecim libræ Romanæ pares sunt marcis nostratibus decem et octo, unciis sex. Itaque pondus universum illarum centum coronarum erit marcarum Parisiensium 1875.

17 *Argenti pondo millia octoginta tria*] Marcæ nostrates 129,687, unciæ 4. *Auri pondo ducenta quadraginta tria.* Marcæ 379, unciæ 5, semuncia 1.

18 *Tetradrachmûm Atticûm centum octodecim millia*] Marcæ argenti nostrates 7375. Ceterum Andreas hic quoque habet *tetracina Attica:* Vict. codex *tetragina.* Vid. not. 80, ad l. XXXVII. c. 58.

19 *Philippei nummi*] Aurei, ut apparet ex l. XXXIV. c. 52. Porro nummi aurei 12,422 pondere æquiparantur marcis nostratibus fere 388.

20 *Multos .... donis militaribus donavit*] Et quidem ei M. Cato objecit, teste Gellio, l. V. c. 6, milites ab eo per ambitionem levissimis de causis coronis donatos, v. g. quod vallum curassent, aut quod puteum strenue fodissent.

21 *Vicenos quinos denarios*] Amplius ternas uncias argenti nostrates.

diceret, et incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret; eo infensioribus in se, quam in illum, judicibus, quod disciplinam militarem, severe ab eo conservatam, successor ipse omni genere licentiæ conruperat [s]. Neque ea sola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur: sed ea [t] etiam magis, quæ in militibus ejus quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. ii primum [22] lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, [23] plagulas, et alia textilia, et, quæ tum magnificæ supellectilis habebantur, [24] monopodia et abacos Romam advexerunt. tunc psaltriæ [25] sambucistriæque, et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipsæ et cura et sumtu majore adparari cœptæ: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium et æstimatione et usu, in pretio esse; et, quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. vix tamen illa, quæ tum [26] conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ.

U. C. 565.
A. C. 187.

Luxus inde Romam invectus.

VII. In triumpho tulit Cn. Manlius [27] coronas aureas, ducentas duodecim pondo: [28] argenti pondo ducenta viginti millia: auri pondo duo millia centum tres [u]: [29] tetradrachmûm [x] Atticûm centum viginti septem millia: [30] cistophorûm ducenta quinquaginta: [31] Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia trecentos viginti: et arma spoliaque multa Gallica, carpentis transvecta. duces hostium duo et quinquaginta ducti ante currum. militibus [32] quadragenos binos denarios divisit, duplex centurioni; et stipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum, donati

[s] *successorem ipsum omni genere licentiæ conrupisse fama adtulerat* Kreyss. Bekk.
[t] *ea* del. Gron. Crev. [u] *centum tres* l. *ducenta tria* Eæd. [x] *tetrachmum* Bekk.

22 *Lectos æratos*] Intellige lectos, in quibus epulaturi discumberent, ut patet ex Plinio, l. XXXIV. c. 3, qui de hoc ipso Manlio agens, dicit eum primum triclinia ærata Romam invexisse.

23 *Plagulas*] Plagulæ sunt vela et textilia, quibus lecticæ et lecti intendebantur aut involvebantur. Nonius *plagas* interpretatur grandia lintea, et toral, et lecticariam sindonem, unde per diminutionem plagulæ, inquit, dicuntur. Turn. l. I. Advers. c. 29.

24 *Monopodia*] Mensas uno pede fultas.

25 *Sambucistriæ*] Mulieres Sambucam pulsantes. Sambuca autem est musicum organum, triangulari forma, quod ex inæqualibus longitudine, sicut et crassitudine, nervis efficitur. Illud quidam putant idem esse cum eo, quod vocamus *harpe*.

26 *Conspiciebantur*] Insignia et notabilia videbantur.

27 *Coronas aureas ducentas, duodecim pondo*] Lege *duodena pondo*, ut supra c. 5. Pondus universarum illarum coronarum æquat marcas Parisienses 3750.

28 *Argenti pondo ducenta viginti millia*] Marcas nostrates 343,750. *Auri pondo duo millia ducenta tria.* Marcas nostrates 3442, semuncias 3.

29 *Tetradrachmûm Atticûm ducenta viginti septem millia*] Marcas argenti 14,187, uncias 4. Ceterum hic quoque Andreas habet *tetracinûm*: Vict. liber *tetraginûm*. Gronovius in nota ad hunc locum multis probat sic legendum esse, non *tetradrachma Attica*. Sed et in exemplaribus ante eum editis reperitur hæc lectio, quam ille plurimis verbis velut novam a se proditam asseruit. Nec tamen illa altera scriptura, quam damnat idem, caret exemplis. Vide supra l. XXXVII. c. 59, et l. XXXV. c. 20.

30 *Cistophorûm ducenta quinquaginta*] Supple millia. Denarios amplius 133,333. Marcas argenti nostrates plus 2073.

31 *Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia CCCXX*] Pondus erit marcarum nostratium amplius 509.

32 *Quadragenos binos denarios*] Uncias argenti nostrates 5, cum duobus, ut vocant, grossia.

U. C. 565. A. C. 187. militaribus donis, currum secuti sunt. carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile adpareret, in ducem indulgentem [33] ambitiosumque ea dici; triumphum esse militari magis favore, quam populari, celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt. quibus adnitentibus senatusconsultum factum est, *Ut ex pecunia, quæ in triumpho translata esset,* [34] *stipendium, conlatum a populo in publicum, quod ejus solutum antea non esset, solveretur.* Vicenos quinos et semisses in millia æris quæstores urbani cum fide et cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii et L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, et sociorum agros populari. de ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, [35] malus in circo instabilis in signum Pollentiæ procidit, atque id dejecit. ea religione moti Patres, et diem unum adjiciendum ludorum celebritati censuerunt, et [36] signa duo pro uno reponenda, et novum auratum faciendum. Et plebeii ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso et M. Furio Lusco diem unum instaurati sunt.

U. C. 566. A. C. 186. Sp. Postumio, Q. Marcio Coss. VIII. Insequens annus Sp. Postumium Albinum et Q. Marcium Philippum consules ab exercitu bellorumque et provinciarum cura ad intestinæ conjurationis vindictam avertit. Prætores provincias sortiti sunt, T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives et peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinctius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam

33 * *Ambitiosum*] Qui nimia facilitate gratiam apud milites captasset.

34 *Stipendium collatum a populo in publicum*] Quid significet hoc loco Livius, haud facile est statuere. Prima difficultas occurrit in voce *stipendium*, quæ nec pro militari stipendio accipi potest, de quo hic nullo modo agitur; neque pro tributo a civibus collato, (quamvis interdum hoc sensu sumatur, ut l. II. c. 9,) quandoquidem quæstores urbani mox dicuntur cum cura et fide solvisse pecuniam, nempe privatis ex ærario; si autem de tributo sermo esset, non privatis aliquid solvendum ex ærario fuisset, sed privati immunes faciendi a solvendo eo quod ærario deberent. Superest ergo ut hic sermo esse existimetur de pecunia a privatis collata ad juvandam ærarii inopiam. Sed nec nomen *stipendii* sic unquam acceptum esse novimus, et præterea post finitum bellum Punicum secundum nullo tali auxilio respublica eguisse memoratur; quæ autem pecuniæ per illud bellum a privatis collatæ erant, earum ultimam pensionem solutam esse narravit Livius, l. XXXIII. c. 42. Secundo quod dicuntur quæstores *vicenos quinos et semisses in millia æris* solvisse horum quidem verborum sic nude positorum sensus non obscurus est. Intelliguntur facile in singula assium millia viceni et quini asses cum semisse soluti esse a quæstoribus. Sed quænam sunt illa assium millia? quo nomine solvuntur viceni et quini asses cum semisse? An usurarum nomine? ut pro singulis assium millibus quæ a civibus collata forent, præter sortem etiam viceni et quini asses cum semisse usuris numerarentur. Ita interpretatur Glareanus: nos rem omnem in medio relinquimus.

35 *Malus in Circo instabilis in signum Pollentiæ procidit*] Intelligendum hoc est de signo deæ Pollentiæ, sive Potentiæ: utrumque enim nomen idem est. Malum autem, a quo dejectum Pollentiæ signum tradit Livius, unum ex illis fuisse arbitramur, quibus vela expansa suffulciuntur ad aëris injurias arcendas, ut commodius spectatores ludos spectare possint. MARCELLUS DONATUS.

36 *Signa duo pro uno*] Vetus scilicet signum reponendum, adjuncto novo uno, quod quidem auratum fieri jubetur.

ulteriorem. Consulibus ambobus quæstio de clandestinis conjurationibus decreta est. Græcus ignobilis in Etruriam primum venit nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit, sacrificulus et vates: nec is, qui aperta religione, propalam et quæstum et disciplinam profitendo, animos [37] horrore[y] imbueret, sed occultorum et nocturnorum[z] antistes sacrorum. [38] Initia erant, quæ primo paucis tradita sunt: deinde vulgari cœpta sunt[a] per viros mulieresque. additæ voluptates religioni vini et epularum, quo plurium animi inlicerentur. [39] Quum vinum animos, et nox et mixti feminis mares, ætatis teneræ majoribus, discrimen omne pudoris exstinxissent; corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ, quum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum feminarumque, erant: sed falsi testes, [40] falsa signa testimoniaque[b] et [41] indicia ex eadem officina exibant. Venena indidem intestinæque cædes: ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. occulebat vim, quod præ ululatibus, tympanorumque et cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra et cædes exaudiri poterat.

U. C. 566.
A. C. 186.
Bacchanalia.

IX. Hujus mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Æbutius, cujus pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniæ matris et vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat: et vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. via una corruptelæ Bacchanalia erant. Mater adolescentulum adpellat, *Se pro ægro eo vovisse, ubi primum convaluisset,* [42] *Bacchis eum se initiaturam.* [43] *damnatam voti, Deûm benignitate, exsolvere id velle. Decem dierum castimonia opus esse. decimo die cœnatum,*

Innotescunt P. Æbutii opera.

[y] *errore* Crev. Bekk.
[z] *et nocturnorum* del. Gron. Crev.
[a] *sunt* del. Eæd.
[b] *testamentaque* Kreyss. Bekk.

37 *Errore*] Sic vett. editi et MS. Vict. melius, quam quod a Sigonio prolatum editores receperant, *horrore*.

38 *Initia erant*] Intellige mysteria, quibus initiabantur: quemadmodum supra, l. XXXI. c. 14, *per Initiorum dies*.

39 *Quum vinum animos et nox*] Haud dubie corrupta est vox *animos*. Gronovius emendat, *vinum, clamores, nox*: Clericus, *vinum, amor, et nox*.

40 *Falsa ... indicia*] Falsæ delationes, falsa crimina in insontes conjecta. Non absimilem Catilinæ chorum tribuit Cicero, ex *indicibus atque sicariis*, pro Mur. n. 49.

41 *Indicia*] Proba Sigonii emendatio. Ante, *judicia*.

42 *Bacchis eum se initiaturam*] Quia primo id sacrarium feminarum fuit, nec vir quisquam eo admittebatur, propterea, quasi Baccharum sacrum esset, Bacchis initiari dixerunt, qui se sacro illi committeret. SIGONIUS.

43 *Damnatam voti*] Vid. not. ad l. XXVII. c. 45.

U. C. 566. A. C. 186. Hispala Fecenia. *deinde pure lautum in sacrarium deducturam.* Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, [44] "non digna quæstu, cui ancillula "adsuerat [c], etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. Huic consuetudo juxta vicinitatem cum Æbutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damnosa: ultro enim amatus adpetitusque erat: et, maligne omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. Quin eo processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, [46] tutore a tribunis et prætore petito, quum testamentum faceret, unum Æbutium institueret hæredem.

X. Hæc amoris pignora quum essent, nec quidquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. *Religionis se caussa, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle.* Id ubi mulier audivit, perturbata, *Dii meliora!* inquit: *mori et sibi et illi satius esse, quam id faceret;* [47] *et in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent.* Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, *Parcere exsecrationibus* jubet. *matrem id sibi, adsentiente vitrico, imperasse. Vitricus ergo,* inquit, *tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.* Eo magis mirabundo, quærentique quid rei esset, pacem veniamque precata Deorum Dearumque, si coacta caritate ejus, silenda enunciasset, *ancillam se,* ait, *dominæ comitem id sacrarium intrasse, liberam numquam eo accessisse. Scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse: et jam biennio constare neminem initiatum ibi majorem annis viginti. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum, qui circumsonet ululatibus, cantuque symphoniæ, et cymbalorum et tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, quum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit.* Orare deinde atque obsecrare, ut eam rem quocumque discuteret modo: nec se eo præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum.

Æbutium initiari volentem deterret.

Æbutius expellitur a matre.

XI. Postquam domum venit, et mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset; negat, eorum se quidquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. con-

c *assueverat* Gron.

44 *Non digna quæstu*] Cujus liberalis indoles digna erat, quam non deformaret meretricii quæstus turpitudo.

45 *Assuerat*] Sic Gronoviani scripti et noster Vict. Et id sæpe placuit Livio. Vulgo *assueverat.*

46 *Tutore a tribunis et prætore petito*] Feminæ enim nihil civilis negotii agere sine auctore poterant. Vid. supra, XXXIV. 2.

47 *Et in caput eorum detestari minas*] Et precibus obtestari deos cœpit, ut minas periculaque ex illo consilio impendentia in caput eorum verterent, qui talia suasissent.

festim mulier exclamat, *Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse, illius* [48] *excetræ delinimentis et venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici* [d], *nec Deorum verecundiam habere.* jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum servis domo exegerunt. Adolescens inde ad Æbutiam se amitam contulit: caussamque ei, cur esset a matre ejectus, narravit. deinde ex auctoritate ejus postero die ad consulem Postumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se jussum redire dimisit: ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percunctatus est, *ecquam anum Æbutiam ex Aventino nosset?* quum *eam nosse, probam, et antiqui moris feminam, respondisset; opus esse sibi ea conventa* dixit. *mitteret nuncium ad eam, ut veniret.* Æbutia adcita ad Sulpiciam venit. et consul paullo post, velut forte intervenisset, sermonem de Æbutio fratris ejus filio infert. Lacrimæ mulieri obortæ, et miserari casum adolescentis cœpit, qui spoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud se tunc esset, ejectus a matre, quod probus adolescens ([49] Dii propitii essent) obscœnis, ut fama esset, sacris initiari nollet. U. C. 566. A. C. 186.

XII. Satis de Æbutio exploratum ratus consul, non vanum auctorem esse, dimissa Æbutia, socrum rogat, ut Hispalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniæ, arcesseret ad sese. eam, quoque esse, quæ percunctari vellet. Ad cujus nuncium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem et gravem feminam ignara caussæ arcesseretur: postquam lictores in vestibulo turbamque consularem et consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem ædium abductam socru adhibita consul, *Si vera dicere inducere in animum posset,* negat, *perturbari debere. fidem vel a Sulpicia, tali femina, vel ab se acciperet. expromeret sibi, quæ* [50] *in luco Similiæ* [e] *Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri.* Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset: tandem confirmata, *puellam admodum se ancillam initiatam cum domina,* ait. *aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil, quid ibi fiat, scire.* jam id ipsum consul laudare, *quum initiatam se non inficiaretur, sed et cetera eadem fide expromeret. neganti ultra quidquam scire* [51] *non eamdem,* dicere, *si coarguatur ab alio, ac* Hispala vocatur a consule.

[d] *nec vitrici nec parentis* Gron. Crev.

[e] *Similæ* Kreyss. Bekk.

48 *Excetræ*] Hydram Lernæam *excetram* appellatam fuisse probat Marcellus Donatus ex Plauto in Persa, Act. I. Sc. 1. Adde Servium ad VI. Æn. v. 287. Hic per contumeliam eo nomine designat Æbutii mater Hispalam.

49 (*Dii propitii essent!*) *obscœnis . . sacris*] Mulier timide religiosa non audet Bacchi sacris obscœnitatis notam injungere, sine præfatione, qua deorum iram deprecetur. Ideo ante vocem *obscœnis*, præmittit illam precationem, *Dii propitii essent!*

50 *In luco Similiæ*] Suspicatur Gelenius Semelen Bacchi matrem detorta nonnihil voce ab indocto vulgo dictam esse *Similam*. At scholiastes Juvenalis ad secundam satyram, de his ipsis Bacchanalibus agens, appellat *Stimulæ deæ lucum*. *Stimulam* quoque deam nominat Augustinus, de Civ. Dei, l. IV. capp. 11 et 16. Itaque hic quoque idem *Stimulæ* nomen admittendum esse crediderimus.

51 [e] *Non eamdem . . . . veniam aut gratiam fore*] Non eadem facilitate impetraturam, ut aut venia concedatur sibi, ut etiam gratia

U. C. 566. A. C. 186. *per se fatenti, veniam aut gratiam fore. eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset.*

XIII. Mulier, haud dubie, id quod erat, Æbutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciæ procidit, et eam primo orare cœpit, *Ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem in rem non seriam modo, sed capitalem etiam, verti vellet: se terrendi ejus caussa, non quo sciret quidquam, ea locutam esse.* Hic Postumius accensus ira, *Tum quoque,* ait, *eam cum Æbutio se amatore cavillari credere, non in domo gravissimæ feminæ et cum consule loqui.* et Sulpicia adtollere paventem; simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Æbutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset, *Magnum sibi metum Deorum, quorum occulta initia enunciaret, majorem multo,* dixit, *hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent. itaque hoc se Sulpiciam, hoc consulem orare, ut se extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum vitæ degere tuto posset. Bono animo esse* jubere *eam* consul, et, *sibi curæ fore,* dicere, *ut Romæ tuto habitaret.* Tum Hispala originem sacrorum expromit. *Primo sacrarium id feminarum fuisse, nec quemquam virum eo*[e] *admitti solitum. Tres in anno statos dies habuisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur. Sacerdotes* [52] *in vicem matronas creari solitas. Pacullam Anniam*[f] *Campanam sacerdotem omnia, tamquam Deûm monitu, inmutasse. nam et viros eam primam suos filios initiasse, Minium et Herennium Cerrinios. et nocturnum sacrum ex diurno, et pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse. Ex quo in promiscuo sacra sint, et permixti viri feminis, et noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii prætermissum. plura virorum inter sese, quam feminarum, esse stupra. Si qui minus patientes dedecoris sint, et pigriores ad facinus, pro victimis inmolari: nihil nefas ducere, hanc summam inter eos religionem esse. Viros, velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari; matronas Baccharum habitu crinibus sparsis*[g] *cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces (quia* [53] *vivum sulphur cum calce insit) integra flamma efferre. Raptos a Diis homines dici, quos machinæ inligatos ex conspectu in abditos specus abripiant. eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse: in his nobiles quosdam viros feminasque. Biennio proximo*

Indicium Hispalæ.

[e] *eo virum* Bekk. [f] *Miniam* Gron. Crev. [g] *passis* Eæd.

habeatur. Nempe minis promissa miscens consul innuit fatenti non veniam modo paratam esse, sed etiam laudem atque mercedem.

52 *In vicem*] Per vices: in ordinem.

53 *Vivum sulphur*] Vivum sulphur, Plinio teste, l. XXXV. c. 15, est illud quod ignem est expertum, ἄπυρον Græcis vocatum. Nam reliqua genera coctione parantur. Hoc glebosum et solidum effoditur, et avidissime flammam concipit. * Reperitur frequens ad radices montium ignivomorum, qualis est Vesuvius in Campania. † Turneb. l. I. Advers. c. 29.

institutum esse, ne quis major viginti annis initiaretur. captari U. C. 566.
ætates et erroris et stupri patientes. A. C. 186.

XIV. Peracto indicio, advoluta rursus genibus preces easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem ædium vacuam faceret, quo Hispala inmigraret. cœnaculum super ædes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. Res omnes Feceniæ extemplo translatæ, et familia arcessita. et Æbutius migrare ad consulis clientem jussus. Ita quum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert, omnibus[h] ordine expositis, quæ delata primo, quæ deinde ab se inquisita forent. Patres[i] pavor ingens cepit, quum publico nomine, ne quid eæ conjurationes cœtusque nocturni fraudis occultæ aut periculi inportarent, [54] tum privatim suorum quisque vicem, ne quis adfinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus, gratias consuli agendas, quod eam rem et cum singulari cura, et sine ullo tumultu investigasset. Quæstionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulibus mandant: indicibus, Æbutio ac Feceniæ, ne fraudi ea res sit, curare, [55] et alios indices præmiis[k] invitare jubent. sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu feminæ essent, non Romæ modo, sed per omnia fora et conciliabula conquiri, ut in consulum potestate essent. edici præterea in urbe Roma, et per totam Italiam edicta mitti, *Ne quis, qui Bacchis initiatus esset, coïsse aut convenisse caussa sacrorum velit, neu quid talis rei divinæ fecisse.* [56] ante omnia, ut quæstio de his habeatur, qui coïerint, conjuraverintve[l], quo stuprum flagitiumve inferretur. Hæc senatus decrevit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes ejus sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclavi ad quæstionem servarent; [57] ædiles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent. [58] Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per urbem, servarentque, ne qui nocturni cœtus fierent; utque

Quæstio de Bacchanalibus Coss. mandatur.

[h] *defert. Omnibus* Gron. Crev. [i] *forent, Patres* Eæd. [k] *et alios illicere ac præmiis* Crev. [l] *coïssent conjurassentve* Gron. Crev.

54 *Tum privatim suorum quisque vicem*] Supple, metuere cœpit. Alioquin nullum esset verbum, ad quod referretur τὸ *quisque*. Vel lege *quemque*, ut regatur ab eo quod præcessit, *pavor . . . cepit.*

55 *Et alios illicere ac præmiis invitare*] Sic habere MSS. suos et vett. editos testatur Gronovius. Consentit noster Vict. nisi quod caret τῷ *ac*. Vulgo *et alios indices præmiis invitare.* Sed vox *indices* facile ex iis quæ præcedunt suppleri potest.

56 *Ante omnia, ut quæstio*] Hæc verba sunt senatusconsulti, non edicti: atque adeo diverso formarum typographicarum charactere, quod fecimus, edenda. Nec offendere debet orationis struendæ mutatio, quod cetera senatusconsulti capita per *infinita* efferuntur, hoc per particulam *ut*. Nihil enim crebrius apud Livium. Sic l. XXXV. c. 5, *Equites earum extra aciem . . . tribunos militum educere jussit. Inde . . . impetum ex aperto facerent.* L. X. c. 43, *Legatum cum legione prima . . . ire adversus subsidium hostium jussit: quocumque in loco fuisset obvius, obsisteret ac moraretur, manumque . . . conferret.* Et alibi sæpissime.

57 *Ædiles plebis videre*] Supple ex sensu, jussi sunt.

58 * *Triumviris capitalibus*] Vid. not. 5, ad XXV. 1.

U. C. 566. A. C. 186. ab incendiis caveretur, [59] adjutores triumviris quinqueviri uti [m] cis Tiberim suæ quisque regionis ædificiis præessent.

XV. Ad hæc officia dimissis magistratibus, consules in Rostra escenderunt; et, concione advocata, quum [60] sollemne carmen precationis, quod præfari, priusquam populum adloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: *Nulli umquam concioni, Quirites, non* [n] *solum apta, sed etiam necessaria, hæc sollemnis Deorum comprecatio fuit; quæ vos admoneret, hos esse Deos, quos colere, venerari, precarique majores vestri instituissent: non illos, qui pravis et externis religionibus captas mentes, velut furialibus stimulis, ad omne scelus et ad omnem libidinem agerent. Equidem, nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio: si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiæ dem; si omnia nudavero, ne nimium terroris obfundam vobis, vereor. quidquid dixero, minus, quam pro atrocitate et magnitudine rei, dictum scitote esse. ut ad cavendum satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota jam pridem Italia, et nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo; ceterum, quæ ea res sit, ignorare. alios Deorum aliquem cultum, alios concessum ludum et lasciviam esse credere, et, qualecumque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum adtinet, si dixero, multa millia hominum esse, illico necesse est, exterreamini; nisi adjunxero, qui qualesque sint. Primum igitur mulierum magna pars est, et is fons mali hujusce fuit: deinde simillimi feminis mares, stuprati et constupratores,* [61] *fanatici vigiles; vino* [o]*, strepitibus, clamoribusque nocturnis adtoniti. Nullas adhuc vires conjuratio, ceterum incrementum ingens virium habet, quod in dies plures fiunt. Majores vestri, ne vos quidem, nisi* [62] *quum aut, vexillo in arce posito, comitiorum*

Oratio Postumii Cos. de Bacchanalibus.

[m] *quinqueviri, uti* Gron. [n] *tam non* Gron. Crev. Kreyss. Bekk. [o] *fanatici, vigiles, vino* Bekk.

59 *Adjutores triumviris quinqueviri uti cis Tiberim*] *Adjutores triumviris* idem plane est, atque *adjuturi triumviros*, vel *ut adjuvarent triumviros*. Quod quidem non observaremus, nisi doctissimos viros hæc locutio morata esset, qui et inseri voluerunt vocem *dati*, sine ulla necessitate. Sed præterea τὸ *uti* sic positum nobis suspectum est. Victor. liber etiam præfert *ut hi*. Legendum putamus *uls et cis Tiberim*. Antiqui dicebant *uls* pro *ultra*, teste Festo. Et Varro, l. IV. de lingua Lat. dixit, plane quomodo hic volumus, *et uls et cis Tiberim*: ut hæc loquendi forma videatur usitata fuisse in formulis, ac per eam causam hic a Livio esse usurpata.

60 *Solenne carmen precationis*] Ejus carminis mentionem facit, et ex eo aliqua describit Tullius in principio orationis pro Muræna. In eo appellatos esse illos deos, qui maxime ab Romanis colebantur, puta Jovem, Junonem, Minervam, etc. patet ex iis quæ sequuntur hic in oratione consulum.

61 *Fanatici vigiles*] Legimus, *fanatici, vigiliis, vino . . . attoniti.* * *Attonitos* autem expone de possessione mentis deturbatos, tanquam propiore fulmine adflatos.

62 *Quum . . . vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus eductus esset*] Describuntur comitia centuriata. In iis dicebatur *exercitus* imperari, quia sub signis, et iis armis instructi, quæ cuique classi erant per Servium Tullium auctorem centuriarum assignata, conveniebant. *Eductus* dicitur exercitus, quia extra urbem in Campo Martio illa comitia habebantur. Quod ad vexillum attinet, rem hoc modo exponit Dio, l. XXXVII. *Quum olim assidui a finitimis populis terrores Romam circumstarent, veriti Romani ne, dum ipsi*

caussa exercitus eductus esset, [63] *aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus* [64] *ad concionem vocasset, forte temere coïre* [65] *voluerunt* [p] *: et, ubicumque multitudo esset, ibi et legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum, esse creditis? Si, quibus ætatibus initientur mares, sciatis, non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos juvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi, cooperti stupris suis alienisque, pro pudicitia conjugum ac liberorum vestrorum ferro decernent?* U. C. 566. A. C. 186.

XVI. *Minus tamen esset, si flagitiis tantum effeminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) a facinoribus manus, mentem a fraudibus abstinuissent. Numquam tantum malum in republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. quidquid his annis libidine, quidquid fraude, quidquid scelere peccatum est, ex illo uno sacrario scitote ortum esse. Necdum omnia, in quæ conjuraverunt, edita facinora habent. adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rempublicam obprimendam satis virium est, conjuratio sese inpia tenet. crescit et serpit quotidie malum.* [66] *jam majus est, quam ut capere id privata fortuna possit: ad summam rempublicam spectat. Nisi præcavetis, Quirites, jam huic diurnæ, legitime ab consule vocatæ, par nocturna concio esse poterit. nunc illi vos singuli universos concionantes timent: jam, ubi vos dilapsi domos et in rura vestra eritis, illi coïerint, consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie; tum singulis vobis universi timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrûm debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. Si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium et facinus conjuravit, non suum judicet esse. Ne quis etiam errore labatur, vestrûm quoque non sum securus* [q]. *nihil enim in speciem fallacius est quam prava religio. Ubi Deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris aliquid inmixtum*

[p] *noluerunt* Gron. [q] *labatur vestrum quoque, non sum securus* Gron. Crev. Bekk.

comitia centuriata haberent, hostes ex improviso urbem adorirentur, Janiculumque occuparent, statuerunt non omnes simul ire in suffragia: sed ita rem inter se partiri, ut, dum alii in suffragia irent, alii armati excubias agerent in Janiculo. Hunc igitur locum custodiebant, quamdiu comitia durarent: quum autem solvenda erant comitia, vexillum a Janiculo removebatur, custodesque discedebant. Non licebat autem, custodibus ab illa arce remotis, quidquam amplius agere. Ex his Dionis verbis patet *arcem* in hoc nostro Livii loco esse Janiculum.

63 *Aut plebi concilium*] Proprie et signate. *Is* enim *qui non universum populum, sed partem populi aliquam adesse jubet, non comitia, sed concilium edicere debet. Tribuni autem neque advocant patricios, neque ad eos referre de ulla re possunt.* A. Gell. l. XV. c. 27.

64 *Ad concionem vocasset*] *Aliud est,* inquit idem Gellius, l. XIII. c. 15, *cum populo agere, aliud concionem habere. Nam cum populo agere, est rogare quid populum, quod suffragiis suis jubeat, aut vetet; concionem autem habere, est verba facere ad populum sine ulla rogatione.*

65 *Voluerunt*] Gronovianæ editiones *noluerunt*: manifesto mendo, quod redarguunt et vetustius cusi, et codex Vict.

66 *Jam majus est, quam ut capere id privata fortuna possit*] Jam majus est, quam ut privatorum tantum fortunis convellendis ac labefactandis sese contineat.

U. C. 566. A. C. 186. *violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, aruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libròs conquirerent comburerentque, omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Judicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique juris, nihil æque dissolvendæ religionis esse, quam ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, quum* [67] *demolientes nos Bacchanalia discutientesque nefarios cœtus cerneretis. Omnia, Diis propitiis volentibusque, ea faciemus: qui, quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt. nec patefieri, ut inpunita essent, sed ut vindicarentur et obprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandavit: nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, inpigre exsequemur. Vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus magistratibus mandavimus. Vos quoque, æquum est, quæ vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, inpigre præstare, et dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur.*

XVII. Recitari deinde senatusconsulta jusserunt, [68] indicique præmium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset. *Qui*[r] *nominatus profugisset, diem certam se finituros; ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum, qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si venire ad caussam dicendam vellet.* Edixerunt deinde, *ne quis quid fugæ caussa vendidisse, neve emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.* Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit: nec mœnibus se tantum urbis aut finibus Romanis continuit; sed passim per totam Italiam, literis hospitum de senatusconsulto, et concione, et edicto consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi ea nocte, quæ diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi et reducti sunt: multorum nomina delata. quidam ex iis viri feminæque mortem sibi consciverunt. Conjurasse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur. capita autem conjurationis constabat esse, [69] M. et C. Atinios de plebe

Capita conjurationis.

r *detulisset, qui* Gron.

67 *Demolientes .... Bacchanalia*] Hic et infra aliquoties Bacchanalium nomine designantur loca, quibus sacra illa nefaria celebrabantur.

68 *Indicique præmium proposuerunt, si quis*] Mutavimus interpunctionem, quæ vitiosa est 'eterisque libris. *Si quis* non est initium novæ periodi, sed refertur ad ea quæ præcedunt. Promittunt præmium indici, si quis, id est, qui vel aliquem deduxisset ad consules, vel nomen absentis detulisset.

69 *M. et C. Atinios*] Antea legebatur, *M. et L. Catinios*. Corrigendum levem hunc errorem monstravere Sigonius et Gronovius.

Romana, et Faliscum L. Opiternium, et Minium Cerrinium Campanum: ab his omnia facinora et flagitia orta: eos maximos sacerdotes conditoresque ejus sacri esse. Data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules, fassique de se, nullam moram judicio fecerunt. U. C. 566. A. C. 186.

XVIII. Ceterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut,[70] quia multis actiones et res peribant, cogerentur prætores T. Mænius et M. Licinius [71] per senatum res in diem trigesimum differre, donec quæstiones a consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coëgit consules circa fora proficisci, ibique quærere et judicia exercere. Qui tantum initiati erant, et ex carmine sacro, præeunte verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam in quas jurejurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subjectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali pœna adficiebant. Plures necati, quam in vincula conjecti sunt. magna vis in utraque caussa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent in eas. si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiam, diruerent; extra quam si qua ibi vetusta ara aut signum consecratum esset. in reliquum deinde [72] senatusconsulto cautum est, *Ne qua Bacchanalia Romæ, neve in Italia essent. si quis tale sacrum sollemne et necessarium duceret, nec sine religione et piaculo se id omittere posse, apud prætorem urbanum profiteretur, prætor senatum consuleret. si ei permissum esset, quum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent, neu qua pecunia communis, neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset.*

Conjuratorum pœnæ.

Senatusconsultum de Bacchanalibus.

XIX. Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Marcio consule, senatusconsultum factum est, *Ut de iis, quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, quum Sp. Postumius, quæstionibus perfectis, Romam redisset.* Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum

70 *Quia multis actiones et res peribant*] Ex illis nempe qui fugerant multi erant, qui quum lites coram judicibus pendentes haberent, ob absentiam, tanquam deserto vadimonio, condemnabantur, ac proinde amittebant et jus persequendi in judicio quod sibi deberetur, et res ipsas de quibus lis foret.

71 * *Per senatum*] Ex auctoritate senatus.

72 *Senatusconsulto cautum est*] Integri senatusconsulti exemplum, ex ærea tabula, post tot secula superstite, dedit Jac. Gronovius in sua Ciceronis editione, Lugduni Batavorum, anno 1692. Commentario nuper illustravit doctus Italus.

U. C. 566. A. C. 186. censuerunt, magistratibusque Ardeatium prædicendum, [73] ut[*] intentiore eum custodia adservarent; non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendæ locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. eo referente, de P. Æbutii et Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, senatusconsultum factum est, [74] *Ut singulis his* [75] *centena millia æris quæstores urbani ex ærario darent. Utique consul cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Æbutio emerita stipendia essent, ne invitus militaret,* [76] *neve censor ei equum publicum adsignaret. Utique Feceniæ Hispalæ* [77] *datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset. Utique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset. Utique consules prætoresque, qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri injuriæ fieret, utique tuto esset. id senatum velle, et æquum censere, ut ita fieret.* Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex senatusconsulto; et de ceterorum indicum inpunitate præmiisque consulibus permissum est.

Indicum præmia.

Exercitus consulares.

XX. Et jam Q. Marcius, quæstionibus suæ regionis per-

[*] *ut in int.* Gron. Crev.

73 *Ut in intentiore . . custodia*] Dele supervacuam præpositionem.

74 *Ut singulis his*] Magis placeret cum Gronovio legere: *ut singula his.*

75 *Centena millia æris*] Id est, marcas argenti nostrates 156, cum unciis 2.

76 *Neve censor ei equum publicum assignaret*] Mirum videri possit hoc dari Æbutio præmii loco, ne censor ei equum publicum assignaret, id est, eum in ordinem equestrem allegeret. Nihil aliud suspicari possumus, quam voluisse Patres, ne omnino Æbutio militare invito necesse esset. Quia autem, quibus equus publicus assignatus erat, ii debebant stipendia facere, et equestrem militiam suscipere, hoc illi onus, splendidum licet, exemptum voluit senatus.

77 *Datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio*] Hunc locum explicat Turn. l. XXX. Advers. c. 25, in hunc fere modum. Decernitur senatusconsulto, ut Hispalæ jus esset dandi et diminuendi, quod est, de suo peculio largiendi, et diminuendarum fortunarum. Quod addit Livius datam ei gentis enuptionem, interpretatur Turnebus jus ei datum, ut aliis tanquam libertis sui patroni, aut gentis ex qua patronus erat, posset nubere. Gens enim libertorum, inquit Gronovius ad hunc locum, non erat alia quam patroni, a quo nomen accipiebant, et ejusdem gentis novam familiam humiliorem ordiebantur. Denique quum datur ei tutoris optio, decernitur, ut tutorem sibi, quandoquidem sine auctore nihil agere apud Romanos feminæ poterant, quem vellet legeret. Ex hac expositione, quam summa vi tuetur Gronovius, sequeretur eam fuisse antiquitus libertorum conditionem, ut nihil de suis bonis detrahere possent, nisi ex auctoritate patroni, ut nulla possent jungere matrimonia, nisi cum libertis ejus gentis ex qua erat patronus. Utrumque probare aggreditur Gronovius, sed iis argumentis, quæ rem fortasse probabilem, non tamen omnino certam ac liquidam efficiunt. Rursus id turbat, quod Fecenia, mortuo patrono, jam tutorem a prætore et tribunis petierat, jam testamentum fecerat. Unde nihil ei juris videtur hic a senatu datum, quod non jam haberet, præter gentis enuptionem. Respondet Gronovius hanc fuisse mentem senatusconsulti, ut Fecenia ingenuis mulieribus exæquaretur, ac plane pro ingenua haberetur. Morte autem patroni etsi acquisita ipsi fuerant illa jura, non tamen abolita fuerat macula libertinæ conditionis. Ideo cautum est senatusconsulto, ut, quod ante jus acquisitum erat Hispalæ per mortem patroni, quum maneret libertini ordinis, id jam et competeret jure privilegii, quo ingenuis æquabatur, tanquam mulieri quæ mortuo viro in nullius potestate esset. Hæc fere post Turnebum Gronovius ad hujus loci explanationem affert: quæ, qualiacunque sunt, longe tamen sunt iis verisimiliora, quæ Marcellus Donatus et Gutherius ad interpretationem Livianorum verborum commenti sunt.

factis, in Ligures provinciam proficisci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, et quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque et collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius et M. Æmilius consules habuerunt. duas præterea legiones novas ex senatusconsulto scribere jussi sunt: et viginti millia peditum sociis et nomini Latino imperarunt, et equites mille trecentos, [78] et tria millia peditum Romanorum, ducentos equites. totum hunc exercitum, præter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. itaque consules dum ipsi quæstionibus inpediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus [79] in abditos [t] saltus, quæ latebræ receptaculaque semper illis fuerant, persequitur; in præoccupatis angustiis, loco iniquo est circumventus. quatuor millia militum amissa; et legionis secundæ signa tria, undecim vexilla sociûm Latini nominis in potestatem hostium venerunt, et arma multa, quæ, quia inpedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim jactabantur. prius sequendi Ligures finem, quam fugæ Romani, fecerunt. Consul, ubi primum ex hostium agro evasit, ne, quantum deminutæ copiæ forent, adpareret, in locis pacatis exercitum dimisit. Non tamen obliterare famam rei male gestæ potuit. nam saltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius est adpellatus.

U. C. 566. A. C. 186.

Q. Marcius a Liguribus circumventus.

Saltus Marcius.

XXI. Sub hunc nuncium ex Ligustinis vulgatum literæ, ex Hispania mixtam gaudio tristitiam adferentes, recitatæ sunt. C. Atinius, qui biennio ante prætor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis conlatis pugnavit. ad sex millia hostium sunt cæsa: ceteri fusi, fugati, castrisque exuti. Ad oppidum deinde Astram obpugnandum legiones ducit. id quoque haud multo majore certamine cepit, quam castra: sed, dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem consequeretur; nunciaretque, senatum æquum censere, ne sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit. paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie con-

Res in Hispania gestæ.

[t] *abdito* Gron.

78 *Et tria millia peditum Romanorum, ducentos equites*] Supple, *scripserunt*, quum de Romanis agatur; non, *imperarunt*.

79 *In abditos saltus*] Et hic quoque mendum insederat Gronovianas editiones, nempe *in abdito*. Correximus ex aliis editionibus et Vi t. codice.

U. C. 568. A. C. 186. flixit. incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt: Romanis et suos sepeliendi, et spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies, majore coacto exercitu [u], Celtiberi ad Calagurrim [x] oppidum ultro lacessiverunt prœlio Romanos. Nihil traditur, quæ caussa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati prœlio sunt. ad duodecim millia hominum cæsa, plus duo capta: et castris Romanus potitus. et, nisi successor adventu suo inhibuisset inpetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi prætores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

XXII. Per eos dies, quibus hæc ex Hispania nunciata sunt, [80] ludi Taurii [y] per biduum facti religionis caussa. ([81] per dies [z]) decem [a] [82] adparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Ætolico bello, fecit. Multi [83] artifices ex Græcia venerunt [b] honoris ejus caussa. Athletarum quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, et venatio data leonum et pantherarum; et prope hujus seculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Novemdiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque cœlestes multifariam orti adussisse complurium levi adflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita et unum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. hostiis majoribus consules procurarunt, [84] urbemque lustraverunt. Sub idem tempus et ex Umbria nunciatum est, semimarem duodecim ferme annos natum inventum. id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quamprimum jusserunt. Eodem anno Galli Transalpini, transgressi in Venetiam sine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes missis, responsum est, *Neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in Italia facerent, se scire.* L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse sese dicebat, ex conlata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem et bona vendita missum in

Galli in Venetiam transgressi.

[u] *coacto majore exercitu* Gron. Crev. [x] *Calagurim* Kreyss. Bekk. [y] *Taurilia* Gron. Crev. [z] *per dies*, sublatis uncinis, velut ab emendatione illæ voces non venissent, Ead. [a] *per dies decem* del. Bekk. [b] *venerant* Gron. Crev.

80 *Ludi Taurilia*] Hi ludi, qui et *Taurii* dicuntur, quomodo hic quoque Andreas habet, et duo e MSS. Hearnii, *instituti* memorantur a Festo *diis Inferis ex hac causa. Tarquinio Superbo regnante, quum magna incidisset pestilentia in mulieres gravidas, earum fœtus infecti sunt ex carne divendita populo taurorum immolatorum. Ob hoc ludi Taurii appellati sunt, et fiunt in Circo Flaminio, ne intra muros evocentur dii Inferi.* Addit autem Livius *religionis causa*, ut distinguat horum ludorum solennem statamque religionem a ludis votivis M. Fulvii, de quibus mox dicturus est; qui quidem etsi religionis quoque nomine, tamen multo magis pompæ et oblectationis causa edebantur.

81 *Per dies decem*] Adjecit Sigonius τὰ *per dies* ex probabili conjectura.

82 *Apparatos .... ludos*] Ludos apparate magnificeque factos, ut loquitur Livius, l. XXXI. c. 4.

83 *Artifices*] Vid. not. 2, ad l. V. c. 1, supra.

84 *Urbemque lustraverunt*] Vid. not. ad l. XLII. c. 20, infra.

Asiam, ad dirimenda inter Antiochum et Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor. tum conlatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: et, quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum. U. C. 566. A. C. 186.

XXIII. Quum jam in exitu annus esset, Q. Marcius absens magistratu abiturus erat. Sp. Postumius, quæstionibus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit. creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tempsanus, [85] M. Claudius Marcellinus[c]. Extremo anni, quia Sp. Postumius consul renunciaverat, peragrantem se propter quæstiones utrumque litus Italiæ desertas colonias, Sipontum supero, Buxentum infero mari, invenisse; triumviri ad colonos eo scribendos ex senatusconsulto ab T. Mænio prætore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus. Cum Perseo rege et Macedonibus bellum, quod inminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo caussas cepit. inchoata initia a Philippo sunt: et is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, quum victo leges inponerentur, maxime angebat; quod, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos jus sæviendi ademtum ei ab senatu erat: quum, quia rem integram Quinctius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset inpetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus, quum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam obpugnasset; capta Heraclea, quia jussus abscedere a mœnibus Lamiæ erat, [86] Romanisque oppidum deditum est, ægre eam rem tulerat. permulsit iram ejus consul, quod, ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniæ et Amynandro bellum inferret; et urbes, quas Thessalis Ætoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine et Amynandrum Athamania expulerat, et urbes aliquot receperat. Demetriadem quoque, urbem validam et ad omnia opportunam, et Magnetum gentem suæ ditionis fecit. inde et in Thracia quasdam urbes, novæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus quæ domestico certamine vincerentur, adjungendo sese[d], cepit.

Comitia.

U. C. 567. A. C. 185. Ap. Claudio, M. Sempronio Coss.

Caussæ belli cum Perseo.

[c] *Marcellus* Crev.

[d] *se* Gron. Crev.

85 *M. Claudius Marcellus*] Sic unus ex Hearnii codicibus, et nonnullæ editiones. Plerique et scripti et editi vitiant cognomen, et pro *Marcellus* exhibent *Marcellinus*. Sed *Marcellinus* est cognomen ejus qui e Marcellorum familia in aliam adoptatus foret. Itaque cum hoc cognomine deberet reperiri aliud gentile nomen, quam *Claudius*, quod fuit Marcellorum.

86 * *Romanisque oppidum deditum est*] Aliter res narrata est supra, XXXVI. 25, et XXXVII. 4. Alios nimirum alibi auctores secutus est Livius.

U. C. 567. A. C. 185. Vires conligit Philippus.

XXIV. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est. numquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandoque[e] data fortuna esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni [87] non fructibus tantum agrorum portoriisque maritimis auxit; sed metalla etiam et vetera intermissa recoluit, et nova multis locis instituit. Ut vero antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret; non sobolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietusque aliquamdiu a bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde caussæ, quæ de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum et Perrhæborum querelæ de urbibus suis ab eo possessis, et legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, ut eas non negligi satis adpareret. Maxime moverat senatum, quod jam Æni et Maroneæ adfectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerunt legati[f], non partis amissæ, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam [88] sub jus judiciumque regis venisse. [89] Et Maronitarum exsules (erant pulsi, quia libertatis caussam defendissent ab regio præsidio) ii non Maroneam modo, sed etiam Ænum in potestate nunciabant Philippi esse. Venerant et a Philippo legati ad purganda ea: qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum adfirmabant. *Civitates Thessalorum, et*[g] *Perrhæborum, et Magnetum, et cum Amynandro Athamanum gentem, in eadem caussa, qua Ætolos, fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum obpugnandis Ætolicis urbibus consulem ad recipiendas eas civitates Philippum misisse. armis subactos parere.* Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, Ti. Sempronium. quorum sub adventum ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

Thessalorum et aliorum querelæ de Philippo.

Legati Roma missi disceptatores.

XXV. Ibi quum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perrhæbique et Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tamquam reus, consedissent; pro ingenio quisque eorum, qui principes legationum erant, et gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant, Philippopolis, Tricca, Pha-

[e] *quandocunque* Gron. Crev. [f] *legati venerunt* Eæd. [g] *et* del. Eæd.

87 [e] *Non fructibus*] Non solum in eo quod spectat ad fructus agrorum et portoria maritima, ex quibus vel novos sibi reditus instituit, vel pristinos amplificavit.

88 *Sub jus judiciumque regis*] Similis locutio jam observata est supra l. XXXVI. c. 39.

89 *Et Maronitarum exsules erant pulsi*] Lege omnino *venerant*, nempe Romam. Hoc postulat totus narrationis contextus.

loria, et [90] Eurymenæ, et cetera circa eas oppida; utrum Thessalorum juris, quum vi ademtæ possessæque ab Ætolis forent, (nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat) an Ætolica antiquitus ea oppida fuissent. *ita enim Acilium regi concessisse, si Ætolorum fuissent, et si voluntate, non si*[h] *vi atque armis coacti, cum Ætolis essent.* Ejusdem formulæ disceptatio de Perrhæborum Magnetumque oppidis fuit. omnium enim jura possidendo per occasiones Ætoli miscuerant. Ad hæc, quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adjectæ, *quod ea oppida, si jam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam, præter belli casibus amissos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxisse, et opera eorum in servilibus abuti ministeriis: et, quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse.* [91] *Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse, quondam Thessalis quæstuosum et frugiferum.* [92] *Ibi navibus onerariis comparatis, regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertisse. Jam ne a legatis quidem, qui jure gentium sancti sint, violandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quinctium.* [93] *Itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos conjectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis, quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri adhærere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem, si vox libera non sit, liberum esse? Nunc se fiducia et præsidio legatorum ingemiscere magis, quam loqui. nisi provideant aliquid Romani, quo et Græcis Macedoniam adcolentibus metus, et audacia Philippi minuatur, nequidquam et illum victum, et se liberatos esse. Ut* [94] *equum tenacem, non parentem frenis asperioribus castigandum esse.* Hæc acerbe postremi: quum priores leniter permulsissent iram ejus, petentes, *Ut ignosceret pro libertate loquentibus; et ut, deposita domini acerbitate, adsuesceret socium atque amicum sese præstare; et imitaretur populum Romanum, qui caritate, quam metu, adjungere sibi socios mallet.* Thessalis auditis, Perrhæbi Gonnocondylum,

U. C. 567.
A. C. 185.

Audiunt querelas.

[h] *si* del. Gron. Crev.

90 *Eurymenæ, et cetera circa eas oppida*] *Eurymenæ* eadem fortasse urbs est, quæ Straboni, l. IX. p. 443, dicitur *Erymnæ*. Ceterum libenter resecta voce *eas* legeremus, *et cetera circa oppida*, per usitatam apud Livium ellipsin.

91 * *Thebas Phthias*] Thebæ Phthiæ eadem est urbs quæ supra, hoc ipso capite, dicitur Philippopolis. Illam captam Philippus, et a magna parte incolarum desertam, (quod docet obiter Livius l. XXVIII. c. 7,) novis colonis frequentaverat, et de suo nomine Philippopolin dici jusserat. Sed nimirum Thessali, qui illam urbem hic sibi reddi postulant, vetus de industria usurpant nomen, spreto illo novo, quod Philippus, adversus quem litigant, indiderat.

92 *Ibi navibus onerariis*] Sensus videtur esse, Philippum Thebis coëmisse onerarias naves, quibus negotiationem exercens ipse, et advectas ex aliis regionibus merces comportans Demetriadem, frequentaret illud emporium, et negotiationem eo modo a Thebis Demetriadem averteret.

93 * *Itaque ergo*] Vid. not. 76, ad I. 25.

94 *Equum tenacem non parentem*] Lege cum Dujatio *sternacem*, id est, qui sessorem excutit sternitque. Hac voce usus est Virgilius, Æn. XII. v. 364. Videmur delere posse τὰ *non parentem*, quæ sapiunt glossema additum interpretandæ parum tritæ voci *sternacem*.

U. C. 567.
A. C. 185.

quod Philippus Olympiadem adpellaverat, Perrhæbiæ fuisse, et ut sibi restitueretur, agebant. et de Mallœa et Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, et castella Athenæum et Pœtneum.

Respondet Philippus.

XXVI. Philippus, ut accusatoris potius, quam rei, speciem haberet, et ipse a querelis orsus, *Menelaïdem in Dolopia, quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse*, questus est: *item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perrhæbisque captam. Xynias quidem, haud dubie Ætolicum oppidum, sibi eos contribuisse; et Paracheloïda, quæ sub Athamania esset, nullo jure* [95] *Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina objiciantur, de insidiis legatorum, et maritimis portubus frequentatis aut desertis; alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant; alterum mores suos respuere. Tot annos esse, per quos numquam cessaverint legati, nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre. quem umquam verbo violatum esse? Semel ad Quinctium euntibus insidias dici factas. sed, quid iis acciderit, non adjici.* [96] *Quærentium, quod*[i] *falso objiciant, quum veri nihil habeant, ea crimina esse. Insolenter et inmodice abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis avide meram haurientes libertatem. Itaque*[k]*, servorum modo præter spem repente manumissorum,* [97] *licentiam vocis et linguæ experiri, et jactare sese insectatione et conviciis dominorum.* Elatus deinde ira adjecit, [98] *Nondum omnium dierum solem occidisse.* Id minaciter dictum, non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt. et quum fremitus post eam vocem ortus, et tandem sedatus esset, Perrhæborum inde Athamanumque legatis respondit, *Eamdem, de quibus illi agant, civitatium caussam esse. consulem Acilium et Romanos sibi dedisse eas, quum hostium essent. Si suum munus, qui dedissent, adimere velint, scire se, cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico, in gratiam levium et inutilium sociorum, injuriam eos esse facturos. Nec enim ullius rei minus diuturnam esse gratiam, quam libertatis: præsertim apud eos, qui male utendo eam conrupturi sint.*

Legatorum judicium.

Caussa cognita, pronunciaverunt legati, *Placere, deduci præsidia Macedonum ex iis urbibus, et antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. De injuriis, quas ultro citroque inlatas querantur, quo modo inter eas gentes et Macedonas disceptetur,* [99] *formulam juris exsequendi constituendam esse.*

[i] *quid* Gron. [k] *Ita* Gron. Crev.

95 *Thessalorum formulæ factam*] Thessalis contributam. Sic l. XXXVIII. c. 9, *Urbem ne quam formulæ sui juris facerent.*

96 *Quærentium quod*] Libri fere habent *quid:* vitiose, ut observat Gronovius. *Quærentium* enim hic non est *interrogantium*, sed *conquirentium.* Quum igitur Vict. codex præferat *quod*, incunctanter recepimus.

97 * *Licentiam vocis et linguæ experiri*] Experimentum capere licentiæ sermonum, cujus novitas illis mire placeat.

98 *Nondum omnium dierum solem occidisse*] Quasi diceret: Ne nimium confiderent præsenti rerum statui: superesse et sibi et illis satis temporis, ut mutatas res videre possent.

99 * *Formulam juris exsequendi constituen-*

XXVII. Inde, graviter obfenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. ibi legati Eumenis: *Si liberas esse Ænum et Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse ultra dicere,* [1] *quam ut admoneant, re* [l], *non verbo, eos liberos relinquant, nec suum munus intercipi ab alio patiantur. Sin autem minor cura sit civitatium in Thracia positarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem, quam Philippum, habere; vel pro patris Attali meritis bello, quod adversus Philippum ipsum gesserit populus Romanus:* [2] *vel suis, quod* [m] *Antiochi bello terra marique laboribus* [n] *periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem* [3] *præjudicium; qui quum Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis velut adpendices majoris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii, quum tam procul a finibus Macedoniæ absint, civitatibus his præsidia imposuisse? Vocari Maronitas juberent. ab iis certiora omnia de statu civitatium earum scituros.* Legati Maronitarum vocati, *Non uno loco tantum urbis præsidium regium esse, sicut in aliis civitatibus,* dixerunt, *sed pluribus simul, et plenam Macedonum Maroneam esse. itaque dominari adsentatores regios. his solis loqui et in senatu et in concionibus licere. eos omnes honores et capere ipsos, et dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exsulare pulsos patria, aut inhonoratos et deterioribus obnoxios silere.* De jure etiam finium pauca adjecerunt: [4] *Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam,* [5] *quæ ad* [o] *Thraciæ Paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem. Philippum novam postea deflexisse viam, qua Maronitarum urbes agrosque amplectatur.*

U. C. 567. A. C. 185. Querelæ legatorum Eumenis de Thraciæ urbibus.

Maronitarum querelæ.

XXVIII. Ad ea Philippus longe aliam, quam adversus Thessalos Perrhæbosque nuper, ingressus disserendi viam, *Non cum*

Responsio Philippi.

[l] *admoneat; re* Gron. [m] *qui* Bekk. [n] *laboribusque* Gron. [o] *ad* del. Crev.

dum esse] Constituendam esse formulam, ex qua Philippus et adversariæ civitates apud se, vel apud senatum, de injuriis mutuis disceptarent. Vid. not. 42, ad XL. 12.

1 *Quam ut admoneant*] Ipsi qui loquuntur, Eumenis legati. Verba sequentia *relinquant, patiantur*, pertinent ad Romanos. Gronovianæ editiones *admoneat:* contra editorum omnium et scriptorum fidem, teste Hearnio. Repugnat et sensus, ex quo verbum referri debet ad legatos Eumenis, ac proinde pluralis esse numeri.

2 *Vel suis, quod*] Lege cum Gronovio *vel suis, qui.*

3 *Præjudicium*] Vid. not. 80, ad III. 40.

4 *Q. Fabium Labeonem*] Hic est qui quinquennio ante classi præfuerat, et dicitur supra, l. XXXVII. c. 60, curavisse deducenda ab Æno et Maronea Antiochi præsidia.

5 *Quæ Thraciæ Paroreiam subeat*] Quæ sub finem Paroreiæ Thraciæ porrigatur. Adi Strabonem, l. VII. p. 326, et Plin. l. IV. c. 10. *Paroreia* est Græca vox, qua notatur regio adjacens montibus. Erasimus voculam *ad* ante *Thraciæ*, moniti a Gronovio, qui eam ab omnibus scriptis et editis, quos inspexit, abesse affirmat. Nec eam agnoscit Vict. codex. Mox sequitur *nusquam ad mare declinantem:* ubi pro ultima voce, quæ a Gelenio est, idem Gronovius testatur ubique legisse se *ferentem*. Favet ei hic quoque noster MS.

U. C. 567. A. C. 185. *Maronitis*, inquit, *mihi aut cum Eumene disceptatio est*; [6] *sed jam* [p] *vobiscum, Romani; a quibus nihil æqui me inpetrare jam diu animadverto. Civitates Macedonum, quæ a me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum censebam; non quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt enim et parva oppida, et in finibus extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat. negatum est mihi. Bello Ætolico Lamiam obpugnare jussus a consule M'. Acilio, quum diu fatigatus ibi prœliis operibusque essem, transcendentem me jam muros a capta prope urbe revocavit consul, et abducere copias inde coëgit. Ad hujus solatium injuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perrhæbiæque et Athamanum reciperem quædam castella magis, quam urbes. ea quoque ipsa vos mihi, Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paullo ante, si Diis placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eumenem æquius esse, quam me, habere. id ego aliter longe judico esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. Itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius: mei autem regni, tantum aberat, ut ulla pars in discrimine fuerit, ut* [7] *tria millia talentûm, et quinquaginta tectas naves, et omnes Græciæ civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis sim adspernatus. hostemque ei me esse prius etiam, quam M'. Acilius exercitum in Græciam trajiceret, præ me tuli: et cum eo consule belli partem, quamcumque mihi delegavit, gessi. et insequenti consuli L. Scipioni, quum terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantum, sed per Thraciam etiam, ubi* [q] *inter cetera* [8] *pax quoque præstanda a barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, utrum adjicere vos, Romani, aliquid, et amplificare et augere regnum meum munificentia vestra oportebat, an, quæ haberem aut meo jure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes, tamquam ad Antiochum, ad* [r] *spoliandum me venit, et, si Diis placet, decem legatorum decretum calumniæ inpudentissimæ prætendit; quo maxime et refelli et coargui potest. Disertissime enim planissimeque in eo scriptum est, Chersonesum et Lysimachiam Eumeni dari. Ubi tandem Ænus, et Maronea, et Thraciæ civitates adscriptæ sunt? quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos, tamquam ab illis inpetraverit, obtinebit? Quo in*

[p] *etiam* Gron. [q] *ubi etiam* Gron. Crev. [r] *ad* del. Ead.

6 *Sed jam*] Sic membranæ Jac. Gronovio inspectæ; itemque MSS. Hearnii, et noster Vict. et Andreæ editio. Vulgo *sed etiam*: minus apte.

7 *Tria millia talentûm*] Marcas argenti 281,250.

8 *Pax ...... præstanda a barbaris erat*] Danda opera erat, ut pacem tutam, ut nullam vim a barbaris transiens exercitus experiretur.

numero me apud vos esse velitis, [9] *refert. Si tamquam inimicum et hostem insectari propositum est, pergite, ut cœpistis facere. Sin aliquis respectus est mei, ut socii atque amici regis, deprecor, ne me tanta injuria dignum judicetis.* U. C. 567. A. C. 185.

XXIX. Movit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio responso rem suspenderunt: *Si decem legatorum decreto Eumeni datæ civitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriæ jure belli habiturum. si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui reservari: et,* [10] *ut omnia in integro manerent, præsidia, quæ in iis urbibus sint, deduci.* Hæ caussæ maxime animum Philippi alienaverunt ab Romanis: ut non a Perseo filio ejus novis caussis motum, sed ob has a patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum rerum gestarum magnitudo inpetrabilem faciebat, exemplum obstabat; quod ita comparatum more majorum erat, ne quis, qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori. medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: [11] auri præterea pondo centum triginta [a] duo: argenti sedecim millia trecenta: et pronunciavit in senatu, [12] decem millia pondo argenti, et octoginta auri Q. Fabium quæstorem advehere. id quoque se in ærarium inlaturum. Magnus motus servilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Postumius prætor habebat. Is de pastorum conjuratione, qui vias latrociniis pascuaque publica infesta habuerant, quæstionem severe exercuit. ad septem millia hominum condemnavit: multi [13] inde fugerunt, de multis sumtum est supplicium. Consules, diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti sunt.

Legati medio responso rem suspendunt.

Manlius ex Hispania ovans.

XXX. Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurnius et L. Quinctius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in Bæturia junxissent, in Carpetaniam, ubi hostium castra erant, [14] progressi sunt, communi animo consilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone et Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta est. quibus dum utrimque subvenitur a castris, paullatim omnes copiæ in aciem eductæ sunt. in eo

Res gestæ in Hispania.

[a] *viginti* Gron. Crev.

9 *Refert*] Id agitur: id spectandum venit: in eo res vertitur.

10 * *Ut omnia in integro manerent*] Ut neutram in partem res inclinata videretur, sed plane inter utrosque suspensa.

11 *Auri .... pondo centum viginti duo*] Marcas Parisienses 190, uncias 5. *Argenti sedecim millia trecenta.* Marcas 25,468, uncias 6.

12 *Decem millia pondo argenti*] Marcas 15,625. *Octoginta auri.* Marcas 125.

13 *Inde fugerunt*] Vacat τὸ *inde*.

14 *Progressi sunt, communi animo*] Victorinus codex, ut et scripti veteresque editi Gronovio excussi, rotundiorem orationem exhibet: *progressi, communi animo consilioque rem gesserunt.*

U. C. 567. A. C. 185. Romani vincuntur. tumulturario certamine et [15] loca sua et genus pugnæ pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi atque in castra compulsi sunt. non institere perculsis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra obpugnarentur, silentio proximæ noctis [16] tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuaque præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressique in sua castra, paucos dies quietis stativis manserunt. Romanorum sociorumque, in prœlio fugaque, ad quinque millia occisa; quorum se spoliis hostes armarunt. inde ad Tagum flumen profecti sunt. Prætores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus sociis Hispanorum auxiliis reficiendisque ab terrore adversæ pugnæ militum animis, consumserunt. ubi satis placuere vires, et jam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hostem poscebat; duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium castra erant. extemplo, qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læva Quinctius exercitum traduxerunt; quieto hoste, dum miratur subitum adventum, consultatque, qui tumultum injicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. Interim Romani, inpedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum, quia jam moveri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. in medio locatæ quinta Calpurnii legio et octava Quinctii. id robur toto exercitu erat. Campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberum a metu insidiarum.

XXXI. Hispani, postquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se jungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prœlium fuit, et Hispanis recenti victoria ferocibus, et insueta ignominia milite Romano accenso. acerrime media acies, duæ fortissimæ legiones, dimicabant; quas quum aliter moveri loco non posse hostis cerneret, cuneo instituit pugnare: et usque plures confertioresque, medios urguebant. Ibi postquam laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quinctilium Varum et [t] L. Juventium Thalnam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit. Docere et monere jubet, *in illis spem omnem vincendi et retinendæ Hispaniæ esse. Si illi loco cedant, neminem ejus exercitus non modo Italiam, sed ne Tagi quidem ulte-*

Acriter iterum pugnatur.

[t] *et* del. Gron. Crev.

15 * *Loca sua*] Loca sibi, id est, Hispanis opportuna.

16 *Tacito signo*] *Signum tacitum* intelligendum videtur, non vocale, quod tuba, aut classico, aut cornu dari solet: sed mutum clandestinumque, id est, per tesseram datum Silius, l. XV. v. 475, *tacitum dat tessera signum.* * De tessera vid. not. 61, ad VII. 35.

U. C. 567. A. C. 185.

riorem ripam, umquam visurum. Ipse, cum equitibus duarum legionum paullulum circumvectus, in cuneum hostium, qui mediam urguebat aciem, ab latere incurrit. [17] Quinctius cum suis equitibus alterum hostium latus invadit: sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, et prætor ipse ante alios. nam et primus hostem percussit, et ita se inmiscuit mediis, ut vix, utrius partis esset, nosci posset. et equites prætoris eximia virtute, et equitum pedites accensi sunt. Pudor movit primos centuriones, qui inter tela hostium prætorem conspexerunt. Itaque urguere signiferos pro se quisque, jubere inferre signa, et confestim militem sequi. Renovatur ab omnibus clamor.

Vincuntur Hispani.

inpetus fit velut ex superiore loco. Haud secus ergo, quam torrentis modo, fundunt sternuntque perculsos, [18] nec sustinere [u] alii super alios inferentes sese possunt. Fugientes in castra equites persecuti sunt, et permixti turbæ hostium intra vallum penetraverunt. ubi ab relictis in præsidio castrorum prœlium instauratum: coactique sunt Romani equites descendere ex equis. Dimicantibus iis, legio quinta supervenit: deinde, ut quæque potuerant, copiæ adfluebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra; nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia fere, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille semiermes maxime per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. signa capta centum triginta tria. Romani sociique paullo plus sexcenti, et provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme ciciderunt. tribuni militum quinque amissi, et pauci equites Romani, [19] cruentæ maxime victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati donatique a C. Calpurnio equites [20] phaleris. pronunciavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta et expugnata esse. Quinctius alter prætor [21] suos equites [22] catellis ac fibulis donavit. donati et centuriones ex utriusque exercitu permulti: maxime qui mediam aciem tenuerunt.

Res in Liguria gestæ.

XXXII. Consules delectibus aliisque, quæ Romæ agendæ erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius, a Pisis profectus in Apuanos Ligures,

[u] *sustineri* Kreyss. Bekk.

17 *Quintius cum suis equitibus*] Quinam sunt illi equites proprii Quintii, quum duarum legionum equites Calpurnius duxisse in hostem supra dicatur? Alii non videntur intelligi posse quam equites socii: quos sibi nempe Quintius desumpserat, quum legionarios equites ejus collega in hostes duceret. Optaremus, ut clarius mentem suam aperuisset Livius.

18 *Nec sustinere alii super alios*] Lege sine ulla dubitatione cum Perizonio: *nec sustineri . . . possunt*, nempe Romani.

19 * *Cruentæ*] Maxime fecerunt speciem cruentæ victoriæ, maxime in causa fuerunt cur victoria cruenta judicaretur. Etenim insignes viri amissi majus sunt quam pro numero damnum.

20 *Phaleris*] Vid. not. 5, ad c. 46, l. IX.

21 *Suos equites*] Eos equites, quos in pugna circa se habuerat. Vid. not. 17, supra.

22 *Catellis*] Id est, catenulis, quæ essent pro quibusdam quasi torquibus.

U. C. 567. A. C. 185. vastando agros, urendoque vicos et castella eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Macram et Lunæ portum. Hostes montem, antiquam sedem majorum suorum, ceperunt: et inde, superata locorum iniquitate, prœlio dejecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquavit secundis aliquot prœliis. sex præterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres et quadraginta securi percussit. Comitia. Jam comitiorum adpetebat tempus. prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater ejus consulatum petebat. Competitores[x] habebat patricios L. Æmilium, Q. Fabium[y], Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos, et ab repulsis eo magis debitum quia primo negatus erat, honorem repetentes. etiam, quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, artior petitio quatuor petentibus erat. Plebeii quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus. [23] et hi[z] repulsi, in spem inpetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum [24] haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo et L. Porcius Licinus. sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus[a] adversariis et majore parte senatus, *meminisse eum debere prius, se consulem populi Romani, quam fratrem P. Claudii, esse: quin ille, sedens pro tribunali, aut arbitrum, aut tacitum spectatorem comitiorum se præberet;* coërceri tamen ab effuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebei, qui aut contra consulem, aut pro studio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut, dejecto Fabio, [25] fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher præter spem suam et ceterorum. locum suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non [26] vi Claudiana, inter plebeios certatum est. Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiæque gesta.

P. Claudio, L. Porcio Coss. XXXIII. Principio insequentis anni P. Claudius, L. Por-

[x] , *competitoresque* Gron. Crev. [y] add. *Labeonem* Eæd. [z] *ii* Gron. [a] *clamantibus* Gron. Crev.

23 *Et hi repulsi*] Vulgo *et ii*. Dedimus *et hi*, auctore Victor. codice. Sensus est: hi quoque, quod repulsam antea consulatum petentes tulerant, dilati erant et rejecti in spem impetrandi tandem aliquando honoris. *Repulsos* absolute dici eos, qui, quum honorem aliquem a populo peterent, eum consequi non potuerant, constat ex Orat. Cic. de Har. Resp. n. 56.

24 *Haud dubie*] Unus e MSS. Gronovianis, assentiente nostro Vict. *pro non dubie*. Unde legendum fortasse videatur *pro non dubiis*.

25 *Fratrem traheret*] Fratrem ad consulatum per vim quodammodo proveheret.

26 * *Vi Claudiana*] Violentia propria Claudiæ gentis, in qua velut hæreditaria erat imperiosa contumacia.

cius consules, quum Q. Cæcilius, M. Bæbius, et Ti. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum et Eumenem reges Thessalorumque civitates missi erant, legationem renunciassent [b], regum quoque eorum civitatiumque legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam et in Græciam decreverunt ad visendum, redditæne civitates [c] [27] Thessalis et Perrhæbis essent. Iisdem mandatum, ut ab Æno et Maronea præsidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciæ ora a Philippo et Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire jussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. nam super cetera etiam [28] sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. De qua re querente graviter Q. Cæcilio, simul Lacedæmoniis deplorantibus, mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam et venumdatam, ademtas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges, Achæi maxime concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quæ, nisi belli pacisve caussa, et quum legati ab senatu cum literis aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curæ iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret; quemadmodum et illis, quoties vellent, senatus daretur.

U. C. 568. A. C. 184.

Legati missi in Græciam.

XXXIV. Dimissis iis legationibus, Philippus, a suis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque præsidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, ut partis adversæ principes interficeret. Ille per Casandrum [d] quemdam, unum ex regiis jam diu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta urbe, cædem fecit. [29] Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe adversus populum Romanum factum, ut, quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur, abnuebat, *quidquam eorum ad se, aut quemquam suorum pertinere. Seditione inter ipsos dimicatum, quum alii ad se, alii ad Eumenem civitatem traherent. id facile scituros esse. percunctarentur* [e] *ipsos Maronitas:* haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere

Maronitæ a Philippo crudeliter trucidati.

[b] *anni P. Claudio, L. Porcio consulibus, Q. Cæcilius, M. Bæbius, et Ti. Sempronius, qui . . . renunciarunt etc.* Gron. Crev. [c] *Rhodiis et Thess. et P.* Eæd. [d] *Cassandrum* Crev. [e] *esse, si perc.* Gron. Crev.

27 *Rhodiis et Thessalis*] Cur hic Rhodii nominentur, parum liquet. Neque enim ulla eorum, in querelis populorum de Philippo memorandis, aut supra apud Livium, aut in Excerptis e Polybio legationibus exstat mentio. Et vero *τὰ Rhodiis et* non comparent in codice Vict.

28 *Sine responso dimissi*] Fusius rem exponit Polybius, Legat. 41, docetque Q. Cæcilium non sine responso dimissum ab Achæis, sed responsum ab Achæorum magistratibus accipere noluisse, indignatum quod sibi negatum fuisset concilium gentis.

29 *Id apud Romanos legatos querentes*] Notabile hyperbaton. Apud Romanos legatos querentes id factum tam crudeliter . . .

U. C. 568. A. C. 184. adversus se ausurum. Negare Appius, *Rem evidentem pro dubia quærendam. si ab se culpam removere vellet, Onomastum et Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, ut eos senatus percunctari posset.* Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret. deinde, conlecto tandem animo, *Casandrum, qui Maroneæ fuisset, si utique vellent, se missurum* dixit. *Ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere, qui non modo Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset?* Et parcebat magis Onomasto, honoratiori amico, et eumdem indicem haud paullo plus timebat; quia et ipse sermonem cum eo contulerat, et multorum talium ministrum et conscium habebat. Casander quoque, missis, qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emanaret, [30] veneno creditur sublatus.

Philippus Demetrium F. Romam mittit.

XXXV. Et legati a Philippi conloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent, nihil eorum sibi placere: et Philippus, minime, quin rebellandum esset, dubius, quia tamen inmaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam, simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus, statuit: satis credens, ipsum etiam juvenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum injiciendum, profectus, perculsis iis uno prœlio, et Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit, missis ad adcolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam inrumperent, sollicitandos. Et in Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire jussi erant, exspectabatur: adversus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. *Ex hostibus eos accusatores factos: et periculum esse, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuissent. quippe in bello sociis Romanis Achæos usos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmoniis, quam Achæis, esse: ubi* [31] *Areus etiam et Alcibiades, ambo exsules, suo beneficio restituti, legationem Romam adversus gentem Achæorum ita de ipsis meritam suscepissent, adeoque infesta oratione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in eam, viderentur.* Clamor undique ortus, referret nominatim de iis. et, quum omnia ira, non consilio, gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. his Clitore in Arcadia datum est concilium.

Concilium Achæorum.

XXXVI. Priusquam agerent quidquam, terror Achæis injectus erat et cogitatio, quam non ex æquo disceptatio futura esset; quod Areum et Alcibiadem, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant, nec hiscere

30 *Veneno creditur sublatus*] Id Polybius pro certo affirmat, Leg. 44.

31 *Areus . . . et Alcibiades*] Principes inter Lacedæmonios viri, pulsi olim patria a Nabide tyranno, atque ab Achæis recepti, mox eorumdem opera post interfectum Nabin in patriam restituti. Pausan. l. VII.

quisquam audebat. Appius ea, quæ apud senatum questi erant Lacedæmonii, displicere senatui ostendit: [32] *cædem primum ad conflictum* [f] *factam eorum, qui a Philopœmene ad caussam dicendam evocati venissent: deinde, quum in homines ita sævitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret, muros dirutos urbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclitamque per gentes Lycurgi disciplinam sublatam.* Hæc quum Appius dixisset, Lycortas, et quia prætor, et quia Philopœmenis, auctoris omnium, quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: *Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos oratio est, quam Romæ nuper apud senatum fuit. Tunc enim Lacedæmoniis accusantibus respondendum erat: nunc a vobis ipsis accusati sumus, apud quos caussa dicenda est. quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, judicis animo te auditurum esse, posita contentione, qua paullo ante egisti. Ego certe, quum ea, quæ et hic antea apud Q. Cæcilium, et postea Romæ questi sunt Lacedæmonii, a te paullo ante relata sint, non tibi, sed illis, me apud te respondere credam. Cædem objicitis eorum, qui a Philopœmene prætore evocati ad caussam dicendam interfecti sunt. Hoc ego crimen non modo a vobis, Romani, sed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuisse arbitror. Quid ita? quia in vestro fœdere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedæmonii. Quo tempore armis captis urbes, a quibus abstinere jussi erant, nocturno inpetu occupaverunt, si T. Quinctius, si exercitus Romanus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum capti et obpressi confugissent. Quum vos procul essetis, quo alio, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gythio opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiscum simili de caussa obpugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur justum piumque bellum suscepimus. Quod quum alii laudent, reprehendere ne Lacedæmonii quidem possint, Dii quoque ipsi comprobaverint, qui nobis victoriam dederunt; quonam modo ea, quæ belli jure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars* [g] *nihil pertinet ad nos. Nostrum est, quod evocavimus eos ad caussam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. Quod vero illi, venientes in castra, interfecti sunt, vestrum est, Areu et Alcibiade, qui nunc nos, si Diis placet, accusatis, non nostrum. Exsules Lacedæmoniorum (quo in numero hi quoque duo fuerunt) et tunc nobiscum erant, et* [h], *quod* [33] *domicilium* [i] *sibi delegerant maritima oppida, se*

U. C. 568. A. C. 184. Romanus legatus increpat Achæos.

Respondet Lycortas Achæorum Pr.

[f] *Campasium* Kreyss. Bekk. [g] *pars maxima* Crev. [h] *et* del. Gron. Crev. [i] *domicilio* Gron.

32 *Cædem primum ad conflictum factam eorum*] Locus corruptus. Gronovius suspicatur, *cædem primum contra fidem datam eorum.* Nobis verisimilius videtur in voce *conflictum* latere nomen loci, ad quem cædes illa facta sit. Huic loco *Compasium* fuisse nomen discimus ex Polybio, Leg. 37. Legendum ergo putamus sine ulla dubitatione: *cædem primum ad Compasium factam eorum.*

33 *Domicilium*] Hæc est vett. editorum lectio, quam a Gronovio testatam Clericus admisit. Vulgo *domicilio.*

U. C. 568. A. C. 184. *petitos credentes, in eos, quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exsilio posse consenescere se indignabantur, inpetum fecerunt. Lacedæmonii igitur Lacedæmonios, non Achæi, interfecerunt. nec, jure an injuria cæsi sint, argumentari refert.*

XXXVII. *At enim illa certe vestra sunt, Achæi, quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. Quæ utraque ab iisdem objici qui possunt? quum muri Lacedæmoniis non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam extructi sint. Tyranni enim nuper eos, arcem et munimentum sibi, non civitati, paraverunt. Et, si exsistat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, et nunc se patriam et Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem exspectare, nec Achæos, sed vos ipsi, Lacedæmonii, vestris manibus amoliri et diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. Vestræ enim illæ deformes veluti cicatrices servitutis erant: et, quum sine muris* [34] *per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis,* [35] *muris, velut compedibus, circumdatis vincti per centum annos servistis. Quod ad leges ademtas adtinet, ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademisse arbitror; nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse; nec male consuluisse civitati, quum concilii nostri eam fecerimus, et nobis miscuerimus, ut corpus unum et concilium totius Peloponnesi esset. Tunc, ut*[k] *opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, alias istis injunxissemus, queri, se iniquo jure esse, et indignari possent. Scio ego, Ap. Claudi, hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque liberæ gentis esse: sed vere servorum*[l] *disceptantium apud dominos. Nam, si non vana illa* [36] *vox præconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achæos jussistis, si fœdus ratum est, si societas et amicitia ex æquo observatur, cur ego, quid, Capua capta, feceritis Romani, non quæro; vos rationem reposcitis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt; finge, a nobis. Quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? Muros diruimus. vos non muros tantum, sed urbem et agros ademistis. Specie, inquis,*

[k] *ut* del. Gron. Crev. [l] *servorum verius* Eæd.

34 *Per octingentos prope annos*] Numerus oratorie auctus. Siquidem a Lycurgo, quem hic respicit Livius, ad Cleomenem Leonidæ filium, qui primus tyrannus Lacedæmone fuisse dicitur supra, lib. XXXIV. c. 26, non effluxerant anni sexcenti et octoginta.

35 *Muris velut compedibus circumdatis vincti per centum annos servistis*] Duo hic affirmantur a Livio: unum, muros Lacedæmoniis ante centum annos exstrui cœptos esse; alterum, Lacedæmonem per centum annos servisse, nimirum a tyrannis oppressam. Hoc postremum nullo pacto verum esse potest, quum inter initium regni Cleomenis et Nabidis mortem soli intersint anni 46. Primum illud de muris firmatur auctoritate Pausaniæ et Justini, ut observavimus ad l. XXXIV. c. 38, supra. Sed qui id liceat dicere Livio non videmus, qui et loco modo memorato et hic in iis quæ proxime præcedunt scripsit muros Spartæ *paucos ante annos, nuper*, a tyrannis exstructos esse.

36 * *Vox præconis ...... qua liberos esse omnium primos Achæos jussistis*] Achæi illa voce præconis omnino nominati non fuerunt. Non videmus quomodo Livium hic a lapsu memoriæ immunem defendamus.

æquum est fœdus: re apud Achæos [37] *precaria libertas* [m], *apud* U. C. 568.
Romanos etiam imperium est. Sentio, Appi, et, si non oportet, A. C. 184.
non indignor; sed, oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos et Achæos, modo ne in æquo hostes vestri nostrique apud vos sint, ac nos socii; immo ne meliore jure sint. Nam, ut in æquo essent, nos fecimus, quum leges iis nostras dedimus; quum, ut Achæi [n] *concilii essent, effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est. plus postulant hostes, quam socii habent. Quæ jurejurando, quæ monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriam sancta atque sacrata sunt, ea cum perjurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, et, si ita vultis, etiam timemus: sed plus et veremur et timemus Deos inmortales.* Cum adsensu maximæ partis est auditus, et locutum omnes pro majestate magistratus censebant: ut facile adpareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius, *suadere se magnopere Achæis,* dixit, *ut, dum liceret voluntate sua facere,* [38] *gratiam inirent, ne mox inviti et coacti facerent.* Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum injecit imperata recusandi. id modo petierunt, *ut Romani, quæ viderentur, de Lacedæmoniis mutarent, nec Achæos religione obstringerent irrita ea, quæ jurejurando sanxissint, faciendi.* damnatio tantum Arei et Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est.

XXXVIII. Romæ principio ejus anni, quum de provinciis consulum et prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prætores, C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives et peregrinos sortiti sunt; C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, et ut idem de veneficiis quæreret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus, L. Juventius Thalna et T. Quinctilius Varus, venerunt. qui, quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis Diis inmortalibus haberetur honos, et ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. De legionibus deportandis, quum de consulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri jusserunt. Paucos post dies [39] consulibus [o] in Ligures binæ legiones, quas Ap. Claudius et M. Sempronius habuerant, decretæ sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter

(Provinciæ.)

[m] *æquum est fœdus apud Achæos, re precaria libertas:* Gron. Crev.
[n] *Achaici* Bekk. [o] *consuli* Gron.

37 ᵃ *Precaria libertas*] Libertas, quæ non proprio jure, propriis viribus teneatur, sed quæ, velut ea quæ precibus impetrata sunt, pendeat ex alieno arbitrio.

38 ᵃ *Gratiam inirent*] Gratiam, tanquam voluntarie obsequuti, sibi pararent apud Romanos.

39 *Consulibus*] Hic mendose legitur in Gronovianis editionibus *consuli.* Aliæ editiones et Vict. MS. et sensus ipse stant pro ea lectione quam expressimus.

U. C. 568. A. C. 184.

novos prætores et amicos absentium, Calpurnii Quinctiique. Utraque caussa tribunos plebis, [40] utraque consules habebat. [41] hi [p], se intercessuros senatusconsulto, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant; illi, si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentium gratia est, et senatusconsultum factum, *Ut prætores quatuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, et quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent.* [42] *quum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus, quam quina millia peditum, treceni equites, in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primum, qui emerita stipendia haberent; deinde, ut cujusque fortissima opera Calpurnius et Quinctius in prœlio usi essent.*

Contentiones de prætura.

XXXIX. Hac sedata contentione, alia subinde C. Decimii prætoris morte exorta est. Cn. Sicinius et L. Pupius, qui ædiles proximo anno fuerant, et C. Valerius flamen Dialis et Q. Fulvius Flaccus (is, quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione) petebant. [43] certamenque ei cum flamine erat. et postquam primo æquare, mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam esse, quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, nec [q] gerere: pars legibus eum solvi æquum censere, ut, quem vellet, prætorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius consul primo in ea sententia esse, [44] ne nomen ejus acciperet. deinde, ut ex auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, [45] *referre se ad eos*, dixit, *quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ civitati ædilis curulis designatus præturam peteret, sibi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse, e lege comitia habere.* Patres censuerunt, uti L. Porcius consul cum Q. Fulvio ageret, ne inpedimento esset, quo minus comitia prætoris in locum C. Decimii subrogandi e lege habe-

p *ii* Gron. q *neque* Crev.

40 *Utraque consules*] Imo *consulem*.

41 *Hi se intercessuros*] Intellige eos qui favebant novis prætoribus, tum tribunos, tum alterum e consulibus. Vulgo editi habent *ii*. Reposuimus *hi* ex uno e MSS. Hearnii, et nostro Victorino: ut respondeat *τῷ illi* quod sequitur.

42 *Quum eas legiones quatuor descripsissent*] Recte observat Gronovius ex tantillo numero fieri nequivisse quatuor legiones. Ideo emendat: *quum eos in quatuor legiones*, quæ jam tum erant in Hispania, *descripsissent*. *Eos* autem intellige solos Romanos. Socii enim in legiones non describebantur. Ceterum circa hanc emendationem aliqua etiamnum difficultas remanet. Apparet enim ex c. 30, supra, et ex c. 36, l. XXXVIII. imo et ex omni retro hujus decados historia, duas tantum in Hispania legiones fuisse, non quatuor. Sed nimirum hic res mutatur, et duæ legiones singulis in Hispania prætoribus decernuntur: idque et in sequentibus annis servatum esse constat ex capp. 32. 36. 40, et 49, l. XL.

43 * *Certamenque ei cum flamine erat*] Tota contentio versabatur inter eum et flaminem, reliquis duobus competitoribus a spe adipiscendi honoris statim dejectis.

44 *Ne nomen ejus acciperet*] Vid. not. 82, ad l. XXVI. c. 18.

45 *Referre se ad eos dixit, quod .... ædilis curulis designatus præturam peteret*] Notanda locutio, *referre quod*, et annumeranda iis exemplis, quæ docti viri congesserunt ad probandum recte *τὸ quod* inter duo verba finita dici posse. Si cui tamen hoc displicuerit, poterit per levem mutationem legere: *Referre se de eo dixit quod.*

rentur. Agenti consuli ex senatusconsulto respondit Flaccus, *nihil, quod se indignum esset, facturum.* Medio responso spem [46] ad voluntatem interpretantibus fecerat, cessurum Patrum auctoritati esse. Comitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri sibi a consule et senatu populi Romani beneficium, et invidiam geminati honoris fieri; tamquam non adpareret, ubi designatus prætor esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. Consul, quum et pertinaciam petentis crescere, et favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. censuerunt frequentes, *quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset,* [47] *ad populum cum Flacco agendum.* Concione advocata, quum egisset consul; ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit, *quod tanto studio, quotiescumque declarandæ voluntatis potestas facta esset, prætorem se voluisset facere. Ea sibi studia civium suorum destituere non in animo esse.* Hæc vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius prætor esset, si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis, et inter se ipsos, et cum consule, fuit: donec senatus a consule est habitus, decretumque: *quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci et prava studia hominum inpedirent, senatum censere, satis prætorum esse: P. Cornelius utramque in urbe jurisdictionem haberet,* [48] *Apollinique ludos faceret.*

U. C. 568. A. C. 184.

Sublata S. C. comitia.

XL. His comitiis prudentia et virtute senatus sublatis, alia majoris certaminis, quo et majore de re, et inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. et L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo, patricii: plebeii autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. et M. Sempronii, Longus et Tuditanus. sed omnes patricios plebeiosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocumque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars, neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit. huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis. idem, postquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si jus consuleres, peritissimus; si caussa oranda esset, eloquentissimus. nec is tantum, cujus lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum exstet: vivit immo vigetque eloquentia ejus, sacrata scriptis omnis generis. Orationes et

Contentiones de censura.

M. Porcii Catonis laudes.

46 *Ad voluntatem interpretantibus*] Iis qui id interpretarentur quod ipsi cuperent.

47 * *Ad populum cum Flacco agendum*] Coram populo, in concione adhortandum esse Flaccum ut auctoritati senatus cederet.

48 *Apollinique ludos faceret*] Ludos Apollinares prætor urbanus faciebat. Vid. supra l. XXVII. c. 23.

U. C. 568. A. C. 184. pro se multæ, et pro aliis, et in alios. nam non solum accusando, sed etiam caussam dicendo, fatigavit inimicos. [49] Simultates nimio plures et exercuerunt eum, et ipse exercuit eas. nec facile dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Asperi procul dubio animi, et linguæ acerbæ, et inmodice liberæ fuit: sed invicti a cupiditatibus animi, et rigidæ innocentiæ; contemtor gratiæ, divitiarum. In parsimonia, in patientia laboris, periculi [r], ferrei prope corporis animique; quem ne senectus quidem, quæ solvit omnia, fregerit. [50] Qui [s] sextum et octogesimum annum agens [51] caussam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque: nonagesimo anno [52] Ser. Galbam ad populi adduxerit judicium.

XLI. Hunc, sicut omni vita, [53] tum petentem [t] premebat nobilitas: coïerantque ([54] præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat) candidati omnes ad dejiciendum honore eum; non solum ut ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur novum hominem censorem videre; sed etiam quod tristem censuram, periculosamque multorum famæ, et ab læso a plerisque, et lædendi cupido, exspectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat, *refragari sibi, qui liberam et fortem censuram timerent*, criminando. et simul L. Valerio subfragabatur. *Illo uno collega castigare se nova flagitia, et priscos mores revocare* [u] *posse.* His accensi homines, adversa nobilitate, non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt. Secundum comitia censorum consules prætoresque in provincias profecti sunt, præter Q. Nævium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. [55] Et

M. Porcius et L. Valerius censores.

[r] *periculique* Gron. Crev.
[t] *prensantem* Gron. Crev.
[s] *fregerit; qui* Crev. Kreyss. Bekk.
[u] *revocare mores* Kreyss. Bekk.

49 *Simultates nimio plures*] Inimici, quos permultos habuit, exercuerunt eum, et ipse eos vicissim exercuit ac fatigavit.

50 *Qui sextum et octogesimum annum agens*] Ex Cic. in Dial. de Sen. n. 10, Cato natus erat anno ante quam Q. Fabius Maximus consul primum factus est. Unde, quum constet eum mortuum fuisse L. Marcio Censorino, M'. Manlio Coss. anno primo tertii Punici belli, sequeretur eum vixisse annos tantum quinque et octoginta. Sed nimirum Livius aliis auctoribus usus est. Nam et in iis quæ mox sequuntur, eum annum quo Cato Servium Galbam accusavit, qui ultimus ejus vitæ fuit, nonagesimum numerat Livius. Toto ergo quinquennio discrepat noster a Cicerone circa ætatem Catonis.

51 * *Causam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque*] Reus factus, ipse pro se dixerit, scriptamque, quam tum habuit apud judices orationem, reliquerit.

52 *Ser. Galbam ad populi adduxerit judicium*] De hoc judicio, quo Galba absolutus est, * vide in primis Cic. I. de Orat. n. 227 et 228.

53 *Tum prensantem*] Hoc Lipsio debetur, quum in scriptis quibusdam legeretur *præsentem*, in vulgatis *petentem*.

54 *Præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat*] Is sane adversus Catonem coïre cum ceteris non debebat. Docet enim Plutarchus in Cat. Majore, circa initia, ab hoc L. Flacco Catonem primum in notitiam hominum productum esse, et ejus maxime opibus et gratia commendatum primos honores cepisse.

55 *Et L. Postumius prætor*] Anni prioris: ac fortasse ei imperium in hunc annum prorogatum fuerat. Quod si ita esset, prætor hic

L. Postumius prætor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas pastorum conjurationes vindicavit, et reliquias Bacchanalium quæstiones cum omni exsecutus est cura. multos, qui aut citati non adfuerant, [56] aut vades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios judicavit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes [57] a P. Cornelio conjecti sunt. U. C. 568. A. C. 184.

XLII. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidum Corbionem vineis et operibus expugnavit, captivos vendidit: quieta deinde hiberna et citerior provincia habuit. Veteres prætores, C. Calpurnius Piso et L. Quinctius, Romam redierunt. utrique magno Patrum consensu triumphus est decretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis et Celtiberis triumphavit. coronas aureas tulit octoginta tres, et [58] duodecim millia pondo argenti. Paucos post dies L. Quinctius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit. tantumdem auri atque argenti in eo triumpho translatum. Triumphi de Hispania.

Censores, M. Porcius et L. Valerius, metu mixta exspectatione, senatum legerunt: septem moverunt senatu. ex quibus unum insignem et nobilitate et honoribus, L. Quinctium Flamininum consularem. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis senatu adscriberent notas. Catonis et aliæ quidem acerbæ orationes exstant in eos, quos aut senatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longe gravissima in L. Quinctium oratio est, qua si accusator ante notam, non censor post notam, usus esset, retinere Quinctium in senatu ne frater quidem T. Quinctius, si tum censor esset, potuisset. Inter cetera objecit ei Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam provinciam spe ingentium donorum perductum. eum puerum, per lasciviam quum cavillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorium abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori venditaret. Forte epulantibus iis, quum jam vino incaluissent, nunciatum in convivio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam venisse; convenire consulem velle, ut ab eo fidem præsens acciperet. Introductum in tabernaculum per interpretem adloqui consulem cœpisse. Inter cujus sermonem Quinctius scorto, *Vis tu*, inquit, *quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, jam hunc Gallum morientem videre* [x]*?* Et quum is vixdum serio adnuisset, ad nutum scorti consulem stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, L. Quinctius senatu motus.

x *aspicere* Gron. Crev.

diceretur qui proprætore erat, ex usitato apud Livium et ceteros more.

56 *Aut vades deseruerant*] Aut datis vadibus, qui sponderent illos ad judicii diem adfuturos, nihilominus judicium deseruerant.

57 * *A P. Cornelio*] Prætore, qui utramque in urbe jurisdictionem habebat.

58 *Duodecim millia pondo argenti*] Marcas nostrates 18,750.

U. C. 568. A. C. 184 deinde fugienti, fidemque populi Romani, atque eorum, qui aderant, inploranti, latus transfodisse.

XLIII. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legisset, et [59] fabulæ tantum sine auctore editæ credidisset, aliud argumentum, simile tamen et libidine et crudelitate, peragit. Placentiæ famosam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium arcessitam scribit. ibi jactantem sese scorto inter cetera retulisse, quam acriter quæstiones exercuisset, et quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum illam infra eum adcubantem negasse, umquam vidisse [60] quemquam securi ferientem, et pervelle id videre. Hic indulgentem amatorem, [61] unum ex illis miseris, adtrahi jussum, securi percussisse. Facinus, sive eo modo, quo censor objecit, sive, ut Valerius tradit, commissum est, sævum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare Diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu consulis recubantis, mactatam humanam victimam esse: et cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quinctio fertur, ut, si id factum negaret, ceteraque, quæ objecisset, [62] sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quemquam doliturum censeret, quum ipse, vino et Venere amens, sanguine hominis in convivio lusisset?

XLIV. In equitatu recognoscendo [63] L. Scipioni Asiageni ademtus equus. [64] in censibus quoque accipiendis tristis et aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta et vestem muliebrem et vehicula, quæ pluris, quam quindecim millium æris, essent, [65] in censum referre viatores jussit[y]. item man-

Severitas in censu.

[y] *juratores jussi* Kreyss. *juratos jussit* Bekk.

59 *Fabulæ .... sine auctore editæ*] Eam tamen opinionem secutus Cicero est, Dial. de Sen. n. 42. Atque etiam Plutarchus in Flaminino verisimile esse putat Catonem voluisse rem atrociorem et invidiosiorem facere, dum transfugam Boium ab ipso L. Quintio interfectum dixit, non jussu ejus unum ex damnatis.

60 *Quemquam securi ferientem*] Forte *feriri*. Gronovius.

61 *Unum ex illis miseris*] Sic quidem Gelenius. Sed nostri omnes scripti cum prius editis *unum ex damnatis*. Gronovius. Consentit Vict. codex.

62 * *Sponsione defenderet sese*] Defenderet sese, spondendo se certam pecuniæ summam daturum, si veritas criminum probaretur: atque ita rem judicio experiretur. † Vid. not. ad l. III. c. 23.

63 *L. Scipioni Asiageni*] Hanc lectionem, quæ aliquot scriptorum est, pluribus adstruit Gronovius, l. IV. Observ. c. 25, et probat Ἀσιαγενῆ apud Græcos idem valuisse, quod apud Romanos *Asiaticum*. Hic igitur intellige L. Scipionem, fratrem Africani. Ceterum observat Plutarchus inustam a Catone Scipioni Asiatico notam criminationibus in censorem ipsum ansam dedisse, visumque eum memoriæ Scipionis Africani insultare voluisse. Confer nostrum, l. XXXVIII. c. 54, supra.

64 *In censibus . . . accipiendis*] In accipienda bonorum cujusque æstimatione, quam cives omnes deferre ad censores debebant.

65 *In censum referre viatores jussit*] Gronovius l. IV. de Pec. Vet. c. 1, emendat: *in censum deferre juratos jussit*. Primo probat compluribus exemplis dici solitos *deferre in censum* eos qui profitebantur, *referre* censores accipientes censum. Inde sequitur viatoribus hic locum non esse, quorum non erat nec *referre in censum*, quod soli censores, aut scribæ ex eorum auctoritate faciebant, nec *deferre in censum*, nisi sua ipsorum bona, quemadmodum et ceteri cives facere cogebantur. Igitur reponit Gronovius *juratos*. Constat enim ex Dion. Halic. l. IV. cives omnes coactos esse jurare, se possessiones suas vere et bona fide æstimasse. Favet emendationi Gronovii unus ex Hearnii

cipia minora annis viginti, quæ post proximum lustrum decem millibus æris, aut eo pluris, venissent, [66] uti ea quoque decies [s] tanto pluris, quam quanti essent, æstimarentur; et his rebus omnibus terni in millia æris adtribuerentur. aquam publicam omnem, in privatum ædificium aut agrum fluentem, ademerunt; et, quæ [67] in loca publica inædificata inmolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex decreta in eam rem pecunia [a], [68] lacus sternendos lapide, detergendasque, qua opus esset, cloacas; in Aventino et in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt. Et separatim Flaccus [69] molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, et viam per Formianum montem. Cato atria duo, Mænium et Titium in lautumiis, et quatuor tabernas, in publicum emit; basilicamque ibi fecit, quæ Porcia adpellata est. Et vectigalia summis pretiis, [70] ultro tributa infimis locaverunt. quas locationes quum senatus, precibus et lacrimis publicanorum victus, induci et de integro locari jussisset; censores, edicto submotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paullum inminutis pretiis locaverunt. Nobilis censura fuit, simultatiumque plena; quæ M. Porcium (cui acerbitas ea adsignabatur) per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, [71] Potentia [b] in Pice-

U. C. 568.
A. C. 184.

[s] *decem* Gron. Crev. [a] *ex pecunia i. e. r. decr.* Eæd.
[b] *Pollentia* Crev.

codd. in quo legitur *juratores*. Hoc ergo triste et asperum fuit in hac parte censuræ, quod, quum antea ornamenta, et vestis muliebris, et vehicula censui non adscriberentur, Cato jussit adscribi quæ pluris quam quindecim millium æris essent, et ternos in millia æris attribuit, id est, in singula æris millia ternos æris gravis, sive ternos veteri æstimatione asses, tributi nomine pendi voluit. Porro quindecim millia æris gravis paria æstimamus marcis argenti nostratibus 23, cum unciis 3, semuncia 1.

66 *Uti ea quoque decem tanto pluris*] Lege cum Sigonio et Gronovio, *decies tanto*. Causa erroris videtur ea fuisse, quod *τὸ decies* sola numerali nota *X* in libris designatum reperiretur, ut est in Victorino. Mancipia antiquitus adscribebantur censui. Sed hoc novum et sane grave, quod mancipia, quæ minora annis viginti empta essent decem millibus æris, aut eo pluris, decies tanto pluris æstimavere censores, quam quanti empta essent, et ternos in millia æris pendi jusserunt. Itaque qui decem millibus hujus ætatis mancipium emisset, ei centum millibus a censoribus illud æstimabatur: ac proinde trecenos æris gravis dominus eo nomine pendere cogebatur. Censores jus habuisse æstimandi bona civium, quanti vellent, jam ostendit Livius, l. IV. c. 24. Hoc igitur modo Cato luxuriam castigare et coercere aggressus est, ne quis quod fieri cœptum erat, in veste, et mundo muliebri, et vehiculis, tum servitiis teneris ac delicatis habendis comparandisque, civilem modum et frugalitatem egrederetur. Decem millia æris gravis sunt marcæ argenti Parisienses 15, unciæ 5.

67 *In loca publica inædificata immolitave*] Ædificia privata in publicum procurrentia, qualia essent podia, *des balcons*. Ceterum, quod discrimen significationis inter voces *inædificata* et *immolita* statuendum sit, haud sane liquet: nisi dicemus *immolita* esse ea quæ cœpta strui, *inædificata* quæ plane exstructa erant. Sane verbi *moliri* ea vis est, ut primum rei initium designet. Virgil. Æn. VII. *Moliri jam tecta videt.*

68 *Lacus*] Quos Galli appellamus *abreuvoirs, bassins.*

69 *Molem ad Neptunias Aquas*] *Neptunias Aquas* Marc. Donatus nomen esse loci existimat, qui hodie dicitur *Nettuno.*

70 *Ultro tributa*] Impensas et attributiones operum publicorum faciendorum, et sartorum tectorum præstandorum, mancipibus et redemptoribus certa mercede locatorum: quæ proinde e re ejus est qui locat quam minimo pretio locare.

71 *Pollentia*] Vid. not. 3 ad Epit. hujus libri.

U. C. 568. A. C. 184. num, Pisaurum [72] in Gallicum agrum, deductæ sunt. Sena jugera in singulos data. diviserunt agrum, coloniasque deduxerunt iidem tresviri, Q. Fabius Labeo, et M. et Q. Fulvii, Flaccus et Nobilior. Consules ejus anni nec domi nec militiæ memorabile quidquam egerunt.

U. C. 569. A. C. 183. M. Claudio, Q. Fabio Coss. XLV. In insequentem annum crearunt consules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant C. Valerius flamen Dialis, qui et priore anno petierat, et Sp. Postumius Albinus, et P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Julius, Cn. Sicinius. Provinciæ. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius et L. Porcius habuerant, provincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitibus servatæ. Prætores ita sortiri jussi, uti flamini Diali utique altera juris dicendi Romæ provincia esset. peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius maturare est jussus. Galli Transalpini, per saltus ignotæ antea viæ ([73] ut ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc est Aquileiensis [c], ædificabant. Id eos ut prohiberet, [74] quod [d] ejus sine bello posset, prætori mandatum est. si armis prohibendi essent, consules certiores faceret. ex his placere alterum adversus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii [e] locum auguris subficiendi. Creatus Sp. Postumius Albinus.

XLVI. Hujus principio anni P. Licinius Crassus pontifex maximus mortuus est: in cujus locum M. Sempronius Tuditanus [75] pontifex est cooptatus: pontifex maximus est creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris caussa [76] visceratio data, et [77] gladiatores centum viginti pugnaverunt, et ludi funebres per triduum facti, post ludos epulum. in quo, quum Prodigia. toto foro strata triclinia essent, tempestas, cum magnis procellis coorta, coëgit plerosque tabernacula statuere in foro. Eadem paullo post, quum undique disserenasset, sublata.

[c] *Aquileiensis est* Gron. Crev. [d] *quoad* Gron.
[e] add. *Lentuli* Kreyss. Bekk.

72 *In Gallicum agrum*] Intellige agrum inter Æsim et Rubiconem fluvios, qui quum olim Gallorum Senonum fuisset, postea iis expulsis, lege Flaminia populo viritim distributus, agri Gallici nomen a veteribus cultoribus retinuerat. Id probat Cellar. Geogr. Ant. l. II. c. 9. pagg. 645 et 739. * Vid. not. 62 ad XXIII. 14.

73 * *Ut ante dictum est*] Supra c. 22.

74 *Quod ejus*] Usitatus Latinis pleonasmus in voce *ejus* hic notandus occurrit. Vulgo *quoad ejus*. Mutavimus ex scriptis Gronovianis, quibus accedit noster Vict.

75 *Pontifex est cooptatus*] A collegio pontificum. *Pontifex maximus est creatus* a populo, tributis comitiis.

76 *Visceratio*] Crudæ carnis distributio. Vid. not. 37 ad l. VIII. c. 22.

77 *Gladiatores CXX.*] Lipsius Sat. l. I. c. 8, judicat hunc numerum esse grandiorem quam ut conveniat in hoc ævum, et rescribit *LXX*. Vid. infra l. XLI. c. ult.

[78] defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione levatis altera injecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: et per decemviros supplicatio indicta erat ejus prodigii expiandi caussa. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec umquam ante tantum regionis ejus hominum Romæ fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam adcolunt, vulgata est, crimina querimoniasque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæ pretium fuisse queri; pro se quæque civitates gentesque, singuli etiam privatim, (gravis enim adcola omnibus erat) Romam, aut ad spem levandæ injuriæ, aut ad deflendæ solatium, venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenæo venit ad querendum, simul quod non deducerentur ex Thracia præsidia, simul quod in Bithyniam Prusiæ bellum adversus Eumenem gerenti auxilia missa forent.

U. C. 569.
A. C. 183.

Querelæ de Philippo.

XLVII. Respondendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat; quum haud facile esset, aut ea, quæ objicerentur, aut quæ adversus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa solum, sed etiam pleraque [79] oppido quam parva erant: de controversia finium, de hominibus raptis pecoribusque abactis, de jure aut dicto [80] per libidinem aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam judicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus quum cerneret posse; simul et tirocinio, et perturbatione juvenis moveretur; quæri jussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset? Quum respondisset, *accepisse se;* nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt; deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactæ caussæ: ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret; alia non per se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. Interposuerat et querelas de iniquitate decretorum, et quam non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret, indigneque sibi, nec ullo suo merito, insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati ejus animi conlegit senatus. ceterum alia excusanti juveni, alia [81] recipienti, futura ita, ut maxime vellet senatus, responderi placuit: *Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis, quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam*

Demetrius patrem defendit.

Responsum senatus.

78 *Defunctosque vulgo ferebant*] Andreas habet *defunctosque fato vulgo ferebant:* cui assentiuntur codd. Budei, qui etiam notat, Annot. prior. ad Pand. p. 575, horum verborum sensum esse; vulgo ita dictitatum, populum Romanum ejusmodi castrorum imagine quæ in foro fuerat, videri cum fatis decidisse, quæ diram olim castrorum metationem in medio foro minitari credebantur. *Defunctos* igitur *fato*, id est, solutos et exemptos, nec ultra illi fato obnoxios. HEARNIUS.

79 *Oppido quam parva*] Admodum parva. Sic l. XXXVI. c. 25 supra, *oppido quam breve intervallum.*

80 * *Per libidinem*] Sine ullo æquitatis legumve respectu, sed prout collibitum animo esset.

81 *Recipienti*] Promittenti.

U. C. 569. A. C. 183.

quod, utcumque ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis. Multa et dissimulare, et oblivisci, et pati præterita senatum posse, et credere etiam, Demetrio credendum esse. Obsidem enim se animum ejus habere, etsi patri corpus reddiderit: et scire, quantum salva in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse. Honorisque ejus caussa missuros in Macedoniam legatos, 82 *ut, si quid minus factum sit, quam debuerit, tum quoque sine piaculo rerum prætermissarum fiat. Velle etiam sentire Philippum,* 83 *integra omnia sibi cum populo Romano Demetrii filii beneficio esse.*

Lacedæmoniorum postulata.

XLVIII. Hæc, quæ augendæ amplitudinis ejus caussa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedæmonii deinde introducti sunt. multæ et parvæ disceptationes jactabantur: sed, quæ maxime rem continerent, erant; utrum restituerentur, quos Achæi damnaverant, nec ne; inique, an jure occidissent, quos occiderant. 84 vertebatur et [f], utrum manerent in Achaïco concilio Lacedæmonii; an, ut ante fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. 85 Restitui, judiciaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaïco concilio: scribique id decretum, et consignari a Lacedæmoniis et Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: jussus idem in Peloponneso sociorum res adspicere. nam ibi quoque et ex veteribus discordiis residui motus erant, et Messene desciverat a concilio Achaïco, cujus belli et caussas [g] et ordinem si expromere velim, inmemor sim propositi, quo statui non ultra adtingere externa, nisi qua Romanis cohærerent [h] rebus.

Philopœmen Pr. Achæorum captus a Messeniis.

XLIX. Eventus memorabilis est, quod, quum bello superiores essent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur, ad præoccupandam Coronen [i] [profectus,] quam [k] hostes petebant, in valle iniqua cum equitibus paucis obpressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt. sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens inpetus hostium; prolapso equo, et suo ipse casu, et onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos jam natus, et diutino morbo, ex quo tum primum refi-

[f] *occiderant, vertebatur, et* Gron. [g] *causam* Gron. Crev. [h] *cohærent* Ed. [i] *Coronem* Gron. [k] *profectus, quam,* sublatis uncinis, Gron. Crev.

82 *Ut, si quid minus factum sit*] Ut, si quid secus factum sit, quam debuerit, *tum quoque,* id est, etiamsi res ita sit, tamen *fiat* id quod fieri debuerat, atque ita negotium componatur *sine piaculo rerum prætermissarum,* ita ut peccatorum a rege nullum piaculum exigatur. Rei gravitatem verbis molliunt Romani, dum *minus ... quam debuerit,* dicunt, non *male; rerum prætermissarum,* non *peccatorum.*

83 *Integra omnia sibi cum populo Romano ... esse*] Integram, illibatam sibi cum populo Romano remanere gratiam et amicitiam.

84 *Vertebatur et*] In controversiam etiam veniebat, utrum, &c. Totum hunc locum, revocata veterum editorum interpunctione, quæ in nuperis depravata est, clariorem reddidimus.

85 *Restitui*] Vel intellige, vel adde, *damnatos.*

ciebatur, viribus admodum adtenuatis. jacentem hostes superfusi obpresserunt: cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum, haud secus quam ducem suum, adtollunt reficiuntque, et ex valle devia in viam portant, vix sibimet ipsi præ necopinato gaudio credentes; pars nuncios Messenen[l] præmittunt, debellatum esse, [86] Philopœmenem captum[m] adduci. Primum adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano nuncius audiretur. deinde, ut super alium alius idem omnes adfirmantes veniebant, tandem facta fides; et, priusquam adpropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis, effunduntur. itaque clauserant portam turbæ, [87] dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Ægre submoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt, atque[n] turba conferta iter reliquum clauserat, et, quum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, compleverunt, et, ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti, ne quem motum misericordia præsentis tanti viri faceret, quum alios verecundia pristinæ majestatis conlata præsenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt. deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, prætore Dinocrate dicente, esse, quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. [88] Inde[o] abducto eo in curiam, et senatu vocato, consultari cœptum. U. C. 569. A. C. 183.

L. Jam invesperascebat, et non modo cetera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur, expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinæ ejus fortunæ virtutisque: et neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. eo vinctus demittitur, et [89] saxum ingens, quo operitur, machina superinpositum est. ita loco potius, quam homini cuiquam, credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die [90] multitudo quidem integra, memor pristinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium

In subterraneam cellam demittitur.

[l] *Messenem* Gron. [m] *captum* del. Ead. [n] *æque* Bekk. [o] *Inde* del. Ead.

86 *Philopœmenem captum adduci*] Sic Oxonienses Hearnii codd. sic et noster Vict. et Andreæ editio. Gronovianæ editiones omittunt *τὸ captum*.

87 *Dum pro se quisque . . . videretur*] Magis placeret, *videtur:* ac vix dubitamus sic scripsisse Livium. Nisi loco *τοῦ dum* legendum est *quum*.

88 *Inde abducto eo*] Testatur Gronovius nullis in membranis neque vett. editis exstare aut *inde*, aut *eo*. Vict. quoque liber duas illas voces ignorat, quibus sane facile carere potest oratio.

89 *Saxum ingens, quo operitur*] Saxum ingens, quo tegitur thesaurus ille subterraneus, superimpositum est ope machinæ ad magnas ponderum moles tollendas aptæ.

90 *Multitudo . . . integra*] Sanæ mentis, non corrupta factionibus. Sic l. IX. c. 46, *integer populus, fautor et cultor honorum*.

U. C. 569. A. C. 183.

malorum, censebant[p]: defectionis auctores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem ejus consentiebant: sed, utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ, missusque, qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quæsisse, *si incolumis Lycortas* (is alter imperator Achæorum erat) *equitesque evasissent?* Postquam dictum est, *incolumes esse; Bene habet,* inquit; et, [91] poculo inpavide exhausto, haud ita multo post exspiravit. Non[q] diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. victa namque Messene bello exposcentibus Achæis noxios dedidit, ossaque reddita Philopœmenis sunt: et [92] sepultus ab universo Achaïco est[r] concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum, velut ad insignem notam hujus anni, memoriæ mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Hannibalem, P. Scipionem. adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

Veneno tollitur.

Tres nobiles Impp. mortui.

Mors Hannibalis.

LI. Ad Prusiam regem legatus T. Quinctius Flamininus venit, quem suspectum Romanis et [93] receptus post fugam Antiochi Hannibal, et bellum adversus Eumenem motum faciebat. ibi, [94] seu quia a Flaminino inter cetera objectum Prusiæ erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriæ suæ primum, deinde, fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit; a primo conloquio Flaminini milites extemplo ad domum Hannibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Hannibal prospexerat animo, et Romanorum inexpiabile odium in

[p] *censebat* Crev. [q] *Nec* Gron. Crev. [r] *est* del. Eæd.

91 *Poculo impavide exhausto*] Sigonii liber et noster Vict. *hausto*. Sic Sophonisba, supra l. XXX. c. 15, *poculum . . . impavide hausit*. Sic in re multum dissimili Bitias apud Virgil. Æneid. l. I. v. 742, *impiger hausit Spumantem pateram*. Tamen tuetur vulgatum Cic. pro Cluent. n. 31, *Jam exhausto illo poculo mortis*. Et ipse Livius, hoc libro, c. seq. *poculum exhausit*. Itaque utrumlibet hic legas, vel *hausto*, vel *exhausto*, parvi refert.

92 *Sepultus ab universo concilio Achaïco*] Hujus funebris pompæ descriptionem pete ex Plut. in Philopœmene.

93 *Receptus post fugam Antiochi Annibal*] Corn. Nepos in Annibale, et Justinus l. XXXII. c. 4, docent Annibalem, Antiocho victo, veritum ne Romanis dederetur, in Cretam fugisse. Inde, quum se invidiæ objectum propter nimias opes videret, ad Prusiam contendisse, eique in bello adversus Eumenem, utilem operam navasse.

94 *Seu quia a Flaminino*] Hic Dujatius adnotat Flamininum privatæ ultionis cupiditate accendi potuisse in Annibalem, cujus opera victus cæsusque pater C. Flaminius ad Trasymenum lacum esset. In eam nimirum opinionem illum induxerunt insignes celeberrimi Tragœdiarum scriptoris versus in Fabula quæ inscribitur Nicomedes: *Et si Flaminius en est le capitaine, Nous saurons lui trouver un lac de Trasymène*. Verum hic error est ex similitudine nominum ortus, qui tamen vitari facile poterat. Huic enim legato ad Prusiam, victori Philippi et Macedonum, nomen gentile erat *Quintius*, cognomen *Flamininus:* quum consuli victo ab Annibale ad Trasymenum lacum nomen gentile esset *Flaminius*.

se cernens, et fidei regum nihil sane confisus. [95] Prusiæ vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, [96] septem exitus e domo fecerat; et ex iis [s] quosdam occultos, ne custodia sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Hannibal, postquam est nunciatum milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque obcursu militum obseptum sensit, et omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum (quod multo ante præparatum ad tales habebat casus) poposcit. *Liberemus*, inquit, *diuturna cura populum Romanum, quando mortem* [97] *senis exspectare longum censent. Nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi, hosti armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, prædixerunt. hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt.* Exsecratus deinde in caput regnumque Prusiæ, et hospitales Deos violatæ ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit. Hic vitæ exitus fuit Hannibalis.

U. C. 569.
A. C. 183.

LII. Scipionem et Polybius, et [98] Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, [99] neque Valerio adsentior: his, quod, censoribus M. Porcio, L. Valerio, principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum invenio; [1] quum superioribus tribus lustris Africanus fuisset: quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum ejus lectus non esset. [2] Antiatem

Scipio Afric. quo anno mortuus.

[s] *fecerat: ex his* Crev.

95 *Prusiæ . . . levitatem*] Hujus regis servilem plane indolem describit Livius, l. XLV. c. 44.

96 *Septem exitus . . . fecerat: ex his quosdam*] Sic scripti Gronoviani, et noster Vict. vulgo . . . *fecerat: et ex iis quosdam.*

97 * *Senis*] Tunc quintum et sexagesimum annum agebat Annibal. Vid. supra not. ad XXX. 28.

98 * *Rutilius*] Hic ille est vir sanctissimis moribus, quem toties Cicero aliique miris prædicant laudibus. Romanam historiam Græce composuerat.

99 *Neque Valerio assentior*] Non exprimit hoc loco Livius, quænam fuerit Valerii Antiatis sententia, quia nimirum eam supra retulit. Quidquid enim noster in fine l. XXXVIII. narravit de accusatione ac morte Africani, deque iis quæ deinceps secuta sunt, nititur auctoritate Valerii Antiatis, ut constat ex c. 50 libri modo memorati. Valerius igitur credidit Scipionem mortuum esse M. Æmilio, C. Flaminio consulibus: Polybius et Rutilius, quinquennio serius, hoc nempe anno. Neutris assentitur Livius.

1 *Quum superioribus tribus lustris*] Olim legebatur *duobus*. Sigonius reposuit *tribus* ex auctoritate ipsius Livii, l. XXXIV. c. 44, et l. XXXVIII. c. 28.

2 *Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius*] Opinionem Valerii Antiatis, qui Scipionem accusatum fuisse memoravit a duobus Petilliis, quinto ante hunc anno, id refellit, quod index, sive, ut nunc loquimur, titulus orationis P. Scipionis nomen habet M. Nævii tribuni plebis. Ceterum mirum videri possit tantopere nunc credere Livium orationi illi P. Scipionis, quum l. XXXVIII. c. 56, dubitet, an illa revera ipsius sit.

U. C. 569. A. C. 183. auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius, adversus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus plebis, P. Claudio, L. Porcio consulibus: sed iniit tribunatum, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, [3] ante diem quartum Idus Decembres. inde tres menses ad Idus Martias sunt; quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. [4] Ita et vixisse in tribunatu Nævii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suæ cujusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. Jam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. veneno absumti Hannibal et Philopœmen; exsul Hannibal, proditus ab hospite; captus Philopœmen in carcere et in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exsul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non adfuerat reus, absens citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo, exsilium indixit.

Demetrii reditus in Macedoniam.

LIII. Dum ea in Peloponneso (a quibus divertit oratio) geruntur, reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum adfecerat animos. vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis inminentis metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspiciebant: simul et spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. *Nam, etsi [5] minor [u] ætate, quam Perseus, esset, hunc tamen justa [6] matrefamiliæ [x], [7] illum pellice ortum esse: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere; hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre. Ad hoc Romanos Demetrium in paterno solio locaturos; Persei nullam apud eos gratiam esse.* Hæc vulgo loquebantur. itaque et Persea cura angebat, ne parum pro se una ætas valeret, quum omnibus aliis rebus frater superior esset: et Philippus ipse, vix sui arbitrii fore, quem hæredem regni relinqueret, credens,

Inter eum et Persea discordiæ. Philippo quoque invisus Demetrius.

[u] *minore* Gron. [x] *matrefamilias* Gron. Crev.

3 *Ante diem quartum Idus Decembres*] Eo enim die et primi tribuni plebis creati fuerant, et postea semper eorum successores magistratum inierunt.

4 *Ita et vixisse in tribunatu Nævii videtur . . . decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram*] Non longe abit ab hac opinione Cicero, apud quem Cato in Dial. de Sen. n. 19 de Scipione Africano dicit: *anno ante me censorem mortuus est.*

5 *Minor ætate*] Sic loquuntur Latini, non *minore ætate*, quomodo habent Gronovianæ editiones. Et eas refellunt Oxonienses Hearnii codd. et noster Vict. et Andreæ editio.

6 *Matrefamilias*] Scripti et vett. editi *matrefamiliæ*. Et constat, modo hoc, modo illud maluisse veteres. GRONOVIUS. Assentitur Vict. codex.

7 *Illum pellice ortum esse*] Quin et Plutarchus in Æmilio testis est hanc de Perseo fuisse opinionem, eum ne genitum quidem Philippo esse, sed subditum ab Philippi uxore; matremque ejus nominat Gnathæniam, sartricem Argolicam. Et Perseus apud Livium ipsum XL. 9. sic de se loquitur: *me subditum et pellice genitum appellant.* Ex his colligitur Perseum a Philippo et uxore ejus, tanquam legitimum utriusque filium, agnitum et palam habitum esse, ac proinde pro legitimo sese gessisse: sed ortum ejus multis fuisse suspectum, variisque jactatum esse sermonibus, aliis a Philippo eum susceptum esse ex pellice dicentibus, aliis plane subditum per fraudem, nec quicquam pertinentem ad stirpem regiam.

sibi quoque graviorem esse, quam vellet, minorem filium censebat. U. C. 569. A. C. 183. Obfendebatur interdum concursu Macedonum ad eum, et alteram jam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse juvenis haud dubie inflatior redierat, subnisus erga se judiciis senatus, concessisque sibi, quæ patri negata essent: et omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non apud fratrem modo, sed etiam apud Patrem, conciliabat: utique postquam alii legati Romani venerunt, et cogebatur decedere Thracia, præsidiaque deducere, et alia, aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione senatus, facere. [8] Sed omnia mœrens quidem et gemens, (eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam secum, cernebat) [9] obedienter[y] tamen adversus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli caussam præberet. Avertendos etiam animos a suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum in Odrysas, et [10] Dentheletos[z], et Bessos duxit. Philippopolin urbem, fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis receperant sese, cepit: campestresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit. Pæoniæ ea regio est prope Erigonum fluvium; qui, ex Illyrico per Pæoniam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere urbe, novam urbem Perseida, ut is filio majori haberetur honos, adpellari jussit.

LIV. Dum hæc in Macedonia geruntur, consules in provincias profecti. Marcellus nuncium præmisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Adveniente consuli Galli sese dediderunt. duodecim millia armatorum erant. In Venetia Galli se dedunt consuli. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægre patientibus iis ademta, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum adtulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio prætore exposuerunt, *Se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri et egestate, ad quærendam sedem Alpes transgressos. quæ inculta per solitudines viderent, ibi sine ullius injuria consedisse. Oppidum quoque ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro, nec urbi ulli vim adlaturos venisse. Nuper M. Claudium ad se nuncium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. Se, certam, etsi*

[y] *gemens; eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam secum cernebat. Obedienter,* &c. Gron. [z] *Dantheletas* Gron. Crev.

8 *Sed omnia mœrens quidem et gemens*] Totus hic locus in Gronovianis editionibus misere deformatus erat prava interpunctione. Eam ex vetustioribus emendavimus.

9 *Obedienter . . . adversus Romanos*] Obedientem se præbens Romanorum imperiis.

10 *Dantheletas*] Sic legi jussit Sigonius ex Strabone et ceteris Græcis scriptoribus. Olim libri hoc loco habebant *Dentheletas*.

U. C. 569. A. C. 183. [11] *non speciosam, pacem, quam incerta belli, præoptantes,* [12] *dedidisse se prius in fidem, quam in potestatem, populi Romani. Post paucos dies, jussos et agro et urbe decedere, sese tacitos abire, quo terrarum possent, in animo habuisse. arma deinde sibi, et postremo omnia alia, quæ ferrent agerentque*[a], *ademta. Orare se senatum populumque Romanum, ne in se innoxios deditos acerbius, quam in hostes, sævirent.* Huic orationi senatus ita responderi jussit: *Neque illos recte fecisse*[b], *quum in Italiam venerint*[c], *oppidumque in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei provinciæ præesset, permissu, ædificare conati sint: neque senatui placere, deditos spoliari. Itaque se cum iis* [13] *legatos ad consulem*[d] *missuros; qui, si redeant, unde venerint, omnia iis sua reddi jubeant; quique protinus eant trans Alpes, et denuncient Gallicis populis, multitudinem suam domi contineant. Alpes prope inexsuperabilem finem in medio esse.* [14] *non utique iis melius fore, quam*[e] *qui eas primi pervias fecissent.* Legati missi L. Furius Purpureo, Q. Minucius, [15] L.[f] Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quæ sine cujusquam injuria habebant, Italia excesserunt.

LV. Legatis Romanis Transalpini populi benigne responderunt. seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt: *Quod eos homines, qui gentis injussu profecti occupare agrum imperii Romani, et in alieno solo ædificare oppidum* [16] *conati sint*[g], *inpunitos dimiserint. Debuisse gravem temeritatis mercedem statui. quod vero etiam sua reddiderint, vereri, ne tanta indulgentia plures ad talia audenda inpellantur.* Et exceperunt, et prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius consul, Gallis ex provincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit, literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant,
Aquileia colonia. uti colonia Aquileia deduceretur. nec satis constabat, utrum

[a] *agerentve* Gron. Crev. [b] *gessisse* Eæd. [c] *venirent* Eæd.
[d] *consules* Gron. [e] *quam* del. Crev. [f] *L.* l. *P.* Gron.
[g] *sunt* Gron. Crev.

11 * *Non speciosam*] Parum honestam. Supra XXX. 30, *Tibi ampla ac speciosa danti est pax.*

12 * *Dedidisse se prius in fidem, quam in potestatem populi Romani*] Ita sese dedidisse, ut potius fidei se Romanorum committerent, quam potestati subjicerent: ac proinde tractari debuisse ut supplices, qui fidem habuissent Romanis, non ut servos, in quos omnia licerent.

13 *Legatos ad consulem*] Sic legendum est, non *ad consules.* Unus M. Claudius consul in Galliam exercitum induxerat: alter consul Ligures provinciam habebat, ut patet ex c. 56, infra. Firmant hanc quam expressimus lectionem unus ex MSS. Hearnii, et Vict. liber. et Andreæ editio.

14 *Non utique iis melius fore, qui eas*] Malum habituros eos, qui primi postea Alpes transissent. Verba sunt minantium. Sic l. III. c. 41, *Non erit melius, nisi de quo consulimus, vocem misisse. Pervias fecissent* interpretamur *transissent.* Sed ideo locutione paulo grandiore utitur Livius, qui prius Alpes vocaverat *prope inexsuperabilem finem.* Sigonius inseruerat de suo particulam *quam* ante *qui eas.* Atque eam omnes postea editiones admiserunt. Sed jam apparere putamus nihil illa opus esse.

15 *L. Manlius Acidinus*] Gronovianæ editiones cognomen huic legato addunt *P.* Nos sequimur codicem Vict. cui consentiunt vetustiores editi. Hic nempe est L. Manlius Acidinus, qui ovans ex Hispania urbem inisse memoratus est c. 29 hujus libri, et brevi futurus est consul, l. XL. c. 43.

16 *Conati sunt*] Lege *sint,* quod habet Andreas. * *Conati* autem intellige *ausi.*

Latinam, an civium Romanorum, deduci placeret. postremo Latinam potius coloniam deducendam Patres censuerunt. Triumviri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina et Parma coloniæ Romanorum civium sunt deductæ. bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum, [17] ante Tuscorum fuerat, octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt triumviri M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quinctius Crispinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus. jugera in singulos data decem.

U. C. 569. A. C. 183.

Mutina et Parma coloniæ.

LVI. Eodem anno A. Terentius proconsul[h] haud procul flumine Ibero, in agro Ausetano, et prœlia secunda cum Celtiberis fecit, et oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit, quia et P. Sempronius proconsul[i] diutino morbo est inplicitus, et, nullo lacessente, peropportune quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quidquam a Q. Fabio consule gestum. M. Marcellus, ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum caussa rediit. Creavit consules Cn. Bæbium Tamphilum et L. Æmilium Paullum. cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat: a quo consule quintus annus erat, quum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset. Prætores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, [18] P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum caussa; quod [19] sanguine per biduum pluisse in area Concordiæ satis credebant; nunciatumque erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat, novam editam e mari esse. Hannibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter T. Quinctium Flamininum, (cujus in ea re celebre est nomen) L. Scipione Asiatico et P. Scipione Nasica.

Res in Hispania gestæ.

Comitia.

h *proprætor* Gron. Crev. i *proprætor* Ead.

17 *Ante Tuscorum*] Vid. supra V. 33.

18 *P. Manlius iterum*] Suspicatur Sigonius in nota ad c. 16 l. seq. hunc Manlium esse eum, quem Plutarchus in Catone Manilium vocat, et ab eo censore senatu motum esse ait, quum jam consulatum adepturus videretur. Hanc enim secundam præturam petiisse videri potest, ut locum senatorium reciperet: quod fecit postea P. Lentulus Sura, is qui prætor iterum, consule Cicerone, inter Catilinæ conscios morte pœnas dedit.

19 *Sanguine . . . pluisse*] Vict. codex *sanguinem:* et sic editi ante Sigonium.

EPITOME LIBRI XL.

QUUM Philippus [1] *liberos eorum, quos occiderat, conquiri obsides jussisset, Theoxena, pro liberis suis et sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in mediam gladiis et poculo, in quo erat venenum, suasit iis, ut inminens ludibrium morte effugerent: quod quum persuasisset, ipsa se cum viro e navi in mare præcipitavit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Persen et Demetrium referuntur: et ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidii et adfectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est; regnumque Macedoniæ mortuo Philippo ad Persen devenit. Item res in Liguribus et in Hispania contra Celtiberos a compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilii in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo a cultoribus agri, in arca lapidea clausi, et Græci et Latini, inventi sunt; in quibus quum plura, quæ dissolvendarum religionum, prætor, ad quem delati erant, legisset, juravit senatui, contra rempublicam esse, ut legerentur servarenturque: et ex senatusconsulto in Comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus, ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium, falsis Persei alterius filii delationibus inpulsus, veneno sustulisset, et de pœna Persei cogitavit, voluitque Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. Sed in hac cogitatione morte raptus est. regnum Perseus excepit.*

1 *Liberos eorum quos in vinculis nobilissimorum hominum habebat*] Dubitamus an hæc verborum structura legitima sit. Legimus *nobilissimos homines.*

T. LIVII PATAVINI

LIBER XL.

U. C. 570.
A. C. 182.
Cn. Bæbio, L. Æmilio Coss.
Provinciæ.

PRINCIPIO insequentis anni consules prætoresque sortiti provincias sunt. consulibus, nulla, præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Jurisdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit; Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Consules delectus habere jussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare; periculumque esse, ne inpetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis, citeriorem in armis esse, et cum Celtiberis bellari sciebant: in ulteriore, quia diu æger prætor esset, luxuria et otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit: quatuor legiones in Ligures, uti singulæ quina millia et ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, et octingenti equites. hi duo consulares exercitus essent. Scribere præterea jussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, et quadringentos [a] equites; et mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui ex consulatu prorogatum imperium erat. In Hispaniam etiam utramque quæ ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum et ducenti equites, et sociorum septem millia peditum cum trecentis equitibus scribi jussa. et Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est.

Procella prodigiosa.

II. Ver procellosum eo anno fuit. pridie [1] Parilia, medio ferme die, atrox cum vento tempestas coorta multis sacris profanisque locis stragem fecit: signa ænea in Capitolio de-

[a] *sexcentos* Gron. Crev.

1 *Parilia*] Festus erat dies, qui *Parilia* vel *Palilia* dicebatur: *Palilia*, a pastorum dea Pale; *Parilia*, quoniam pro partu pecoris eidem deæ sacra fiebant, teste Festo in voce *Pales*. Celebrabantur hæc festa a. d. 11. Kal. Maias. Ritus ac cæremonias Paliliorum fuse describit Ovidius, l. IV. Fastorum. Hic erat dies natalis urbis Romæ.

jecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino est, raptam tulit, et [2] in posticis partibus [b] Cereris templi adfixit: signa alia in circo maximo cum columnis, quibus superstabant, evertit: [3] fastigia aliquot templorum, a culminibus abrupta, fœde dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique aruspices jusserunt. simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nunciatum erat, [4] et a Formiis ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam. ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, et diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii proprætoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, quum plus annum æger fuisset, mortuum esse. eo maturius in Hispaniam prætores jussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde [c] in senatum introductæ sunt. [5] Prima [6] Eumenis et Pharnacis regum, et [7] Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati, et Achæorum, et Lacedæmoniorum, sub idem tempus venerunt. [8] iis, prius Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum.

U. C. 570. A. C. 182.

Legationes transmarinæ.

III. De Philippo auxerat curam Marcius. nam ita fecisse

[b] *parietibus* Gron. Crev. [c] *deinde transmarinæ* Bekk.

2 *In posticis parietibus*] Aliquot scripti *partibus:* quod quidem magis placet Gronovio. Nobis utrumlibet parvo discrimine habetur. Tam enim videntur apte dici *postici parietes* domus vel ædis, quam *posticæ partes.*

3 *Fastigia aliquot templorum a culminibus abrupta*] Fastigium est illa pars tecti quæ in altitudinem extollitur triangulari fere forma. Vid. Martinii Lexicon in voce *Fastigium.* Sola autem templorum tecta fastigata erant, quum ceterorum ædificiorum tecta plana essent. Inde *fastigium* recensetur inter honores divinos Cæsari decretos, Phil. II. n. 110. Vid. et Suet. in Cæs. c. 81, et ibi Casaubonum. *Culmen,* quod hic distinguitur a fastigio, nihil aliud esse potest, quam tecti pars inferior, quæ reliquum ædificium tegit, sed fastigio subjecta est.

4 *Et a Formiis ædem Apollinis ac Caietæ*] Particulam *ac* temere sustulerat Sigonius. Eam obsecuti Gronovio reposuimus: eo magis quod Vict. liber habet *et Caietæ.* Recte idem Gronovius ablegare videtur præpositionem *a.* Vult Livius ædem Apollinis, tum Formiis, tum Caietæ, de cœlo tactam.

5 *Prima*] Lege sine ulla dubitatione *primas.* Hoc et ratio ipsa probat, et alter infra locus plane geminus huic, c. 20, *Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas Eumenis et Ariarathis.*

6 *Eumenis et Pharnacis regum*] Hi reges tunc bellum adversus sese mutuo gerebant, qua de re vide Polyb. in Excerpt. Leg. 55 et 59. Pharnaces rex erat Ponti, Mithridatis illius, qui tamdiu Romana arma exercuit, avus, ut constat ex Justino, l. XXXVIII. c. 6.

7 *Rhodiorum querentium de Sinopensium clade*] Quænam illa sit Sinopensium clades, nusquam docet Livius. Hæc ille vertit e Polybio, qui verbo rem tangit, Leg. 51. Sed Græcus scriptor fortasse in iis quæ interciderunt totum negotium explicarat. * Sinope a Pharnace, cujus modo in nota 6 mentio facta est, capta fuerat, eique et successoribus ejus servivit, donec Mithridatico bello a Lucullo caperetur. Rhodii illam antea tutati fuerant adversus Mithridatem hujus Pharnacis patrem: et nunc auxilium ei quod possunt ferunt, preces ad Romanos.

8 *Iis, prius Marcio audito . . . responsa data sunt*] Operæ pretium est cognoscere, quid responsum sit Achæis. Id docet Polybius, Leg. 51. Achæi tum gerentes bellum adversus Messenios, petebant a senatu, ut, si fieri posset, auxilia sibi ad hoc bellum ex fœdere mitterent: sin minus, providerent certe, ne quis ex Italia arma frumentumve Messenen comportaret. At Patres offensi eo quod Achæi altiores spiritus gererent, nec pendere in omnibus ex ipsorum nutu vellent, et pleraque per se ipsi administrarent, responderunt, etiamsi Lacedæmonii, aut Argivi, aut Corinthii, ab iis se abjungerent, mirari Achæos non debere, si nihil ad se eam rem pertinere Patres ducerent. Quo responso velut signum defectionis sustulerant, ut, si quis vellet ab Achæorum concilio recedere, id sibi per Romanos licere sciret. Vid. infra, c. 20.

U. C. 570 A. C. 182. eum, quæ senatui placuissent, fatebatur, ut facile adpareret, non diutius, quam necesse esset, facturum. neque obscurum erat rebellaturum, omniaque, quæ tunc ageret diceretque, eo spectare. Jam primum omnem fere multitudinem civium ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam adpellata Pæonia est, traduxit: Thracibusque et aliis barbaris urbes tradidit habitandas, fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit; relinquentesque penates suos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant; exsecrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. Postremo negare propalam cœpit, satis tutum sibi quidquam esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet, et tempore alium alio tolleret.

Theoxenæ facinus. IV. Eam crudelitatem, fœdam per se, fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum, principem Thessalorum multis ante annis occiderat: generos quoque ejus postea interfecit. in viduitate relictæ filiæ, singulos filios parvos habentes. Theoxena et Archo nomina mulieribus erant. Theoxena, multis petentibus, adspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam, longe principi [9] gentis Æneatum, nupsit; et, apud eum plures enisa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: et, tamquam omnes ipsa enisa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura. postquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit; ludibrio futuros, non regis modo, sed custodum etiam libidini, rata, ad rem atrocem animum adjecit; ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris, abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna ceremonia quotannis faciunt. ibi die per sollemnes epulas consumto, navem præparatam a Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt, tamquam [10] redituri in Thessalonicam: sed trajicere in Eubœam erat propositum. Ceterum in adversum ventum nequidquam eos tendentes prope terram lux obpressit: et regii, qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne reverterentur sine ea. Quum jam adpropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad

9 *Gentis Æneatum*] Sic recte Sigonius, quum antea legeretur *Ænianum*. *Ænea*, sive *Ænia*, urbs fuit Macedoniæ, non longe ab Thessalonica, (vid. infra, l. XLIV. c. 10.) quam ab Ænea conditam fama ferebat. Populi *Æneates* dicti.

10 *Redituri in Thessalonicam*] Dele præpositionem. Gronovius.

cœlum tendens Deos, ut ferrent opem, orabat [c]. ferox interim femina, ad multo ante præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit: et, posito in conspectu poculo, strictisque gladiis, *Mors*, inquit, *una vindicta est. Viæ ad mortem hæ sunt: qua quemque animus fert, effugite superbiam regiam. Agite, juvenes mei, primum, qui majores estis, capite ferrum; aut haurite poculum, si segnior mors juvat.* Et hostes aderant, et auctor mortis instabat. Alii alio leto absumti semianimes e nave præcipitantur. ipsa deinde, virum comitem mortis complexa, in mare sese dejecit. nave vacua dominis regii potiti sunt. U. C. 570. A. C. 182.

V. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgo ipsum liberosque ejus exsecrarentur. quæ diræ brevi ab omnibus Diis exauditæ, ut sæviret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, quum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, et gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. ceterum quum se ne ad id quidem, quod [11] muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet, singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. et primo quidam ex his adspernantium tale quidquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde, crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur, prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum, quod futurum erat, rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adjungunt. [12] cetera in suum quæque tempus agenda differunt. in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, inpellique ad consilia belli, ad quæ jam sua sponte animum inclinasset. Simul, ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones [13] ad spretionem Romanorum trahebant. ibi quum alii mores et instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis, nondum exornatæ neque publicis neque privatis locis, alii singulos principum eluderent; juvenis incautus, et amore nominis Romani, et certamine adversus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri et opportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. totus in Persea versus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad arcessenda auxilia, adduxerantque [d] inde nobiles juvenes, et regii quosdam

Persei in fratrem consilia.

Demetrius fit suspectus.

[c] *tendens, opem ut Dii ferrent, orabat.* Gron. Crev.

[d] *adduxeruntque* Gron.

11 * *Muliebri ... animo*] Molli, timido, ignavo animo, qui non vera virtute, sed occultis dolis grassaretur.

12 * *Cetera*] Præter ea quæ mox memorantur in præsentia peragenda.

13 *Ad spretionem Romanorum*] *Spretio* perrara vox est, quæque haud fortasse alibi facile reperiatur. Si ea displicebit, lege cum Gronovio *contemptionem*, aut *mentionem*.

U. C. 570. A. C. 182. generis: quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque consociatio gentis ejus animum regis. Tum Perseus, *Quid ista prosunt?* inquit. *nequaquam tantum in externis auxiliis est præsidii,* [14] *quantum periculi* [e] *fraude domestica. Proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu: cujus, ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium pene Macedonum in eum ora conversa sunt: nec regem se alium rentur habituros esse,* [15] *quam quem Romani dedissent.* His per se ægra mens senis stimulabatur. et animo magis, quam vultu, ea crimina accipiebat.

Lustratio exercitus apud Macedonas. VI. Forte lustrandi exercitus venit tempus, cujus sollemne est tale. [16] Caput mediæ canis præcisæ et prior pars ad dexteram, cum extis posterior [f] ad lævam viæ ponitur. inter hanc divisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum: deinde rex ipse cum liberis sequitur: proxima est regia cohors custodesque corporis; postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii juvenes cingebant, Perseus jam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor; medio juventæ robore ille, hic flore; fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat, lustrationis sacro peracto, exercitum decurrere [g], et divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnæ. Ludicri certaminis victor Demetrius. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. ceterum non imago fuit pugnæ, sed, tamquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt, multaque vulnera sudibus facta; nec præter ferrum quidquam defuit ad justam belli speciem. Pars ea, quæ sub Demetrio erat, longe superior fuit. id ægre patiente Perseo, lætari prudentes amici ejus, eamque rem ipsam dicere præbituram caussam criminandi juvenis.

VII. Convivium eo die sodalium, qui simul decurrerant, uterque habuit, quum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset. Festo die invitatio benigna et hilaritas juvenalis [h] utrosque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri et jocosa dicta in adversarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, jactabantur. Ad has excipiendas voces speculator ex convivis Persei missus, quum Speculator Persei apud Demetrium. incautior obversaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egressis, male mulcatur. Hujus rei ignarus Demetrius, *quin comissatum,* inquit, *ad fratrem imus? et iram ejus, si qua ex certamine residet, simplicitate et hilaritate nostra lenimus*

[e] ins. *in* Bekk. [f] *ad dexteram cum extis, posterior,* &c. Gron. Crev. [g] *decurrere exercitum* Bekk. [h] *juvenilis* Gron. Crev.

14 *Quantum periculi fraude domestica*] Magis placeret, *in fraude.*

15 *Quam quem Romani dedissent*] Melius, *dederint.*

16 *Caput mediæ canis præcisæ et prior pars*] Caput et anterior pars canis, quæ secta media est.

Omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. quum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. utraque domus speculatorum et proditorum plena erat. [17] Præcucurrit index ad Persea, ferro subcinctos nuncians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. etsi caussa adparebat, (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat) tamen, infamandæ rei caussa, januam obserari jubet: et ex parte superiore ædium, versisque in viam fenestris, comissatores, tamquam ad cædem suam venientes, aditu januæ arcet. Demetrius, per vinum, quod excluderetur, paullisper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus. U. C. 570. A. C. 182. Perseus fratrem aditu januæ arcet.

VIII. Postero die Perseus, quam[i] primum conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. [18] cui, quum pater, *Satin' salvæ?* et, *quænam ea mæstitia esset?* interrogaret eum, [19] *De lucro tibi*, inquit, *vivere me scito. jam non occultis a fratre petimur insidiis. Nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum præsidio me a furore ejus sum tutatus.* Quum pavorem mixtum admiratione patri injecisset, *Atqui, si aures præbere potes*, inquit, *manifestam rem teneas, faciam. Enimvero se*, Philippus dicere, *auditurum*, vocarique extemplo Demetrium jussit: et seniores duos amicos[k], expertes[l] inter fratres certaminum, infrequentes jam in regia, Lysimachum et Onomastum arcessit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans, inambulavit. postquam venisse eos nunciatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis: filiis, ut ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi quum consedisset: *Sedeo*, inquit, *miserrimus pater, judex inter duos filios, accusatorem parricidii, et reum; aut conficti, aut admissi criminis labem apud meos inventurus. Jam pridem quidem hanc procellam imminentem timebam, quum vultus inter vos minime fraternos cernerem, quum voces quasdam exaudirem. sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes, armis positis, fœdus icisse, et privatas multorum simultates finitas. subituram vobis aliquando germanitatis* Eum accusat apud patrem. Philippi oratio.

[i] *quum* Gron. Crev. Kreyss. Bekk. [k] *amicos duos* Bekk.
[l] add. *juvenalium* Kreyss. Bekk.

17 *Præcucurrit index . . . nuncians*] Postremam vocem adjecerunt ignari moris Livii. Eam delemus. Sufficit enim nomen *index*.

18 *Cui quum pater, Satin' salvæ? et . . . interrogaret eum*] Vox *eum* abest ab uno MS. Illam delet Gronovius, et pronomen *cui*, ut hæc nitidior sane lectio existat: . . *tacitus procul constitit. Quum pater, Satin' salvæ? et, quænam ea mæstitia esset? interrogaret; De lucro.*

19 *De lucro tibi . . . vivere me scito*] Egregia Sigonii emendatio, quum in libris legeretur *de ludicro*, prorsus inepte. *De lucro vivere* est ipsam vitam in lucro ponere; sic vivere, ut omnis dies, omnis hora, propter inminens periculum, lucro deputetur. Sic Cicero, ad Fam. l. IX. ep. 17, *De lucro prope jam quadriennium vivimus, si aut hoc lucrum est, aut hæc vita, superstitem reipublicæ vivere.*

U. C. 570. A. C. 182. *memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique præceptorum; quæ, vereor, ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego, audientibus vobis, detestatus exempla discordiarum fraternarum,* [20] *horrendos eventus eorum retuli, quibus se stirpemque suam, domos, regna, funditus evertissent? Meliora quoque exempla parte altera posui; sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, salutarem per multa secula ipsis patriæque. Eamdem civitatem, postquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. Jam hos Eumenem Attalumque fratres, a quam exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi Antiocho, et cuilibet regum hujus ætatis, nulla re magis, quam* [21] *fraterna unanimitate, regnum æquasse. Ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam: T. et L. Quinctiorum, qui bellum mecum gesserunt, P. et L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt; patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. Neque vos illorum scelus, similisque sceleri eventus, deterrere a vecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Vivo et spirante me, hæreditatem meam ambo et spe et cupiditate inproba crevistis. Eo usque me vivere vultis, donec, alterius vestrûm superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite, conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam, quidquid aut veri potestis, aut comminisci libet. Reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur.* Hæc, furens ira, quum dixisset, lacrimæ omnibus obortæ, et diu mœstum silentium tenuit.

Persei oratio.

IX. Tum Perseus: *Aperienda nimirum nocte janua fuit, et armati comissatores accipiendi, præbendumque ferro jugulum, quando non creditur, nisi perpetratum, facinus; et eadem petitus insidiis audio, quæ latro atque insidiator. Non nequidquam isti unum Demetrium filium te habere,* [22] *me subditum et pellice genitum adpellant. nam, si gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me, querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, sævires: nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro, si insidiantibus sit inpune. Itaque, si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum Deos, ut a me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.* [23] *Sin autem (quod circumventis in soli-*

20 *Horrendos eventus eorum*] Nempe fratrum: quæ vox latet quodammodo inclusa in τῷ *fraternarum*. *Quibus* refertur ad *eventus*. Si quis tamen cum Tan. Fabro legere malit *qui* pro *quibus*, non magnopere repugnabimus.

21 *Fraterna unanimitate*] De laudata hac Eumenis, Attali, Athenæi, et Philetæri, fratrum concordia vid. nostrum infra, l. XLV. c. 19. Plutarchus, de Fraterno Amore, memorat Apollonidem illorum matrem dicere solitam, non sibi tanto gaudio esse opes et diadema, quam quod videat filio suo natu maximo tres fratres latus cingere custodes ejus corporis; eum autem inter gladios fratrum secure versantem.

22 *Me subditum et pellice genitum*] Vid. not. 7, ad l. XXXIX. c. 53.

23 *Sin autem . . . . vocem mittere liceat; per*

U. C. 570. A. C. 182.

tudine natura ipsa subjicit, ut hominum, quos numquam viderint, fidem tamen inplorent) mihi quoque, ferrum in me strictum cernenti, vocem mittere liceat; per te, patriumque nomen, quod utri nostrûm sanctius sit, jam pridem sentis, ita me audias, precor, tamquam si, voce et comploratione nocturna excitus, mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præsenti pavidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non [24] *comissantium in vicem jam diu vivimus inter nos. regnare utique vis: huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium jus, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat vero etiam patris judicium.* [25] *Hæc* [k] *transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. omnia moliris et tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesterna* [l] *die in lustratione, et decursu, et simulacro ludicro pugnæ, funestum prope prœlium fecisti: nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. Ab hostili prœlio, tamquam fraterno lusu, pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis, me, pater, inter inermes convivas cœnaturum fuisse, ad quem armati comissatum venerunt? credis* [26] *nihil a gladiis nocte periculum fuisse* [m]*, quem sudibus* [n]*, te inspectante, prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro subcinctis juvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum; comissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego, tamquam accusator, criminose* [27] *nec dubia argumentis colligendo ago. Quid enim? negat se cum multitudine venisse ad januam meam? an ferro subcinctos secum fuisse? Quos nominavero, arcesse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt; non tamen audebunt negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem* [o]*,* [28] *pro manifesto haberes; fatentes pro deprehensis habe.*

X. *Exsecrare nunc cupiditatem regni, et* [29] *furias fraternas*

[k] *Huc* Gron. Crev. [l] *Hesterno* Kreyss. Bekk. [m] *periculi mihi fuisse* Emd. [n] *rudibus* Bekk. [o] ins. *rem* Kreyss. Bekk.

te patriumque nomen] Lege cum Gronovio; *sin autem .... vocem mittere licet; per, te, patrium nomen ... ita me audias, precor.* Te precor per patrium nomen, ita me audias, tanquam etc. Vid. supra, XXIX. 18. * Sic l. XXIII. c. 9, *Per ego te, fili, quæcunque jura liberos jungunt parentibus, precor.*

24 *Comissantium in vicem*] In vicem, in morem comissantium.

25 *Huc transcendere*] Vict. liber *hoc*. Lege cum Gronovio *hæc*: eodem nempe modo quo infra c. 11, *qui transscendere festinat ordinem ætatis.*

26 *Nihil a gladiis nocte periculum fuisse*] Emendat Jac. Gronovius: *nihil ... periculi mi, vel mihi fuisse.* Recte. Nec enim tolerari potest *nihil .... periculum*; et τὸ *quem*, quod sequitur, postulat in iis quæ præcedunt, *mi*, vel *mihi*. In Vict. codice extat *mihi*, sed post verbum *fuisse*.

27 *Nec dubia argumentis colligendo*] Nec inferendo ex argumentis per ratiocinationem tractatis dubia consectaria. Non argumentationibus, inquit Perseus, premo reum, quæ fere aliquid dubii relinquunt. Facta, quæ ipse non negat, arguo.

28 *Pro manifesto haberes*] Potest intelligi *hoc*, quod præcessit. Fere tamen malim: *pro manifestis haberes.* Tacitus l. XI. Ann. c. 6, *et ceteri, qui non judicium (quippe in manifestos) sed pœnam statui videbant.* Gron.

29 *Furias fraternas*] Furias ultrices fraternarum discordiarum.

U. C. 570. A. C. 182. *concita. sed, ne sint cæcæ, pater, exsecrationes tuæ, discerne et dispice insidiatorem et petitum insidiis.* [30] *noxium huic esse caput* [p]. *Qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos* [31] *paternos Deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia et justitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non sollemne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox, ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est: si recepero intra januam comissatum fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias evito. quo me conferam? Nihil præter Deos, pater, et te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia ademtas* [q] *tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ maritimam oram, indignor. nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant. Si me scelus fratris, te senectus, absumserit,* [32] *aut ne ea quidem exspectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidii est. Vidisti hesterno die inpetum in me militum. Quid illis defuit, nisi ferrum? Quod illis defuit interdiu, convivæ fratris noctu sumserunt* [r]. *Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis spem omnem dignitatis et fortunæ posuerunt, et in eo, qui omnia apud Romanos potest? neque, Hercule, istum mihi tantum fratri majori, sed prope est, ut tibi quoque ipsi, regi et patri, præferant. Iste enim est, cujus beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam et obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te, pater, quid usquam aut spei, aut præsidii est?*

XI. *Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quinctii credis, quibus, et bene te consuluisse rebus tuis, ait, quod Demetrium Romam miseris, et hortatur, ut iterum, et cum pluribus legatis et primoribus* [s] *Macedonum, remittas eum? T. Quinctius nunc est auctor omnium rerum isti et magister. Eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. Quæruntur adjutores consiliis, quum te plures, et principes Macedonum, cum isto mittere jubet.*

[p] *noxium incesse caput* Kreyss. Bekk. [q] *qui tibi ademtas* Gron. *quia tibi ademtas* Crev. Kreyss. Bekk. [r] *assumserunt* Gron. Crev. [s] add. *quoque* Eæd.

30 *Noxium huic esse caput*] Verba corrupta et mutila, quæ varii variis conjecturis vexant, trahunt. Nihil probabilius videtur, quam quod suspicatur Rubenius, *noxium incesse caput:* vel potius, ut simul sensus clarior fiat, simul verba propius ad veteris scripturæ vestigia accedant, *noxium his*, nempe execrationibus, *incesse caput.*

31 *Paternos deos*] Adulatorie pro *patrem.* Et simul respicit ad deos exactores pietatis filiorum in parentes.

32 * *Aut ne ea quidem exspectata fuerit*] Aut ne exspectatum quidem fuerit donec senectute solvaris, sed mors tibi maturata ab avido regnandi filio fuerit.

Qui hinc [33] *integri et sinceri Romam eunt, Philippum regem se* U. C. 570.
habere credentes, imbuti illinc et infecti Romanis delenimentis A. C. 182.
redeunt. Demetrius iis unus omnia est. eum jam regem, vivo patre, adpellant. Hæc si indignor, audiendum est statim, non ab aliis solum, sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen. [34] *Ego vero, si in medio ponitur, non agnosco. quem enim suo loco moveo, ut ipse in ejus locum succedam? Unus ante me pater est: et, ut diu sit, Deos rogo. Superstes (*[35] *et ita sim, si merebor, ut ipse me esse velit) hæreditatem regni, si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, et quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium. Obstat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris, regnum pertinet. Tollatur: non primus regnum fraterna cæde petiero. Pater senex, et filio solus orbatus, de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ, pater, sed non inanes sunt. ita enim se res habet: periculum vitæ propellere a me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris.*

XII. Postquam dicendi finem Perseus fecit, conjecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. [36] deinde diu fuit silentium [t], quum perfusum fletu adpareret omnibus loqui non posse. Tandem vicit dolorem ipsa necessitas, quum dicere juberent [u], atque ita orsus est: *Omnia, quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccu-* Defensio
pavit accusator. [37] *Simulatis lacrimis in alterius perniciem* Demetrii.
veras meas lacrimas suspectas tibi fecit. [38] *quum ipse, ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis conloquia dies noctesque insidietur; ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris, speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eumdem te maturet perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quidquam*

[t] *diu silentium fuit* Gron. Crev. [u] *juberetur* Crev.

33 * *Integri et sinceri*] Pura mente, atque ab omni veneno pravorum consiliorum intacta.

34 *Ego vero, si in medio ponitur*] Ego vero, si illa accusatio cupiditatis regni communis ambobus relinquitur, nisi illa in me nominatim confertur, eam in me cadere nego: nihil in ea quod ad me pertineat agnosco.

35 * *Et ita sim*] Et ita demum, ea sola conditione ac lege opto ut superstes patri sim, si merebor, ut ipse me superstitem sibi esse velit.

36 *Deinde diu silentium fuit, quum perfusum fletu*] Mutavimus interpunctionem, quæ in editis finiebat sensum post hæc verba *silentium fuit*. Ideo enim diu silentium fuit, quia apparebat omnibus Demetrium præpediente fletu loqui non posse, ac proinde exspectandum, donec liberum ei vocis usum exarescentes lacrymæ permitterent. In iis quæ sequuntur edi curavimus, *quum dicere juberetur*, quomodo habent duo MSS. Jac. Gronovio alter, alter Hearnio, inspecti. Vulgati, *juberent*. Vict. codex, *juberet*.

37 **Simulatis lacrymis in alterius perniciem*] Simulatis coactisque lacrymis, quas fudit non deprecandi periculi sui causa, quod nullum est, sed ut alteri, mihi scilicet, perniciem crearet.

38 *Quum ipse .... insidietur, ultro mihi*] Et hic aliter distinguimus, quam plerique editi notant. Hæ enim voces *ultro mihi* nobis necessario visæ sunt conjungendæ cum verbo *induit*. Qui insidiatur mihi, is ipse me insidiarum accusat. De vi et proprietate vocis *ultro* vid. not. 39, ad l. I. c. 5.

U. C. 570. A. C. 182. *spei*[u] *reliquæ habeam. Circumventum, solum, inopem,* [39] *invidia gratiæ externæ, quæ obest potius, quam prodest, onerat. Jam illud quam accusatorie, quod noctis hujus crimen miscuit cum cetera insectatione vitæ meæ? ut et hoc, quod jam, quale sit, scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret: et illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum nocturno hoc ficto et composito argumento fulciret. Simul et illud quæsivit, ut repentina et minime præparata accusatio videretur, quippe ex noctis hujus metu et tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris regnique eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non exspectatam fabulam noctis hujus esse,* [40] *sed proditionis meæ*[x] *ante me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, invidiamque tuam adversus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem et singulari genere odii, insidias fecisses. Ego tamen, quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea, quæ tu confudisti: et noctis hujus insidias, aut tuas, aut meas, detegam. Occidendi sui consilium me inisse, videri vult: ut scilicet, majore fratre sublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, judicio regnum est futurum, ego minor in ejus, quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos a me cultos ait, atque eorum fiducia in spem regni me venisse? nam si et in Romanis tantum momenti esse credebam, ut, quem vellent, inponerent Macedoniæ regem, et meæ tantum apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? An, ut cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe simulata, probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, exsecrabilis et invisus essem? nisi* [41] *T. Quinctium credis, cujus virtute et consiliis me nunc arguis regi, quum et ipse tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuisse auctorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum judicia, ac pene omnium Deorum hominumque consensum conlegit, per quæ omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit. idem, tamquam in aliis omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insimulat. Vis* [42] *hanc formulam cognitionis esse, ut, uter timuerit, ne alter*

[u] *spei quicquam* Bekk. [x] *meæ* del. Ead.

39 * *Invidia gratiæ externæ*] Invidia in me concitata ob gratiam quam habeo apud exteros: nempe Romanos, quorum nomen, invisum patri, supprimit.

40 *Sed proditionis meæ ante me accusatum*] Supervacaneum Gronovio videtur τὸ *meæ*. Illud vero cum sequenti voce *ante* abest a codice Vict. Hanc tamen certe retinendam crediderimus.

41 *T. Quintium .... cujus virtute*] Vox *virtute* parum huic loco convenire videtur. Melius profecto legeretur *auctoritate*. Perseus objecerat: *T. Quintius nunc est auctor omnium rerum isti et magister.*

42 *Hanc formulam cognitionis esse*] Locutio ex jure Romano petita. Prætor enim quum judices daret litigantibus, dabat et formulam ex qua res controversa disceptari et judicari deberet: atque ad eam formulam adstricti erant judices, nec aliter quam ex ea pronunciare poterant. Hic mos a regibus usque ductus erat, ut apparet ex formula cognitionis

dignior videretur regno, is consilium obprimendi fratris cepisse judicetur? U. C. 570. A. C. 182.

XIII. *Exsequamur tamen* [43] *quocumque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, et omnes insidiarum vias in unum diem contulit. Volui interdiu eum post lustrationem, quum concurrimus, et quidem,* [44] *si Diis placet, lustrationum die occidere: volui, quum ad cœnam invitavi, veneno scilicet tollere: volui, quum comissatum gladiis adcincti* [y] *me secuti sunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus, convivii, comissationis.* [45] *Quid? dies qualis* [z]*? quo lustratus exercitus, quo inter divisam victimam, prælatis omnium, qui umquam fuere, Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera, pater, prævecti sumus, et secutum est Macedonum agmen. Hoc ego, etiam si quid ante* [a] *admisissem piaculo dignum, lustratus et expiatus sacro, tum quum maxime in hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios, in comissationem præparatos, volutabam in animo:* [46] *ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? Sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nam, si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine et concursu iratum te efficere, ut merito, sicut fecisti, invitatus ad cœnam abnueres? Quum autem iratus negasses, utrum, ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraveram? an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, et quidem eo die, per speciem comissationis, occiderem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam evitasse meam, non ab eodem metu comissationem quoque evitaturum existimabam?*

XIV. *Non est res, qua erubescam, pater, si die festo inter*

[y] *cincti* Bekk. [z] *Quis dies? qualis?* Gron. [a] *antea* Kreyss. Bekk.

data duumviris a Tullo rege in causa Horatii, supra, l. I. c. 26. Vid. et Cic. l. II. in Verr. n. 31, et pro Roscio Com. n. 24, atque ibi Hotomanni notam. Demetrius igitur hoc loco quærit a fratre, num velit ex ea formula litem inter eos dijudicari, hanc legem utrique dici, ut is qui timuerit ne alter dignior regno videretur, consilium opprimendi fratris cepisse judicetur. Quod si admittatur a Perseo, non dubitat Demetrius, quin sua victoria sit, et crimen insidiarum vertatur in accusatorem.

43 * *Quocumque modo conficti*] Quamvis tam parum probabiliter conficti, ut accusatio sibi ipsa non consentiat, et ad illam dissolvendam contentus esse possim eo quod mihi accusator ipse objicit.

44 * *Si diis placet*] Utuntur Latini hac verborum formula, ut jam observavimus, in re indigna, atroci: quale esset facinus cædis patratæ lustrationum die, id est, die festo, solenni, sacro.

45 *Quid? dies qualis*] Sic reposuimus, auctore Gelenio, qui illud procul dubio ex codice Moguntino deprompsit. Alludit Victorinus: *quidem dies qualis.* Vulgo, *quis dies? qualis?* quod quidem puerile est. Verum, quomodo legimus, recte procedit oratio. Sic enim argumentatur Demetrius. Lusus, convivium, comissatio, non ea sunt tempora, in quæ cogitati parricidii suspicio facile conferri possit. Quid? diei ipsius sanctitas nonne tam nefarium consilium respuit?

46 *Ut quibus aliis*] Hoc facile intelligetur, si loco interrogationis subjeceris negationem, cujus hic illa vim habet. Ut nulla jam mihi superessent sacra, quibus contaminatam omni scelere mentem expiarem. Sic infra, l. XLIV. c. 39, *Sine ulla sede vagi dimicassemus: ut quo victores nos reciperemus?*

U. C. 570. A. C. 182. *æquales largiore vino sum usus. tu quoque, velim, inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quod in juvenali*[a] *armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. miseria hæc et metus crapulam facile excusserunt; quæ si non intervenissent, insidiatores nos sopiti jaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo, dominum interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non milites abstinuissem meos? Et, ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax frater,* Nihil aliud scio, *inquit,* nihil arguo, nisi quod cum ferro comissatum venerunt. *Si quæram, unde id ipsum scieris? necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumsisse ferrum, ut omnes viderent. et, ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex iis, quos nominasset, jubebat, an ferrum habuissent? ut, tamquam in re dubia, quum id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu illud quæri jubes, num tui occidendi caussa ferrum sumserint? num me auctore et sciente? Hoc enim videri vis, non illud, quod fatentur, et palam est,*[47] *et*[b] *sui se tuendi caussa sumsisse dicunt. Recte, an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. Meam caussam, quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, utrum aperte, an clam te adgressuri fuerimus. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos, qui tuum speculatorem pulsarunt? si clam, quis ordo consilii fuit? Convivio soluto, quum comissator ego discessissem, quatuor substitissent, ut sopitum te adgrederentur? quomodo fefellissent, et alieni, et mei, et maxime suspecti, quia paullo ante in rixa fuerant? quomodo autem, trucidato te, ipsi evasuri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi et expugnari potuit?*

XV. *Quin tu, omissa ista nocturna fabula, ad id, quod doles, quod invidiam urit, reverteris? Cur usquam regni tui mentio fit, Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris, quam ego? cur spem meam, quæ, si tu non esses, certa erat, dubiam et sollicitam facis? Hæc sentit Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum criminibus et suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere umquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me majori cedere vis; sic illud nec debui facere, nec debeo,*

[a] *juvenili* Gron. Crev. [b] *est. Et* Kreyss. Bekk.

47 *Et sui se tuendi causa sumpsisse dicunt*] Lege cum Gronovio, deletis vocula *et* ac verbo *dicunt, sui se tuendi causa sumpsisse.* * Pendet nempe hoc membrum ab eo quod præcedit, *illud quod fatentur et palam est*, scilicet sumpsisse se quidem arma, sed sui tuendi causa. Porro *sui tuendi* hic dictum est quemadmodum supra XXI. 41, *vestri adhortandi.* † Ea quæ resecantur, sunt procul dubio ab imperito aliquo emendatore, qui concinnam hanc brevitatem, Livio perquam familiarem, assequi intellectu non potuit.

[48] ut indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitiis meis, non cedendo, cui jus fasque est, non modestia, consequar. Romanos objicis mihi, et ea, quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. Ego, nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petii. a te missus ire non recusavi. utroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. Itaque mihi cum Romanis amicitiæ caussa tu fuisti, pater. Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit: si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie, ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo; ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reservatur. Pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ, nec crimini sit. Ego, si quid inpie in te, pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. si innocens sum, ne invidia conflagrem, quum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam inpetrare. [49] in eo, ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est. [50] E convivio et comissationibus[c] prope semisomnus raptus sum ad caussam parricidii dicendam. [51] sine advocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. [52] Si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum[d] et componendam orationem sumsissem, [53] quum quid aliud, quam ingenii fama, periclitarer? Ignarus, quid arcessitus essem, te iratum et jubentem dicere caussam, fratrem accusantem audivi. Ille diu ante præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis quo accusatus sum, ad cognoscendum, quid ageretur, habui. Utrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? Attonitus repentino atque inopinato malo, vix, quid objiceretur, intelligere potui: nedum satis sciam, quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem judicem haberem? apud quem etiamsi caritate a fratre majore U. C. 570. A. C. 182.

[c] *comissatione* Crev. Kreyss. Bekk.

[d] *meditandam* Gron. Crev.

48 *Ut indignus te patre, indignus omnibus videar*] Hæc depravata sunt. Gronovius emendat: *indignus tibi, pater*, nempe, regno. Non alia fuit mens Livii. Demetrius dicit se fortasse de regno nunquam ambigere debere: at illud tamen facere non debere, ut eo indignus et patri, et ceteris omnibus videatur. *Id enim*, inquit, nimirum, ut indignus regno videar, *vitiis meis consequar, non cedendo, cui jus fasque est*, id est, fratri majori, *non modestia* ac moderatione animi.

49 *In eo ubi præsidium . . . . ibi exitium est*] Hæ voces *in eo* nihil aliud videntur esse, quam glossema, quod ad explicandum τὸ *ubi* margini appositum in textum deinde irrepserit. Victor. codex omittit *in*.

50 *E convivio et comissatione*] Sic Vict. codex et Andreas: melius quam, ut vulgo, *comissationibus*. Loquitur enim de comissatione noctis præcedentis.

51 * *Sine advocatis, sine patronis*] *Advocatus* est is qui adest reo, et se ei favere præsens testatur. *Patronus*, qui pro reo dicit.

52 *Si pro alio dicendum esset*] Hæc magis decerent Romanum, aut Atheniensem civem, quam regis Macedonum filium. Neque enim hic mos fuit in regum aulis, ut eorum filii causas orarent.

53 * *Quum quid aliud*] Et tamen tunc, quodnam aliud periculum adirem, quam de ingenii fama?

U. C. 570. A. C. 182. *vincor, misericordia certe reus vinci non debeo. Ego enim, ut me mihi tibique serves, precor: ille, ut me in securitatem suam occidas, postulat. Quid eum, quum regnum ei tradideris, facturum credis in me*[e] *esse, qui jam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet?*

XVI. Dicenti hæc lacrimæ simul spiritum et vocem interceluserunt. Philippus, submotis iis, paullisper conlocutus cum amicis, pronunciavit: *Non verbis se, nec unius horæ disceptatione, caussam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in utriusque vitam, mores; et dicta factaque in magnis parvisque rebus observando:* ut omnibus adpareret, noctis proximæ crimen facile revictum; suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Hæc, vivo Philippo, velut semina jacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. Res in Liguria gestæ. Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis provincia erat, proficiscuntur. et, quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciæ Galliæ, ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus jussis, senatum per literas consuluit. Senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello jussit: *Verius fuisse, consules, quorum provincia esset, quam se, quid e republica esset, decernere;* [54] *tum quoque non placere, si per deditionem Ligures recipiet, receptis*[f] *arma adimi: atque, eos* [55] *ad consulem*[g] *mitti, senatum æquum censere.* In Hispania. Prætores eodem tempore, [56] P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam et priore prætura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a Terentio accepit. [57] nam ulterior morte P. Sempronii proconsulis[h] sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum, Urbicuam nomine, obpugnantem Celtiberi adorti sunt. Dura ibi prœlia aliquot facta: multi Romani milites et vulnerati, et interfecti sunt. [58] victi perseverantia Fulvii[i], quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi, fessi prœliis variis

[e] *in me* del. Gron. Crev. [f] *placere sibi, per d. L. recipi, et receptis etc.* Eæd. *placere, si per d. L. recipiat, receptis etc.* Kreyss. Bekk. [g] *consules* Kreyss. Bekk. [h] *proprætoris* Gron. Crev. [i] *vicit p. Fulvius* Eæd.

54 *Tum quoque*] Quamvis non senatus, sed consulum sententiam exquirere decuisset, se tamen dicturos quid sentiant, nempe, *non placere, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi.* Ita enim legendum esse ex MSS. Gelenii putamus. Quæ hic dicuntur de non adimendis armis, videntur ea mente apposita, ut tacite exprobraretur id Marcello, quod priore anno consul fecerat, dum Gallis dedentibus se arma ademerat. Vid. supra, l. XXXIX. c. 54.

55 *Ad consulem*] Lege cum Sigonio et Gronovio *ad consules.* Uterque enim consul in Liguria erat.

56 *P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam et priore prætura provinciam obtinuerat*] Huic tamen in priore prætura citerior Hispania obtigisse memoratur a Livio, supra XXXIII. 43.

57 * *Nam ulterior*] Ante hæc verba supple ex sensu: Ab nullo prætore P. Manlius exercitum accepit. Nam etc.

58 *Vicit perseverantia Fulvius*] Vict. et alii scripti habent *victi perseverantia Fulvii.* Ex utraque lectione aliquid tenendum, aliquid abjiciendum censuerimus, legendumque cum Gronovio *vicit perseverantia Fulvii.*

abscesserunt. urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta et direpta est: prædam militibus prætor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exercitu tantum in unum coacto, qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans urbem iniit. translatum, [59] argenti pondo novem millia trecenta viginti: auri octoginta pondo, et [60] duæ coronæ aureæ pondo sexaginta septem. U. C. 570. A. C. 182.

XVII. Eodem anno inter populum Karthaginiensem et regem Masinissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Karthaginiensibus, pater Masinissæ, Gala: Galam Syphax inde expulerat: postea, in gratiam soceri Hasdrubalis, Karthaginiensibus dono dederat. Karthaginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam quum ferro et acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Karthaginienses, quod primo majorum suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masinissa, *paterni regni agrum se et recepisse, et habere* [61] *jure gentium*, aiebat, *et caussa, et possessione superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum vereantur, ne quid socio atque amico regi adversus communes suos atque illius hostes indulsisse videantur, damno sit.* Legati possessionis jus non mutarunt. caussam integram Romam ad senatum rejecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. recesserant primum in devios saltus: deinde, dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. [62] Alterum ex his, dimisso exercitu, ad magistratus in annum creandos venire Romam jusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos Transalpinos juventutem armare: nec, in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. ita inter se consules compararunt, ut Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater ejus consulatum petebat.

Contentio Karthaginiensium cum Masinissa.

XVIII. Comitia consulibus rogandis fuere. creati P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus et Buteo, Ti.[k] Claudius Nero, Q. Pe-

U. C. 571. A. C. 181. P. Cornelio, M. Bæbio Coss.

[k] *C.* Gron. Crev.

59 *Argenti pondo novem millia trecenta viginti*] Marcæ nostrates 14,562, cum unciis 4. *Auri octoginta pondo.* Marcæ 125.

60 *Duæ coronæ aureæ pondo sexaginta septem*] Sexaginta septem pondo efficiunt marcas nostrates 104, uncias 5, semunciam 1. Nimium profecto pondus, quod in duas coronas impendatur. Itaque vitiosa procul dubio hæc lectio est, a Gelenio invecta: et revocanda potius ea quam ille eliminavit: *auri octoginta et duo pondo, coronæ aureæ sexaginta septem.* Pondus coronarum non semper exprimit Livius, ut supra l. XXXIX. c. 29.

61 * *Jure gentium*] Jure apud omnes gentes recepto, ut eorum quæ possedit pater, filius hæres sit.

62 *Alterum ex his, dimisso exercitu*] Apparet ex c. 19, et c. 25, infra, neutrum e consulibus exercitum dimisisse. Mutatis nimirum temporibus mutata est et senatus et consulum voluntas.

U. C. 571. A. C. 181. Provinciæ. tillius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. His, inito magistratu, provinciæ ita sorte evenerunt. Ligures consulibus; prætoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia; et Istri adjecti, quod Tarentini Brundisinique nunciabant, maritimos agros infestos transmarinarum[l] navium latrociniis esse. eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur. Exercitus. Exercitus inde decreti: quatuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) et quindecim millia sociûm ac Latini nominis, [63] octingenti[m] equites. In Hispaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent. et in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites: et sociûm Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. duumviros in eam rem consules creare jussi, per quos naves viginti deductæ navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent, complerentur; [64] ingenui tantum ut iis præessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut [65] promontorium iis Minervæ, velut cardo, in medio esset: alter in[n] dextram partem usque ad Massiliam, lævam alter usque ad Barium tueretur.

Prodigia. XIX. Prodigia multa fœda et Romæ eo anno visa, et nunciata peregre. In area Vulcani et Concordiæ sanguinem pluit: et pontifices [66] hastas motas nunciavere, et Lanuvii simulacrum Junonis Sospitæ lacrimasse. et pestilentia in agris, forisque, et conciliabulis, et in urbe tanta erat, [67] ut Libitina tunc vix subficeret. His prodigiis cladibusque anxii Patres decreverunt, ut et consules, quibus Diis videretur, hostiis majoribus sacrificarent, et decemviri libros adirent. Eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem

[l] *transmaritimarum* Gron. [m] *octingentos* Gron. Crev. [n] *in* del. Kreyss. Bekk.

63 *Octingentos equites*] Nihil est a quo regatur vox *octingentos*, nisi verbum *haberent*, quod et cadet quoque in hoc membrum, *quindecim millia sociûm ac Latini nominis*. At quomodo dici possunt legiones habere pedites equitesque socios, quæ e civibus tantum Romanis constabant? Lege omnino *octingenti*, et distingue hoc modo: *Exercitus . . . decreti: quatuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) et quindecim millia sociûm ac Latini nominis, octingenti equites*. Ceterum dubitari potest, utrum ille socialis exercitus partiendus fuerit inter consules, an cuique consuli attributus sit is numerus peditum equitumque sociorum, qui hic exprimitur. Quomodo structa est oratio, videremur priorem sententiam sequi debere. Ut enim quatuor legiones dividuntur inter consules, binæ cuique pro more attributæ, ita et dividendus videretur socialis exercitus. Sed contrarium evincitur, tum ex ipsa numeri ratione, tum ex eo quod supra l. XXXVII. c. 2, et l. XXXVIII. c. 35, quindecim millia sociorum peditum singulis consulibus assignantur.

64 *Ingenui tantum*] Ingenui sola ducum munia obirent. *Iis* potest referri vel ad naves, vel ad navales socios. De sociis navalibus vid. not. 27, ad l. XXI. c. 49.

65 * *Promontorium . . . Minervæ*] In Campania.

66 *Hastas motas*] Sua sponte, ut supra aliquoties narratum est, l. XXI. c. 62, et l. XXIV. c. 10. Hastæ autem de quibus hic agitur, videntur fuisse in æde Vulcani.

67 *Ut Libitina tunc vix sufficeret*] *Libitina* est dea, quæ juribus Manium, sive religiosis illis officiis quibus mortui coluntur, præest. Hic sumitur pro Libitinariis, id est, iis qui funebribus ministeriis obeundis præerant.

unum indicta est. iisdem auctoribus et senatus censuit, et consules edixerunt, ut per totam Italiam triduum supplicatio et feriæ essent. Pestilentiæ tanta vis erat, ut, quum propter defectionem Corsorum, bellumque ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset, et trecentos equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam trajiceret, tantum hominum demortuum esse, tantum ubique ægrorum consules renunciaverint, [68] ut is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, sumere a Cn. Bæbio proconsule, qui Pisis hibernabat, jussus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Apulia evenerat, adjecta de Bacchanalibus quæstio est: cujus residua quædam velut semina ex prioribus malis jam priore anno adparuerant: sed magis inchoatæ apud [69] L. Pupium prætorem quæstiones erant, quam ad exitum ullum perductæ. id persecare novum prætorem, ne serperet iterum latius, Patres jusserunt. Et leges [o] de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt. U. C. 571. A. C. 181.

XX. Legationes deinde in senatum introduxerunt. Regum primas, Eumenis, et Ariarathis Cappadocis, et Pharnacis Pontici. nec ultra quidquam eis responsum est, quam missuros, qui de controversiis eorum cognoscerent, statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exsulum et Achæorum legati introducti sunt. et spes data exsulibus est, scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. [70] Achæi de Messene recepta, compositisque ibi rebus, cum adsensu Patrum exposuerunt. Et a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles et Apelles, nulla super re, quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi [71] de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum, cum Romanis, maxime cum T. Quinctio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos, tamquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex. erant autem et hi Persei fraudis in fratrem ministri et participes. Demetrius, [72] omnium, præterquam fraterni Legationes variæ.

o *legem* Bekk.

68 *Ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum*] Postremam vocem e margine irrepsisse crediderim. GRONOVIUS.

69 *L. Pupium prætorem*] Qui biennio ante prætor fuerat, ac proximo anno provinciam Apuliam imperio prorogato obtinuerat. Ei imperium prorogatum esse apparet tum ex iis quæ hic dicuntur, tum ex eo quod præcedente anno Apuliam nemo prætorum sortitus fuerat. Vid. c. 1, supra.

70 *Achæi de Messene recepta . . cum assensu Patrum exposuerunt*] Vid. not. 8, ad c. 2, supra, et confer ea, quæ illo loco ex Polybio retulimus, cum iis quæ hic narrantur: quibus et illud adjicere non inutile fuerit, priores Achæorum legatos, quorum mentio facta est anno præcedente, retentos esse ab Romanis avide exspectantibus, quem exitum bellum adversus Messenios habiturum esset: iisque, simul atque Romæ cognitum fuerit res ex sententia Achæis processisse, Patres significasse, sibi curæ fuisse, ne quisquam ex Italia arma aut frumentum Messenen importaret. Hæc Polyb. Leg. 51, et 53. Ex his apparet Romanis tunc in usu esse cœpisse artes priscæ illius simplicitatis parum memores.

71 *De iis quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum*] De iis sermonibus, quorum sermonum, etc.

72 *Omnium, præterquam fraterni sceleris . . . ignarus*] Vetus lectio erat, teste Gronovio, (et assentitur Victor. codex) *præterquam fraterno scelere:* quam idem hoc modo exponit; Demetrium omnium, quæ de se patrem, fratrem,

U. C. 571. A. C. 181. sceleris, quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde in dies patris animo fidebat, quum obsideri aures a fratre cerneret. Itaque, circumspiciens dicta factaque sua, ne cujus suspiciones augeret, maxime ab omni mentione et contagione Romanorum abstinebat; ut neque [73] scribi sibi vellet, quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat.

Philippi iter ad Hæmum montem.

XXI. Philippus, simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendæ suspicionis caussa quidquam a se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Hæmi montis adscendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticum simul et Hadriaticum mare, et Histrum amnem, et Alpes conspici posse: subjecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de adscensu Hæmi, quum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis et expeditis [74] perdifficillimum [o] aditum, ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primum quærit ab eo, *Quum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perseverandum sit in incepto, an abstinendum? Si pergat tamen ire, non posse oblivisci se in talibus rebus* [75] *Antigoni: qui, sæva tempestate jactatus, quum in eadem nave secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur, ut et ipsi meminissent, et ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo se præcepti ejus, duos simul filios non commissurum in aleam ejus, qui proponeretur, casus; et, quoniam majorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei et custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.* Non fallebat Demetrium, ablegari se, ne adesset consilio, quum in conspectu locorum consultaret, qua [p] proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tum, sed etiam adsentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas, ex prætoribus regiis unus, qui Pæoniæ præerat, jussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem, ita inclinato regis animo, hæreditas regni

[o] *per difficillimum* Gron. Crev. [p] *qua* Eæd.

totam aulam agitare posset suspicari, inscium fuisse, præterquam quantum ex scelere fraternæ accusationis colligeret.

73 * *Scribi*] Litteras a Romanis, quibuscum ei consuetudo erat.

74 *Per difficillimum aditum*] Lege cum Gronovio, *per difficillima.* * Sensus est, paucos et expeditos eo accedere posse, sed per loca difficillima.

75 * *Antigoni*] Antigonum sic nude nominatum intelligimus inclytum illum Alexandri ducem qui maximam præter ceteros omnes potentiam adeptus, in pugna ad Ipsum octogenarius cecidit; cujus posteri in Macedonia regnarunt; quem hic proinde Philippus auctorem generis sui cum laude et veneratione nominat.

pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana, specularique abditos ejus sensus posset[q]. Ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, præsidiis. U. C. 571. A. C. 181.

XXII. Philippus, Mædicam primum, deinde solitudines interjacentes Mædicæ atque Hæmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret secum, [76] tertio die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque silvestria et pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde [77] in tam[r] opacum iter, ut, præ densitate arborum inmissorumque aliorum in alios ramorum, perspici cœlum vix posset: ut vero jugis adpropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebula, ut haud secus quam nocturno itinere inpedirentur. tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatæ opinioni, degressi inde, detraxerunt: magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio esset, quam quod diversa inter se maria, montesque, et amnes, ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, et ante alios rex ipse, quo gravior ætate erat, difficultate viæ est. Duabus aris ibi Jovi et Soli sacratis quum inmolasset, qua triduo adscenderat, biduo est [78] degressus, frigora nocturna maxime metuens, quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris invenit: ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum caussa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletos[s] transcurrit. Socii erant: sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis, quum sociorum voces, nequidquam Deos sociales nomenque suum inplorantes, audiret. Frumento inde sublato, in Mædicam regressus urbem, quam Petram adpellant, obpugnare est adortus. ipse a campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circummisit, ut a superioribus locis urbem adgrederetur. Oppidani, quum terror undique instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese. iidem, postquam

[q] *possit* Gron. Crev. [r] *tam* del. Gron.
[s] *Denthelelas* Gron. *Danthelelas* Crev.

76 *Tertio die iter est ingressus*] Tertio, postquam ad radices montis pervenerat, die. Primus numeratur is ipse dies quo perventum est ad montem. Secundus, is quo mansit eodem loco Philippus ad deligendos quos secum duceret. Tertio, iter inchoatur. Hæc ideo pluribus notavimus, quia Sigonius hunc locum mutare voluit, et legere *postero die*: in quo adstipulatus est ei Dujatius.

77 *In tam opacum*] Addidimus voculam *tam* ex auctoritate Vict. codicis, et MSS. Hearnio inspectorum, et Andreæ.

78 *Degressus*] Solenne hic et pervulgatum mendum libros insederat, *digressus*. Correxit Sigonius.

U. C. 571. A. C. 181. exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe, in loca munita et montes refugerunt. Philippus, omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, et fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, Macedoniam rediit.

XXIII. Missus hic comes, (ut ante dictum est) quum simplicitatem juvenis incauti, et suis haud inmerito succensentis, adsentando indignandoque et ipse vicem ejus, captaret, in omnia ultro suam obferens operam, fide data, arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adjutor Deûm beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cujus provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo et fratri proditur, et, auctore eo, indicatur patri. Literæ primum ad obsidentem Petram adlatæ sunt. inde Herodorus[t] (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est conjectus, et Demetrius dissimulanter adservari jussus. Hæc super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. movebant eum et præsentia crimina: exspectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis quum aliquot menses egisset, tandem legati, jam ante præmeditatis in Macedonia, quæ ab Roma renunciarent, venerunt. qui, super cetera scelera, falsas etiam literas, signo adulterino T. Quinctii signatas, reddiderunt regi. [79] Deprecatio erat in literis, si quid adolescens, cupiditate regni prolapsus, secum egisset. *nihil eum adversus suorum quemquam facturum: neque eum sese esse, qui ullius inpii consilii auctor futurus videri possit.* Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus, extemplo diu excruciatus, sine indicio rei ullius in tormentis moritur.

Demetrius fugam ad Romanos meditatur.

XXIV. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus. fuga per Pæoniam præparata arguebatur, et conrupti quidam, ut comites itineris essent; maxime falsæ literæ T. Quinctii urguebant. nihil tamen palam gravius pronunciatum de eo est, ut dolo potius interficeretur: nec id cura ipsius, sed ne pœna ejus consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice[u] Demetriadem ipsi quum iter esset, [80] Astræum[x] Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida, [81] Perseum Amphipolim, ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est. ad quod

Criminationes Persei in Demetrium.

[t] *Herodotus* Gron. [u] *Thessalonica* Gron. Crev.
[x] *Asterium* Gron. *Æstræum* Crev.

79 *Deprecatio erat in litteris*] In iis litteris precabatur T. Quintius regem, ut ignosceret Demetrio, si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset de regno olim adipiscendo. Apposuimus distinctionem quæ finiret sensum post hæc verba *secum egisset:* quia nobis hoc modo concinnior fore oratio videbatur.

80 *Æstræum Pæoniæ*] Sic vett. editi: et firmant scriptorum antiquorum testimonia. Vid. Clar. Harduin. ad Plin. l. IV. c. 10. Vict. codex, ut et scripti Sigoniani, *Astræum:* unde Sigonius legi jusserat *Asterium.* Sed Asterium Thessaliæ est, non Pæoniæ.

81 *Perseum Amphipolim*] Olim *ad Philippopolim.* Mutavit Sigonius ex Prisciani l. VII. ubi hæc Livii verba citantur. Modius quoque testatur in membranis suis legi *Amphipolim.*

celebrandum invitatus Demetrius ab Astræo Heracleam venit. in ea cœna dicitur venenum datum. Poculo epoto, extemplo sensit. et mox coortis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus et Berœæus Alexander, injectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. Ita innoxius adolescens, quum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur.

U. C. 571. A. C. 181. Demetrius necatur.

XXV. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paullus, prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum, per speciem pacis petendæ, speculatum venerunt. negante Paullo, nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant, quam tempore opus esse aiebant [y], ut generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ quum darentur, petierunt deinde, *ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent. culta ea loca suorum finium esse.* Id ubi inpetravere, post eos ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum obpugnare simul omnibus portis adgressi sunt. Summa vi [82] totum [z] diem obpugnarunt, ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. Conferti in portis, obstando magis, quam pugnando, castra tutabantur. Sub occasum solis quum recessissent hostes, duos equites [83] ad Cn. Bæbium proconsulem cum literis Pisas mittit, ut, obsesso sibi per inducias quamprimum subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori, eunti in Sardiniam, tradiderat. ceterum et senatum literis certiorem fecit, obsideri a Liguribus L. Æmilium, et M. Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, et L. Æmilium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Æmilius, quum et venturos scisset, et educere in aciem potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbius cum exercitu venire a Pisis posset.

Res in Liguria gestæ.

Obpugnantur a Liguribus Æmilii castra.

XXVI. Romæ magnam trepidationem literæ Bæbii fecerunt: eo majorem, quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam quum venisset, spem ademit, eum, qui

Magna Romæ trepidatio.

y *aiebant opus esse* Bekk. z add. *unum* Gron. Crev.

82 *Totum unum diem*] Dele vocem *unum*, quam ignorat unus e MSS. Hearnii. Vict. quoque codex *tota die*.

83 *Ad Cn. Bæbium proconsulem*] Certissima Sigonii emendatio, quam clare probant ea, quæ memorata sunt supra c. 19, de Cn. Bæbio. Vulgo legebatur *ad M. Bæbium consulem*, qui revera consul est hoc anno, sed etiam tum Romæ erat, ut constat ex c. seq.

U. C. 571. A. C. 181. in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci. eo profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, posse. Una, et ea ipsa tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire. id ut facerent, pro se quisque Patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi, in caussa esse, [84] quo serius perficeretur [x]. non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, et militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. [85] permissum, ut, qua irent, [86] protinus subitarios milites scriberent, ducerentque secum. Et prætoribus, Q. Petillio et Q. Fabio, imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, et omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus et C. Lucretius, [87] navesque iis ornatæ sunt; Matienoque, cujus [a] ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum est [b], ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, [88] si quo usui esse L. Æmilio atque ejus exercitui posset.

Æmilius castris erumpit.

XXVII. Æmilius, postquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui jam segnius socordiusque obpugnabant, ad quatuor portas exercitum instruxit, ut, signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. [89] Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, præposito M. Valerio legato: erum-

[x] *proficiscerentur* Gron. [a] *ornatæ sunt, cujusque* Bekk. [b] *est* del. Gron. Crev.

84 *Quo serius perficeretur*] Gronovianæ editiones habent *proficiscerentur*. Vetustiorem lectionem expressimus, a Sigonio quoque testatam in not. ad c. proxime præcedens, ut aptiorem et elegantiorem. Nec vero legendum crediderimus cum eodem Gronovio *quod serius*. Nihil mutatione opus est. *Vim morbi in causa esse, quo serius*, id est, cur eo serius *perficeretur* delectus, quam alioquin fieri potuisset.

85 *Permissum, ut*] Omnes scripti et prisci editi omittunt τὸ *ut*, teste Gronovio: nec illud exstat in codice Vict.

86 *Protinus*] Inter eundum. *Subitarios milites* interpretatur ipse Livius III. 4, *repentina auxilia*. Eodem fere modo exponimus *tumultuarias* de quibus mox agetur *legiones*, id est, legiones ob instantem tumultum raptim scriptas, non solito ordine aut cura, sed ex omni genere hominum nullo discrimine.

87 *Navesque iis ornatæ sunt: Matienoque, cujus ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum*] Omnis scripta lectio, *navesque iis ornatæ sunt, cujusque ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum:* idque probum esse contendit Gronovius. *Cujusque* nempe erit pro *eique cujus*. Quod loquendi genus antiquum et doctum esse probat allatis e Plauto et Livio ipso exemplis. Vide ipsum. Vulgata lectio est a Gelenio; et, quia perspicuitate vincit, a nobis retenta est.

88 *Si quo usui*] Si posset L. Æmilio usui esse aliquo, vel ad aliquid.

89 *Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit*] De extraordinariis cohortibus vid. not. ad l. XXVII. c. 12, et observa insuper ex hoc loco discere nos posse, extraordinarios pedites ex unaquaque ala desumptos in duas cohortes divisos fuisse: quum duæ alæ dent in hoc exercitu quatuor cohortes extraordinarias. *Duas adjunxit:* intellige alares cohortes, et quidem sinistræ alæ. Dextra enim ala, et quidquid est in legionibus, alibi occupatum erat, ut patet ex iis quæ infra narrantur. Ceterum recte observat Gronovius hiare inde-

pere [90] extraordinaria porta jussit. [91] ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit; principes ex eadem legione in subsidiis posuit: M. Servilius et L. Sulpicius, tribuni militum, his præpositi. Tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum; principes primi, et hastati in subsidiis locati: Sex. Julius Cæsar et L. Aurelius Cotta, tribuni militum, huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala [92] ad quæstoriam portam positus: [93] duæ cohortes et triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit; et, quibuscumque irritamentis, poterat, iras militum acuebat; nunc fraudem hostium incusans, qui, pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus contra jus gentium ad castra obpugnanda venissent; nunc, quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus, latronibus verius, quam hostibus justis, Romanum exercitum obsideri. *Quo ore quisquam vestrûm, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute, evaseritis, obcurret, non dico eis militibus, qui Hannibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostræ ætatis reges ducesque, vicerunt; sed iis, qui hos ipsos Ligures aliquoties, pecorum modo fugientes, per saltus invios consectati ceciderunt? Quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro, et obpugnat! quem, scrutantes antea devios saltus, abditum et latentem vix inveniebamus.* Ad hæc consentiens reddebatur militum [c] clamor, *nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. Daret signum: intellecturum, eosdem, qui antea fuerint, et Romanos et Ligures esse.* U. C. 571. A. C. 181.

XXVIII. Bina cis montes castra Ligurum erant. ex iis, primis diebus, sole orto, pariter omnes compositi et instructi procedebant: tum, nisi exsatiati cibo vinoque, arma non capiebant. dispersi, inordinati exibant; ut quibus [94] pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos. Adversus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in castris erant, calonum quoque et lixarum, sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo inprovisa Vincuntur Ligures.

[c] *militum* del. Gron. Crev.

core orationem, meliusque structam fore, si legas: *Quatuor extraordinarias cohortes, duabus adjunctis, præposito M. Valerio legato, erumpere extraordinaria porta jussit.*

90 *Extraordinaria porta*] Id est, porta prætoria, quæ ideo *extraordinaria* quoque dicta est, quod juxta eam pedites equitesque extraordinarii tenderent.

91 *Ad dexteram principalem*] Vid. not. 15, ad l. III. c. 5.

92 *Ad quæstoriam portam*] Decumanam. Vid. not. 67, ad l. XXXIV. c. 47.

93 *Duæ cohortes*] E sinistra ala. Hic remanet aliquis scrupulus, quod quatuor tantum cohortium sinistræ alæ mentionem facit in hac exercitus ordinatione Livius. At in ala, quæ idem fere erat apud socios, quod apud Romanos legio, decem cohortes erant, quemadmodum in legione. Hoc probatur ex Livio, qui l. X. c. 43, docet fuisse in exercitu consulari viginti alares cohortes: unde evidenter colligitur in decem cohortes alam divisam fuisse.

94 *Pro spe certum esset*] Lege cum Mureto, *prope certum*.

U. C. 571. A. C. 181. res fuit, ut perinde, ac si insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effusa, et fugientium passim cædes erat. Equitibus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quemquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia et quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen, obsidibus datis, [95] in ditionem [d] venit. gubernatores nautæque conquisiti, [96] qui prædatores fuissent navibus, atque omnes in custodiam conjecti. Et a C. Matieno duumviro naves ejus generis in Ligustina ora triginta duæ [e] captæ sunt. Hæc qui nunciarent, literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam missi; simulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere, et deducere secum milites liceret, atque dimittere. Utrumque permissum ab senatu, et supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: jussique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum: et uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites, tumultus caussa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

Graviscæ colonia.

XXIX. Colonia Graviscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. Quina jugera agri data. tresviri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate et inopia frugum insignis annus fuit. Sex menses numquam pluisse, memoriæ proditum est.

Libri Numæ inventi.

[97] Eodem anno in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ, octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis. Literis La-

[d] *deditionem* Gron. Crev.   [e] *duæ ac triginta* Eæd.

95 *In deditionem venit*] Scripta lectio *in ditionem*. Moguntina editio, teste Gronovio, prima invexit id quod nunc vulgatum est. Recte sane. Etsi enim illud alterum tolerari potest, vox *deditionem* sic convenit huic loco, ut nulla alia magis.

96 *Qui prædatores fuissent navibus*] Hic aliquod procul dubio vitium est. Fortasse dederat Livius: *qui in prædatoriis fuissent navibus*. Certe legendum esse *prædatoriis* probant verba sequentis periodi, *naves ejus generis*; quibus indicatur navium certi cujusdam generis prius mentionem factam fuisse.

97 *Eodem anno in agro L. Petillii*] Hoc loco apposuit Hearnius quædam a Nardino, Rom. Vet. l. VII. c. 11, observata, ex quibus hæc exscribere operæ pretium esse duximus. Multa hic mihi dubia, inquit Nardinus, animum torquent. Ac primum, quo pacto tam præclari carique regis monumentum per tot secula ita ignotum esse populo Romano potuerit, ut et ipse situs ejus ignoratus sit. Adhæc, quo pacto intra paulo plus quingentorum annorum decursum corpus humanum ita consumi potuerit, ut ne vestigium quidem ejus ossium, imo nec pulvis superfuerit. Item, quo pacto libri chartacei, tametsi omni cura custoditi, recenti specie esse potuerint. Ut et, unde chartæ tunc usus, quam Plinius l. XIII. c. 11, post Alexandrum Magnum inventam in Ægypto dicit, annis plusquam trecentis post Numam: et, licet inventa jam tum et in usu fuerit, unde rudi illo et paupere seculo charta Romam ex Ægypto delata sit. Denique quomodo lingua Græca tam familiaris tum temporis Latio fuerit . . . . Hæc et plura alia forsan me inducerent, ut fraudem atque imposturam hanc recentioris alicujus hominis fuisse suspicarer, nisi tam (graves et) antiquos scriptores nimiæ et inconsultæ credulitatis damnare nefas existimarem.

tinis Græcisque utraque arca inscripta erat; in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse; in altera libros Numæ Pompilii inesse. Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumtis. in altera duo fasces, [98] candelis involuti, septenos habuere libros, non integros modo sed recentissima specie. Septem Latini de jure pontificio erant; septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, [99] vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili adcommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petillius prætor urbanus, studiosus legendi, eos libros a L. Petillio sumsit. et erat familiaris usus, [1] quod scribam eum quæstor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, quum animadvertisset, pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, *Sese eos libros in ignem conjecturum esse. prius, quam id faceret, se ei permittere, uti, si quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id* [2] *integra sua gratia eum facturum.* Scriba [f] tribunos plebis adit; ab tribunis ad senatum res est rejecta. Prætor se jusjurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, *Satis habendum, quod prætor jusjurandum polliceretur. libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris, quantum Q. Petillio prætori majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum.* id scriba non accepit. libri in comitio, igne a [3] victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.

U. C. 571.
A. C. 181.

Comburuntur.

XXX. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. ad quinque et triginta millia hominum, quantum numquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. is, quia armare juventutem Celtiberos audierat, et ipse, quanta poterat, a sociis

Bellum in Hispania citeriore.

[f] ins. *ad* Gron. Crev.

98 *Candelis*] Funiculis vel filis, pice aut cera illitis. Ceterum hoc idem de duabus illis Numæ arcis, dissentientes tamen in aliquibus, narrant Val. Max. l. I. c. l. Plin. XIII. 13. Plut. in Numa.

99 *Vulgatæ opinioni*] Ad vulgatam opinionem, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, fidem accommodans per mendacium probabile. Fidem accommodare ad vulgatam opinionem, est inflectere et detorquere narrationis fidem ad opinionem vulgatam.

1 *Quod scribam eum quæstor Q. Petillius in decuriam legerat*] Quod Q. Petillius, quum quæstor esset, eum legerat scribam, et uni e decuriis scribarum adscripserat. Hinc patet quæstoribus jus fuisse legendorum scribarum. Idem juris habuisse prætores et ædiles curules docet Cicero pro Cluent. n. 126. Porro scribarum ordo in decurias distributus erat. Igitur quicumque legebatur scriba, in unam ex illis decuriis contribuebatur.

2 *Integra sua gratia*] Ita ut ille eumdem apud se gratiæ et amicitiæ gradum teneret.

3 *Victimariis*] Victimarii erant sacerdotum ministri, qui victimas ligabant, et cultrum, aquam, et molam salsam parabant, ceteraque quæ sacris necessaria erant.

U. C. 571. A. C. 181.

auxilia contraxerat; sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, et castra locavit ad oppidum Æburam, modico præsidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi, millia duo ferme inde, sub colle posuerunt castra. quos ubi adesse prætor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere ad vallum jussum, ut viseret, quanta essent; pugna abstineret, reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita, ut præceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ ostenderentur: dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procucurrissent[g]. Postremo[h] Celtiberi, omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis et aptus pugnæ. ibi stetere Hispani hostem exspectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum: et illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat: equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur. pone castra utrique pabulatum et lignatum ibant, neutri alteros inpedientes.

Vincuntur Celtiberi.

XXXI. Prætor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra et sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat; inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium, præfectum sociûm, ad vallum hostium [4] cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ mittit. quos ubi et propius accedere, et plures, quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris: simul et peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum [5] fremitum equestrium[i] audivit, avertit equos, et castra repetit. eo effusius sequi hostes. primo equites, mox et peditum acies aderat, haud dubia spe, [6] castra eo die se obpugnaturos[k]. quingentos passus, non plus, a vallo aberant. Itaque, ubi Flaccus[l] satis abstractos eos a præsidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum sublato, sed etiam ut, qui in montibus erant,

[g] *procurrisset* Gron. Crev. [h] ins. *et* Eæd. [i] *equestrem* Kreyss. Bekk. [k] *expugnaturos* Bekk. [l] *itaque Flaccus ubi* Ead.

4 *Cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ*] Vid. not. ad l. XXVII. c. 12.

5 *Fremitum equestrium*] Lege cum Gronovio *fremitum equestrem:* quemadmodum alibi *procella equestri*.

6 *Castra eo die se oppugnaturos*] Nihil mutandum. Hucusque pugnam tantum inter bina castra speraverant. * Nunc crescit illis audacia, et castra quoque Romana se oppugnaturos sperant.

exaudirent. nec morati sunt, quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: ubi quinque millium[m] armatorum, non amplius, relictum erat præsidium. quos quum et paucitas sua, et multitudo hostium, et inprovisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. castris, quæ pars maxime a pugnantibus conspici poterat, injecit Acilius ignem.

U. C. 571.
A. C. 181.

XXXII. Postremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conspexere. deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, et tum cum maxime ardere. unde illis terror, inde Romanis animus crevit. jam clamor suorum vincentium accidebat, jam ardentia hostium castra adparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. ceterum, postquam receptus pulsis nullus erat, nec usquam, nisi in certamine, spes, pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urguebantur acriter a quinta legione. adversus lævum cornu, in quo [7] sui generis provincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt signa. Jam prope erat, ut sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset. simul ab oppido Æbura, qui in præsidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, et Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. qui supererant, in omnes passim partes capessunt fugam. Equites, bipartito in eos emissi, magnam cædem edidere. ad viginti tria millia hostium eo die cæsa: capta quatuor millia et septingenti[n], cum equis plus quingentis, et signa militaria octoginta[o] octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paullo plus ducenti, sociûm Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme et quadringenti ceciderunt. Prætor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis jussus. postero die spolia de hostibus lecta, et pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat.

XXXIII. Sauciis deinde in oppidum Æburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. ea urbs circumsessa, quum a Celtiberis auxilia arcessisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos a[p] domo inexplicabiles continuis imbribus viæ et inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum, in deditionem venit. Flaccus quoque, tempestatibus fœdis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui a[q] domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent, postquam castra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum

Contrebia capta.

[m] *quinque millium* l. *quingentorum* Gron. Crev. [n] *octingenti* Eæd.
[o] *nonaginta* Eæd. [p] *a* del. Bekk. [q] *a* del. Gron. Crev. Bekk.

7 * *Sui generis provincialia auxilia*] Copias auxiliares in provincia collectas, ex eodem genere, ex quo ipsi erant, id est, Hispanos.

U. C. 571. A. C. 181.

accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, et incompositos adorti fuderunt. [8] Quæ res ad resistendum eos et ad capessendam pugnam inpediit, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. Sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumvenit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa! capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria sexaginta duo. Qui palati e fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ et suam cladem narrando, averterunt. extemplo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus, a Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: [9] multa castella obpugnavit [o], donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit.

Aquileia colonia.

XXXIV. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore, Manlius prætor secunda aliquot prœlia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum quinquagena jugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. tresviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt: una Veneris Erycinæ ad portam Collinam: dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir. (vota erat ab consule L. Porcio, Ligustino bello.) altera, in foro olitorio, Pietatis. eam ædem dedicavit M'. Acilius Glabrio duumvir; statuamque auratam, [10] quæ prima omnium in Italia statua aurata est, patri Glabrioni [p] posuit. [11] Is erat, qui ipse eam ædem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset: locaveratque idem ex senatusconsulto. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Æmilius Paullus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque et viginti. nec præterea quidquam auri argentique in eo triumpho latum. captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. [12] æris trecenos militibus divisit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: *ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla umquam arma, nisi*

Prima aurata statua.

Triumphus L. Æmilii Paulli.

Pacem petunt Ligures.

[o] *expugnavit* Bekk. [p] *patris Glabrionis* Ead.

8 [a] *Quæ res . . . eadem*] Eadem res magnæ parti saluti fuit, quæ impedimento fuerat ad pugnam, nempe quod non uno agmine veniebant, nec circa signa ex disciplina conglobati, sed disjecti dissipatique.

9 *Multa castella oppugnavit*] Nobis, ut et Gronovio, placeret magis *expugnavit*.

10 *Quæ prima omnium . . . statua aurata est*] Assentimur Gronovio legenti, *quæ prima omnium statuta aurata est. Statuere statuam* frequenter dixere veteres. Cic. pro Sextio, n. 83, *Non dubito, quin aliquando statua huic in foro statueretur:* et bis Phil. IX. n. 16, eadem locutione utitur. [a] et ipse Livius, XXIII. 19, *Statua ejus indicio fuit, Præneste in foro statuta.*

11 *Is erat*] Refer τὸ *is* ad patrem Glabrionem, cui statua posita est, non ad filium, qui posuit. Quod et satis patet ex ipsis Livii verbis, et clare omnino exprimitur a Val. Max. l. II. c. 5.

12 *Æris trecenos*] Qui æquant uncias argenti nostrates ternas cum senis, ut vocant, grossis.

imperata a populo Romano, sumere. Responsum à Q. Fabio U. C. 571. A. C. 181. prætore est Liguribus jussu senatus, *Orationem eam non novam Liguribus esse: mens vero ut nova et orationi conveniens esset, ipsorum id plurimum referre. Ad consules irent, et, quæ ab iis imperata essent, facerent. nulli alii, quam consulibus, senatum crediturum esse,* [13] *sincera fide in pace Ligures esse.* Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit. qua clade compulsi obsides dederunt, et [14] ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, et cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prœlia facta. [15] Karthaginiensibus eodem anno centum obsides redditi, [16] pacemque cum[q] iis populus Romanus, non ab se tantum, sed ab rege etiam Masinissa, præstitit: [17] qui tum[r] præsidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat.

XXXV. Otiosam provinciam consules habuerunt. M. U. C. 572. A. C. 180. Bæbius, comitiorum caussa Romam revocatus, consules creavit A. Postumium Albinum Luscum et C. Calpurnium Pisonem. Prætores exinde facti Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. Principio ejus anni, quo A. Postumius Albinus et C. Calpurnius Piso consules fuerunt, ab A. A. Postumio, C. Calpurnio Coss. Postumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, et duo tribuni militum, T. Mænius et [18] L. Terentius Massiliota[s]. Hi quum duo secunda prœlia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nunciassent, nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, *ut ob res prospere gestas Diis inmortalibus honos haberetur.* deinde, *ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cujus forti opera et ipse et multi ante eum prætores usi essent, liceret. quod fieri, præterquam quod ita deberet,* [19] *etiam prope necessa-*

[q] *tum* Kreyss. Bekk. [r] *tum* l. *cum* Crev. Kreyss. Bekk.
[s] *Massa* Gron. Crev. *Massaliota* Bekk.

13 *Sincera fide in pace Ligures esse*] Totum hoc abjudicat Vict. codex: quod et facile intelligeretur, etiamsi abesset. Adde et incommodam iterationem verbi *esse: crediturum esse, sincera fide in pace Ligures* esse.

14 *Ceræ centum millia pondo*] Libras Parisienses 78,125.

15 *Carthaginiensibus . . . centum obsides redditi*] Vid. supra l. XXXII. c. 2.

16 *Pacemque cum iis populus Romanus non ab se tantum, sed ab rege etiam Masinissa præstitit*] Gronovius delet τὸ *cum*, et huic firmandæ emendationi affert exempla: e Livio quidem, l. IX. c. 20, *Pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano auctores:* *XXXIX. 28, *pax quoque præstanda a barbaris erat,* nempe exercitui Romano: † e Justino vero, plane geminum huic loco, l. XXV. c. 2, *Ut Antigono pacem opinio hujus victoriæ, non a Gallis tantum, verum etiam a finitimorum feritate præstiterit.*

17 *Qui cum præsidio*] Substituimus, auctore Vict. codice, præpositionem *cum*, pro eo quod in vulgatis legitur, *tum*.

18 *L. Terentius Massa*] Vict. codex, *Massalita.* Vide not. 82 ad l. XXXI. c. 50, et not. 43 ad l. XXXVIII. c. 42.

19 *Etiam prope necessarium esset*] Lege cum Gronovio *esse*.

U. C. 572. A. C. 180. *rium esset*[t]. *Ita enim obstinatos esse milites, ut non ultra retineri posse in provincia viderentur, injussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis inpense retineret, seditionem exarsuri.* Consulibus ambobus provinciam Ligures esse senatus jussit. Prætores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, *Quæro,* inquit, *de te, L. Minuci, quum confectam provinciam nuncies, existimesne, Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit? Si neque de fide barbarorum quidquam recipere aut adfirmare nobis potes, et habendum illic utique exercitum censes; utrum tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi, ut ii modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tirones inmisceantur? an, deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi et mittendi; quum* [20] *contemtum tirocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? Dictu, quam re, facilius sit, provinciam ingenio ferocem, rebellatricem, confecisse? Paucæ civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna premebant, in jus ditionemque venerunt; ulteriores in armis sunt. quæ quum ita sint, ego jam hinc prædico, Patres conscripti, me exercitu eo, qui nunc est, rempublicam administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hibernacula lecturum*[u]*, neque novum militem ferocissimo hosti objecturum.*

Provinciæ.

XXXVI. Legatus ad ea, quæ interrogatus erat, respondit: *Neque se, neque quemquam alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. Itaque negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis adsuetos imperio, exercitum mitti. novo autem, an vetere exercitu opus sit, ejus esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint; simul et qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur. Si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut subclamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant, conjectandum sit; palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse.* Disceptationem inter prætorem legatumque consulum relatio interrupit; qui [21] suas ornari provincias, priusquam de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus; binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, et sociûm

[t] *esse* Kreyss. Bekk. [u] *electurum* Gron. Crev.

20 *Contemptum tirocinium*] Contemptus tironis exercitus.

21 *Suas ornari provincias*] Decerni ea quæ suis provinciis opus essent. Verbum *ornari* proprium est hac in re.

Latini nominis, [22] quantus semper numerus, quindecim millia peditum et octingenti equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio et M. Bæbio prorogatum imperium, jussique provincias obtinere, donec consules venissent. tum imperatum, ut, dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. novam legionem ei quinque millium et ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi; et mille præterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites: et sociis e nomine Latino [x] imperare septem millia peditum, trecentos equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. [23] Q. Fulvio permissum, ut, qui milites, ante Sp. Postumium [y], Q. Marcium consules, cives Romani sociive, in Hispaniam transportati essent, et præterea, supplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quam decem millia, et quadringenti pedites, sexcenti equites essent; et sociûm Latini nominis duodecim millia [z], sexcenti equites, quorum forti opera duobus adversus Celtiberos prœliis usus Q. Fulvius esset, eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quod is prospere rempublicam gessisset: et ceteri prætores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones, præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. et [24] is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilentiam, quæ jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

U. C. 572.
A. C. 180.

Pestis in Italia.

XXXVII. Prætor Ti. Minucius, et haud ita multo post consul C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum inlustres viri: postremo prodigii loco ea clades haberi cœpta

Calpurnius Cos. moritur.

[x] *et sociis nominis Latini* Kreyss. Bekk. [y] add. *et* Gron. Crev. [z] add. *pedites* Crev.

22 *Quantus semper numerus*] Vult Lipsius l. II. de Milit. Rom. Dial. 7, hic legi, *quantus tum semper numerus*, quia nimirum ex Livio et Polybio constat, a sociis, ut plurimum, parem Romanis legionibus peditum numerum, duplicem equitum solere præberi. Sed illud *tum* etiamsi non exprimatur, facile ex ipsa re suppleri potest. Intellige igitur tantummodo hoc jam a multis annis servatum esse. Vid. supra c. 18.

23 *Q. Fulvio permissum, ut*] Q. Fulvio permissum est, ut deportaret secum in Italiam eos milites, qui ante Sp. Postumium et Q. Marcium consules in Hispaniam transportati essent; et præterea, quanto numero, post supplementum adductum, duæ legiones excederent decem millia et quadringentos pedites, sexcentos equites, quanto item numero socialis exercitus superaturus esset duodecim millia peditum, sexcentos equites, eum numerum peditum equitumque Q. Fulvius secum quoque deportaret, eos potissimum deligendo, quorum forti opera usus esset. Sex millia et ducentos pedites Romanos Ti. Sempronius in Hispaniam secum adducebat. Decem millia et quadringenti pedites Romani in Hispania remanere debebant. Ergo e vetere exercitu quatuor tantum millia et ducenti manebunt ad signa. Ceteri omnes dimittentur: sed eo ordine, ut primum dimittantur qui ante consulatum Postumii et Marcii in Hispaniam venerant, tum ii qui fortem operam reipublicæ in duobus adversus Celtiberos præliis navaverant. Idem dicas de equitibus Romanis, de peditibus equitibusque sociis. Ceterum post hæc verba, *sociûm Latini nominis duodecim millia*, addidimus vocem *pedites* ex uno Hearnii MS.

24 * *Is ipse exercitus*] Hæc verba refer ad *octo legiones*. Is ipse numerus legionum, etsi non magnus, ægre tamen explebatur.

U. C. 572. A. C. 180. est. C. Servilius pontifex maximus piacula iræ Deûm conquirere jussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Æsculapio, Saluti [25] dona vovere, et dare signa inaurata; quæ vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis caussa in urbe et per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis, omnes coronati et lauream in manu tenentes, supplicaverunt. Fraudis quoque humanæ insinuaverat suspicio animis; et veneficii quæstio ex senatusconsulto, quod in urbe, propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum Ti. Minucii erat subfectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maxime. necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur. ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse: et testes exsistebant, qui post declaratos consules Albinum et Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, et exprobratum ei a matre dicerent, quod jam ei tertium negatus consulatus petenti esset, et adjecisse, *pararet se ad petendum; intra duos menses effecturam, ut consul fieret.* Inter multa alia testimonia, ad caussam pertinentia, hæc quoque vox, nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hostilia damnaretur. Veris principio hujus, dum consules novos delectus Romæ tenet, mors deinde alterius, et creandi comitia consulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius et M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt.

Quæstio de veneficiis.

Cos. Calpurnii mors suspecta.

Privignus ei subfectus.

Uxor ejus damnata.

XXXVIII. Ligures, qui ante adventum in provinciam consulum non exspectassent bellum, inproviso obpressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius et Bæbius statuerunt, nullum alium ante finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, [26] qui Taurasinorum [fuerat. In eum quum] traducere [a] Ligures Apuanos vellent, edixerunt, [27] Ligures ab Anido montibus descendere [b] cum liberis conjugibusque: sua omnia secum portarent. Ligures, sæpe per legatos deprecati, ne penates,

Apuani in Samnium transducti.

[a] *Taurasinorum* * * * *traducere* Gron. Bekk.
[b] *Ligures Apuani de montibus descenderent* Kreyss. Bekk.

25 *Dona vovere et dare signa inaurata*] Vovere et dare dona, nempe signa inaurata.

26 *Qui Taurasinorum* [*fuerat. In eum quum*] *traducere*] Verba quæ uncis inclusa sunt, ex Sigonii conjectura sunt adjecta. De Taurasinorum nomine dubitatur. In vet. edit. pro *Taurasinorum* legitur, teste Gronovio, *Tauraninorum*. Tauraniæ oppidi mentionem facit Plinius, l. III. c. 5.

27 *Ligures ab Anido montibus descendere*] Hunc extremum quadragesimum librum Sigonius et alii monent ex unico exemplari, quod in Germania foret, descriptum esse. Itaque mirandum non est, quod is pluribus in locis deformatus reperiatur. Velut hoc loco grave mendum est, quod feliciter purgare videtur Muretus: *Ligures Apuani de montibus descenderent.* Verba sunt edicti consulum.

sedem, in qua geniti essent, sepulcra majorum, cogerentur relinquere, arma, obsides pollicebantur. postquam nihil inpetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumtu ad quadraginta millia liberorum capitum cum feminis puerisque. [28] argenti data centum et quinquaginta millia [c], [29] unde, in novas ædes, compararent, quæ opus essent. agro dividendo dandoque iidem, qui traduxerant, Cornelius et Bæbius præpositi. postulantibus tamen ipsis, quinqueviri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re, quum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. [30] tantum hostes ducti ante currum: quia, nec quid [d] ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quidquam in triumphis eorum fuerat.

U. C. 572.
A. C. 180.

Triumphus nullo bello gesto.

XXXIX. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proconsul [e], quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, instituit vastare. qua re irritavit magis, quam conterruit, animos barbarorum: et, clam comparatis copiis, saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, [31] ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. *ibi* [32] *dimitti veteranos, supplementaque distribuere, et ordinare omnem exercitum sese velle.* Dies quoque, et ea propinqua, edita Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc nova adlata res, omissis, quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia

Res Hispaniæ.

Hispani Flacco insidiantur.

[c] add. *sestertiûm* Gron. Crev. [d] *quod* hic et bis deinceps Kreyss. Bekk.
[e] *proprætor* Gron. Crev.

28 *Argenti data centum et quinquaginta millia*] Glareanus dubitanter: *adjiciendum puto, sestertium.* Hoc velut ex oraculo profectum arripuerunt editores omnes et in contextum inseruerunt, quum tamen nihil sit minus probabile. Primo enim non existimamus ex usu fuisse Latinorum ut quum per sestertios numerarent, apponerent vocem *argenti*, quæ quidem omnino supervacanea erat, quum nulli essent sestertii alii quam argentei. Secundo centum et quinquaginta millia sestertiûm æquant marcas argenti nostrates 586 fere: summa perridicule exigua, quæ in quadraginta hominum millia dividatur. Resecandum ergo duximus inconcinnum additamentum. Rursus si vel intelligamus vel adjiciamus *pondo*, inmane pondus argenti exsurget, marcæ nostrates 234,375, præterquam quod verisimile non est argentum non signatum Liguribus datum esse. Suspicamur potius per τὸ *argenti* hic indicari denarios, quemadmodum in compluribus aliis locis hæ voces, *argenti bigati* vel *quadrigati*, junctæ cum numero *millia*, exprimunt bigatos vel quadrigatos denarios. Sed quum denarii 150,000 efficiant tantummodo pondus marcarum argenti Parisiensium fere 2344, facile crediderimus numerum hoc loco esse depravatum, et minorem eo quem Livius dederat.

29 *Unde in novas ædes*] Imo *sedes:* qua voce continebuntur et domus et agri.

30 *Tantum hostes ducti ante currum*] An ii qui se dediderant, duodecim hominum millia? An legendum *obsides?* ut suspicatur Gronovius. Parum liquet: nec magni momenti res est. Mox pro ter repetito *quid*, vult idem Gronovius, non immerito, ter reponi *quod.*

31 *Ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret*] Sensus est, ut juberet Q. Fulvium adducere exercitum in urbem Tarraconem. Sed dubitamus an locutio satis congrua et ex usu bonæ Latinitatis habenda sit. Nullum certe aliud ejus exemplum novimus.

32 *Dimitti veteranos, supplementaque distribuere*] Fortasse *dimittere.* GRONOVIUS.

U. C. 572. A. C. 180. quum coëgisset, barbari, caussæ ignari, suam defectionem et clam comparata arma sensisse eum, et pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Ubi eum saltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. Quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones stare omnes, suo quemque loco, et arma expedire jubendo, sedavit: et, sarcinis jumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus, ut[f] locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit: [33] *cum bis deditis rem esse* admonens. *Scelus et perfidiam illis, non virtutem, nec animum accessisse. Reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, et manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos.* Plura dici tempus non patiebatur. invehebant se hostes, et in partibus extremis jam pugnabatur. deinde acies concurrerunt.

XL. Atrox ubique prœlium, sed varia fortuna erat. egregie [34] legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant; externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere, urguebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi, ubi ordinata acie et signis conlatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo inpressionem fecerunt. quo tantum valent genere pugnæ, ut, quacumque parte [35] perculere inpetu suo, sustineri nequeant. tunc quoque turbatæ legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites: et, *Ecquid auxilii in vobis est? Actum jam de hoc exercitu erit?* quum undique adclamassent, *quin ederet, quid fieri velit; non segniter imperium exsecuturos. Duplicate turmas,* inquit, *duarum legionum equites, et* [36] *permittite equos in cuneum hostium, quo nostros urguent. id cum majore vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos inmittitis: quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriæ proditum est.* Dicto paruerunt, detractisque frenis bis ultro citroque cum magna strage hostium, infractis omnibus hastis, transcurrerunt. Dissipato cuneo, in Cæduntur. quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, et, prope omissa pugna, locum fugæ circumspicere. Et [37] alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, et ipsi, virtute eorum accensi, sine ullius imperio in pertur-

[f] *et* Gron. Crev.

33 *Cum bis deditis*] Unius Celtiberorum deditionis supra fit mentio, c. 33. Quando altera facta sit, haud facile reperies.

34 *Legiones ... alæ ... externa auxilia*] Hic clare distinguuntur tria militum genera in exercitu Romano: *legiones*, e civibus Romanis; *alæ*, e sociis et nomine Latino constantes: *externa auxilia* sunt aliarum gentium, et hic intelligi debent Hispani, quum dicantur *simili armatura* fuisse cum Celtiberis hostibus.

35 *Perculere impetu suo*] Lege *pertulere impetus suos.*

36 *Permittite equos ... id cum majore vi equorum*] Tan. Faber delet vocem *equorum*.

37 *Alarii equites*] Equites socii.

batos jam hostes equos inmittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, et imperator Romanus, aversos hostes contemplatus, ædem Fortunæ Equestri, Jovique optimo maximo ludos vovit. Cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. decem et septem millia hostium cæsa eo die traduntur: vivi capti plus quatuor[g] millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. Nullis castris eo die victor exercitus mansit. victoria non sine jactura militum fuit. quadringenti septuaginta duo milites Romani, sociûm ac Latini nominis mille decem et novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obviam processit: gratulatusque est, quod rempublicam egregie gessisset. cum summa concordia, quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves inpositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. U. C. 572. A. C. 180.

XLI. Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis partibus. Postumius prima et tertia legione Balistam Suismontiumque montes obsedit: et, premendo præsidiis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius, secunda et quarta legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naves [38] inpositos, præter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineæ cæsæ, frumentaque deusta: donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas [39] indictus erat, præerant A. Postumius et [40] frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. Secundæ legionis Fulvius tribunus militum erat. [41] is mensibus suis dimisit legionem, jurejurando adactis centurionibus, [42] æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Pla- Res in Liguria gestæ.

g *tria* Gron. Crev.

38 *Impositos*] Affirmat Sigonius in primo exemplari Germanico exstitisse *imposita*. Recte fecit quisquis mutavit.

39 *Indictus erat*] Proba emendatio Sigonii, quum legeretur *inductus*. *Inducitur* exercitus in hostilem agrum: *indicitur*, quum ei dies et locus statuitur ad conveniendum.

40 *Frater Q. Fulvii*] Hic M. Fulvius Nobilior frater germanus fuit illius Q. Fulvii Flacci, qui consul futurus est proximo anno, et quinquennio post censor, a quo et senatu motus est. Vid. infra not. 31 ad l. XLI. c. 27. Idem frater patruelis fuit Q. Fulvii Flacci, qui consul est hoc ipso anno.

41 *Is mensibus suis*] Docet Polybius l. VI. tribunos militum inter se comparare solitos, ut e sex tribunis, qui in quamque legionem erant, bini alterna vice semestris spatii menses duos imperarent. Quum igitur imperandi vices ad Fulvium pervenissent, is suis mensibus, id est, suo bimestri legionem dimisit. Hæc fere Turnebus l. XXX. Advers. c. 24.

42 *Æs in ærarium*] Intellige stipendium militare, quod jam a quæstoribus numeratum

U. C. 572. A. C. 180. centiam (nam eo forte erat profectus) [43] Aulo nunciatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit adsequi, [44] deduxit [b] castigatos Pisas. de ceteris consulem certiorem fecit. Eo referente, senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius in Hispaniam relegaretur ultra novam Karthaginem. Literæque ei datæ sunt a consule ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. Milites jussi ad signa redire. caussa ignominiæ, uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum: qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaque ejus vendere consul jussus.

XLII. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundisium redierat, inde, in portu relictis navibus, quum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi caussam avertit. *ex regno ejus omnes naves esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se*[1] *legatos misisse, nec conveniendi regis potestatem factam.* Venerant Romam legati a Gentio, qui, *quo tempore Romani conveniendi regis caussa venissent, ægrum forte eum in ultimis partibus fuisse regni* dicerent. *Petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent.* Ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis et sociis Latini nominis injurias factas in regno ejus; et cives Romanos dici Corcyræ retineri. Eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium prætorem cognoscere: neque ante Gentio regi legatisve ejus responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia ejus anni absumsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est: in ejus locum subfectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat, [45] triumvir epulo: Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus, tum [46] prætextatus erat. De rege sacrifico subficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit et L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem; quem, ut inauguraret, pontifex [47] magistratu sese abdicare jubebat. recusantique id facere ob eam rem multa duumviro dicta a pontifice; deque ea, quum provocasset, certatum ad populum. quum plures jam [48] tribus, intro vocatæ, dicto esse audientem pontifici duumvirum, juberent;

Sacerdotes mortui et subfecti.

Contentio de rege sacrifico.

[b] *reduxit* Bekk. [1] *se* del. Gron. Crev.

jubet Fulvius in ærarium referri, tanquam nihil pertinens ad eos milites qui dimittebantur.

43 *Aulo nunciatum est*] A. Postumio, qui tribunus militum cum M. Fulvio exercitui præerat. Olim hic edebatur *Fulvio nunciatum est*. At patet ex ipsa rei narratione, nec Fulvium tribunum militum, nec Fulvium consulem hic intelligi posse. Itaque recte emendavit Sigonius *Aulo*.

44 *Deduxit . . . Pisas*] Lege cum Gronovio *reduxit*.

45 *Triumvir epulo*] Vid. not. 15 ad lib. XXXIII. c. 42 supra.

46 * *Prætextatus*] Puer etiamnum togam prætextam gerens.

47 *Magistratu sesa abdicare jubebat*] Quia nempe non licebat regem sacrorum ullum magistratum gerere.

48 *Tribus intro vocatæ*] Vocatæ in ovile, ut ferrent suffragia.

multamque remitti, si magistratu se abdicasset; [49] ultimum de coelo, quod comitia turbaret, intervenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt, [50] qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni et C. Servilius Geminus pontifex maximus decessit: idem decemvir sacrorum fuit. pontifex in locum ejus a collegio cooptatus est Q. Fulvius Flaccus: [51] at pontifex maximus M. Æmilius Lepidus, quum multi clari viri petissent: et decemvir sacrorum Q. Marcius Philippus in ejusdem locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumius Albinus decessit. in locum ejus [52] P. Scipionem, filium Africani, augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur, et præconibus Latine vendendi jus esset. U. C. 572. A. C. 180.

XLIII. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ. triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. et P. Popilii Lænates. A C. Mænio prætore (cui, provincia Sardinia quum evenisset, additum erat, ut quæreret de veneficiis longius ab urbe decem millibus passuum) literæ adlatæ, *Se jam tria millia hominum damnasse, et crescere sibi quæstionem indiciis. aut eam sibi esse* [53] *deserendam, aut provinciam dimittendam.* [54] Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum, qui, quum extra urbem triumphi caussa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino; et post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor; præterea [55] auri pondo triginta unum; et [56] signati Oscensis nummûm Q. Fulvii triumphus.

49 *Ultimum de cœlo*] *Ultimum* hic intelligimus dictum per appositionem. *Intervenit de cœlo* tanquam *ultimum*, tanquam ultimus totius negotii finis, aliquid *quod comitia turbaret*. Eodem fere modo l. I. c. 47 exposuimus *ab stirpe ultima*, nempe, ab stirpe, tanquam ab aliquo principio ultimo, unde orsus Tarquinius totam deinde Ser. Tullii vitam exagitavit. Quod autem dicitur hic intervenisse de cœlo, id vel fulgur fuit, vel tonitru. Jove enim tonante, vel fulgurante, comitia haberi nefas erat. Ceterum non aspernanda est Sigonii conjectura, loco τοῦ *ultimum* emendantis *vitium*. Sic *vitio creati* magistratus sæpe dicuntur.

50 *Qui secundo loco inauguratus erat*] Nihil hic reperit difficultatis Gronovius. *P. Clœlium Siculum inaugurarunt*, nempe regem sacrorum, *qui secundo loco inauguratus erat*, nempe pontifex. Sed cur secundi loci nomine designetur pontificatus, nec ille explicat, nec nos suspicari possumus. Satius fuerit dicere vel hæc verba vitiata esse, vel breviter atque adeo obscure hic indicari morem aliquem Romanorum nobis incognitum.

51 *At pontifex maximus*] Exemplar unicum habuit *ante pontificem maximum*. Sigonius emendavit, quomodo nunc legimus in vulgatis libris: sed parum feliciter. Pontifex enim maximus non cooptabatur a collegio pontificum, sed a populo tributis comitiis creabatur. Omnino hic interciderunt quædam voces: nec quidquam consultius fieri fortasse possit, quam si hic asteriscus apponatur.

52 *P. Scipionem filium Africani*] Hic Africanum minorem adoptavit. Eum ingenio valuisse, corpore admodum imbecillum fuisse, docet Cicero in Bruto, n. 77, et in Catone, n. 35.

53 *Deserendam*] Hoc debetur Sigonio. Codex Germanicus habuit *defendendam*.

54 *Q. Fulvius Flaccus . . . consul est creatus cum L. Manlio Acidino*] Hos fratres germanos fuisse testantur et tabulæ Capitolinæ, et Velleius l. II. c. 8, qui et hoc ad suam ætatem unicum fuisse exemplum observat. L. Manlius per adoptionem in Manliam gentem transierat. Ambo orti erant ex illo Q. Fulvio, qui Capuam ceperat.

55 *Auri pondo triginta unum*] Marcas nostrates 48, uncias 3, semunciam 1.

56 *Signati Oscensis nummûm centum septuaginta tria millia ducentos*] De Oscensi argento vid. not. 44 ad l. XXXIV. c. 10. Nummi, sive sestertii 173,200 æquiparantur marcis argenti 675.

U. C. 572. A. C. 180. centum septuaginta tria millia ducentos. Militibus de præda [57] quinquagenos denarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti, [58] tantumdem sociis Latini nominis, et stipendium omnibus duplex.

Lex annalia. XLIV. Eo anno rogatio primum lata est [59] ab L. Villio tribuno plebis, [60] quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque. inde cognomen familiæ inditum, ut Annales adpellarentur. Prætores quatuor. Prætores quatuor post multos annos [61] lege Bæbia creati, quæ alternis quaternos jubebat creari. hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. et P. Mucii Q. F. Scævolæ. U. C. 573. A. C. 179. Q. Fulvio, L. Manlio Coss. Q. Fulvio et L. Manlio consulibus eadem provincia, quæ superioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, civium, sociorum decretæ. In Hispaniis duabus Ti. Sempronio et L. Postumio cum iisdem exercitibus, quos Provinciæ. haberent, prorogatum imperium est. et in supplementum consules scribere jussi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites; quinque millia sociorum Latini nominis, et quadringentos equites. P. Mucius Scævola urbanam sortitus provinciam est; et ut idem quæreret de veneficiis in urbe, et propius urbem decem millia passuum: Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scævola Siciliam, C. Valerius Lævinus Sardiniam. Q. Fulvius consul, *prius, quam ullam rem publicam ageret, liberare et se et rempublicam religione votis solvendis,* dixit, *velle. vovisse, quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Jovi optimo maximo, et ædem Equestri Fortunæ sese facturum: in eam rem sibi pecuniam conlatam esse ab Hispanis.* Ludi decreti, et ut duumviri ad ædem locandam crearentur. de pecunia finitur, *Ne major caussa ludorum consumeretur,* [62] *quam quanta Fulvio Nobiliori, post Ætolicum bellum*

57 *Quinquagenos denarios*] Uncias argenti 6, cum binis, ut vocant, *grossis*.

58 *Tantumdem sociis Latini nominis*] Tantumdem peditibus, equitibus, centurionibus Latini nominis, quantum Romanis.

59 *Ab L. Villio*] Nomen hujus tribuni deformatum antea legebatur, *L. Julio*. Emendavit Sigonius.

60 *Quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque*] Manutius, libro de legibus Romanis, censet Villium de curulibus tantummodo magistratibus sanxisse. Idem probat ex Cicerone aliisque, legitimum ædilitatis curulis annum fuisse, septimum et trigesimum; præturæ, quadragesimum; consulatus, tertium et quadragesimum. Quæsturam non licuisse capere ante annum ætatis septimum et vigesimum colligitur ex Polybio, qui l. VI. affirmat urbanum magistratum capiendi jus nemini fuisse, antequam dena stipendia emerita haberet. Auspicandæ autem militiæ annus legitimus fuit decimus septimus. Ceterum non ita accipienda sunt quæ hic tradit Livius, quasi tum primum de legitima magistratuum capiendorum ætate aliquid sancitum fuerit. Nam supra l. XXV. c. 2, tribuni plebis obstitisse memorantur Scipioni ædilitatem petenti, *quod nondum ad petendum legitima ætas esset*. At rursus T. Quintius Flamininus, qui consulatum petiit nondum annos triginta natus, ut constat ex Plutarcho in ejus vita, tamen per leges capere hunc magistratum posse judicatur a senatu, supra l. XXXII. c. 7. Hæc inter se exempla si conferantur, non absurde fortasse poterimus suspicari ante legem Villiam sancitum tantummodo fuisse id quod ex Polybio retulimus, ne quis ullum magistratum caperet, antequam dena stipendia emerita haberet. Scipio enim, tum quum ei ædilitatem petenti obsistebatur, nondum per ætatem dena stipendia meruisse poterat; poterat Flamininus, tum quum consulatum petebat. Hoc si admittatur, apparebit proprie et accurate locutum esse Livium, dum dixit hoc primum anno rogationem latam esse, *quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque*.

61 *Lege Bæbia*] Hujus legis nulla alia occurrit mentio.

62 *Quam quanta Fulvio Nobiliori*] Vid. supra l. XXXIX. c. 5.

ludos facienti, decreta esset: neve quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret, [63] *adversus id senatusconsultum, quod L. Æmilio, Cn. Bæbio consulibus de ludis factum esset.* Decreverat id senatus propter effusos sumtus, factos in ludos Ti. Sempronii ædilis, qui graves non modo Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis fuerant. U. C. 573. A. C. 179.

XLV. Hiems eo anno nive sæva et omni tempestatum genere fuit: arbores, quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deusserat cunctas: et ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. itaque [64] Latinas mox subito coorta et intolerabilis tempestas in monte turbavit: instauratæque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas et in Capitolio aliquot signa [65] constravit [k], fulminibusque complura loca deformavit; ædem Jovis Tarracinæ, [66] ædem Albam Capuæ, portamque Romanam: muri pinnæ aliquot locis decussæ erant. Hæc inter prodigia nunciatum et ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri, jussi adire libros edidere, quibus Diis et quot hostiis sacrificaretur: et ob fulminibus complura loca deformata ad ædem Jovis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii consulis per dies decem magno adparatu facti. Censorum inde comitia habita: creati M. Æmilius Lepidus pontifex maximus et M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant, sæpe multis et [l] in senatu et ad populum [67] atrocibus celebratæ certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus est, censores in Campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt; quo repente principes senatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit.

Hiems sæva.

Censores.

XLVI. *Non obliti sumus, censores, vos paullo ante ab universo populo Romano moribus nostris præpositos esse: et nos a vobis et admoneri, et regi, non vos a nobis debere. indicandum tamen est, quid omnes bonos in vobis aut obfendat, aut certe mutatum malint. Singulos quum intuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. ambo quum simul adspicimus, non possumus non vereri, ne male comparati sitis, nec tantum reipublicæ prosit, quod omnibus nobis egregie placetis, quam, quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias*

Metelli oratio ad Censores.

[k] *prostravit* Kreyss. Bekk. [l] *et* del. Gron. Crev.

63 *Adversus id senatusconsultum, quod*] De hoc senatusconsulto nihil suo loco dixit Livius. Optandum esset ut, quid eo decretum fuerit, accuratius explicasset. Nunc id tantummodo apparet, obviam ire voluisse Patres effusis ludorum sumptibus, qui jam graves esse sociis et provinciis incipiebant.

64 *Latinas mox*] *Mox*, id est, paulo post hiemem exactam, *Latinas* ferias ... *tempestas in monte* Albano *turbavit.* Nisi forte legendum est *nox subito coorta*, atris nimirum nubibus cœlum obscurantibus.

65 * *Constravit*] Magis placeret *prostravit.*

66 *Ædem Albam Capuæ*] Hæc ædes supra jam nominata est a Livio, l. XXXII. c. 9. * *Portam Romanam*, quæ mox nominatur, intellige portam urbis Capuæ dictam *Romanam.*

67 *Atrocibus celebratæ certaminibus*] Conjectura Sigonii Gronovio probata. Vetus exemplar pro *atrocibus* habuit *civibus atrox.*

U. C. 573. A. C. 179.

per annos multos vobis ipsis graves et atroces geritis: quæ periculum est, ne ex hac die nobis et reipublicæ, quam vobis graviores fiant. De quibus caussis hoc timeamus, multa subcurrunt, quæ dicerentur; [68] *nisi forte implacabiles vestræ iræ implicaverint* [m] *animos vestros. Has ut hodie, ut in isto templo, finiatis simultates, quæsumus vos universi; et, quos conjunxit suffragiis suis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiæ conjungi a nobis sinatis. Uno animo, uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis: quod in omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis,* Ut ea res mihi collegæque meo bene et feliciter eveniat, *id ita ut vere, ut ex animo velitis evenire: efficiatisque, ut, quod Deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius et Romulus, in cujus urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo simultates, sed bella quoque finiuntur. ex infestis hostibus plerumque socii fideles, interdum etiam cives fiunt. Albani, diruta Alba, Romam traducti sunt: Latini, Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: Amicitias immortales, inimicitias mortales* [n] *debere esse.* Fremitus ortus cum adsensu, deinde universorum voces idem petentium, confusæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius questus quum alia, tum bis a M. Fulvio se certo consulatu dejectum. Fulvius contra queri, se ab eo semper lacessitum, [69] et in probrum suum sponsionem factam. tamen ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot principum civitatis futuros. Omnibus instantibus, qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. Deinde, conlaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. Et cura super tali re principum, et facilitas censorum egregie comprobata ab senatu et laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniæ summa sibi, qua in opera publica uterentur, adtribueretur, [70] vectigal annuum decretum est.

Censores positis odiis in amicitiam redeunt.

Res in Hispania gestæ.

XLVII. Eodem anno in Hispania L. Postumius et Ti. Sempronius proprætores comparaverunt ita inter se, ut in Vaccæos [o] per Lusitaniam iret Albinus, in Celtiberiam inde [p] reverteretur [q]; Gracchus, [71] si majus ibi bellum esset, in

[m] *implacabiles fueritis, implicaverint* Kreyss. Bekk. [n] *mortales inimicitias* Ed. [o] *Vacceos* Gron. [p] *inde in Celtiberiam* Gron. Crev. [q] *reverteretur. Gracchus, quod majus ibi b. e. i. u. C. penetravit.* Gron. *reverteretur, si m. i. b. esset; Gracchus i. u. C. penetraret.* Crev.

68 *Nisi forte implacabiles vestræ iræ*] Vetus exemplar habuit, *nisi forte implacabiles fueritis implicaverint.* Hæc pro desperatis relinquenda sunt potius, quam inanibus conjecturis sollicitanda.

69 *Et in probrum suum sponsionem factam*] Hoc oportuisset exponi clarius, si rem intelligi Livius voluisset. Discimus tantum ex his verbis sponsionem fecisse M. Æmilium, ni Fulvius aliquid indignum viro bono in se admisisset. De sponsione vid. not. 4 supra ad l. III. c. 24.

70 *Vectigal annuum*] Fortasse vectigal aliquod, quod in eam rem uno tantum anno penderetur. Quod ideo pluribus verbis non explicat Livius, quia res pervulgata erat et omnibus nota.

71 *Si majus ibi bellum esset*] Ab Gelenio fuerat, quod vulgati libri nunc habent: *Gracchus, quod majus ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetravit.* Emendavit Gronovius, quo-

ultima Celtiberiæ penetraret. Mundam urbem primum vi cepit, nocte ex inproviso adgressus. acceptis deinde obsidibus, præsidioque inposito, [72] castella obpugnare, agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (Certimam adpellant Celtiberi) pervenit. [73] ubi quum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent. Petierunt enim, ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret [74] ad auxilia accipienda [1]. si non inpetrassent, tum [75] separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho, ierunt, et post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt a prætore, quam ut bibere sibi juberet dari. Epotis primis poculis, iterum poposcerunt; magno risu circumstantium in tam rudibus et moris omnis ignaris ingeniis. Tum maximus natu ex iis, *Missi sumus*, inquit, *a gente nostra, qui sciscitaremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres?* Ad hanc percunctationem Gracchus, *Exercitu se egregio fidentem venisse*, respondit; *quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse:* tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, et decurrere jubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessæ urbi ferendo. Oppidani, [76] quum ignes nocte [2] turribus nequidquam (quod signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii, in deditionem venerunt. [77] sestertiûm quater et vicies ab iis est exactum, quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine, (nam militare jussi sunt) et tamen re ipsa, ut pignus fidei essent.

U. C. 573.
A. C. 179.

Simplicitas Hispanorum.

XLVIII. Inde jam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, a quibus venerant nuper legati. eos quum per aliquot dies, armaturam levem inmittendo in stationes, lacessisset parvis prœliis, in dies majora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. ubi, quod petebatur, sensit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut, contracto

Ad Alcen vincuntur Celtiberi.

[1] *adcienda* Kreyss. Bekk. [2] add. *e* Emd.

modo Clericum secuti edidimus, et aptiore sensu, et propius ad veterem lectionem, quæ talis est: *si Gracchus majus sibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetraret.* * *Ibi*, nempe in Celtiberia.

72 *Castella oppugnare*] Et hic Gronovius legit *expugnare*.

73 *Ubi quum jam opera admoveret*] Pro *ubi* libenter legeremus *cui*.

74 *Ad auxilia accipienda*] Recte emendat Tan. Faber *accienda*. Nam mox sequitur, *si non impetrassent*. Itaque opus est verbo, quod rem in dubio relinquat, quale est *accienda*.

75 *Separatim eos ab illis se consulturos*] Hæc stare non possunt. Gronovius conjicit: *separatim oppidanos sibi consulturos*. Mitius videretur delere vocem *eos*, et *se* mutare in *sibi*, ceteris intactis: *separatim ab illis sibi consulturos*.

76 *Quum ignes nocte turribus . . . sustulissent*] Lege *nocte*, vel *noctu*, *e turribus*.

77 *Sestertiûm quater et vicies*] Sic legi jusserunt Scaliger et Gronovius. Vid. Gron. l. II. de Pec. Vet. c. 4. Exemplar unicum habuit, *Nummum quater et vicies est exactum:* quam loquendi formam ab omni et usu et analogia abhorrere luculente probavit Gronovius in eodem illo doctissimo opere de Pecunia Vetere. Porro sestertiûm quater et vicies, sunt bis mille et quadringenta sestertia, sive, quod idem est, sestertii 2,400,000, libræ Romanæ pondo 6000, marcæ argenti nostrates 9375.

U. C. 573. A. C. 179. certamine, tamquam multitudine superarentur, repente tergis datis, ad castra effuse fugerent. ipse intra vallum ad omnes portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, quum ex composito refugientium suorum agmen, post effuse sequentes barbaros conspexit. Instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. itaque tantum moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato, simul omnibus portis erupit. Non sustinuere inpetum necopinatum hostes. qui ad castra obpugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium cæsa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem. de exercitu Romano centum novem ceciderunt.

XLIX. Ab hoc prœlio Gracchus duxit ad depopulandum[t] Celtiberiam legiones. et, quum ferret passim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu jugum acciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditionem accepit: præda potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem obpugnare instituit. Oppidani primum inpetum hostium sustinuerunt: deinde, quum jam non armis modo, sed etiam operibus obpugnarentur, diffisi præsidio urbis, in arcem universi concesserunt. postremo et inde, præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi captivi nobiles in potestatem venerunt; inter quos et Thurri[u] filii duo et filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis, qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit. et primum [78] quæsivit ab eo, *ne sibi liceret ac suis vivere?* quum prætor *victurum* respondisset; quæsivit iterum, *si cum Romanis militare liceret?* id quoque Graccho permittente, *sequar*, inquit, *vos adversus veteres socios meos, quoniam illos ad me* [79] *propiunt suspicere.* Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit.

CIII. oppida recipit Gracchus.

L. Ergavia[x] inde, nobilis et potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt. e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prœlio ad montem Chaunum[y] cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei signis con-

[t] *populandam* Gron. Crev. [u] *Turri* Eæd. [x] *Ergavica* Kreyss. Bekk. [y] *Caunum* Gron. Crev.

78 *Quæsivit ab eo, ne sibi liceret*] Non improbabilis est Clerici conjectura: *quæsivit, anne sibi liceret.*

79 *Propiunt suspicere*] Gronovius suspicatur, *piguit respicere:* parum clare. Nobis satius videtur in ejusmodi locis silere, quam incertas admodum tentare conjecturas. * Sensus patet: quoniam illos parum aut fidos, aut potentes expertus sum.

latis pugnasse; multos utrimque cecidisse, [80] nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos[z], nisi quod postero die lacessierint prœlio [81] manentes intra vallum[a]; spolia per totum diem legerint[b]; tertio die prœlio majore iterum pugnatum; et tum demum haud dubie victos Celtiberos, castraque eorum capta et direpta esse. Viginti duo millia hostium eo die esse cæsa, plus trecentos captos: parem fere equorum numerum; et signa militaria septuaginta duo. inde debellatum, [82] veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos fecisse. Eadem æstate et L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum Vaccæis egregie pugnasse scribunt. ad triginta et quinque millia hostium[c] occidisse, [83] et castra obpugnasse[d]. [84] Propius vero est, serius in provinciam pervenisse, quam ut ea æstate potuerit res gerere.

U. C. 573. A. C. 179.

LI. Censores [85] fideli concordia senatum legerunt. [86] princeps electus[e] est ipse censor M. Æmilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de senatu. retinuit quosdam Lepidus a collega præteritos. Opera ex pecunia adtributa divisaque inter se hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod prædia habebat ibi, [87] privatamque publicæ rei inpensam inposuerat[f]. [88] Theatrum et proscenium ad Apol-

Censores legunt Senatum.

Opera publica.

[z] *magnopere victores fuisse Romanos*, Gron. [a] *manentes intra vallum prælio lacessierint*. Gron. Crev. [b] *legisse* Eæd. [c] *hominum* Eæd. [d] *expugnasse* Bekk. [e] *lectus* Kreyss. Bekk. [f] *insuerat* Gron. Crev. Bekk. *inseruerat* Kreyss.

80 * *Nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos*] Nec aliud fere fecisse Romanos, unde appareat eos non fuisse victos. † Totus hic locus miserandum in modum luxatus et deformatus erat in Germanico exemplari. Sic nempe se habebat, teste Gronovio: *nec aliud magnopere berbice crederes fuisse Romanos, nisi qui postero die arcessierint manentes prœlio spolia intra vallum per totum diem legisset.* Emendatio Gronovii, nobis, ut et Clerico, in contextum admittenda visa est, quum et sensum optimum efficiat, nec procul abludat a veteris scripturæ vestigiis.

81 *Manentes intra vallum*] Celtiberos *prælio lacessierint* Romani.

82 *Veramque pacem ... Celtiberos fecisse*] Reposuit Sigonius *fecisse* pro *fuisse*.

83 *Et castra oppugnasse*] Lege cum Gronovio *expugnasse*.

84 *Propius vero est, serius in provinciam pervenisse*] Non intelligimus quomodo id a Livio dici potuerit, qui Postumium superiore anno venisse in Hispaniam memoravit supra c. 39, et hoc ipso anno non obscure indicat illum eodem tempore in Vaccæos profectum esse, quo Gracchus in ultima Celtiberiæ profectus est. Hoc et Glareanus observaverat. Ex ejusdem ad hunc locum nota apparet in iis quæ proxime præcedunt habuisse olim editos *bis cum Bracaris*, non, ut nunc legitur, *cum Vaccæis*. Quod cur mutatum fuerit, certe aliqua ratio reddi debuerat ab emendatoribus. Nobis illa mutatio necessaria fuisse non videtur. Bracari sunt populi ad Durium amnem, qui a Plinio aliisque memorantur.

85 * *Fideli concordia*] Ea concordia, quæ probaret eos bona fide in gratiam rediisse.

86 *Princeps electus est*] Imo *lectus est*. Sic enim loqui solet Livius.

87 *Privatamque publicæ rei impensam insuerat*] Legit Gronovius *injunxerat*, quo verbo delectari Livium observat. Propius abesset a scripta lectione *imposuerat*. Sensus est: impensam, quæ cederet in privatum ejus commodum, a republica sustineri jusserat.

88 *Theatrum et proscenium ad Apollinis*] Hoc non caret difficultate. Theatrum enim, quod poliendum albo locatur a censore, non videtur fuisse temporarium. At constat tunc temporis nullum fuisse theatrum Romæ stabile et mansurum: atque etiam admodum verisimile est tunc quoque populum ludos stantem spectavisse. Vid. Epitomen Liviani libri XLVIII. Val. Max. l. II. c. 4, et Tac. Annal. l. XIV. c. 20. * Itaque hoc theatrum, quod poliendum albo locatur a censoribus, (videtur temporarium fuisse,) et non ultra staturum, quam opus esset ad ludos edendos, quemadmodum et scena, l. XLI. c. 27, a censoribus locatur præbenda ædilibus atque prætoribus.

U. C. 573. A. C. 179. linis, [89] ædem Jovis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locavit: et ab his columnis, quæ incommode obposita videbantur, signa amovit: clipeaque de columnis, et signa militaria adfixa omnis generis demsit. M. Fulvius plura et majoris locavit usus: portum et pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus et L. Mummius censores locaverunt inponendos. basilicam [90] post argentarias novas et forum piscatorium, circumdatis tabernis, [91] quas vendidit in privatum; et forum, et porticum extra portam Trigeminam, et aliam post navalia, et ad fanum Herculis, et post Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici. [92] Habuere et in promiscuo præterea pecuniam. ex ea communiter locarunt aquam adducendam, [93] fornicesque faciendos. Inpedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque et vectigalia iidem multa instituerunt. [94] complura sacella publica, quæ fuerant [g] occupata a privatis, publica sacraque ut essent [h], paterentque populo, curarunt. [95] Mutarunt suffragia: regionatimque generibus hominum, caussisque, et quæstibus, tribus descripserunt.

LII. Et alter ex censoribus M. Æmilius petiit ab senatu, ut sibi dedicationis templorum Reginæ Junonis et Dianæ, quæ bello Ligustino ante annis [i] octo vovisset. pecunia ad ludos

[g] *fuerant* del. Gron. [h] *publicaque sacra ut essent* Gron. *publica rursus ut essent* Crev. [i] *annos* Kreyss. Bekk.

† Hunc nodum solvere non aggredimur. Ceterum observandum est theatrum duplici sensu sumi, vel pro universo ædificio, quod ea contineret omnia quæ ad ludos pertinebant; quo sensu proscenium est pars theatri: vel pro illa parte in qua erant spectatores. Hoc posteriore sensu hic capi debet. Proscenium est, ut ipsum nomen indicat, spatium quod porrigitur ante scenam. In eo, vel inter illud et scenam, erigebatur pulpitum, quo prodibant actores, quum fabulas agerent. Qui plura de theatrorum forma scire cupiet, adeat librum Antiquitatis Schematibus illustratæ, tom. III. parte secunda, et commentarios Regiæ Inscriptionum Academiæ, tom. I. p. 138.

89 *Ædem Jovis in Capitolio*] Locavit poliendam albo ædem Jovis in Capitolio, et columnas quæ circa ædem erant. Vox *albo* frustra sollicitatur a Pighio. Eodem enim modo scripsit Livius supra, l. IV. c. 25, *album in vestimentum addere*.

90 *Post argentarias Novas et forum Piscatorium*] Sic et supra, l. XXVI. c. 27, conjunguntur argentariæ Novæ et forum Piscatorium, tanquam vicina loca. Prava interpunctione laborant hoc loco vulgati libri, qui distinctionem apponunt post vocem *Novas:* unde existimari posset hæc mens fuisse Livii ut diceret, forum Piscatorium locatum esse hoc anno a censore exstruendum: quod falsum esse arguitur ex loco memorato l. XXVI. Circumdatas tabernas intellige illi basilicæ, quæ locatur ædificanda.

91 *Quas vendidit in privatum*] In usum privatorum.

92 *Habuere et in promiscuo præterea pecuniam*] Præter eam pecuniam, quam diviserant inter se, habuerunt quoque aliquam attributæ sibi pecuniæ partem in promiscuo, qua communiter uterentur. *Præterea* est ab Sigonio. Scriptus habuit *prætores*.

93 *Fornicesque faciendos*] Aquæductus arcuato opere faciendos.

94 *Complura sacella publica, quæ fuerant occupata a privatis*] Hic quoque depravatus erat codex unicus. Recepimus conjecturam Gronovii, quam Clericus jam admiserat. Vetus lectio est: *complura sacella publicaque sua occupata a privatis, publicaque sacra ut paterent essentque populo, curarunt.*

95 *Mutarunt suffragia: regionatimque*] Quidquid in Livio reperitur de ratione tribuum et comitiorum, obscurum fere est ob nimiam brevitatem. Hunc locum sic interpretamur, præeunte Turnebo, l. XXX. Advers. c. 24. Ante hos censores, omnes tribules in unaquaque tribu promiscue ac sine ulla distinctione ibant in suffragia, ita ut cum senatore eques, scriba, præco, suffragium ferrent. Hi censores tribus descripserunt generibus hominum, causis, et quæstibus: id est, quotquot in

decerneretur. [96] Viginti millia æris decreverunt. dedicavit eas aedes, utramque in circo Flaminio. ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Junonis, biduum post Dianæ, et singulos dies fecit in circo. Idem dedicavit ædem [97] Larium Permarinûm in Campo. voverat eam [98] annis undecim ante L. Æmilius Regillus, navali prœlio adversus præfectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa est: [99] *Duello magno regibus dirimendo* * *caput subigendis*[k] *patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilii filio auspicio*[l], *imperio, felicitate ductuque ejus inter Ephesum, Samum, Chiumque, inspectante cos.*[m] *ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantisque, classis regis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa, fugataque est, ibique eo die naves longæ cum omnibus sociis captæ LXII.*[n] *Ea pugna pugnata, rex Antiochus regnumque* * *. *Ejus*[o] *rei ergo ædem Laribus Permarinis vovit.* Eodem exemplo tabula in æde Jovis in Capitolio supra valvas fixa est.

U. C. 573.
A. C. 179.

LIII. Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul, profectus in Ligures, [1] per invios montes vallesque saltus[p] cum exercitu transgressus, signis conlatis cum hoste pugnavit: neque tantum acie vicit: sed castra quoque eodem die cepit. tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campestres agros deduxit, præsidiaque montibus inposuit. [2] Celeriter et

Res in Liguria gestæ.

k *duello magno dirimendo, regibus subigendis, caput* Kreyss. Bekk. l *filio* * * *auspicio* Kreyss. m *consule* Crev. *eos* Kreyss. Bekk. n *XLII.* Crev. *quadraginta duæ* Kreyss. Bekk. o *regnumque ejus* * *. *Ejus etc.* Gron. Crev. p *saltuosas* Kreyss.

unaquaque tribu senatorii ordinis erant, a ceteris separaverunt; tum, quotquot erant equites Romani; tum, qui scribæ, præcones, calcearii, lanii, cerdones, etc. forent: ex singulis generibus unum velut collegium efficientes, statuentesque quo ordine unumquodque horum velut collegiorum ire in suffragium deberet. Apposuit autem Livius vocem *regionatim*, ut indicaret in illa mutatione servatam tamen antiquam tribuum universarum descriptionem, in qua habita ratio fuerat regionum, sive urbis, sive agri. Itaque tribus distinguuntur a sese invicem regionibus, ex antiquo more: at portiones tribuum, novo hoc instituto, generibus hominum, causis, quæstibusque describuntur. *Causa* autem hic accipienda est pro statu.

96 *Viginti millia æris*] In argento, marcas nostrates 31, uncias 2.

97 *Larium Permarinûm*] Hi sunt, ut vetus Lexicon interpretatur, teste Turnebo, l. XX. Advers. c. 35, Θεοὶ διαπόντιοι, id est, dii maris, vel transmarinorum itinerum præsides. Etenim *Lar* Etrusca vox est, et principem significat. Hinc Lar Porsena, Lar Tolumnius apud nostrum l. II. c. 9, et l. IV. c. 17. Lares ergo dicti varii variarum rerum antistites ac præsides dii. *Lar cœlestis*, nempe Jupiter: *Lares viales*, id est, viarum præsides, apud Græcos Mercurius, Romæ vero Hercules Sancus. Sic igitur *Lares Permarini* hoc loco sunt dii navigationis præsides. Et hi sunt Neptunus, Thetis, Glaucus. Hæc fere ex Taubmanno Martinius, in voce *Lar*.

98 *Annis undecim ante*] Olim hic legebatur mendose *annis quadraginta*. Error videtur Sigonio natus ex notis XI. et XL. Ille igitur reposuit *undecim*: in qua numerandi ratione non includitur annus extremus. Sic supra, hoc ipso capite dixit *ante annis octo*, quum tamen novem numerari deberent, nisi extremus annus negligeretur.

99 *Duello magno*] Non necesse est monere totum hunc locum omnino depravatum esse. Tentet eum emendare, si quis aut rem prospere sibi posse succedere, aut operæ pretium esse duxerit. Gronovius eum repræsentavit qualis plane exstat in codice, nisi quod jussit post Sigonium legi, *Samum Chiumque* pro *Camuchumque*.

1 *Per invios montes vallesque saltus ... transgressus*] Hæc qui attente legerit, vix videtur dubitare posse, quin τὸ *valles* occupaverit locum alicujus epitheti, quod Livius voci *saltus* apposuerat. Fortasse legendum: *per invios montes difficilesque saltus*.

2 *Celeriter et ex provincia*] Hoc suspectum fuit Jac. Gronovio, qui perlevi mutatione locum

U. C. 573. A. C. 179.

ex provincia literæ Romam venerunt. supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prætores quadraginta hostiis majoribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli Transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum a consulibus[q] et senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia jussit, et consulem Q. Fulvium quærere, et animadvertere in eos, qui principes et auctores transcendendi Alpes fuissent.

Philippus senio et mœrore confectus.

LIV. Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio et mœrore consumtus post mortem filii, decessit. Demetriade hibernabat, quum desiderio anxius filii, tum [3] pœnitentia crudelitatis suæ. stimulabat animum et alter filius, haud dubie et sua et aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, et destituta senectus; aliis exspectantibus suam mortem, [4] aliis ne exspectantibus quidem. [5] Quo magis angebatur, et cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, [6] regiæ vir majestatis, [7] nobili etiam pugna adversus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine a ceteris regibus distinguerent, adpellarunt.

Antigonus, unus ex Philippi amicis incorruptus.

Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat: [8] eique ea fides, nequaquam amicum Persea, inimicissimum fecerat. is, prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni ventura esset ad Persea, ut primum labare animum regis, et ingemiscere interdum filii desiderio sensit; nunc præbendo aures, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens et ipse aderat. et, quum multa adsoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adjuvabat, quo maturius omnia emanarent. [9] Suspecti et[r] ministri facinoris, Apelles maxime et Philocles, erant; qui Romam legati fuerant,

[q] *consule* Gron. Crev. [r] *ut* Bekk.

emendare nititur: *Celeriter, ut ex provincia litteræ Romam venerunt, supplicationes* . . . Sed gravius profecto ulcus latet. *Celeriter* hic omnino superfluum est, nec videtur a Livio profectum esse.

3 *Pœnitentia crudelitatis suæ. Stimulabat animum*] Habuit vetus lectio: *pœnitentia crudelitatis suæ, quæ stimulabat animum.* Vocem *quæ* Sigonius assensus Florebello delevit: Gruterus mutat in *quin.*

4 * *Aliis ne exspectantibus quidem*] Sed senem deserentibus, et juveni mox regnaturo unice deditis.

5 * *Quo magis*] Atque eo magis angebatur: atque inde crescebat illius dolor.

6 *Regiæ vir majestatis*] Hæc referenda sunt, non ad Antigonum Echecratis filium, sed ad Antigonum tutorem Philippi, qui revera rex Macedonum fuerat. De eo vide not. 87 ad l. XXXII. c. 22, supra. Ceterum vox *regiæ* est a conjectura Sigonii, quum prius legeretur *regis.*

7 *Nobili . . . pugna*] Eam describit Polybius, l. II. versus finem; * ejusque obiter mentionem fecit Livius supra XXXIV. 28.

8 *Eique ea fides, nequaquam amicum Persea*] Et ea fides illi inimicissimum fecerat Persea, qui jam alias ob causas nequaquam amicus erat. Gronovius scripsisse Livium existimat, *neque ante amicum Persea.* Sed vulgata lectio satis clara per se videtur.

9 *Suspecti et ministri facinoris*] Possis quidem explicare hoc modo: suspicionibus quoque odorabatur Antigonus, quinam ministri facinoris fuissent. Magis tamen placeret: *suspecti ex ministris facinoris Apelles maxime et Philocles erant.*

literasque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini adtulerant. U. C. 573. A. C. 179.

LV. Falsas esse, et a scriba vitiatas, signumque adulterinum, vulgo in regia fremebant. Ceterum, quum suspecta magis, quam manifesta, esset res, forte [10] Xychus obvius fit Antigono, comprehensusque ab eo in regiam est perductus. relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit. *Multis*, inquit, *sermonibus intellexisse videor, magno te æstimaturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utro petitus fraude et insidiis esset. Homo unus omnium, qui nodum hujus erroris exsolvere possit, in potestate tua est Xychus.* [11] *forte vocatum* [s] *perductumque in regiam vocari juberet.* Adductus [t] primo ita negare inconstanter, ut, parvo metu admoto, paratum indicem esse adpareret. conspectum tortoris verberumque non sustinuit: ordinemque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi, qui legatos comprehenderent, Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt: Apelles, missus ad Chæream quemdam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. alii primo audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse; alii tormenta etiam inficiantem perpessum adfirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque: et infelicitatem suam in liberis graviorem, [12] quod alter perisset [u], censebat. Innocentia Demetrii agnita.

LVI. Perseus, certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret. tantum, ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, se defensurus. qui, spe potiundi ad pœnam corporis ejus amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super inpunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur adpellat; cui et palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam, fore censebat. *Quando in eam fortunam veni*, inquit, *Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat; regnum, quod a patruo tuo forti, non solum fideli, tutela ejus custoditum et auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo* Antigono regnum relinquere cupit Philippus.

[s] *oblatum* Kreyss. Bekk. [t] *jube. Et adductus* Kreyss. [u] *superesset* Bekk.

10 *Xychus*] Quis ille sit, et cur planissime nosset ordinem insidiarum in Demetrium, debuerat Livius exponere. * Non inepte suspicari possumus hunc Xychum fuisse scribam illum, qui modo memoratus est litteras exitiales Demetrio ab Apelle et Philocle legatis sub nomine Flaminini allatas vitiasse. Eo ducunt hæc quæ mox sequentur verba: *ordinem .... omnem facinoris legatorum ministeriique sui.*

11 *Forte vocatum*] Lege cum Tanaquillo Fabro: *forte oblatum.* Gronovius quoque pro *juberet* legi vult *jube.* Sed hæc emendatio necessaria non videtur. Mutatio enim orationis directæ in indirectam, quamvis non admodum frequens sit, non caret tamen exemplis. Vid. orationem Quintii ad Achæos, XXXV. 49.

12 *Quod alter perisset*] Lege cum Mureto *superesset.* Nihil certius. Infra Philippus ad Antigonum: *Quoniam in eam fortunam veni ... ut orbitas mihi .... optabilis esse debeat.*

U. C. 573. A. C. 179. *est. Te unum habeo, quem dignum regno judicem. si neminem haberem, perire et exstingui id mallem, quam Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus inlacrimasti, in locum ejus substitutum relinquam.* Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. quum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniæ urbes, principibusque Antigonum commendare: et, si vita longior subpetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. inde quum Amphipolin venisset, gravi morbo est inplicitus. sed animo tamen ægrum magis fuisse, quam corpore, constat: curisque et vigiliis ([13] quum idemtidem species et umbræ insontis interemti filii [x] agitarent) exstinctum esse cum diris exsecrationibus alterius. Tamen [14] admoneri [y] potuisset Antigonus, [15] si haud [z] statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non exspectata morte regis, a primis desperationis notis nuncios prædispositos, ita ut convenerat, misit ad Perseum; et mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit.

Moritur.

Perseus regnum invadit.

LVII. Obpressit igitur necopinantes ignarosque omnes Perseus, et regnum scelere partum invasit. [16] Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, et ad vires bello contrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum, diu sollicitata, ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum trajecit. inde prægressis, qui nunciarent regi, Antigono et Cottoni [a] ([17] nobilis erat Bastarna; et Antigonus perinvitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus) haud procul Amphipoli [18] fama [b], inde certi nuncii obcurrerunt, mortuum

Bastarnæ concitati a Philippo in Dardanos.

[x] *Filii eum diris agitarent* Gron. *Filii eum agitarent* Crev. paullo post *diris* del. Gron. [y] *admoveri* Gron. Crev. [z] *haud* uncis incl. Bekk. [a] *prægressi, q. n. r. Antigonus et Cotto: nobilis e. Bastarna, e. A. p. c. i. C. l. a. c. B. missus.* Gron. Crev. [b] *famæ incerti nuncii* Eæd.

13 *Quum identidem species et umbræ .... agitarent, exstinctum esse cum diris execrationibus alterius*] Sic edidit Clericus ex probabili conjectura Gronovii, qui nihil aliud mutavit hoc loco, nisi quod luxata et præpostere collocata in Germanico exemplari verba in ordinem revocavit.

14 *Admoveri*] Ad spem regni.

15 *Si haud statim palam facta esset mors regis*] Explicat Gruterus: si haud statim Perseus de morte regis certior factus esset. Sed hoc loquendi genus *palam facta*, videtur latius intelligendum, quam de uno Perseo. Quum igitur infra dicatur medicus mortem regis in adventum Persei omnes qui extra regiam erant celasse, et Antigonus perinvitus abfuisse; facile descendimus in Sigonii sententiam, qui putat dedisse Livium: *Tamen admoveri potuisset Antigonus, si aut tum adfuisset, aut statim palam facta esset mors regis.*

16 *Peropportuna mors Philippi fuit*] Peropportune accidit Romanis, quos imparatos aggressus esset Philippus.

17 *Nobilis erat Bastarna, et Antigonus*] Reddit rationem cur Cotto et Antigonus missi sint ad nunciandum regi Bastarnarum adventum. Cotto nimirum nobilis erat Bastarna; Antigonus, legatus ipsius Philippi. Ceterum hic quoque locus corrupte legitur in unico exemplari: *nobilis erat Bastarna ea res Antigonus sæpe invitus cum ipso Cottone.* Nos eum edidimus emendatum, partim ex Sigonii, partim ex Gronovii conjectura.

18 *Famæ incerti nuncii*] Mire placet Perizonii conjectura: *fama, dein certi nuncii.*

esse regem. quæ res omnem ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat: transitum per Thraciam tutum et commeatus Bastarnis [19] ut Philippus præstaret [c]. id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque eorum agro [20] sedes fundare [d] Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum, si et Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum inminens, tolleretur; et Bastarnæ, relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. *Per Scordiscos iter esse ad mare Hadriaticum Italiamque. alia via traduci exercitum non posse. facile Bastarnis Scordiscos iter daturos.* [21] *nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere; et ipsos adjuncturos se, quum ad prædam opulentissimæ gentis* [22] *ire vidissent.* Inde in omnem eventum [23] consilia commodabantur [e]. sive cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, et possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore: sive prospere [f] gessissent, Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia, quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant.

U. C. 573.
A. C. 179.

Thracibus infesti sunt.

LVIII. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis et Antigoni. sed haud multo post famam mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnæ emto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. inde injuriæ ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, quum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. [24] Quo ubi ire Bastarnæ vellent, [25] quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremtos esse: talis tum Bastarnas, nequidquam ad juga montium adpropinquantes, obpressit. neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque et fulguribus præstringentibus aciem oculorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora; nec solum milites, sed etiam principes, icti caderent. itaque, quum præcipiti fuga per rupes præaltas inprovidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi

[c] *daret* Crev. [d] *dare* Gron. [e] *accommodabantur* Kreyss. Bekk. [f] add. *rem* Eæd.

19 *Ut Philippus daret*] Vulgo *præstaret*, contra scripti codicis et vett. editorum fidem, a Gronovio testatam.

20 *Sedes fundare*] Exemplar unicum habuit *se fundare*. Inde effecta est vulgata lectio *sedes dare*. Gronovius utrumque jungendum censuit, ac legendum esse, *sedes fundare*.

21 *Nec enim aut lingua, aut moribus æquales abhorrere*] Vox *æquales* aut tollenda videtur, aut immutanda.

22 * *Ire*] Melius *iri*.

23 *Consilia commodabantur*] Lege cum Sigonio, *accommodabantur*.

24 *Quo ubi ire*] Recte Gronovius: *quum subire*.

25 *Quali tempestate Gallos*] Hac de re vide Pausan. in Atticis, Justinum lib. XXIV. c. 8.

U. C. 573. A. C. 179. Deos auctores fugæ esse, cœlumque in se ruere aiebant. Dissipati procella, quum, tamquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent; consultari quid agerent, cœptum: inde orta dissensio; aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) pervenerunt. cetera multitudo retro, qua venerant [g], transdanubianam regionem repetiit. Perseus, potitus regno, interfici Antigonum jussit: et, dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque, ut rex ab senatu adpellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.

Antigonus interficitur.

Fulvii Cos. triumphus.

LIX. Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit. quem triumphum magis gratiæ, quam rerum gestarum magnitudini, datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit; nullam pecuniam admodum. divisit tamen in singulos milites [26] tricenos [h] æris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati consules sunt M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso. [27] Prætorum inde, tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio Cæpione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia, quæ evenerant. Terra movit: in foris publicis, ubi lectisternium erat, Deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt se; [28] lanaque [i] cum integumentis [k], quæ Jovi obposita [l] fuit, decidit. de mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est.

Comitia.

Prodigia.

g *venerat* Crev. Kreyss. Bekk. h *trecenos* Kreyss. Bekk. i *lanxque* Ead. k *intrimentis* Bekk. l *adposita* Kreyss. Bekk.

26 *Tricenos æris*] Sive ternos denarios, quales octo unciam argenti Paris. efficiunt. Si cui hoc nimis exiguum videbitur, legat, ut quidam habent editi, *trecenos*.

27 *Prætorum inde, tribus creatis*] Videntur hic excidisse nomina trium illorum prætorum. Neque enim ulla ratio est, cur hos potius supersederit nominare Livius, quam eos qui postero die facti sunt.

28 *Lanaque cum integumentis*] Monet Sigonius legendum esse ex Julio Obsequente, *lanaque cum integumentis, quæ Jovi erant apposita, decidit*. Sed non ideo res fit multo clarior. Schefferus suspicatur *læna*, quo vestimento utebantur ituri ad cœnam e balneo. Nec caret ratione hæc emendatio, quum hic agatur de lectisternio, sive epulo præbito Jovi et aliis diis. Hinc fit quoque mentio olearum de mensa, Jovi scilicet apposita, a muribus prægustatarum. Quid sint *integumenta Jovi opposita* vel *apposita*, definire non possumus.

EPITOME LIBRI XLI.

IGNIS in æde Vestæ exstinctus est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit, monumentumque operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit. Et a Postumio Albino proconsule Vaccæi ac Lusitani subacti sunt. [1] *uterque triumphavit. Antiochus, Antiochi filius, obses Romanis a patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab urbe dimissus. Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt civium capita ducenta sexaginta tria millia ducenta nonaginta quatuor.* [2] *Q. Voconius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. exstat oratio ejus. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, et Celtiberos, a compluribus ducibus prospere gestas, et initia belli Macedonici continet, quod Perseus, Philippi filius, moliebatur. miserat enim ad Karthaginienses legationem, et ab iis nocte audita erat: sed et alias Græciæ civitates sollicitabat. qui* [3] *præter religionem, quod quam multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Jovis Olympii,* [4] *et Antiochiæ Capitolini, vilissimum regem egit.*

1 *Uterque triumphavit*] Antea legebatur *de utrisque triumphavit:* quo admisso, sileretur de triumpho Gracchi. Emendavit Sigonius ex vet. lib. et Livio infra, c. 7. Consentit Campanus.

2 *Q. Voconius*] Suum quoque huic tribuno restituit nomen Sigonius. Olim, *Q. Volumnius.*

3 *Præter religionem, qua multa templa .... vilissimum regem egit*] Hic sequimur, post Clericum, Gronovii mentem. Antea enim hæc omnia ad totius epitomes finem attexebantur in hunc modum: *sed et alias Græciæ civitates sollicitabat: qui, præter religionem, quod quam multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis, Jovis Olympii, et Antiochiæ, Capitolini, vilissimum regem egit.* Itaque hæc ad Persen referebantur, quæ tamen constat ex Polybio et Diodoro ad Antiochum pertinere. Quum igitur manifestum vitium esset, Gronovio obsecuti sumus, qui reponendo in ordinem suum male trajectas voces cum levissimis mutationibus locum sanavit, aut certe ad historiæ veritatem revocavit.

4 *Et Antiochiæ, Capitolini*] Vocem ultimam adjecit Sigonius ex Livio, infra, c. 20.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XLI.

---

* * * * * * * * *

U. C. 574. A. C. 178. [1] a patre in pace habitam armasse, eoque juventuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur.

Istricum bellum.

I. Consilium de Istrico bello quum haberet consul, alii gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent, alii consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul castra ad lacum Timavi posuit; (inminet mari is lacus) eodem decem navibus C. Furius duumvir navalis venit. Adversus Illyriorum classem creati duumviri navales erant, [2] qui tuendam viginti navibus mari superiore Anconam [a], velut [b] cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra litora usque ad Tarentum, C. Furius læva usque ad Aquileiam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Istriæ fines cum onerariis et magno commeatu missæ: secutusque cum legionibus consul quinque ferme millia a mari posuit castra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque hinc in castra subportabantur. et, quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatæ sunt: [3] in Istriamque suum [c]

[a] *qui tuendæ viginti navibus maris superi oræ Anconam*, omisso post *Anconam* commate, Kreyss. Bekk. [b] *veluti* Gron. Crev. [c] *in Istriam versum* Kreyss. Bekk.

1 *A patre in pace habitam*] Quinque horum librorum fragmenta quæ habemus, publici juris fecit Simon Grynæus in Helvetiis anno 1531 reperta apud monasterium Laurissenum, vulgo Lorssense, e regione Borbetomagi: nec alius postea erui potuit codex, quocum illa conferrentur. Ex unici igitur illius exemplaris fide descripti sunt hi libri.

2 *Qui tuendam viginti navibus mari superiore Anconam*] Hunc locum feliciter emendavit sive Florebellus, sive Muretus, hoc modo: *qui tuendæ viginti navibus maris Superi oræ Anconam velut cardinem haberent.* Sic l. XL. c. 18. *Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervæ velut cardo in medio esset.*

3 *In Istriamque suum*] Rescribit Gronovius: *in Istriam versum stativum præsidium. Repentina cohors* videtur exponi debere cohors ex eo militum genere, qui *subitarii* passim a Livio nominantur. Sic infra c. 10, *repentinus et tumultuarius exercitus.*

præsidium stativum, repentina cohors Placentina obposita inter mare et castra: et, ut idem aquatoribus ad fluvium esset præsidium, M. Æbutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adjicere jussus est. T. et C. Ælii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores et lignatores tueretur, via, quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme passuum castra erant Gallorum: [4]Catmelus[d] pro regulo erat tribus haud[e] amplius millibus armatorum. U. C. 574. A. C. 178.

II. Istri, ut primum ad lacum Timavi castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt; et inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti: nec quidquam eos, quæ terra marique agerentur, fallebat. Postquam stationes invalidas esse pro castris, [5]eorum turba inermis[f] frequens inter castra et mare mercantium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento, viderunt; duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, et manipulorum secundæ legionis, adgrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum teporem solis, [6]perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux, speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo majorem iis, quam erat, hostium aciem ostendit. qua territi utriusque stationis milites ingenti tumultu quum in castra confugissent, haud paullo ibi plus, quam quod secum ipsi adtulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere, quid fugissent, nec percunctantibus reddere responsum poterant: et clamor in portis (ut ubi nulla esset statio, quæ sustineret inpetum) audiebatur: et concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios incertum fecerat, an hostis intra vallum esset. Una vox audiebatur ad mare vocantium. Id forte temere ab uno exclamatum totis passim personabat castris. Itaque primo, velut jussi id facere, pauci armati, major pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, postremo prope omnes, et ipse consul; quum, frustra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremum, valuisset. Unus remansit M. Licinius Strabo, tribunus militum tertiæ legionis, [7]cum tribus signis ab legione sua relictus. Hunc, in vacua castra inpetu facto, Istri, quum alius armatus iis nemo obviam

Istri tumultum ereant in castris Romanis.

Fugiunt ad mare Romani.

[d] *Carmelus* Gron. Crev. [e] *aut* Gron.
[f] *forum turba inermi* Kreyss. Bekk.

4 *Carmelus pro regulo erat*] Hæc nobis suspecta sunt. Possis tamen utcunque explicare: Carmelus quidam loco reguli, qui ipse non aderat, in iis castris erat cum tribus haud amplius millibus armatorum. *Haud amplius* legi jusserunt Florebellus et Gronovius pro *aut amplius*.

5 *Eorum turba inermis frequens*] Egregie Jos. Scaliger *forum* pro *eorum*. Totam periodum sic format Gronovius: *forum turba inermi frequens inter castra et mare mercantium.* *Forum* intellige emporium illud, quod brevi perfrequens factum fuisse dixit supra Livius.

6 *Perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux*] Lux jam aliqua ex parte perrumpens obstantia, incerta tamen, ut solet esse, quum nebulis dilabentibus oriri incipit.

7 *Cum tribus signis*] Cum tribus manipulis. Vid. not. 2, ad l. XXXIII. c. 1.

U. C. 574. A. C. 178. isset, in prætorio instruentem atque adhortantem suos obpresserunt. Prœlium atrocius, quam pro paucitate resistentium, fuit: nec ante finitum est, quam tribunus militum, quique circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio dejecto, direptis, quæ ibi fuerunt, [8] ad quæstorium forum quintanamque hostes pervenerunt. Ibi, quum omnium rerum paratam expositamque copiam, et stratos lectos in quæstorio invenissent, regulus adcubans epulari cœpit. mox idem ceteri omnes, armorum hostiumque obliti, faciunt: et, ut quibus insuetus liberalior victus esset, avidius vino ciboque corpora onerant.

Istri epulantur in castris Rom.

Trepidatio Romanorum.

III. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra, mari trepidatur: nautici tabernacula detendunt, commeatumque in litore expositum in naves rapiunt: milites in scaphas et mare territi ruunt: nautæ, metu ne compleantur navigia, alii turbæ obsistunt, alii ab litore naves in altum expellunt. inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus et cæde in vicem militum nautarumque oritur, donec jussu consulis procul a terra classis submota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit. vix mille ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inventi sunt. cetera deformis turba, velut lixarum calonumque, præda vere futura, si belli hostes meminissent.

Redeunt ad castra recipienda.

[9] Tunc [8] demum nuncius ad tertiam legionem revocandam, et Gallorum præsidium: et simul ex omnibus locis ad castra recipienda demendamque ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaque projicere jubent: centurionibus imperant, ut graviores ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, inponant: equites ut singulos e juvenibus pedites secum in equos tollant. *Egregiam gloriam legionis fore, si castra, metu secundanorum amissa, sua virtute recipiant: et recipi facile esse, si in præda occupati barbari subito obprimantur: sicut ceperint, posse capi.* Summa

8 *Tum* Crev.

8 *Ad quæstorium forum Quintanamque*] Duo fuere in castris Romanis fora rerum venalium: alterum ad prætorium, sive tabernaculum ducis, de quo diserte Polybius, libro sexto: alterum ad quæstorium, sive tabernaculum quæstoris. Ceterum et quæstorium, et hoc proinde forum quæstoris olim versus portam Decumanam fuisse jam annotavimus ad l. XXXIV. c. 47. Situm erat nempe in media Quintana, quæ via transversa erat, secans longitudinem castrorum, parallela Principiis. Atque hinc forum ipsum quæstoris sæpissime Quintana dicebatur. Quintana dicta a quintis cohortibus juxta eam tendentibus. Apparet ex hoc Livii loco jam nunc mutatum fuisse situm quæstorii, ita ut illud tum esset, quo loco Polybius statuit, in fronte castrorum ad prætorii latus. Ideo hostes prætorio dejecto ad quæstorium perveniunt. Quæstorio igitur translato in partem superam castrorum, simul et forum quæstoris eodem translatum est. Quin et via proxima quæstorio Quintana quoque vocitata est a similitudine veræ Quintanæ, in qua olim quæstorium positum fuerat. Et hæc in loco quem explicamus intelligenda est Quintana, non illa altera vetus, quæ nimium longe abest a prætorio. Hæc ita explicare conamur, ut brevitati simul et claritati consulamus. Sed qui totam rem apertius perspicere volet, adeat Lips. l. V. de Mil. Rom. Dial. 3.

9 *Tum demum nuntius*] Supple *missus est:* et intellige Gallorum præsidium de quo hic agitur, cujusque mentio facta est supra c. l. stetisse a parte Romanorum.

militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur: priores tamen consul copiæque, quæ a mari reducebantur, ad vallum accesserunt. L. Atius, tribunus primus secundæ legionis, non hortabatur modo milites, sed docebat etiam, *Si victores Istri, quibus armis cepissent castra, iisdem capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse, deinde stationes certe pro vallo habituros. vino somnoque verisimile esse mersos jacere.* U. C. 574. A. C. 178.

IV. Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. [10] Ille, si unum se sequerentur, quo celerius fieret, facturum [h] dixit: connisusque, quum trans vallum signum trajecisset, primus omnium portam intravit. Et parte alia T. et C. Ælii, tribuni militum tertiæ legionis, cum equitatu adveniunt. confestim, et quos binos oneraria in jumenta inposuerant, secuti, et consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, qui modice vinosi erant, memores fuerunt fugæ; aliis somno mors continuata est: integraque sua omnia Romani, præterquam quod vini cibique absumtum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis, cædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popillii [i] equitis. Sabello cognomen erat. is, pede saucio relictus, longe plurimos [k] hostium occidit. Ad octo millia Istrorum sunt cæsa, captus nemo, quia ira et indignatio inmemores prædæ fecit. Rex tamen Istrorum, temulentus ex convivio, raptim a suis in equum inpositus, fugit. Ex victoribus ducenti triginta septem milites perierunt, plures in matutina fuga, quam in recipiendis castris.

Recuperant castra.

V. Forte ita evenit, ut Cn. et L. Gavillii, [11] novelli Aquileienses, cum commeatu venientes, ignari prope in capta castra ab Istris inciderent. Ii, quum Aquileiam, relictis inpedimentis, refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modo, [12] sed Romæ quoque post paucos dies, inpleverunt: quo, non capta tantum castra ab hostibus, nec fuga, quæ vera [13] erant, sed perditas res deletumque exercitum omnem, adlatum est. Itaque, [14] quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem, non in urbe tantum, sed tota Italia, indicti. Duæ legiones civium Romanorum conscriptæ, et decem millia peditum cum

Terror Romæ.

[h] *jacturum* Crev. [i] *Popilii* Gron. Crev. [k] *plurimum* Eæd.

10 *Ille, si unum se sequerentur . . . jacturum dixit*] Nihil apertius est, quam legi debere, non *facturum*, quomodo scriptus habuit, sed *jacturum*, quæ Gronovii emendatio est. Dicit igitur signifer, si ceteri unum se sequi vellent, non modo illaturum se, quod jubebatur, sed jacturum signum in castra, quo celerius res perageretur, accensis periculo ignominiæ, si signum amitteretur, militibus.

11 *Novelli Aquileienses*] Qui erant e colonis ante triennium Aquileiam deductis. Supra l. XL. c. 34.

12 *Sed Romæ quoque . . . impleverunt*] Non quod Romam profecti sint hi Gavillii, sed quod rumor ab illis sparsus Aquileia Romam brevi perlatus fuerit. DUJATIUS.

13 *Erant*] Sic recte Gronovii edidere. Alii *erat*, teste Hearnio.

14 *Quod in tumultu fieri solet*] Vid. not. 52, ad l. VII. c. 9, supra.

U. C. 574. A. C. 178. equitibus quingentis sociis nominis Latini imperata. M. Junius consul transire in Galliam et ab civitatibus provinciæ ejus, quantum quæque posset, militum exigere jussus. Simul decretum, ut [15] Ti. Claudius prætor militibus legionis quartæ, et sociûm Latini nominis quinque millibus, equitibus ducentis quinquaginta, Pisas ut convenirent, ediceret; eamque provinciam, dum consul inde abesset, tutaretur: M. Titinius prætor legionem primam, parem numerum sociorum peditum equitumque, Ariminum convenire juberet. Nero paludatus Pisas in provinciam est profectus. Titinius, C. Cassio tribuno militum Ariminum, qui præesset legioni, misso, delectum Romæ habuit. M. Junius consul, ex Liguribus in provinciam Galliam transgressus, auxiliis protinus per civitates Galliæ [16] militibusque colonis [l] imperatis, Aquileiam pervenit. Ibi certior factus, exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam, ne tumultuarentur, ipse, remissis auxiliis, quæ Gallis imperaverat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex necopinato lætitia fuit: delectus omissus est: exauctorati, qui sacramento dixerant: et exercitus, qui Arimini pestilentia adfectus erat, domum dimissus. Istri magnis copiis quum castra haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu novo advenisse audierunt, passim in civitates dilapsi sunt: consules Aquileiam in hiberna legiones reduxerunt.

VI. Sedato tandem Istrico tumultu, senatusconsultum factum est, ut consules inter se compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Quum absentem Manlium tribuni plebis, [17] A. Licinius Nerva et C. Papirius Turdus, in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ namque consulibus jam in annum provinciæ erant) imperium retineret, uti caussam extemplo dicere, quum abisset magistratu, posset; huic rogationi Q. Ælius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit, ne perferretur. Per eos dies Ti. Sempronius Gracchus et L. Postumius Albinus ex Hispania Romam quum revertissent, senatus iis a M. Titinio prætore datus in æde Bellonæ [18] ad disserendas [m] res, quas gessissent, postulandos-

[l] *coloniis* Kreyss. Bekk. [m] *edisserendas* Crev.

15 *Ti. Claudius prætor*] Ex hoc loco recte colligit Pighius hunc et M. Titinium, qui infra nominatur, juri in urbe dicundo præfuisse. Ceteri enim prætores tunc in provincias profecti esse debebant. Quum autem c. seq. M. Titinius dicatur senatum dedisse Sempronio et Postumio, quod munus est prætoris urbani absentibus consulibus, judicavit idem Pighius urbanam jurisdictionem Titinio obtigisse, Claudio Neroni inter cives et peregrinos.

16 *Militibusque colonis imperatis*] Non sine causa optaret Dujatius *coloniis*. Quum milites coloniis imperasset. Magis adhuc placeret, *per colonias*.

17 *A. Licinius Nerva*] Adjecit huic tribuno prænomen Sigonius.

18 *Ad edisserendas*] Vulgo *disserendas*. Correxit Gronovius. Supra l. XXXIV. c. 52. *Senatus extra urbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est.*

que honores meritos, [19] ut [n] Diis inmortalibus haberetur honos. Eodem tempore et [20] in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Æbutii prætoris cognitum est, quas filius ejus ad senatum adtulerat. Ilienses, adjunctis Balarorum auxiliis, pacatam provinciam invaserant: nec eis invalido exercitu, et magna parte pestilentia absumto, resisti poterat. Eadem et Sardorum legati nunciabant; orantes, ut urbibus saltem (jam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio, totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magistratus rejectum est. Æque miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione adtributi erant, querebantur: *Fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam servitutem, conlatam cum præsenti statu, præclaram libertatem visam. non publico tantum se premi imperio, sed singulos* [21] *justum pati servitium.* [22] *juxta se conjuges liberosque vexari: in corpus, in tergum sæviri: famam, quod indignum sit, maculari dehonestarique: et palam res odiosas fieri,* [23] *juris etiam usurpandi caussa; ne pro dubio habeant, nihil inter se et argento parata mancipia interesse.* [24] Motus his senatus, literas Lyciis ad Rhodios dedit: [25] *nec Lycios Rhodiis, nec ullos alicuiquam* [o], *qui nati liberi sint, in servitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio et tutela esse, ut in ditione populi Romani civitates sociæ sint.*

U. C. 574. A. C. 178. Sardiniæ tumultus.

Lyciorum querelæ.

VII. Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis sociisque eorum; postero die L. Postumius de Lusitanis aliisque ejusdem regionis Hispanis triumphavit. [26] quadraginta millia pondo argenti Ti. Gracchus transtulit, viginti millia Albinus. Militibus [27] denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti ambo diviserunt: sociis tantumdem, quantum Romanis. Per eosdem

Triumphi de Hispanis.

[n] *et ut* Crev. [o] *alii cuiquam* Kreyss. Bekk.

19 *Et ut Diis immortalibus*] Adjecimus voculam *et*, auctore itidem Gronovio. Et sic solet Livius. Supra L. XXVIII. c. 9. *In senatu quum more omnium imperatorum, expositis rebus ab se gestis, postulassent ... ut et Diis immortalibus haberetur honos, et ipsis triumphantibus urbem inire liceret.* Et alibi passim.

20 *In Sardinia magnum tumultum esse, litteris T. Æbutii prætoris*] Hic habemus et nomen et provinciam unius e prætoribus hujus anni, cujus mentio interciderat cum iis quæ ex initio hujus libri deperdita sunt.

21 *Justum ... servitium*] Veram ac plenam servitutem. Sic alibi apud nostrum, *ab justo exercitu*, et *duæ legiones cum suo justo equitatu.*

22 *Juxta se conjuges*] Sese pariter conjugesque ac liberos vexari. Ante Sigonium legebatur, procul dubio mendose, *justos conjuges.*

23 *Juris etiam usurpandi causa*] Non fructus alicujus aut emolumenti spe, sed plane ut dominos sese probarent.

24 *Motus his senatus*] Sic recte Sigonius, quum legeretur *motus is.*

25 *Nec Lycios Rhodiis*] Polybius Excerpt. Legat. 60, tradit hoc decretum multis nequaquam placuisse: propterea quod Romani viderentur id agere, ut committerent inter se Rhodios Lyciosque, ad exhauriendos apparatus et thesauros Rhodiorum, quorum cum Perseo amicitia suspecta jam iis erat. Et re quidem vera idem auctor est, Legat. 61, Lycios, qui jam victi acquieverant Rhodiorum imperiis, audito Romanorum responso rursus tumultuari cœpisse.

26 *Quadraginta millia pondo argenti*] Marcas nostrates 62,500. *Viginti millia.* Marcas 31,250.

27 *Denarios quinos vicenos*] Amplius ternas uncias argenti nostrates.

U. C. 574. A. C. 178. forte dies M. Junius consul ex Istria comitiorum caussa Romam venit. Eum quum in senatu fatigassent interrogationibus tribuni plebis Papirius et Licinius de his, quæ in Istria essent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ quum consul, *se dies non plus undecim in ea provincia fuisse*, responderet; *quæ se absente acta essent, se quoque, ut illos, fama comperta habere*; exsequebantur deinde quærentes, *Quid ita non potius A. Manlius Romam venisset, ut rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia provincia, quam sortitus esset, in Istriam transisset?* [28]*quando id bellum senatus decrevisset, quando id bellum*[p] *populus Romanus jussisset? At, Hercule, privato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterque. Immo, utrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum, dici non posse. Stationes duas necopinantes ab Istris obpressas, castra Romana capta,* [29]*quod peditum, quod equitum in castris fuerit. ceteros inermes* [30]*fusosque, ante omnes consulem ipsum, ad mare ac naves fugisse. Privatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniam consul noluisset.*

Comitia. VIII. Comitia deinde habita. consules creati, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus: et postero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quinctius Flamininus, C. Numisius, [31]C.[q] Mummius, Cn. Cornelius Scipio, C.[r] Valerius Lævinus. Tuberoni urbana jurisdictio, Quinctio peregrina evenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea

Provinciæ. propter belli magnitudinem provincia consularis facta. Gracchus eam sortitur, Istriam Claudius; Scipio et Lævinus Galliam, in duas divisam provincias, sortiti sunt. Idibus Martiis,

U. C. 575. A. C. 177. C. Claudio, Ti. Sempronio Coss. quo die Sempronius Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantum de provinciis Sardinia Istriaque [32]et utriusque hostibus fuit, qui in his provinciis bellum concivissent[s]. Postero die [33]legati Sardorum, qui ad novos magistratus dilati erant,

p *quando id bellum* uncis incl. Bekk. q *C.* l. *L.* Crev. Kreyss. Bekk. r *C.* l. *P.* Gron. Crev. s *conscivissent* Eæd.

28 *Quando id bellum senatus decrevisset, quando id bellum populus*] Male profecto iteratur *id bellum*. Tolle ingratam repetitionem, auctore Gronovio.

29 *Quod peditum, quod equitum in castris fuerit*] Videtur adjici debere, *cæsum*. Nemo enim captus in castris esse dicitur supra c. 2. Sed M. Licinius Strabo cum trium signorum militibus cæsus. Nisi forte hic intelligendi sunt ægri relicti in castris, quorum mentio fit c. 4.

30 *Fusosque*] Sparsos, nullo ordine dilabentes. Sic l. II. c. 54. *Sicut acies funditur duce occiso*. Et Cicero pro Sextio, n. 91, *fusi per agros ac dispersi*.

31 *L. Mummius*] Prænomen aberat in prima editione. Vulgo nunc legitur *C. Mummius*. Sed vocatur *L.* infra c. 9, et supra l. XXXVIII. c. 54, mentio fit L. Mummii tribuni plebis, qui idem videtur esse cum hoc prætore.

32 *Et utriusque hostibus . . . qui in his provinciis bellum conscivissent*] Hoc totum, *qui in his provinciis bellum conscivissent*, non videtur esse Livii: cui suffecerat *utriusque hostibus*, id est, hostibus qui in utraque provincia erant.

33 *Legati Sardorum . . . . et L. Minucius Thermus . . . . in senatum venit*] Gronovius mallet *venerunt*. Sed nihil videtur esse mutatione opus. Verbum refertur ad eum qui ultimo nominatus est, et intelligendum relinquitur in primo membro. Sic Horatius, *Quem juvat clamor, galeæque leves*: et rursus: *Sic te Diva potens Cypri, sic fratres Helenæ, lucida sidera, ventorumque regat pater*. Complura similia ex Horatio exempla collegit Bentleius in not. ad Hor. Od. I. 24.

Lt Minucius Thermus, qui legatus Manlii consulis in Istria fuerat, in senatum venit. Ab his edoctus est senatus, quantum belli eæ provinciæ haberent. Moverunt senatum et legationes sociûm nominis Latini, quæ et censores et priores consules [34] fatigaverunt [u], tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, *Cives suos Romæ censos plerosque Romam commigrasse. Quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.* Fregellas quoque millia quatuor familiarum transisse ab se, Samnites Pelignique querebantur: neque eo minus [35] aut hos aut illos [x] in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex [36] sociis ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent. ea lege male utendo, alii sociis, alii populo Romano injuriam faciebant. Nam et, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant, libertinique cives essent; [37] et quibus stirpes [y] deesset, quam relinquerent, ut [z] cives Romani fiebant. Postea, his quoque imaginibus juris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe, in civitatem Romanam per migrationem et censum transibant. *Hæc ne postea fierent,* petebant legati, *et ut redire in civitates juberent socios; deinde ut lege caverent,* [38] *ne quis quem civitatis mutandæ caussa suum faceret, neve alienaret: et, si quis ita civis Romanus factus esset* [39] * *. Hæc [a] inpetrata ab senatu.

U. C. 575.
A. C. 177.

Latinorum querelæ.

[t] *et L.* Crev. Kreyss. Bekk. [u] *fatigaverant* Crev. Bekk. [x] *illos plus* Gron. [y] *stirps* Ead. [z] *ut* l. *ii* Ead. [a] *factus esset,* [*civis ne esset.*] *Hæc* Crev. Kreyss. Bekk.

34 *Fatigaverant*] Sic legendum censuit Gronovius. Vulgo *fatigaverunt.*

35 *Aut hos, aut illos*] Aut Samnites, aut Pelignos.

36 * *Sociis ac nominis Latini*] Sic infra c. 9, *Qui socii ac nominis Latini.* Nimirum supplendum est *populis* vel *populi*, prout ratio structuræ postulat.

37 *Et quibus stirpes deesset .... ut cives Romani fiebant*] Primo reposuimus *stirpes*, quomodo fuisse in membranis testatur Gronovius: et sic quoque primos editos habuisse monet Hearnius. Sane non video, inquit Gronovius, cur non æque antiquitus *stirpes* dici potuerit, cur non usurpari a Livio, quam *plebes.* Recentiores editi habent *stirps.* Deinde Sigonius legi jubet *ii cives.* Sed majus hic videtur esse vulnus, quam ut tam leniter curari possit. Itaque quamvis aliquot editi emendationem Sigonii receperint, veterem scripturam revocavimus, ne hic locus specie sanitatis imponeret. Perspicuum est deesse aliquid. Duo enim genera fraudis supra explicanda proponuntur, alterum quo sociis, alterum quo populo Romano fieret injuria. In priore hujus periodi membro prius fraudis genus et injuriam sociis factam intelligimus. Hic igitur exposuerat procul dubio Livius et alterum quoddam genus fraudis ab iis inductum quibus stirps deesset, et injuriam factam populo Romano. Suspicamur fraudem in eo positam fuisse, quod, quibus stirps deesset, ii adoptarent quosdam cives suos, quos fortasse postea emancipatos domi relinquerent, ut ipsi, quasi stirpem relinquentes in patria sua, cives Romani fierent. Hac re fiebat populo quoque Romano injuria, in quem inquilini nullo jure et adversus legis mentem sese immiscebant. Itaque crediderimus nullum vitium inesse in vocula *ut*, Liviumque scripsisse *ut cives Romani fierent* . . . Reliqua explere sine libris non possumus.

38 *Ne quis quem .... suum faceret, neve alienaret*] Prior pars est, ut recte observat Gronovius, contra accipientem mancipio, posterior contra dantem. Ille enim recte dicitur *suum facere* eum quem mancipio accipit; hic *alienare* eum quem tradit. Ceterum, si ea conjectura quam superiore nota exposuimus vana non est, videtur et hic excidisse aliquod hujus legis caput, nimirum contra fraudulentas illas adoptiones.

39 *Civis ne esset*] Hoc adjectum est ex mente Sigonii, ut expleretur sensus: nisi

U. C. 575.
A. C. 177.

Exercitus.

Prodigia.

Lex de Latinis.

IX. Provinciæ deinde, quæ in bello erant, Sardinia atque Istria decretæ. In Sardiniam duæ legiones scribi jussæ; quina millia in singulas et duceni pedites, treceni equites; et duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, et sexcenti equites, et decem quinqueremes naves, [40] si deducere ex navalibus vellet. Tantumdem peditum equitumque in Istriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum equitibus trecentis, et quinque millia peditum sociorum, et ducentos quinquaginta [41] mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium jussi. Priusquam consules provincias sortirentur, prodigia nunciata sunt. Lapidem in agro Crustumino in lacum Martis de cœlo cecidisse. [42] Puerum trunci corporis in agro Romano natum, et quadrupedem anguem visum: et Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: et Puteolis duas naves fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc, quæ nunciabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, quum Collina porta intrasset, per Esquilinam magno consectantium tumultu evasit. Eorum prodigiorum caussa consules majores hostias inmolarunt, et diem unum circa omnia pulvinaria supplicatio fuit. Sacrificiis rite perfectis, provincias sortiti sunt: Claudio Istria, Sempronio Sardinia obvenit. [43] Legem dein de [b] sociis C. Claudius tulit [c] senatusconsulto, et edixit: *qui socii ac nominis Latini, ipsi majoresve eorum, M. Claudio, T. Quinctio censoribus, postque ea, apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque civitatem ante Kalendas Novembres* [d] *redirent*. Quæstio, qui ita non redissent, L. Mummio prætori decreta est. ad legem et edictum consulis senatusconsultum adjectum est: [44] *ut*

[b] *deinde* conjunctim Gron. [c] add. *ex* Kreyss. Bekk.
[d] *Novembris* Crev.

quod, quum ille scribi voluerit, *civis non esset*, maluimus sequi Dujatium, qui observat formulam in sanctionibus hujusmodi receptam exigere potius *ne*, quam *non*.

40 *Si deducere ex navalibus vellet*] Quænam illa dubitatio est? aut cur nollet consul naves e navalibus deducere? Gronovius legit, *quas deduceret ex quibus navalibus vellet*.

41 *Mittere . . . in Hispaniam . . . ad M. Titinium*] Ex hoc loco collegit Pighius fuisse superiore anno, præter M. Titinium prætorem urbis, etiam alterum M. Titinium prætorem, cui Hispaniam citeriorem obtigisse apparet ex c. 26, infra.

42 *Puerum trunci corporis*] Brachiisne carentem, an capite? Vox enim *trunci* ambigua est.

43 *Legem dein de sociis C. Claudius tulit senatusconsulto*] *Dein de* divisim edi jussimus, quomodo habet prima editio, teste Hearnio. Sed et lege cum Gronovio *ex senatusconsulto*. Sic enim solet Livius.

44 *Ut dictator, consul*] Vulgo hic legitur, *Ut dictator . . . . prætor qui nunc esset apud forum, quem manumitteretur*. Nos repræsentamus veterem hujus loci lectionem, qualem Lambecius, citante Hearnio, exhibet Comm. de Biblioth. Vindob. l. II. c. 8, p. 495, depromptam ex unico codice, qui hodie in Bibliotheca Cæsarea asservatur. Id solum mutavimus, quod pro *qui nunc esset* edidimus *qui tunc esset* ex mente Gronovii, et inseruimus voculam *qui* ante *manumitteretur*. Nam ceteræ mutationes et leviusculæ sunt, et evidenti de causa jam olim factæ a Simone Grynæo, ab omnibusque deinceps editoribus approbatæ: *manumitteret* pro *manumittere*, *mulandæ* pro *multandæ*, *juraret* pro *jurare*, etc. Hujus igitur senatusconsulti hunc esse sensum credimus, ut qui manumitteretur, vel in libertatem vindicaretur apud aliquem magistratum, puta dictatorem, vel consulem, vel censorem, vel interregem, vel prætorem, qui tunc esset, id est, qui munere dictatorio, vel consulari, etc. fungeretur eo tempore quo perageretur manumissio, ut is, inquam, qui manumitteretur,

dictator, consul, interrex, censor, prætor, qui nunc[e] *esset, apud eorum*[f] *quem*[g] *manumitteretur, in libertatem vindicaretur, ut jusjurandum daret, qui eum manumitteret, civitatis mutandæ caussa manu non mittere:* qui id non juraret, eum manumittendum non censuerunt. [45] Hæc in posterum caussa jurisque dictio C. Claudio consuli decreta est. U. C. 575. A. C. 177.

X. Dum hæc Romæ geruntur, M. Junius et A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, quum Aquileiæ hibernassent, principio veris in fines Istrorum exercitum introduxerunt: ubi quum effuse popularentur, dolor magis et indignatio diripi res suas cernentes Istros, quam certa spes, satis sibi virium adversus duos exercitus, excivit. concursu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus et tumultuarius exercitus acrius primo inpetu, quam perseverantius, pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa: ceteri, omisso bello, in civitates passim diffugerunt. inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos, miserunt. Hæc quum Romæ cognita literis proconsulum essent, C. Claudius consul, veritus, ne forte ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, [46] non paludatus, sine lictoribus, uno omnium certiore facto collega, nocte profectus, præceps in provinciam abiit: ubi inconsultius, quam venerat, se gessit. nam, quum concione advocata fugam e castris A. Manlii adversis auribus militum (quippe qui primi ipsi fugissent) jactasset, ingessissetque probra M. Junio, quod se dedecoris socium collegæ fecisset, ad extremum utrumque decedere provincia jussit. [47] Quod quum milites[h] consulis imperio

Res in Istria gestæ a Romanis.

[e] *tunc* Crev. Kreyss. Bekk. [f] *forum* * * Gron. [g] *quem* [*qui*] Crev. *quem qui* Kreyss. Bekk. [h] *quum illi tum* Kreyss. Bekk.

jusjurandum daret, non eam esse mentem manumittentis, ut ipse, id est, is qui manumittebatur, civitatem mutaret. *Apud eorum quem* idem est atque *apud eorum aliquem*, nempe apud aliquem eorum magistratuum qui initio nominati sunt. *Qui tunc esset* omnino legendum putamus. Hujus enim S. C. vis non in præsentem modo annum, sed et in futuros pertinebat. Præterea nullus erat Romæ, tunc quum S. C. illud daretur, nec dictator, nec interrex, neque etiam, ut videtur, censor. Denique id moram facere non debet, quod ab eo qui manumittitur, jusjurandum exigitur de mente et consilio manumittentis. Nam primo ita se rem habuisse invicte probant ea quæ proxime sequuntur verba: *qui id non juraret, eum manumittendum non censuerunt.* Jam vero, quum illa fraus, quæ hoc S. C. cavetur, in manumissi præcipue commodum cederet, ille habebatur totius rei caput: atque ideo ab eo jusjurandum exigitur.

45 *Hæc .... causa jurisque dictio*] Testatur Lambecius, Commentar. de Biblioth. Vindob. l. II. c. 8, unicum exemplar habere: *hæc .... causa jussique edicto C. Claudi cons. Claudio decreta est.* Emendavit Grynæus quomodo nunc legimus.

46 *Non paludatus, sine lictoribus*] Vetus lectio erat, *non paludatis lictoribus.* Sed paludamentum chlamys imperatoria est, quam proficiscentes ad bellum duces ipsi, non utique lictores, gerebant. Supra, II. 49, *Consul paludatus egrediens.* et l. XXI. c. 63, de Flaminio, *Ne paludatus ... cum lictoribus ad provinciam iret.* et l. XXXI. c. 14, *Tum P. Sulpicius .... paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundusium venit.* Ex his, et multis aliis veterum locis recte colligit Gronovius hic mendosum esse unicum exemplar: atque adeo sic legi jussit quomodo edidimus, et idem mendum infra bis hoc eodem capite correxit.

47 *Quod quum milites*] Recte videtur observare idem Gronovius nihil hic negotii fuisse militibus, nec fuisse causam cur illi pro Junio et Manlio, qui decedere provincia jubebantur, responderent. Displicet etiam τὸ *quod.* Itaque legi jubet: *quumque illi*, nempe Junius et Manlius, *se consulis imperio dicto audientes*

U. C. 575. A. C. 177.

dicto audientes futuros esse [h] dicerent, quum is more majorum, secundum vota in Capitolio nuncupata, cum lictoribus, paludatus profectus ab urbe esset; furens ira, [48] vocatum, qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit, vinctos se Junium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est: et circumfusus exercitus, favens imperatorum caussæ, et consuli infestus, animos ad non parendum addebat. Postremo fatigatus consul et contumeliis singulorum, et multitudinis (nam insuper inridebant) ludibriis, nave eadem, qua venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ scripsit, ut militum novorum ei parti, quæ scripta in Istriam provinciam esset, ediceret, Aquileiam ut conveniret; ne quid se Romæ teneret, quo minus, votis nuncupatis, paludatus ab urbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta, brevisque dies ad conveniendum edicta est. Claudius prope consecutus est literas suas. Concione adveniens de Manlio et Junio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatus, cum lictoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam, [49] æque ac prius, præcipiti celeritate abit.

Nesattium Claudius Cos. obsidet.

XI. Paucis ante diebus Junius Manliusque oppidum [50] Nesattium [i], quo se principes Istrorum et regulus ipse Æpulo receperat, summa vi obpugnarunt [k]. Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, et vineis obpugnare intendit: amnemque præterfluentem mœnia, qui et inpedimento obpugnantibus erat, et aquationem Istris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscisæ [l] aquæ: et ne tum quidem memores pacis, in cædem conjugum ac liberorum versi; etiam, ut spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem feminarum puerorumque, simul nefandam cædem, milites, transgressi murum, oppidum intrarunt. cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur: ceteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida, Mutila et Faveria, vi capta et deleta. Præda, ut in gente inopi, spe major fuit, et omnis militibus concessa est. Quinque millia capitum sexcenta triginta duo sub corona venierunt. auctores belli virgis cæsi, et securi percussi. Istria tota trium oppidorum excidio et morte regis pacata est: om-

Furor oppidanorum.

Istria pacata.

[h] *sese* Gron. Crev. Kreyss. Bekk. [i] *Nesartium* Gron. Crev. maj. *Nesactium* Crev. min. [k] *oppugnant* Bekk. [l] *abscissæ* Gron. Crev.

futuros esse dicerent. Vetus enim exemplar habuit *esse*, non *sese*.

48 *Vocatum qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit*] Vocavit eum qui pro quæstore Manlii erat, et illum catenas poposcit. Qui Manlii consulis quæstor fuerat, ejusdem proconsulis pro quæstore erat.

49 *Æque ac prius*] Hoc substitutum est, auctore Florebello, pro mendosa vet. codicis scriptura *æque amplius*.

50 *Nesartium*] Plerique editi habent *Nesattium*. Cellar. l. II. Geogr. Ant. c. 9, contendit ex Plinio et Ptolemæo nomen hujus urbis fuisse *Nesactium*.

U. C. 575. A. C. 177.

nesque undique populi, obsidibus datis, in ditionem venerunt. Sub Istrici finem belli apud Ligures concilia de bello haberi cœpta.

Res in Sardinia gestæ.

XII. Ti. Claudius proconsul, qui prætor priore anno fuerat, cum præsidio legionis unius Pisis præerat. cujus literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul jam in Sardiniam trajecerat) deferendas censet: et adjicit decretum; *quoniam Istria provincia confecta esset, si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures.* Simul ex literis consulis, quas de rebus in Istria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Ti. Sempronio in Sardinia prospere res gestæ [m]. Exercitum in agrum Sardorum Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus venerant. Cum utraque gente signis conlatis conflixit. fusi fugatique hostes, castrisque exuti: duodecim millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conjici in acervum jussit consul, sacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hiberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius, literis Ti. Claudii et senatusconsulto accepto, ex Istria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. quindecim millia cæsa; [51] plus septingenti aut [n] in prœlio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti: et signa militaria unum et quinquaginta capta. Ligures, reliquiæ cædis, in montes refugerunt passim: populantique campestres agros consuli nulla usquam adparuerunt arma. Claudius, duarum gentium uno anno victor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis provinciis Romam revertit.

Ligures victi a Claudio Cos.

Prodigia.

XIII. Prodigia eo anno nunciata. in Crustumino [52] avem sangualem (quam vocant) [53] sacrum lapidem rostro cecidisse. [54] Bovem in Campania locutum [o]. Vaccam æneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam, ac semine adspersam. In Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit: et in Campania bos alenda publice data: Syracusanumque prodigium expiatum, editis ab aruspicibus Diis, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat. in ejus locum subfectus est pontifex filius ejus M. Marcellus. et [55] Lunam colonia [p] eodem anno duo millia civium Roma-

Luna colonia.

[m] *res gesta* Kreyss. Bekk.
[n] *aut* del. Gron. Crev.
[o] *locutam* Crev. Kreyss. Bekk.
[p] *Lucam coloniam* Gron. Crev.

51 *Plus septingenti*] Sic legi jussit Gronovius ex Livii more, non *septingentis*.

52 *Avem sangualem*] Scribitur quoque *sangualis*. De ea Plinius mentionem facit l. X. c. 7. Vid. et Festum. Nomine tantum nobis nota est.

53 *Sacrum lapidem*] Aliquem ex iis lapidibus, quos terminandis agris fixos consecrabant, ornabant floribus, olivo ungebant, etc. De religione et cultu dei Termini, sive hujusmodi lapidum, vid. Plut. in Numa.

54 *Bovem in Campania locutam*] Vulgo *locutum*. Sed Jac. Gronovius maluit *locutam*, propterea quod mox sequitur *Bos alenda publice data*.

55 *Lucam*] Hic Gronovianæ editiones habent *Lunam:* mendose. Vetustiores præferunt *Lucam*, et consentit Velleius, l. I. c. 15.

U. C. 575. A. C. 177. norum sunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. quinquagena et singula jugera et semisses agri in singulos dati sunt. de Ligure captus is ager

Claudii triumphus.

erat. Etruscorum ante, quam Ligurum, fuerat. C. Claudius consul ad urbem venit: cui, quum in senatu de rebus in Istria Liguribusque prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. triumphavit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho [56] denariûm trecenta septem millia, et [57] victoriatûm octoginta quinque millia septingentos duos [q]. militibus in singulos [58] quini deni denarii dati: duplex centurioni, triplex equiti. Sociis dimidio minus, quam civibus, datum. itaque taciti, ut iratos esse sentires, secuti sunt currum.

Ligures rebellant.

XIV. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures, postquam senserunt, non consularem tantum exercitum Romam [59] abductum, sed legionem ab Ti. Claudio Pisis dimissam, soluti metu, clam exercitu indicto, per transversos limites superatis montibus, in campos degressi, agrum Mutinensem populati, repentino inpetu coloniam ipsam ceperunt. Id ubi Romam adlatum est, senatus C. Claudium consulem comitia primo quoque tempore habere jussit, creatisque in annum magistratibus in provinciam redire, et coloniam ex hostibus eripere. Ita, uti

Comitia.

censuit senatus, comitia habita. Consules creati, Cn. Cornelius Scipio Hispallus, Q. Petillius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popillius Lænas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquillius Gallus. C. Claudio consuli prorogatum in annum imperium, et Gallia provincia: et, ne Istri quoque [r] idem, quod et Ligures, facerent, socios nominis Latini in Istriam mitteret, quos triumphi

U. C. 576. A. C. 176. Cn. Cornelio, Q. Petillio Coss.

caussa de provincia deduxisset. Cn. Cornelio et Q. Petillio consulibus, quo die magistratum inierunt, inmolantibus Jovi singulis bubus, uti solet, in ea hostia, qua Q. Petillius sacrificavit, in jocinore caput non inventum. id quum ad senatum retulisset, bove perlitare jussus. De provinciis deinde consultus senatus Pisas et Ligures provincias consulibus decrevit. Cui Pisæ provincia obvenisset, quum magistratuum creandorum tempus esset, ad comitia reverti jussit. additum decreto, ut [60] binas legiones novas scriberent, et trecenos [s] equites; et

[q] *duo* Crev. [r] *quoque* del. Kreyss. [s] *trecentos* Gron. Crev.

56 *Denariûm trecenta septem millia*] Marcas argenti nostrates 4796, uncias 7.

57 *Victoriatûm octoginta quinque millia septingentos duo*] *Qui nunc Victoriatus appellatur,* inquit Plinius, l. XXXIII. c. 3, *lege Clodia percussus est. Antea enim hic nummus ex Illyrico advectus, mercis loco habebatur. Est autem signatus victoria, et inde nomen.* Eum Volusius Mæcianus docet tantum valuisse, quantum prius quinarius. Si igitur ad hanc rationem Victoriati 85,702 æstimentur, efficientur denarii 42,851, marcæ nostrates paulo plus 669, unciæ 4.

58 *Quinideni denarii*] Minus unciæ argenti nostrates binæ.

59 *Abductum*] Olim legebatur *adductum*. Correxit Gronovius.

60 *Binas legiones novas .... et trecentos equites*] Vix dubitari potest, quin hic exciderit aliquid. Expresserat nempe Livius pro more suo, quantum peditum, quantum equitum legiones novæ quæ scribebantur habere deberent. Peditum numerus intercidit. Si id sequamur quod plerumque his temporibus

dena millia peditum sociis nominique Latino, et sexcenos [t] imperarent equites. Ti. Claudio prorogatum est imperium in id tempus, quo in provinciam consul venisset. U. C. 576. A. C. 176.

XV. Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius, evocatus a viatore, quum templo egressus esset, paullo post rediit confuso vultu, et exposuit Patribus conscriptis, [61] bovis sescenaris [u], quem inmolavisset, [62] jecur defluxisse [x]. id se victimario nuncianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, jussisse: et vidisse ceteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter [y] absumtum. Territis eo prodigio Patribus, et alter consul curam adjecit: qui se, quod caput jocinori defuisset, tribus bubus perlitasse negavit. Senatus majoribus hostiis usque ad litationem sacrificari jussit. Ceteris Diis perlitatum ferunt; Saluti Petillium perlitasse negant. Inde consules prætoresque provincias sortiti. Provinciæ. [63] Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petillio obvenerunt. Prætores, L. Papirius Maso urbanam, M. Aburius inter peregrinos, sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam ulteriorem, L. Aquillius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in provincias irent: M. Popillius in Sardiniam. *Gracchum eam provinciam pacare,* [64] *et* [z] *T. Æbutium prætorem adjutorem ab senatu datum esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minime convenire. Inter traditionem imperii novitatemque successoris, quæ noscendis prius, quam agendis, rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere.* Probata Popillii excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificiis se inpediri sollemnibus excusabat, ne in provinciam iret. Citerior Hispania obvenerat. Ceterum aut ire jussus, aut jurare pro concione, sollemni sacrificio se prohiberi. id ubi in P. Licinio ita statutum est, et ab se uti jusjurandum acciperent, M. Cornelius postulavit, ne in Hispaniam ulteriorem iret. Prætores ambo in eadem verba [65] jurejurarunt [a]. [66] M. Titinius et T. Fonteius

[t] *sexcentos* Gron. Crev. [u] *sexcenarii* Kreyss. Bekk. [x] *diffluxisse* Eæd. [y] *inerrabili tabe* Eæd. [z] *pacare : ei* Kreyss. *pacare ; ei* Bekk. [a] *jurarunt* Kreyss. Bekk.

factitatum est, videmur legere debere: *Binas legiones novas scriberent ; quina millia in singulas et ducenos pedites, trecenos equites.* Vid. supra c. 9, et l. XL. c. 18.

61 *Bovis sescenaris*] Hujus vocis omnino ignoratur sensus. Suspicatur Gutherius vel eam derivari a *scena*, quam Festus docet esse aut securim, aut dolabram pontificalem, ita ut *sescenaris* bos dictus sit, bos eo cultri genere immolatus: vel legendum esse *sagenaris*, id est, saginati.

62 *Jecur defluxisse*] Perizonius legi jubet *diffluxisse*. *Defluere* enim est delabi. At hic jecur colliquefactum erat, et, ut mox dicitur, *inenarrabiliter absumptum*.

63 *Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petillio*] Vel utrique addendum prænomen videtur, vel utrique detrahendum.

64 *Et T. Æbutium*] Recte suspicatur Gronovius pro *et* legendum esse *ei*.

65 *Jurejurarunt*] Verbum rarum admodum, et cujus haud aliud fortasse exemplum exstet. Ac dubitari sane potest, an ex hoc uno loco deformati miserum in modum libri hoc verbum alias incognitum in linguam Latinam facile admittendum sit.

66 *M. Titinius et T. Fonteius . . . manere . . . in Hispania jussi*] Hinc apparet T. Fonteio, qui tertio ante anno prætor fuit, Hispaniam jam tunc obtigisse, et quidem ulteriorem, quum collega ejus M. Titinius citeriorem obtinuerit, ut constat ex c. 26, infra.

U. C. 576. A. C. 176. proconsules manere cum eodem imperii jure in Hispania jussi: et ut in supplementum his tria millia civium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia sociûm Latini nominis et trecenti equites mitterentur.

XVI. Latinæ feriæ fuere ante diem tertium Nonas Maii[b], in quibus, quia in una hostia magistratus Lanuvinus precatus non erat, *populo Romano Quiritium*, religioni fuit. Id quum ad senatum relatum esset, senatusque ad pontificum collegium rejecisset; pontificibus, quia non recte factæ Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuvinos, quorum opera instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionem, quod Cn. Cornelius consul, ex monte Albano rediens, concidit: et, parte membrorum captus, ad Aquas Cumanas profectus ingravescente morbo, Cumis decessit. Sed inde mortuus Romam adlatus, et funere magnifico elatus sepultusque est. Pontifex idem fuerat. Consul Q. Petillius, quum primum per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere jussus, et Latinas edicere. comitia [67] in ante diem tertium Nonas Sextiles, Latinas in ante diem tertium Idus Sextiles edixit. Plenis religionum animis, prodigia insuper nunciata: Tusculi facem in cœlo visam, Gabiis ædem Apollinis et privata ædificia complura, Graviscis murum portamque de cœlo tacta. Ea patres procurari, uti pontifices censuissent, jusserunt. Dum consules primum religiones, deinde alterum alterius mors, et comitia, et Latinarum instaurationes[c] inpediunt, interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admovit. [68] Ante triduum, quam obpugnare cœperat, receptam ex hostibus colonis restituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæsa; literæque Romam extemplo scriptæ, quibus non modo rem exponeret, sed etiam gloriaretur, sua virtute ac felicitate neminem jam cis Alpes hostem populi Romani: [69] agrique aliquantum captum, qui multis millibus hominum dividi viritim posset.

Cornelii Cos. mors.

Prodigia.

Sardinia pacata.

XVII. Et Ti. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis secundis prœliis Sardos perdomuit. quindecim millia hostium sunt cæsa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. stipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum, exactumque: ceteri frumentum contulerunt. Pacata provincia, obsidibusque ex tota insula ducentis triginta accep-

b *Maias* Kreyss. Bekk. c *instauratio* Eæd.

67 *In ante diem tertium Nonas . . . in ante diem tertium Idus*] Perierat utrobique vocula *ante*. Eam restituit Sigonius ex solenni Livii et ceterorum loquendi more.

68 *Ante triduum, quam oppugnare cœperat, receptam*] Si hæc sana sunt, sensus est: Quum recepisset eam, antequam triduum elapsum esset, ex quo oppugnare cœperat. Sed plerumque longe aliam vim habet hæc formula loquendi, et, si solito more exponeretur, sensus esset coloniam triduo ante receptam, quam oppugnari cœpta esset. Quod quum absurdum sit, non immerito Perizonius emendat: *intra triduum*.

69 *Agrique aliquantum*] Hic perspicuum est *aliquantum* idem esse quod *multum*, quum ager ille bello captus multis millibus hominum dividi viritim posse dicatur.

tis, legati Romam, qui ea nunciarent, missi; quique ab senatu U. C. 576. peterent, ut ob eas res, ductu auspicioque Ti. Sempronii A. C. 176. prospere gestas, Diis inmortalibus honos haberetur, ipsique decedenti de provincia exercitum secum deportare liceret. Senatus, in æde Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum decrevit, et quadraginta majoribus hostiis consules sacrificare jussit: Ti. Sempronium proconsulem exercitumque eo anno in provincia manere. Comitia deinde consulis unius subrogandi, [70] quæ in ante diem tertium Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petillius consul collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creavit C. Valerium Lævinum. [71] Is, jam diu cupidus provinciæ, quum opportunæ cupiditati ejus literæ adlatæ essent, Ligures rebellasse, Nonis Sextilibus [72] paludatus, literis auditis, tumultus ejus caussa legionem tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliam proficisci jussit; et duumviros navales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admoventes, circumvectarentur. Eodem et Q. Petillius consul ad conveniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul, audita rebellione Ligurum, præter eas copias, quas secum Parmæ habebat, subitariis conlectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admovit.

Cos. subrogatus.

XVIII. Hostes sub adventum C. Claudii, a quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen victos fugatosque, locorum magis præsidio adversus infeliciter expertam vim, quam armis, se defensuri, duos montes Letum et Balistam ceperunt, [73] muroque insuper amplexi. Tardius ex agris demigrantes obpressi ad mille et quingentos [d] perierunt. Ceteri montibus se tenebant, et, ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sæviunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat. captivos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius passim, quam rite sacrificant. Satiati cæde

Res in Liguria gestæ.

[d] *quingenti* Kreyss. Bekk.

70 *Quæ in ante diem*] Vocula *in* abest a vetustioribus editis. Eam quisquis reposuit, non sine causa fecit.

71 *Is jamdiu cupidus provinciæ*] Ordo et structura verborum declarat hæc intelligi de Valerio consule: quod itidem probant ea quæ sequuntur; *eodem et Q. Petillius consul ad conveniendum exercitui diem edixerat.* At quomodo novellus ille consul, ante biduum creatus, potest dici jamdiu cupidus provinciæ? Nisi si forte, quum eo loco natus esset, eos honores gessisset, ut sibi posset prope certa spe consulatum despondere, significaverat jam antequam consul fieret, se cupidum esse provinciæ.

72 *Paludatus, litteris auditis*] Hæc videntur narrari, tanquam argumenta illius cupiditatis, quam in consule notavit Livius. Ex tota enim superiorum temporum historia colligi potest consules non ante paludamenta in urbe sumpsisse, quam ad bellum proficiscerentur. At hic aliquanto antequam exeat in provinciam, paludatum sese ostentat, paludatus audit litteras, quas nimirum vel in concione, vel in senatu recitari jusserat. Hæc omnia eo spectabant, ut rem in majus augeret, ac, quemadmodum in tumultu civitatem saga sumere mos erat, sic ipse consul quum paludatus in urbe versaretur, impendentis alicujus periculi speciem ingereret animis.

73 *Muroque insuper amplexi. Tardius ex agris demigrantes*] Apposuimus post verbum *amplexi* eam distinctionem, qua sensus finiretur. Itaque hoc modo interpretamur; Montes Letum et Balistam ceperunt, ac muro insuper amplexi sunt. Qui eorum tardius demigravere, oppressi sunt a Claudio. Ceteri montes tenebant.

U. C. 576. A. C. 176. animantium, quæ inanima erant, [74] parietibus adfligunt [e], [75] vasa omnis generis usui magis, quam ornamento in speciem, facta. Q. Petillius consul, ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut cum exercitu ad se in Galliam veniret: campis Macris se eum exspectaturum. Literis acceptis, Claudius ex Liguribus castra movit, exercitumque ad campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis post diebus C. Valerius consul alter venit. Ibi, divisis copiis, priusquam digrederentur, communiter ambo exercitus lustraverunt. tum sortiti, quia non ab eadem utrumque parte adgredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicato sortitum constat [f], quod in templo fuisset: in Petillio id vitio factum, postea augures responderunt; [76] quod extra templum sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diversas regiones. Petillius adversus Balistæ et Leti jugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se jungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, inmemorem ambiguitatis verbi, ominatum ferunt, *se eo die Letum capturum esse.* Duabus simul partibus subire in adversos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, inpigre subcedebat. Alteram hostes quum propulissent, ut restitueret rem inclinatam, consul equo advectus, suos quidem a fuga revocavit: ipse, dum incautius ante signa obversatur, missili trajectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt; et suorum pauci, qui viderant, haud negligenter, ut qui in eo victoriam verti scirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occisa: ex Romano exercitu duo et quinquaginta ceciderunt. Super tam evidentem tristis ominis eventum, etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse; nec id consulem ignorasse. C. Valerius, audita

Petillius Cos. occisus.

* * *

[77] periti religionum jurisque publici, quando duo [78] ordinarii

[e] *affigunt* Gron. [f] *constabat* Gron. Crev. Kreyss. Bekk.

74 *Parietibus affligunt*] In parietes impingunt. Gronovianæ editiones habent *affigunt:* mendose.

75 *Vasa . . . usui magis quam ornamento in speciem facta*] Tolle vocem *ornamento*, quæ videtur e margine, ubi addita erat interpretandis sequentibus verbis *in speciem*, in textum irrepsisse. *Vasa in speciem facta* sunt vasa quæ ad speciem et dignitatem, ad decorem aspectus comparantur.

76 *Quod extra templum sortem*] Hæc admodum intricata sunt, et habent aliquid procul dubio aut vitiatum, aut certe luxatum. Attamen, donec melius quid afferatur, videmur, utcumque explicare posse in hunc modum: quod ipse extra templum posuerit sortem in sitellam, quæ quidem sitella postea *foris*, id est, ex loco qui extra templum esset, in templum lata est. *Foris* aliquando denotat terminum unde aliquid proficiscitur aut sumitur. Sic *foris sumere*, *foris petere*. Ceterum *templum* hic intelligendum est locus auguriis consecratus.

77 *Periti religionum*] Hanc periodum apud Priscianum l. XVIII. repertam suo loco Sigonius inseruit.

78 *Ordinarii consules*] *Ordinarii* consules sunt ii qui primis comitiis electi sunt. Iis opponuntur consules *suffecti*.

consules ejus anni, alter morbo, alter ferro periisset, subfectum consulem negabant recte [g] comitia habere posse. U. C. 576. A. C. 176.

* * *

deduxit.

XIX. Cis Apenninum Garuli, et Lapicini, et Hercates [h]; trans Apenninum Briniates fuerant. [79] inter [i] Audenam amnem P. Mucius cum iis, qui Lunam Pisasque depopulati erant, bellum gessit: omnibusque in ditionem redactis arma ademit. Ob eas res, in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decrevit, et quadraginta hostiis sacrificari jussit. Et tumultus quidem Gallicus et Ligustinus, qui principio ejus anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi oppressus erat. Belli Macedonici subibat jam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina: et legati, qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, jam reverterant Romam, renunciaverantque, bellum in Dardania esse. Simul venerant et ab rege Perseo oratores, [80] qui purgarent, nec adcitos ab eo Bastarnas, nec auctore eo quidquam facere. Senatus nec liberavit ejus culpæ regem, neque arguit: moneri eum tantummodo jussit, ut etiam atque etiam curaret, [81] ut sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse videri posset [k]. Dardani, quum Bastarnas non modo non excedere finibus suis, quod speraverant, sed graviores fieri in dies cernerent, subnisos Thracum adcolarum et Scordiscorum auxiliis, audendum aliquid vel temere rati, omnes undique armati ad oppidum, quod proximum castris Bastarnarum erat, conveniunt [l]. Hiems erat, et id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiscique in fines suos abirent. quod ubi ita factum, et solos jam esse Bastarnas audierunt, bifariam dividunt copias: pars, ut recto itinere ad lacessendum ex aperto iret; pars, devio saltu circumducta, ab tergo adgrederetur. Ceterum, priusquam circumire castra hostium possent, pugnatum est; victique Dardani compelluntur in urbem, quæ fere duodecim millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circumsidunt urbem, haud dubie postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta

Bellum inter Dardanos et Bastarnas.

U. C. 577. A. C. 175.

Dardanorum urbs obsessa.

g *recte* del. Gron. Crev. h *Hergates* Bekk. i *intra* Kreyss. Bekk. k *ut sanctum habere fœdus, quod ei cum Romanis esset, videri posset* Ead. l *convenerunt* Gron. Crev.

79 *Inter Audenam amnem*] Nullus est horum verborum sensus. Lege omnino *intra*, ut dicatur Mucius non ultra Audenam amnem, ac proinde Apenninum, bellum gessisse. At vero Æmilius Gallicum tumultum compresserat, et in Liguria ipsa ad utrumque Apennini latus arma circumtulerat.

80 *Qui purgarent, nec accitos*] Qui ad purgandum et liberandum eum a suspicione belli, dicerent et probare intenderent, nec accitos.

81 *Ut sanctum haberet fœdus*] Hunc locum feliciter emendat Jac. Gronovius: *ut sanctum habere fœdus, quod ei cum Romanis esset, videri posset.*

U. C. 577. A. C. 175. erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta . . . . .

* * *

XX. *** more, sella eburnea posita, jus dicebat, disceptabatque controversias minimarum rerum. [82] adeoque nulli fortunæ adhærebat animus, per omnia genera vitæ errans, uti nec sibi, nec aliis, quinam homo esset, satis constaret. Non adloqui amicos, [83] vix notis familiariter adridere; munificentia inæquali sese aliosque ludificari: quibusdam honoratis magnoque æstimantibus se puerilia, [84] ut escæ aut lusus, munera dare; alios nihil exspectantes ditare. Itaque nescire, quid sibi vellet, quibusdam videri. quidam [85] ludere eum simpliciter, quidam haud dubie insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus vere regius erat animus, in urbium donis, et Deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circumdaturum urbi est pollicitus, majoremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum e marmore facere instituit. [86] Cyzici in Prytaneum, (id est penetrale urbis, ubi publice, quibus is honos datus est, vescuntur) vasa aurea mensæ unius posuit. Rhodiis, [87] ut nihil unum insigne, ita omnis generis, ut quæque usus eorum postulaverunt, dona dedit. Magnificentiæ vero in Deos vel Jovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine Dei, potest testis esse. [88] Sed et Delon aris insignibus statuarumque copia exornavit: et Antiochiæ Jovis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum, et alia multa in aliis locis pollicitus, quia perbreve tempus regni ejus fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit; [89] reliquorum sui moris, et copia Græcorum artificum.

Antiochi munificentia.

Ludi.

82 *Adeoque nulli fortunæ*] Lege cum Rubenio, *nulli formæ*. Sic apud Tac. l. I. Ann. c. 74, *Qui formam vitæ iniit, quam etc.*

83 *Vix notis*] Conjunge τὸ *vix* cum *notis*. *Vix noti* opponuntur *amicis*.

84 *Ut escæ aut lusus*] Polybius nominat talos et dactylos palmarum.

85 *Ludere . . . simpliciter*] Ludere per jocosam et nugacem simplicitatem.

86 *Cyzici in Prytaneum*] Prytanei Syracusani meminit Cic. in Verr. l. IV. n. 119. Nempe, ut notat ad hunc Ciceronis locum Grævius, nulla urbs Græca fuit, quæ non suum Prytaneum haberet. Prytanea autem erant Vestæ sacra: cujus in honorem perpetuus ibi ignis fovebatur. Vid. Casaub. Animadv. in Athen. l. XV. c. 19, et Ezech. Spanhemii Dissert. de Vesta et Prytanibus. Quia igitur Prytanea Vestæ sacra erant, cujus ædes penetrale erat urbis Romæ, ideo Livius Prytaneum Latine interpretatur *penetrale urbis*. Quod adjicit, publice ibi vesci, sive publico sumptu ali solitos, quibus is honos datus est, id de Athenis notissimum est omnibus. Sed et in aliis quoque Græcis urbibus eumdem morem servatum esse, hic locus testimonio est.

87 *Ut*] Particula *ut* adjecta est ex Freinshemii et Gronovii sententia.

88 *Sed et Delon aris insignibus*] Hic olim legebatur *Delon maris*. Correxere Vossius et Gronovius. Quæ emendatio si vera est, hic Livius paulum discessit a Polybio, qui loquitur tantummodo de statuis circa Deli aram ab Antiocho positis.

89 *Reliquorum sui moris*] Vox *reliquorum* pendet a præcedenti nomine *spectaculorum*. Dicit Livius ab Antiocho superatos esse superiores reges magnificentia spectaculorum omnis generis, ex quibus cetera moris Græci erant, et cum copia Græcorum artificum; unum Romanæ consuetudinis, nempe gladiatorium munus: quod quidem primo majore cum terrore . . .

Gladiatorum munus Romanæ consuetudinis primo majore cum terrore hominum, insuetorum ad tale spectaculum, quam voluptate, dedit: deinde sæpius dando, et [90] modo vulneribus tenus, modo sine missione etiam, et familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, et armorum studium plerisque juvenum accendit. Itaque, qui primo ab Roma magnis præmiis[1] paratos gladiatores arcessere solitus erat, jam suo U. C. 577. A. C. 175.

* * *

XXI. *** pio inter peregrinos. M. Atilio prætori provincia Sardinia obvenerat: sed cum legione nova, quam consules conscripserant, quinque millibus peditum trecentis equitibus, in Corsicam jussus est transire. dum is ibi bellum gereret, [91] Cornelio prorogatum imperium, uti [m] obtineret Sardiniam. Cn. Servilio Cæpioni in Hispaniam ulteriorem, et P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites centum quinquaginta, et sociûm Latini nominis quinque millia peditum, trecenti equites: Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones consules scribere jussi, cum [n] justo numero peditum equitumque, et decem millia peditum sociis imperare, et sexcentos equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, [92] eo verteret [o] in hominum morbos. qui inciderant, haud facile septimum diem superabant: qui superaverant [p], longinquo, maxime quartanæ, inplicabantur morbo. Servitia maxime moriebantur. eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus [93] Libitina subficiebat. Cadavera, intacta a canibus ac vulturibus, tabes absumebat: satisque constabat, nec illo, nec priore anno, in tanta strage boum hominumque vulturium usquam visum. Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Servilius Cæpio pontifex, pater prætoris, et [94] Ti. Sempronius Ti. F.[q] Longus decemvir sacrorum, et P. Ælius Pætus augur, et Ti. Sempronius Gracchus, et C. Mamilius Vitulus curio maximus, et M. Sempronius Tuditanus pontifex. U. C. 578. A. C. 174. Pestilentia.

[1] *pretiis* Kreyss. Bekk. [m] *ut* Gron. Crev. [n] *cum* uncis incl. Bekk.
[o] *verterat* Gron. Crev. [p] *superabant* Ersd. [q] *Ti. F.* l. *C. F.* Gron.

Artifices hic intelligendi sunt, ut supra l. V. c. 1. ii quorum opera ludi peraguntur, puta histriones, saltatores, tibicines, &c.

90 *Modo vulneribus tenus, modo sine missione etiam*] Modo ita ut vulnerarentur tantum gladiatores, non interficerentur; modo ad necem usque. *Missio* erat gratia deserendi pugnam, quæ dabatur aliquando victis gladiatoribus. Quum autem placeret, ut eousque pugnaretur donec alteruter occumberet, dicebatur pugna *sine missione*. Sic Flor. l. III. c. 20 de Spartaci militibus: *dignam viris obiere mortem: et, quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est.* Vide plura apud Lips. Saturn. II. 21.

91 *Cornelio prorogatum imperium*] Hinc apparet Cornelium superiore anno prætorem fuisse.

92 *Eo*] Anno.

93 *Libitina*] Vid. not. 67 ad l. XL. c. 19.

94 *Ti. Sempronius Ti. F. Longus*] Hæc est vetus scriptura, quam male mutaverat Sigonius, legique jusserat *Ti. Sempronius C. F.* Vid. supra l. XXVII. c. 6.

U. C. 578.
A. C. 174.

[95] pontifices subfecti sunt, C. Sulpicius Galba *** [r] in locum Tuditani. Augures subfecti sunt, in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronianus, in P. Ælii Q. Ælius Pætus. Decemvir sacrorum C. Sempronius Longus, curio maximus C. Scribonius Curio subficitur. Quum pestilentiæ finis non fieret, senatus decrevit, uti decemviri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit et, [96] Q. Martio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit: *Si morbus pestilentiaque ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum.* In Veienti agro biceps natus puer, et Sinuessæ unimanus, et Auximi [s] puella cum dentibus; et arcus interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, et tres simul soles effulserunt: et [97] faces eadem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuvino: Cæritesque anguem in oppido suo jubatum, aureis maculis sparsum, adparuisse adfirmabant. et, in agro Campano bovem locutum esse, satis constabat.

Prodigia.

XXII. Legati [98] Nonis Juniis [t] ex Africa redierunt, qui, convento prius Masinissa rege, Karthaginem ierant: ceterum certius aliquanto, quæ Karthagine acta essent, ab rege resciverant, quam ab ipsis Karthaginiensibus. compertum tamen adfirmaverunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in æde Æsculapii datum esse. ab Karthagine legatos in Macedoniam missos, et rex adfirmaverat, et ipsi parum constanter negaverant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus censuit. tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messalla, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, et, de quibus ambigebatur rebus, disceptationem ab rege ad Romanos revocabant, cum exercitu profectus, sub jus judiciumque suum totam coëgit gentem. Inde, per Œtæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo objectis, oraculum aditurus Delphos adscendit [u]. Quum in media repente Græcia adparuisset, magnum non finitimis modo urbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuncius tumultus ejus venit [x]. Triduum, non plus, Delphis moratus, per [99] Phthiotidem Achaiam, Thessaliamque, sine damno injuriaque agrorum, per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantum civitatium, per quas iturus erat, satis habuit animos

Persei iter Delphos.

r abest signum lacunæ Gron. Crev. s *Oximi* Eæd. t *Junii* Eæd.
u *escendit* Kreyss. Bekk. x *nuncios tumultuosos misit* Eæd.

95 *Pontifices suffecti sunt C. Sulpicius Galba in locum Tuditani*] Hic excidit nomen ejus qui in locum Cæpionis pontifex suffectus est.

96 *Q. Marcio Philippo*] Decemviro sacrorum. Vid. supra l. XL. c. 42.

97 *Faces . . . lapsæ sunt in Lanuvino. Cæritesque*] Priscianus l. IV. citat hunc locum sic: *Lanuvini Cæritesque anguem jubatum.* Itaque legendum est hoc modo: *lapsæ sunt. Lanuvini Cæritesque.* Sigonius. *Faces* sunt stellæ facem ducentes.

98 *Nonis Junii*] Sic reposuit Sigonius, quum prius legeretur *Julii.* Nimirum Julii mensis nomen nondum in usu erat.

99 *Phthiotidem Achaiam*] Vid. not. 63 ad l. XXXIII. c. 32.

sibi conciliare: [1] aut [y] legatos, aut literas dimisit, petens, *ne diutius simultatum, quæ cum patre suo fuissent, meminissent. nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potuerint, ac debuerint, finiri. Secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam.* Cum Achæorum maxime gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat. U. C. 578. A. C. 174.

XXIII. Hæc una ex omni Græcia gens, et Atheniensium civitas, eo processerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaque servitiis ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat: quia, quum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id quum Perseus animadvertisset, comprehensis omnibus, literas ***. ceterum [z], ne similis fuga servorum postea fieret, cogitandum et illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui privatæ gratiæ aditum apud regem quærebat, et plerisque moderate et benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime, qui præter spem recepturi essent amissa mancipia; [2] Callicrates ex iis, qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inviolatum fœdus servaretur, *Parva*, inquit, *aut mediocris res, Achæi, quibusdam videtur agi; ego [3] maxime gravissimam omnium non agique tantum [a] arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum, Macedonibusque ipsis, finibus interdiximus, [4] manereque id decretum, [5] scilicet, ne legatos, ne nuncios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi sollicitarentur; ii concionantem quodam modo absentem audimus regem, et, si Diis placet, orationem ejus probamus. Et, quum feræ bestiæ cibum ad fraudem suam positum plerumque adspernentur et refugiant, nos cæci, specie parvi beneficii, inescamur: et, servulorum minimi pretii recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subrui et tentari patimur. Quis enim non videt, [6] viam regiæ societatis quæri, qua Romanum fœdus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc*

Achæorum animos sibi reconciliare tentat.

Callicratis adversus regem oratio.

[y] *sed aut* Gron. [z] *literæ* * * * *ceterum* Kreyss. *litteras [ad Achæos misit, quibus se servos eorum, qui transfugerant, benigne remittere illis scripsit.] ceterum* Crev. [a] *ego maximam omniumque gravissimam non agi tantum* Kreyss. *ego maximam et gravissimam omnium non agi tantum* Bekk.

1 *Aut legatos, aut litteras*] Adjecerat Sigonius de suo *sed* ante prius illud *aut*. Videntur pluscula deesse. Dederat fortasse Livius: *sed circa omnes Græciæ civitates, aut legatos* . . .

2 *Callicrates, ex iis qui in eo verti*] Callicrates non tam honorifice tractatur a Polybio, qui eum traducit tanquam proditorem publicæ Achæorum libertatis, et insignem ejus perfidiam notat, Legat. 58.

3 *Maxime gravissimam omnium, non agique tantum*] Emendat Gronovius: *maximam et gravissimam omnium, neque agi tantum.* Quod concinnius est et magis ex solito loquendi more.

4 *Manereque id decretum*] Hoc vel vitiatum, vel mancum, vel superfluum est. * Resecto hoc membro, sua orationi integritas constat, sua sententiæ perspicuitas. † Corrigit Gronovius: *Nam quum regibus Macedonum Macedonibusque ipsis, finibus interdixissemus, manereque id decretum . . . hic concionantem.* Sed vix dubitari potest, quin totius hujus periodi structura, qualis vulgo exhibetur, et duo illa membra sibi mutuo respondentia, *qui regibus Macedonum . . . ii concionantem*, a Livii manu sint.

5 *Scilicet, ne legatos*] Hic non referuntur ipsa decreti verba, sed mens explicatur. Regibus Macedonum, inquit, Macedonibusque ipsis, finibus nostris interdixeramus, id scilicet præcaventes, ne legatos, ne nuncios . . .

6 *Viam regiæ societatis quæri*] Magis placeret *societati*.

U. C. 578. A. C. 174. *dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse, et, quod vivo Philippo exspectatum, morte ejus interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, ut scitis, habuit filios Philippus, Demetrium et Persea. Genere materno, virtute, ingenio, favore Macedonum, longe præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odii regnum posuerat præmium, Demetrium nullo alio crimine, quam Romanæ amicitiæ initæ, occidit:* [7] *Persea, quem populus Romanus prius pœnæ, quam regni, hæredem futurum sciebat* [b], *regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit aliud, quam bellum paravit? Bastarnas primum ad terrorem omnium* [8] *in Dardaniam inmisit: qui si sedem eam tenuissent, graviores eos adcolas Græcia habuisset, quam Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit: immo, si vera* [c] *volumus dicere, jam inchoavit bellum. Dolopiam armis subegit,* [9] *nec provinciis de controversis ad disceptationem populum Romanum* [d] *adivit* [e]. *inde, transgressus Œtam, ut repente in medio umbilico Græciæ conspiceretur, Delphos adscendit* [f]*? Hæc usurpatio itineris insoliti quo vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragravit. quod sine ullius eorum, quos oderat, noxia* [g], *hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit, et cogitare jubet, quo modo in reliquum hoc munere non egeamus; hoc est, ut decretum, quo arceantur Peloponneso Macedones, tollamus; rursus legatos regios, et hospitia cum principibus, et mox Macedonum exercitus, ipsum quoque a Delphis (quantum enim interluit* [h] *fretum?) trajicientem in Peloponnesum videamus,* [10] *inmisceamur Macedonibus armantibus se adversus Romanos. Ego nihil novi censeo decernendum, servandaque omnia integra,* [11] *donec ad certum dirigatur* [i], *vanusne hic timor noster, an verus fuerit. Si pax inviolata inter Macedonas Romanosque manebit, nobis quoque amicitia et commercium sit: nunc de eo cogitare periculosum et inmaturum videtur.*

Arco Callicrati respondet. XXIV. Post hunc Arco [k], frater Xenarchi prætoris, ita disseruit: *Difficilem orationem Callicrates, et mihi, et omnibus, qui ab eo dissentimus, fecit: agendo enim Romanæ societatis caussam ipse, tentarique et obpugnari dicendo, quam nemo*

[b] *quem hostem populo Romano prius pene, quam regni hæredem futurum sciebat* Kreyss. Bekk. [c] *vere* Ead. [d] *populi Romani* Gron. [e] *nec provocantes de controversiis ad disceptationem populi Romani audivit* Crev. Kreyss. Bekk. [f] *escendit* Kreyss. Bekk. [g] *noxa* Kreyss. [h] *interfluit* Ead. [i] *redigatur* Crev. Kreyss. Bekk. [k] *Archo* Kreyss. Bekk.

7 *Persea, quem populus Romanus prius pœnæ*] Lege vel cum Gronovio, *quem in populum Romanum prius odii, quam regni hæredem futurum sciebat:* vel cum Rubenio, *quem belli in populum Romanum prius pene, quam regni.*

8 *In Dardaniam immisit*] Hic admisimus, auctore Gronovio, particulam *in*, quam orationis Latinæ ratio postulabat.

9 *Nec provocantes*] Supple, Dolopas. Vulgo hic habetur *nec provinciis*. Probabilem Gronovii conjecturam in textum recepit Clericus, nec nos exturbare sustinuimus.

10 *Immisceamur*] Sic dedit Sigonius pro *immiscemur*.

11 *Donec ad certum redigatur*] Donec certum fiat, donec certo sciatur. Sic l. XLIV. c. 15, *Et, si id ante dubium fuisset, legatorum . . . verba ad certum redegisse.* Ceterum legebatur hic *ad certum dirigatur*. Correxit Gronovius.

neque tentat, neque obpugnat, effecit, ut, qui ab se dissentiret, adversus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium, tamquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia populi Romani veniret, aut regum arcanis interesset, omnia scit et nunciat, quæ occulte facta sunt. [12] *Divinat etiam, quæ futura fuerant*[l], *si Philippus vixisset: quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui, nec ob quam caussam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus; nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerat*[m], *ad hæc, quæ palam geruntur, consilia nostra adcommodare oportet.* [13] *Ac scimus, Persea, regno accepto, ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea a populo Romano adpellatum*[n]: *audimus, legatos Romanos venisse ad regem, et eos benigne exceptos*[o]. *Hæc omnia pacis equidem signa esse judico, non belli: nec Romanos offendi posse, si, ut bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoque pacis auctores sequamur. cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum adversus regnum Macedonum geramus, non video. Opportuni propinquitate ipsa Macedoniæ sumus; an*[p] *infirmissimi omnium, tamquam, quos nuper subjecit, Dolopes?* [14] *immo contra ea, vel viribus nostris, Deûm benignitate, vel regionis intervallo tuti.* [15] *Sed sumus*[q] *æque subjecti ac Thessali Ætolique; nihilo plus fidei auctoritatisque habemus adversus Romanos, qui semper socii atque amici fuimus, quam Ætoli, qui paullo ante hostes fuerunt. Quod*[r] *Ætolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ cum Macedonibus juris est, idem et nobis sit. cur exsecrabilis ista nobis solis velut desertio*[s] *juris humani est? Fecerit aliquid Philippus, cur adversus eum armatum et bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perseus, novus rex, omnis injuriæ insons, suo beneficio paternas simul-*

U. C. 578.
A. C. 174.

[l] *fuerint* Bekk. [m] *fuerit* Gron. Crev. Bekk. [n] *regno accepto, legatos Romam misisse, ac regem a populo Romano adpellatum* Kreyss. Bekk. [o] *acceptos* Gron. Crev. [p] *sumus? an* Crev. Kreyss. Bekk. [q] *simus* Kreyss. Bekk. [r] *fuerunt? Quod* Eæd. [s] *disertio* Kreyss.

12 *Divinat etiam quæ futura fuerant*] Hoc mutat Gronovius, tanquam grammaticæ legibus absonum, jubetque reponi *fuerint*. Sed sexcentis in locis quum Livii, tum probatissimorum scriptorum, reperire facile est similium locutionum exempla. Vid. Novam Methodum linguæ Latinæ.

13 *Ac scimus Persea . . . ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea*] Nemo est quin videat tollendum esse secundum illud *Persea*, tam inutiliter et odiose repetitum. Admodum etiam verisimile est, ea quæ præcedunt vitiata esse. Nusquam enim memoratum est, ut observat Gronovius, Persea statim regno accepto ad legatos Romanos venisse, sed legatos Romam misisse. Et causam errori præbere fortasse potuerint hæc verba membri sequentis: *audimus legatos Romanos venisse*. Itaque recte videtur hunc locum emendare Gronovius hoc modo: *Ac scimus Persea, regno accepto, legatos Romam misisse, ac regem a populo Romano appellatum.*

14 *Imo contra ea*] Voculam *ea* ejicit Gronovius. Sed si illa non exprimatur, debet intelligi. Quid igitur necesse est eam deleri, si quando exprimitur? Nec videmus, cur non tam dicamus *contra ea*, quam *præterea*, aut *postea*. Et alibi usurpavit Livius, ut l. III. c. 60, et l. XXI. c. 20. * Fortasse legendum est *contra eam*, nempe contra Macedoniam, quæ paulo ante nominata est, vel intelligendum *contra ea* pericula.

15 *Sed sumus æque subjecti ac Thessali Ætolique*] Patet ex iis quæ sequuntur, legi debere *Epirotæque*. Ceterum hæc ita intelligenda sunt, ut ea Arco sibi ipse objiciat, ac dum objicit refellat. *Subjecti* idem est ac supra *opportuni*. Nisi forte legendum est potius *suspecti*.

U. C. 578. A. C. 174. *tates obliterans, meruit? cur soli omnium hostes ei sumus*[t]? *Quamquam et illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius injurias, si quæ forte fuerunt, * utique*[u] *post mortem. Quum classis Romana Cenchreis staret, consul cum exercitu Elatiæ esset, triduum in concilio fuimus*[x], *consultantes, utrum Romanos, an Philippum, sequeremur.* 16 *Nonnihil*[y] *metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe tamen aliquid, quod tam longam deliberationem fecerat*[z]: *id quod erat vetusta conjunctio cum Macedonibus, vetera et magna in nos regum merita. Valeant et nunc eadem illa, non ut præcipue amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id, quod non agitur, Callicrates, simulaverimus. nemo novæ societatis aut novi fœderis, quo nos temere inligemus, conscribendi est auctor: sed commercium tantum juris præbendi repetendique sit, ne interdictione finium nostrorum et nos quoque*[a] *regno arceamus, ne servis nostris aliquo fugere liceat. Quid hoc adversus Romana fœdera est? Quid rem parvam et apertam, magnam et suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid ut ipsi locum adsentandi Romanis habeamus, suspectos alios* 17 *ac*[b] *invisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat, quin Romanos secuturi simus. in pace etiam, si non odia finiuntur, intermittantur.* Quum iidem huic orationi, 18 qui literis regis adsentierant[c], adsentirentur, indignatione principum, quod, quam rem ne legatione quidem dignam judicasset Perseus, literis paucorum versuum 19 inpetraret, decretum differtur. Legati 20 deinde postea missi ab rege, quum Megalopoli concilium esset; dataque opera est ab iis, qui offensionem apud Romanos timebant, ne admitterentur.

Nihil novi statuunt Achæi.

Ætolorum discordiæ.

XXV. Per hæc tempora Ætolorum in semet ipsos versus furor mutuis cædibus ad internecionem adducturus videbatur gentem. Fessi deinde et Romam utraque pars miserunt legatos, et inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: 21 quæ novo facinore discussa res veteres etiam iras excitavit. Exsulibus Hypatæis, qui factionis Proxeni erant, quum reditus in patriam promissus esset, fidesque data per principem

[t] *oblitterans, meruit cur soli omnium hostes ei simus?* Bekk. [u] *fuerunt,* [*oblivisci deberemus*] *utique* Crev. [x] *triduum nos in concilio fuisse* Kreyss. Bekk. [y] *nihil* Eæd. [z] *faceret* Gron. Crev. [a] *nostros quoque et nos* Bekk. [b] *et* Kreyss. Bekk. [c] *adsentierant* del. Crev. *adsensi erant* Kreyss. Bekk.

16 *Nonnihil metus præsens ab Romanis*] Imo *nihil*, ut recte monet Perizonius. Arco vult intelligi Romanorum metum, quorum classis Cenchreis, exercitus terrestris Elatiæ erat, dum deliberarent Achæi, in causa fuisse, cur ad illos inclinarent consultantium animi. Sed demus, inquit, nihil tunc valuisse metum illum. Certe aliquid tamen fuit, quod tam longam deliberationem faceret. De beneficiis Macedonum regum in Achæos vid. Polyb. l. II. et Plut. in Arato.

17 *Ac invisos*] Lege *et invisos.*

18 *Qui litteris regis assentirentur*] Vetus scriptura, *qui litteris regis assentierant, assentirentur.* Gronovius tolli jussit verbum *assentierant*, quod sane a Livio esse non videtur.

19 *Impetraret*] Et hic Gronovius reposuit *impetraret* pro *imperaret.*

20 *Deinde postea*] Alterutrum vacat.

21 * *Quæ ... discussa res*] Delemus postremam vocem. Etenim ex præcedentibus facile intelligitur *concordia.*

civitatis Eupolemum, octoginta inlustres homines, quibus redeuntibus inter ceteram multitudinem Eupolemus etiam[c] obvius exierat, [22] quum salutatione benigne excepti essent, dextræque datæ, ingredientes portam, fidem datam Deosque testes nequidquam invocantes, interfecti sunt. Inde gravius de integro bellum exarsit. C. Valerius Lævinus, et Ap. Claudius Pulcher, et C. Memmius, et M. Popillius, et L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud eos quum Delphis utriusque partis legati magno certamine agerent, Proxenus maxime, quum caussa, tum eloquentia, præstare visus est; qui paucos post dies ab Orthobula uxore veneno est sublatus: [23] damnataque eo crimine, in exsilium abiit. Idem furor et Cretenses lacerabat. adventu deinde Q. Minucii legati, qui cum decem navibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant. [24] ceterum induciæ et antea[d] sex mensium fuerunt: inde multo gravius bellum exarsit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæque modo gesta sunt, persequi non operæ est [25] satis superque oneris sustinenti res a populo Romano gestas scribere.

U. C. 578. A. C. 174.

Cretensium dissidia.

XXVI. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Ti. Graccho dediderant, pacati manserant M. Titinio prætore obtinente provinciam. rebellarunt [26] sub adventum Ap. Claudii, orsique bellum sunt ab repentina obpugnatione castrorum Romanorum. Prima lux ferme erat, quum vigiles in vallo, quique in portarum stationibus erant, quum vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamaverunt. Ap. Claudius, signo proposito pugnæ, ac[e] paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par utrumque[f] prœlium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: [27] urguentes deinde alii alios secuti[g] evaserunt extra vallum, ut pandere aciem, [28] et exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent. ita repente eruperunt[h], ut sustinere inpetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam pulsi sunt: ad quindecim

Celtiberorum rebellio.

c *etiam* del. Gron. Crev. d *induciæ tantum* Kreyss. Bekk. e *ac* del. Eæd. f *utrimque* Gron. Crev. Kreyss. Bekk. g *sicubi* Kreyss. *ubi* Bekk. h *inruperunt* Kreyss. Bekk.

22 *Quum salutatione benigne excepti essent*] Mallemus *benigna*.

23 *Damnataque eo crimine*] Lege cum Perizonio, *damnata quæ*. Vid. not. 89 ad l. IV. c. 17 supra.

24 *Ceterum induciæ et antea sex mensium fuerunt*] Lege cum Gronovio, *ceterum inducias tantum sex mensium fecerunt*.

25 *Satis superque oneris sustinenti res a populo Romano gestas scribere*] Delendum videtur verbum *scribere*, quod et otiosum est, et deformat orationem. Dicit Livius se satis superque oneris ferre, nempe, res a populo Romano gestas.

26 *Sub adventum Ap. Claudii*] Hinc discimus Ap. Claudium fuisse prætorem superiore anno, et citeriorem Hispaniam obtinuisse.

27 *Urgentes deinde alii alios secuti*] Nemini non apparebit vocem *secuti* hic ita positam esse, ut impediat potius sensum, quam adjuvet. Non dubitamus, quin rescribendum sit, *urgentes deinde alii alios scutis*.

28 *Et exæquari cornibus hostibus, quibus*] Reponit Gronovius, *et exæquari cornibus hostium, a quibus*.

U. C. 578. A. C. 174.

millia cæsa aut capta: signa ademta duo et triginta. Castra etiam eo die expugnata, debellatumque. nam, qui superfuere prœlio, in oppida sua dilapsi sunt. quieti deinde paruerunt imperio.

Censores.

XXVII. Censores eo anno creati Q. Fulvius Flaccus et A. Postumius Albinus legerunt senatum: princeps lectus M. Æmilius Lepidus pontifex maximus. De senatu novem ejecerunt. insignes notæ fuerunt M. Cornelii Maluginensis, [29] qui biennio ante prætor in Hispania fuerat; et [30] L. Cornelii Scipionis prætoris, cujus tum inter cives et peregrinos jurisdictio erat; et [31] Cn. Fulvii, qui frater germanus, [32] et, ut Valerius Antias tradit, consors etiam censoris erat. [33] Consules, votis etiam [i] in Capitolio nuncupatis, in provincias profecti sunt. [34] Ex iis M. Æmilio senatus negotium dedit, ut Patavinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse, [35] et [k] ipsorum legati adtulerant. Legati, qui in Ætoliam ad similes motus comprimendos ierant, renunciarunt, coërceri rabiem gentis non posse. Patavinis saluti fuit adventus consulis: neque aliud, quod ageret in provincia, quum habuisset, Romam rediit. Censores vias sternendas silice in urbe, [36] glarea extra urbem substru-

Insignes notæ.

Censorum opera.

[i] *etiam* del. Kreyss. Bekk. [k] *et* del. Eæd.

29 *Qui biennio ante prætor in Hispania fuerat*] Hic prætor in Hispaniam ire noluerat, ut constat ex c. 15 supra. Ergo aut delendæ sunt voces *in Hispania*, aut lapsus est memoria Livius.

30 *L. Cornelii Scipionis prætoris*] Testatur Valer. Max. l. III. c. 5, ejus propinquos dedisse operam, ne aut sellam ponere, aut jus dicere auderet. Id fortasse ut perficere possent, notandum eum a censoribus curaverant. Quamvis enim hujus notæ vi præturam non amitteret, alienum tamen erat a dignitate populi Romani, hominem a censoribus notatum jus dicere, et statuere de fortunis civium.

31 *Cn. Fulvii, qui frater germanus . . . censoris*] Huic Fulvio prænomen assignabatur in veteri codice *Lucius*. At Velleius l. I. c. 10, eum vocat *Cnæum*: eique potius assentiendum Sigonius existimat. Ceterum is, sive L. sive Cn. Fulvius, idem est, qui supra l. XL. c. 41, vocatur M. Fulvius Nobilior, et dicitur legionem in qua tribunus militum erat, dimisisse. Quod autem in priore illo libri XL. loco vocatur M. Fulvius Nobilior, hic autem Cn. Fulvius, id ex eo oriri Sigonius existimat, quod a M. Fulvio Nobiliore adoptatus esset. Itaque *Cn. Fulvius Flaccus* primum est ejus nomen: *M. Fulvius Nobilior* nomen est illud quod a patre adoptivo sibi adsciverat.

32 *Et . . . consors*] Eodem vocabulo utitur Velleius hac ipsa de re agens. Cicero quoque, l. III. in Verr. n. 57, *Sostratum et Numenium et Nymphodorum, tres fratres consortes* appellat. Ad eum Ciceronis locum in editione Grævii apposita est hæc Salmasii ex Plinianis Exercitationibus nota. *Consortes* dicebantur cohæredes quamdiu hæreditas divisa non erat. Glossæ: *consortes*, κοινόβιοι, σύγκληροι. Inde et *consortium* societas et communio cohæredum. Contra *dissortes*, postquam diviserant. Glossæ: *dissortes*, διακληρωθέντες.

33 *Consules votis etiam*] Tollenda videtur particula *etiam*, quæ hic nullum habet sensum, et facile immigrare potuit ex iis quæ præcedunt, *consors etiam censoris*.

34 *Ex iis M. Æmilio*] Mendum est in nomine consulis. Non enim hoc anno, sed superiore, M. Æmilius consul fuit.

35 *Et ipsorum legati*] Vel delenda est particula *et*, vel excidit prius orationis membrum.

36 *Glarea . . . substernendas, marginandasque*] Vocis *substernendas* hæc profecto vis est, ut lapidibus, quibus sternebantur viæ, solum e terra lapidosa substerneretur, cui solidius ac firmius lapides inhærerent. Ac rem ita se habere asserit oculatus testis, Cl. auctor Antiquitatis Schematibus illustratæ, qui Appiæ viæ partem aliquam etiamnum integram inspexit diligentius et exploravit. Eum vid. tom. V. parte II. *Marginandas* recte Dujatius exponit marginibus lapideis muniendas. Margines illi, inquit Raph. Fabrettus in Apolog. ad Grunnovium, *firmissima ad viarum latera crassorum lapidum serie, duplici etiam, triplicique alicubi, ut observavimus, vias ipsas continebant.*

endas[1] marginandasque primi omnium locaverunt, pontesque U. C. 578. multis locis faciendos: et [37] scenam ædilibus prætoribusque A. C. 174. præbendam: et carceres in circo, et [38] ova ad notas curriculis numerandis, [39] et * dam, et metas trans * et caveas ferreas pe * intromitterentur * ferreis [40] in monte Albano consulibus, et clivum Capitolinum silice sternendum curaverunt, et [41] porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum, ac super id curiam. Et extra portam Trigeminam emporium lapide straverunt, stipitibusque sepserunt: et porticum Æmiliam reficiendam curarunt: gradibusque adscensum ab Tiberi in emporium fecerunt. et extra eamdem portam in Aventinum porticum silice straverunt, [42] et eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ et Auximi muros faciendos locaverunt: venditisque ibi publicis locis, pecuniam, quæ redacta erat, tabernis utrique foro circumdandis consumserunt. et alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Postumius nihil, nisi senatus Romani populive jussu, se locaturum [43] ipsorum [m] pecunia *) Jovis [n] ædem Pisauri, et Fundis, [44] et Pollentiæ [o] etiam aquam adducendam, et Pisauri viam silice sternendam, [45] et Sinuessam a ga * aviariæ. In his et clo * um circumducend * et forum porticibus tabernisque claudendum, et [46] Janos tres

[1] *substernendas* Gron. Crev. [m] *locaturum . . . . ipsarum* Bekk. [n] *ipsorum pecunia [dicebat]) Jovis* Crev. *pecunia Jovis* Bekk. [o] *Potentiæ* Kreyss. Bekk.

37 * *Scenam*] Vid. not. 88 ad XL. 51.

38 *Ova ad notas curriculis numerandis*] Prius legebatur *numerandas:* male. Mendosam quoque esse vocem *notas* judicat Fulv. Ursinus, ac reponit probabili conjectura *metas*. Ova enim illa, e ligno fabricata, imponebantur columnis, aliquando binis, aliquando quaternis, ad metas Circi statutis. Tot illa erant numero, quot curricula erant peragenda: septena proinde, ut plurimum, pro septeno curriculorum numero, qui solennis maxime erat. Primo curriculo peracto, unum ovum e medio tollebatur, secundo curriculo alterum, et sic de reliquis. Hæc fere Salmasius.

39 *Et * dam, et metas trans **] Hæc explet utcunque Marcellus Donatus, legitque *et rhedam, et metas transitus*. Nobis consultius videtur locum intactum relinquere, quam male curatum exhibere. Idem et in iis quæ sequuntur judicat legendum esse, *et caveas ferreas, per quas intromitterentur feræ*. Sat feliciter. In Circensibus enim ludis non solum cursu certabatur, sed et ferarum inter se, aut cum bestiariis pugnæ edebantur.

40 *In monte Albano consulibus*] Hic perspicuum est aliquid deesse.

41 *Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum, ac super id curiam*] Fortasse legendum *in Capitolio*. Fuit enim Saturni ædes in clivo Capitolino. Itaque porticus illa intelligetur porrecta *ab æde Saturni* in clivo Capitolino *ad senaculum, atque* ad *curiam* quæ est *super id* senaculum. Possis et cum Justo Rycquio, libro de Capit. c. 34, legere *et senaculum:* ut sensus sit porticum ab æde Saturni in Capitolium, id est, in templum Jovis Capitolini, porrectam, et senaculum, et curiam, locata esse a censoribus lapide silice sternenda. Porro *senaculum*, sive *senatulum*, hoc enim quoque modo scribitur, est, teste Festo, locus in quo *senatus haberi* solet, sive potius, *in quo solebant magistratus duntaxat cum senioribus deliberare*. Curiam de qua hic agitur, idem Rycquius existimat fuisse curiam Kalabram, de qua vid. Macrob. Saturn. l. I. c. 15.

42 *Et eo publico ab æde Veneris*] Suspicatur Gronovius, *et basilicam ad ædem Veneris*.

43 *Ipsorum pecunia dicebat*] Verbum adjectum est ex mente Sigonii.

44 *Et Pollentiæ, etiam aquam adducendam*] Vel lege, *et Pollentiam aquam adducendam:* vel in voce *etiam* latebit nomen alicujus alterius urbis, in quam Fulvius aquam ducendam locaverit.

45 *Et Sinuessam*] Emendat Marcellus Donatus, *et Sinuessæ glarea:* supple, viam sternendam. In iis quæ sequuntur legendum putat Sigonius, *et cloacam in fluvium circumducendam*.

46 *Janos tres*] Hi Jani erant transitiones perviæ. Vid. not. 78 ad l. II. c. 49.

U. C. 578. A. C. 174. faciendos. Hæc ab uno censore opera locata, cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens et severa censura fuit. multis equi ademti.

XXVIII. Exitu prope anni diem unum supplicatio fuit ob res prospere gestas in Hispania ductu auspicioque Ap. Claudii proconsulis: et majoribus hostiis viginti sacrificatum. et alterum diem supplicatio [47] ad Cereris, Liberi, Liberæque fuit, quod ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorum ruinis nunciatus erat. Quum Ap. Claudius ex Hispania Romam redisset, decrevit senatus, ut ovans urbem iniret. Jam consularia comitia adpetebant; quibus, magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Postumius Albinus et M. Popillius Lænas. Prætores inde facti, [48] N. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Cluvius Saxula iterum. Comitiis perfectis, Ap. Claudius Centho, ex Celtiberis ovans quum in urbem iniret, [49] decem millia pondo argenti, quinque millia auri in ærarium tulit. Flamen Dialis inauguratus est Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem [p] Matris Matutæ cum indice hoc posita est: *Ti. Sempronii Gracchi consulis imperio auspicioque legio exercitusque populi Romani Sardiniam subegit. in ea provincia hostium cæsa aut capta supra octoginta millia. Republica felicissime gesta,* [50] *atque liberatis vectigalibus * restitutis* [q], *exercitum salvum atque incolumem plenissimum præda domum reportavit. iterum triumphans in urbem Romam rediit. Cujus rei ergo hanc tabulam donum Jovi dedit.* Sardiniæ insulæ forma erat, atque in ea simulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data; unum ante cetera insigne fuit T. Flaminini, quod mortis caussa patris sui, [51] cum visceratione epuloque et ludis scenicis, quatriduum dedit. [52] magni tamen

Comitia.

Tabula in æde Matris Matutæ a Graccho posita.

p *æde* Gron. Crev. q *vectigalibus [et reipublicæ] restitutis* Crev.

47 *Ad Cereris, Liberi, Liberæque*] Ædem. Vid. not. 46 ad l. III. c. 55.

48 *Numerius Fabius*] Vulgo *Cn. Fabius.* Mutavit Sigonius.

49 *Decem millia pondo argenti*] Marcas nostrates 15.625. *Quinque millia auri.* Marcas 7812. uncias 4.

50 *Atque liberatis vectigalibus, et reipublicæ restitutis*] *Liberata vectigalia* interpretatur Gronovius salva reddita populo Romano, quæ defectores averterant. Hæ voces, *et reipublicæ*, debentur Sigonio. Gronovius conjicit, *sociisque restitutis.*

51 *Cum visceratione*] Vid. not. 37 ad l. VIII. c. 22.

52 *Magni tamen muneris*] In illo munere, quod magnum illis temporibus judicatum est, tantummodo quatuor et septuaginta homines per triduum pugnarunt. Intelligit Livius hoc munus magnum illo ævo visum esse, sed nihil ad sui temporis profusam magnificentiam, sive potius vesaniam.

53 *Quatuor et septuaginta homines pugnarint*] Hic mutilum esse librum credimus. Namque ex epitome hujus libri apparet Livium in eo legis Voconiæ mentionem fecisse. At Cicero, l. I. in Verrem, n. 107, docet Voconium sanxisse de iis qui post A. Postumium, Q. Fulvium censores censi essent, ita ut hi censores in lege diserte nominati fuisse videantur. Jam vero iidem hi censores creati memorantur hujus libri c. 27, a quo nulla jam occurrit lacuna. Sequitur ergo, ut in fine libri de lege Voconia egerit Livius. At enim Cic. l. de Senect. n. 14, dicit legem Voconiam latam esse Cæpione et Philippo II. consulibus, qui quinto post hunc anno consules futuri sunt. Sed primo non admodum mirandum est duos scriptores aliquot

muneris ea summa fuit, ut per triduum [53] quatuor et septuaginta homines pugnarint. U. C. 578. A. C. 174.

* * *

annis inter se de eadem re discrepare. Deinde etiam videmur suspicari posse, ideo dissentire Livium et Ciceronem circa annum legis Voconiæ, quia circa ætatem Catonis dissenserint, et Livius eum quinque annis seniorem faciat, quam Cicero, ut observavimus supra ad l. XXXIX. c. 40. Cicero enim loco modo memorato scribit Catonem annos natum quinque et sexaginta legem Voconiam suasisse, qui Catonis vitæ annus, eo modo quo numerat Cicero, incidit revera in consulatum Cæpionis et Philippi. At vero ex Livii sententia sexagesimus quintus vitæ Catonis annus retrahi debet in quinque ante annos, ac proinde incidisse in consulatum Sp. Postumii, et Q. Mucii, qui est hic ipse annus in quo desinit hic liber. Itaque credimus nihil jam superesse, cur quisquam dubitet inserendum hoc loco fuisse supplementum de lege Voconia: quod fecimus.

EPITOME LIBRI XLII.

Q. FULVIUS Flaccus censor templum Junonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliavit, ut ædem, quam dedicabat, tegeret. tegulæ ex senatusconsulto reportatæ. Eumenes, Asiæ rex, in senatu de Perseo, Macedoniæ rege, questus est: cujus injuriæ in populum Romanum referuntur. ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus consul, [1] *cui id mandatum erat, in Macedoniam transiit, levibusque expeditionibus, equestribus prœliis, in Thessalia cum Perseo parum felici eventu pugnavit. Inter Masinissam et Karthaginienses de agro* [2] *fuit arbiter ad disceptandum a senatu datus. Legati missi ad civitates socias et reges* [3] *rogandos, ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodiis. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita* [4] *ducenta quinquaginta septem millia ducenta triginta unum. Res præterea adversus Corsos et Ligures prospere gestas continet.*

1 *Cui id mandatum erat*] Sic habere tres membranas testatur Gronovius, nisi quod addidit ipse voculam *id*. Admisit emendationem Gronovii Clericus. Vulgo: *cui Macedonia decreta erat.*

2 *Fuit dies ad disceptandum a senatu datus*] Gronovius ex uno MS. affert, *fuit arbiter . . . datus.* Sed nulla apud Livium fit *arbitri* mentio. Infra c. 24, jubetur Masinissa legatos quamprimum ad senatum mittere, et denunciare Carthaginiensibus, ut ad disceptandum veniant. Hoc voluit auctor epitomes, etsi minus accurate locutus esse videtur. Non enim *fuit dies* certus *a senatu datus*, quo sisterent se legati Carthaginiensium et Masinissæ: sed quamprimum, nulla definita die, Masinissa jussus est legatos mittere.

3 *Rogandos, ut in fide permanerent*] Vulgo, *an in fide:* quod procul dubio vitiosum erat. *Ut* reperit in uno MS. Gronovius. Adstipulantur Andreas, Campanus, Sigonius, et unus ex MSS. Hearnii.

4 *CCLVII. millia, CCXXXI.*] Livius aliter infra c. 10, nempe *CCLXIX. millia, et XV.*

T. LIVII PATAVINI

LIBER XLII.

U. C. 579. A. C. 173. L. Postumio, M. Popillio Coss. Provinciæ.

L. Postumius Albinus, M. Popillius Lænas quum omnium primum de provinciis exercitibusque ad senatum retulissent, Ligures utrique decreti sunt: ut novas ambo, quibus eam provinciam obtinerent, legiones, (binæ singulis decretæ) et sociûm Latini nominis dena millia peditum et sexcenos [a] equites, et supplementum Hispaniæ tria millia peditum Romanorum scriberent, et ducentos equites. Ad hoc mille et quingenti pedites Romani cum centum equitibus scribi jussi; cum quibus prætor, cui Sardinia obtigisset, in Corsicam transgressus bellum gereret; interim M. Atilius, vetus prætor, provinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias sortiti sunt, A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter cives et peregrinos, N. Fabius Buteo Hispaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Crassipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusquam magistratus proficiscerentur, senatui placuit, L. Postumium consulem ad agrum publicum a privato terminandum in Campaniam ire; cujus ingentem modum possidere privatos, paullatim proferendo fines, constabat. Hic, iratus Prænestinis, quod, cum eo privatus sacrificii in templo Fortunæ faciundi caussa profectus esset, nihil in se honorifice, neque publice, neque privatim, factum a Prænestinis esset, priusquam ab Roma proficisceretur, literas Præneste misit, ut sibi magistratus obviam exiret, locum publice pararet, ubi diverteretur [b], jumentaque, quum exiret inde, præsto essent. Ante hunc consulem, nemo umquam sociis in ulla re oneri aut sumtui fuit. ideo magistratus mulis tabernaculisque et omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis. privata hospitia habebant; ea benigne comiterque colebant: domusque eorum

Magistratuum Rom. prisca modestia.

[a] *sexcentos* Gron. Crev. [b] *devorteretur* Kreyss. Bekk.

Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diverti[c] mos esset. Legati, qui repente aliquo mitterentur, singula jumenta per oppida, iter qua faciundum[d] erat, imperabant: aliam inpensam socii in magistratus Romanos non faciebant. [1] Injuria consulis, etiamsi justa, non tamen in magistratu exercenda, et silentium, nimis aut modestum, aut timidum, Prænestinorum jus, velut probato exemplo, magistratibus fecit graviorum in dies talis generis imperiorum. U. C. 579. A. C. 173.

II. Principio hujus anni legati, qui in Ætoliam et Macedoniam missi erant, renunciarunt, *sibi conveniendi regis Persei, quum alii abesse eum, alii ægrum esse, falso utrumque, fingerent, potestatem non factam. Facile tamen adparuisse sibi, bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia seditionem gliscere in dies, neque discordiarum principes auctoritate sua coërceri potuisse.* Quum bellum Macedonicum in exspectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, [2] pacemque Deûm peti precationibus, quæ editæ[e] ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuvii classis magnæ species in cœlo visæ dicebantur[f]; et Priverni lana pulla terra enata; et in Veienti [3] apud Rementem lapidatum; Pomptinum omne velut nubibus locustarum coopertum esse; in Gallico agro, qua induceretur aratrum, sub exsistentibus glebis pisces emersisse. Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, editumque ab decemviris est, et quibus Diis, quibusque hostiis sacrificaretur, et ut supplicatio prodigiis expiandis fieret: altera, quæ priore anno valetudinis populi caussa vota esset, ea uti feriæque essent. itaque sacrificatum est, ut decemviri scriptum ediderunt.

Legati ex Macedonia et Ætolia reduces.

Prodigia expiata.

III. Eodem anno ædis[g] Junonis Laciniæ detecta. Q. Fulvius Flaccus censor ædem Fortunæ Equestris, quam in Hispania prætor bello Celtiberico voverat, faciebat eniso studio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adjecturum, si tegulæ marmoreæ essent, profectus in Bruttios, ædem Junonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit. id satis fore ratus ad tegendum, quod ædificaretur. Naves paratæ fuerunt, quæ tollerent atque asportarent, auctoritate censoria sociis deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor rediit, tegulæ, expositæ de navibus, ad templum portabantur. quamquam, unde essent, silebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in

Ædes Fortunæ Equestris.

Tegulæ marmoreæ ex æde Junonis Laciniæ detractæ.

[c] *deverti* Kreyss. Bekk. [d] *faciendum* Crev. [e] *qui editi* Kreyss. Bekk. [f] *visa dicebatur* Bekk. [g] *ædes* Gron. Crev.

1 *Injuria consulis, etiamsi justa*] Manifestum mendum. Quid est enim *injuria justa?* Emendant *ira:* bono sensu.

2 *Pacemque deûm peti precationibus, quæ editæ*] Hæc lectio sana est, nec debuit sollicitari a Gronovio. Non modo enim edebant ex libris decemviri, quibus diis supplicandum esset, sed et quo ritu, qua forma precationum utendum. *Ita sacrificatum est,* inquit Livius infra, *ut decemviri scriptum ediderunt.*

3 *Apud Rementem*] Nomen loci incognitum: pro quo suspicatur Cluverius legi posse *Creteram.*

U. C. 579. A. C. 173. curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur, ut consules eam rem ad senatum referrent. Ut vero arcessitus in curiam censor venit, multo infestius singuli universique præsentem lacerare: *Templum augustissimum regionis ejus, quod non Pyrrhus, non Hannibal violassent, violare parum habuisse, nisi detexisset fœde, ac prope diruisset. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. censorem, moribus regendis creatum, cui* [4] *sarta tecta exigere sacris publicis, et loca tuenda, more majorum traditum esset; eum per sociorum urbes diruentem templa, nudantemque tecta ædium sacrarum, vagari: et, quod, si in privatis sociorum ædificiis faceret, indignum videri posset,* [5] *id Deûm inmortalium templa demolientem facere: et* [6] *obstringere religione populum Romanum, ruinis templorum templa ædificantem: tamquam non iidem ubique Dii inmortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* Quum, priusquam referretur, adpareret, quid sentirent Patres, relatione facta, in unam omnes sententiam ierunt, ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaque Junoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, [7] redemtores nunciarunt.

Relatæ jussu senatus.

IV. Ex prætoribus, qui in provincias ierant, N. Fabius Massiliæ moritur, quum in citeriorem Hispaniam iret. Itaque, quum id nunciatum a Massiliensibus legatis esset, senatus decrevit, ut P. Furius et Cn. Servilius, quibus succedebatur, inter se sortirentur, uter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. [8] Sors opportuna fuit; P.[h] Furius idem, cujus ea provincia fuerat, remaneret. Eodem anno, quum agri Ligustini et Gallici, quod bello captum erat, aliquantum vacaret, senatusconsultum factum, ut is ager viritim divideretur. Decemviros in eam rem ex senatusconsulto creavit A. Atilius prætor urbanus, M. Æmilium Lepidum, C. Cassium, T. Æbutium Carum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. et L. Appuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. [9] Diviserunt dena jugera in singulos, sociis nominis Latini terna. Per idem tempus, quo hæc agebantur, legati ex Ætolia Romam venerunt de discordiis seditioni-

[h] *fuit, ut P.* Kreyss. Bekk.

4 *Sarta tecta*] Vid. not. ad XXIX. 37.

5 *Id deûm immortalium templa demolientem facere*] Vox *demolientem* non exstat in prima editione, teste Hearnio. Sane magis placeret, *id in deûm immortalium templis facere.*

6 * *Obstringere religione populum Romanum*] Subjicere populum Romanum pœnæ violatarum religionum.

7 *Redemptores*] Ii qui tegulas reportandas conduxerant.

8 *Sors opportuna fuit: P. Furius*] Videtur legendum . . *fuit, ut P. Furius:* quod Pithœus apud Hearnium monet. *Sors opportuna fuit,* dum ita rem transegit, *ut P. Furius idem, cujus ea provincia fuerat, remaneret.*

9 *Diviserunt dena jugera in singulos*] Qui cives Romani essent. Ceterum vix est, ut non hic exciderit aliquid. Debuit enim profecto Livius docere, quantus numerus civium Latinorumque in eorum agrorum possessionem missus sit. Nec facile nobis persuademus id ab eo prætermissum.

busque suis, et Thessali legati, nunciantes, quæ in Macedonia gererentur. U. C. 579. A. C. 173.

V. Perseus, jam bellum vivo patre cogitatum in animo volvens, omnes, non gentes modo Græciæ, sed civitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura, quam præstando, sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad favorem ejus inclinati animi, et aliquanto quam in Eumenem propensiores: quum Eumenis beneficiis muneribusque omnes Græciæ civitates et plerique principum obligati essent: et ita se in regno suo gereret, ut, quæ sub ditione ejus, urbes[i] nullius liberæ civitatis fortunam secum mutatam vellent. contra Persea fama erat post patris mortem uxorem manu sua occidisse: Apellem, ministrum quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requisitum a Philippo ad supplicium, exsulantem, arcessitum post patris mortem ingentibus promissis ad præmia tantæ perpetratæ rei clam interfecisse. intestinis [10] externisque præterea multis cædibus infamem, nec ullo commendabilem merito, præferebant vulgo civitates tam pio erga propinquos, tam justo in cives, tam munifico erga omnes homines regi, seu fama et majestate Macedonum regum præoccupati ad spernendam[k] originem novi regni; seu mutationis rerum cupidi; seu quia eum objectum esse Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modo in seditionibus, propter ingentem vim æris alieni, sed Thessali etiam: [11] ea[l] contagione, velut tabes, in Perrhæbiam quoque id pervaserat malum. [12] Quum Thessalos in armis esse nunciatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res adspiciendas componendasque senatus misit. Qui, utriusque partis principibus castigatis, quum injusto fœnore gravatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus, qui onerarant, levasset, justi crediti solutionem [13] in *[m] annorum pensiones distribuit. Per eumdem Appium eodemque modo compositæ in Perrhæbia res. Ætolorum caussas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis, [14] quas[n] intestino gesserant bello, cognovit. Quum certatum utrimque temeritate atque audacia cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut levare, aut onerare

Perseus animos Græcorum sibi conciliat.

[i] add. *essent* Gron. Crev. [k] *spernendum* Kreyss. [l] *ex* Kreyss. *et* Bekk.
[m] asteriscus abest a Gron. et Crev. [n] *quos* Kreyss.

10 • *Externisque præterea*] Harum externarum cædium enumerationem habes infra in oratione Eumenis, n. 13.

11 *Ea contagione*] Lege cum Gronovio, *et contagione*.

12 *Quum Thessalos in armis esse nunciatum est*] Idem recte monet reponi debere, *Quum ... nunciatum esset*.

13 *In annorum pensiones*] Videtur intercidisse numerus annorum.

14 *Quas intestino gesserant bello*] Suspicari licet τὸ *gesserant* addidisse aliquem supplendæ sententiæ, quum jam corrupte legeretur *quas*: scripsisse autem Livium *quasi intestino bello*. Non enim bellum fuit, sed factionum rabies. Gronovius. • Inelegans et obscurum additamentum, quod suspicamur assutum ab imperito librario, ad interpretandum membrum præcedens *hostilibus actas animis*. Sensus est: causas eo ardore odiorum actas, quo si non cives, sed hostes inter se decertarent. Nihil ultra adjici opus est: et sublato illo quod nobis parum placet additamento, integra et clara est oratio.

U. C. 579. A. C. 173.

voluit: communiter ab utrisque petiit, abstinerent bello, et oblivione præteritorum discordias finirent. Hujus reconciliationis inter ipsos fides obsidibus ultro citroque datis firmata est. Corinthum [o], ut ibi deponerentur obsides, convenitur [p].

VI. A Delphis et Ætolico concilio [15] Marcellus in Peloponnesum trajecit, quo Achæis edixerat conventum. Ubi, conlaudata gente, quod constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, insigne adversus Persea odium Romanorum fecit: quod ut maturius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de adparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque legati ad regem missi, qui res in Macedonia adspicerent. Alexandriam iidem ad Ptolemæum renovandæ amicitiæ caussa proficisci jussi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt: quorum princeps Apollonius, in senatum introductus, multis justisque caussis regem excusavit, *Quod stipendium serius quoad diem præstaret. id se omne advexisse, ne cujus, nisi temporis, gratia regi fieret. Donum præterea adferre,* [16] *vasa aurea quingentûm pondo. Petere regem, ut, quæ cum patre suo societas atque amicitia fuisset, ea secum renovaretur; imperaretque sibi populus Romanus, quæ bono fidelique socio regi essent imperanda. se nullo usquam cessaturum officio. Ea merita in se senatus fuisse, quum Romæ esset, eam comitatem juventutis, ut pro rege, non pro obside, omnibus ordinibus fuerit.* Legatis benigne responsum, et societatem renovare cum Antiocho, quæ cum patre ejus fuerat, A. Atilius prætor urbanus jussus. Quæstores urbani stipendium, vasa aurea censores acceperunt: eisque negotium datum est, ut ponerent ea, in quibus templis videretur: [17] legatoque [18] centum millium æris munus missum, et [19] ædes liberæ hospitio datæ, sumtusque decretus, donec in Italia esset. [20] Legati, qui in Syria fuerant, renunciaverunt, in maximo eum honore apud regem esse, amicissimumque populo Romano.

Legati in Macedoniam et Ægyptum.

Legati ab Antiocho Romam veniunt.

VII. In provinciis eo anno hæc. C. Cicereius prætor in Corsica signis conlatis pugnavit: septem millia Corsorum cæsa; capti amplius mille et septingenti. Voverat in ea pugna prætor ædem [21] Junoni monetæ. Pax deinde data

Corsi victi.

o *Corinthus* Kreyss. Bekk. p *convenit* Eæd.

15 *Marcellus in Peloponnesum trajecit, quo*] Videtur excidisse nomen ejus urbis, ubi illud concilium Achæorum habitum est.

16 *Vasa aurea quingentûm pondo*] Livius procul dubio numerum vasorum apposuerat, quem librariorum incuria perire passa est. Ceterum quingenta pondo auri sunt marcæ auri nostrates 781, unciæ 2.

17 *Legatoque*] Principi legationis Apollonio.

18 *Centum millium æris*] Quæ redeunt ad marcas argenti nostrates 156, uncias 2.

19 *Ædes liberæ*] Vid. not. ad XXX. 17.

20 *Legati qui in Syria fuerant, renunciaverunt*] Magis placeret *renunciaverant.* * Hic enim redditur ratio, cur tam honorifice tractatus sit ille Antiochi legatus.

21 *Junoni*] Sic legi jussit Sigonius pro *Junonis.*

petentibus Corsis, et exacta ceræ [22] ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statiellati [q] pugnatum ad oppidum Carystum. Eo se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo sub adventum M. Popillii consulis mœnibus sese continebant: deinde, postquam oppidum obpugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas, aciem struxerunt: nec consul (ut qui id ipsum obpugnatione comminanda quæsisset) moram certamini fecit. Pugnatum est amplius tres horas, ita ut neutro inclinaret spes. Quod ubi consul vidit, nulla parte moveri Ligurum signa, imperat equitibus, ut equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes, quanto maximo possent tumultu, incurrant. Pars magna equitum mediam trajecit aciem, et ad terga pugnantium pervasit. Inde terror injectus Liguribus. diversi in omnes partes fugerunt. perpauci retro in oppidum, quia inde se maxime objecerat eques. et pugna tam pervicax multos absumserat Ligurum, et in fuga passim cæsi sunt. Decem millia hominum cæsa traduntur; amplius septingenti passim capti: signa militaria relata octoginta duo. Nec incruenta victoria fuit. amplius tria millia militum amissa; quum, cedentibus neutris, ex parte utraque primores caderent.

U. C. 579.
A. C. 173.

Ligures quoque victi.

VIII. Post hanc pugnam ex diversa fuga in unum conlecti Ligures, quum majorem multo partem civium amissam, quam superesse, cernerent, ([23] nec enim plus decem millia hominum erant) dediderunt sese; nihil quidem illi pacti. speraverant tamen, non atrocius, quam superiores imperatores, consulem in se sæviturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaque eorum vendidit: literasque senatui de rebus ab se gestis misit. Quas quum A. Atilius prætor in curia recitasset, (nam consul alter Postumius, agris recognoscendis in Campania occupatus, aberat) atrox res visa senatui: *Statiellates* [r], *qui uni ex Ligurum gente non tulissent arma adversus Romanos, tum quoque obpugnatos, non ultro inferentes bellum; deditos in fidem populi Romani omni ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum, fidem inplorantia populi Romani, ne quis umquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo venisse: et distractos passim* [24] *justis quondam hostibus populi Romani pacatis servire. Quas ob res placere senatui, M. Popillium consulem Ligures, pretio emtoribus reddito, ipsos restituere in libertatem; bonaque*

Dedunt se.

Venduntur.

Redimi jubentur.

[q] *Statellati* Bekk.

[r] *Statellates* Ead.

22 *Ducena millia pondo*] Mallemus *ducenta*. Libræ Romanæ 200,000 æquiparantur libris Parisiensibus 156,250.

23 *Nec enim plus decem millia hominum erant*] Vel hic numerus justo major est, vel numerus cæsorum in pugna de qua modo mentio facta est, justo minor. Dicuntur enim Statiellates in iis quæ proxime præcedunt majorem multo civium partem amisisse, quam quæ superesset.

24 *Justis . . . . hostibus*] Qui vere et plane hostes fuerant: vel, quibuscum justum piumque bellum gestum esset.

U. C. 579. A. C. 173. *ut iis, quidquid ejus recuperari[p] possit, reddantur curare.* [25] *Arma primo[q] quoque tempore fieri in ea gente. consulem[r] de provincia decedere, quum[s] deditos in sedem suam Ligures restituisset. Claram victoriam* [26] *vincendo obpugnantes[t], non sæviendo in adflictos, fieri.*

Consulis contumacia. IX. Consul, qua ferocia animi usus erat in Liguribus, eamdem ad non parendum senatui habuit. Legionibus extemplo Pisas in hibernacula missis, iratus Patribus, infestus [27] prætori, Romam rediit: senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis invectus est in prætorem: *qui, quum ob rem bello[u] bene gestam, uti Diis inmortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, adversus se pro hostibus senatusconsultum fecisset, quo victoriam suam ad Ligures transferret, dedique iis prope consulem prætor juberet. Itaque multam ei se dicere: a Patribus postulare, ut senatusconsultum in se factum tolli juberent: supplicationemque,* [28] *quam absentes ex literis, de bene gesta republica missis, decernere debuerint, præsentes honoris Deorum primum caussa, deinde et sui aliquo tandem[x] respectu, decernerent.* Nihilo lenioribus, quam absens, senatorum aliquot orationibus increpitus, neutra inpetrata re, in provinciam redit[y]. Alter consul Postumius, consumta æstate in recognoscendis agris, ne visa quidem provincia sua, Comitia. comitiorum caussa Romam rediit. [29] consules C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem creavit. Prætores exinde[z] facti C. Licinius Crassus, M. Junius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum.

X. Eo anno lustrum conditum est. Censores erant Q. Fulvius Flaccus, [30] A.[a] Postumius Albinus. Postumius condidit. Censa sunt civium Romanorum capita ducenta sexaginta novem millia et quindecim. Minor aliquanto numerus, quia L. Postumius consul pro concione edixerat, qui sociûm Latini

[p] *reciperari* Kreyss. Bekk. [q] *primo* del. Bekk. [r] *fieri; nec ante consulem* Kreyss. Bekk. [s] *quam* Ead. [t] *pugnantes* Bekk. [u] *bello rem bene* Gron. Crev. [x] *tamen* Kreyss. Bekk. [y] *rediit* Gron. Crev. [z] *deinde* Ead. [a] *A.* l. *L.* Gron.

25 *Arma primo quoque tempore fieri*] Addidit Sigonius vocem *primo.* Ceterum ideo jubet senatus arma fieri in ea gente, ut rescindat id quod fecerat consul, qui arma Statiellatibus ademerat, ac nova fabricari procul dubio vetuerat.

26 *Vincendo oppugnantes*] Recte Clericus: *vincendo pugnantes.*

27 *Prætori*] Legebatur *prætoribus.* Emendavit Sigonius.

28 *Quam absentes*] Gronovius mutat, *quam absenti sibi.* Sed debuerat ergo corrigere et τὸ *præsentes*, quod sequitur. Sane tam aberat senatus a Popillio, quam Popillius ab senatu. Et sic loquuntur Latini. Cic. in Bruto, n. 11. *Vos vero et præsentem me cura levatis, et absenti magna solatia dedistis.*

29 *Consules C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem creavit*] Hi ambo primi de plebe consules fuisse in Fastis Capitolinis notantur: atque id miratur a Livio prætermissum esse Pighius. Sed hi quidem ambo primi de plebe consules magistratum gesserunt, at non primi creati sunt. Anno enim quarto secundi Punici belli Marcellus Sempronio Graccho collega datus fuerat: sed vitio creatus magistratum abdicavit. Atque illo loco diligenter annotatum a Livio est, tum primum duos consules plebeios factos esse. Vid. supra l. XXIII. c. 31.

30 *A. Postumius*] Hactenus *L. Postumius.* Debuerant editores parere Sigonio prænomen hujus censoris corrigenti ex Livio, l. XLI. c. 27, et Fastis Capitolinis.

nominis ex edicto C. Claudii consulis redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed[b] omnes in suis civitatibus censerentur. Concors et e republica censura fuit. omnes, quos senatu moverunt, quibusque equos ademerunt, ærarios fecerunt, et tribu moverunt: [31] neque ab altero notatum alter probavit. Fulvius ædem Fortunæ Equestris, quam proconsul in Hispania, dimicans cum Celtiberorum legionibus, voverat, annos sex post, quam voverat, dedicavit: et scenicos ludos per quatriduum, unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus, decemvir sacrorum, eo anno mortuus est. in locum ejus subfectus A. Postumius Albinus. Locustarum tantæ nubes a mari vento repente in Apuliam inlatæ sunt, ut examinibus suis agros late operirent. ad quam pestem frugum tollendam [32] Cn.[c] Sicinius prætor designatus, cum imperio in Apuliam missus, ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumsit. Principium insequentis anni, quo C. Popillius et P. Ælius fuerunt consules, residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus, renovarique senatusconsultum volebant, et consul Ælius referebat. Popillius et collegam et senatum pro fratre deprecabatur; præ se ferens, si qui[d] decernerent, intercessurum, collegam deterruit. Patres, eo magis utrique pariter consulum infensi, in cœpto[e] perstabant. Itaque, quum de provinciis ageretur, et Macedonia, jam inminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur[f]. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popillio referretur. Postulantibus deinde, ut novos exercitus scribere, aut supplementum veteribus liceret, utrumque negatum est. Prætoribus quoque in Hispaniam supplementum petentibus negatum: M. Junio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Crassus urbanam jurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus, C. Memmius Siciliam, Sp. Cluvius Sardiniam. Consules, ob ea irati senatui, Latinis feriis in primam quamque diem indictis, in provinciam abituros esse[g] denunciarunt; nec quidquam reipublicæ acturos, præterquam quod ad provinciarum administrationem adtineret.

U. C. 579. A. C. 173.

Locustæ in Apulia.

U. C. 580. A. C. 172. C. Popillio, P. Ælio Coss. Contentiones de Liguribus.

XI. Attalum, regis Eumenis fratrem, legatum venisse Romam, Valerius Antias his consulibus scribit, ad deferenda de Perseo crimina, indicandosque adparatus belli. Plurium annales, et quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tradunt. Eumenes igitur, ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum ejus, sed beneficiis etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi populus Romanus, in senatum est introductus. *Caus-*

Eumenes Romam venit.

[b] *et* Kreyss. [c] *Cn.* l. *C.* Gron. [d] *quid* Gron. Crev. Kreyss. Bekk. [e] *in incepto* Kreyss. Bekk. [f] *decernunt* Bekk. [g] *esse* l. *se* Gron. Crev.

31 *Neque ab altero notatum alter probavit*] Sigonius inseruit vocem *alter*, quæ necessaria erat.

32 *Cn. Sicinius*] Editi habent *C. Sicinius.* Sed quum et supra et infra vocetur *Cn.* prænomen ei suum hoc quoque loco restituimus.

U. C. 580. A. C. 172.

Perseum suspectum facit Romanis.

sam veniendi sibi Romam fuisse, dixit, *præter cupiditatem visendi Deos hominesque, quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam* [33] *ne optare quidem auderet, etiam ut coram moneret senatum, ut Persei conatis obviam iret.* Orsus inde a Philippi consiliis, *necem Demetrii filii* retulit, *adversantis Romano bello; Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxiliis fretus in Italiam transiret. Hæc eum volutantem in animo, obpressum fato, regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. itaque Persea, hæreditarium a patre relictum bellum, et simul cum imperio traditum,* [34] *jamjam primum alere ac fovere omnibus consiliis. Florere præterea juventute, quam stirpem longa pax ediderit, florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ quum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inveteratum diutina arte atque usu belli. Jam* [g] *inde a puero, patris contubernio, Romanis* [h] *quoque bellis, non finitimis tantum, adsuetum, missum a patre in expeditiones multas variasque. Jam ex quo ipse accepisset regnum, multa, quæ non vi, non dolo, Philippus, omnia expertus, potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore, multis magnisque meritis pareretur* [i], *auctoritatem.*

XII. *Nam apud Græciæ atque Asiæ civitates vereri majestatem ejus omnes. nec, pro quibus meritis, pro qua munificentia tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrum felicitate id quadam ejus accidat, an, quod ipse vereatur dicere, invidia adversus Romanos favorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem auctoritate;* [35] *Seleuci filiam duxisse eum, non petentem, sed petitum ultro; sororem dedisse Prusiæ* [36] *precanti ac* [k] *oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisque innumerabilium legationum, et* [37] *velut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem, captatam Philippo, numquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: uno Thebis, altero* [38] *ad Delum, augustissimo et celeberrimo in templo, tertio Delphis. in Achaïco concilio vero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eo rem prope adductam, ut aditus et* [l] *in Achaiam daretur.* [39] *At, Her-*

g *belli jam* Gron. Crev.
h *contubernio. Romanis* Crev.
i *pararetur* Gron. Crev.
k *atque* Kreyss. Bekk.
l *ei* Bekk.

33 *Ne optare quidem*] Adde *quicquam*.

34 *Jamjam primum*] Hoc corruptum est. Corrigit Gronovius *tanquam primum:* id est, tanquam aliquid primum ac præcipuum, quod potissimum spectaret. Sed durius videtur hoc loquendi genus, quam pro Liviana elegantia.

35 *Seleuci filiam*] Laodicen, quæ deducta ad eum fuerat a Rhodiis, ut testatur Polyb. Legat. 60. Unde infra dicit Eumenes nuptias illas auspicibus nobilissimis populis celebratas et deductas esse.

36 *Precanti ac oranti*] Lege *et oranti*. Neque enim apud optimos illos Latinitatis auctores vocula *ac* ponitur ante vocalem.

37 * *Velut auspicibus*] Vox propria in negotio nuptiali. Etenim auspices nuptiis apud Romanos interponebantur, qui auguriis exquirerent utrum volentibus propitiisque diis nuptiæ fierent. † Vid. Valer. Max. l. II. c. 1.

38 *Ad Delum*] Olim *ad Sidenum*. Correxit Sigonius.

39 *At Hercule suos honores .... partim desertos .... partim .... sublatos esse*] Sed ii haud ita multo post restituti sunt, nisi qui ali-

cule, suos honores, cujus merita in eam gentem privatim, an publice, sint majora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Jam, Ætolos, quem ignorare, in seditionibus suis non ab Romanis, sed a Perseo præsidium petiisse? His eum fultum societatibus atque amicitiis eos domesticos adparatus belli habere, ut externis non egeat; triginta millia peditum, quinque millia equitum: in decem annos [40] *frumentum præparare, ut abstinere et suo et hostium agro frumentandi caussa possit. Jam pecuniam tantam habere, ut* [41] *decem millibus mercenariorum militum, præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat: præter annuum, quod ex metallis regiis capiat, vectigal. Arma* [42] *vel tribus tantis exercitibus in armamentaria congessisse.* [43] *Juventutem, ut jam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subjectam esse.*

U. C. 580.
A. C. 172.

XIII. Reliquum orationis adhortatio fuit. *Non ego hæc,* inquit, *incertis jactata rumoribus, et cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, adfero ad vos, Patres conscripti; sed comperta et explorata, haud secus quam si speculator missus a vobis subjecta oculis referrem. Neque, relicto regno meo, quod amplum et egregium vos fecistis, mare tantum trajecissem, ut vana ad vos adferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ et Græciæ civitates, in dies magis denudantes judicia sua, mox, si permitteretur, eo processuras, unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea, non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem, alia, quæ vi subigi non possunt, favore ac benevolentia complectentem. Videbam, quam inpar esset sors,* [44] *quum ille vobis bellum*[m], *vos ei securam pacem præstaretis; quamquam mihi quidem non parare, sed gerere pene bellum videbatur.* [45] *Abrupolim, socium atque amicum vestrum, regno expulit. Artetarum*[n]

Hortatur ad bellum contra Persea.

[m] *bellum [pararet], vos* Crev. *bellum pararet, vos* Kreyss. Bekk.
[n] *Arthetaurum* Eæd.

quid habebant, quod aut parum decorum esset Achæorum communi, aut legibus repugnaret. Rem narrat Polybius, qui etiam, ut id fieret, multum adjuvit. Eum vide Legat. 74.

40 *Frumentum præparare*] An non potius, *præparatum?* Supple ex præcedentibus *habere:* quemadmodum paulo infra, *stipendium præparatum habeat:* et c. 52, Perseus ipse dicit *se et pecuniam, et frumentum .. in decem annos seposuisse.*

41 *Decem millibus*] Sic dedimus, auctore Gronovio. Prius *decem millia.*

42 *Vel tribus tantis*] Tribus etiam exercitibus tam numerosis, quam ille est quem jam collectum habet Perseus. Ceterum *τὸ tantis* debetur Sigonio, quum prius legeretur *tantum.*

43 * *Juventutem, ut jam Macedonia*] Etiamsi Macedonia milites jam suppeditare non posset, Thraciam vicinam ei et ad manum esse, unde, tanquam ex perenni fonte, hauriat militarem juventutem.

44 *Quum ille vobis bellum pararet*] Verbum *pararet* adjecit Gronovio auctore Clericus. Nec dubitabit, quin Livius ita scripserit, qui ea legerit quæ sequuntur: *quanquam mihi quidem non parare, sed gerere pene bellum videbatur.* Est enim correctio, tanquam minus quam res est dixisset. Oportuit igitur etiam eum dixisse quod corrigit.

45 *Abrupolim socium*] Quæ hic et infra c. 40 indicantur de Abrupoli, de Artetaro, de Everca, et Callicrito, fusius memoraverat procul dubio Livius in iis quæ exciderunt de libro XLI. Illo enim libro initia continebantur belli Macedonici, ut constat ex epitome. Abrupolim Sapensium regem (Sapaica Thraciæ regio est) fuisse, e Pausaniæ corrupto licet textu eruitur, in Achaic s, sive libro VII.

U. C. 580. A. C. 172. *Illyrium, quia scripta ab eo quædam vobis comperit, socium item atque amicum vestrum, interfecit.* [46] *Eversam* [o] *et Callicritum Thebanos, principes civitatis, quia liberius adversus eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturosque ad vos, quæ agerentur, professi erant, tollendos curavit. Auxilium Byzantiis adversus fœdus tulit,* [47] *Dolopiæ bella intulit, Thessaliam et Doridem cum exercitu pervasit, ut in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem adfligeret. Confudit et miscuit omnia in Thessalia Perrhæbiaque spe novarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia sibi optimates obprimeret. Hæc quum vobis quiescentibus et patientibus fecerit, et concessam sibi Græciam esse a vobis videat; pro certo habet, neminem sibi, antequam in Italiam trajecerit, armatum obcursurum. Hoc quam vobis tutum aut honestum sit, vos videritis: ego certe mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferendum, quam me socium ad prædicendum, ut caveretis, venire in Italiam. Functus necessario mihi officio, et quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere possum, quam uti Deos Deasque precer, ut vos et vestræ reipublicæ, et nobis sociis atque amicis, qui ex vobis pendemus, consulatis?*

Miro silentio clausa curia.

XIV. Hæc oratio movit Patres conscriptos. ceterum in præsentia nihil, præterquam fuisse in curia regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat. bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque responsa essent, emanavere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Ceterum, præoccupatis non auribus magis, quam animis, ab Eumene rege, omnis et defensio et deprecatio legatorum respuebatur: et exasperavit animos [48] ferocia animi [p] Harpali, qui princeps legationis erat. Is, *velle quidem et laborare*, dixit, *regem, ut purganti, se nihil hostile dixisse aut fecisse, fides habeatur: ceterum, si pervicacius caussam belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, et eventum incertum belli.* Omnibus civitatibus Græciæ atque Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: et propter adventum ejus, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræque civitates, alia in speciem præferentes, legatos. [49] et legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes civitatem quoque suam Persei criminibus junxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesque disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod quum [q] contigisset, libertate intemperantius [r] invectus

Legati Persei.

Rhodii frustra Eumenem adcusant.

[o] *Evercam* Crev. [p] *ferocia nimia Harpali* Kreyss. *ferocia Harpali* Bekk. [q] add. *non* Kreyss. Bekk. [r] *intemperanti* Bekk.

46 *Evercam*] Ita legendum censet Henr. Valesius, non *Eversam*: quia illud Græcum nomen est, hoc non item.

47 *Dolopiæ bella intulit*] Lege cum Gronovio *bellum*.

48 *Ferocia animi Harpali*] Bene videtur inversis litteris emendare Gronovius: *ferocia nimia Harpali*.

49 *Et legatio Rhodiorum erat*] Gronovius putat excidisse aliquid, quale foret, *Inter ceteras et legatio*.

U. C. 580. A. C. 172.

in regem, quod Lyciorum gentem adversus Rhodios concitasset, graviorque Asiæ esset, quam Antiochus fuisset: popularem quidem ac gratam populis Asiæ (nam eo quoque jam favor Persei venerat) orationem habuit: ceterum invisam senatui, inutilemque sibi et civitati suæ. Eumeni vero conspiratio adversus eum favorem apud Romanos fecit. ita omnes ei honores habiti, donaque quam amplissima data, cum sella curuli atque eburneo scipione.

XV. Legationibus dimissis, quum Harpalus, [50] quanta eximia [s] celeritate poterat, regressus in Macedoniam, nunciasset regi, nondum quidem parantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, ut facile adpareret, non dilaturos; et ipse, præterquam quod et ita credebat futurum, jam etiam volebat, [51] in flore virium se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: a cujus sanguine ordiens bellum, Evandrum Cretensem, ducem auxiliorum, et Macedonas tres, adsuetos ministeriis talium facinorum, ad cædem regis subornat: literasque eis dat ad Praxo hospitam, principem auctoritate et opibus Delphorum. Satis constabat, Eumenem, ut sacrificaret Apollini, Delphos adscensurum [t]. [52] Progressi [u] cum Evandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quam loci opportunitatem, omnia circumeuntes, quærebant. Adscendentibus [x] ad templum a Cirrha, priusquam perveniretur ad frequentia ædificiis loca, maceria erat ab læva semitæ paullum exstans [y] a fundamento, qua singuli transirent; dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta [z] erat. post maceriam se abdiderunt, gradibus adstructis, ut ex ea, velut e muro, tela in prætereuntem conjicerent. [53] Primo a mari circumfusa turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenuabant paullatim angustiæ agmen. Ubi ad eum locum ventum est, qua singulis eundum erat, primus semitam ingressus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo institutus regi sermo erat. Tum insidiatores exorti saxa duo ingentia devolvunt: quorum altero caput ictum est regi, altero [54] humerus sopitus. [55] ex semita proclivi in declive multis super prolapsum jam saxis congestis [a], et ceteri quidem etiam amicorum et satellitum,

In Eumenem percussores mittit Perseus.

Adscendentem Delphos lapidibus obruunt.

[s] *maxima* Kreyss. Bekk. [t] *escensurum* Eæd. [u] *Prægressi* Crev. Kreyss. Bekk. [x] *escendentibus* Kreyss. Bekk. [y] *exstantis* Kreyss. [z] *derupta* Kreyss. Bekk. [a] *humerus; sopitusque ex semita proclivi ruit in declive, multis super prolapsum jam saxis congestis* Eæd.

50 *Quanta eximia*] Legit idem Gronovius, *quanta maxima.*

51 *In flore virium se credens esse*] Credens sibi vires, id est, copias, apparatus, opes, omnia denique ad bellum fortiter feliciterque gerendum adjumenta, esse in ipso flore, in ipso integri roboris vigore: ac proinde iis jam uti tempus esse.

52 *Prægressi*] Sequimur emendationem Gronovii. Vulgo *progressi.*

53 *Primo a mari*] Primo dum procedebant a mari, quod Cirrham alluit, ascensuri Delphos. Cirrha portus Delphorum est. Itidem Plutarchus hanc ipsam rem narrans in libro de Fraterno Amore, scribit insidias Eumeni positas quum iret πρὸς τὸν θεὸν ἀπὸ θαλάσσης. Frustra ergo Gronovius hunc Livii locum suspectum habet, censetque legendum *primo agmine.* Nihil mutandum.

54 * *Humerus sopitus*] Humerus ita elisus, ut motum sensumque amitteret.

55 *Ex semita proclivi in declive*] Possumus

U. C. 580. A. C. 172. postquam cadentem videre, diffugiunt: Pantaleon constanter inpavidus mansit ad protegendum regem.

XVI. Latrones, quum brevi circumitu maceriæ decurrere ad conficiendum saucium possent, velut perfecta re, in jugum Parnasi[b] refugerunt eo cursu, ut, quum unus non facile sequendo per invia atque ardua moraretur fugam eorum, ne [c] comprenso indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde satellites ac servi concurrerunt, tollentes sopitum vulnere ac nihil sentientem. Vivere tamen ex calore et spiritu remanente in præcordiis senserunt; victurum exigua ac prope nulla spes erat. Quidam ex satellitibus, secuti latronum vestigia, quum usque ad jugum Parnasi, nequidquam fatigati, pervenissent, re infecta redierunt. Adgressi facinus Macedones, ut inconsulte, ita audacter, cœptum nec consulte et timide reliquerunt. Compotem jam sui regem amici postero die deferunt ad navem: inde Corinthum: a[d] Corintho, per Isthmi jugum navibus traductis, Æginam trajiciunt. Ibi adeo secreta ejus curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoque celerius, quam dignum concordia fraterna erat, credidit. nam et cum uxore fratris, et præfecto arci, tamquam jam haud dubius regni hæres, est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem: et, quamquam dissimulare et tacite habere id patique statuerat, tamen in primo congressu non temperavit, quin uxoris petendæ præmaturam festinationem fratri objiceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est.

Sopitus vulnere tollitur.

Convalescit.

XVII. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad visendum statum regionis ejus speculandaque consilia Persei regis missus erat, rediit; congruentiaque omnia criminibus ab Eumene adlatis referebat. simul et adduxerat secum Praxo a Delphis, cujus domus receptaculum latronum fuerat, et L. Rammium Brundisinum, qui talis indicii delator erat. Princeps Brundisii Rammius fuit; hospitio quoque et duces Romanos omnes, et legatos exterarum quoque gentium insignes, præcipue regios, accipiebat. ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisque spem amicitiæ interioris magnæque inde fortunæ facientibus, ad regem profectus, brevi perfamiliaris haberi, trahique, magis quam vellet, in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus præmiis petere instituit ab eo rex, *Quoniam duces omnes legatique Romani hospitio ejus uti adsuessent, quibus eorum ipse scripsisset, ut venenum dandum curaret. cujus scire se comparationem plurimum difficultatis et periculi habere, pluribus consciis comparari. eventu præterea incerto esse, "ut aut satis efficacia ad rem peragendam, aut*

Index sceleris Romam adducitur.

Perseus per veneficia grassari conatur in Rom.

[b] *Parnassi* Gron. Crev. [c] add. *ex* Kreyss. Bekk. [d] *ab* Ead.

quidem explicare: multis super Eumenem prolapsum jam congestis in declive saxis ex semita proclivi. Tamen hic redundare crediderimus vel *proclivi*, vel *in declive*.

56 *Ut aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur*] Ingrata est

tuta ad rem celandam dentur. Se daturum, quod nec in dando, nec datum, ullo signo deprendi posset. Rammius, veritus ne, si abnuisset, primus ipse veneni experimentum esset, facturum pollicitus proficiscitur. nec Brundisium ante redire, quam convento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, jussu ejus Romam simul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant, exposuit.

U. C. 580. A. C. 172.

Paratur bellum in Persea.

XVIII. Hæc ad ea, quæ ab Eumene delata erant, accessere, quo maturius hostis Perseus judicaretur: quippe quem non justum modo adparare bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli administratio ad novos consules rejecta est: in præsentia tamen Cn. Sicinium prætorem, cujus inter cives et peregrinos jurisdictio erat, scribere milites placuit; qui, Brundisium ducti, primo quoque tempore Apolloniam in Epirum trajicerentur ad occupandas maritimas urbes, ubi consul, cui provincia Macedonia obvenisset, classem adpellere tuto, et copias per commodum exponere posset. Eumenes, aliquamdiu Æginæ retentus periculosa et difficili curatione, quum primum tuto potuit, profectus Pergamum, præter pristinum odium recenti etiam scelere Persei stimulante, summa vi parabat bellum. Legati eo ab Roma, gratulantes quod e tanto periculo evasisset, venerunt. Quum Macedonicum bellum in annum dilatum esset, ceteris prætoribus jam in provincias profectis, M. Junius et Sp. Lucretius, quibus Hispaniæ provinciæ obvenerant, fatigato sæpe idem petendo senatu [e], tandem pervicerunt, ut supplementum sibi ad exercitum daretur tria millia peditum, [57] centum et quinquaginta equites in Romanas legiones: in socialem exercitum quinque millia peditum, [58] et trecentos [f] equites, imperare sociis jussi. Hoc copiarum in Hispanias cum prætoribus novis portatum est.

Eumenes redit Pergamum.

XIX. Eodem anno, quia per recognitionem Postumii consulis magna pars agri Campani, quem privati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis promulgavit, ut agrum Campanum censores fruendum locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, [59] ut in vacuo vagaretur cupiditas privatorum. Quum in exspectatione senatus esset, bello etsi non indicto, tamen jam decreto, qui regum suam, Persei qui secu-

[e] *fatigantes sæpe idem petendo senatum* Kreyss. Bekk. [f] *trecenti* Gron.

repetitio vocis *rem.* Eam delet Gronovius in posteriore membro. Idem mallet quoque, nec sine causa, *efficax, tutum, detur.*

57 *Centum et quinquaginta equites*] Vel supple, vel adde *scribere.*

58 *Et trecentos equites imperare sociis jussi*] Hinc sustulimus manifestum solœcismum, qui plerasque nuperarum editionum insederat, *trecenti.*

59 * *Ut in vacuo*] Ita ut cupiditas privatorum, nullo retardata freno, invaderet agros vacuos et nulli colono attributos.

U. C. 580. A. C. 172. Ariarathis filius Romæ.

turi amicitiam essent, [60] legati Ariarathis, puerum filium regis secum adducentes, Romam venerunt. quorum oratio fuit, *regem educandum filium Romam misisse, ut jam inde a puero adsuesceret moribus Romanis hominibusque. Petere, ut eum non sub hospitum modo privatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse.* Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreverunt, ut Cn. Sicinius prætor ædes instructas locaret, [61] ubi [g] filius regis comitesque ejus habitare possent. Et Thracum legatis, apud se disceptantibus, et societatem amicitiamque petentibus, et, quod petebant, datum est, et munera [62] binûm millium æris summæ in singulos missa. Hos utique populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia esset, adsumtos in societatem gaudebant. Sed ut in Asia quoque et insulis explorata omnia essent, Ti. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. adire eos Cretam et Rhodum jusserunt, simul renovare amicitiam, simul speculari, num sollicitati animi sociorum ab rege Perseo essent.

Prodigia.

XX. In suspensa civitate ad exspectationem novi belli, nocturna tempestate [63] columna rostrata in Capitolio * [h] bello Punico [i] consulis, cui collega Ser. Fulvius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res, prodigii loco habita, ad senatum relata est. Patres ad aruspices referre, et decemviros adire libros jusserunt. Decemviri, [64] lustrandum oppidum, [65] sup-

[g] *ut* Gron. [h] nota lacunæ abest: Gron. Crev. [i] — *Punico priore posita a M. Æmilio consule, cui* etc. Gron. Uncinis inclusa *priore—Æmilio* refert Crev.

60 *Legati Ariarathis, puerum filium regis secum adducentes*] Hic puer non erat genuinus regis filius, sed illi subditus ab Antiochide uxore, diu sterili: quæ postea quum filium peperisset, rem totam viro aperuit: atque ille, ne hic subdititius legitimo hæredi negotium olim facesseret, eum procul ab Cappadocia amandabat. Hæc infra narrata fusius reperientur l. XLVII. c. 14, ex Diodori l. XXXI. deprompta.

61 *Ubi*] Hic quoque peccant recentiores editi, habentque *ut* pro *ubi*, quod exstat in antiquioribus.

62 *Binûm millium æris*] Marcarum argenti Paris. 3, unciæ 1.

63 *Columna rostrata in Capitolio, bello Punico* [*priore posita a M. Æmilio*] Quinque ultimæ voces adjectæ sunt a Sigonio. Ceterum hujus columnæ rostratæ nulla alia exstat memoria. Triumphasse illos consules de Pœnis et Cosurensibus Fasti Capitolini testes sunt. Vid. supra l. XVIII. c. 41. *Rostrata* est rostris navium exornata.

64 *Lustrandum oppidum*] Sacrificium peragendum esse, in quo oppidum circuiret et ambiret victima. *Lustratio*, vel *lustrum* commune erat nomen omnium sacrificiorum, in quibus hostia circumducebatur. Si circum urbem, dicebatur peculiari nomine *amburbium*; si circum agros, *ambarvalia*; si circum exercitum, *lustri* appellationem retinebat. *Amburbium* describitur a Lucano, l. I. v. 592 et seq. *Ambarvalia* a Virgilio, l. I. Georg. v. 345 et seq. Vid. et Festum in voce *Amburbiales*, et Servium ad Eclog. III. v. 77. Ceterum hic illud notandum occurrit, quod quum sermo de Roma sit, *oppidi* nomen usurpatur. Id mirum primo adspectu videri debet iis qui norunt hanc esse pervulgatam scriptorum Romanorum consuetudinem, ut Romam *urbis κατ' ἐξοχὴν* nomine insigniant, *oppida* soleant dicere minores urbes. Sed nimirum hoc loco et aliis similibus non tota Roma *oppidi* nomine intelligenda est, sed certa quædam ejus regio: ut Parisiis duas urbis partes, alteram nominamus *la Cité*, alteram *la Ville*. Jos. Scaliger in conjectaneis ulterius rem exsequitur, et oppidi nomine designatam esse putat Romam illam quadratam, a Romulo primum conditam.

65 *Supplicationem obsecrationemque*] *Supplicatio* erat, ut facile quivis annotare potuit ex sexcentis Livii locis, quum populus templa circumibat, et, cæsis victimis, vel gratulabatur de prosperis, vel mala deprecabatur. *Obsecratio* fiebat in foro, nec videtur aliud fuisse, nisi

plicationem obsecrationemque habendam, victimis majoribus sacrificandum et in Capitolio Romæ, et in Campania ad Minervæ promontorium, renunciarunt: ludos per decem dies Jovi optimo maximo primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. Aruspices, in bonum versurum id prodigium, prolationemque finium et interitum perduellium portendi, responderunt; quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disjecisset. Accesserunt, [66] quæ cumularent religiones animis. Saturniæ, nunciatum erat, sanguine per triduum in oppido pluisse; Calatiæ asinum tripedem natum, et taurum cum quinque vaccis uno ictu fulminis exanimatos. Auximi terra pluisse. Horum quoque prodigiorum caussa res divinæ factæ, et supplicatio unum diem feriæque habitæ.

U. C. 580. A. C. 172.

XXI. Consules ad id tempus in provincias [k] non exierant, quia neque, uti de M. Popillio referrent, senatui obsequebantur, et, nihil aliud decernere prius, statutum Patribus erat. Aucta etiam invidia est Popillii literis ejus, quibus iterum cum Statiellatibus [l] Liguribus proconsul [67] pugnasse se scripsit, ac se decem [m] millia eorum occidisse. propter cujus injuriam belli ceteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum vero non absens modo Popillius, qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset, et pacatos ad rebellium incitasset, sed consules, quod non exirent in provinciam, in senatu increpiti. hoc consensu Patrum accensi M. Marcius Sermo et Q. Marcius Scylla, tribuni plebis, et consulibus multam se dicturos, nisi in provinciam exirent, denunciarunt; et rogationem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur, [68] *ut qui ex Statiellis* [n] *deditis in libertatem restitutus* [69] *ante Kalendas Sextiles primas non esset, cujus dolo malo is in servitutem venisset, ut juratus senatus decerneret, qui eam rem quæreret animadverteretque.* Ex auctoritate deinde senatus eam rogationem promulgarunt. Priusquam proficiscerentur consules, C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is, expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoque frustra triumpho, in monte Albano, quod jam in morem venerat, ut sine publica auctoritate fieret, trium-

Res in Liguria gestæ.

Rogatio de Statiellatibus.

Cicereius de Corsis triumphat in monte Albano.

[k] *provinciam* Kreyss. Bekk. [l] *Statellis* Bekk. [m] *sedecim* Ead. [n] *Statellis* Ead.

precatio quædam, quam e Rostris sacerdos publicus perageret. Vid. supra nostrum, l. IV. c. 21, et Sueton. in Claudio, c. 22.

66 * *Quæ cumularent religiones animis*] Quæ magis ac magis animos implerent religionibus, novisque iræ divinæ timoribus.

67 *Pugnasse se scripsit, ac se decem millia*] Forte *sedecim millia.* Ingrata enim auribus accidit repetitio voculæ *se* tam propinquis in locis. PERIZONIUS.

68 *Ut qui ex Statiellis . . . ut juratus senatus*] Geminationem particulæ *ut* in ejusmodi formulis jam aliquoties annotavimus, et observabit infra diligens lector, capp. 22, 28, et 30. * Sensus hujus rogationis, qui paulo impeditior videri potest, perspicuus fiet revocanti in ordinem trajecta, ex more his in formulis usitato, orationis membra. Ut juratus senatus decerneret, qui inquireret animadverteretque in eum, cujus dolo malo in servitutem venundatus esset, quicunque ex Statiellis non restitutus foret in libertatem ante Kalendas Sextiles.

69 *Ante Kalendas Sextiles primas*] Ante Kalendas Sextiles proxime secuturas. Vid. not. 59, ad l. XXIII. c. 32.

U. C. 580. A. C. 172. phavit. Rogationem Marciam de Liguribus magno consensu plebes scivit jussitque. ex eo plebiscito C. Licinius prætor consuluit senatum, quem quærere ea[m] rogatione vellet. Patres ipsum eum quærere jusserunt.

XXII. Tum demum consules in provinciam profecti sunt, [70] exercitumque a M. Popillio ceperunt[n]. Neque tamen M. Popillius reverti Romam audebat, ne caussam diceret, adverso senatu, infestiore populo, apud prætorem, qui de quæstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi ejus tribuni plebis, alterius rogationis denunciatione, obcurrerunt: ut, si non ante Idus Novembres[o] in urbem Romam introïsset, de absente eo C. Licinius statueret ac judicaret. Hoc tractus vinculo quum redisset, [71] ingenti cum invidia in senatum venit. Ibi quum laceratus jurgiis multorum esset, senatusconsultum factum est, ut, qui Ligurum post Q. Fulvium, L. Manlium consules hostes non fuissent, ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem restituendos curarent, agrumque iis trans Padum consul C. Popillius daret. Multa millia hominum hoc senatusconsulto restituta in libertatem, transductisque[p] Padum ager est adsignatus. M. Popillius rogatione Marcia bis apud C. Licinium caussam dixit: tertio prætor, gratia consulis absentis et Popilliæ familiæ precibus victus, Idibus Martiis adesse reum jussit, quo die novi magistratus inituri erant honorem; ne diceret jus, qui privatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est.

XXIII. Legati Karthaginienses eo tempore Romæ erant, et Gulussa filius Masinissæ: inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Karthaginienses querebantur, *præter agrum, de quo ante legati ab Roma,* [72] *qui in re præsenti cognoscerent, missi essent, amplius septuaginta oppida castellaque agri Karthaginiensis biennio proximo Masinissam vi atque armis possedisse. Id illi,* [73] *cui nihil pensi sit, facile esse. Karthaginienses fœdere inligatos silere. Prohiberi enim extra fines efferre arma. Quamquam sciant, in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum; illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diserte vetentur cum sociis populi Romani bellum gerere. Sed jam ultra superbiam crudelitatemque et avaritiam ejus non pati posse Karthaginienses. missos esse*[q]*, qui orarent senatum, ut trium harum rerum unam ab se inpetrari sinerent: ut vel ex*

De Masinissa Karthaginiensium querelæ in senatu.

[m] *ea* l. *ex* Gron. Crev. [n] *acceperunt* Kreyss. Bekk. [o] *Novembris* Gron. Crev. [p] *traductisque* Crev. [q] *sese* Bekk.

70 *Exercitumque a M. Popillio ceperunt*] Lege cum Gronovio *acceperunt*. Sic enim solet loqui Livius.

71 * *Ingenti cum invidia*] Magna invidia oneratus, mirum in modum omnibus invisus.

72 *Qui in re præsenti*] Adjecit Sigonius particulam *in*, quæ necessaria erat. Hæc est enim quasi solennis quædam loquendi forma, qua usus quoque est Livius bis, de his ipsis inter Masinissam et Carthaginienses controversiis agens, supra l. XL. c. 17, et l. XXXIV. c. 62.

73 * *Cui nihil pensi sit*] Qui pro arbitrio ac libidine omnia agat, nihil expendens, nullius aut legis aut juris rationem habens. Supra XXVI. 15, *Queis neque quid facerent, neque quid dicerent, quidquam unquam pensi fuisset.*

æquo apud socium populum, quid cujusque esset, disceptarent: vel permitterent Karthaginiensibus, ut adversus injusta arma pio justoque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia plus, quam veritas, apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masinissæ vellent. Modestius certe daturos eos, et scituros, quid dedissent: ipsum nullum, præterquam suæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum si nihil inpetrarent, et aliquod suum post datam a P. Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animadverterent in se. Tutam servitutem se sub dominis Romanis, quam libertatem expositam ad injurias Masinissæ, malle. Perire namque semel ipsis satius esse, quam sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc dicta lacrimantes procubuerunt; stratique humi, non sibi magis misericordiam, [74] quam regi * [r].

U. C. 580.
A. C. 172.

XXIV. Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet, aut, si prius mallet, expromeret, super qua re Romam venisset. Gulussa, *Neque sibi facile esse,* dixit, *de iis rebus agere, de quibus nihil mandati a patre haberet: neque patri facile fuisse mandare, quum Karthaginienses, nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam, indicaverint. In æde Æsculapii clandestinum eos per aliquot noctes consilium principum habuisse,* [75] *unde præterea* [s] *legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam caussam fuisse patri mittendi se Romam,* [76] *qui deprecaretur senatum, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederent, quem ob nullam aliam caussam, nisi propter constantem fidem erga populum Romanum, odissent.* His utrimque auditis, senatus, de postulatis Karthaginiensium consultus, [77] respondere ita jussit: *Gulussam placere extemplo in Numidiam proficisci, et nunciare patri, ut de iis, de quibus Karthaginienses querantur, legatos quamprimum ad senatum mittat; denuncietque Karthaginiensibus, ut ad disceptandum veniant. Si aliquid possent Masinissæ honoris caussa, et fecisse et facturos esse.* [78] *jus gratiæ non dare. Agrum, qua cujusque sit, possideri velle: nec novos statuere fines, sed veteres observari* [t], *in animo habere. Karthaginiensibus victis se et urbes, et agros concessisse; non ut in pace eriperent per injuriam, quæ jure belli non ademissent.* Ita regulus Karthaginiensesque dimissi. Munera ex instituto data utrisque, aliaque hospitalia comiter conservata.

Gulussa defendit patrem.

Senatus responsum.

XXV. Sub idem tempus Cn. Servilius Cæpio, Ap. Claudius Centho, T. Annius Luscus legati, ad res repetendas in

[r] [*invidiam concitarunt. Deinde*] ins. Crev. [s] *habuisse, unde* *** *præterea* Bekk. [t] *observare* Ead.

74 *Quam regi* [*invidiam concitarunt. Deinde*] Tres ultimas voces adjecit ex Sigonii mente Clericus.

75 *Unde præterea*] Locus mancus, a solo tamen Clerico observatus. Ea videtur mens fuisse Livii, ut Gulussam faceret dicentem, nihil patrem suum ex iis quæ acta fuerint in illo consilio scisse, præterquam legatos Romam mitti. Verba assequi non possumus sine libris.

76 *Qui deprecaretur senatum*] Sic jussit legi Sigonius pro *deprecarentur*.

77 *Respondere*] Vel lege *responderi*, vel adde *prætorem*.

78 * *Jus gratiæ non dare*] Se jus non violare in gratiam personarum; se ex jure, non ex gratia, statuere ac judicare.

U. C. 580. A. C. 172. Legati ad res repetendas in Macedoniam missi redeunt.

Macedoniam renunciandamque amicitiam [79] regi missi, redierunt: qui jam sua sponte infestum Persi senatum insuper accenderunt, relatis ordine, quæ vidissent, quæque audissent. *Vidisse se per omnes urbes Macedonum summa vi parari bellum. Quum ad regem pervenissent, per multos dies conveniendi ejus potestatem non factam: postremo, quum desperato jam conloquio profecti essent, tum demum se ex itinere revocatos, et ad eum introductos esse. Suæ orationis summam fuisse; fœdus, cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renovatum: in quo diserte prohiberi eum, extra fines arma efferre; prohiberi, socios populi Romani lacessere bello. Exposita deinde ab se ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenem vera omnia et comperta referentem audissent. Samothracæ* [t] *præterea per multos dies occultum consilium cum legationibus civitatium Asiæ regem habuisse. Pro his injuriis satisfieri, senatum æquum censere, reddique sibi res sociisque suis, quas contra jus fœderis habeat. Regem ad ea primo accensum ira inclementer locutum, avaritiam superbiamque Romanis objicientem frequenter: quod alii super alios legati venirent speculari* [u] *dicta factaque sua, quod se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere æquum censerent. Postremo, multum ac diu vociferatum, reverti postero die jussisse. scriptum se responsum dare velle. Tum ita sibi scriptum traditum esse: Fœdus, cum patre ictum, ad se nihil pertinere. Id se renovari, non quia probaret, sed quia in nova possessione regni patienda omnia essent, passum. Si novum fœdus* [x] *secum facere vellent, convenire prius de conditionibus debere: et, si in animum inducerent, ut ex æquo fœdus fieret, et se visurum, quid sibi faciundum esset, et illos credere reipublicæ consulturos. Atque ita se proripuisse, et submoveri e regia omnes cœptos. Tum se amicitiam et societatem renunciasse. qua voce eum accensum restitisse, atque voce clara denunciasse sibi, ut triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos: nec sibi,* [80] *aut venientibus, aut manentibus, quidquam hospitaliter aut benigne factum.* Thessali deinde Ætolique legati auditi. Senatui, ut scirent quam primum, quibus ducibus usura respublica esset, literas mitti consulibus placuit, ut, uter eorum [81] posset, Romam ad magistratus creandos veniret.

XXVI. Nihil magnopere, quod memorari adtineat, rei publicæ eo anno consules gesserant. magis e republica visum erat, comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Quum Macedonicum bellum exspectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi, fines

Gentius ab Issensibus Romæ insimulatur.

t *Samothraciæ* Gron. Crev. u *speculatum* Kreyss. Bekk.
x *Novum fœdus si* Eæd.

79 *Regi*] Olim *regis*. Emendavit Sigonius.

80 *Aut venientibus, aut manentibus*] Hanc lectionem induxit Sigonius Florebello obsecutus. Vetus codex habuit, *aut venientibus, aut moventibus*.

81 *Posset*] Hoc a Gronovio est. Prius *esset*.

suos secundo populatum, simul nunciantes, *uno animo vivere Macedonum atque Illyriorum regem: communi consilio parare Romanis bellum: et specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, Perse*[y] *auctore missos, ut, quid ageretur, scirent.* Illyrii vocati in senatum. qui quum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent; quæsitum, ecquid ita non adissent magistratum, ut ex instituto loca, lautia, acciperent? sciretur denique venisse eos, et super qua re venissent? Hæsitantibus in responso, ut curia excederent, dictum. Responsum tamquam legatis, [82] ut qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos censuerunt, qui nunciarent, [83] *qui*[z] *socii quererentur apud senatum, exustum a rege agrum. non æquum eum facere, qui ab sociis suis non abstineret injuriam.* In hanc legationem, missi, A. Terentius Varro, C. Plætorius, C. Cicereius. Ex Asia, qui circa socios reges missi erant, legati redierunt[a], qui renunciarunt, [84] *Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese convenisse. Omnes sollicitatos legationibus Persei, sed egregie in fide permanere, pollicitosque omnia, quæ populus Romanus imperasset, præstaturos. et civitates socias adisse: ceteras satis fidas; solos Rhodios fluctuantes et imbutos Persei consiliis invenisse.* Venerant Rhodii legati ad purganda ea, quæ vulgo jactari de civitate sciebant: ceterum senatum iis dari, quum novi consules magistratum inissent, placuit.

U. C. 580. A. C. 172.

Legati ex Asia reduces.

XXVII. Belli adparatum non differendum censuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, ut ex veteribus quinqueremibus, in navalibus Romæ subductis, quæ possent usui esse, reficeret, pararetque naves quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, ut eas, quæ in Sicilia naves essent, reficeret atque expediret, ut Brundisium primo quoque tempore mitti possent. Socios navales libertini ordinis in viginti et quinque naves ex civibus Romanis C. Licinius prætor scribere jussus: in quinque et viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem prætor peditum octo millia, quadringentos equites a sociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat, deligitur: [85] Cn. Sicinius prætor qui[b] exercitum paratum ad trajiciendum haberet, C. Popillio consuli ex auctoritate senatus C. Licinius prætor scribit, ut

Adparatus in Persea.

[y] *Perseo* Crev. [z] *quod* Crev. Bekk. [a] *redierunt legati* Kreyss. Bekk.
[b] *quo* Crev. Bekk. *ut* Kreyss.

82 *Ut qui adire senatum*] Mallemus *iis qui.* *non cessavi neque cesso.*

83 *Quod socii quererentur*] Hic bene correxit Gronovius veterem lectionem, *qui socii. Quod* intelligi debet, *quantum attineret ad id quod:* ut apud Cicer. ep. 5, l. III. ad Quintum, *Quod quæris, quid de illis libris egerim, quos, quum essem in Cumano, scribere institui,*

84 *Eumenem in ea*] In Asia.

85 *Cn. Sicinius prætor quo exercitum*] Ut Cn. Sicinius prætor paratum exercitum haberet, etc. Male antea legebatur, *qui exercitum.* Gronovius mutavit.

U. C. 580. A. C. 172. et legionem secundam, quæ maxime veterana in Liguribus erat, [86] et socios [c] Latini nominis quatuor millia peditum, ducentos equites Idibus Februarii [d] Brundisii adesse juberet. Hac classe et hoc exercitu Cn. Sicinius provinciam Macedoniam obtinere, donec successor veniret, jussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia, quæ senatus censuit, inpigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex navalibus deductæ: qui deduceret eas Brundisium, L. Porcius Licinus præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentum classi exercituique coëmendum in Apuliam Calabriamque tres legati missi, Sex. Digitius, T. Juventius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius prætor, paludatus ex urbe profectus, Brundisium venit.

XXVIII. Exitu prope anni C. Popillius consul Romam rediit aliquanto serius, quam senatus censuerat: [87] cui primo quoque tempore magistratus creari [e], quum tantum bellum inmineret, jussum erat [f]. Itaque non secundis auribus Patrum auditus est consul, quum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret. subclamationes frequentes erant, interrogationesque, cur scelere fratris obpressos Ligures in libertatem non restituisset? Comitia. Comitia consularia, in quam edicta erant diem, ante diem duodecimum Kalendas Martias sunt habita. Creati consules, P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Villius Annalis. His prætoribus provinciæ decretæ: duæ jure Romæ dicendo, Hispania, et Sicilia, et Sardinia: ut uni sors integra esset, quo senatus censuisset. Consulibus designatis imperavit senatus, ut, qua Vota a Pop. suscepta. die magistratum inissent, hostiis majoribus rite mactatis, precarentur, ut, quod bellum populus Romanus in animo haberet gerere, ut id prosperum eveniret. Eodem die [88] decrevit senatus, [g] C. Popillius consul ludos per dies decem Jovi optimo maximo voveret, donaque circa omnia pulvinaria dari, si respublica decem annos in eodem statu fuisset. Ita ut censuerant, in Capitolio vovit consul ludos fieri, donariaque dari, quanta ex pecunia decresset senatus, quum centum et quin-

[c] *sociûm* Gron. [d] *Februariis* Bekk. [e] *creare* Gron. Crev.
[f] *immineret reipublicæ, visum erat* Kreyss. *immineret, e re publica visum erat* Bekk.
[g] ins. *ut* Crev.

86 *Et socios Latini nominis quatuor millia peditum*] Hæc est vetus lectio. Gronovius legi jussit *sociûm*. Sed nihil videtur mutatione opus esse. Hoc membrum, *quatuor millia peditum*, intelligi debet per appositionem junctum primo illi, *socios Latini nominis*. Similia exempla superius jam observata sunt.

87 *Cui . . . jussum erat*] Vix nobis persuademus sic locutos esse aurei illius ævi scriptores. Lege *quem . . . jussum erat*, vel *qui jussus erat*. Vide tamen Sanctii Minervam, l. II. c. 4, et ibi Perizonium, qui ambo probare nituntur Latine dici *jubeo tibi*. Ceterum, quia pronomen *cui* longius abest a nomine *consul*, interjecta etiam mentione *senatus*, magis placeret illud pronomen referri ad senatum, et legi: *cui primo quoque tempore magistratus creari . . . visum erat*.

88 *Decrevit senatus, ut C. Popillius*] Adjecimus voculam *ut* ex vetustis editionibus.

quaginta non minus adessent. præeunte verba Lepido pontifice maximo, id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L. Æmilius Papus decemvir sacrorum, et Q. Fulvius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœda morte periit. Ex duobus filiis ejus, qui tum in Illyrico militabant, nunciatum alterum decessisse, alterum gravi et periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus metusque: mane ingressi cubiculum servi laqueo dependentem invenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui: vulgo Junonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Subfectus in Æmilii locum decemvir M. Valerius Messalla: in Fulvii [89] pontifex Cn. Domitius Ahenobarbus, oppido adolescens sacerdos [h] lectus.

U. C. 580. A. C. 172.

Fulvius laqueo gulam sibi frangit.

XXIX. P. Licinio, C. Cassio consulibus, non urbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges civitatesque, quæ in Europa, quæque in Asia erant, converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem quum vetus odium stimulabat, tum recens ira, quod scelere ejus prope ut victima mactatus Delphis esset. Prusias, Bithyniæ rex, statuerat abstinere armis, eventumque exspectare. nam neque pro Romanis se æquum censere [i] adversus fratrem uxoris arma ferre; et apud Persea victorem veniam per sororem inpetrabilem fore. Ariarathes, Cappadocum rex, præterquam quod Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, [90] ex quo est junctus Eumeni adfinitate, in omnia belli pacisque se consociaverat consilia. Antiochus inminebat quidem Ægypti regno, et [91] pueritiam regis, et inertiam tutorum spernens; et ambigendo de Cœle Syria [k] caussam belli se habiturum existimabat, gesturumque sine ullo inpedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum: tamen omnia et per suos legatos senatui, et ipse legatis eorum eximie pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrii erat. tutores et bellum adversus Antiochum parabant, quo vindicarent [92] Cœlen Syriam [l], et Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masinissa et frumento juvabat Romanos, et auxilia cum elephantis Misagenemque filium mittere ad bellum parabat. consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat: si penes Romanos victoria esset, suas quoque

U. C. 581. A. C. 171. P. Licinio, C. Cassio Coss.

Exponitur quis esset regum animus erga Romanos et Persea.

[h] add. *est* Kreyss. Bekk.
[i] *neque Romanos posse æquum censere* Eæd.
[k] *Cœlesyria* Gron. Crev.
[l] *Cœlesyriam* Gron. *Cœlensyriam* Crev.

89 *Pontifex . . . oppido adolescens sacerdos*] Manifestum est vacare τὸ *sacerdos*, ac proinde delendum esse.

90 *Ex quo est junctus Eumeni affinitate*] Eumenes uxorem duxerat Ariarathis filiam, ut colligitur ex l. XXXVIII. c. 39, supra. Ei nomen fuisse *Stratonicen* docet Plutarchus in lib. de Frat. Amore. Ceterum mallemus *ex quo erat junctus*.

91 *Pueritiam regis*] Is erat Ptolemæus Philometor, filius Ptolemæi Epiphanis, de quo mentio facta est l. XXXI. c. 2, et alibi sæpius.

92 *Cœlensyriam*] Sic edendum censuit Gronovius, quum in scripto legatur *Cœlemsyriam*. *Græce* κοίλην Συρίαν. Vulgati *Cœlesyriam*.

U. C. 581. A. C. 171. in eodem statu mansuras res[l], neque ultra quidquam movendum: non enim passuros Romanos, vim Karthaginiensibus adferri. Si fractæ essent opes Romanorum, quæ tum protegerent Karthaginienses, suam omnem Africam fore. Gentius, rex Illyriorum, fecerat potius, cur suspectus esset Romanis, quam satis statuerat, utram foveret partem; inpetuque magis, quam consilio, his aut illis se adjuncturus videbatur. Cotys Thrax, Odrysarum rex, evidenter Macedonum partis erat.

Quis liberarum civitatium.

XXX. Hæc sententia regibus quum esset de bello, in liberis gentibus populisque [93] plebs ubique[m] omnis ferme, ut solet, [94] deterioribus erat ob regem[n] Macedonasque inclinata; principum diversa cerneres studia. pars ita in Romanos effusi erant, ut auctoritatem inmodico favore conrumperent: pauci ex iis justitia imperii Romani capti; plures ita, si præcipuam operam navassent, potentes sese in civitatibus suis futuros rati. pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alienum et desperatio rerum suarum, eodem manente statu, præcipites ad novanda omnia agebat; quosdam ventosum ingenium, quia [95] Perseus magis auræ popularis erat. tertia pars, optima eadem et prudentissima, si utique optio domini potioris daretur, sub Romanis, quam sub rege, malebat esse. [96] si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorem altera obpressa fieri; sed, inlibatis potius viribus utriusque partis, [97] pacem ex eo[o] manere. ita inter utrosque optimam conditionem civitatium fore; protegente altero semper inopem ab alterius injuria. Hæc sentientes, certamina fautorum utriusque partis taciti ex tuto spectabant. [98] Con-

[l] add. *esse* Kreyss. Bekk. [m] *utique* Gron. Crev. [n] *ferme*, [*] *ut solet, deterioribus, erat ad regem* Kreyss. *ferme, ut solet, deterioribus, erat ad regem* Bekk. [o] *ex æquo* Bekk.

93 *Plebs utique omnis*] Quædam editiones habent *ubique*. Sed melius videtur τὸ *utique*. *Plebs utique omnis*, id est, plebs quidem certe omnis: ut opponatur principibus, de quibus mox agetur.

94 *Deterioribus erat ob regem . . . inclinata*] Minime dubium esse potest, quin mendum sit in vocula *ob*, atque ejus loco legendum sit *ad*. Superest major difficultas, de voce *deterioribus* quid statuendum sit. Gronovius putat intelligi *studiis*, quæ vox reperitur in sequente membro: *principum diversa cerneres studia*. Sed, ut nihil dicamus de asperitate trajectionis, aliquid certe pingue et redundans redoleret hæc oratio, *deterioribus studiis erat ad regem inclinata*. Nobis verisimilius videtur excidisse hic verbum aliquod, quale esset *favens: plebs . . . ut solet, deterioribus* favens, *erat ad regem . . . inclinata*. Id suadet locus plane geminus, c. 63, infra: *pravo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur, deteriori atque infirmiori favendi*.

95 *Perseus magis auræ popularis erat*] Horum verborum duplex potest esse sensus: nempe, Perseus se magis dabat auræ populari, magis captabat favorem multitudinis: vel, Perseus gratior erat in vulgus. Quemadmodum utraque res natura conjuncta est, ita et utramque hic interpretationem jungas licet.

96 *Si liberum inde*] Displicet τὸ *inde*. Mallemus *sibi*.

97 *Pacem ex eo manere*] Placet Gronovii conjectura, *ex æquo*.

98 *Consules . . . quum . . . immolassent, inde . . . . ominati*] Viderentur hæc omnia structa elegantius, et aptius inter se cohærentia, si hunc in modum ordinarentur: *Consules . . . . quum circa omnia fana . . . majoribus hostiis immolassent, aruspices ita responderunt*, si quid rei novæ inciperetur, id maturandum esse: victoriam, triumphum, prorogationem (*seu potius*, propagationem) imperii portendi. *Inde preces suas acceptas ab diis immortalibus ominati* (consules) *senatui rite sacrificatum, pre-*

sules, quo die magistratum inierunt, ex senatusconsulto quum circa omnia fana, in quibus lectisternium majorem partem anni esse solet, majoribus hostiis inmolassent, inde preces suas acceptas ab Diis inmortalibus ominati, senatui, rite sacrificatum, precationemque de bello factam, renunciarunt. Aruspices ita responderunt, *si quid rei novæ inciperetur, id maturandum esse. victoriam, triumphum,* [99] *prorogationem* [p] *imperii portendi.* Patres, *quod faustum felixque populo Romano esset, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum consules,* jusserunt, *ut, quod Perseus, Philippi filius, Macedonum rex, adversus fœdus cum patre Philippo ictum, et secum post mortem ejus renovatum, sociis populi Romani arma intulisset, agros vastasset, urbesque occupasset; quodque belli parandi adversus populum Romanum consilia inisset* [q], *arma, milites, classem ejus rei caussa comparasset; ut, nisi de iis rebus satisfecisset, bellum cum eo iniretur.* Hæc rogatio ad populum lata est.

U. C. 581. A. C. 171.

S. C. de bello in Persea.

XXXI. Senatusconsultum inde factum est, *Ut consules inter se provincias Italiam et Macedoniam compararent, sortirenturve. Cui Macedonia obvenisset, ut is regem Persea, quique ejus sectam secuti essent, nisi populo Romano satisfecissent, bello persequeretur.* Legiones quatuor novas scribi placuit, binas singulis consulibus. [1] Id præcipue [r] provinciæ Macedoniæ datum, quod, quum alterius consulis legionibus [2] quina millia et duceni equites [s] ex vetere instituto darentur in singulas legiones, in Macedoniam sena millia peditum scribi jussa; equites treceni æqualiter in singulas legiones. et in sociali exercitu consuli alteri auctus numerus: sexdecim millia peditum, octingentos equites (præter eos, quos Cn. Sicinius duxisset, sexcentos equites) in Macedoniam trajiceret. Italiæ satis visa duodecim millia sociorum peditum, sexcenti equites. Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ, ut centuriones militesque veteres scriberet, quos vellet, consul usque ad quinquaginta annos. In tribunis militum novatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod consules ex senatusconsulto ad populum tulerunt, ne tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed consulum prætorumque in iis faciendis judicium arbitriumque esset. Inter

Exercitus.

Legiones Macedonicæ auctiores.

Tribuni Mil. a Coss. lecti.

p *propagationem* Kreyss. Bekk. q *iniisset* Gron. Crev. r *præcipui* Bekk. s *pedites* Kreyss. Bekk.

cationemque de bello factam renunciarunt. Patres, quod faustum, etc.

99 *Prorogationem imperii*] *Prorogatio imperii* non dicitur, ut recte observat Perizonius, Animadv. Histor. c. 6, nisi quum iis qui cum imperio in provinciam missi sunt, finito imperii dati anno, jus imperii in longius tempus extenditur. Itaque ille existimat hic legendum, *propagationem imperii.*

1 *Id præcipue .... datum*] Mallemus *id præcipui.* Sic infra: *Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ.*

2 *Quina millia et duceni equites*] Lege sine ulla dubitatione cum Perizonio, *quina millia et duceni pedites.* Hoc enim erat vetus institutum: hic velut solennis illis temporibus peditum numerus in legione. Vid. not. 60, ad l. XLI. c. 14. Invicte probant hanc emendationem ea quæ sequuntur de equitibus: *equites treceni æqualiter in singulas legiones scribi jussi:* id est, de equitum numero nullum fuit discrimen inter legiones Macedonicas et eas quæ in Italia manere debebant: æqualiter in omnes treceni equites scripti.

U. C. 581. A. C. 171. Prætorum provinciæ.

prætores ita partita imperia. prætorem, cujus sors fuisset, ut iret, quo senatus censuisset, Brundisium ad classem ire placuit; utque ibi recognosceret[q] socios navales, dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret[r] ex libertinis, et daret[s] operam, ut duæ partes civium Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibusque ut ex Sicilia Sardiniaque subveherentur, prætoribus, qui eas provincias sortiti essent, mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardisque imperarent, utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpicius Galba urbanam jurisdictionem, L. Villius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quo senatus censuisset, sors evenit[t].

XXXII. Inter consules magis cavillatio, quam magna contentio, de provincia fuit. Cassius, [3] *sine sorte se Macedoniam obpugnaturum*[u], dicebat, *nec posse collegam, salvo jurejurando, secum sortiri.* [4] *Prætorem eum, ne in provinciam iret, in concione jurasse, se stato loco statisque diebus sacrificia habere, quæ, absente se, recte fieri non possent: quæ non magis consule, quam prætore, absente recte fieri possent.* [5] *Si senatus, non*[x] *quid vellet in consulatu potius, quam quid in prætura juraverit P. Licinius, animadvertendum esse censeat, se tamen futurum in senatus potestate.* Consulti Patres, cui consulatum populus Romanus non negasset, ab se provinciam negari, superbum rati, sortiri consules jusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obvenit. Legiones inde sortiti sunt. prima et tertia in Macedoniam trajicerentur, secunda et quarta ut in Italia remanerent. Delectus consules multo intentiorem, quam alias, curam habebant. Licinius veteres quoque scribebat milites centurionesque: et multi voluntate nomina dabant, quia locupletes videbant, qui priore Macedonico bello, aut adversus Antiochum in Asia, stipendia fecerant. Quum tribuni militum [6] centuriones, sed primum quemque, citarent, tres et viginti centuriones, qui primos pilos duxerant, citati tribunos plebis adpellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior et M. Claudius Marcellus, ad consules rejiciebant: [7] *Eorum cog-*

Sortiuntur Coss.

Delectus intentior cura.

23 centuriones citati a tribunis mil. adpellant tribunos pl.

[q] *atque ibi recognoscere* Bekk. [r] *legere* Ead. [s] *dare* Ead.
[t] *obvenit* Kreyss. Bekk. [u] *optaturum* Crev. Kreyss. Bekk.
[x] *si senatus* [*non*] *quid* Bekk.

3 *Sine sorte se Macedoniam optaturum*] Mendosa erat vetus scriptura, *oppugnaturum*. Rubenius substituit *optaturum*, probabili conjectura. Itaque id in contextum admisimus, ut et Clericus fecerat.

4 *Prætorem eum, ne in provinciam iret*] Hoc memoravit Livius supra, XLI. 15.

5 *Si senatus, non quid vellet*] Dele cum Gronovio particulam negantem, quæ sensum perturbat. Hæc enim mens est Cassii, ut dicat, si senatus jubeat secum sortiri Licinium, et ei gratificans, attendat potius quid velit in consulatu, quam quid juraverit in prætura, se quamvis parum id æquum sibi videatur, tamen senatui obtemperaturum.

6 *Centuriones, sed primum quemque*] Vocula *sed* omnino hic supervacua est; ac videtur nobis prodere aliquod hoc loco mendum. Libenter legeremus: *Centuriones, vetustissimum quemque.*

7 * *Eorum cognitionem esse debere*] De postulatis centurionum cognoscere et statuere debere eos quibus . . .

nitionem esse debere, quibus delectus, quibusque bellum mandatum esset. ceteri, *cognituros se, de quo adpellati essent,* aiebant; *et, si injuria fieret, auxilium civibus laturos.* U. C. 581. A. C. 171.

XXXIII. Ad subsellia tribunorum res agebatur. eo M. Popillius consularis, advocatus, centuriones, et consul venerunt. Consule[y] inde postulanti, ut in concione ea res ageretur, populus in concionem advocatus. Pro centurionibus M. Popillius, qui biennio ante consul fuerat, ita verba fecit: *Militares homines et* [8] *stipendia justa, et corpora, et ætate, et assiduis laboribus, confecta habere: nihil recusare tamen, quo minus operam* [9] *reipublicæ dent. id tantum deprecari, ne inferiores iis ordines, quam quos, quum militassent, habuissent, adtribuerentur.* P. Licinius consul [10] senatusconsulta[z] recitari jussit: primum, quod bellum senatus Perseo jussisset: deinde, quod [11] veteres centuriones quam plurimum ad id bellum scribi censuisset, nec ulli, qui non major annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, *ne novo bello, tam propinquo Italiæ, adversus regem potentissimum, aut tribunos militum, delectum habentes, impedirent; aut prohiberent consulem, quem cuique ordinem adsignari e republica esset, eum adsignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatum rejicerent.*

XXXIV. Postquam consul, quæ voluerat, dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero, qui tribunos plebis adpellaverant, a consule et ab tribunis petiit, ut sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur. *Sp. Ligustinus tribus Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi jugerum agri reliquit et parvum tugurium, in quo natus educatusque sum: hodieque ibi habito.* [12] *Quum primum in ætatem veni, pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil adtulit, præter libertatem pudicitiamque, et cum his fœcunditatem, quanta vel in diti domo satis esset. Sex filii nobis, duæ filiæ sunt: utræque jam nuptæ. Filii quatuor togas viriles habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus, P. Sulpicio, C. Aurelio consulibus. In eo exercitu, qui in Macedoniam*

Sp. Ligustini oratio ad populum.

y *Consuli* Gron. Crev.

z *senatusconsultum* Eæd.

8 * *Stipendia justa*] Justum ac legitimum stipendiorum numerum.

9 *Reipublicæ*] Hoc debetur Sigonio, quum prius legeretur *populo Romano.* Nempe ille putat trajectione litterarum peccatum esse a librariis, qui scripserint *P. R.* pro *R. P.*

10 *Senatusconsultum recitari jussit: primum, quod bellum senatus . . . deinde, quod*] Hæc si integra sunt, sic videntur exponenda: *senatusconsultum recitari jussit,* cujus hoc erat *primum* caput, *quod bellum senatus Perseo jussisset:* alterum *deinde* illud, *quod,* etc. Sed magis placeret: *Senatusconsulta recitari jussit: primum, quo senatus bellum Perseo jussisset: deinde, quo . . . censuisset.* Deinde etiam mallemus *bellum cum Perseo:* quia ita locutus est Livius, l. XXXI. c. 8, et l. XXXVI. c. 2. Denique nobis suspectum est verbum *jussisset:* quia *jubere* populi est, senatus *decernere, censere.* Infra, c. 36, *quum jam bellum regi eorum . . . et senatus decresset, et populus jussisset.*

11 *Veteres centuriones quam plurimum*] Lege cum Gronovio, *quam plurimos.*

12 *Quum primum in ætatem veni*] De eo dicitur qui adolevit juvenisque est: quod adolescentia et pubertas *prima ætas* videatur esse, perinde quasi in ætatibus pueritia non sit habenda. Hinc *ab ineunte ætate* est a principio adolescentiæ. TURNEBUS.

U. C. 581. A. C. 171. *est transportatus, biennium miles gregarius fui adversus Philippum regem: tertio anno virtutis caussa* [13] *mihi T. Quinctius Flamininus decumum ordinem hastatum adsignavit. Devicto Philippo Macedonibusque, quum in Italiam* [14] *portati* [a] *ac dimissi essemus, continuo miles voluntarius cum M. Porcio consule in Hispaniam sum profectus. Neminem omnium imperatorum, qui vivant, acriorem virtutis spectatorem ac judicem fuisse sciunt, qui et illum et alios duces longa militia experti sunt. hic me imperator dignum judicavit, cui* [15] *primum hastatum prioris centuriæ adsignaret. Tertio iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui adversus Ætolos et Antiochum regem est missus.* [16] *a M'. Acilio* [17] *mihi primus princeps prioris centuriæ est adsignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Ætolis, reportati sumus in Italiam:* [18] *et deinceps bis, quæ annua merebant legiones, stipendia feci. Bis deinde in Hispania militavi, semel Q. Fulvio Flacco, iterum Ti. Sempronio Graccho prætore. A Flacco inter ceteros, quos virtutis caussa secum ex provincia ad triumphum deducebat, deductus sum. a Ti. Graccho rogatus, in provinciam ii. Quater intra paucos annos primum pilum duxi: quater et tricies virtutis caussa donatus ab imperatoribus sum: sex civicas coronas accepi. viginti duo stipendia annua in exercitu emerita habeo, et major annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, necdum ætas vacationem daret, tamen, quum quatuor milites pro me uno vobis dare, P. Licini, possem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro caussa mea dicta accipiatis velim: ipse me, quoad quisquam, qui exercitus scribit, idoneum militem judicabit, numquam sum excusaturus.* [19] *Ordinem* [b] *quo me dignum judicent tribuni militum, ipsorum est potestatis: ne quis me virtute in exercitu præstet, dabo operam;* [20] *ut semper ita fecisse me et imperatores mei, et, qui una stipendia fecerunt, testes sunt. Vos quoque æquum est, commilitones, etsi adpellationis vobis usurpatis jus, quum*

[a] *reportati* Kreyss. Bekk. [b] *ordine* Eæd.

13 *Mihi ... decumum ordinem Hastatum assignavit*] Me jussit esse centurionem decimi ordinis Hastatorum.

14 [a] *Portati*] Lege *reportati*, ut infra in hac ipsa oratione.

15 *Primum Hastatum prioris centuriæ*] Hastatorum, Principum, et Triariorum corpora in decem singula manipulos distributa erant: unusquisque manipulus in duos ordines, vel duas centurias. Dicit igitur Ligustinus se factum esse centurionem prioris centuriæ in primo Hastatorum manipulo.

16 *A M'. Acilio*] Sic recte Sigonius. Ante *a M. Cœlio.*

17 *Mihi primus Princeps prioris centuriæ est assignatus*] Factus sum centurio prioris centuriæ in primo manipulo Principum. De his gradibus Romanæ militiæ vide fusius disserentem Lipsium l. II. de Mil. Rom. Dial. 8.

18 *Et deinceps bis, quæ annua*] Nullus nobis sensus videtur ex his verbis erui posse, de quibus tamen interpretes plerique siluerunt. Solus, quem viderimus, Dujatius interpretationem afferre conatus est, sed parum felicem. Existimat enim Ligustinum dicere, se pro sedecim annis militiæ, quos leges expleri juberent, duos ac triginta implevisse. At primo non sedecim, sed viginti annua stipendia merere debebant Romani pedites: qua de re vid. Lips. l. I. de Mil. Rom. Dial. 2. Deinde Ligustinus ipse infra dicit se *duo* tantum *et viginti stipendia annua emerita* habere, non duo et triginta. Nos nihil habemus plane, quod de hoc loco dicere possimus.

19 *Ordinem quo me dignum judicent ... ipsorum est potestatis*] Supple, definire, statuere. Legit Gronovius *ordine quo.*

20 *Ut semper ita fecisse me*] Redundat plane vocula *ita.*

adolescentes nihil adversus magistratuum senatusque auctoritatem usquam feceritis, nunc quoque in potestate senatus ac consulum esse, et omnia honesta loca ducere, quibus rempublicam defensuri sitis. U. C. 581. A. C. 171.

XXXV. Hæc ubi dixit, conlaudatum multis verbis consul ex concione in senatum duxit. Ibi quoque ei ex auctoritate senatus gratiæ actæ, tribunique militares in legione prima primum pilum virtutis caussa ei adsignarunt. ceteri centuriones, omissa adpellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturius in provincias magistratus proficiscerentur, Latinæ Kalendis Juniis fuere: eoque sollemni perfecto, C. Lucretius prætor, omnibus, quæ ad classem opus erant, præmissis, Brundisium est profectus. Præter eos exercitus, quos consules comparabant, C. Sulpicio Galbæ prætori negotium datum, ut quatuor legiones scriberet urbanas justo numero peditum equitumque; [21] iisque quatuor tribunos militum ex senatu legeret, qui præessent: sociis Latini nominis imperaret quindecim millia peditum, mille et ducentos equites. Is exercitus uti paratus esset, quo senatus censuisset. P. Licinio consuli ad exercitum civilem socialemque petenti addita auxilia, Ligurum [22] duo millia, Cretenses sagittarii, (incertus numerus, [23] quantum rogati auxilia [c] Cretenses misissent) Numidæ item equites elephantique. In eam rem legati ad Masinissam Karthaginiensesque missi, L. Postumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Postumium Albinum, [24] C. Decimium, A. Licinium Nervam.

Parent centuriones Cos.

XXXVI. Per idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. eos [25] in oppidum intromitti non placuit, quum jam bellum regi eorum et Macedonibus et senatus decresset, et populus jussisset. [26] In ædem Bellonæ in senatum introducti ita verba fecerunt: *Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si inpetrari a senatu posset, ut ii revocentur, regem de injuriis, si quas sociis factas quererentur, arbitratu senatus satisfacturum esse.* Sp. Carvilius, ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. is Perrhæbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot urbes captas, cetera, quæ aut ageret, aut pararet rex, quum argueret,

Legati a Perseo.

[c] *auxilia* del. Crev.

21 *Iisque quatuor tribunos militum ex senatu legeret, qui præessent*] Hoc notandum. Nam ex more solito tribuni alternis imperitabant, ut observatum est ad l. XL. c. 41. Sed his, qui ex senatu leguntur, datur nimirum ob ampliorem dignitatis gradum extraordinaria potestas. Nisi forte mendum est in numero, legendumque *quatuor et viginti tribunos.* * Sex enim tribuni creabantur in singulas legiones.

22 *Duo millia*] Olim legebatur insulse *mille millia.* Correxit Sigonius. Error nempe natus erat ex numerorum notis *MM.*

23 *Quantum rogati Cretenses misissent*] Vulgo *rogati auxilia.* Expunxit superfluam vocem Gronovio auctore Clericus.

24 *C. Decimium*] C. Decimius infra XLIII. 11, fit prætor. Inde sumpsit hoc nomen Sigonius, quum prius hic legeretur *C. Decium.*

25 *In oppidum*] Vid. not. 64 ad c. 20 supra.

26 *In ædem Bellonæ*] Scribit Gronovius *in æde:* et sane sic solet Livius.

U. C. 581. A. C. 171. respondere ad ea legati jussi. Postquam hæsitabant, negantes sibi ultra quidquam mandatum esse, jussi renunciare regi, *Consulem P. Licinium brevi cum exercitu futurum in Macedonia esse. ad eum, si satisfacere in animo esset, mitteret legatos. Romam quod præterea mitteret, non esse:* [27] *neminem eorum per Italiam ire liciturum.* Ita dimissis, P. Licinio consuli mandatum, intra undecimum diem juberet eos Italia excedere, et Sp. Carvilium mitteret, qui, donec navem conscendissent, custodiret. Hæc Romæ acta, nondum profectis in provinciam consulibus. Jam Cn. Sicinius, qui, priusquam magistratu abiret, Brundisium ad classem et ad exercitum præmissus erat, trajectis in Epirum quinque millibus peditum, trecentis equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum ad occupanda Dassaretiorum et Illyriorum castella, ipsis arcessentibus præsidia, ut tutiores a finitimorum inpetu Macedonum essent, misit.

XXXVII. Paucis post diebus Q. Marcius, A. Atilius, et P. et Ser. Cornelii Lentuli, et L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum advexerunt: ibi inter se et regiones, quas obirent, et milites diviserunt. Decimius missus est ad Gentium, regem Illyriorum, quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare, aut etiam ad belli societatem perlicere [d] jussus. Lentuli in Cephalleniam missi, ut in Peloponnesum trajicerent, oramque maris, in occidentem versi, ante hiemem circumirent. Marcio et Atilio Epirus, Ætolia, et Thessalia circumeundæ adsignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam adspicere jussi; tum in Peloponnesum trajicere. ibi congressuros se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur a Corcyra, literæ a Perseo adlatæ sunt, quibus quærebat, quæ caussa Romanis aut in Græciam trajiciendi copias, aut urbes occupandi, esset? Cui rescribi nihil [e] placuit; nuncio ipsius, qui literas adtulerat, dici, *præsidii caussa ipsarum urbium Romanos facere.* Lentuli, circumeuntes Peloponnesi oppida, quum sine discrimine omnes civitates adhortarentur, ut, quo animo, qua fide adjuvissent Romanos, Philippi primum, deinde Antiochi bello, eodem adversus Persea juvarent, fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus, eodem se loco esse, (qui omnia a principiis Macedonici belli præstitissent Romanis, et Macedonum Philippi bello hostes fuissent) quo Messenii atque Elii, qui pro Antiocho hoste arma adversus populum

Legati in Græciam, et in Illyricum.

Achæorum querela.

[d] *pellicere* Crev. [e] *non* Kreyss. Bekk.

27 *Neminem eorum per Italiam ire liciturum*] Fore ut neminem eorum liceat ire per Italiam. Hoc sine causa suspectum fuit Gronovio. *Liciturum* est vox proba, qua usus est Livius supra l. XXXII. c. 21, ut observat Jac. Gronovius: usus est et Cicero l. II. ad Att. Ep. l. Nec necesse est mutare *neminem* in *nemini.* Tam enim dicitur *licet me hoc facere,* quam *licet mihi.* Vid. Novam Method. linguæ Latinæ.

Romanum tulissent; ac, nuper in Achaïcum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Achæis tradi quererentur. U. C. 581. A. C. 171.

XXXVIII. Marcius et Atilius [28] ad Gitanas, Epiri oppidum decem millia ab [f] mari, quum adscenderent [g], concilio Epirotarum habito, cum magno omnium adsensu auditi sunt: et quadringentos juventutis eorum in Orestas, ut præsidio essent [29] liberatis ab se Macedonibus, miserunt. Inde in Ætoliam progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius subficeretur, et [30] Lycisco prætore facto, quem Romanorum favere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eo legati Acarnanum, et Bœotorum exsules venerunt. Acarnanes nunciare jussi, *Quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti* [31] *pollicitationibus regis* [h], *adversus populum Romanum commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si male meriti clementiam populi Romani experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur.* Bœotis exprobratum, societatem eos cum Perseo junxisse. iis, quum culpam in Ismeniam, principem alterius partis, conferrent, [32] et quasdam civitates dissentientes in caussam deductas, *adpariturum id esse*, Marcius respondit: *singulis enim civitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos.* Thessalorum Larissæ fuit concilium. ibi et Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit; et legatis, quod, et Philippi prius et post Antiochi bello, enise adjuti a gente Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorum accensi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani vellent. Secundum hoc concilium legati a Perseo rege venerunt, privati maxime hospitii fiducia, quod ei paternum cum Marcio erat. Ab hujus necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in conloquium veniendi regi potestatem faceret. Marcius, *Et se ita a patre suo accepisse,* dixit, *amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse. minime inmemorem necessitudinis ejus legationem eam suscepisse. Conloquium, si satis commode valeret, non fuisse* [i] *dilaturum: nunc,*

Legati a Perseo ad Marcium.

[f] *a* Kreyss. Bekk. [g] *escenderent* Eæd. [h] *regiis* Eæd.
[i] add. *se* Eæd.

28 *Ad Gitanas*] Nomen incognitum. Pro his duabus vocibus legendum censet Jac. Gronovius *Ægilipa*, oppidum memoratum Straboni et Stephano ex Homero. Sed de mendo constare non potest, nisi constet nos omnia scire debere.

29 *Liberatis ab se Macedonibus*] Videtur τὸ *ab se* referri debere ad Epirotas, quamvis nulla hujus rei prius facta fuerit mentio. Sed Marcius qui tantummodo a Corcyra in Epirum venerat, nullos potuerat liberare Macedonas, quum ne Macedoniam quidem attigisset. Forsan aliquod mendum latet.

30 *Lycisco prætore*] MS. exemplar habuit *Pr.* unde quidam fecere *præfecto*, ut in nonnullis editionibus legitur. Sed patet ex iis verbis quæ præcedunt legendum esse *prætore*, quod Sigonius voluerat.

31 *Pollicitationibus regis*] At duo reges nominati sunt, Philippus et Antiochus. Lege ergo *regiis*.

32 *Et quasdam civitates*] Et dicerent quasdam civitates, quæ dissentirent, ab Ismenia et Persei fautoribus deductas esse in illam causam, coactas esse illam partem sequi.

U. C. 581. A. C. 171. *ubi primum posset, ad Peneum flumen, qua transitus ab Homolio*[k] *Dium esset, præmissis, qui nunciarent regi, venturos.*

XXXIX. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recipit[l] se, levi aura spei objecta, quod Marcius ipsius caussa suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, quum amicorum, tum satellitum turba stipante. Non minore agmine legati venerunt, et ab Larissa multis prosequentibus, et legationibus civitatium, quæ convenerant Larissam, et renunciare domum certa, quæ audissent, volebant. Inerat cura insita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, et populi principis terrarum omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt, dirimente amne, paullisper internunciando cunctatio fuit, utri transgrederentur. aliquid illi regiæ majestati, aliquid hi populi Romani nomini, quum præsertim Perseus petisset conloquium, existimabant deberi. Joco etiam Marcius cunctantes movit. *Minor*, inquit, *ad majorem, et* ([33] quod Philippo ipsi cognomen erat) *filius ad patrem transeat.* Facile persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quam multis transiret. Rex, cum omni comitatu transire, æquum censebat: legati vel cum tribus venire jubebant, vel, si tantum agmen traduceret, obsides daret, nihil fraudis fore in conloquio. Hippian et Pantauchum, quos et legatos miserat, principes amicorum, obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quam ut adpareret sociis, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tamquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit; positisque sedibus consederunt.

Conloquium inter regem et legatos Rom.

XL. Quum paullisper silentium fuisset: *Exspectari, nos,* inquit Marcius, *arbitror, ut respondeamus literis tuis, quas Corcyram misisti; in quibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus, et præsidia in singulas urbes dimittamus? Ad hanc interrogationem tuam et non respondere vereor, ne superbum sit, et vera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed quum aut verbis castigandus, aut armis sit, qui fœdus rumpit; sicut bellum adversus te alii, quam mihi, mandatum malim, ita orationis acerbitatem adversus hospitem,* [34] *utcumque est, subibo:* [35] *sicut medici, quum salutis caussa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te, quæ facienda fuerit, senatus fecisse censet; quod legatos Romam ad renovandum * * * judicat potius*[m], *quam, quum renovatum*

Marcii oratio.

k *Omolio* Gron. Crev. l *recepit* Exed. m *ad renovandum* [*fœdus miseris; quod ipsum tamen tibi non fuisse renovandum*] *judicat potius* Crev.

33 * *Quod Philippo ipsi cognomen erat*] Quia Marcio cognomen erat Philippus, quod patri Persei nomen fuerat.

34 *Utcunque est*] Supple, res. Quantumvis grave sit acerbitatem orationis adversus hospitem expromere. Magis placeret tamen, *quæcumque est.*

35 *Sicut medici, quum*] Potest abesse vocula *quum* sine sensus dispendio.

esset, violandum. Abrupolim, socium atque amicum populi Romani, regno expulisti. Artetari [n] *interfectores, ut cæde (ne quid ultra dicam) lætatum adpareret, recepisti, qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliam et Maliensem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos isti: Byzantiis item contra fœdus misisti auxilia. Cum Bœotis, sociis nostris,* [36] *secretam tibi ipsi societatem, quam non licebat, jurejurando pepigisti. Thebanos legatos, Eversam* [o], *et Callicritum, venientes a nobis, quærere malo, quis interfecerit, quam arguere. In Ætolia bellum intestinum et cædes principum per quos, nisi per tuos, factæ videri possunt? Dolopes a te ipso evastati sunt. Eumenes rex, ab Roma quum in regnum rediret, prope ut victima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quem insimulet, piget referre. Quæ hospes Brundisinus occulta facinora indicet, certum habeo, et scripta tibi omnia ab Roma esse, et legatos tuos renunciasse. Hæc ne dicerentur a me, uno modo vitare potuisti, non quærendo, quam ob caussam exercitus in Macedoniam trajicerentur, aut præsidia in sociorum urbes mitteremus. Quærenti tibi superbius tacuissemus, quam vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faveo orationi tuæ, et opto, ut aliquam mihi materiam* [p] *præbeas agendæ tuæ apud senatum caussæ.*

U. C. 581.
A. C. 171.

Perseus se purgat.

XLI. Ad ea rex: *Bonam caussam, si apud judices æquos ageretur, apud eosdem et accusatores et judices agam. Eorum autem, quæ objecta sunt mihi, partim ea sunt, quibus nescio an gloriari debeam; partim, quæ fateri non erubescam; partim, quæ verbo objecta verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi objiciat, ut accusare potius vere, quam conviciari, videantur? Scilicet, nec Eumenes, quum tam multis gravis publice ac privatim sit, alium, quam me, inimicum habuit: neque ego potiorem quemquam ad ministeria facinorum, quam Rammium, (quem neque umquam ante videram, nec eram postea visurus) invenire potui. Et Thebanorum, quos naufragio perisse constat, et Artetari cædis mihi reddenda ratio est. in qua tamen nihil ultra objicitur, quam interfectores ejus in regno exsulasse meo. Cujus conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, ut, quicumque exsules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, auctores vos fuisse fateamini. Si hoc et vos recusabitis, et omnes aliæ gentes, ego quoque inter ceteros ero. Et, Hercule, quid adtinet cuiquam exsilium patere, si nusquam exsuli futurus locus est? Ego tamen istos, ut primum in Macedonia esse, admonitus a vobis, comperi, requisitos abire ex regno jussi, et in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi, tamquam caussam*

[n] *Arthetauri* et sic infra Kreyss. Bekk. [o] *Evercam* Crev.
[p] *materiem* Kreyss. Bekk.

36 * *Secretam tibi ipsi*] Peculiarem et propriam tibi ipsi, separatim a nobis.

U. C. 581.
A. C. 171.

dicenti reo, objecta sunt: illa, tamquam regi, et quæ de fœdere, quod mihi est vobiscum, disceptationem habeant. Nam, si est in fœdere ita scriptum, ut ne, si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat, mihi fatendum est, quod me armis adversus Abrupolim, socium populi Romani, defenderim, fœdus violatum esse. Sin autem hoc et ex fœdere licuit, et jure gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur, quid tandem me facere decuit, quum Abrupolis fines mei regni usque ad Amphipolim pervastasset, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem et paterer, donec Pellam et in regiam meam armatus pervenisset? At enim bello quidem justo sum persecutus; sed vinci non oportuit eum, neque ea, quæ victis accidunt, pati: quorum casum quum ego subierim, qui sum armis lacessitus, quid[q] *potest queri sibi accidisse, qui caussa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus, Romani, quod Dolopas armis coërcuerim: quia,* [37] *etsi non merito eorum, jure feci meo; quum mei regni, meæ ditionis essent, vestro decreto patri adtributi meo. Nec, si caussa reddenda sit, non vobis, nec fœderatis, sed iis, qui ne in servos quidem sæva atque injusta imperia probant, plus æquo et bono sævisse in eos videri possum. quippe Euphranorem, præfectum a me inpositum, ita occiderunt, ut mors pœnarum ejus levissima fuerit.*

XLII. *At, quum processissem inde ad visendas Larissam, et Antrona, et* [38] *Pylleon*[r], *quo in propinquo multo ante*[s] *debita vota persolverem, Delphos sacrificandi caussa adscendi*[t]. *Et hic*[u], *criminis augendi caussa, cum exercitu me fuisse*[x] *adjicitur. Scilicet, ut, quod nunc vos facere queror, urbes occuparem, arcibus inponerem præsidia. Vocate in concilium Græciæ civitates, per quas iter feci; queratur unusquilibet militis mei injuriam; non recusabo, quin, simulato sacrificio, aliud petisse videar. Ætolis et Byzantiis præsidia misimus, et cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc, qualiacumque sunt, per legatos meos non solum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu vestro: ubi aliquos ego disceptatores, non tam æquos, quam te, Q. Marci, paternum amicum et hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat; qui calumniando omnia detorquendoque suspecta et invisa efficeret, et persuadere vobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse, et vestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox, qui arguat, nequidquam Anti-*

[q] *qui* Gron. Crev. [r] *Pteleum* Kreyss. *Pteleon* Bekk.
[s] *multos annos* Kreyss. Bekk. [t] *escendi* Ed.
[u] *his* Kreyss. [x] *isse* Kreyss. Bekk.

37 [a] *Etsi non merito eorum*] Etiamsi concederem illos non meruisse ea quæ passi sunt.

38 *Pylleon*] Legit Turnebus *Pteleon* ex Homeri Catalogo, *'Αγχίαλον τ' Ἄντρωνα, ἰδὲ Πτελεὸν λεχεποίην.* Infra quoque, c. 67 hujus libri, Antron et Pteleon ut vicinæ urbes conjunguntur. Itaque certa constat huic emendationi auctoritas.

U. C. 581. A. C. 171.

ochum [39] *ultra juga Tauri remotum* [y]*: graviorem multo Asiæ, quam Antiochus fuerit, Eumenem esse: nec conquiescere socios vestros posse, quoad regia Pergami sit. eam arcem supra capita finitimarum civitatium inpositam. Ego hæc, Q. Marci et A. Atili, quæ aut a vobis objecta, aut purgata a me sunt, talia esse scio, ut aures, ut animi audientium sint: nec tam referre, quid ego, aut qua mente fecerim, quam quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse: et, si quid fecerim inprudentia lapsus, corrigi me et emendari castigatione hac posse. Nihil certe insanabile, nec quod bello et armis persequendum esse censeatis, commisi: at* [z] *frustra clementiæ gravitatisque vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de caussis, quæ vix querela et expostulatione dignæ sunt, arma capitis, et regibus sociis bella infertis.*

XLIII. Hæc dicenti tum adsensus [a] Marcius auctor fuit mittendi Romam legati [b], quum experienda omnia ad ultimum, nec prætermittendum [c] spem ullam censuisset. Reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset. ad id quum necessaria petitio induciarum videretur, cuperetque Marcius, neque aliud conloquio petisset, gravate et [40] in magnam gratiam petentis concessit. nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: quum Perseus (ni spes vana pacis obcæcasset consilia) omnia præparata atque instructa haberet, et suo maxime tempore atque alieno hostibus incipere bellum posset. Ab hoc conloquio, fide induciarum interposita, [41] legati Romani in Bœotiam comparati sunt. Ibi jam motus cœperat esse, discedentibus a societate communis concilii Bœotorum quibusdam populis, ex quo renunciatum erat, respondisse legatos, adpariturum, quibus populis proprie societatem cum rege jungi displicuisset. Primi a Chæronea legati, deinde a Thebis, in ipso itinere obcurrerunt, adfirmantes non interfuisse se, quo societas ea decreta esset, concilio: quis [d], legati, nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi jusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis prætoriis Bœotorum victa pars, injuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Bœotarchæ urbibus reciperentur. Exsules Thespias universi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas, jam mutatis animis, revocati decretum faciunt, ut duodecim, qui privati

Induciæ.

Bœotiæ motus.

[y] *emotum* Kreyss. Bekk. [z] *aut* Gron. Crev. Kreyss. Bekk. [a] *cum adsensu* Kreyss. [b] *legatos* Kreyss. Bekk. [c] *prætermittendam* Gron. Crev. Kreyss. Bekk. [d] *quos* Kreyss. Bekk.

39 *Ultra juga Tauri remotum*] Magis Livianum foret *emotum*, quod annotavit Gronovius ad c. 50 hujus libri. Vid. supra l. XXXVII. c. 53, et l. XXXVIII. c. 53, et aliquot aliis in locis.

40 **In magnam gratiam petentis*] Ita ut rex, qui petebat inducias, magnam gratiam pro iis concessis debere videretur.

41 *Legati Romani in Bœotiam comparati sunt*] Vitium esse videtur in verbo *comparati*. Legit Gronovius *conversi*.

U. C. 581. A. C. 171. cœtum et concilium habuissent, exsilio multarentur. Novus deinde prætor (Ismenias is erat, vir nobilis ac potens) capitalis pœnæ absentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, [42] caussam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. [43] Ex contentione ortum certamen. utriusque tamen partis legati ad Romanos venerunt, et exsules accusatoresque Ismeniæ, et Ismenias ipse.

XLIV. Chalcidem ut ventum est, aliarum civitatium principes, id quod maxime gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatem adspernati, Romanis se adjungebant: Ismenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum censebat. inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit, quin ab exsulibus fautoribusque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipsæ, quod Bœotiæ caput est, in magno tumultu erant, aliis ad regem trahentibus civitatem, aliis ad Romanos. et turba Coronæorum [e] Haliartiorumque convenerat ad defendendum decretum regiæ societatis. sed constantia principum, docentium cladibus Philippi Antiochique, quanta esset vis et fortuna imperii Romani, victa eadem multitudo et, ut tolleretur regia societas, decrevit, et eos, qui auctores paciscendæ amicitiæ fuerant, ad satisfaciendum legatis Chalcidem misit, fideique legatorum commendari civitatem jussit. Thebanos Marcius et Atilius læti audierunt, [44] auctoresque et his [f] separatim singulis fuerunt ad renovandam amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exsules restitui jusserunt, et [45] auctores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maxime volebant, discusso Bœotico concilio, Peloponnesum proficiscuntur, Ser. Cornelio Chalcidem arcessito. Argis præbitum est iis concilium: ubi nihil aliud a gente Achæorum petierunt, quam ut mille milites darent. id præsidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajiceretur, missum est. Marcius et Atilius, peractis, quæ agenda in Græcia erant, principio hiemis Romam redierunt.

Bœoticum concilium discussum.

XLV. Inde legatio sub idem tempus in Asiam [g] circum insulas missa. tres erant legati, Ti. Claudius, P. Postumius, M. Junius. ii circumeuntes hortabantur socios ad suscipi-

Legati Rom. in Asiæ insulas.

[e] *Coronæorum* Crev. [f] add. *et* Kreyss. Bekk. [g] add. *et* Eæd.

42 *Causam cum Perseo societatis*] Videtur hic excidisse aliquod verbum, quale esset *initæ*. Sic enim rotundior foret oratio: *causam initæ cum Perseo societatis*.

43 *Ex contentione ortum certamen*] Hæc alio charactere edenda curavimus, tanquam dicta ab exsulibus Bœotis. Ii nempe significant ex contentione quæ fuerat inter ipsos et Ismeniam de societate cum Perseo, ortum certamen, quod eo eruperat, ut ipsis in exilium abire necesse foret.

44 *Auctoresque et his separatim singulis*] Recte Gronovius, *auctoresque et his*, nempe Thebanis, *et separatim singulis* Bœotiæ civitatibus. Id et postulat sensus, et firmat Polybii auctoritas, Legat. 73.

45 *Auctores regiæ societatis decreto suo damnarunt*] Ismenias cum Niceta quodam in carcerem conjecti, non multo post mortem sibi consciverunt. Testis est Polybius ibidem.

endum adversus Persea pro Romanis bellum: et, quo quæque opulentior civitas erat, eo adcuratius agebant, quia minores secuturæ majorum auctoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur, quia non favere tantum, sed adjuvare etiam viribus suis bellum poterant, quadraginta navibus auctore [46] Hegesilocho comparatis [h]. qui, quum in summo magistratu esset, (Prytanin ipsi vocant) multis rationibus [i] pervicerat Rhodios, ut, omissa quam sæpe vanam experti essent, regum fovendorum spe, Romanam societatem (unam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem) retinerent. *Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eumdem navalem adparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bello vidissent. trepidaturos tum repente paranda classe, quum mittenda esset; nisi reficere naves, nisi instruere navalibus sociis cœpissent. Id eo magis enise faciendum* [k] *esse, ut crimina delata ab Eumene fide rerum refellerent.* His incitati, quadraginta navium classem instructam ornatamque legatis Romanis advenientibus, ut non exspectatam adhortationem esse adpareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos civitatium Asiæ momentum fuit. Decimius unus sine ullo effectu, captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis, Romam rediit. U. C. 581. A. C. 171.

XLVI. Perseus, quum a [l] conloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis misit: [47] et Byzantium et Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadem sententia ad omnes erat: *conlocutum se cum Romanorum legatis.* quæ audisset, quæque dixisset, ita disposita, ut superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, *Confidere pacem futuram. auctoribus enim Marcio atque Atilio, missos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus movere bellum, tum omni gratia, omni ope enitendum fore Rhodiis, ut reconcilient pacem. Si nihil deprecando proficiant, id agendum, ne omnium rerum jus ac potestas ad unum populum perveniat. Quum ceterorum id interesse, tum præcipue Rhodiorum* [48] *qui plus inter alias civitates dignitate atque opibus* Perseus legatos Byzantium et Rhodum mittit.

[h] *præparatis* Kreyss. Bekk. [i] *orationibus* Eæd. [k] *faciundum* Eæd.
[l] *ab* Eæd.

46 *Hegesilocho*] Hic olim legebatur *Hegesilo.* Apud Polyb. vero, Legat. 64, vocabatur hic idem Rhodiorum magistratus Γησίλοχος. Fulvius Ursinus alterum ex altero correxit, ut hic haberetur *Hegesilocho,* apud Polybium Ἡγησίλοχος.

47 *Et Byzantium, et Rhodum*] Hic aliquid videtur vel corruptum esse, vel excidisse. Hoc probant primo ea quæ sequuntur: *In litteris eadem sententia ad omnes erat.* Vox enim *omnes* latius aliquid sonat, quam ut de duabus tantum civitatibus, Byzantio et Rhodo, dici potuerit. Deinde vero Polybius, ex quo hæc omnia descripta sunt, significat, Legat. 65, plures fuisse populos, ad quos hæ litteræ missæ fuerint. Postquam enim exposuit, quid illæ litteræ continerent, subjungit: *Circa alias quidem civitates per tabellarios duntaxat litteras illas misit: Rhodum vero etiam legatos cum litteris.* Itaque hic Livii locus culpa librariorum deformatus profecto est, et ejus sententia ex Polybio refingenda.

48 *Qui plus . . . excellant*] Si hoc modo legatur, vacat τὸ *plus.* Lege *quo plus.* Poly-

U. C. 581. A. C. 171.

excellant: quæ serva atque obnoxia fore, si nullus alio sit, quam ad Romanos, respectus. Magis et literæ et verba legatorum benigne sunt audita, quam momentum ad mutandos animos habuerunt: potentior esse partis melioris auctoritas cœperat. Responsum ex decreto est: *Optare pacem Rhodios. si bellum esset, ne quid ab Rhodiis speraret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magnisque meritis pace belloque partam, disjungeret*[m] *sibi ab Romanis.* [49] Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoque civitates, et Thebas, et Coronæam, et Haliartum, adierunt: quibus expressum invitis existimabatur, ut, relicta regia societate, Romanis adjungerentur. Thebani nihil moti sunt: quamquam nonnihil, et damnatis principibus, et restitutis exsulibus, succensebant Romanis. Coronæi et Haliartii, favore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt, præsidium petentes, quo se adversus inpotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est[n], *præsidium se propter inducias cum Romanis factas mittere non posse: tamen suadere, ita a*[o] *Thebanorum injuriis, qua possent, ut se vindicarent, ne Romanis præberent caussam in se sæviendi.*

Marcius legationem renunciat.

XLVII. Marcius et Atilius Romam quum venissent, legationem in Capitolio ita renunciarunt, ut nulla re magis gloriarentur, quam decepto per inducias et spem pacis rege. *Adeo enim adparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, ut omnia opportuna loca præoccupari ante ab eo potuerint, quam exercitus in Græciam trajiceretur. Spatio autem induciarum sumto, venturum illum nihilo paratiorem; Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum. Bœotorum quoque se concilium arte distraxisse, ne conjungi amplius ullo consensu Macedonibus possent.* Hæc, ut summa ratione acta, magna pars senatus adprobabat: veteres et moris antiqui memores negabant, *se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias et nocturna prælia, nec simulatam fugam inprovisosque ad incautum hostem reditus, nec ut astu magis, quam vera virtute, gloriarentur, bella majores gessisse.* [50] *indicere prius, quam gerere, solitos bella, denunciare etiam; interdum locum finire*[p], *in quo dimicaturi essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum, vitæ ejus insidiantem: eadem* [51] *Faliscis vinctum tra-*

Senibus inprobatus.

[m] *dijungeret* Gron. Bekk. [n] *est* del. Crev. [o] *ab* Kreyss. Bekk.
[p] *bella; denunciare etiam interdum pugnam, et locum finire* Kreyss. *bella; denuntiare etiam interdum, finire* Bekk.

bius, ὅσῳ πλεῖον ὀρέγονται τῆς ἰσηγορίας καὶ παῤῥησίας, καὶ διατελοῦσι προστατοῦντες οὐ μόνον τῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐλευθερίας.

49 *Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoque civitates*] Polybius diversos legatos Rhodum et in Bœotiam missos esse clare docet Legat. 65 et 66. Quod ideo observamus, quia ceteroquin eum in hac omni narratione sequitur et exscribit noster.

50 *Indicere ... solitos bella, denunciare etiam*] Bellum indicebatur senatus decreto ac populi jussu: tum denunciabatur vel ipsi utique regi aut populo cui indictum fuerat, vel saltem ad proximum in finibus præsidium. Vid. supra, l. XXXI. c. 8.

51 *Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum regis*] Sigonius existimat alios hic auc-

ditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana esse, non versutiarum Punicarum, neque calliditatis Græcæ: apud quos fallere hostem, quam vi superare, gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo, quam virtute: sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa sit, se neque arte, neque casu, sed conlatis comminus viribus, justo ac pio bello esse superatum. Hæc seniores, quibus nova hæc[q] minus placebat sapientia. vicit tamen ea pars senatus, cui potior utilis, quam honesti, cura erat, ut comprobaretur prior legatio Marcii, [52] et eodem rursus in Græciam cum quinqueremibus remitteretur, jubereturque cetera, uti e republica maxime visum esset, agere. A. quoque Atilium miserunt ad occupandam Larissam in Thessalia, timentes, ne, si induciarum dies exisset, Perseus, præsidio eo[r] misso, caput Thessaliæ in potestate haberet. Duo millia peditum Atilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam jussus. et P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, trecenti[s] milites Italici generis dati, ut [53] Thebis daret operam, ut in potestate Bœotia esset.

U. C. 581. A. C. 171.

In Græciam remittitur.

XLVIII. His præparatis, quamquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præberi legatis placuit. Eadem fere, quæ in conloquio ab rege dicta erant, [54] relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen, et maxima cura, et minime tamen probabiliter, (manifesta enim res erat) defensum. Cetera deprecatio erat: sed non eis animis audiebantur, qui aut doceri, aut flecti possent. Denunciatum, extemplo mœnibus urbis Romæ, Italia intra trigesimum diem excederent. P. Licinio deinde consuli, cui Macedonia provincia obvenerat, denunciatum, ut exercitui diem primam quamque diceret ad conveniendum. C. Lucretius prætor, cui classis provincia erat, cum quadraginta quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex refectis navibus alias in alium usum retineri ad urbem placuit. Præmissus a prætore est [55] frater Lucretius[t] cum quinquereme una: jussusque, ab sociis ex fœdere acceptis navibus, ad Cephalleniam classi obcurrere. ab Rheginis triremi una, ab Locris duabus, ab Uritibus quatuor, præter oram Italiæ supervectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari, Dyrrhachium trajicit. Ibi decem ipsorum Dyrrhachinorum, duodecim Issæorum, quinquaginta

Legati Persei auditi.

Excedere Italia jussi.

Lucretius Pr. in Græciam navigat.

[q] *ea* Bekk. [r] *eo* del. Gron. Crev. [s] *treceni* Eæd.
[t] *M. Lucretius* Crev. Kreyss. Bekk.

tores secutum esse Livium, quam quos secutus est in ipsa re narranda, supra l. V. c. 27. Gronovius legi posse putat *proditorem liberorum magistrum*.

52 *Et eodem rursus in Græciam*] Tolle duas postremas voces, manifestum glossema, interpretando τῷ *eodem* inepte additum. Idem plane vitium irrepserat supra l. XXXVII. c. 19, *eodem Adramytteum*, ubi itidem nomen urbis tollendum esse monuimus. Hic videtur præterea excidisse numerus quinqueremium.

53 * *Thebis*] Thebis manens, Thebas tenens.

54 * *Relata*] Iterata.

55 *Frater M. Lucretius*] In vulgatis hic prætoris frater caret prænomine. Restitutum ei est hoc loco ex auctoritate Gronovii, qui observavit eum appellari M. Lucretium, infra c. 56.

U. C. 581. A. C. 171.

quatuor Gentii regis lembos nactus, simulans se credere, eos in usum Romanorum comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephalleniam trajicit. C. Lucretius prætor ab Neapoli profectus, superato freto, die quinto in Cephalleniam transmisit. Ibi stetit classis, simul opperiens, ut terrestres copiæ trajicerentur, simul, ut onerariæ, ex agmine suo per altum dissipatæ, consequerentur.

Licinius Cos. proficiscitur in Macedoniam.

XLIX. Per hos forte dies P. Licinius consul, votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus est. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac majestate geritur: præcipue tamen convertit oculos animosque, quum ad magnum nobilemque, aut virtute aut fortuna, hostem, euntem consulem prosequuntur. Contrahit enim non [56] officii modo cura, sed etiam studium spectaculi, ut videant ducem suum, cujus imperio consilioque [57] summam rempublicam tuendam permiserunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli casus, quam incertus fortunæ eventus, communisque Mars belli sit: adversa, secunda, quæque inscitia et temeritate ducum clades sæpe acciderint; quæ contra bona prudentia et virtus adtulerit. Quem scire mortalium, utrius mentis, utrius fortunæ consulem ad bellum mittant? triumphantemne mox cum exercitu victore scandentem [t] Capitolium ad eosdem Deos, a quibus proficiscatur, visuri; an hostibus eam præbituri lætitiam sint? Persi autem regi, adversus quem ibatur, famam et bello clara Macedonum gens, et Philippus pater, inter multa prospere gesta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat; tum ipsius Persei numquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli exspectatione celebrari nomen. cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo consulares tribuni militum cum eo missi, C. Claudius, Q. Mucius; et tres inlustres juvenes, P. Lentulus, et duo Manlii Acidini. alter [58] M. Manlii, alter L. Manlii filius erat. Cum iis consul Brundisium ad exercitum, atque inde, cum omnibus copiis transvectus, ad Nymphæum in Apolloniati agro posuit castra.

Perseus consilium habet.

L. Paucos ante dies Perseus, postquam legati, ab Roma regressi, præciderant spem pacis, consilium habuit. Ibi [59] aliquamdiu diversis sententiis certatum est. Erant, quibus vel stipendium pendendum, si injungeretur, vel agri parte cedendum, si multarent; quidquid denique aliud pacis caussa patiendum esset, non recusandum videretur, nec committendum, ut in aleam tanti casus se regnumque daret. *Si possessio haud*

[t] add. *in* Kreyss. Bekk.

56 *Officii*] Privati: * ut cuique cum eo qui proficiscitur privatim aut amicitia, aut cognatio, aut alia aliqua necessitudo est.

57 *Summam rempublicam*] Et hic, quemadmodum supra c. 33, inversæ erant literæ *P. R.* pro *R. P.*

58 *M. Manlii*] Atqui supra, l. VI. c. 20, memoravit Livius gentis Manliæ decreto cautum esse, ne quis deinde *M. Manlius* vocaretur Itaque hic vitium est in prænomine.

59 *Aliquamdiu diversis*] Sic recte Sigonius pro *aliquam diversis.*

ambigua regni maneret, multa diem tempusque adferre posse, U. C. 581.
quibus non amissa modo recuperare[u], *sed timendus ultro iis* A. C. 171.
esse, quos nunc timeret, posset. Ceterum multo major pars ferocioris sententiæ erat: *Quidquid cessisset, cum eo simul regno protinus cedendum esse,* adfirmabant. *Neque enim Romanos pecunia aut agro egere: sed hoc scire, quum omnia humana, tum maxima quæque et regna et imperia sub casibus multis esse.* [60] *Karthaginiensium opes fregisse sese, et cervicibus eorum præpotentem finitimum regem inposuisse: Antiochum progeniemque ejus* [61] *ultra juga Tauri remotum*[x]. *Unum esse Macedoniæ regnum, et regione propinquum, et quod,* [62] *sicubi populo Romano*[y] *sua fortuna labet, antiquos animos regibus suis videatur posse facere. Dum integræ res* [63] ** *apud*[z] *animum suum Persea debere, utrum, singula concedendo, nudatus ad extremum opibus extorrisque regno, Samothraciam aliamve quam insulam petere ab Romanis, ubi privatus superstes regno suo in contemtu atque inopia consenescat, malit: an, armatus vindex fortunæ dignitatisque suæ, ita ut*[a] *viro forti dignum sit, patiatur, quodcumque casus belli tulerit; aut victor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non esse admirabilius Romanos Græcia pelli, quam Hannibalem Italia pulsum esse. neque, Hercule, videre, qui conveniat, fratri, adfectanti per injuriam regnum, summa vi restitisse; alienigenis bene parto eo cedere.* [64] *Postremo ita bello et pace quæri, ut inter omnes conveniat, nec turpius quidquam esse, quam sine certamine cessisse regno; nec præclarius quidquam, quam pro dignitate ac majestate omnem fortunam expertum esse.*

LI. Pellæ, in vetere regia Macedonum, hoc consilium erat. *Geramus ergo,* inquit, *Diis bene juvantibus, quando ita videtur, bellum:* literisque circa præfectos dimissis, Citium (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit. ipse centum hostiis sacrificio regaliter [65] Minervæ, quam vocant Alcidem, confecto[b], cum purpuratorum et satellitum manu profectus Citium est. eo jam omnes Macedonum externorumque auxi-

[u] *reciperare* Kreyss. Bekk. [x] *emotum* Eæd. [y] *populus Romanus* Gron. Crev. [z] *res* [*sint, cogitare*] *apud* Crev. *res* del. Bekk. [a] *suæ, aut, ut* Kreyss. *suæ, ut* Bekk. [b] *Alcimedon, facto* Kreyss. Bekk.

60 *Carthaginiensium opes fregisse*] Vox *sese* redundat, et videtur nata esse ex vitiosa repetitione ultimarum litterarum verbi præcedentis.

61 *Ultra juga Tauri remotum*] Hic quoque, ut c. 42 supra, magis placeret *emotum*.

62 *Sicubi populus Romanus sua fortuna labet*] Recte videtur emendare Clericus, *Sicubi populo Romano sua fortuna labet.* Atque id quidem eo facilius admitti debet, quod *P. R.* aut additis pauculis litteris *Pop. Rom.* scribere vulgo solebant.

63 *Sint, cogitare*] Has duas voces adjicit Sigonius explendo sensui.

64 *Postremo ita bello et pace quæri*] Locus corruptus: cujus sensum ægre, verba nullo modo assequi nos posse speramus. Ceterum ex particulis *ita* . . . *ut* videtur inferri posse, aliquid priore membro dictum fuisse, quod aliquatenus adversaretur iis quæ in secundo membro dicuntur: prorsus quasi priori membro præfixum esset *τὸ quamvis*, alteri *tamen*. Itaque suspicamur hanc fuisse Livii mentem, ut significare voluerit, ita potiorem esse bello pacem, *ut* tamen *inter omnes conveniat, etc.*

65 *Minervæ, quam vocant Alcidem*] Probabilis videtur Turnebi conjectura, qui legit *Alcidemum*, id est, populi robur. In hanc mentem eum deduxerunt alia quædam Minervæ cognomina huic affinia, ut Λαόσας, populi salus, Ἀλκιμάχη, fortiter pugnans.

U. C. 581. A. C. 171. Copiæ Persei.

liorum convenerant copiæ. Castra ante urbem ponit, omnesque armatos [66] in campo struxit. [67] Summa omnium quadraginta[c] millia armata fuere: quorum pars ferme dimidia phalangitæ erant. [68] Hippias Berœæus præerat. Delecta deinde et viribus et robore ætatis, ex omni cætratorum numero, duo erant agemata: hanc[d] ipsi legionem vocabant. Præfectos habebant Leonatum[e] et Thrasippum [69] Eulyestas. Ceterorum cætratorum, trium ferme millium hominum, dux erat Antiphilus Edessæus. Pæones, et ex [70] Parorea et Parstrymonia (sunt autem ea loca subjecta Thraciæ) et Agrianes, admixtis etiam [71] Thracibus incolis, trium millium ferme et ipsi expleverunt numerum. Armaverat contraxeratque eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintiis tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretensium par pene numerus suos duces sequebatur: Susum Phalasarneum et Syllum Gnossium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, mixto generi hominum, præerat. Regii is generis ferebatur; exsul, damnatus frequenti concilio Achæorum, literis ad Persea deprensis. Ætolorum et Bœotorum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorum, tot gentium auxiliis, duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat tria millia. Venerat eodem Cotys, Seuthæ filius, rex gentis Odrysarum, cum mille delectis equitibus, pari ferme peditum numero. Summa[f] totius exercitus triginta novem millia peditum erant, quatuor equitum. Satis constabat, [72] secundum eum exercitum, quem Magnus Alexander in Asiam trajecit, numquam ullius Macedonum regis copias tantas fuisse.

LII. Sextus et vicesimus annus agebatur, ex quo petenti

[c] add. *tria* Kreyss. Bekk.
[d] *duo millia erant: agema hanc* Eæd.
[e] *Leonnatum* Eæd.
[f] *ita summa* Eæd.

66 *In campo struxit*] Melius videretur Gronovio *instruxit*.

67 *Summa omnium*] Vel hic intelligendi sunt soli pedites, vel numerus male conceptus est, legendumque *quadraginta tria millia*. Vid. hoc ipso capite versus finem.

68 *Hippias Berœæus*] Olim *Beræus*: ut et infra legebatur *Antiphilus Edissæus* pro *Edessæus*. Utrumque nomen correxit idem Sigonius.

69 *Eulyestas*] Turnebus, *Elymiotas*. Forte *Lyncestas*. Gronovius.

70 *Parorea*] Hoc nomen ex vi vocabuli exprimit regionem montibus propinquam. *Parstrymonia* regio est ad Strymonem.

71 * *Thracibus incolis*] Thracibus qui in Agrianum regionem transierant, ibique habitabant.

72 *Secundum eum exercitum quem Magnus Alexander*] Ita loquitur Livius, quasi Alexandri exercitus Persei copias vel superasset numero, vel certe æquasset. Constat tamen ex scriptorum omnium consensu, ipsum illum exercitum Orbis domitorem minus militum habuisse, quam quot secum Perseus ducebat. Plutarcho auctore in Alexandro, copiarum ejus numerum qui maximum edidere, tradunt fuisse quatuor et triginta millium peditum, equitum quatuor. Justinus, l. XI. c. 6, triginta duo ei peditum millia tribuit, quatuor millia et quingentos equites: quam sententiam videtur ipse secutus esse Livius, l. IX. c. 19. Vid. et Freinshem. qui ex priscis monumentis rem diligenter exsequitur, Suppl. in Curtium, l. II. c. 3.

Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia et progeniem ediderat, cujus magna pars matura militiæ esset, et levibus bellis Thracum adcolarum, quæ exercerent magis, quam fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: et diu meditatum Philippo primo, deinde et Persi, Romanum bellum, omnia ut instructa parataque essent, effecerat. Mota parumper acies, ([73] non justo decursu tamen) ne stetisse tantum in armis viderentur: armatosque, sicut erant, ad concionem vocavit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum major Philippus, natura frater, adoptione filius; minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: [74] injuriam populi Romani in patrem seque commemoravit: *Illum, omnibus indignitatibus compulsum ad rebellandum, inter adparatum belli fato obpressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ urbes missos. Fallaci deinde conloquio per speciem reconciliandæ pacis extractam hiemem, ut tempus ad comparandum haberent. Consulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ* [75] ** *trecenos* [g] *equites habeant, et pari ferme numero sociorum peditum equitumque. Eo ut accedant regum auxilia Eumenis et Masinissæ, non plus septem millia peditum, duo equitum futura. Auditis hostium copiis, respicerent suum ipsi exercitum; quantum numero, quantum genere militum præstarent tironibus, raptim ad id bellum conscriptis, ipsi, a pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atque durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, et Phrygas, et Numidas esse: sibi Thracas, Gallosque, ferocissimas gentium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisque paraverit pauper miles: Macedonas prompta ex regio adparatu, per tot annos patris sui cura et inpensa facta. Commeatum illis quum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se et pecuniam et frumentum, præter reditus metallorum, in decem annos seposuisse. Omnia, quæ Deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant* [h], *plena cumulataque habere Macedonas. animum habendum esse, quem habuerint majores eorum; qui, Europa omni domita, transgressi in Asiam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec ante vincere desierint, quam* [76] *Rubro mari inclusis, quod vincerent, defuerit. At, Hercule, nunc non de ultimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ posses-*

U. C. 581.
A. C. 171.

Oratio Persei ad milites.

g *quæ [singulæ sena millia peditum et] trecenos* Crev. h *fuerint* Bekk.

73 *Non justo decursu tamen, ne stetisse tantum*] Transponit Muretus: *non justo decursu tamen; tantum, ne stetisse in armis viderentur.* Gronovius. * Non decurrerunt plane: id tantum edidere motus, quod necesse erat ut non stetisse in armis omnino quieti viderentur.

74 *Injuriam populi Romani*] Magis placeret *injurias.* Libro II. c. 38, *Veteres populi Romani injurias, cladesque gentis Volscorum.*

75 *Singulæ sena millia peditum et trecenos equites*] Quinque primas voces inseruit Clericus ex mente Gronovii. Manifestum erat aliquid hoc loco deesse. Cur enim Perseus de solis equitibus mentionem faceret? *Trecenos* reposuit Sigonius pro *tricenos.*

76 *Rubro mari*] Id est, Indico. Veteres Rubri maris nomine non intelligebant solummodo Arabicum sinum, cui nunc soli hæc appellatio remansit, sed et Persicum sinum, teste Plinio, l. VI. c. 24, atque etiam Indicum mare: ut patet ex hoc loco, et ex Curtio l. VIII. c. 9, in descriptione Indiæ.

A. C. 581. U. C. 171. *sione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos* [77] *speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulum. nunc propalam Macedoniam in servitutem petere, ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnoque, si absistere bello, et facere imperata velint.*

LIII. Quum per omnem orationem satis frequenti adsensu subclamatum esset; tum vero ea vociferatio, simul indignantium minitantiumque, partim jubentium bonum animum habere regem, exorta est, ut finem dicendi faceret. [78] tantum jussis ad iter parare[i], (jam enim dici, movere castra ab Nymphæo Romanos) concione dimissa, ad audiendas legationes civitatium Macedoniæ se contulit. venerat autem ad pecunias, pro facultatibus quæque suis, et frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remissum omnibus; satis regios adparatus ad ea dictum subficere: vehicula tantum imperata, ut tormenta, telorumque missilium ingentem vim præparatam, bellicumque aliud instrumentum veherent. Profectus inde toto exercitu, Eordæam[k] petens, ad Begorritem, quem vocant, lacum positis castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona fluvium processit. Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit [79] ad (Tripolim vocant) Azorum, [80] Pythium, et Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paullisper cunctata, quia obsides Larissæis dederant, victa tamen præsenti metu, in deditionem concesserunt. Benigne his adpellatis, haud dubius Perrhæbos quoque idem facturos, [81] urbem, nihil cunctatis, qui incolebant, primo adventu recipit. [82] Cyretias oppugnare coactus[l], primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, [83] in deditionem omnes ante noctem accepit.

Macedoniæ civitates pecuniam obferunt.

It in Thessaliam.

LIV. Mylæ, proximum oppidum, ita munitum, ut inexsuperabilis munimenti spes incolas ferociores faceret, non portas claudere regi satis habuerunt, sed [84] probris quoque

[i] *parari* Gron. Crev. [k] *Eordeam* Eæd. [l] *conatus* Gron.

77 *Speciosum . . . tulisse titulum*] Gronovius legit *prætulisse.*

78 *Tantum jussis ad iter parari*] Sigonius emendavit, quum prius legeretur *parare.*

79 **Ad* (*Tripolim vocant*) *Azorum . . . incolentes*] Ad incolentes Azorum, Pythium, et Dolichen, quam quidem regionem Tripolim vocant. *Tripolis* vox Græca est, indicans regiunculam tribus oppidis habitatam.

80 *Pythium*] Vulgo *Pythoum.* Mutavit Sigonius ex Plutarcho in Paulo, et Stephano.

81 *Urbem, nihil cunctatis*] Patet excidisse nomen urbis.

82 *Cyretias obpugnare coactus*] Sic habuit vetus exemplar. Sigonius jussit legi *conatus*, quæ infelix emendatio plerosque editos occupavit. Perspicuum tamen est primo nihil minus convenire huic loco, quam verbum *conatus.* Non enim Cyretias Perseus oppugnare conatus est, sed et oppugnavit revera, et cepit. Deinde non minus clarum est, verbum *coactus* hic apprime quadrare. Urbem in Perrhæbis Perseus primo adventu receperat. At non eadem facilitate Cyretiis potitus est. Eas oppugnare est coactus, atque etiam primo die repulsus est.

83 *In deditionem omnes ante noctem accepit*] Vox *omnes* nullum hic locum habet: ac facile crediderimus eam male natam esse ex propinqua voce *omnibus*, quæ reperitur in præcedenti membro.

84 *Probris . . . jaculati sunt*] Gronovius

in ipsum Macedonasque procacibus jaculati sunt. quæ res, quum infestiorem hostem ad obpugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus utrimque animis et obpugnatæ sunt, et defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum in vicem prœlium haud difficulter succedebat: oppidanos, diem, noctem eosdem tuentes mœnia, non vulnera modo, sed etiam vigiliæ et continens labor conficiebat. quarto die quum et scalæ undique ad muros erigerentur, et porta vi majore obpugnaretur; oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt eruptionemque repentinam in hostes faciunt. quæ quum iræ magis inconsultæ, quam veræ fiduciæ virium esset, pauci et fessi ab integris pulsi terga dederunt; fugientesque per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta est. libera quoque corpora, quæ cædibus superfuerunt, venumdata. Diruto magna ex parte et incenso oppido profectus, ad Phalannam castra movit: inde postero die Gyrtonem pervenit. Quo quum T. Minucium Rufum et Hippiam, Thessalorum prætorem, cum præsidio intrasse accepisset, ne tentata quidem obpugnatione, prætergressus, [85] Elatiam et Gonnum, perculsis inopinato adventu oppidanis, recepit. Utraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt [m]; magis Gonnus. itaque et firmiore id præsidio tutum equitum peditumque, ad hoc fossa triplici ac vallo munitum, reliquit. Ipse, ad Sycurium progressus, opperiri ibi hostium adventum statuit: simul et frumentari passim exercitum jubet in subjecto hostium agro. namque Sycurium est sub radicibus Ossæ montis. qua in meridiem vergit, subjectos habet Thessaliæ campos: ab tergo Macedoniam atque Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas et copia, pluribus circumjectis fontibus, perennium aquarum.

U. C. 581.
A. C. 171.

LV. Consul Romanus, per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit: deinde, postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac prope invii soli, cum ingenti difficultate parvis itineribus ægre Gomphos pervenit: cui si, vexatis hominibus equisque, tironem exercitum ducenti acie instructa et loco suo et tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt, magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine ventum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemtus quoque hostium, adeo ignorantium opportunitates suas, accessit. Sacrificio rite perfecto, consul, et frumento dato militibus, paucos ad requiem jumentorum hominumque mora-

Cos. ad regem vadit.

[m] *qua Tempe adeunt* Kreyss. *qua Tempe adeuntur* Bekk.

observat usitatius dici *jaculari aliquid*, vel pro scopo, ut *Dextera sacras jaculatus arces;* vel pro telo, ut *jaculatus puppibus ignes.* Itaque legit vel *probra . . . jaculati sunt*, vel, si utique *probris* retineatur, *joculati.*

85 *Elatiam et Gonnum*] Sua his urbibus restituit nomina Sigonius. Prius legebatur *Velatias et Connum.*

U. C. 581. A. C. 171.

tus dies, quum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastarique sociorum agros, satis jam refectum militem ad Larissam ducit. Inde, quum tria millia ferme abesset a Tripoli, (Sceam [n] vocant) super Peneum amnem posuit castra.

Eumenis adventus.

Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem navibus accessit cum Attalo atque Athenæo fratribus, Philetæro fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo et quatuor millibus peditum, mille equitum, ad consulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et

Alia auxilia.

alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis convenerunt, quorum pleraque (adeo parva erant) in oblivionem adducta. Apolloniatæ trecentos equites, centum pedites miserunt. Ætolorum [86] alæ unius instar, quantum in [o] tota gente equitum erat, venerant: et [87] Thessalorum omnis equitatus separatus [p] erat. non plus quam trecenti erant equites in castris Romanis. Achæi juventutis suæ, Cretico maxime armatu, ad mille dederunt.

Lucretius Pr. in Bœotia.

LVI. Sub idem tempus et C. Lucretius prætor, qui navibus præerat ad Cephalleniam, M. Lucretio fratre cum classe [88] super Maleam Chalcidem jusso petere, ipse triremem conscendit, sinum Corinthium petens ad præoccupandas in Bœotia res. tardior ei navigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius, Chalcidem adveniens, quum a P. Lentulo Haliartum obpugnari audisset, nuncium, prætoris verbis, qui abscedere eum inde juberet, misit. Bœotorum juventute, quæ pars cum Romanis stabat, eam rem adgressus legatus, a mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri novæ obsidioni dedit. namque extemplo M. Lucretius cum exercitu navali, decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum, qui sub Athenæo erant, Haliartum circumsedit: parantibusque jam obpugnare, supervenit a Creüsa prætor. Ad idem fere tempus et ab sociis naves Chalcidem convenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Prætor [q], quia nusquam erat maritimum bellum, remisit sociis. et Q. Marcius Chalcidem navibus venit, Alope capta, Larissa, quæ Cremaste dicitur, obpugnata. Quum hic status in Bœotia esset, Perseus, quum ad Sycurium (sicut ante dictum est) stativa haberet, frumento undique circa ex agris convecto, ad vastandum agrum Pheræorum misit: ratus ad juvandas sociorum urbes longius ab [r] castris

[n] *Scæam* Kreyss. Bekk. [o] *ab* Eæd. [p] *speratus* Bekk. [q] *has prætor* Kreyss. Bekk. [r] *a* Eæd.

86 * *Alæ unius instar*] Ex vi verborum, imago ac species unius alæ: id est, una propemodum ala. *Ala* apud Romanos trecentorum ferme equitum erat.

87 *Thessalorum omnis equitatus separatus erat*] Huc illuc sparsus: quia nempe, quum in Thessalia bellum gereretur, per omnem regionem distribuerant sese, ut varias ejus partes adversus præsentem hostem tuerentur.

88 * *Super Maleam*] Superando Maleam promontorium.

abstractos deprehendi Romanos posse. Quos quum eo tumultu nihil motos animadvertisset, [89] prædam quidem, præterquam hominum, (pecora autem maxime omnis generis fuere) divisit ad epulandum militibus. U. C. 581. A. C. 171.

LVII. Sub idem deinde tempus consilium et consul et rex habuerunt, unde bellum ordirentur. [90] Regis creverunt [a] animi vastatione concessa sibi ab hoste Pheræi agri. itaque eundum inde ad castra, nec dandum ultra spatium cunctandi, censebat. Et Romani censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indigne ferentes, non latam Pheræis opem. Consultantibus, quid agerent, (aderant autem Eumenes et Attalus in consilio) trepidus nuncius adfert, hostem magno agmine adesse. Consilio dimisso, signum extemplo datur, ut arma capiant. Interim placet, ex regiis auxiliis centum equites et parem numerum jaculatorum peditum exire. [91] Perseus hora ferme diei quarta, quum paullo plus mille passus abesset a castris Romanis, consistere signa peditum jussit. [92] prægressus ipse cum equitibus ac levi armatura, et Cotys cum eo ducesque aliorum auxiliorum præcesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, quum in conspectu fuere hostium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, (Cassignatus præerat) et levis armaturæ centum fere et quinquaginta Mysi aut Cretenses. Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus et Thracum, misit. Prœlium, quum pares numero essent, neque ab hac aut illa parte nova auxilia subvenirent, incerta victoria finitum est. Eumenis ferme triginta interfecti; inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. et tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit. postero die circa eamdem horam in eumdem locum rex copias admovit, plaustris cum aqua sequentibus. nam duodecim millium passuum via omnis sine aqua, et plurimi pulveris erat: adfectosque siti, si [93] primo · in conspectu dimicassent, pugnaturos fuisse adparebat. Quum Romani quiessent, stationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore, ut Romani equites abeuntium novissimum agmen adgrederentur. inde certamine orto, quum longius a castris eos elicuissent, facile, ubiubi

Perseus in Romanos ducit.

Equestre prœlium.

[a] *creverant* Bekk.

89 *Prædam quidem*] Vacat particula *quidem*. Gronovius suspicatur legendum, *prædæ quod erat*.

90 *Regis creverunt animi*] Magis placeret, *Regi creverant animi*.

91 *Perseus hora ferme diei quarta*] Adjecit Sigonius vocem *hora*, quæ commode abesse non poterat.

92 *Prægressus ipse . . . et Cotys cum eo ducesque . . . præcesserunt*] Manifestum est vacare ultimam vocem.

93 * *Primo in conspectu*] Statim atque hostis conspectus erat. Ad pugnam die proxime præcedenti affecti siti venissent, si statim atque conspexerant hostem dimicassent. Ceterum non explicat Livius, cur aut unde sitim, intervallo facto, levarint.

U. C. 581. A. C. 171.

essent, se, qui equitatu et levi armatura plus possent, conversuros aciem.

LVIII. Postquam inceptum non succedebat, castra propius hostem movit rex, et a quinque millibus passuum communiit. inde, luce prima in eodem, quo solebat, loco peditum acie instructa, equitatum omnem levemque armaturam ad castra hostium ducit. Visus et plurium [t] et propior solito pulvis trepidationem in castris Romanis fecit. Et primo vix creditum nuncianti est, quia prioribus continuis diebus numquam ante horam quartam hostis adparuerat. tum solis ortus erat. Deinde ut plurium clamore et cursu a portis dubitatio exemta est, tumultus ingens oboritur. tribuni, præfectique, et centuriones in prætorium; miles ad sua quisque tentoria discurrit. Minus quingentos passus a vallo instruxerat Perseus suos circa tumulum, quem Callicinum vocant. Lævo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitum ordines levis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites: intermixti turmis eorum Cretenses. [94] Huic armaturæ Milo [u] Berœæus, equitibus et summæ partis ejus Meno Antigonensis præerat. [95] Proximi cornibus constiterant regii equites, et mixtum genus, delecta plurium gentium auxilia: [96] Patrocles Antigonensis hic [x] *et* Pæoniæ præfectus Didas erant præpositi. Medius omnium rex erat. circa eum [97] agema, quod vocant, equitumque [98] sacræ alæ. Ante se statuit funditores jaculatoresque: quadringentorum manus utraque numerum expleverat [y]. Ionem Thessalonicensem et Timanora Dolopem iis præfecit. sic regii constiterant. [99] Consul, intra vallum peditum acie instructa, et ipse equitatum omnem cum levi armatura misit [z]. pro vallo instructi sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus, consulis frater, cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Lævinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, [a] ejusdem gentis levem armaturam. Mediam autem aciem [1] cum delectis equitibus extraordinariis

Perseus equitatum omnem ad castra hostium ducit.

Consulis acies.

[t] *plurimus* Kreyss. Bekk. [u] *Medon* Eæd. [x] *his* Crev. Bekk.
[y] *explebat* Kreyss. Bekk. [z] *emisit* Gron. Crev. Bekk.
[a] add. *et* Kreyss. Bekk.

94 *Huic armaturæ*] Milo, sive Midon, sic enim olim hic legebatur, præerat levi armaturæ Cretensium. Equitibus præerat Meno Antigonensis, et insuper summam imperii in hac parte, id est, in dextro cornu, habebat.

95 * *Proximi cornibus*] Intellige hos locatos fuisse inter cornua et mediam aciem, in qua rex erat.

96 *Patrocles Antigonensis his*] Sic jussit legi Gronovius. Vulgo *hic*.

97 *Agema*] Sic vocavit Livius, l. XXXVII. c. 40, alam mille equitum: supra c. 51, pedestrem manum, cetratorum nempe legionem. Suidæ *agema* est agmen antecedens regem, e selectis equitibus et peditibus. * Hic potius equites intelligendi videntur. Pugna enim de qua agitur, plane equestris fuit; nec pedites habuit, nisi leviter armatos.

98 *Sacræ alæ*] Vid. not. 28, ad c. 66, infra.

99 *Consul intra vallum*] Olim *proconsul*. Correxit Sigonius.

1 *Cum delectis equitibus extraordinariis*] Qui sint equites *extraordinarii*, explicavimus ad l. XXVII. c. 12. Ceterum vox *delectis* hic suspecta nobis est. Neque enim *extraordinarii* equites tam multi erant, ut pars eorum sufficeret ad tuendam mediam aciem. Itaque vox *delectis* videtur eradenda esse, tanquam ap-

tenebat Q. Mucius. ducenti equites Galli ante signa horum instructi, et de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis trecenti. Thessali quadringenti equites parvo intervallo [2] super lævum cornu locati. Eumenes rex Attalusque cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac vallum steterunt. U. C. 581. A. C. 171.

LIX. In hunc modum maxime instructæ acies, par ferme utrimque numerus equitum ac levis armaturæ, concurrunt, a funditoribus jaculatoribusque, qui præcesserunt, prœlio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quam diu claustris retentæ feræ, concitati [b] cum ingenti clamore in dextrum cornu, Italicos equites, incurrerunt; ut usu belli et ingenio inpavida gens turbaretur. gladiis [c] hastas petere pedites, nunc [d] succidere crura equis, nunc ilia subfodere. [3] Perseus, in mediam invectus aciem, Græcos primo inpetu avertit: quibus quum [4] gravis ab tergo instaret hostis; Thessalorum equitatus, qui a lævo cornu brevi spatio disjunctus in subsidiis fuerat extra concursum, primo spectator certaminis, deinde, inclinata re, maximo usui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxiliis adjunxerunt, et cum eo tutum inter ordines suos receptum sociis fuga dissipatis dabant, et, quum minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi, multos fugientium obvios exceperunt. Nec [5] regii, sparsi jam ipsi passim sequendo, cum ordinatis et certo [6] incedentibus gradu manus conserere audebant. [7] Quum, victor equestri prœlio rex parvo momento si adjuvisset, debellatum esset, opportune [e] [8] adhortanti supervenit phalanx, quam sua sponte, ne audaci cœpto [9] deessent, Hippias et Leonatus [f] raptim

Prœlium.

Rex equestri prœlio victor.

[b] *ira concitati* Kreyss. *ita concitati* Bekk. [c] *turbarentur.* * *gladiis* Kreyss. Bekk. [d] *pedites,* * *nunc* Ed. [e] *quum victor equestri prœlio rex, parvo momento si adjuvissent, debellatum esse, opportune* Ed. [f] *Leonnatus* Ed.

posita ab aliquo, qui exponere voluerit sensum vocis *extraordinariis.* Nisi forte legendum est, *cum delectis equitibus et extraordinariis.* Docet enim Polybius, l. VI. morem fuisse, ut ex equitibus extraordinariis rursum aliqui deligerentur, quos vocat ipse *ἐπιλέκτων ἀπολέκτους*, *ex extraordinariis delectos*, qui semper in castris, in agmine, consulibus præsto essent. Hos igitur poterimus hic intelligere, si adjiciamus particulam *et:* sicque et mitior, et fortasse verior erit emendatio.

2 * *Super lævum cornu*] Ultra lævum cornu, in subsidiis: quod disertis verbis exprimitur in ipsius pugnæ narratione.

3 * *Perseus in mediam invectus aciem, Græcos .... avertit*] Græci non tenebant mediam consulis aciem, sed lævum cornu. Itaque, si nihil hic peccavit librariorum incuria, necesse est ut Perseus intelligatur, post tentatam mediam hostium aciem, invectus esse in lævum cornu.

4 *Gravis*] Sic edidere Gronovii. Quædam aliæ editiones *gravius:* minus concinne. Idem mendum irrepserat supra l. XXVII. c. 4, atque inde sublatum est, auctoribus scriptis.

5 *Regii, sparsi jam ipsi*] Macedones, qui et ipsi, dum sequuntur fugientes, ordines solverant. Nihil in hunc locum, utpote clari admodum sensus, annotassemus, nisi Dujatius *regios* intellexisset Eumenis milites.

6 *Incedentibus*] Primum exemplar habuit *incidentibus.* Emendavit Sigonius.

7 *Quum, victor equestri prœlio rex .... si adjuvisset, debellatum esset*] Potest quidem exponi: Quum debellatum esset, si rex, qui victor jam equestri prælio erat, parvo momento adjuvisset. Mallemus tamen cum Sigonio et Gronovio legere: *debellaturus esset.*

8 *Adhortanti*] Si adhortabatur suos Perseus ad peragendam victoriam, cur igitur tam bona occasione segniter usus est? An legemus, *adhuc stanti,* necdum receptui canere jubenti? quod paulo post fecit.

9 *Deessent*] Sic maluit Sigonius. Vetus exemplar *deesset.* Sed parum interest.

U. C. 581. A. C. 171. adduxerant, postquam prospere pugnasse equitem acceperunt. Fluctuante rege inter spem metumque tantæ rei conandæ, Cretensis Evander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis usus erat, postquam [10] agmen inpeditum[g] venientium sub signis vidit, ad regem adcurrit, et monere instituit, *ne elatus felicitate summam rerum temere in non necessariam aleam daret. Si contentus bene re gesta quiesset eo die, vel pacis honestæ conditionem habiturum, vel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet.* In hoc consilium pronior erat animus regis. Itaque, conlaudato Evandro, signa referri, peditumque agmen redire in castra jubet; equitibus receptui canere.

Receptui canit.

LX. Cecidere eo die ab Romanis ducenti equites, duo millia, haud minus, peditum; capti ferme ducenti[h] equites. ex regiis autem viginti equites quadraginta pedites interfecti. Postquam rediere in castra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat: cum cantu enim [11] superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tantum ex male gesta re, sed pavor etiam erat, ne extemplo castra hostis adgrederetur. Eumenes suadere, ut trans Peneum transferret castra; ut pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites animos colligerent. Consul moveri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, silentio noctis transductis copiis, castra in ulteriore ripa communit. Rex, postero die ad lacessendos prœlio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animadvertit, fatebatur quidem peccatum, quod pridie non institisset victis; sed aliquanto majorem culpam esse, quod nocte foret cessatum. nam, ut neminem alium suorum moveret, levi armatura inmissa, trepidantium in transitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens pavor demtus erat, in tuto castra habentibus: damnum inter cetera præcipue famæ movebat. et in consilio apud consulem pro se quisque in Ætolos conferebant caussam; *ab iis fugæ terrorisque principium ortum. secutos pavorem Ætolorum et ceteros socios Græcorum populorum.* Quinque principes Ætolorum primi[i] terga vertentes conspecti dicebantur. Thessali[k] pro concione laudati, ducesque eorum etiam virtutis caussa donati.

Cos. trans Peneum castra transfert.

Perseus suos donat.

LXI. Ad regem spolia cæsorum hostium referebantur. dona[l] ex his, aliis arma insignia, aliis equos, quibusdam cap-

[g] *agmen peditum* Kreyss. Bekk. [h] *capti sexcenti ferme* Eæd.
[i] *Ætolorum, qui primi* Eæd. [k] *dicebantur, Romam missi. Thessali* Eæd.
[l] *donat* Kreyss.

10 *Agmen impeditum*] Observat Perizonius phalangem nullo modo *impeditam* dici potuisse, quæ supra c. 58 dicitur stetisse instructa eo loco quo solebat, parata ad pugnam, ut ex tota narratione patuit. Itaque legit *agmen peditum*. Paulo post de eadem phalange: *peditumque agmen redire in castra jubet*.

11 *Superfixa capita*] Videtur excidisse *hastis*, aut aliud teli nomen. GRONOVIUS.

tivos dono dabat. scuta erant supra mille quingenta [m]; loricæ thoracesque [12] mille amplius summam explebant; galearum gladiorumque et missilium omnis generis major aliquanto numerus. Hæc, per se ampla, pleraque [n] multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit. *Præjudicatum eventum belli habetis. Meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo invictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes juventutis, equites seminarium senatus: inde lectos in Patrum numerum consules, inde imperatores creant. horum spolia paullo ante divisimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis. quæ, nocturna fuga vobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleverunt. Sed facilius nobis sequentibus victos Peneum superare erit, quam illis trepidantibus fuit; transgressique extemplo castra obpugnabimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut, si acie decernere volent, eumdem pugnæ pedestris eventum exspectate, qui equitum in certamine fuerit.* Et qui vicerant alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes, [13] ante ora [o] sua audivere, ex eo, quod acciderat, spem futuri præcipientes: et pedites, aliena gloria accensi, præcipue qui Macedonum phalangis erant, sibi quoque et navandæ regi operæ, et similem gloriam ex hoste pariendi, occasionem optabant. Concione dimissa, postero die profectus inde [14] ad Mopsium [p] posuit castra. tumulus hic inter Tempe et Larissam medius est.

U. C. 581.
A. C. 171.

LXII. Romani, non abscedentes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eo Misagenes Numida venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus et viginti. Per eos dies consilium habenti regi [15] de summa [q], quum jam consedisset ferocia ab re bene gesta, ausi sunt quidam amicorum consilium dare, ut secunda fortuna [16] in conditione [r] honestæ pacis uteretur potius, quam, spe vana evectus, in casum inrevocabilem se daret. *Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis et merito felicis esse. Mitteret ad consulem, qui fœdus in easdem leges renovarent, quibus Philippus pater ejus pacem a* [s] *T. Quinctio victore accepisset.* [17] *Neque finiri bellum magnificentius, quam a* [t] *tam memorabili pugna; neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quam quæ perculsos*

[m] *quingena* Gron. [n] *pleraque* uncis incl. Bekk. [o] *an* * * * *ora* Bekk.
[p] *Mopselum*, et sic semper, Kreyss. Bekk. [q] *de summa belli* Ed.
[r] *conditionem* Ed. [s] *ab* Ed. [t] *ab* Ed.

12 *Mille amplius summam*] Non intelligimus, cur Gronovius voluerit reponi *millenûm*. Optime enim procedere videtur hæc oratio: Loricæ thoracesque explebant summam *mille* thoracum loricarumque, et amplius.

13 *Ante ora sua*] Lege cum Gronovio .... *gerentes, facinora*, vel *decora sua audivere*.

14 *Ad Mopsium*] Correctio Sigonii, Stephano auctore nixa. Prius *ad Mopselum*.

15 * *De summa*] De universo bello. Videtur excidisse vel *re*, vel *rerum*.

16 *In conditione*] Recte hic quoque Gronovius: *in conditionem honestæ pacis:* * ut honestæ pacis conditio impetraretur.

17 *Neque finiri bellum magnificentius*] Omnino hic desideramus *posse*.

U. C. 581. A. C. 171. *adverso prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si Romani tum quoque insita pertinacia æqua adspernarentur, Deos hominesque et moderationis Persei, et illorum pervicacis superbiæ, futuros testes.* Numquam ab talibus consiliis abhorrebat regis animus. itaque plurium adsensu comprobata est sententia. Legati, ad consulem missi, adhibito frequenti consilio, auditi sunt. *Pacem petere*[u], *vectigal, quantum Philippus pactus esset,* [18] *daturum Persea Romanis* pollicentes. *urbibus, agris, locisque, quibus Philippus cessisset,* [19] *cessurum primum.* hæc legati. Submotis his, quum consultarent, Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in adversis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit, *Ita pacem dari, si de summa rerum liberum senatui permittat rex de se deque universa Macedonia statuendi jus.* Hæc quum renunciassent legati, miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum esse; et plerique vetare, amplius mentionem pacis facere. ultro mox quæsituros, quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse, timere: et, summam pecuniæ augens, si pretio pacem emere posset, non destitit animum consulis tentare. Postquam nihil ex eo, quod primo responderat, mutabat, desperata pace, ad Sycurium, unde profectus erat, rediit, belli casum de integro tentaturus.

Perseus pacem petit.

Frustra.

LXIII. Fama equestris pugnæ, vulgata per Græciam, nudavit voluntates hominum. non enim solum, qui partis Macedonum erant, sed plerique, ingentibus Romanorum obligati beneficiis, [20] quidam vim superbiamque experti, læti eam famam accepere: non ob aliam caussam, quam pravo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur, [21] deteriori atque infirmiori favendo. Eodem tempore in Bœotia summa vi Haliartum Lucretius prætor obpugnarat[x]: et, quamquam nec habebant externa auxilia obsessi, præter Coronæorum juniores, qui prima obsidione mœnia intraverant, neque sperabant, tamen ipsi animis magis, quam viribus, resistebant. nam et eruptiones in opera crebro faciebant: et arietem admotum, libramento plumbi gravatum, ad terram urguebant: [22] et, si

Græci favent Perseo.

Haliarti obpugnatio.

[u] *petiere* Bekk. [x] *obpugnabat* Kreyss. Bekk.

18 *Daturum Persea Romanis pollicentes*] Ultimum verbum videtur esse a mala manu, quæ Livio succurrere voluerit, ne nimirum hiaret oratio. Innumerabilia in loca, talia adminicula infulserat correctorum ignorantia. Vid. supra l. XXX. c. 7, et l. XXXVI. c. 7. Hoc quoque eliminemus licet.

19 *Cessurum primum*] Bene Gronovius: *cessurum et ipsum.*

20 *Quidam vim superbiamque experti*] Recte Gronovius existimat excidisse, *Macedonum:* vel, si malueris, *Persei*, aut *regis*. Hic enim Livius loquitur de iis quos Perseo favisse mirum videri debeat. Nec vero ille in Romanos tam asperis verbis uteretur.

21 *Deteriori atque infirmiori favendo*] Scribe *favendi.* Adhæret enim hoc verbum τῷ *studio*. GRONOVIUS.

22 *Et, si qua declinarent, qui agebant, ictum*] Et, si qua declinarent ictum molis illius plumbeæ, qui agebant arietem, ac proinde aliquam muri partem proruerent . . .

qua declinarent, qui agebant, ictum, pro diruto muro novum tumultuario opere, raptim [23] ex ipsa ruinæ [y] strage congestis saxis, exstruebant. Quum operibus obpugnatio lentior esset, scalas per manipulos dividi prætor jussit, ut corona undique mœnia adgressurus; eo magis subfecturam ad id multitudinem ratus, quod, qua parte palus urbem cingit, nec adtinebat obpugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte, qua duæ turres, quodque inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admovit; ut eodem tempore, quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu adversus se oppidanorum facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte aliqua possent. Haud segniter oppidani vim ejus arcere parant. nam super stratum ruinis locum, fascibus aridis sarmentorum injectis, stantes cum ardentibus facibus accensuros ea se sæpe minabantur, ut, incendio [24] intersepti ab hoste, spatium ad objiciendum interiorem murum haberent. Quod inceptum eorum fors inpediit. nam tantus repente effusus est imber, ut nec accendi facile pateretur, et exstingueret accensa. Itaque et transitus per distracta fumantia virgulta patuit; et, in unius loci præsidium omnibus versis, mœnia quoque pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis seniores inpubesque [z], quos casus obvios obtulit, passim cæsi: armati in arcem confugerunt: et postero die, quum spei nihil superesset, deditione facta, sub corona venierunt. Fuerunt autem duo millia ferme et quingenti: ornamenta urbis statuæ et tabulæ pictæ, et quidquid pretiosæ prædæ fuit, ad naves delatum: urbs diruta a fundamentis. [25] Inde Thebas ductus exercitus: quibus sine certamine receptis, urbem tradidit exsulibus, et qui Romanorum partis erant: adversæ factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum [26] familias sub corona vendidit. his gestis in Bœotia, ad mare ac naves rediit.

U. C. 581.
A. C. 171.

LXIV. Quum hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Sycurium stativa dierum aliquot habuit. Ubi quum audisset, raptim Romanos circa ex agris demessum frumentum convehere, deinde ante sua quemque tentoria spicas fascibus [a] desecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota castra stramentorum fecisse: ratus incendio opportuna esse, faces, tædamque, et malleolos stuppæ inlitos pice parari

Perseus frustra castra Romana incendere vult.

[y] *ruinæ* del. Gron. [z] *impuberesque* Gron. Crev. [a] *falcibus* Eæd.

23 *Ex ipsa ruinæ strage*] Gronovianæ editiones omittunt vocem *ruinæ*, quæ exstat in prima omnium editione, et apud Sigonium, teste Hearnio.

24 *Intersepti*] Conjectura Florebelli a Sigonio adoptata. Prius *intercepti*.

25 *Inde Thebas ductus exercitus*] Atqui supra c. 44, Thebani memorantur decrevisse, ut tolleretur regia societas, et fidei legatorum Romanorum civitatem commendavisse: et c. 46, tentati a Perseo, nihil moti sunt. Vel igitur hic alicujus alterius civitatis nomen posuerat Livius, vel aliquid omisit de Thebanis, unde nosse possemus, cur adversus eos Romanus exercitus ducatur.

26 *Familias*] Servos et bona. Vid. not. 45 ad l. III. c. 55, supra.

U. C. 581. A. C. 171. jubet: atque ita media nocte profectus, ut prima luce adgressus falleret. Nequidquam. primæ stationes obpressæ tumultu ac terrore suo ceteros exciverunt[b]: signumque datum est arma extemplo capiendi; simulque in vallo, ad portas, miles instructus erat, et intentus propugnationi castrorum. Perseus et extemplo circumegit aciem, et prima inpedimenta ire, deinde peditum signa ferri jussit. ipse cum equitatu et levi armatura substitit ad agmen cogendum; ratus, id quod accidit, insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hostes. Breve certamen levis armaturæ maxime cum procursatoribus fuit. equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circa segetibus, Romani ad Cranonium[c] intactum agrum castra movent. Ibi quum securi, et propter castrorum longinquitatem, et viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium et Cranona[d] est, stativa haberent; repente prima luce in inminentibus tumulis equitatus regius cum levi armatura visus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem[e] reliquerant in proxima planitie. Stetit paullisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil movebant, equitem mittit, qui pedites referre ad Sycurium signa juberet; ipse mox insecutus. Romani equites, modico intervallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos invadere possent, postquam confertos abire, signa atque ordines servantes, viderunt, et ipsi in castra redeunt.

LXV. Inde, obfensus longinquitate itineris, rex ad Mopsium castra movit; et Romani, demessis Cranonis segetibus, in Phalannæum agrum transeunt. Ibi quum ex transfuga cognosset rex, sine ullo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere, cum mille equitibus, duobus millibus Thracum et Cretensium profectus, quum, quantum adcelerare poterat, effuso agmine issent[f], inproviso adgressus est Romanos. juncta vehicula, pleraque onusta, mille admodum capiuntur, sexcenti ferme homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra trecentis Cretensium dedit. ipse, revocato ab effusa cæde equite et reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine obprimi posse. L. Pompeius tribunus militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium adventu in propinquum tumulum recepit, loci se præsidio, quia numero et viribus inpar erat, defensurus. Ibi quum in orbem milites coëgisset, ut densatis scutis ab jactu[g] sagittarum et jaculorum sese tuerentur, Perseus, circumdato armatis tumulo, alios adscensum undique tentare jubet, et cominus prœlium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumstabat: nam neque

[b] *excitaverunt* Kreyss. Bekk. [c] *Crannonium* Gron. Crev.
[d] *Crannona* et infra *Crannonis* Eæd. [e] *sub luce* Kreyss. Bekk. [f] *isset* Eæd.
[g] *ictu* Eæd.

conferti pugnare propter eos, qui adscendere in tumulum conabantur, poterant: et, ubi ordines procursando solvissent, patebant jaculis sagittisve[h]. Maxime[27] cestrosphendonis vulnerabantur. hoc illo bello novum genus teli inventum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres[i], velut sagittis solent, circumdabantur: funda media duo funalia inparia habebat[k]. cum majori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum, velut glans, emicabat. Quum et hoc, et alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec facile jam arma fessi sustinerent, instare rex, ut dederent se, fidem dare, præmia interdum polliceri: nec cujusquam ad deditionem flectebatur animus; quum ex insperato jam obstinatis mori spes adfulsit. Nam quum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra nunciassent consuli, circumsideri præsidium; motus periculo tot civium (nam octingenti ferme, et omnes Romani erant) cum equitatu ac levi armatura (accesserant nova auxilia, Numidæ pedites equitesque et elephanti) castris egreditur: et tribunis militum imperat, ut legionum signa sequantur. Ipse, velitibus ad firmanda levium armorum auxilia adjectis, ad tumulum præcedit. consulis latera tegunt Eumenes, Attalus, et Misagenes, regulus Numidarum.

U. C. 581.
A. C. 171.

Cestrosphendonæ descriptio.

LXVI. Quum in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab ultima desperatione recreatus est animus: Perseus, cui primum omnium fuerat, ut, contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus

[h] *sagittisque* Kreyss. Bekk. [i] *huic abiegnæ breves pinnæ tres* Eæd. [k] *habebant* Gron.

27 *Cestrosphendonis*] Hujus teli descriptio quæ sequitur, aliquid habet obscuri: sed multam ei lucem afferunt Græca Polybii verba, ex quibus Livius eam expressit. Illa leguntur apud Suidam, et referuntur a Lipsio, l. IV. Poliorcet. dial. 3, qui ea vertit hoc modo: *Cestrus. Novum hoc inventum bello Persico. Ipsum spiculum bipalme fuit, tubulum habens æqualem mucroni. Huic hastile ligneum insertum erat, longitudine spithamæ mensuram æquans, crassitie, digiti. In hujus medium tres pinnulæ e ligno infigebantur, plane breves. Hoc in funda, quæ duo funalia imparia habebat, in medio utrorumque, amento leviter, et ita ut facile solvi posset, ligatum, imponebatur. Tum igitur in circumactione fundæ intentis funalibus manebat. Quum vero alterum solveretur in emissione, excidens amento suo, velut glans e funda, ferebatur, et cum impetu incidens, quidquid incurrisset valde lædebat.* Ad rei totius pleniorem expositionem, multa addit Lipsius: ex quibus pauca mutuabimur, plurimis omissis. Ait Livius *cestrosphendonen* hoc telum dictum: recte. Etsi in Suida pars una vocis modo est, *cestrus*. Atque solitaria ea duntaxat veruculum et breve telum notat. Compositio Liviana mixtum hoc complectitur, et *telum e funda missum*. *Bipalme spiculum*, id est, semipedale. Sed in Græco hoc distinctius additur, ipsum mucronem palmi fuisse: auliscum, sive tubulum, item palmi. *Hastile semicubitale:* Polybio σπιθαμαῖον. Spithama enim est dimidia pars cubiti, dodrans pedis. Adduntur pinnæ tres, quas Græcus monet e ligno fuisse. *Funda media* est ipsum fundæ medium: latius illud, cui telum sedet. Funalia duo imparia videntur ex Polybio intelligenda, non duo ex utraque parte; sed utrimque unum, alterum brevius. In hanc mentem nos ducunt hæc Polybii verba: *quum alterum e funalibus solveretur in emissione:* quæ videntur indicare, duo omnino fuisse funalia, quorum alterum solveretur, altero retento. Cur autem unum brevius fuerit altero, non satis perspicuum nobis est: nisi forte illud quod remanere debebat in manu funditoris, ideo longius erat, ut certius teneri posset. *Majore sinu* interpretatur Lipsius, majore quam vulgatæ fundæ habere solent. Postremo notandum est id quod a Polybio diserte expressum Livius omisit, de amento, quo telum utiliter illigabatur, ne caderet in rotatu, tum ut vehementius emitterentur.

U. C. 581. A. C. 171.

occisisque, non tereret tempus in obsidione præsidii; secundum, ea quoque tentata utcumque, quum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire; et ipse hostium adventum, elatus successu, mansit, et, qui phalangem arcesserent, propere misit. qua et serius, quam res postulabat, et raptim acta, turbati cursu adversus instructos et præparatos erant adventuri. Consul anteveniens extemplo prœlium conseruit. Primo resistere Macedones; deinde, ut nulla re pares erant, amissis trecentis [l] peditibus, viginti quatuor primoribus equitum [28] ex ala, quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Ceterum iter prope ipso prœlio tumultuosius fuit. Phalanx, abs trepido nuncio adcita, quum raptim duceretur, primo in angustiis captivorum agmini oblata vehiculisque frumento onustis: [29] iis cæsis, [30] ingens [m] ibi vexatio partis utriusque fuit, nullo exspectante, utcumque [n] explicaretur agmen, sed armatis detrudentibus per præceps inpedimenta, (neque enim aliter via aperiri poterat) jumentis, quum stimularentur, in turba sævientibus. Vix ab incondito agmine captivorum expedierant sese, quum regio agmini perculsisque equitibus obcurrunt. Ibi vero clamor jubentium referre signa ruinæ quoque [o] prope similem trepidationem fecit: ut, si hostes, introïre angustias ausi, longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit. Consul, recepto ex tumulo præsidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt, qui eo die magno prœlio pugnatum auctores sint. octo millia hostium cæsa, in his Sopatrum et Antipatrum regios duces: vivos captos circiter duo millia octingentos, signa militaria capta viginti septem. Nec incruentam victoriam fuisse: supra quatuor millia et trecentos de exercitu consulis cecidisse: signa [31] sinistræ alæ quinque amissa.

Perseus in Macedoniam redit.

LXVII. Hic dies et Romanis refecit animos, et Persea perculit, ut, dies paucos ad Mopsium moratus, sepulturæ maxime militum amissorum cura, præsidio satis valido ad Gonnum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quemdam ex regiis præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, jussum Magnetas et propinquos tentare. Quum Pellam venisset, exercitu in hiberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eo fama adfertur, Atlesbim regulum

[l] *trecenis* Gron. [m] *onustis hæsit. ingens* Bekk.
[n] *ut utcumque* Kreyss. *dum utcunque* Bekk. [o] *quoque* uncis incl. Bekk.

28 *Ex ala, quam Sacram vocant*] Jam mentio facta est Sacrarum alarum supra c. 58, rursusque fiet infra l. XLIV. c. 42. Suspicamur illas equitum alas circa ipsum regem solitas esse pugnare, ei tuendo speciatim addictas, unde et ipsis fortasse *Sacrarum* nomen inditum. Nec aliam esse ducimus *regiam alam*, memoratam Livio l. XXXVII. c. 40.

29 *Iis cæsis*] Si hoc referas ad vehicula, ineptum est; si ad captivos, parum verisimile. Aliquid mendi latere videtur.

30 *Ingens ibi vexatio partis utriusque*] Tum phalangis, tum Cretensium, qui deducebant captivos et prædam. In iis quæ sequuntur particula *dum* ex Gronovii mente adjecta est.

31 *Sinistræ alæ*] Sinistri sociorum peditum corporis.

Thracum, et Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines inpetum fecisse: et regionem, Marenen quam vocant, cepisse. Itaque, dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. [32] ducenta talenta, semestre stipendium, equitatui numerat, [33] quum primo annuum dare constituisset. Consul, postquam profectum Persea audivit, ad Gonnum castra movet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ claustra tutissima præbet, et in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Quum et loco et præsidio valido [34] inexpugnabilis res esset, abstitit incepto. In Perrhæbiam flexis itineribus, Mallœa primo inpetu capta ac direpta, Tripoli aliaque Perrhæbia recepta, Larissam rediit. inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hiberna in proximis Thessalis [p] urbibus distribuit. et partem exercitus ita per totam Thessaliam divisit, ut et hiberna commoda omnes haberent, et præsidio urbibus essent. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum civitatium socios omnes præter Achæos dimisit. cum exercitus parte profectus in Achaiam Phthiotim, Pteleum desertum fuga oppidanorum diruit a fundamentis, Antrona voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admovit. urbs deserta erat; in arcem omnis multitudo concesserat: eam obpugnare adgreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excesserant. a quibus relicti oppidani in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, utrum Demetrias prius adgredienda foret, an in Bœotia [35] adspiciendæ [q] res. Thebani, vexantibus eos Coronæis, in Bœotiam arcessebant. ad horum preces, quia hibernis aptior regio, quam Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

U. C. 581.
A. C. 171.

Cos. in hiberna se confert.

p *Thessaliæ* Gron. Crev. q *adipiscendæ* Eæd.

32 *Ducenta talenta*] Marcas argenti nostrates 18,750.

33 *Quum primo annuum dare constituisset*] Semestre tantum stipendium numeravit, quamvis primo pollicitus esset solidum iis totius anni stipendium persolutum iri. Hac re notatur Persei avaritia.

34 *Inexpugnabilis res*] Lege cum Gronovio *urbs*.

35 *Adipiscendæ res*] Displicet τὸ *adipiscendæ*. An *adspiciendæ?* quemadmodum supra c. 37. *Inde Bœotiam atque Eubœam adspicere jussi*.

EPITOME LIBRI XLIII.

PRÆTORES aliquot, eo quod avare et crudeliter provincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia urbes expugnavit, et crudeliter diripuit. ob id captivi, qui ab eo sub corona venierant, ex senatusconsulto postea restituti sunt. Item a præfectis [1] *classium Romanarum multa inpotenter in socios facta. Res præterea a Perseo rege in Thracia prospere gestas continet,* [2] *victis Dardanis et Illyrico, cujus rex erat Gentius. Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso interemto consedit. M. Æmilius Lepidus a censoribus princeps in senatu lectus.*

1 *Classium Romanarum*] Sic Andreas, Sigonius, aliique: melius quam quomodo Gronovianæ editiones habent, *Romanorum*.

2 *Victis Dardanis, et Illyrico, cujus rex erat Gentius*] Hæc parum accurata sunt, sive in librariis culpa, sive in ipso epitomarum auctore resideat. Aliquot Illyriorum oppida cepit Perseus, ut memoratur infra capp. 18, 19, et 20. At non vicit Illyricum; multo minus eam Illyrici partem cujus rex erat Gentius, quem in societatem belli perlicere summopere studebat.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XLIII.

U. C 581. A. C. 171. Gesta in Illyrico. Eadem æstate, qua in Thessalia [1] equestri pugna vicere Romani, [2] legatus, in Illyricum a consule missus, opulenta duo oppida vi atque armis coëgit in deditionem: omniaque iis sua concessit, ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, adliceret. postquam nec, ut dederent se, compellere, neque capere obsidendo poterat; ne duabus obpugnationibus nequidquam fatigatus miles esset, [3] quas prius intactas urbes reliquerat, diripuit. Cassii Cos. res gestæ. Alter consul C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quidquam gessit: et per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incepto est conatus. Ingressum hoc iter consulem senatus ex Aquileiensium legatis cognovit: qui, querentes coloniam suam novam et infirmam, necdum satis munitam, inter infestas nationes Istrorum et Illyriorum esse, quum peterent, ut senatus curæ haberet, quomodo ea colonia muniretur, interrogati, vellentne eam rem C. Cassio consuli mandari? responderunt, Cassium, Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primo incredibilis visa: et pro se quisque credere, Carnis forsitan aut Istris bellum inlatum. Tum Aquileienses, nihil se ultra scire, nec audere adfirmare, quam triginta dierum frumentum militi datum; et duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductosque. Enimvero senatus indignari, tantum consulem ausum, ut suam provinciam relinqueret, in alienam transiret; exer-

1 *Equestri pugna vicere Romani*] Victi fuerant Romani eo prælio quod describitur c. 59 libri præcedentis: superiores fuere eo quod refertur c. 66. Itaque legit Gronovius: *equestri pugna primum victi, deinde vicere Romani.* Sed quum prior pugna major multo clariorque fuerit, quam posterior, credimus Livium potius scripsisse, *equestri pugna victi fuere Romani.*

2 *Legatus in Illyricum . . . missus*] Excidit nomen legati. Non absurde suspicatur Sigonius Q. Mucium fuisse, de quo paulo ante mentio facta est extremo libro XLII.

3 *Quas prius intactas urbes*] Olim, *quam prius intactam urbem.* Sigonius mutavit, quia duo oppida capta fuerant.

citum novo periculoso itinere inter exteras gentes duceret, viam tot nationibus in Italiam aperiret. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius prætor tres ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscantur ex urbe; et quantum adcelerare possent, Cassium consulem, ubicumque sit, persequantur; nuncient, ne bellum cum ulla gente moveat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat[a]. [4] Legati hi profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius Rex. Metus de consule atque exercitu distulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curam.

U. C. 581.
A. C. 171.

II. Hispaniæ deinde utriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Ii, de magistratuum Romanorum avaritia superbiaque conquesti, nisi genibus ab senatu petierunt, ne se socios fœdius spoliari vexarique, quam hostes, patiantur. Quum et alia indigna quererentur, manifestum autem esset, pecunias captas; L. Canuleio prætori, qui Hispaniam sortitus erat, negotium datum est, ut in singulos, a quibus Hispani pecunias peterent[b], quinos [5] recuperatores ex ordine senatorio daret, patronosque, quos vellent, sumendi potestatem faceret. Vocatis in curiam legatis recitatum est senatusconsultum, jussique nominare patronos: quatuor nominaverunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, [6] L. Æmilium L. F. Paullum, C. Sulpicium Gallum. [7] Cum M. Titinio primum, qui prætor A. Manlio, M. Junio consulibus in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumserunt. Bis ampliatus, tertio absolutus est reus. Dissensio inter duarum provinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem et Scipionem; ulterioris L. Paullum et Gallum Sulpicium patronos sumserunt. Ad recuperatores adducti a citerioribus populis P. Furius Philus, ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Postumio, Q. Mucio consulibus triennio ante, hic biennio prius, L. Postumio, M. Popillio consulibus, prætor fuerat. Gravissimis criminibus accusati ambo ampliatique: quum dicenda de integro caussa esset, excusati exsilii caussa solum vertisse. Furius Præneste, Matienus Tibur exsulatum abierunt. Fama erat, prohiberi a patronis nobiles ac potentes compellare; auxitque eam suspicionem Canuleius prætor, quod, omissa ea re, delectum habere instituit. dein repente in provinciam abiit, ne plures ab Hispanis vexarentur. Ita, præteritis silentio obliteratis, in futurum consultum[c] ab senatu Hispanis, quod inpetrarunt, [8] ne frumenti æstimationem

Hispanorum querelæ de Mag. Rom.

[a] *censuerit* Bekk. [b] *repeterent* Kreyss. Bekk.
[c] add. *tamen* Eæd.

4 *Legati hi profecti*] Sic edidere Gronovii. Prius *legati ii;* unde Sigonius efficiebat *legati III.* id est *tres.*

5 *Recuperatores*] Vid. not. 52, ad l. XXVI. c. 48.

6 *L. Æmilium, L. F.*] Vetustiores editiones, et indices ex iis confecti, præferunt *M. F.*

7 *Cum M. Titinio . . . recuperatores sumpserunt*] Recuperatores sibi dari postularunt, qui inter se et M. Titinium disceptarent; M. Titinio litem intenderunt apud recuperatores.

8 *Ne frumenti æstimationem*] Duo videntur hic distingui frumenti genera, æstimatum et emptum, de quibus fuse disserit Cic. in Verr.

U. C. 581. A. C. 171. magistratus Romanus haberet; neve cogeret vicesimas vendere Hispanos, quanti ipse vellet; et ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas inponerentur.

III. Et alia novi generis hominum ex Hispania legatio venit. ex militibus Romanis et ex Hispanis mulieribus, cum quibus connubium non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, ut sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decrevit, *uti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur:* [9] *eorumque si quos manumisisset, eos Carteiam ad oceanum deduci placere.* [10] *Qui Carteiensium domi manere vellent, potestatem fore, uti numero colonorum essent, agro adsignato.* [11] *Latinam eam coloniam fuisse* [d], *libertinorumque adpellari.* Eodem tempore ex Africa et Gulussa, Masinissæ regis filius [e], legatus patris, et Karthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, et, quæ missa erant ad bellum Macedonicum a patre suo, exposuit; et, si qua præterea vellent imperare, præstaturum [12] merito populi Romani est pollicitus: et monuit Patres conscriptos, ut a fraude Karthaginiensium caverent. *classis eos magnæ parandæ consilium cepisse; specie pro Romanis, et adversus Macedonas: ubi ea parata instructaque esset, ipsorum fore potestatis, quem hostem aut socium habeant* [f].

Carteia colonia.

Gulussa et legati Karthaginienses Romæ.

* * * * *

U. C. 582. A. C. 170. IV. *** tantum [g] pavorem ingressi castra, ostentantes capita, fecerunt, ut, si admotus extemplo exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: et erant, qui legatos mittendos ad pacem precibus petendam

[d] *esse* Kreyss. Bekk. [e] *Gulussa regulus, Masinissæ filius* Eæd. [f] *habeant. Hanc injec* Kreyss. *habeant. hanc injectis* Bekk. [g] * * * *tis tantum* Kreyss.

1. III. Primo quidem magistratibus Romanis frumentum in cellam, id est, in domesticum usum, a provincialibus sumere licebat. Ii igitur pro frumento pecuniam sibi numerari jubebant, prædabanturque in eo quod frumentum grandi pretio æstimarent. Unde videntur hic Hispani impetravisse, ut magistratus Romani frumentum ipsum accipere cogerentur, non frumenti æstimationem, id est, pro frumento pecuniam: vel, si quis malit, ne liceret magistratibus Romanis pretium imponere frumento illi quod in cellam sumere poterant, sed, si vellent sibi pro frumento dari pecuniam, æstimatione communi et publica uterentur. Alterum frumenti genus est, emptum. Jubebantur nimirum provinciales certam quamdam frumenti sui partem vendere Romanis. In eam rem magistratus pecuniam e publico accipiebant. Sed ut ex ea aliquid in suum quæstum averterent, vilissimo pretio taxabant frumentum illud quod emere debebant. Hispani igitur, qui vicesimas frumenti sui vendere debebant Romanis, hoc impetrant, ne illas vendere cogerentur, quanti vellet magistratus Romanus.

9 *Eorumque si quos manumisisset*] Ex his verbis, et appellatione coloniæ infra, cui nomen imponitur, *Libertinorum colonia*, inferri debet hos servos fuisse, ac proinde natos ex ancillis. Qui enim non ex legitimo matrimonio nascitur, matrem sequitur ex communi gentium jure. Vid. l. I. Institut. Justiniani, tit. 4. Ac proinde hi hybridæ si nati essent ex liberis mulieribus, liberi et ipsi fuissent, nec proinde manumissione opus habuissent.

10 *Qui Carteiensium domi manere vellent*] Simile decretum memoravit Livius de Antiatibus, l. VIII. c. 14.

11 *Latinam eam coloniam fuisse*] Lege cum Gronovio *esse*. Hoc enim ipso tempore illa colonia deducitur.

12 [•] *Merito populi Romani*] Ut postularent merita populi Romani in Masinissam. Eodem modo locutus est Livius supra XXVIII. 9. *Se vero ea quæ postularent decernere,* Patres, *merito deorum primum, dein secundum deos, consulum,* responderunt.

censerent: civitatesque complures, eo nuncio audito, in deditionem venerunt. quibus purgantibus sese, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui se ultro ad pœnam ipsi obtulissent, quum veniam dedisset prætor; profectus extemplo ad alias civitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatum agrum, qui paullo ante ingenti tumultu arserat, peragravit. Hæc lenitas prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, eo gratior plebi Patribusque fuit, quo crudelius avariusque in Græcia bellatum, et ab consule Licinio et ab Lucretio prætore, erat. Lucretium tribuni plebis absentem concionibus assiduis lacerabant, quum reipublicæ caussa abesse excusaretur: sed tum adeo vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamque ex manubiis Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id opus [13] centum triginta millibus æris locasse dicitur. tabulis quoque pictis ex præda fanum Æsculapii exornavit. Invidiam infamiamque ab Lucretio averterunt [14] in Hortensium successorem ejus Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentesque, *oppidum suum ab Hortensio expugnatum ac direptum esse. Caussam excidii fuisse urbi, quod, quum* [15] *centum millia denariûm et* [16] *tritici quinquaginta millia modiûm imperaret,* [17] *spatium petierunt* [h], *quo de ea re et ad Hostilium consulem, et Romam mitterent legatos. Vixdum ad consulem se pervenisse, et audisse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub corona ceteros venisse.* [18] Indigna [i] senatui visa: decreveruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreverant priore anno; eademque pro concione edicere [19] Q. Mænium prætorem jusserunt. Et legati duo, C. Sempronius Blæsus, Sex. Julius Cæsar, ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem mandatum, ut et Hostilio consuli et Hortensio prætori nunciarent, senatum Abderitis injustum bellum inlatum, conquirique omnes, qui in servitute sint, et restitui in libertatem, æquum censere.

V. Eodem tempore de C. Cassio, qui consul priore anno fuerat, tum tribunus militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt, et legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater ejus verba in senatu fecit, questus, Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum

U. C. 582.
A. C. 170.

In Lucretium invehuntur Tr. Pl.

Abderitarum querelæ de Hortensio.

Querelæ de Cassio.

[h] *petierint* Kreyss. Bekk.

[i] add. *res* Eæd.

13 *Centum triginta millibus æris*] Assibus 130,000, id est, marcis argenti nostratibus circiter 127.

14 *In Hortensium successorem*] Hinc apparet Hortensium hoc anno prætorem fuisse, et classem cum ora Græciæ maritima sortitum esse.

15 *Centum millia denariûm*] Marcas argenti 1562, uncias 4.

16 *Tritici quinquaginta millia modiûm*] Modios Parisienses fere 38,542.

17 *Spatium petierunt*] Mallet Gronovius *petierint*.

18 *Indigna senatui visa*] Lege cum eodem vel *Indigna res senatui visa;* vel, *Indigna ea senatui visa.*

19 *Q. Mænium prætorem*] Hic habemus alterius adhuc prætoris nomen: cui jurisdictionem obtigisse patet ex eo quod nunc quoque in urbe sit; peregrinam, ex eo quod collega ejus M. Retius, infra c. 11, ea agat quæ ad prætoris urbani officium pertinebant.

U. C. 582. A. C. 170.

C. Cassium esse, et inde multa millia hominum in servitutem abripuisse. Sub id[k] tempus Carnorum Istrorumque et Iapydum legati venerunt: *Duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se, tamquam ad aliud bellum gerendum, abisse: inde ex medio regressum itinere hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasque et incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quam caussam consuli pro hostibus fuerint.* Et regulo Gallorum absenti, et his populis responsum est, *Senatum ea, quæ facta querantur, neque scisse futura, neque si sint facta, probare. Sed indicta caussa damnari absentem consularem virum, injurium esse, quum is reipublicæ caussa absit. Ubi ex Macedonia redisset C. Cassius, tum, si coram eum arguere vellent, cognita re senatum daturum operam, uti satisfiat.* Nec responderi tantum iis gentibus, sed legatos mitti, duos ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent, quæ Patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex [20] binis millibus æris censuerunt. duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo [21] ex quinque pondo auri facti, et [22] vasa argentea quinque ex viginti pondo, et duo equi phalerati cum agasonibus, et equestria arma ac sagula; et comitibus eorum vestimenta liberis servisque. Hæc missa: illa petentibus data, ut denorum equorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi trans Alpes, C. Lælius, M. Æmilius Lepidus: ad ceteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius.

VI. Multarum simul Græciæ Asiæque civitatium legati Romam convenerunt. Primi Athenienses introducti: ii, *se, quod navium habuerint militumque, P. Licinio consuli et C. Lucretio prætori misisse* exposuerunt, *quibus eos non usos [23] frumenti sibi centum millia imperasse: quod, quamquam sterilem terram arent, ipsosque etiam agrestes peregrino frumento alerent, tamen, ne deessent officio, confecisse; et alia, quæ imperarentur, præstare paratos esse.* Milesii, nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus vellet, præstare se paratos esse, polliciti sunt. Alabandenses templum Urbis Romæ se fecisse commemoraverunt, ludosque anniversarios ei Divæ instituisse: et [24] coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Jovi optimo maximo, adtulisse, et scuta equestria trecenta; ea, cui jussissent, tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, et sacrificare

Templum Urbis Romæ.

k *idem* Kreyss. Bekk.

20 *Binis millibus æris*] Marcis argenti nostratibus 3, uncia 1.

21 *Ex quinque pondo auri*] Septem marcis nostratibus, unciis 6, semuncia 1.

22 *Vasa argentea quinque ex viginti pondo*] Ex marcis nostratibus 31, unciis 2.

23 *Frumenti .... centum millia*] Supple, modiûm. Modios Parisienses fere 77,084.

24 *Coronam auream quinquaginta pondo*] Marcarum nostratium 78, unciæ 1.

liceret, petebant. [25] Hoc [l] Lampsaceni, [26] octoginta pondo coronam adferentes, petebant, commemorantes, *Discessisse se a Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, quum sub ditione Persei, et ante Philippi fuissent. Pro eo, et quod imperatoribus Romanis omnia præstitissent, id se tantum orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur: et, si pax cum Perseo fieret, exciperentur,* [27] *ne in regiam potestatem reciperentur* [m]. Ceteris legatis comiter responsum; Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Mænius prætor jussus. munera omnibus in singulos binûm millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam jussi. Et ex Africa legati [28] simul Karthaginiensium, [29] tritici decies centum millia et [30] hordei quingenta indicantes se ad mare devecta habere, ut, quo senatus censuisset, deportarent. *Id munus officiumque suum scire minus esse, quam pro meritis populi Romani et voluntate sua:* [31] *sed sæpe alias, bonis in rebus utriusque populi, se gratorum fideliumque sociûm muneribus functos esse.* Item Masinissæ legati, tritici eamdem summam polliciti, et mille et ducentos equites, duodecim elephantos: et, si quid aliud opus esset, uti [n] imperaret senatus: æque propenso animo, ac [o] quæ ipse ultro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratiæ et Karthaginiensibus et regi actæ; rogatique, ut ea, quæ pollicerentur, ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binûm millium æris munera missa. U. C. 582. A. C. 170.

VII. Cretensium legatis, commemorantibus, se, quantum sibi imperatum a P. Licinio consule esset sagittariorum, in Macedoniam misisse, quum interrogati non inficiarentur, *apud Persea majorem numerum sagittariorum, quam apud Romanos, militare,* responsum est: *Si Cretenses bene ac gnaviter destinarent potiorem populi Romani, quam regis Persei, amicitiam habere, senatum quoque Romanum iis, tamquam certis sociis, responsum daturum esse. Interea nunciarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, ut, quos milites* [32] *intra* [p] *præ-*

[l] add. *et* Kreyss. Bekk. [m] *reciderent* Eæd. [n] *ut* Gron. Crev. [o] *et* Kreyss. Bekk. [p] *inter* Gron.

25 *Hoc Lampsaceni*] Recte Gronovius: *Hoc et Lampsaceni.*

26 *Octoginta pondo*] Marcarum Parisiensium 125.

27 *Ne in regiam potestatem reciperentur*] Lege cum Gronovio *reciderent.*

28 *Simul*] Superflua vocula, vel quæ potius indicet pluscula excidisse. Fortassis: *legati simul Carthaginiensium et Masinissæ venerunt: Carthaginiensium, tritici etc.*

29 *Tritici decies centum millia*] Nempe modiûm. Modios nostrates paulo plus 770,833. *Hordei quingenta* millia modiûm. Modios nostrates plus 385,416.

30 *Hordei quingenta*] Conjectura Sigonii. Vetus exemplar habuit *quinquaginta.*

31 *Sed sæpe alias*] Hæc sane parum cohærent cum iis quæ præcedunt. Tamen possumus ita accipere, ut Carthaginienses mediocritati munerum suorum ideo nunc ignoscendum censeant, quod sæpe alias, quum bonæ essent res utriusque populi, fidelium sociorum officium alacrius impleverint: nunc quum solliciti agerent ob hærentem lateri Masinissam, nihil amplius sese posse præstare.

32 *Intra præsidia regis*] Sic prima editio, teste Hearnio, melius quam, ut recentiores, *inter præsidia.* Vid. not. 40 ad l. XXXVIII. c. 11.

U. C. 582. A. C. 170. Chalcidenses legati.

sidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum revocarent. Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati; [33] quorum legatio ipso introïtu, ob id quod Mictio [q] princeps eorum pedibus captus lectica est introlatus, ultimæ necessitatis extemplo visa res: [34] in qua ita adfecto excusatio valetudinis, aut ne ipsi quidem petenda visa foret aut data petenti non esset. Quum sibi nihil vivi reliquum, præterquam linguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates, præfatus esset, exposuit civitatis primum suæ benefacta et vetera, et ea, quæ Persei bello præstitissent ducibus exercitibusque Romanis: tum quæ primo C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbe, avare, crudeliter fecisset: deinde quæ tum cum maxime L. Hortensius faceret. Quemadmodum omnia sibi, etiam iis, quæ patiantur, tristiora, patienda esse ducant potius, quam se dedant Persi. *Quod* [r] *ad Lucretium Hortensiumque adtineret, scire, tutius fuisse claudere portas, quam in urbem eos accipere.* [35] *Qui* [s] *exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata;* [36] *spoliataque sacrilegiis* [t] *C. Lucretium navibus Antium devexisse, libera corpora in servitutem abrepta, fortunas sociorum populi Romani direptas esse, et quotidie diripi. Nam, ex instituto C. Lucretii, Hortensium quoque in tectis hieme pariter atque æstate navales socios habere, et domos suas plenas turba nautica esse; versari inter se* [u]*, conjuges, liberosque suos,* [37] *quibus nihil neque dicere pensi* [x]*, neque facere.*

Querelæ de Mag. Rom.

VIII. Arcessere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret coram, purgaretque sese. Ceterum multo plura præsens audivit, quam in absentem jacta erant; et graviores potentioresque accessere accusatores duo tribuni plebis, M'. [y] Juventius Thalna et Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto, multis objectis probris, diem dixerunt. Senatus jussu Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit: *Quæ bene meritos sese, et ante, et in eo bello, quod geratur, de populo Romano dicant, ea et scire*

Senatus responsum.

[q] *Miction* Gron. Crev. *Micythion* Bekk. [r] *quam fide decedant; sic, quod* Kreyss. Bekk. [s] *Quæ* Gron. [t] *spoliaque sacrilegii* Crev. Kreyss. Bekk. [u] *se* uncis incl. Bekk. [x] add. *sit* Kreyss. Bekk. [y] *M'.* l. *M.* Crev.

33 *Quorum legatio ipso introïtu . . . ultimæ necessitatis extemplo visa res*] Hæc nobis pingue quiddam et inelegans redolent. Libenter legeremus, deleta voce *legatio: Quorum ipso introïtu . . . . ultimæ necessitatis extemplo visa res:* ita ut τὸ *quorum* penderet ab his verbis *ipso introïtu.*

34 * *In qua*] Quoniam ita affectus tamque male se habens, aut ipse petendam non existimasset a civibus suis, aut petens non impetrasset, excusatione valetudinis, veniam hujus tam longi tamque laboriosi Chalcide Romam itineris.

35 *Qui exclusissent eos*] Hæc est vetus lectio. Sigonius legi jussit *quæ*, propterea quod nomina urbium sequantur. Sed novum non est urbes poni pro civibus.

36 *Spoliaque sacrilegii*] Hanc Gronovii emendationem admisit in textum Clericus. Vulgo *spoliataque sacrilegiis.*

37 *Quibus nihil neque dicere pensi, neque facere*] Lege cum Sigonio, *quibus nihil neque dicere pensi sit, neque facere:* quemadmodum supra l. XLII. c. 23, *Id illi, cui nihil pensi sit, facile esse.*

vera eos referre senatum, et, perinde ac debeant, grata esse. U. C. 582.
Quæ facta a C. Lucretio, fierique ab L. Hortensio prætoribus A. C. 170.
Romanis querantur; ea neque facta, neque fieri voluntate senatus, quem non posse existimare? qui sciat, bellum Persi, et ante Philippo patri ejus, intulisse populum Romanum pro libertate Græciæ: [38]*non ut ea a magistratibus sociis atque amicis*[z] *paterentur. Literas se ad L. Hortensium prætorem daturos esse; quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere: si qui in servitutem liberi venissent, ut eos conquirendos primo quoque tempore, restituendosque in libertatem curaret: sociorum navalium neminem,* [39]*præter magistros, in hospitia deduci æquum censere.* Hæc Hortensio jussu senatus scripta. Munera binûm millium æris legatis missa, et vehicula Mictioni [40]publice locata, quæ eum Brundisium commode perveherent. C. Lucretium, ubi dies, quæ dicta erat, venit, tribuni Lucretius
ad populum accusarunt, multamque [41]decies centum millium damnatur.
æris dixerunt. Comitiis habitis, omnes quinque et triginta tribus eum condemnarunt.

IX. In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. nam In Liguria
nec hostes moverunt arma, neque consul in agrum eorum nihil ges-
legiones induxit: et, satis explorata pace ejus anni, [42]milites tum.
duarum legionum Romanarum intra dies sexaginta, quam in provinciam venit, dimisit. sociorum nominis Latini exercitu mature in hiberna Lunam et Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ provinciæ pleraque oppida adiit. Nusquam alibi, quam in Macedonia, bellum erat: suspectum tamen et Gentium Illyriorum regem habebant. itaque et octo naves ornatas Res in Illy-
a Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum rico gestæ.
Issam, qui cum præsidio duarum Issensium navium insulæ præerat. duo millia militum in eas naves sunt inposita, quæ Q. Mænius[a] prætor ex senatusconsulto in ea parte Italiæ, quæ objecta Illyrico est, conscripsit: et consul Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, ut adcolas Illyrici [43]tutarentur[b]. qui, non contentus iis, quas adduxerat, copiis, auxilia ab sociis conrogando, ad octo millia hominum vario genere armavit: peragrataque omni ea regione, ad Lychnidum Dassaretiorum consedit.

X. Haud procul inde Uscana oppidum finium [44]plerumque

[z] *socii atque amici* Kreyss. Bekk. [a] *M. Racius* Esd. [b] *tutaretur* Esd.

38 *Non ut ea*] Non ut Græci talia paterentur a magistratibus sociis atque amicis, qualia Chalcidenses ab Lucretio et Hortensio passi fuerant. Gronovius vult legi *socii atque amici:* quod fortasse elegantius videri possit.

39 *Præter magistros*] Videntur hi *magistri sociorum navalium* iidem esse, qui interdum, ut supra l. XXIX. c. 25, *navium magistri* dicuntur: et dignitate gubernatoribus superiores erant, ut colligitur ex l. XLV. c. 42, infra.

40 * *Publice locata*] Publica populi Romani impensa præbita, certo pretio redemptoribus condicto.

41 *Decies centum millium æris*] Marcarum argenti Parisiensium 1562, unciarum 4.

42 *Milites . . dimisit*] Hoc debetur Sigonio. Prius *divisit*.

43 *Tutarentur*] Magis placeret *tutaretur;* nempe Ap. Claudius.

44 * *Plerumque*] Hoc oppidum in finibus Macedoniæ et Illyrici positum, modo hujus,

U. C. 582. A. C. 170. Ap. Claudius ab Uscanensibus cæsus.

Persei erat. decem millia civium habebat, et modicum, custodiæ caussa, Cretensium præsidium. Inde nuncii ad Claudium occulti veniebant: *Si propius copias admovisset, paratos fore, qui proderent urbem. Et operæ pretium esse, non se amicosque tantum, sed etiam milites præda expleturum.* Spes cupiditati admota ita obcæcavit animum, ut nec ex iis, qui venerunt [c], quemquam retineret; nec obsides, pignus futuros furto et fraude [d] agendæ rei, posceret; nec mitteret exploratum; nec fidem acciperet. die tantum statuta profectus a Lychnido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quarta inde vigilia signa movit, mille ferme ad præsidium castrorum relictis: incompositi, longo agmine effusi, infrequentes, quum nocturnus error dissiparet, ad urbem pervenerunt. Crevit negligentia, postquam neminem armatum in muris viderunt. Ceterum, ubi primum sub jactu [e] teli fuerunt, duabus simul portis erumpitur; et ad clamorem erumpentium ingens strepitus e muris ortus ululantium mulierum cum crepitu undique æris: et incondita multitudo, turba inmixta servili, variis vocibus personabat. Hic tam multiplex undique objectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. Itaque fugientes plures, quam pugnantes, interemti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidem in castris Appius, ut suos dissipatos fuga colligeret, (quæ res palatis per agros saluti fuisset) ad Lychnidum protinus reliquias cladis reduxit.

XI. Hæc et alia, haud prospere in Macedonia gesta, ex Sex. Digitio tribuno militum, qui sacrificii caussa Romam venerat, sunt audita. Propter quæ veriti Patres, ne quæ [f] major ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam, M. Fulvium Flaccum, et M. Caninium Rebilum, miserunt, qui comperta, quæ agerentur, referrent: et [45] ut A. Hostilius consul comitia consulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Januario comitia haberi possent, et ut primo quoque tempore in urbem rediret. Interim [46] M. Ræcio [g] prætori mandatum, ut edicto senatores omnes ex tota Italia (nisi qui reipublicæ caussa abessent) Romam revocaret. Qui Romæ essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset [h]. Ea, uti senatus cen-

[c] *venerant* Gron. Crev. Bekk. [d] *futuros afore fraudem* Bekk.
[e] *ictu* Kreyss. Bekk. [f] *qua* Eæd. [g] *Recio* Gron. *Retio* Crev.
[h] *abessent* Gron.

modo illius ditionis fuerat; sed, ut plurimum, Macedonicæ.

45 *Ut A. Hostilius . . . comitia . . . ita ediceret, uti mense Januario comitia haberi possent*] Vacat posterius illud *comitia*, ut observat recte Gronovius.

46 *M. Retio prætori mandatum*] Ergo M. Retius prætor urbanus hoc anno fuit. Editi hactenus habent *Recio.* Pighius per diphthongum effert hoc nomen, *Ræcius.* Nobis consultius visum est eam sequi scripturam, quam reperimus l. XXVII. Livii, c. 36, ubi *M. Retius*, fortasse hujus prætoris pater, sic nominatur et scribitur.

suit, sunt facta. Comitia consularia [47] ante diem quintum Kalendas Septembres [i] fuere. Creati consules sunt Q. Marcius Philippus iterum et Cn. Servilius Cæpio. post diem tertium prætores sunt facti C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis prætoribus præter duas urbanas, quatuor provinciæ sunt decretæ; Hispania, et Sardinia, et Sicilia, et classis. Legati ex Macedonia, exacto admodum mense Februario, redierunt. Hi, quas res ea æstate prospere gessisset rex Perseus, referebant, quantusque timor socios populi Romani cepisset, tot urbibus in potestatem regis redactis. *Exercitum consulis infrequentem commeatibus vulgo datis* [48] *per ambitionem esse: culpam ejus rei consulem in tribunos militum, contra illos in consulem conferre. Ignominiam, Claudii temeritate acceptam,* [49] *elevare eos Patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis, et magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant.* Consules designati, ubi primum magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum jussi: destinatæque provinciæ iis sunt Italia et Macedonia. Hoc anno intercalatum est: [50] tertio die post Terminalia Kalendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui, [51] L. Flamininus * * pontifices [k] duo decesserunt, L. Furius Philus et C. Livius Salinator. in locum Furii T. Manlium Torquatum, in Livii M. Servilium pontifices legerunt.

U. C. 582. A. C. 170. Comitia.

Status rerum in Macedonia.

XII. Principio insequentis anni quum consules novi Q. Marcius et Cn. Servilius de provinciis retulissent, primo quoque tempore aut comparare eos inter se Italiam et Macedo-

U. C. 583. A. C. 169. Q. Marcio II. Cn. Servilio Coss. Exercitus.

[i] *Februarias* Kreyss. Bekk. [k] *Flamininus* [*augur*]*: pontifices* Crev.

47 *Ante diem quintum Kalendas Septembres*] Lege omnino cum Pighio *Kalendas Februarias*. Supra enim dicitur A. Hostilio imperatum, *ita comitia consulibus subrogandis ediceret, uti mense Januario haberi possent:* et infra, post consulum prætorumque comitia, legati ex Macedonia *exacto admodum mense Februario* rediisse memorantur.

48 * *Per ambitionem*] Per pravam indulgentiam, captandæ militum gratiæ causa.

49 *Elevare eos Patres acceperunt*] Duo postrema verba dele cum Freinshemio et Gronovio. Sed nihil aliud novandum. Dicunt legati magnam esse cladem eam quæ Ap. Claudii temeritate accepta fuerat: eosque qui referebant perpaucos Italici generis in ea amissos, elevare ac minuere contra rei veritatem illius cladis ignominiam.

50 *Tertio die post Terminalia Kalendæ Intercalares fuere*] *Terminalia*, festus dies dei Termini, de quo vid. not. 12 ad l. I. c. 55, celebrabantur septimo Kal. Martias. *Kalendæ Intercalares* sunt Kalendæ mensis Intercalaris, de quo egimus ad l. I. c. 19. Ceterum hic aliqua est difficultas. Etenim intercalatum esse semper postridie Terminalia colligi videtur ex Varrone, l. V. de Lingua Lat. et ex Macrobio, l. I. Sat. c. 13. Itaque Puteaneus existimat, libro de Bissexto, c. 2, legendum hic esse *postridie Terminalia*. Sed si hic status et solennis fuit dies Kalendis Intercalaribus, ita ut nulla unquam ea in re varietas fuerit, quid attinebat id a Livio notari? Dodwellus Dissert. X. de Cyclis Rom. Sect. 19 et seq. suspicatur, præeunte aliquatenus Macrobio, diem unum a Pontificibus per hunc annum exemptum fuisse, qui dies nunc redditur, ut plenum sit annui orbis spatium, et interponitur inter Terminalia, et Kalendas Intercalares. Quia autem id non semper accidebat, imo hic præter solitum intercalandi morem fiebat, ideo notatur a Livio.

51 *L. Flamininus augur*] Adjecit Sigonius nomen sacerdotii, quo præditum fuisse Flamininum existimat. Nempe l. XXV. c. 2, L. Flaminius fit augur in locum P. Furii Phili. Sed deest etiam nunc hoc loco nomen ejus qui in Flaminini locum suffectus est.

U. C. 583. A. C. 169. niam, aut sortiri placuit: priusquam id sors cerneret, in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utramque provinciam, quod res desideraret supplementi, decerni. In Macedoniam peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia: equites Romanos ducentos quinquaginta, socios trecentos. Veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones ne plus sena millia peditum, treceni[l] equites essent. Alteri consuli nullus certus finitus numerus civium Romanorum, quem in supplementum legeret. id modo finitum, ut duas legiones scriberet, quæ quina millia peditum et ducenos haberent, equites trecenos. [52] Latinorum[m] major, quam collegæ, decretus numerus: peditum decem millia et sexcenti equites. quatuor præterea legiones scribi jussæ, quæ, si quo opus esset, educerentur. [53] Tribunos his[n], non permissum, ut consules facerent: populus creavit. Sociis nominis Latini sexdecim millia peditum, et mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, ut exiret, si quo res posceret. Macedonia maxime curam præbebat. in classem mille socii navales cives Romani libertini ordinis, ex Italia *[o] scribi jussi; totidem ut ex Sicilia scriberentur: et, cui ea provincia evenisset, mandatum, ut eos in Macedoniam, ubicumque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia, treceni et triceni[p] equites. Et sociis imperare prætor, cui Hispania obvenisset, jussus quatuor millia peditum, et trecentos equites.

XIII. Non sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil Deos portendere vulgo nunc credant, [54] neque nunciari [55] admodum nulla[q] prodigia in publicum, neque in annales referri. ceterum et mihi, vetustas res scribenti, nescio quo pacto, [56] antiquus fit animus; [57] et quædam religio tenet, quæ illi

l *trecenti* Gron. m *Peditum Latinorum* Ead. n *iis* Crev. o *ordinis ex Italia scribi jussi* Gron. Crev. *ordinis, ex Italia quingenti scribi jussi* Kreyss. p *millia, trecenti et triginta* Gron. Crev. *millia duceni, et treceni* Kreyss. Bekk. q *ulla* Crev.

52 *Latinorum major*] Olim *peditum Latinorum*. Gronovius deleri jussit vocem *peditum*, quæ male huc ex subsequente versu immigrarat.

53 *Tribunos iis*] Mallemus *his*. Sensus est: in has quatuor legiones non a consulibus tribuni, sed a populo dati sunt. Nempe initio belli Macedonici, tertio ante hunc anno, permissum fuerat consulibus prætoribusque, ut eo anno tribunos militum facerent. Vid. l. XLII. c. 31. Id et duobus annis qui secuti sunt, videtur esse servatum, nisi quod in hisce quatuor legionibus, de quibus modo actum est, jus suum populus usurpare voluit, et tribunos militum suffragiis creare.

54 *Neque nunciari admodum ulla prodigia*] Sic edidit obsecutus Gronovio Clericus. Vulgati habent manifestum mendum, *nulla*.

55 * *Admodum*] Fere.

56 *Antiquus fit animus*] Quædam editiones *sit*. Sed vetustiores, et ea quoque quæ ab Hearnio adornata est, id habent quod edidimus.

57 *Et quædam religio tenet . . . pro dignis habere*] Videtur legendum esse potius *indignis*. Religioni enim ea habere dicimur, quæ aversamur, quæ facere aut fieri nolumus, non ea quæ præoptamus. Sic l. V. c. 23, *Jovis Solisque equis æquiparari dictatorem in religionem etiam trahebant*. Et Ter. Heaut. II. 1. 16, *reli-*

prudentissimi viri publice suscipienda censuerint, ea pro dignis[r] habere, quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nunciata; facem in cœlo conspectam, et bovem feminam locutam publice ali. Minturnis quoque per eos dies [58] cœli ardentis species adfulserat. Reate imbri lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrimavit. in urbe Romana duo æditui nunciarunt, alter, in æde Fortunæ anguem jubatum a compluribus visum esse: alter, in æde [59] Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diversa prodigia; palmam in area enatam, et sanguine interdiu pluisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum quod in privato loco factum esset, palmam enatam[s] inpluvio suo T. Marcius Figulus nunciabat: alterum, quod in loco peregrino, Fregellis in domo L. Atrei hasta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita ut nihil ejus amburerer ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum caussa [60] libri a decemviris aditi; quadraginta majoribus hostiis quibus Diis consules sacrificarent, et addiderunt[t], uti[u] supplicatio fieret, cunctique magistratus circa omnia pulvinaria victimis majoribus sacrificarent, populusque coronatus esset. Omnia, uti decemviri [61] præïerunt, facta.

U. C. 583.
A. C. 169.
Prodigia.

XIV. Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. petierunt censuram principes civitatis, C. Valerius Lævinus, L. Postumius Albinus, P. Mucius Scævola, M. Junius Brutus, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creavit populus Romanus. Quum delectus habendi major, quam alias, propter Macedonicum bellum cura esset, consules plebem apud senatum accusabant, [62] quod et juniores non responderent. Adversus quos [63] C. Sulpicius et M. Claudius tribuni[x] plebis caussam egerunt. *Non consulibus, sed ambitiosis consulibus, delectum difficilem esse.* [64] *neminem*

Censores.
Delectus a prætoribus habitus.

r *indignis* Kreyss. Bekk. s add. *in* Eæd. t *sacrificarent, ediderunt, et* Eæd. u *ut* Bekk. x *prætores* Kreyss. Bekk.

gio est dicere. * Si quis tamen vulgatam lectionem tueri velit, habet quo nitatur exemplum e l. X. Liviano, c. 27. Vid. ibi not. 55.

58 *Cœli ardentis species affulserat*] Gronovius mallet *effulserat*, ut l. XLI. c. 21, *Tres simul soles effulserunt.*

59 *Primigeniæ*] Olim *Primigenæ*. Correxit Gronovius.

60 *Libri a decemviris aditi . . . . et addiderunt*] Locus fractus, quem hoc modo restituit Gronovius: *Libris decemviri aditis, quadraginta majoribus hostiis quibus diis consules sacrificarent, ediderunt, et uti.* Verbum *ediderunt* hac in re solenne est, nec potest dubitari quin ita Livius scripserit. Cetera etsi haud dubie mentem Livii exprimunt, nec possunt longe abire ab ejus scriptura, habent tamen aliquid densius quodammodo et quasi confertius, quam solet Livius.

61 * *Præïerunt*] Vid. not. 8 ad IV. 21.

62 *Quod et juniores*] Superest τὸ *et*, aut plura desunt.

63 *C. Sulpicius et M. Claudius tribuni*] Imo *prætores*. Ii et supra, c. 11, memorantur inter prætores hujus anni; et hic, ideo quia prætores sunt, postulant ut delectus cura mandetur prætoribus; et, perfecto a prætoribus delectu, jubentur c. 15, ex his quas scripsissent legionibus, quas videretur, consuli dare. Scripta haud dubie fuit vox *prætores* per duas litteras *PR.* unde librarii pro solita oscitantia, maxime quia sequebatur continuo vox *plebis*, fecerunt *TR.* id est, *tribuni*. Hæc fere Perizonius.

64 *Neminem invitum militem ab iis fieri*] Sic probant Sulpicius et Marcellus ambitiosos esse consules, qui metu offensionum neminem militare invitum cogerent.

U. C. 583.
A. C. 169.

invitum militem ab iis fieri. [65] *Id ita ut*[y] *esse scirent et Patres conscripti, prætores,* [66] *quibus et vis imperii minor et auctoritas esset, delectum, si ita senatui videretur, perfecturos esse.* Id prætoribus [67] magna Patrum * non[z] sine sugillatione consulum, mandatum est. Censores, ut eam rem adjuvarent, ita in concione edixerunt, *Legem censui censendo dicturos esse, ut,* [68] *præter commune omnium civium jusjurandum, hæc adjurarent: Tu minor annis sex et quadraginta es, tuque ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii censorum ad delectum prodito*[a]; *et, quotiescumque delectus erit,* [69] *quem hic censores magistratum habebunt*[b], *si miles factus non eris, in delectu*[c] *prodibis.* Item, quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abesse, edixerunt de militibus, P. Ælio, C. Popillio consulibus, postve eos consules in Macedoniam scriptis, *Ut, qui eorum in Italia essent, intra dies triginta, censi prius apud sese, in provinciam redirent. qui in patris aut avi potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoque caussas sese cognituros esse: et, quorum ante emerita stipendia* [70] *gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri jussuros.* Hoc edicto literisque censorum per fora et conciliabula dimissis, tanta multitudo juniorum Romam convenit, ut gravis urbi turba insolita esset.

Provinciarum sortitio.

XV. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor a C. Sulpicio prætore scriptæ legiones sunt, intraque undecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti provincias sunt. nam prætores propter jurisdictionem maturius sortiti erant. Urbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat, Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Marcius Figulus erat sortitus. Consulum Cn. Servilio Italia, Q. Marcio Macedonia obvenit. Latinisque actis, Marcius extemplo est profectus. Cæpione deinde referente ad senatum, quas ex novis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decrevere Patres, ut C. Sulpicius, M. Claudius prætores ex his, quas scripsissent, legionibus, quas videretur, consuli darent. [71] Indigne patiente[d] prætorum arbitrio consulem subjectum, dimisso senatu,

[y] *ut ita* Kreyss. Bekk. [z] *Patrum* [*consensione*], *non* Crev. [a] *prodibis* Kreyss. Bekk. [b] *his censoribus magistratus habebunt* Crev. Kreyss. Bekk. [c] *delectum* Kreyss. Bekk. [d] *patiens* Crev. Kreyss. Bekk.

65 * *Id ita ut esse*] Ut Patres Conscripti quoque scirent id ita esse.

66 *Quibus et vis imperii minor et auctoritas esset*] Quorum et minor potestas, et minor dignatio esset. In *imperio* est vis cogendi: *auctoritas* venerationem conciliat. Supra, l. I. c. 7, *Evander tum ea . . . auctoritate magis quam imperio regebat loca.*

67 *Magna Patrum consensione*] Ultimam vocem adjecit Sigonius, ut mancum locum expleret.

68 *Præter commune . . . jusjurandum*] Vid. not. 14 ad l. I. c. 42.

69 *Quem his censoribus magistratus habebunt*] Sic emendavit Gronovius. Vetus lectio omnino corrupta erat, *quem hic censores magistratum habebunt.*

70 * *Gratiosa*] Gratiæ data, non juri.

71 *Indigne patiens*] Et hoc a Gronovio est. Vulgo *patiente*, quæ vox solœcam efficiebat orationem.

ad tribunal prætorum stans postulavit, ex senatusconsulto destinarent sibi duas legiones. [72] prætores consuli [e] in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt: M. Æmilius Lepidus princeps ab tertiis jam censoribus lectus. Septem e senatu ejecti sunt. In censu accipiendo populi milites ex Macedonico exercitu, qui quam multi abessent ab signis, census docuit, in provinciam cogebant: [73] caussas stipendiis [f] missorum cognoscebant: et, cujus nondum justa missio visa esset, ita jusjurandum adigebant: [74] *Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii censorum in provinciam Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris?*

U. C. 583.
A. C. 169.
Censura.

XVI. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atque aspera censura fuit: multis equos ademerunt. [75] in ea re [g] quum equestrem ordinem obfendissent, [76] flammam invidiæ adjecere edicto, quo edixerunt, *Ne quis eorum, qui Q. Fulvio, A. Postumio censoribus publica vectigalia aut* [77] *ultro tributa conduxissent,* [78] *ad hastam suam accederet, sociusve aut adfinis ejus conductionis esset.* Sæpe id querendo veteres publicani quum inpetrare nequissent ab senatu, ut modum potestati censoriæ inponerent, tandem tribunum plebis P. Rutilium, ex rei privatæ contentione iratum censoribus, patronum caussæ nacti sunt. [79] Clientem libertinum parietem in Sacra via adversus [80] ædes publicas [81] demoliri jusserant [h], quod publico inædificatus esset. adpellati a privato tribuni. quum præter Rutilium nemo intercederet, censores [82] ad pignora capienda miserunt, multamque pro concione privato dixerunt. [83] Hinc [i] contentione orta, quum veteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repente sub unius tribuni nomine promulgatur: *Quæ publica vectigalia, ultro* [k] *tributa C. Claudius et Ti. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset. de* [l] *integro locarentur, et ut omnibus redimendi et conducendi promiscue jus*

Censs. obfendunt ordinem equestrem.

[e] *consulis* Kreyss. Bekk. [f] add. [*nondum emeritis*] Crev. [g] *re* del. Gron. [h] *jusserunt* Ead. [i] *Hic* Ead. [k] *vectigalia aut ultro* Kreyss. Bekk. [l] *ab* Ead.

72 *Prætores consuli . . . arbitrium fecerunt*] Lege omnino, ut Gronovius jubet, *consulis.* Sic enim amat loqui Livius. Supra l. XXVII. c. 8, *Senatus populi potestatem fecit.*

73 *Causas stipendiis* [nondum emeritis] *missorum*] Sic videtur legi debere. Supra, c. 14, *et quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset.*

74 *Ex tui animi sententia*] Vere et ex animo promittis te etc. Vid. not. 66 ad l. XXII. c. 53.

75 *In ea re*] Adjecimus vocem *re*, qua carent Gronovianæ editiones, ex auctoritate primæ editionis, quam secutus est quoque Sigonius.

76 *Flammam invidiæ adjecere edicto*] Odium in se equestris ordinis magis inflammavere. Videlicet publicani ex equestri ordine erant.

77 *Ultro tributa*] Vid. not. 70 ad l. XXXIX. c. 44.

78 • *Ad hastam suam*] Ad locationem suam. Vid. not. 86 ad XXIV. 18.

79 *Clientem libertinum*] Merito judicat Gronovius legendum esse *Hujus*, nempe Rutilii, *clientem*; vel *Clientem ejus.*

80 *Ædes publicas*] Haud satis liquet, quid fuerint ædes illæ publicæ. An quales sunt apud nos *Maisons*, ou *Hotels de Ville?*

81 *Demoliri jusserant*] Sic prima editio, teste Hearnio. Recentiores *jusserunt*, minus commode.

82 *Ad pignora capienda*] Vid. not. 70 ad l. III. c. 38, supra.

83 *Hinc contentione orta*] Mendose in recentioribus editis legitur *hic.*

U. C. 583. A. C. 169. *esset.* Diem [84] ad ejus rogationem concilio tribunus plebis dixit. qui postquam venit, ut censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente, silentium fuit. quum Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem jussit. [85] Eo facto, avocatam a se concionem tribunus questus, et in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tumultus ciere. [86] Ti. Gracchi primum bona consecravit, quod in multa pignoribusque ejus, qui tribunum adpellasset, intercessioni non parendo, [87] se in ordinem coëgisset. C. Claudio diem dixit, quod concionem ab se avocasset, et [88] utrique censori perduellionem se judicare pronunciavit, diemque comitiis a C. Sulpicio prætore urbano petiit. Non recusantibus censoribus, qui minus [m] primo quoque tempore judicium de se populus faceret, in ante dies octavum et septimum Kalendas Octobres comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis adscenderunt [n]: et, ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, et dimissis [89] servis publicis, negarunt, se prius quidquam publici negotii gesturos, quam judicium populi de se factum esset. Prior Claudius caussam dixit: et, quum [90] ex duodecim centuriis equitum octo censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis, extemplo principes civitatis in conspectu populi, annulis aureis positis, vestem mutarunt, ut supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam vertisse dicitur Ti. Gracchus, quod, quum clamor undique plebis esset, periculum Graccho non esse, conceptis verbis juravit, si collega damnatus esset, non exspectato de se judicio, comitem exilii ejus futurum. Adeo tamen ad extremum spei venit reus, ut octo

Tr. Pl. diem iis dicit.

Absolvuntur.

m *quo minus* Gron. Crev. Bekk. n *escenderunt* Kreyss. Bekk.

84 *Ad ejus rogationem*] Sic dixit Livius *ad ejus* rogationis *rogationem*, quomodo dixisset *ad eam rogationem rogandam*. *Rogatio* est quidquid ad populum fertur. *Promulgabatur* rogatio, quum in publico scripta proponeretur per trinundinum inspicienda et versanda ab iis quibuscunque collibuisset. *Rogabatur* tum, quum de ea populus in suffragium mittebatur.

85 *Eo facto avocatam a se concionem*] Nimirum tribunus habebat illam concionem et concilio præerat, non censores. Quum igitur pro potestate jussisset Claudius præconem audientiam facere, videbatur avocasse concionem a tribuno, id est, concionis moderamen abstulisse a tribuno et sibi vindicasse.

86 *Ti. Gracchi . . . bona consecravit*] Bonorum Q. Metelli, Cn. Lentuli, etc. hoc modo a tribunis plebis consecratorum mentionem facit Cic. pro Domo, n. 123 et seqq. Ea consecratio fiebat in concione, certo quodam verborum carmine, foculo posito, et adhibito tibicine. Ejus hanc vim esse volebat is qui bona alicujus consecraverat, ut bona illa alicui deo, puta Cereri, jam sacra essent, ac proinde nullum ad profanum usum verti possent, inque ea jus omne amitteret is qui illa antea possederat. Sed ad irritum cadebant illæ minæ, et scenicæ illæ theatralesque bonorum consecrationes fraudi non erant possessoribus. Hæc omnia docet Cicero loco memorato.

87 * *Se in ordinem coëgisset*] Jus magistratus sui infregisset, ac secum velut cum privato egisset. Vid. not. 52 ad III. 35.

88 *Utrique censori perduellionem se judicare*] Se judicare utrumque censorem perduellionis crimine teneri. Sed hoc judicium ratum esse non poterat, nisi populus suffragiis suis illud firmasset. Eodem fere modo mulcta dicebatur a magistratu, sed jubebatur a populo. Recens exemplum habes in Lucretio, supra c. 8. De *perduellione* vid. not. 85 ad l. I. c. 26.

89 *Servis publicis*] Servi publici sunt ii qui, etsi nullius privati, at populi servi sunt. Tales servi ad tabularii ministeria præsto erant censoribus.

90 *Ex duodecim centuriis equitum*] Imo *octodecim*. Tot enim instituit Ser. Tullius. Vid. supra l. I. c. 43.

centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio, tribunus plebis negavit se Gracchum morari. U. C. 583. A. C. 169.

XVII. Eo anno, postulantibus Aquileiensium legatis, [91] ut numerum colonorum augeret[o], mille et quingentæ familiæ ex senatusconsulto scriptæ, triumvirique, qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popillius et Cn. Octavius legati, qui in Græciam missi erant, senatusconsultum, Thebis primum recitatum, per omnes Peloponnesi urbes circumtulerunt, *Ne quis ullam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, præterquam quod senatus censuisset.* Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat, levatos se oneribusque[p] inpensisque, quibus, alia aliis imperantibus, exhauriebantur. [92] Achaico concilio Argis[q] agitato, [93] benigne locuti auditique, [94] egregia spe futuri status fidissima gente relicta, in Ætoliam trajecerunt. Ibi nondum quidem seditio erat, sed [95] omnia suspecta, criminumque inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei inposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. [96] Thyrii concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen: quidam principum postulare, ut præsidia in urbes suas inducerentur adversus amentiam eorum, [97] qui ad Macedonas gentem trahebant: pars recusare, ne, [98] quod bello captis et hostibus mos esset, id pacatæ et sociæ civitates ignominiæ acciperent. Justa deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium proconsulem (ab eo enim missi erant) legati redierunt. Octavium retinuit secum. Popillium cum mille ferme militibus in hiberna Ambraciam misit. Legati Rom. in Græcia.

XVIII. Perseus, principio hiemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne qua in regnum vacuum inrumperent Romani, sub tempus brumæ, quum inexsuperabiles ab Thessalia montes nivis altitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorum spes animosque, ne quid, averso se in Ro- Persei expeditio in Illyricum.

o *ut numerus colonorum augeretur* Kreyss. Bekk. p *oneribus* Gron. Crev. q *Ægii* Kreyss.

91 *Ut numerum colonorum augeret*] Lege, *ut numerus colonorum augeretur*: vel in iis quæ præcedunt, *postulantibus a senatu Aquileiensium legatis.*

92 *Achaico concilio Argis*] Reponendum est *Ægii*, ex Polyb. Legat. 74.

93 *Benigne locuti*] Sed magis ut servirent temporibus, quam ex animo. Etenim *dicebantur*, inquit Polybius, *accusaturi Lycortam, et Archonem, et Polybium, tanquam alienos a populi Romani rebus. Id tamen facere non sunt ausi, quod nullam causam satis probabilem haberent, cur eos reos agerent.*

94 *Egregia spe*] Id est, in egregia spe futuri status. Ceterum, si hoc durius videtur, lege cum Mureto: *Egregia spe . . . fidissimæ genti relicta.*

95 *Omnia suspecta criminumque inter ipsos plena*] Rem fusius exponit Polybius, docetque criminationes illas inde ortas esse, quod hi ceteros contenderent haud sincera fide cum Romanis sentire: illi accusatores suos calumniis in se grassari dicerent, quo potentioribus adularentur.

96 *Thyrii*] Nomen hujus urbis varie scribitur, *Tyrrheum, Thyreum, Thurium, Thyrium.* Vide Cellar. Geogr. Ant. II. 13.

97 *Qui ad Macedonas gentem trahebant*] Emendatio Gronovii. Olim *ad Macedonicam.*

98 *Quod bello captis et hostibus mos esset*] Potius, *quod bello captos et hostes mos esset*, ut intelligatur *accipere ignominiæ.* GRONOVIUS.

U. C. 583. A. C. 169. manum bellum, periculi subesset, quum a Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione a[r] Romanis [1] præstarent, Dardanos recens domuisset bello[s], solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Illyriis, et [2] aditum præbentibus Romanis, si domuisset proximos Illyriorum, Gentium quoque regem jam diu dubium in societatem perlici posse, cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, et duobus millibus levium armatorum[t], et quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumto, jussoque adparatu oppugnandarum urbium sequi, tertio die [3] ad Uscanam ([4] Penestianæ terræ ea maxima urbs est) posuit castra: prius tamen, quam vim admoveret, missis, qui tentarent nunc præfectorum præsidii, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum juventute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebant, obpugnare est adortus, et corona eam capere conatus est. quum sine intermissione interdiu noctuque alii aliis succedentes, [5] pars scalas muris, ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores urbis; quia spes erat, neque hiemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset morari. Ceterum, postquam vineas agi, turresque excitari viderunt, victa pertinacia est. nam, præterquam quod adversus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in necopinata obsidione. Itaque quum spei nihil ad resistendum esset, C. Carvilius Spoletinus et C. Afranius a præsidio Romano missi, qui a Perseo peterent, primo, ut armatos suaque secum ferentes abire sineret; dein, si id minus inpetrarent, vitæ tantum libertatisque fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege, quam præstitum. exire enim sua secum efferentibus jussis [6] primum arma ademit. his urbe egressis, et Illyriorum cohors, (quingenti erant) et Uscanenses se urbemque dediderunt.

XIX. Perseus, præsidio Uscanæ inposito, multitudinem

[r] *ab* Kreyss. Bekk. [s] *bellum* Eæd. [t] *armorum* Eæd.

1 *Præstarent*] Sic vetustiores editi: et recte quidem. Pertinet enim hoc verbum ad Cotyn simul et Cephalum. Gronovianæ editiones mendose habent *præstaret*.

2 *Aditum præbentibus Romanis*] Quum Illyrii præberent aditum Romanis. Magis placeret quod Gronovius subjicit, *Romano*.

3 *Ad Uscanam . . . posuit castra*] Urbs illa, c. 10 supra, frustra tentatur ab Ap. Claudio, et in potestate Persei remanet. Quum hic igitur a Perseo oppugnetur, intelligendum est illam hoc temporis spatio in potestatem Romanorum venisse.

4 *Penestianæ terræ ea maxima urbs est*] Sic edidit Sigonius, et post eum Hearnius, ut et placuit Gronovio. Alii *maxime*.

5 *Pars scalas muris, ignem portis*] Magis placeret cum eodem Gronovio legere: *scalas muris, pars ignem portis inferrent*. In priore enim potius, quam in posteriore membro omittere solet Livius vocem qua partitio significatur. *Virgis cædi, alii securi subjici*. l. III. c. 37.

6 *Primum arma ademit*] Perspicuum est hic alterum orationis membrum excidisse, quod respondeat τῷ *primum*. Ex iis quæ sequuntur apparet retentos esse a rege Romanos. Id hoc loco significaret Livius.

omnem deditorum, quæ prope numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. Ibi [7] Romanis, (quatuor millia autem hominum erant) præter principes, in custodiam civitatium divisis, Uscanensibus Illyriisque venditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redigendum. et alioqui opportune situm, et transitus ea est in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prætereunti frequens castellum, Draudacum nomine, peritorum quidam regionis ejus, *nihil Oæneo capto opus esse,* ait, *nisi in potestate et Draudacum sit.* [8] *opportunius etiam* [u] *ad omnia positum esse.* Admoto exercitu omnes extemplo dediderunt sese. Qua spe celeriore deditione erectus, postquam animadvertit, quantus agminis sui terror esset, undecim alia castella eodem metu in potestatem redigit. ad perpauca vi opus fuit, cetera voluntate dedita: et in his recepti mille et quingenti dispositi per præsidia milites Romani. Magno usui Carvilius Spoletinus erat in conloquiis, dicendo, nihil in ipsos sævitum. Ad Oæneum perventum est, quod sine justa obpugnatione capi non poterat; et majore aliquanto, quam cetera, juventute, et validum oppidum mœnibus erat. et hinc amnis Artatus nomine, hinc mons prææaltus et aditu difficilis cingebat. hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus, circumvallato oppido, aggerem a parte superiore ducere instituit, cujus altitudine muros superaret. quod opus dum perficitur, crebris interim prœliis, quibus per excursiones et mœnia sua oppidani tutabantur, et opera hostium inpediebant, magna eorum multitudo variis casibus absumta est: et, qui supererant, labore diurno nocturnoque et vulneribus inutiles erant. Ubi primum agger injunctus muro est, et cohors regia, quos Nicatoras adpellant, transcendit, et scalis multis simul partibus inpetus in urbem est factus. puberes omnes interfecti sunt: conjuges liberosque eorum in custodiam dedit: prædæ alia militum cessere. Stuberam inde victor revertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium, exsulantem apud se, et [9] Aputeum [x] Macedonem a Berœa, mittit. Iis mandat, ut exponerent æstatis ejus hiemisque acta sua adversus Romanos Dardanosque. adjicerent recentia in Illyrico hibernæ expeditionis opera. [10] hortarentur Gentium in amicitiam secum et cum Macedonibus jungendam.

U. C. 583. A. C. 169.

Legatos ad Gentium Perseus mittit.

XX. Hi, transgressi jugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne

[u] *enim* Gron. [x] *Adæum* Kreyss. Bekk.

7 *Romanis . . . præter principes, in custodiam civitatum divisis*] Principes nempe secum habuit, ut colligitur ex iis quæ dicuntur infra de Carvilio. Ceteros custodiendos per civitates divisit.

8 *Opportunius etiam*] Reposuimus veterem primæ editionis et Sigonii lectionem, ab Hearnio testatam. Gronovianæ editiones, *opportunius enim.*

9 *Aputeum*] Is *Adæus* a Polybio vocatur, Legat. 76.

10 *Hortarentur Gentium in amicitiam . . . jungendam*] Magis placeret *ad amicitiam.*

U. C. 583. A. C. 169. Gentius pecuniam poscit.

transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem pervenerunt. Lissi rex Gentius erat. eo adciti legati, mandata exponentes, benigne auditi sunt: qui responsum sine effectu tulerunt: *Voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: ceterum ad conandum id, quod velit, pecuniam maxime deesse.* Hæc Stuberam retulere regi, tum maxime captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur sine mentione pecuniæ, qua una barbarus inops inpelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus, in Penestas rursum exercitum reducit: firmatisque Uscanæ, et circa eam per omnia castella, quæ receperat, præsidiis, in Macedoniam sese recipit.

Res gestæ a Rom. in Illyrico.

XXI. L. Cœlius, legatus Romanus, præerat Illyrico: qui, moveri non ausus, quum in iis locis rex esset, post profectionem demum ejus conatus in Penestis Uscanam recipere, a præsidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus, Lychnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis valida manu in Penestas misit ad obsides ab his urbibus, quæ in amicitia cum fide permanserant, accipiendos. Procedere etiam in Parthinos (ii quoque obsides dare pepigerant) jussit: ab utraque gente [11] sine tumultu exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Parthinorum [12] Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius, acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem [y] Epiri castellum adortus obpugnare, et auxilia Athamanum Thesprotorumque, præter Romanum exercitum, ad sex millia hominum secum adduxit: neque operæ pretium fecit, Cleva, qui relictus a Perseo erat, cum valido præsidio defendente. Et Perseus, [13] in [z] Elimeam profectus, et circa eam exercitu lustrato, [14] ad Stratum, vocantibus Epirotis, ducit. Stratus validissima tum urbs Ætoliæ erat. sita est super Ambracium sinum, prope amnem Acheloum[a]. Cum decem millibus peditum eo profectus est et equitibus trecentis: quos pauciores propter angustias viarum et asperitatem duxit. Tertio die quum pervenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinem nivis, locum quoque

Perseus ad Stratum it.

y *Phanoten* Crev. Kreyss. *Phanotam* Bekk. z *in* del. Kreyss. Bekk.
a *Inachum* et sic infra Ernd.

11 *Sine tumultu exigi*] Placet conjectura Gronovii, *exacti*.

12 *Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen*] Duplici nomine urbs illa *Dyrrachium* et *Epidamnus* vocabatur. Magis celebre tum erat apud Græcos *Epidamni* nomen.

13 *In Elymæam profectus, et circa eam exercitu lustrato*] Quod hic dicitur de exercitu circa Elymæam lustrato melius conveniret urbi, quam regioni. Et revera in Elymiotide regione urbs est Elyma, sive Elymæa. Itaque legendum est sine præpositione, *Elymæam profectus*, vel *ad Elymæam profectus*.

14 *Ad Stratum, vocantibus Epirotis*] Ex iis quæ sequuntur, videtur legendum esse potius *Ætolis*. Namque Stratus urbs *Ætoliæ* est: traditur per Archidamum principem *Ætolorum*: denique rex ubi ad Stratum accessit, exspectat effusos omnibus portis *Ætolos* in fidem suam venturos.

castris ægre invenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quam quod tolerabilis aut via aut tempestas esset, cum ingenti vexatione, præcipue jumentorum, altero die ad templum Jovis, quem Nicæum vocant[b], posuit castra. Ad Arachthum inde flumen, itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis, [15] mansit[c]. Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copiis diei progressus iter, [16] obvium[d] Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. U. C. 583. A. C. 169.

XXII. Eo die ad finem agri Ætoli castra posita. Inde altero die ad Stratum perventum: ubi, prope Acheloum amnem castris positis, quum exspectaret, effusos omnibus portis Ætolos in fidem suam venturos, clausas portas, atque ipsa ea nocte, qua venerat, receptum Romanum præsidium cum C. Popillio legato invenit. Principes, qui præsentis Archidami auctoritate compulsi regem arcessierant, obviam egresso Archidamo segniores facti, locum adversæ factioni dederant ad Popillium cum mille peditibus ab Ambracia arcessendum. In tempore et Dinarchus, præfectus equitum gentis Ætolorum, cum sexcentis peditibus et equitibus centum venit. Satis constabat, eum, tamquam ad Persea tendentem, Stratum venisse: mutato deinde cum fortuna animo, Romanis se, adversus quos venerat, junxisse. Nec Popillius securior, quam debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat. claves portarum custodiamque murorum suæ extemplo potestatis fecit: Dinarchum Ætolosque cum juventute Stratiorum in arcem per præsidii speciem amovit. Perseus, ab imminentibus superiori parti urbis tumulis tentatis conloquiis, quum obstinatos atque etiam telis procul arcentes videret, quinque millia passuum ab urbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi consilio[e] advocato, quum Archidamus [17] Epirotarumque transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis commeatibus; quum inopiam prius obsidentes, quam obsessi, sensuri essent, [18] maxime quod hostium haud procul inde hiberna erant; territus in Aperantiam castra movit. Aperantii eum, propter Archidami magnam in ea gente gratiam auctoritatemque, consensu omnium acceperunt: is ipse cum octingentorum militum præsidio his est præpositus.

Stratum intrant Romani.

Regreditur Perseus.

XXIII. [19] Rex cum[f] minore vexatione jumentorum homi-

[b] *Nicæum quem vocant* Kreyss. Bekk. [c] *amnis* * * * *mansit* Bekk. [d] *obviam* Gron. [e] *concilio* Crev. [f] *rex non minore* Gron. Crev. *rex cum non minore* Kreyss. Bekk.

15 *Mansit. Quo spatio temporis*] Profecto hic aliquid deest. Ut enim hæc structa sunt, necesse est omnino ut Livius indicaverit, quodnam fuerit illud spatium temporis, quo mansit rex ad Arachthum.

16 *Obvium Archidamum .... habuit*] Sic habet, Hearnio teste, prima editio; melius quam, ut vulgatæ nunc, *obviam*.

17 *Epirotarumque transfugæ*] Ii procul dubio erant ex factione Cephali, de quo supra c. 18, et ideo dicuntur transfugæ, quia quum primo ab Romanis stetissent, ab iis postea defecerant. Nisi forte hic quoque legendum est *Ætolorum*.

18 [a] *Maxime quod*] Eo maxime territus, quod hostium haud procul inde hiberna erant.

19 *Rex non minore vexatione*] Olim *cum mi-*

U. C. 583. A. C. 169. numque, quam venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen [20] ab obsidione Phanotis [f] fama ducentis ad Stratum Persei submovit. Clevas, cum præsidio inpigrorum juvenum insecutus, sub radicibus prope inviis montium ad mille hominum ex agmine inpedito occidit, ad ducentos cepit. Appius, superatis angustiis, in campo, quem Elæona [g] vocant, stativa dierum paucorum habuit. Interim Clevas, adsumto [21] Philostrato, qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcendit. Macedones ad depopulationem profecti; Philostratus cum cohorte sua in insidiis loco obscuro consedit. in palatos populatores quum erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusius in vallem insessam ab hostibus præcipitant. ibi ad mille occisis, centum ferme captis, ubique prospere gesta re, prope stativa Appii castra movent, ne qua vis sociis suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius, nequidquam in his locis terens tempus, dimissis Chaonumque, et si qui alii Epirotæ erant, præsidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Parthinorum socias urbes in hiberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificii caussa rediit. Perseus ex Penestarum gente mille pedites, ducentos equites revocatos, Cassandriam [h], præsidio ut essent, misit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum destitit, quum adpareret, quantum in eo præsidii esset; nec tamen inpetrare ab animo posset, [22] ut inpensam in rem maximi ad omnia momenti faceret * * * * [i].

[f] *Phanotes* Kreyss. Bekk. [g] *Eleona* Gron. Crev. *Meleona* Kreyss. Bekk. [h] *Cassandream* Eæd. [i] *faceret.* Eæd.

nore. Emendavit Gronovius ex Freinshemii sententia.

20 *Ab obsidione Phanotis*] Scribe *Phanotes*. Est enim Φανότη. GRONOVIUS.

21 *Philostrato, qui Epirotarum gentem habebat*] Hoc obscurum est; et auget mendi suspicionem id quod sequitur: *Philostratus cum cohorte sua.* An enim Epirotarum gens contribui poterat in unam cohortem? Legere possumus hic *Epirotarum transfugas*, si recte illi nominati sunt c. præcedenti.

22 *Ut impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret*] Hic asteriscum apposuerat Sigonius, quod ea quæ de Olonico Hispano in epitome hujus libri traduntur, ad Clondicum Bastarnarum ducem a Livio nominatum l. XL. c. 58, retulerit: quem in Pæonia fecisse aliquem motum existimavit, et ibi interemptum esse. Ea igitur quæ ad illum Clondicum spectarent, hic excidisse putavit. Sed quum multo probabilior sit, ut supra annotavimus, de Olonico conjectura Gronovii, qui illum eumdem esse cum Flori Salondico arbitratus est, nulla satis idonea ratione videtur motus esse Sigonius, ut mutilum hic esse librum arbitraretur. Dujatius Sigonii auctoritate motus credidit et ipse hic aliquid intercidisse, inseruitque hoc loco rogationem a Voconio promulgatam et perlatam de coërcendis mulierum hereditatibus. Sed de lege Voconia egerat Livius l. XLI. ut apparet ex epitome illius libri. Credimus igitur nihil ex fine hujus libri XLIII. periisse.

EPITOME LIBRI XLIV.

Q. MARCIUS Philippus per invios saltus penetravit in Macedoniam, compluresque urbes occupavit. Rhodii misere legatos Romam, [1] *minantes, se Perseo auxilio futuros, nisi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam jungeret. indigne id latum. Quum id bellum L. Æmilio Paullo, sequentis anni consuli iterum, mandatum esset,* [2] *Paullus, in concione precatus, ut, quidquid diri populo Romano immineret, in domum suam converteretur, et in Macedoniam profectus, vicit Persen, totamque Macedoniam in potestatem redegit. Antequam confligeret,* [3] *C. Sulpicius Gallus tribunus militum prædixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoque rex Illyriorum, quum rebellasset, ab Anicio prætore victus, venit in deditionem,* [4] *et cum uxore, et liberis, et propinquis, Romam missus est. Alexandria legati a Cleopatra et Ptolemæo regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod his bellum inferret. Perses, sollicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, et Gentio rege Illyriorum, quia his pecuniam, quam promiserat, non dabat,* [5] *ab iis relictus est.*

1 *Minantes se Perseo auxilio futuros, nisi pop. Rom. cum eo pacem atque amicitiam jungeret*] Hæc est unius codicis a Gronovio inspecti scriptura; quæ quum expeditissima sit, Clericus eam in editione sua repræsentavit, quod ejus exemplo nos itidem hic facimus. In vulgata lectione aliquid erat vitii: *minantes, ut Perseo essent auxilio, nisi populus Romanus ... conjungeret.*

2 *Paullus in concione precatus, ut*] Hanc precationem fecit Paullus, non antequam proficisceretur ad bellum, sed devicto Perseo, quum jam secundo cursu Italiam tenuisset. Vid. infra l. XLV. c. 41, et Val. Max. l. V. c. 10. Itaque hic fallitur auctor epitomes. Ceterum in hac periodo formanda secuti sumus auctoritatem trium membranarum a Gronovio laudatarum, quibus assentitur Campanus, nisi quod *supra domum suam*, quemadmodum vulgati, præfert. Vulgo *precatus est*, et *supra domum suam*, et *vicit Perseum.*

3 *C. Sulpicius Gallus tribunus militum*] Nihil horum comparebat in libris: sed ea inseruit ex historiæ fide Sigonius. Non enim Paullus, sed Sulpicius ille Gallus hunc Lunæ defectum prædixisse memoratur tum Livio ipsi infra, c. 37, tum Val. Max. l. VIII. c. 11.

4 *Et cum uxore*] Deest copulativa in Gronovianis editionibus, operarum, ut videtur, incuria.

5 *Ab eis relictus est*] Ab Eumene scilicet, et Gentio. De Eumene nulla est difficultas. De Gentio vid. not. 38 ad c. 26 hujus libri.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XLIV.

U. C. 583.
A. C. 169.

Marcius Cos. et Marcius prætor trajiciunt in Græciam.

Principio veris, quod hiemem eam, qua hæc gesta sunt, insecutum est, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus consul [1] cum quinque millibus ([2] quod in supplementum legionum secum trajecturus erat) Brundisium pervenit. M. Popillius consularis [3] et alii pari nobilitate adolescentes tribuni militum in Macedonicas legiones consulem secuti sunt. Per eos dies et C. Marcius Figulus prætor, cui classis provincia evenerat, Brundisium venit: et simul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul, ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Prætor, superato Leucata, Corinthium sinum invectus, et Creüsæ relictis navibus, terra et ipse per mediam Bœotiam diei unius expedito itinere Chalcidem [a] ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in Thessalia circa Palæpharsalum habebat; sicut nulla re bellica memorabili gesta, ita [4] ad cunctam militarem disciplinam ab effusa licentia formato milite, et sociis cum fide cultis, et ab omni genere injuriæ defensis. Audito successoris adventu, quum arma, viros, equos cum cura [5] inspexisset, ornato exercitu obviam venienti consuli processit. Et primus eorum congressus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis, [6] et in rebus deinde gerendis *.

[a] *Bœotiam (diei unius expeditio iter est) Chalcidem* Kreyss. Bekk.

1 *Cum quinque millibus*] Deest profecto hic aliquid. Numerus enim absolute et per se, non adjecta re quæ numeretur, stare in oratione non potest. Sed et numerus ipse hoc loco videtur vitiatus esse, quum supra l. XLIII. c. 12, decreverit senatus in supplementum Macedonici exercitus *peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia: equites Romanos ducentos quinquaginta, socios trecentos.*

2 *Quod in supplementum*] Dele cum Gronovio voculam *in*, et lege *quod supplementum.*

3 *Et alii pari nobilitate adolescentes*] *Et alii pari nobilitate*, sed non pari ætate, quippe *adolescentes*, quum M. Popillius consularis esset, ac proinde maturæ jam ætatis.

4 *Ad cunctam militarem disciplinam*] Ad cunctas militaris disciplinæ partes.

5 *Inspexisset*] Conjectura Manutii. Codex habuit *inexisset.*

6 *Et in rebus deinde gerendis*] Hunc locum sic explet Sigonius: *et in rebus deinde gerendis summe utilis Philippo consuli fuit. Proconsul enim ad exercitum conversus, eum ad rem fortiter gerendam hortatus est, eoque consuli tradito*

Proconsul enim ad exercitum * *. Paucis post diebus consul concionem apud milites habuit. orsus a [7] parricidio Persei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem, [8] adjecit, *post scelere partum regnum, veneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenem, injurias in populum Romanum, direptiones sociarum urbium contra fœdus, ea omnia quam Diis quoque invisa essent, sensurum in exitu rerum suarum. Favere enim pietati fideique Deos, per quæ populus Romanus ad tantum fastigii venerit.* Vires deinde populi Romani, jam terrarum orbem complectentis, cum viribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparavit. *Quanto majores Philippi Antiochique opes non majoribus copiis fractas esse?* U. C. 583. A. C. 169.

II. Hujus generis adhortatione accensis militum animis, consultare de summa gerendi belli cœpit. Eo et C. Marcius prætor a Chalcide, classe accepta, venit. Placuit, non ultro morando in Thessalia tempus terere, sed movere extemplo[b] castra, atque pergere inde in Macedoniam: et prætorem dare operam, ut eodem tempore classis quoque invehatur hostium litoribus. Prætore dimisso, consul, [9] menstruum jusso milite secum ferre, profectus decimo post die, quam exercitum acceperat, castra movit: et, unius diei progressus iter, convocatis itinerum ducibus, [10] quum, exponerent in consilio, jussisset, qua quisque ducturus esset; submotis iis, [11] quam potissimum peteret, retulit ad consilium. Aliis per Pythium placebat via: aliis per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Hostilius consul: aliis præter Ascuridem paludem. Restabat [12] aliquantum viæ communis: itaque in id tempus, quo prope divortium itinerum castra posituri erant, deliberatio ejus rei differtur. in Perrhæbiam inde ducit, et inter Azorum et Dolichen stativa habuit ad consulendum rursus, quam potissimum capesseret viam. Per eosdem dies Perseus, quum adpropinquare hostem sciret, quod iter petiturus esset ignarus, omnes saltus insidere præsidiis statuit. In jugum Cambuniorum

Cos. in Macedoniam contendit.

Perseus aditus occupat.

[b] *extemplo* del. Crev.

Romam reversus est. Sed quis dixerit eum summe utilem duci fuisse in rebus gerendis, qui tantummodo hortatus milites ad rem fortiter gerendam statim abierit? Omittimus inelegantiam dictionis, et geminatas odiose voces. Nobis non libet hariolari in re omnino obscura. Mens Livii ex reliquiis ejus non satis apparet, ut eam expiscari posse videamur; nec alii auctores adjuvant. Locum ergo mutilum relinquimus.

7 *Parricidio . . . cogitato in parentem*] Nihil ea de re antea memoravit Livius.

8 *Adjecit, post scelere partum regnum, veneficia*] Adjecit consul veneficia, cædes, aliaque facinora consecuta scelere partum a Perseo regnum. Vulgo aliter distinguitur hic locus: *adjecit post, scelere partum regnum, veneficia.* Nostra interpunctio elegantiorem efficit sensum.

9 *Menstruum*] Cibariorum quantum in mensem satis esset.

10 *Quum exponerent in consilio, jussisset*] Merito Gronovius legi jubet *exponere.* Intellige *eos*, id est, duces itinerum.

11 *Quam potissimum peteret*] Sigonius suspicatur excidisse *viam.* Gronovius existimat Livium voluisse illam vocem huc intelligendo referri ex sequentibus, *aliis per Pythium placebat via.* Malumus illam repetere ex præcedentibus, *qua*, nempe via, *quisque ducturus esset.*

12 *Aliquantum viæ communis*] Aliquantum viæ, quæ pariter ad Pythium, ad Cambunios montes, ad Ascuridem paludem duceret.

U. C. 583. A. C. 169.

montium (Volustana ipsi vocant) [13] decem millia levis armaturæ juvenum cum duce Asclepiodoto mittit: ad castellum, quod super Ascuridem paludem erat, (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere saltum cum duodecim millium Macedonum præsidio jussus. Ipse cum reliquis copiis primo circa Dium stativa habuit. deinde, adeo ut obtorpuisse inops consilii videretur, cum equitibus expeditis [14] litore nunc Heracleum, nunc Philan percurrebat, eodem inde cursu Dium repetens.

Macedoniam ingreditur Marcius.

III. Interim consuli sententia stetit eo saltu ducere, [15] ubi propter Octolophum diximus regis castra *. Præmitti tamen quatuor millia armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit: quîs præpositi sunt M. Claudius, Q. Marcius consulis filius. confestim et universæ copiæ sequebantur. Ceterum adeo ardua et aspera et confragosa via fuit, ut præmissi expediti biduo quindecim millium passuum ægre itinere confecto castra posuerint: [16] turrim Eudieru, quem cepere, locum adpellant. Inde postero die septem millia progressi, tumulo [17] haud procul hostium castris capto, nuncium ad consulem remittunt: *perventum ad hostem esse, loco se tuto et ad omnia opportuno consedisse; ut, quantum extendere iter posset, consequeretur.* Sollicito consuli, et propter itineris difficultatem, quod ingressus erat, et eorum vicem, quos paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuncius ad Ascuridem paludem obcurrit. Addita igitur et ipsi fiducia est, conjunctisque copiis, castra tumulo, qui tenebatur, qua aptissimum ad loci naturam erat, sunt adclinata. Non hostium modo castra, quæ paullo plus mille passuum aberant, sed omnis regio ad Dium et Philan, oraque maris, late patente ex tam alto jugo prospectu, oculis subjicitur. Quæ res accendit militi animos, postquam summam belli, ac regias omnes copias, terramque hostilem tam e propinquo conspexerunt. Itaque quum alacres, protinus duceret ad castra hostium, consulem hortarentur; dies unus fessis labore viæ ad quietem datus est. tertio

13 *Decem millia levis armaturæ juvenum*] Dele otiosam vocem *juvenum*. Nisi forte illius loco fuit nomen gentis, quæcunque tandem illa sit: ut in altero præsidio, quocum mox Hippias dicitur jussus tenere saltum ad Lapathunta, diserte exprimitur illud fuisse *duodecim millium Macedonum*.

14 *Littore*] Magis placeret *per littora*, ut infra c. 4, *Sed quum ad Dium per littora cum equitibus vagaretur rex.* Libenter quoque pro *percurrebat* legeremus *currebat*.

15 *Ubi propter Octolophum diximus regis castra*] Subjicit Sigonius *Philippi fuisse*, et lectorem remittit ad l. XXXI. ubi revera reperitur pugna equestris ad Octolophum inter Philippum regem. et Sulpicium consulem Romanum. Sed si quis totam narrationem rerum a Sulpicio adversus Philippum gestarum sedulo expenderit, facile animadvertet Octolophum libro XXXI. memoratum ad occiduum Macedoniæ latus situm fuisse, ac longe abfuisse ab Heracleo, et Phila, et Dio, quæ prima Macedoniæ oppida hic Marcio e jugis degresso occurrunt. Vel igitur duplex locus fuit qui Octolophi nomen haberet, alter in Dassaretiis, alter in finibus Perrhæbiæ; vel hic mendum agnoscendum est. Quæ desunt, explere non tentamus. Tamen regem, cujus hic mentio fit, potius Persea fuisse credimus, quam Philippum.

16 *Turrim Eudieru*] Si nihil est in hoc nomine vitii, intellige Græcum esse vocabulum in patrio casu, *εὐδιερoῦ*. Διερὸς humidus. Itaque turris *εὐδιερoῦ* dicta fuerit ab amœnitate et bonitate aquarum.

17 *Haud procul hostium castris*] Castra illa hostium intellige præsidium Macedonum, cui præerat Hippias, ut patet ex c. seq.

die, parte copiarum ad præsidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit. U. C. 583. A. C. 169.

IV. Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat: qui, ex quo castra Romana in tumulo conspexit, præparatis ad certamen animis suorum, venienti agmini consulis obvius fuit: et Romani expediti ad pugnam exierant, et hostes. levis armatura erat, promtissimum genus ad lacessendum certamen. Congressi igitur extemplo, tela conjecerunt. multa utrimque vulnera temerario incursu et accepta, et inlata: pauci utriusque partis ceciderunt. Irritatis in posterum diem animis, majoribus copiis atque infestius concursum ab illis, si loci satis ad explicandam aciem fuisset: jugum montis, in angustum dorsum cuneatum, vix [18] ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque, paucis pugnantibus, cetera multitudo, præcipue qui gravium armorum erant, spectatores pugnæ stabant. levis armatura etiam per amfractus jugi procurrere, et ab lateribus cum levi armatura [19] conserere, per iniqua atque æqua loca pugnam petere. ac, pluribus ea die vulneratis, quam interfectis, prœlium nocte diremtum est. Tertio die egere consilio Romanus imperator: nam neque manere in jugo inopi, neque regredi sine flagitio, atque etiam periculo; [20] sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat [b]: nec aliud restabat, quam audacter commissum pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eo, ut, si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. sed, quum ad Dium per litora cum equitibus vagaretur rex, et ab duodecim millibus prope clamorem et strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo, neque ipse, quod plurimum intererat, certamini adfuit: quum Romanus imperator, major sexaginta annis, et prægravis corpore, omnia militaria munera ipse inpigre obiret. Egregie ad ultimum in audacter commisso perseveravit: et, Popillio relicto in custodia jugi, per invia transgressus, præmissis, qui repurgarent iter, Attalum et Misagenem, cum suæ gentis utrumque auxiliaribus, præsidio esse saltum aperientibus jubet. ipse, equites inpedimentaque præ se habens, cum legionibus agmen cogit.

Levia prœlia cum Macedonibus.

V. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina jumentorum sarcinarumque. Progressis vixdum quatuor millia passuum nihil optabilius esse, quam redire, qua venerant, si pos-

Difficultas itinerum.

[b] *periculo, si cedenti ex superioribus locis instaret hostis, poterat* Kreyss. Bekk.

18 [a] *Ternis ordinibus ... in fronte*] Ordines hic intelligendi videntur introrsum porrecti, ita ut terni homines in fronte essent, quos sequebatur a tergo longus ordo suorum. Hinc paucitas pugnantium, mox a Livio notata.

19 *Conserere*] Manum, vel pugnam. Altera vox profecto excidit.

20 *Sed cedenti .... instare hostis poterat*] Emendat Gronovius: *Nam neque manere in jugo inopi, neque regredi sine flagitio, atque etiam periculo, si cedenti ex superioribus locis instaret hostis, poterat.*

U. C. 583. A. C. 169. sent. Hostilem prope tumultum agmini elephanti præbebant: qui, ubi ad invia venerant, dejectis rectoribus, cum horrendo stridore pavorem ingentem, equis maxime, incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per proclive, [21] sumto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes inter se paullo plus, quam quanta belluæ latitudo est. in eos transversi incumbentes tigni [c], ad tricenos longi pedes, ut pons esset, injungebantur: humusque insuper injiciebatur. modico deinde infra intervallo similis alter pons: dein [d] tertius, et plures ex ordine, qua rupes [22] abscisæ erant, fiebant. Solido procedebat elephas [e] in pontem: cujus priusquam in extremum procederet, [23] subcisis asseribus conlapsus pons, usque alterius initium pontis, prolabi eum leniter cogebat. alii elephanti pedibus insistentes, alii clunibus subsidentes, prolabebantur. ubi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem perventum est. [24] Paullo plus septem millia [f] die Romani processerunt; minimum pedibus itineris confectum. plerumque provolventes se simul cum armis aliisque oneribus, cum omni genere vexationis, processerunt: adeo ut ne dux quidem et auctor itineris inficiaretur, parva manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planiciem pervenerunt: neque, an infestus is locus esset, septus [g] undique, circumspiciendi spatium fuit. vix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum postero quoque die in tam cava valle opperiri Popillium, ac relictas cum eo copias, necesse fuit: quos et ipsos, quum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter vexavit. Tertio die conjunctis copiis eunt per saltum, quem incolæ Callipeucen adpellant. [25] quarto inde die per æque invia sed adsuetudine peritius, et meliore cum spe, quod nec hostis [26] umquam [h] adparebat, et mari adpropinquabant, [27] degressi [i]

[c] *in eos, transverso incumbentes tigno* Kreyss. Bekk. [d] *dein* l. *inde* Gron. Crev. [e] *elephantus* Kreyss. Bekk. [f] add. *eo* Bekk. [g] *esset septis* Ead. [h] *usquam* Crev. [i] *digressi* Gron. Crev.

21 *Sumpto fastigio*] Longi duo asseres inter se adversi modica inclinatione demissi secundum superiorem partem, in terra ex inferiore parte defigebantur. Hic *fastigium* intelligitur *clivus*, propterea quod si quid in clivum devexum est, idem et in fastigium contrario sensu assurgit: eadem fere ratione, qua *altum* et *profundum* promiscue usurpantur. Itaque illi asseres intelligendi sunt triquetra fere forma fuisse, ita ut e tribus lateribus unum per proclive porrigeretur et acclinaretur secundum montem; alterum, nempe superius, modice inclinatum esset et leni fastigio devexum; tertium denique e terra, in qua ex inferiore parte defigebatur, assurgeret in rectum.

22 *Abscisæ*] Ex *abs* et *cædo* fit verbum *abscido, abscidi, abscisum*. Martialis, l. III. epigr. 66, *Abscidit vultus ensis uterque sacros.* *Abscindo* diversum est verbum, licet ejusdem fere sensus. Atque hujus quidem participium *abscissus* frequentius nunc occurrit in editis. At observat Gronovius fere ubique in optimis et antiquissimis codicibus legi *abscisus*.

23 [e] *Successis asseribus*] Sive asserum fulcris.

24 *Paulo plus septem millia die*] Per diem, et opponitur τῷ *nocte*, quod sequitur paulo post. Itaque nihil opus est hic inserere *eo* ante vocem *die*, quod voluerat Gronovius.

25 *Quarto inde die*] Olim legebatur *tertio*, manifesto errore, quem sustulit Sigonius.

26 *Usquam*] Olim *unquam*. Mutavit Sigonius.

27 *Digressi*] Lege cum Sigonio, *degressi*.

in campos, inter [28] Heracleum et Libethrum posuerunt castra peditum: quorum pars major tumulos tenebat. ii vallem, [29] campi quoque partem [k], ubi eques tenderet, amplectebantur. U. C. 583. A. C. 169.

VI. Lavanti regi dicitur nunciatum, hostes adesse. quo nuncio quum pavidus exsiluisset [30] e solio, [31] victum se sine prœlio clamitans proripuit; et subinde per alia atque alia [l] pavida consilia et imperia trepidans, [32] duobus ex amicis Pellam, alterum Asclepiodotum, ubi pecunia deposita erat, ex præsidiis revocat [m]; omnesque aditus aperit bello. Ipse, ab Dio [33] auratis statuis omnibus raptim [n], ne præda hosti essent, in classem congestis, ocius demigrare [o] Pydnam cogit: et, quæ temeritas consulis videri potuisset, quod eo processisset, unde invito hoste regredi nequiret, eam [34] non inconsultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde evadere possent, habebant Romani: unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium; quæ utraque regiis tenebantur præsidiis. Itaque si dux intrepidus decem dies primam speciem adpropinquantis terroris sustinuisset, [35] neque receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neque commeatibus pervehendis eo patuisset iter. Sunt enim Tempe saltus, etiamsi non bello fiat infestus, transitu difficilis. nam [36] præter angustias per quinque millia, qua exiguum jumento onusto iter est, rupes utrimque ita abscisæ sunt, ut despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animique possit. terret et sonitus et altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus, tam suapte natura infestus, per quatuor distantia loca [37] præ-

Persei pavor et incredibilis stupor.

[k] *ibi vallo campi quoque partem* Kreyss. Bekk. [l] *alia aliaque* Eæd. [m] *duos ex amicis, Pellam alterum, ubi pecunia deposita erat, alterum usque ad Parthum, ex præsidiis revocat* Kreyss. *duos ex amicis Pellam, alterum usque ad pathum* • • • *pecunia deposita erat* • • • *ex præsidiis revocat* Bekk. [n] *raptis* Kreyss. Bekk. [o] *essent, incolas ejus loci demigrare* Kreyss. *essent, incolas ejus loci demigrasse* Bekk.

28 *Heracleum*] Sic dedit Gronovius. Ante *Heracetum:* corrupte.

29 *Campi quoque*] Gronovius legi jubet *campique.*

30 *E solio*] Solium est pars balnei, in qua quis sedens lavatur.

31 *Victum se .... clamitans, proripuit*] Bis intelligendum *τὸ se*, quamvis semel exprimatur. Clamitans se victum esse, se proripuit.

32 *Duobus ex amicis Pellam*] Hic aliqua desunt, quæ ex c. 10 infra, et ex Diodoro in Excerpt. Vales. suppleri possunt in hunc fere modum. Duobus ex amicis, Niciam proficisci jussit Pellam, ubi pecunia deposita erat, et, quidquid ejus ibi nancisceretur, in mare dejicere: alterum, Andronicum misit Thessalonicam, ut navalia incenderet. Simul Hippiam et Asclepiodotum ex præsidiis revocat. In eo tamen discrepat Diodorus a Livio, quod pro urbe Pella nominat Phacum.

33 *Auratis statuis*] Intellige insignem illam turmam, Lysippi opus: id est, statuas equestres viginti quinque, quas Alexander fieri jusserat totidem fortissimorum virorum in pugna ad Granicum occisorum.

34 *Non inconsultam audaciam*] Hoc debetur Sigonio. Antea, *non consultam.*

35 *Neque receptus Romanis per Tempe in Thessaliam*] Quatuor postremæ voces videntur huc immigrasse ex quarto ante versu. Certe iis nihil hic est opus.

36 *Præter angustias*] Præterquam quod angusta via est per quinque millia, adeo ut exiguum onusto jumento iter sit, utrimque ... Parum videntur convenire huic descriptioni ea quæ Plinius l. IV. c. 8, de eodem loco habet. *Tempe*, inquit, *quinque millium passuum longitudine, et ferme sesquijugeri latitudine, ultra visum hominis attollentibus se dextra lævaque leniter convexis jugis.*

37 *Præsidiis regis*] Mallemus cum Gronovio *regiis.* Sic enim solet Livius.

U. C. 583. A. C. 169. sidiis regis[p] fuit insessus. unum in primo aditu ad Gonnum erat: [38] alterum[q] Condylon castello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, quem Characa adpellant: quartum viæ ipsi, qua et media et angustissima vallis est, inpositum, quam vel decem armatis tueri facile est. Intercluso per Tempe simul aditu commeatibus, simul reditu, ipsi montes, per quos descenderant, repetendi erant. [39] quod ut furto fefellerant, ita propalam, tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterant: et experta difficultas spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quam in Macedoniam ad Dium per medios evadere hostes: quod, nisi Dii mentem regi ademissent, ipsum[r] ingentis difficultatis erat. Nam quum Olympi radices montis paullo plus quam mille passuum ad mare relinquant spatium, cujus dimidium loci occupat ostium late restagnans Baphyri amnis, [40] partem planiciæ aut Jovis templum aut oppidum tenet; reliquum perexiguum fossa modica valloque claudi poterat, et saxorum ad manum silvestrisque materiæ tantum erat, ut vel murus objici, turresque excitari potuerint. Quorum nihil quum dispexisset cæcata mens subito terrore, [41] nudatis omnibus præsidiis, patefactisque bello, ad Pydnam refugit.

VII. Consul, plurimum et præsidii et spei cernens in stultitia et segnitie[s] hostis, remisso nuncio ad Sp. Lucretium Larissam, ut castella, relicta ab hoste, circa Tempe occuparet, præmisso Popillio ad explorandos transitus circa Dium, postquam patere omnia in omnes partes animadvertit, secundis castris pervenit ad Dium: metarique [42] sub ipso templo, ne quid sacro in loco violaretur, jussit. Ipse, urbem ingressus, sicut non magnam, ita exornatam [43] publicis locis et [44] multitudine statuarum, munitamque egregie, vix satis credere, in tantis rebus sine caussa relictis non aliquem subesse dolum. Unum diem ad exploranda circa omnia moratus, castra movet: satisque credens, paratam[t] frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mityn processit. Postero die progressus, Agassam[u] urbem, tradentibus sese ipsis, recepit:

Cos. Dium pervenit.

p *regiis* Kreyss. Bekk. q add. *ad* Ead. r *et ipsum* Ead.
s *segnitia* Bekk. t *credens, in Pieria* Kreyss. Bekk. u *Agassas* Kreyss.

38 *Alterum Condylon*] Idem Gronovius legendum existimat *alterum*, nempe præsidium, *ad Condylon*. *Castello* intellige *cum castello*, vel *in castello*.

39 *Quod ut furto fefellerant*] Quod ut fecerant fallentes furto Persea Macedonasque, ita propalam facere non poterant, si tenuissent cacumen hostes. Transcenderant quidem illos saltus, quia fefellerant hostem: at idem facere non poterant palam et aperta vi, si hostis obstitisset.

40 *Partem planitiæ*] Revocavit primæ editionis scripturam Gronovius. Vulgatæ habent *planitiei*.

41 *Nudatis omnibus præsidiis*] Nudatis præsidio omnibus locis.

42 *Sub ipso templo*] Templum Jovis intellige, cujus sub finem c. præcedentis mentio facta est.

43 * *Publicis locis*] Qualia sunt fora, porticus, basilicæ.

44 *Multitudine statuarum*] Vid. not. 33, ad c. proxime præcedens: * et intellige, præter illam amicorum turmam, quam Perseus in classem congesserat, aliarum quoque statuarum non mediocrem numerum in urbe Dio fuisse.

et, ut reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus contentus, sine præsidio relinquere se eis urbem, inmunesque ac suis legibus victuros, est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen posuit castra: et, [45] quantum procederet longius a Thessalia, eo majorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est; dubitatione omnibus exemta, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus, contractis in unum omnibus copiis ducibusque, increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodotum atque Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse: cujus culpæ reus nemo justius, quam ipse, fuisset. Consuli postquam ex alto conspecta classis spem fecit, cum commeatu naves venire, (ingens enim caritas annonæ ac prope inopia erat) ab invectis jam portum audit, onerarias naves Magnesiæ relictas esse. Incerto inde, quidnam agendum foret, (adeo sine ulla ope hostis quæ adgravaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat) peropportune literæ a Sp. Lucretio adlatæ sunt; castella se, quæ super Tempe essent et circa Philan [u], tenere omnia, frumentique in iis et aliarum in usum rerum copiam invenisse.

U. C. 583.
A. C. 169.

Inopia laborat.

VIII. His magnopere lætus consul ab Dio ad Philan ducit, simul ut præsidium ejus firmaret, simul ut militi frumentum, cujus tarda subvectio erat, divideret. Ea profectio famam haudquaquam secundam habuit. nam alii, metu recessisse eum ab hoste, ferebant, quia [46] manenti imperatori [x] prœlio dimicandum foret: alii [47] ignarum, belli quæ in dies fortuna novaret; ut qui, obferentibus [y] sese rebus, omisisset e [z] manibus ea, quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dii, excitavit hostem, ut nunc [a] tandem sentiret, recuperanda esse, quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectione consulis, regressus Dium, quæ disjecta ac vastata ab Romanis erant, reficit: pinnas mœnium decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinque millia passuum ab urbe citra ripam Enipei amnis castra ponit; amnem ipsum, transitu perdifficilem, pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olympi montis, æstate exiguus, hibernis idem incitatus pluviis: [48] et supra rupes ingentes gurgitibus [b] facit, et intra

Dium relinquit.

Perseus Dium redit.

[u] *Philam* hic et capite sequenti Gron. Crev. Kreyss. [x] *manenti in Pieria* Kreyss. Bekk. [y] *novaret, ultro obferentibus* Eæd. [z] *emisisse de* Eæd. [a] *tunc* Gron. Crev. Kreyss. Bekk. [b] *gurgites* Kreyss. Bekk.

45 *Quantum procederet longius*] Muretus et Gronovius reponunt *quanto*. Sed quid vetat dici *quantum longius* quemadmodum apud Plautum *quam magis intendas vincula?* Nimirum *quantum* regitur a præpositione *secundum* intellecta.

46 *Manenti imperatori*] Vox *imperatori* omnino otiosa est.

47 *Ignarum belli quæ*] Magis placeret, mutato duarum vocum ordine, *ignarum, quæ belli in dies fortuna novaret*. Aut certe sic exponendus locus, quasi hoc ordine collocatæ voces essent: qua de forma loquendi vid. not. 89 ad l. IV. c. 17, supra.

48 *Et supra rupes ingentes gurgitibus*] Emenda ex Gronovii mente: *Et supra rupes, ingentes gurgites facit, et infra, prorutam in mare evolvendo terram, præaltas voragines.*

U. C. 583. A. C. 169. prorupta, in mare [c] evolvendo terram, præaltas voragines, cavatoque medio alveo ripas utrimque præcipites. Hoc flumine Perseus [49] septum iter hostis credens, extrahere reliquum tempus ejus æstatis in animo habebat. Inter hæc consul a Phila Popillium cum duobus millibus armatorum Heracleum mittit. abest a Phila quinque millia ferme passuum, media regione inter Dium Tempeque, in rupe amni inminente positum.

Heracleum obpugnatum.

IX. Popillius, priusquam armatos muris admoveret, misit, qui magistratibus principibusque suaderent, fidem clementiamque Romanorum, quam vim, experiri mallent. nihil ea consilia moverunt, quia ignes ad Enipeum ex regis castris adparebant. Tum terra marique (et classis adpulsa ab litore stabat) simul armis, simul operibus machinisque, obpugnari cœpti. Juvenes etiam quidam Romani, ludicro circensi ad usum belli verso, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effusione inducta [50] bestiis omnium gentium circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera: [51] nec [d], semel quadrigis, semel desultore misso, vix unius horæ tempus utrumque curriculum complebat. Inter cetera sexageni ferme juvenes, interdum plures, [52] adparitoribus ludi [e] armati inducebantur. horum inductio [53] in [f] parte simulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte [54] elegantioris exercitii [g], quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum usum. [55] Quum alios decursus edidissent motus, quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis et quartis, pos-

[c] *et infra, prorutam in mare* Kreyss. Bekk. [d] *nam* Eæd.
[e] *plures ab apparitoribus ludi* Gron. *plures adparatioribus ludis* Kreyss. Bekk.
[f] *in* l. *ex* Bekk. [g] *exercitii* del. Kreyss. Bekk.

Nempe intelligendum est rupibus in ipso alveo enatis cursum amnis impediri. Supra eas rupes tardatæ earum objectu aquæ ingentes gurgites faciunt. Infra easdem rupes vis aquarum per se ipsa proruit terram, et alveum magis ac magis cavat.

49 *Septum iter hostis*] Melius *hosti*.

50 *Bestiis omnium gentium*] Vult Fulvius Ursinus *omnium generum*. Potest tamen vulgata lectio retineri, ut recte monet Dujatius. Sensus est: bestiis ex toto terrarum Orbe conquisitis. Nota est hæc Romanorum insania, tum ex multis aliis testimoniis, tum ex litteris Cœlii ad Ciceronem, l. VIII. Ep. Cic. ad Fam. • Fortasse erunt quibus placeat magis legere *bestiis omnium generum*.

51 *Nec semel quadrigis*] Gronovius scribendum existimat, *et semel quadrigis:* ut voluerit Livius, non ita multiplicatos esse olim, ut ævo suo, quadrigarum et desultorum missus; atque adeo, ut muneris tempus produceretur, conquisita esse varia spectaculorum genera. Gronovianæ emendationi præivere Onufrius Panvinius, et Jul. Cæsar Bullingerus: quorum alter, l. I. de Ludis Circensibus, c. 9, alter libro de Circo ludisque Circensibus, c. 50, hunc Livii locum allegantes, habent, *Nam semel quadrigis:* sive ex conjectura corrigerent locum, sive in suis Livii exemplaribus sic legerent. Qui sint desultores, docet ipse aliud agendo Livius, l. XXIII. c. 29. *Numidæ .... quibus desultorum in modum binos trahentibus equos inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transsultare mos erat.* Denique hoc eodem loco Gronovius reposuit ex antiquis editis *utrumque curriculum*, quum recentiores mendose habeant *utrumque circulum*. *Curriculum* hic idem valet ac *cursus*.

52 *Apparitoribus ludi*] Sic legebatur in veteribus editis, teste Gronovio. Nuperi adjecerunt *ab* ante *apparitoribus*. Multum blanditur Mureti conjectura: *interdum plures apparatioribus ludis*.

53 *In parte ..... ex parte*] Hæc sic dicta sunt, quomodo si iteraretur *partim*.

54 *Elegantioris exercitii, quam militaris artis*] Expunge cum Gronovio vocem *artis*.

55 *Quum alios decursus edidissent motus*] Malit Dujatius *decursu:* et merito quidem.

tremis etiam genu nisis, fastigatam[h], sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedum spatio distantes duo armati procurrebant, comminatique inter se, ab ima in summam testudinem per densata scuta quum evasissent, nunc velut propugnantes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus quam stabili solo persultabant. Huic testudini simillima parti muri admota, quum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabantur: depulsisque iis, in urbem [56] duorum signorum milites transcenderunt. Id tantum dissimile fuit, quod, et in fronte extrema, et ex lateribus, soli non habebant super capita elata scuta, ne nudarent corpora; [57] sed prætecta[i] pugnantium more. ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, et testudini injecta imbris in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Et consul, capto jam Heracleo, castra eo promovit; tamquam Dium, atque, inde submoto rege, in Pieriam etiam progressurus. Sed, hiberna jam præparans, vias commeatibus subvehendis ex Thessalia muniri jubet, et eligi horreis opportuna loca, tectaque ædificari, ubi diversari[k] portantes commeatus possent.

U. C. 583.
A. C. 169.

X. Perseus, tandem [58] a pavore eo, quo adtonitus fuerat, recepto animo, malle, imperiis suis non obtemperatum esse, quum trepidans gazam in mare dejici Pellæ, Thessalonicæ navalia jusserat incendi. Andronicus, Thessalonicam missus, traxerat tempus, [59] id ipsum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locum. incautior Nicias Pellæ projiciendo [60] pecuniæ partem, quod fuerat nactus: sed [61] in rem[l] emendabilem visus lapsus esse, quod per urinatores omne ferme extractum est. tantusque pudor regi pavoris ejus fuit, ut urinatores clam interfici jusserit; deinde Andronicum quoque et Nician, ne quis tam dementis imperii conscius exsisteret. Inter hæc C. Marcius, cum classe ab Heracleo Thessalonicam profectus, et agrum pluribus locis, expositis per litora armatis, late vastavit, et procurrentes ab urbe, secundis aliquot prœliis, trepidos intra mœnia compulit. jamque ipsi urbi terribilis erat, [62] quum, dispositis omnis generis tormentis, non vagi modo

Pudet Persea pavoris sui.

Variæ urbes a Rom. frustra tentatæ.

[h] *fastigiatam* Crev. [i] *prætenta* Kreyss. Bekk. [k] *deversari* Eæd.
[l] *in errorem* Eæd.

56 *Duorum signorum*] Duorum manipulorum. Vid. not. 2, ad l. XXXIII. c. 1.

57 *Sed prætecta*] Reponit Lipsius *prætenta*. Refertur enim ad *scuta*.

58 *A pavore . . . recepto animo, malle*] Adjecit Sigonius voculam *a*, et legi jussit *malle* pro *mallet*.

59 *Id ipsum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locum*] Scabra Gronovio videtur hæc oratio, non nobis. * Nulla hic erit difficultas, si in interpretando membrorum ordinem inverteris. † *Pœnitentiæ relinquens locum, idipsum quod accidit*, id est, quod quidem ipsum accidit, nempe ut regem pœniteret.

60 *Pecuniæ partem, quod fuerat nactus*] Et hunc locum Gronovius post Freinshemium conjecturis sollicitat. Nobis nihil videtur esse vitii. *Pecuniæ partem*, scilicet *id quod fuerat nactus*.

61 *In rem emendabilem . . . . lapsus esse*] Potest tolerari vulgatum. Magis tamen placeret, quod subjicit Gronovius, *in errorem . . . . emendabilem*.

62 *Quum dispositis omnis generis tormentis*] Ab iis qui in urbe erant. * Tota periodus

U. C. 583. A. C. 169. circa muros, temere adpropinquantes, sed etiam qui in navibus erant, saxis tormento emicantibus [63] percutiebantur. Revocatis igitur in naves militibus, omissaque Thessalonicæ obpugnatione, Æniam [m] inde petunt. quindecim millia passuum ea urbs abest, adversus Pydnam posita, fertili agro. Pervastatis finibus ejus, legentes oram, Antigoneam perveniunt. ibi, egressi in terram, primo et vastarunt agros passim, et aliquantum prædæ contulerunt ad naves. dein palatos eos adorti Macedones, mixti pedites equitesque, fugientes effuse ad mare persecuti, quingentos ferme occiderunt, et non minus ceperunt. Nec aliud, quam ultima necessitas, quum recipere se tuto ad naves prohiberentur, animos militum Romanorum, simul desperatione alia salutis, simul indignitate, irritavit. Redintegrata in litore pugna est. adjuvere et [n], qui in navibus erant. Ibi Macedonum ducenti ferme cæsi; par numerus captus. Ab Antigonea classis profecta, ad agrum Pallenensem exscensionem ad populandum fecit. Finium is ager Cassandrensium erat, longe fertilissimus omnis oræ, quam prætervecti fuerant. Ibi Eumenes rex, viginti tectis navibus ab Elea profectus, obvius fuit: et quinque missæ a Prusia rege tectæ naves.

XI. Hac virium accessione animus crevit prætori, ut Cassandream obpugnaret. [64] Condita est a Cassandro rege in ipsis faucibus, quæ Pellenensem agrum ceteræ Macedoniæ jungunt, hinc Toronaïco, hinc Macedonico septa mari. Eminet namque in altum lingua, in qua sita est: [65] nec minus, quam in altum magnitudine [o] Atho mons, excurrit, obversa in regionem Magnesiæ duobus inparibus promontoriis; quorum majori Posideum est nomen, minori Canastræum. Divisis [p] partibus obpugnare adorti: Romanus ad Clitas, quas vocant, munimenta, [66] cervis etiam objectis, ut viam intercluderet, a Macedonico ad Toronaïcum mare perducit. ab altera parte [67] euripus est: inde Eumenes obpugnabat. Romanis in fossa complenda, quam nuper objecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti prætori, quia nusquam cumuli adpare-

m *Æneam* Kreyss. Bekk. n *et* del. Eæd. o *quam inclitus magnitudine* Kreyss. *quam* [*in altus magnitudine*] Bekk. p *diversis* Kreyss. Bekk.

habere videtur aliquid obscuri propter nimiam brevitatem. Sensus est: jamque ipsi urbi terribilis erat, quum subito conversa est rerum facies, dispositis super urbis muros tormentis, quibus Romani, et in agris, et in ipsis quoque navibus percutiebantur. Itaque absistere incepto coacti sunt.

63 *Percutiebantur*] Lege *percuterentur*.

64 *Condita est a Cassandro rege*] Olim Potidæa, teste Plinio, l. IV. c. 10. Illam deinde vel auxerat, vel instauraverat Cassander, et de suo nomine *Cassandream* dixerat.

65 *Nec minus quam in altum magnitudine Atho mons excurrit*] Prolixa et verbosa oratio, et quæ sapiat sarcinatoris manum. * Reseca vocem *magnitudine*, et, levi trajectione verborum, emenda: *nec minus in altum quam Atho mons excurrit*.

66 *Cervis etiam objectis*] *Cervi* erant ramosi trunci arborum, quos in terram ante fossam vallumque depangere et varie serere solebant, ad obstruendum aut impediendum iter. Nomen habuerunt a similitudine cornuum cervi. Plura de iis vide apud Lips. l. II. Poliorcet. Dial. 2.

67 *Euripus*] Intelligenda videtur fossa aliqua manu facta, quæ maris aquas acciperet. Nam tales fossæ *euripi* apud antiquos nominabantur.

bant, quo regesta e fossa terra foret, [68] monstrati sunt fornices: *non ad eamdem crassitudinem, qua veterem murum, sed simplici laterum ordine, structos esse.* Consilium igitur cepit, transfosso pariete iter in urbem patefacere. fallere autem ita se posse, si, muros a parte alia scalis adortus, tumultu injecto, [69] in custodiam ejus loci propugnatores urbis avertisset. Erant in præsidio Cassandreæ, præter non contemnendam juventutem oppidanorum, octingenti Agrianes, [70] et duo millia Penestarum Illyriorum, [71] a Pleurato inde missi, bellicosum utrumque genus. His tuentibus muros, quum subire Romani summa vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefecerunt. [72] quod si, qui inrupere [q], armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc ubi perfectum esse opus militibus nunciatum est, clamorem alacres gaudio repente tollunt, aliis parte alia in urbem inrupturis. U. C. 583. A. C. 169.

XII. Hostes primum admiratio cepit, quidnam sibi repentinus clamor vellet. postquam patere urbem accepere præfecti præsidii Pytho et Philippus, [73] pro eo, qui occupasset adgredi, opus factum esse rati, cum valida manu Agrianum Illyriorumque erumpunt: Romanosque, qui alii aliunde coïbant convocabanturque, ut signa in urbem inferrent, incompositos atque inordinatos fugant, persequunturque ad fossam: in quam compulsos ruina cumulant. sexcenti ferme ibi interfecti, omnesque prope, qui inter murum fossamque deprehensi [r]

[q] *inrumperent* Kreyss. Bekk. [r] *deprensi* Eæd.

68 *Monstrati sunt fornices*] Gronovius reponit *monstratum est*, atque etiam hanc emendationem Clericus in contextum admiserat. Sed videtur antiqua lectio stare posse. Nimirum in iis quæ sequuntur, *τὰ structos esse* pendent a verbo *dicebant, dictum est*, intellecto, ex solenni more Livii. Ceterum totius loci, qui ob nimiam brevitatem sane perspicuus non est, hic fortasse sensus esse possit. Quærebat prætor, quo regesta e fossa terra esset. Monstrati sunt fornices, dictumque illos structos esse e terra quam e fossa egesserant, in lateres cocta. Quod ut probarent ii qui prætorem tota de re commonefaciebant, observabant illos fornices aliter structos esse ac veterem murum urbis, nec proinde eodem tempore. Fossa autem, ut supra annotatum est, nuper objecta fuerat a Perseo. Quum igitur fossa esset recens facta, fornices item recens structi, hoc argumento aliquatenus dicta firmabant. Prætori e re natum est consilium, ut fornicum parietes simplici laterum ordine structos, quod facile factu erat, transfoderet, atque id sibi iter in urbem patefaceret. Restaret explicandum, ubi et quem ad usum structi illi fornices et qui eorum pariete perfosso in urbem pateret via. Hæc non facile expedimus. Tantum observabimus fossam tunc completam non fuisse a Romanis. Itaque locus ubi perfossi sunt fornices, debuit esse citra fossam, si Romanos respicias. In ejusmodi locis non possumus non multum desiderare Polybium, qui ut militaris vir, et locorum peritus, et accuratissimus scriptor, omnia, ni fallit animus, diligentius exposuerat.

69 *In custodiam ejus loci*] Quem scalis adoriretur.

70 *Et duo millia Penestarum*] Sic dedit Sigonius, quum inveniret *M millia:* unde ille effecit *MM.* sive *duo millia.* Tamen l. XLIII. c. 23, dicitur *Perseus ex Penestarum gente mille pedites, ducentos equites . . . Cassandriam, præsidio ut essent, misisse.*

71 *A Pleurato inde missi*] Pro *inde*, quod procul dubio vitiosum est, lege vel *deinde*, vel cum Gronovio *eodem.*

72 *Quod si, qui irrupere*] Nulli irrupere, ut constat ex c. seq. Neque inermes id facere fuissent ausi, tanto vitæ periculo. Legit ergo Perizonius, *quod si, qui irrumperent, armati fuissent:* hoc sensu, si præsto fuissent armati, qui irrumperent in urbem. Nobis probabilius videtur quod Dujatius suggerit, *qui perfodere*, vel *qui perrupere*, nempe parietem.

73 *Pro eo*] Antea *Proco.* Emendavit Freinshemius, adstipulante Gronovio. Rati opus factum a Romanis ei utile futurum, qui primus aggredi maturasset.

U. C. 583. A. C. 169. erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, segnior ad alia factus consilia erat: et ne Eumeni quidem, simul a mari, simul a terra adgredienti, quidquam satis procedebat. Placuit igitur utrique, custodiis firmatis, ne quod præsidium ex Macedonia intromitti posset, quoniam vis aperta non processisset, operibus mœnia obpugnare. Hæc parantibus his, decem regii lembi, ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi, quum in salo stantes hostium naves conspexissent; ipsi, obscura nocte, simplici ordine, quam poterant proxime litus tenentes, intrarunt urbem. Hujus novi præsidii fama absistere obpugnatione simul Romanos regemque coëgit. circumvecti promontorium, ad Toronen classem adpulerunt. Eam quoque obpugnare adorti, ubi valida defendi manu animadverterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi quum adpropinquantes repleta mœnia armatis vidissent, prætervecti ad Iolcon classem adpulerunt; inde, agro vastato, Demetriadem quoque adgressuri.

XIII. Inter hæc et consul, ne segnis sederet tantum in agro hostico, M. Popillium cum quinque millibus militum ad Melibœam urbem obpugnandam mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in Thessaliam vergit, opportune inminens super Demetriadem. Primus adventus hostium perculit incolas loci: conlectis deinde ex necopinato pavore animis, discurrunt armati ad portas ac mœnia, qua suspecti aditus erant: spemque extemplo inciderunt, capi primo inpetu posse. Obsidio igitur parabatur, et opera obpugnationum fieri cœpta. Perseus, quum audisset, simul Melibœam a consulis exercitu obpugnari, simul classem Iolci stare, ut inde Demetriadem adgrederetur, Euphranorem quemdam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatum, ut, si a Melibœa submovisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quam ab Iolco ad urbem castra moverent Romani. Et ab obpugnatoribus Melibœæ, quum in superioribus locis repente adparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisque injectus. ita a Melibœa abscessum est. Euphranor, soluta unius urbis obsidione, Demetriadem extemplo ducit. nec tum mœnia modo, sed agros etiam [74] confiderunt se a populationibus tueri posse: et eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostium factæ sunt. Circumvecti tamen mœnia sunt prætor et rex, situm urbis contemplantes, si qua parte tentare aut opere aut vi possent. Fama fuit, per [75] Cydantem [a] Cretensem et Antimachum, qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenem et Persea conditiones amicitiæ. ab Demetriade certe abscessum est. Eumenes ad consulem navigat: gratulatus, quod prospere Mace-

[a] *Cydam* Crev.

74 * *Confiderunt*] Observa parum omnino usitatum verbum, pro *confisi sunt*.

75 *Cydam*] Sic Sigonius. Antea *Cydantem*.

doniam intrasset, Pergamum in regnum abit[t]. Marcius Figulus prætor, parte classis in hiberna Sciathum missa, cum reliquis navibus [76] Oreum Bœotiæ petit[u], eam urbem aptissimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedonia, quique in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longe diversa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adjutum ab eo prætorem esse, quum sæpe eum literis arcessisset, tradit, [77] nec cum gratia ab consule profectum in Asiam, indignatum, quod, ut iisdem castris tenderet, permissum non fuerit. ne ut equites quidem Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, inpetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem ejus et remansisse apud consulem, et sinceram ejus fidem æquali tenore egregiamque operam in eo bello fuisse. U. C. 583. A. C. 169.

XIV. Dum bellum in Macedonia geritur, legati Transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen; gentis, ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab senatu actæ, muneraque missa, torquis aureus [78] duo pondo, et pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus, armaque equestria. Secundum Gallos Pamphyli[x] legati coronam auream, [79] ex viginti millibus Philippeorum factam, in curiam intulerunt: petentibusque iis, ut id donum in cella Jovis optimi maximi ponere, et sacrificare in Capitolio liceret, permissum. benigneque amicitiam renovare volentibus legatis responsum, et [80] binûm millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia, et paullo post ab Rhodiis, de eadem re longe aliter disserentes legati auditi sunt. utraque legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis, quam postulatio, fuere, profitentis, *et ad id tempus se cum Romanis stetisse, et, quoad bellum foret, staturum. Ceterum quum ad se a Perseo legati venissent de finiendo cum Romanis bello, et iis pollicitum deprecatorem apud senatum futurum;* [81] *petere, si possent indu-* Prusiæ et Rhodiorum legati.

[t] *abiit* Gron. Crev. Kreyss. Bekk.
[u] *Oreum Bœotiæ petiit* Exed. *Oreum Eubœæ petit* Kreyss.
[x] *Pamphylii* Kreyss.

76 *Oreum Bœotiæ*] Oreum urbs est Eubœæ insulæ, non Bœotiæ. Lege ergo *Oreum Eubœæ.* Neque enim vitium est in nomine urbis, quum infra c. 30, Octavius prætor, qui Marcio successit, dicatur isse *Oreum ad classem.*

77 * *Nec cum gratia ab consule profectum*] Neque ita profectum ab consule, ut integra esset inter illos gratia et amicitia, sed cum mutua offensione.

78 *Duo pondo*] Qui tres marcas nostrates, unciam unam pondo haberet. *Quatuor pondo.* Sex marcas, uncias duas.

79 *Ex viginti millibus Philippeorum*] Aureorum: qui quum singuli pares essent didrachmo, sequitur viginti millia nummorum Philippeorum redire ad 400 libras Romanas pondo, marcas nostrates 625. Immane profecto pondus, etiamsi detrahatur manus pretium. Sed corona illa dicanda erat Jovi, et stabili sede in Capitolio collocanda.

80 *Binum millium æris*] Marcarum argenti 3, unciæ 1.

81 *Petere, si possent*] Lege cum Gronovio *et petere*, quod respondeat iis quæ præcedunt, *et pollicitum.* Ultima hujus periodi sic ab eo formantur: *se quoque in gratia reconciliatæ pacis uti ponerent:* id est, darent sibi locum ineundæ gratiæ apud Persea, tamquam pacis reconciliatori. Hujus locutionis, *ponere in gratiam*, vel *in gratia*, exempla ex epistolis Ciceronis hic allegat Gronovius. Unum afferemus e lib. V. ad Att. ep. 11, *Apud Patronem te in maxima gratia posui.* Feci, ut magnam tibi gratiam haberet Patro, ostendendo ei, te, quod desiderat, id mihi vehementer commendasse.

U. C. 583. A. C. 169. *cere in animum, ut finiant iram, se quoque in gratia reconciliatæ pacis posse uti*[y]. hæc regii legati. Rhodii, superbe commemoratis erga populum Romanum beneficiis, et pene victoriæ, utique de Antiocho rege, majore parte [82] ad se vindicata, adjecerunt: *Quum pax inter Macedonas Romanosque esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam. eam se invitos, nullo ejus in se merito, quoniam ita Romanis visum sit in societatem se belli trahere, interrupisse. Tertium se annum multa ejus incommoda belli sentire. mari intercluso, inopia insulam premi, amissis* [83] *maritimis vectigalibus atque commeatibus. Quum id ultra pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denunciarent, Rhodiis placere, pacem eum componere cum Romanis: se Romam eadem nunciatum missos. Per quos stetisset, quo minus belli finis fieret, adversus eos quid sibi faciendum esset, Rhodios consideraturos esse.* Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audirive posse, certum habeo. inde existimari potest, qui habitus animorum audientibus ea Patribus fuerit.

Rhodiorum superba oratio.

XV. Claudius, nihil responsum, auctor est: tantum senatusconsultum recitatum, quo Caras et Lycios liberos esse juberet populus Romanus, literasque extemplo ad utramque gentem * [84] scirent [z] indicatum mitti. Qua audita re, principem legationis, cujus magniloquentiam vix curia paullo ante ceperat, conruisse. Alii responsum esse tradunt, *Populum Romanum et principio hujus belli haud vanis auctoribus compertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege adversus rempublicam suam occulta consilia inisse: et, si id ante dubium fuisset, legatorum paullo ante verba ad certum redegisse: et plerumque ipsam se fraudem, etiamsi initio cautior fuerit, detegere. Rhodios* [85] *nuncio*[a] *in orbe terrarum arbitria belli pacisque agere:* [86] *Deorum*[b] *nutu arma sumturos posituros que Romanos esse. jam non Deos fœderum testes, sed Rhodios habituros.* [87] *Itane tandem iis*

Castigatio ferociæ Rhodiorum.

y *pacis ponerent* Kreyss. Bekk. z *gentem, scirent* Crev. *gentem sciret* Kreyss. *gentem scirent* Bekk. a *nunc* Kreyss. Bekk. b *Rhodiorum* Eæd.

82 *Ad se vindicata*] Olim *a se*. Emendavit Sigonius.

83 * *Maritimis vectigalibus atque commeatibus*] Maritima vectigalia sunt portoria, et aliæ mercedes quæ in publicum redigebantur ex mercibus importatis in insulam. Maritimi commeatus, quæcunque mari invehuntur ad usum commoditatemque vitæ.

84 *Scirent indicatum*] Hæc corrupta esse cuivis apparet. Sigonius legendum putat *ut scirent:* id est, ut Rhodii scirent rem indicatam esse Lyciis et Caribus. Sed hoc nobis frigidum et obscurum videtur. Magis inclinat sententia ut credamus τὰ *scirent indicatum* ab aliquo emendatore esse, qui depravatam aliquatenus veterem scripturam nactus magis fœdaverit; Liviumque scripsisse: *Litterasque extemplo ad utramque gentem et senatusconsultum mitti.* Nempe mos est sæpe testatus Livio, ut litteræ alicujus magistratus cum senatusconsulto mittantur. Sic l. XXVI. c. 15, *litteras a Calpurnio prætore Fulvio et senatusconsultum tradidit.*

85 *Nuncio*] Uno nuncio per Orbem terrarum misso. Sic Cic. pro Lege Manil. n. 11, *tot civium Romanorum millibus uno nuncio atque uno tempore necatis.*

86 *Deorum nutu*] Magis placeret *eorum*, nempe Rhodiorum: siquidem in duobus orationis membris, præcedenti et sequenti, amara punguntur ironia Rhodii, quæ perit, si legimus *deorum;* retinetur, si reponimus *eorum.* Nisi melius est legere *Rhodiorum.* In ipsa enim repetitione inest aliquid irrisionis.

87 *Itane tandem*] Hunc locum sic legere et interpungere placeret: *Itane tandem? Ni*

pareatur, exercitusque de Macedonia deportentur? Visuros esse[c], *quid sibi faciendum sit. Quid Rhodii visuri sint, ipsos scire. Populum certe Romanum, devicto Perseo, quod prope diem sperent fore, visurum, ut pro meritis cujusque in eo bello civitatis gratiam dignam referat.* Munus tamen legatis in singulos binûm millium æris missum est: quod ii non acceperunt. U. C. 583. A. C. 169.

XVI. Literæ deinde recitatæ Q. Marcii consulis sunt, *Quemadmodum, saltu superato, in Macedoniam transisset:* [88] *ibi et*[d] *ex aliis locis* [89] *commeatus a prætore prospectos in hiemem habere, et ab Epirotis* [90] *viginti millia modiûm tritici, decem hordei sumsisse: ut* [91] *pro eo*[e] *frumento* [92] *pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittenda esse: equis ducentis ferme opus esse, maxime Numidis: nec sibi in his locis ullam copiam esse.* Senatusconsultum, ut ea omnia ex literis consulis fierent, factum est. C. Sulpicius prætor sex millia togarum, triginta tunicarum, et equos deportanda in Macedoniam, præbendaque arbitratu consulis locavit, et legatis Epirotarum pecuniam pro frumento solvit; et Onesimum, Pythonis filium, nobilem Macedonem, in senatum introduxit. Is [93] pacis semper auctor regi fuerat, monueratque, sicut pater ejus Philippus institutum usque ad ultimum vitæ diem servabat, [94] quotidie bis in die[f] fœderis icti cum Romanis perlegendi; ut eum morem, si non semper, crebro tamen usurparet. Postquam deterrere eum a bello nequiit, primo subtrahere sese per alias atque alias caussas, ne interesset iis, quæ non probabat, cœpit: postremo, quum suspectum se esse cerneret, et proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit: magno[g] usui consuli fuit. Ea introductus in curiam quum memorasset, senatus in formulam sociorum eum referri jussit: locum, lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani esset, ducenta jugera dari, et ædes Tarenti emi: uti ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Censores censum Idibus Decembribus, severius quam ante, habuerunt: multis equi ademti, inter quos P.

Marcii litteræ.

Onesimi Macedonis præmia.

Census.

[c] *itane tandem? Ni pareatur iis, exercitusque de Macedonia deportentur, visuros esse* Kreyss. Bekk. [d] *et ibi et* Gron. [e] *eo* del. Ead. [f] *bis indicem* Kreyss. [g] *transfugit, et magno* Ead.

pareatur, exercitusque de Macedonia deportentur, visuros esse quid sibi faciendum sit? Hæc ultima verba ex oratione Rhodiorum desumpta, hic per irrisionem repetuntur.

88 *Ibi et ex aliis locis*] Vulgo *et ibi et ex aliis*, contra primæ editionis fidem, teste Hearnio.

89 *Commeatus a prætore prospectos*] Hoc debetur Sigonio. Prius *commeatus rempublicam prospectos.* Nimirum, ut idem observat, sæpe et facile librarii decepti sunt in his vocibus, *P. R.* et *R. P.* et *PR. Populus Romanus, Res Publica, Prætor.*

90 *Viginti millia modiûm*] Modios Parisienses plus 15,416. *Decem millia*, 7708.

91 *Pro eo frumento*] Addidimus ex vetustioribus editis vocem *eo*, quæ respicit triticum et hordeum memorata in iis quæ proxime præcedunt.

92 *Pecunia . . . curaretur*] Solveretur. *Curare pecuniam, curare nummos*, sæpe occurrit in epistolis Ciceronis: puta l. II. ad Q. Fratr. ep. 4. l. VII. ad Att. ep. 3, et alibi sæpius.

93 *Pacis semper auctor regi*] Male olim legebatur *regis*. Emendavit Sigonius.

94 *Quotidie bis in die*] Vel *quotidie* vacat, vel *in die*.

U. C. 583. A. C. 169. Rutilio, qui tribunus plebis eos violenter [95] accusarat; tribu quoque is motus, [96] et ærarius factus. Ad opera publica facienda quum eis dimidium ex vectigalibus ejus anni adtributum ex senatusconsulto a quæstoribus esset; Ti. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi adtributa erat, ædes P. Africani [97] pone Veteres ad Vortumni signum, [98] lanienasque et tabernas conjunctas in publicum emit, [99] basilicamque faciendam curavit, quæ postea Sempronia adpellata est.

XVII. Jam in exitu annus erat, et propter Macedonici maxime belli curam in sermonibus homines habebant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent. itaque senatusconsultum factum est, ut Cn. Servilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. Senatusconsultum [1] Sulpicius prætor ad consulem * post [h] paucos dies recitavit, quibus ante diem * * in urbem venturum [i]. Et consul maturavit, et comitia eo die, qui dictus erat, sunt perfecta. Comitia. Consules creati L. Æmilius Paullus iterum, [2] septimo [k] decimo anno postquam primo consul fuerat, et C. Licinius Crassus. Prætores postero die facti Cn. Bæbius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius Balbus, M. Æbutius Elva, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturius agerentur, belli Macedonici stimulabat cura. itaque designatos extemplo sortiri placuit provincias; ut, utri Macedonia consuli, [3] cuique prætori classis venisset, sciretur: ut jam inde cogitarent pararentque, quæ bello usui forent, senatumque consulerent, si qua re consulto opus esset. *Latinas, ubi magistratum inissent, quod per religiones posset, primo quoque tempore fieri placere; neque consulem, cui eundum in Macedoniam esset, teneri.* His decretis, consulibus Italia et Macedonia, prætoribus, præter duas jurisdictiones in urbe, classis, et Hispania, et Sicilia, et Sardinia provinciæ nominatæ sunt. Consulum, Æmilio Macedonia, Licinio Italia evenit. Prætores, Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, et si quo senatus censuisset, Cn. Octavius classem, P. Fonteius Hispaniam, M. Æbutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam est sortitus.

Belli Macedonici adparatus. XVIII. Extemplo adparuit omnibus, non segniter id bel-

[h] *ad consulem [misit, et receptas litteras] post* Crev. [i] *diem [significabat se] in urbem venturum* Ead. [k] *quarto* Kreyss. Bekk.

95 *Accusarat*] Libri ante Sigonium habebant *accusaret :* mendose.

96 *Et ærarius*] Hoc a Fulvio Ursino est. Prius *ut operarius.*

97 *Pone veteres*] Vel excidit nomen, quod jungatur τῷ *veteres*, vel ut in illis locorum appellationibus fieri solet, brevitatis caussa ex usu communi supprimebatur. Illud supplere non nostrum est.

98 *Lanienas*] Sic Turnebus jussit legi. Antea *laneas.*

99 *Basilicam*] Vid. not. 44 ad l. XXVI. c. 27.

1 *Sulpicius prætor ad consulem misit*] Hic locus suppletus est ex Gronovii mente: tantum, dies quo se in urbem venturum scribebat consul, certo definiri non potuit.

2 *Septimodecimo anno*] Imo *decimo quarto*, vel, si ambo extremi anni numerentur, *decimo quinto.*

3 *Cuique prætori classis venisset*] Lege *evenisset*, vel *obvenisset.* Sic enim ubique Livius.

lum L.[1] Æmilium gesturum; præterquam quod alius vir erat, etiam quod dies noctesque intentus ea sola, quæ ad id bellum pertinerent, animo agitabat. Jam omnium primum a senatu petit[m], ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos classemque, et comperta referenda, quid aut terrestribus aut navalibus copiis [4] opus esset: præterea ut explorarent copias regias, quantum possent, quaque provincia nostra, qua hostium foret: utrum intra saltus castra Romani haberent, an jam omnes angustiæ exsuperatæ, et in æqua loca pervenissent: qui fideles nobis socii, qui dubii suspensæque ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur: quanti præparati commeatus, et unde terrestri itinere, unde navibus subportarentur: [5] quid ea æstate terra marique rerum gestarum esset: ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Servilio consuli negotium dedit, ut is in Macedoniam, quos L. Æmilio videretur, legaret. Legati biduo post profecti, Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Licinius Nerva, L. Bæbius. Bis in exitu anni ejus lapidatum esse nunciatum est; in Romano agro, [6] simul in Veientibus. novemdiale[n] sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quinctilius Varus, flamen Martialis; et M. Claudius Marcellus decemvir: in cujus locum Cn. Octavius subfectus. Et jam magnificentia crescente notatum est, ludis circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ et P. Lentuli ædilium curulium sexaginta tres [7] Africanas, et quadraginta ursos et elephantos [8] lusisse.

U. C. 583. A. C. 169.

Ludorum circensium magnificentia.

XIX. L. Æmilio Paullo, C. Licinio consulibus, Idibus Martiis principio insequentis anni, quum in exspectatione Patres fuissent, maxime quidnam consul de Macedonia, cujus ea provincia esset, referret; *nihil se habere*, Paullus, *quod referret, quum nondum legati redissent*, dixit. *Ceterum Brundisii legatos jam esse, bis ex cursu* [9] *Dyrrachium ejectos*[o]. *Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et, ne quid profectionem suam teneret,* [10] *pridie Idus Aprilis*[p] *Latinis esse constitutam diem. Sacrificio rite perfecto, se et Cn. Octavium, simul senatus censuisset, exituros esse. C. Licinio collegæ suo fore curæ, se absente, ut, si qua parari mittive ad id bellum opus sit, parentur mittanturque.*

U. C. 584. A. C. 168. L. Æmilio II. C. Licinio Coss.

[1] *L.* del. Gron. [m] *petiit* Kreyss. Bekk. [n] *Veienti. bis novemdiale* Eæd. [o] *rejectos* Eæd. [p] *Apriles* Eæd.

4 *Opus esset*] Olim *opus est*. Mutavit jure Sigonius.

5 *Quid . . . rerum gestarum esset*] Emendat Gronovius *gestum*.

6 *Simul in Veientibus*] Feliciter emendat Jac. Gronovius, *simul in Veienti*. *Bis novendiale sacrum*. Toties enim novendiale sacrum fiebat, quoties lapidibus pluisse visum erat. Vid. l. XXVII. c. 37.

7 *Africanas*] Pantheras, ut patet ex Plinio, l. VIII. c. 17.

8 *Lusisse*] In ludis exhibitos esse. Intelligenda videtur venatio facta in Circo, vel pugna bestiarum inter se.

9 *Dyrrachium ejectos*] *Ejici* verbum est naufragorum. *Ejectum littore, egentem*. Vid. not. 70 ad l. XXIII. c. 34. Magis placet cum Gronovio legere *rejectos*.

10 *Pridie Idus Aprilis*] Lege ex c. 22 infra, et ex fragmento tabularum diurnarum, seu, ut censent alii, librorum linteorum, quod Pighius vulgavit, *pridie Kalendas Apriles*, sive *Aprilis*.

U. C. 584. A. C. 168. Alexandrini legati. *Interea legationes exterarum nationum audiri posse.* [11] Sacrificio rite perfecto [q], primi Alexandrini, legati [12] ab Ptolemæo et Cleopatra regibus, vocati sunt. Sordidati, barba et capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam, procubuerunt: et oratio, quam habitus, fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat, per honestam speciem majoris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre ejus, qui tum Alexandriam tenebat, gerens, et ad Pelusium navali prœlio victor fuerat, et, tumultuario opere ponte per Nilum facto, transgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexandriam terrebat: nec procul abesse, quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes orabant senatum, ut opem regno regibusque amicis imperio ferrent [r]. *Ea merita populi Romani in Antiochum, eam apud omnes reges gentesque auctoritatem esse, ut, si legatos misissent, qui denunciarent, non placere senatui, sociis regibus bellum fieri, extemplo abscessurus a mœnibus Alexandriæ, abducturusque exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, brevi extorres regno Ptolemæum et Cleopatram Romam venturos, cum pudore quodam populi Romani, quod nullam opem in ultimo discrimine fortunarum tulissent.* Moti Patres precibus Alexandrinorum, extemplo [13] C. Popillium Lænatem, et [s] C. Decimium et C. Hostilium legatos, ad finiendum inter reges bellum, miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire jussi, et nunciare, ni absistatur bello, per utrum stetisset, eum non pro amico, nec pro socio habituros esse.

Ad Antiochum et Ptolemæum mittuntur legati.

XX. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia [14] Quinquatribus ultimis adeo exspectati venerunt, uti [t], nisi vesper esset, extemplo senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit; legatique auditi sunt. Ii nunciant, *Majore periculo, quam emolumento, exercitum per invios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam,* [15] *quo processisset, regem tenere: castra castris prope ita conlata esse, ut flumine Enipeo interjecto arceantur. neque regem pugnandi potestatem facere, nec nostris vim ad cogendum esse. Hiemem etiam asperam rebus gerendis intervenisse, in otio militem ali, nec plus quam sex * * [u] frumentum habere. Macedonum*

Legatorum ex Macedonia reducum oratio.

[q] *sacrificio rite perfecto* del. Kreyss. Bekk. [r] *ferret* Gron. Crev. [s] *et* del. Crev. [t] *ut* Kreyss. Bekk. [u] pro asteriscis *dierum* exhibent Gron. Crev. et prior quidem uncinis non inclusum.

11 *Sacrificio rite perfecto, primi*] Vix dubium videtur esse, tres primas voces ex quinto ante versu huc immigravisse. Nihil iis hoc loco opus est.

12 *Ab Ptolemæo*] Ptolemæo Epiphani duo filii fuere, Ptolemæus Philometor, qui sororem Cleopatram in matrimonio habuerat, et Ptolemæus Evergetes, sive Physcon, qui tum pulso fratre Alexandriam tenebat cum Cleopatra, quam Philometori ademerat. Ab his, nempe Ptolemæo minore et Cleopatra, venerat legatio de qua hic agit Livius.

13 *C. Popillium Lænatem, C. Decimium, et C. Hostilium*] Sic voluit Sigonius. Olim editi habebant, *et C. Decimium, C. Hostilium.* Vulgati nunc geminant *et*.

14 *Quinquatribus ultimis*] Ultimo die Quinquatruum. Vid. not. 49 ad l. XXX. c. 36. De Quinquatribus egimus ad l. XXVI. c. 27.

15 *Quo processisset*] Romanus exercitus. Ceterum hic habes emendationem Gronovianam. Prisci editi *processit.*

dici triginta millia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lychnidum satis validus exercitus foret, potuisse ancipiti bello [16] *distinere* [x] *regem: nunc et Appium, et quod cum eo præsidii sit, in summo periculo esse, nisi propere aut justus exercitus eo mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex* [y] *castris profectos, sociorum navalium partem morbo audisse absumtam; partem, maxime qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, et homines navibus deesse. qui sint, neque stipendium accepisse, neque vestimenta habere. Eumenem classemque ejus, tamquam vento adlatas naves, sine caussa et venisse, et abisse: nec animum ejus regis constare satis visum.* Sicut omnia de Eumene dubia, [17] Attali egregie constantem fidem nunciabant. U. C. 584. A. C. 168.

XXI. Legatis auditis, tunc de bello referre sese L. Æmilius dixit. Senatus decrevit, *ut in* [18] *octo legiones parem numerum tribunorum consules et populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, nisi qui honorem gessisset. Tum ex omnibus tribunis militum uti L. Æmilius in duas legiones in Macedoniam, quos eorum velit, eligat, et ut, sollemni Latinarum perfecto, L. Æmilius consul, Cn. Octavius prætor, cui classis obtigisset, in provinciam proficiscantur.* Additus est his tertius L. Anicius prætor, cujus inter peregrinos jurisdictio erat. eum in provinciam Illyricum circa Lychnidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio consuli inposita. is septem millia civium Romanorum et equites ducentos scribere jussus; et sociis nominis Latini septem millia peditum imperare, quadringentos equites; et [19] Cn. Servilio Galliam obtinenti provinciam literas mittere, ut sexcentos equites conscriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoque tempore mittere in Macedoniam jussus. neque in ea provincia plus quam duas legiones esse; eas repleri, ut sena millia peditum, trecenos haberent equites. ceteros equites peditesque in præsidiis disponi. qui eorum idonei ad militandum non essent, dimitti. Decem præterea millia peditum imperata sociis, et octingenti equites. Id præsidii additum Anicio, præter duas legiones, [20] quas portare in Macedoniam est jussus, quina millia peditum et ducenos habentes, trecenos equites: et in classem quinque millia navalium sociûm sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere provinciam jussus: eo addere sociorum decem millia peditum, et sexcentos equites. S. C. de belli adparatu.

XXII. Senatusconsultis perfectis, L. Æmilius consul e curia in concionem processit, orationemque talem habuit. L. Æmilii Cos. oratio.

x *distineri* Crev. Bekk. y *e* Kreyss. Bekk.

16 *Distineri*] Vulgo *distinere*. Mutavit Gronovius.

17 *Attali*] Scribe cum eodem Gronovio, *ita Attali*.

18 *Octo legiones*] In ea quæ sequitur legionum descriptione sex tantum enumerantur. Sed præterea duæ credi possunt urbanæ fuisse. Vid. not. 20 ad XXXIII. 25.

19 *Cn. Servilio*] Prioris anni consuli, qui, ut ex hoc loco discimus, prorogato ex consulatu imperio Galliam obtinebat.

20 *Quas portare in Macedoniam est jussus*] Imo *in Illyricum*. Hæc enim Anicio provincia obtigerat.

U. C. 584. A. C. 168. *Animadvertisse videor, Quirites, majorem mihi, sortito Macedoniam provinciam, gratulationem factam, quam quum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum inissem: neque id ob aliam caussam, quam quia bello in Macedonia, quod diu trahitur, existimastis dignum majestate populi Romani exitum per me inponi posse. Deos quoque huic favisse sorti spero, eosdemque in rebus gerendis adfuturos esse. Hæc partim* [21] *opinari, partim sperare possum. Illud adfirmare pro certo habeo audeoque, me omni ope adnisurum esse, ne frustra vos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, et senatus decrevit, et (quoniam extemplo proficisci placet, neque ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egregius, æque enise parabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos, quæ scripsero senatui, aut vobis, credite. rumores credulitate vestra ne alatis, quorum auctor nemo exstabit. Nam nunc quidem, quod vulgo fieri, hoc præcipue bello, animadverti, nemo tam famæ contemtor est, cujus non debilitari animus possit. In omnibus circulis, atque etiam (si Diis placet) in conviviis sunt, qui exercitus in Macedoniam ducant; ubi castra locanda sint, sciant; quæ loca præsidiis occupanda; quando, aut quo saltu intranda Macedonia; ubi horrea ponenda; qua terra, mari subvehantur commeatus; quando cum hoste manus conserendæ; quando quiescendum sit. Nec, quid melius faciendum sit* [z], *modo statuunt, sed, quidquid aliter, quam ipsi censuere, factum est, consulem veluti dicta die accusant. Hæc magna inpedimenta res gerentibus sunt. nec* [a] *enim omnes tam firmi et constantis animi contra adversum rumorem esse possunt, quam Fabius fuit: qui suum imperium minui* [22] *per vanitatem populi maluit, quam secunda fama male rem* [b] *gerere. Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse: immo eum, qui de sua unius sententia omnia gerat, superbum judico magis, quam sapientem. Quid ergo est? Primum a prudentibus, et proprie rei militaris peritis, et usu doctis, monendi imperatores sunt: deinde ab his, qui intersunt gerendis * loco* [c], *qui hostem, qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut navigio participes sunt periculi. Itaque si quis est, qui, quod e republica sit, suadere se mihi in eo bello, quod gesturus sum, confidat* [d]; *ne deneget operam reipublicæ, et in Macedoniam mecum veniat. nave, equo, tabernaculo, viatico etiam a me juvabitur. Si quem id facere piget, et otium urbanum militiæ laboribus præoptat, e terra ne gubernaverit. Sermonum satis ipsa præbet urbs. loquacitatem suam contineat: nos castrensibus consiliis contentos futuros esse sciat.* Ab hac concione, Latinis, quæ pridie Kalendas Apriles [e]

[z] *quando quiesse sit melius. Nec, quid faciendum sit* Kreyss. Bekk.
[a] *neque* Eæd. [b] *rempublicam* Eæd. [c] *gerendis * loca* Gron. *gerendis [rebus, qui] loca* Crev. [d] add. *is* Kreyss. Bekk. [e] *Aprilis* Gron. Crev.

21 * *Opinari*] Parum proprium hoc loco verbum. Legimus *ominari.* Sensus est. Hæc ita futura spondere mihi possum, partim ex ominibus, quibus propitia nobis deorum voluntas declaratur; partim ex spe, quam subjicit ratio haud fallax.

22 *Per vanitatem populi*] Per inconsultam populi levitatem.

fuerunt, [23] in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde et consul et prætor Cn. Octavius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, majore, quam solita, frequentia prosequentium consulem celebratum; ac prope certa spe ominatos esse homines, [24] finem esse Macedonico bello, maturumque reditum cum egregio triumpho consulis fore. U. C. 584. A. C. 168.

XXIII. Dum hæc in Italia geruntur, Perseus, quod jam inchoatum perficere, quia inpensa pecuniæ facienda erat, non inducebat in animum, ut Gentium Illyriorum regem sibi adjungeret; hoc, postquam intrasse saltum Romanos, et adesse discrimen ultimum belli animadvertit, non ultra differendum ratus; quum per Hippiam legatum [25] trecenta argenti talenta pactus esset, ita ut obsides ultro citroque darentur, Pantauchum misit, ex fidissimis amicis, ad ea perficienda. Medeone [f] Labeatidis terræ Pantauchus regi Illyrio obcurrit: ibi et jusjurandum ab rege et obsides accepit. missus et a Gentio est legatus, nomine Olympio, qui jusjurandum a Perseo obsidesque exigeret. [26] Cum eodem ad pecuniam accipiendam missi sunt, et, auctore Pantaucho, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent, Parmenio et Morcus destinantur. quibus ita mandatum, uti [g], jurejurando, obsidibusque, et pecunia accepta, tum demum Rhodum proficiscerentur: *duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse. adjunctam civitatem, penes quam unam tum rei navalis gloria esset, nec terra nec mari spem relicturam Romanis.* Venientibus Illyriis Perseus, ab Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium obcurrit. Ibi ea, quæ convenerunt [h] circumfuso agmine equitum facta; quos adesse fœderi sancitæ cum Gentio societatis volebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum iis adjecturam. et obsides in conspectu omnium dati acceptique: et, Pellam ad thesauros regios missis, qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum Illy-

Persei adparatus. Fœdus facit cum Gentio. Legati Persei et Gentii ad Rhodios.

[f] *Meteone* Kreyss. Bekk. [g] *ut* Esd. [h] *convenerant* Gron. Crev.

23 *In monte*] Albano. Ibi enim Latinarum feriarum sacrum peragi mos erat.

24 *Finem esse Macedonico bello*] Lege *finem adesse*. Sic l. II. c. 9, *Adesse finem regnis*.

25 *Trecenta argenti talenta*] Marcas argenti nostrates 28,125.

26 *Cum eodem ad pecuniam*] Hæc sic intellige ex Polyb. Legat. 85. Cum eodem missi sunt alii, qui pecuniam a Perseo acciperent, alii, suadente Pantaucho, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent. Quæ sequuntur sic struimus, mutato tantum ordine, intactis ipsis vocibus . . . *cum Macedonibus irent: duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse. Adjunctam civitatem, penes quam unam tum rei navalis gloria esset, nec terra nec mari spem relicturam Romanis. Parmenio et Morcus destinantur: quibus ita mandatum, uti jurejurando, obsidibusque, et pecunia accepta, tum demum Rhodum proficiscerentur. Venientibus Illyriis*, etc. Hunc ordinem ut vulgato anteponamus duo suadent: primum, quod in his *duorum simul regum*, etc. videmur agnoscere verba Pantauchi impellentis Gentium ad mittendos Rhodum legatos, jactantisque commoda ex societate cum Rhodiis ventura. Alterum, quod, ut hæc vulgo collocata sunt, verbum *destinantur* redundat; in ordine quem struimus, idem omnino necessarium est. Sed dubitationem omnem eximit Polybius, qui loco jam allato eum plane ordinem repræsentat, quem hic restitutum volumus. Et hinc auctoritas accedit similibus mutationibus, quas in quibusdam aliis locis tentavimus, puta l. XXVII. c. 2, ubi vid. not. 6, quæ et alia similia indicat exempla.

U. C. 584. A. C. 168. riis legatis, Thessalonicæ conscendere jussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo venerat: auctoribusque Dinone et Polyarato, principibus civitatis ejus, adfirmabat, Rhodios paratos ad bellum esse. [27] is princeps junctæ cum Illyriis legationis datus est.

Perseus Eumenem et Antiochum sollicitat.

XXIV. Eodem tempore ad Eumenem et ad Antiochum communia mandata, quæ subjicere conditio rerum poterat. *Natura inimica inter se esse liberam civitatem et regem. Singulos populum Romanum adgredi, et, quod indignius sit, regum viribus reges obpugnare. Attalo adjutore, patrem suum obpressum. Eumene adjuvante, et quadam ex parte etiam Philippo patre suo, Antiochum obpugnatum. in se nunc et Eumenem et Prusiam armatos esse. Si Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse; quam jam ex parte, sub specie liberandarum civitatium, suam fecerint: deinde Syriam. Jam Prusiam Eumeni honore præferri, jam Antiochum victorem* [28] *præmio belli ab Ægypto arceri.* [29] *Hæc cogitantem providere* jubebat, *ut aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseverantes in bello injusto communes duceret omnium regum hostes.* Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per speciem captivorum redimendorum missus legatus erat: verum occultiora quædam agebantur, quæ in præsentia invisum quidem et suspectum Romanis Eumenem falsis gravioribus **. Proditor [i] enim ac prope hostis habitus, dum inter se duo reges captantes fraude et avaritia certant. Cydas erat Cretensis, ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari suo, militante apud Persea, inde postea ad Demetriadem, semel cum Menecrate quodam, iterum [30] cum Antimacho, regiis ducibus, sub ipsis mœnibus urbis conlocutus fuerat. Eropon [k] quoque, qui tum missus est, duabus ad eumdem Eumenem jam ante legationibus functus erat. Quæ conloquia occulta et legationes [31] infames quidem erant: sed, quid actum esset, quidve inter reges convenisset, ignorabatur. Res autem ita sese [l] habuit.

Quid actum fuerit inter Persea et Eumenem.

XXV. Eumenes neque favit victoriæ Persei, [32] neque bello eum invadere animo habuit: [33] non tam quia paternæ inter eos

[i] *gravioribus* [*criminibus onerabant.*] *Proditor* Crev. [k] *Cryphon* Ead. *Herophon* Kreyss. *Hierophon* Bekk. [l] *se* Gron. Crev.

27 *Is princeps . . . legationis datus*] Mallemus *legationi*.

28 *Præmio belli, ab Ægypto arceri*] Tolle cum Gronovio præpositionem: *præmio belli*, id est, *Ægypto*.

29 *Hæc cogitantem*] Sive Eumenem, sive Antiochum. Etenim ubi supra dicuntur *communia mandata*, intelligi debent eadem, sed seorsum ad Eumenem, seorsum ad Antiochum, mandata.

30 *Cum Antimacho*] Olim *Antiocho*. Emendavit Gronovius ex c. 13 supra. Idem infra legi jussit *Cryphon* ex Polyb. Legat. 85. Vulgo *Eropon*.

31 * *Infames . . . . erant*] Infamiæ Eumeni apud Romanos erant; suspectum proditionis Eumenem faciebant.

32 *Neque bello eum invadere animo habuit*] Sigonius reposuerat *in animo*. Sed nihil est præpositione opus, ut observat Gronovius. Sic Auctor de Bello Hisp. in litteris Pompeii: *cohortes animo habeo ad vos mittere*. Vid. et not. 81 ad XXXI. 18.

33 * *Non tam quia*] Hic aliquid impediti est et obscuri. Ea fuisse videtur mens Livii, ut diceret, Eumenem magis æmulatione quam

inimicitiæ erant, quam ipsorum odiis inter se accensæ. Non ea[m] regum æmulatio, ut æquo animo Persea tantas adipisci[n] opes, tantamque gloriam, quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes visurus fuerit. Cernebat et Persea, jam inde ab initio belli, omni modo spem pacis tentasse, et in dies magis, quo propior admoveretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, et ipsos duces, et senatum non abhorrere a finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac utriusque partis voluntate explorata, quod fieri etiam sua sponte tædio validioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam venditare concilianda gratia magis cupiit. Nam, modo ne juvaret bello Romanos terra marique, modo pacis patrandæ cum Romanis paciscebatur mercedem: [34] ne bello interesset, mille[o] et quingenta[p] talenta. in utroque[q] non fidem modo se, sed obsides quoque, dare paratum esse, ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promtissimus erat, cogente metu, et de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat, conveneratque, ut accepti Cretam mitterentur. Ubi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæsitabat: [35] et utique alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidam, et danti, et magis accipienti, mercedem esse. Malebat in spem Romanæ pacis non recusare inpensam, sed eam pecuniam perfecta re daturum; interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula quum ipsius ditionis esset, videre Eumenes nihil interesse, [36] an Pellæ pecunia esset: id agere, ut partem aliquam præsentem ferret. Ita, nequidquam inter se captati, nihil præter infamiam movere.

U. C. 584. A. C. 168.

Persei avaritia.

XXVI. Nec hæc tantum Perseo[r] per avaritiam est dimissa res, [37] quum pecuniam tutam et pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda esset, ac receptus protrahere inimicum mercede onustum, et hostes merito ei Romanos pos-

[m] *accensa non ea* Bekk. [n] *apisci* Kreyss. Bekk. [o] *interesset* * *mille* Ead. [p] *quingena* Gron. [q] *utrumque* Bekk. [r] *Persei* Ead.

odio inimicitiarum eo adductum esse, ut minime faveret victoriæ Perseï. In hanc sententiam sic formare Livianæ orationis contextum possumus: *non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, et ipsorum odiis inter se accensæ*, quam quod *non ea regum æmulatio, ut* . . .

34 *Ne bello interesset, mille et quingenta talenta. In utroque*] Hic aliquid deesse ipsa res clamat. Quid exciderit, discimus ex Appiano in excerptis de Bello Macedonico. Sic enim habet Græcus scriptor. *Τάλαντα δ' ᾔτει (Εὐμενὴς) τῆς μὲν διαλύσεως, χίλια καὶ πεντακόσια, τῆς δὲ ἡσυχίας χίλια.* Hunc sensum procul dubio expresserat Livius: verba sic formamus. *Ne bello interesset, mille: ut pacem conciliaret, mille et quingenta talenta. Mille talenta* sunt marcæ argenti nostrates 93,750. *Mille et quingenta*, marcæ 140,625. In iis quoque quæ sequuntur, lege: *In utrumque.* Hæc omnia debentur Gronovio.

35 *Et utique alteram*] Et ex duabus illis rebus, unius quidem certe, nempe ne bello interesset Eumenes, mercedem turpem ac sordidam esse.

36 *Ad Pellæ*] Nonne melius videatur? *ibi an Pellæ.*

37 *Quum pecuniam tutam*] Emendat Gronovius: *quum pecunia tantula aut pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda esset, aut deceptus protrahere inimicum* . . . . . *posset. Protrahere* intellige *indicare.* Sic infra, l. XLV. c. 5, *Suberat et ille metus, ne damnatus auctorem se nefandi facinoris protraheret.*

U. C. 584. A. C. 168.

Gallorum auxilia recusat.

set facere: sed etiam [q] [38] Gentii regis parata societas, et tum Gallorum, effusorum per Illyricum, [39] ingens agmen [r] oblatum avaritia dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus [40] peditum, et ipsorum jungentium cursum equis, et in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques [41] denos præsentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obviam cum dimidia copiarum parte denunciare per vicos urbesque, quæ viæ propinquæ sunt, cœpit, ut commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum ut copia esset. ipse equos, phalerasque, et sagula, donum principibus ferre, et parum auri, quod inter paucos divideret, multitudinem credens trahi spe posse. Ad [42] Almanam urbem pervenit, et in ripa fluminis Axii posuit castra. circa [43] Desudabam in Mædica exercitus Gallorum consederat, mercedem pactam opperiens. Eo mittit Antigonum, ex purpuratis unum, qui juberet, multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus est) castra movere, principes ad se venire frequentes. [44] septuaginta quinque millia ab Axio flumine et castris regis aberant. Hæc mandata ad eos quum pertulisset Antigonus, adjecissetque, per viam quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusque muneribus principes advenientes, vestis, argenti, equorumque excepturus rex esset, de his quidem se coram cognituros respondent. illud, quod præsens pepigissent, interrogant, [45] ecquid aurum, quod in singulos pedites equitesque dividendum esset, secum adduxisset [s]? Quum ad id nihil responderetur, Clondicus regulus

[q] *sed jam ante* Kreyss. *sed et ante* Bekk. [r] *agmen* uncis incl. Crev. [s] *advexisset* Bekk.

38 *Gentii regis parata societas*] Hic intelligendum est ἀπὸ τοῦ κοινοῦ *avaritia dimissa est*. Rursus c. seq. Perseus dicitur Gentium regem sibi alienavisse. Quod quidem non caret difficultate. Bellavit enim, et quidem magno suo malo, Gentius adversus Romanos. Sed nimirum bellum illud gessit, non in gratiam Persei, non tanquam Persei socius atque amicus, sed quia aliter facere non potuit, postquam legatos Romanorum in vincula conjecerat.

39 *Ingens agmen oblatum*] Vox *agmen* inserta est, postulante sensu.

40 *Peditum .... jungentium cursum equis*] Cæsar l. I. de Bello Gallico rem fusius explicat. De Germanis loquitur: *Equitum millia erant sex: totidem numero pedites velocissimi et fortissimi, quos ex omni copia singuli singulos suæ salutis causa delegerant. Cum his in præliis versantur: ad hos se equites recipiunt: hi, si quid erat durius, concurrebant; si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumsistebant. Si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut jubis equorum sublevati cursum adæquarent.*

41 *Denos .... aureos*] Binas uncias nostrates cum dimidia. *Quinos*. Singulas uncias cum quarta unciæ parte. *Mille*. Marcas nostrates 31, uncias 2.

42 *Almanam*] Jubet legi Turnebus *Albanam*, et intelligi eam urbem quæ a Ptolemæo vocatur *Albanopolis* in finibus Macedoniæ. Ortelius non probat hanc Turnebi conjecturam, rescribitque *Almonem*, oppidum Thessaliæ Plinio memoratum l. IV. c. 8. Utrique huic emendationi parum videtur convenire cum locorum situ et Axio flumine.

43 *Desudabam*] Hoc nomen non immerito suspectum est Jac. Gronovio, qui mutat illud in *Æsimam*: quæ urbs etsi Edonis vulgo attribuitur, nihil tamen vetat eam aliquando habitam fuisse finium Mædicæ, quæ Edonis vicina est.

44 *Septuaginta quinque millia*] Leucas nostrates 25.

45 *Ecquid aurum .... adduxisset*] Magis placeret, quod Gronovius subjicit, *advexisset*.

eorum, *Abi, renuncia ergo*, inquit, *regi*, [46] *nisi aurum obsidesque accepissent, nusquam inde Gallos longius vestigium moturos.* Hæc relata regi quum essent, advocato consilio, quum, quid omnes suasuri essent, adpareret, ipse, pecuniæ, quam regni, melior custos, institit de perfidia et feritate Gallorum disserere. *Multorum jam ante cladibus expertum, periculosum esse, tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne graviores eos socios habeant, quam hostes Romanos. Quinque millia equitum sat* [t] *esse, quibus et uti ad bellum possent, et quorum multitudinem ipsi non timeant.* U. C. 584. A. C. 168.

XXVII. [47] Adparebat in omnibus [u], mercedem multitudinis timere, nec quidquam aliud: sed, quum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus, qui nunciaret, quinque millium equitum opera tantum uti regem: contemnere [x] multitudinem aliam. Quod ubi audivere barbari, ceterorum quidem fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus, quod convenisset, numeraret? Quum adversus id quoque misceri ambages cerneret, inviolato fallaci nuncio, (quod vix speraverat ipse posse contingere) retro ad Istrum, perpopulati Thraciam, qua vicina erat viæ, redierunt. Quæ manus, quieto sedente rege ad Enipeum, adversus Romanos [48] Perrhæbiæ saltum in Thessaliam traducta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus exspectarent, sed ipsas exscindere urbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne urbibus sociis opitulari possent. Ipsis quoque Romanis de se cogitandum fuisset: quando neque manere, amissa Thessalia, unde exercitus alebatur, potuissent, neque progredi, quum ex adverso castra Macedonum * * *. qui [y] ea pependerant spe, haud mediocriter debilitavit. Eadem avaritia Gentium regem sibi alienavit. nam, quum [49] trecenta talenta Pellæ missis a Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus. Inde [z] decem talenta [50] ad Pantauchum missa, eaque præsentia dari regi jussit: reliquam pecuniam, signatam Illyriorum signo, portantibus suis præcipit, parvis itineribus vehe- Gentium in fraudem inpellit.

[t] *satis* Kreyss. Bekk. [u] *adparebat inde omnibus* Kreyss. *apparebat omnibus* Bekk. [x] *regem : non tenere* Kreyss. Bekk. [y] *Macedonum* [*essent. Tanta occasione e manibus amissa Perseus Romanorum animos confirmavit, Macedonum*] *qui* Crev. [z] *passus est. Inde* Gron. *passus, inde* Crev. Bekk.

46 *Nisi aurum . . . accepissent*] Lege cum eodem Gronovio *acceperint*.

47 *Apparebat in omnibus*] Dele sine ulla dubitatione præpositionem. Apparebat omnibus iis qui in consilio erant, simulatum esse illum timorem, quem jactitabat Perseus: nec quidquam aliud eum a multitudine timere, quam magnitudinem pecuniæ, quæ in ejus multitudinis stipendium eroganda esset.

48 *Perrhæbiæ saltum . . . . traducta*] Gruterus legendum existimat *per Perrhæbiæ*. Sed nihil mutandum. Sic dixit Livius *traducta Perrhæbiæ saltum*, ut l. XXI. c. 23, *Iberum copias trajecit*. Regitur nempe nomen a præpositione quæ verbo adjuncta est.

49 *Trecenta talenta*] Marcas argenti nostrates 28,125. *Decem*. Marcas 937, uncias 4.

50 *Ad Pantauchum missa*] Lege cum Gronovio, *misit*. In iis quæ præcedunt, vulgati nunc habent *passus est*, sed invitis veteribus editionibus, quæ habent tantummodo *passus*, teste eodem Gronovio.

U. C. 584. A. C. 168. rent. dein, quum ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuncios ab se opperirentur. Gentius, exigua parte pecuniæ accepta, quum assidue [a] Pantaucho ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpernam et L. Petillium legatos, qui tum forte ad eum venerant, in custodiam conjecit. Hoc audito, Perseus, contraxisse eum necessitates ratus ad bellum utique cum Romanis, ad revocandum, [51] qui pecuniam portabat, misit: velut nihil aliud agens, quam ut, quanta maxima posset, præda ex [b] victo Romanis reservaretur. Et ab Eumene Eropon [c], ignotis, quæ occulte acta erant, redit. De captivis actum esse et ipsi evulgaverant, et Eumenes consulem, vitandæ [d] suspicionis caussa, certiorem fecit.

Classis Persei.

XXVIII. Perseus, post reditum ab Eumene Eropontis [e] spe dejectus, Antenorem et Callippum præfectos classis cum quadraginta lembis (adjectæ ad hunc numerum quinque pristes erant) Tenedum mittit; [52] ut inde sparsæ [f] per Cycladas insulas naves, Macedoniam cum frumento petentes, tutarentur. Cassandreæ deductæ naves in portus primum, qui sub Atho monte sunt, inde Tenedum placido mari quum trajecissent, stantes in portu Rhodias apertas naves Eudamumque præfectum earum, [53] inviolatas [g], atque etiam benigne adpellatos dimiserunt. Cognito deinde, [54] in latere altero quinquaginta onerarias suarum, stantibus in ostio portus Eumenis rostratis, quibus Damius præerat, inclusas esse; [55] circumvecti [h] propere, ac submotis terrore hostium navibus, onerarias, datis, qui prosequerentur, decem lembis, in Macedoniam mittunt: ita ut [56] in tutum prosecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem, jam ad Sigeum stantem, redierunt. Inde Subota (insula est interjecta Elææ [i] et Atho) trajiciunt. Forte postero die, quam Subota classis tenuit, quinque et triginta naves, quas hippagogos vocant, ab Elæa profectæ cum equitibus Gallis equisque, Phanas promontorium Chiorum petebant, unde transmittere in Macedoniam possent. Attalo ab Eumene mittebantur. Has naves per altum ferri quum ex specula signum datum Antenori esset, profectus a Subotis, inter Erythrarum promontorium Chiumque, qua artissimum

[a] add. *a* Gron. Crev. Bekk. [b] add. *se* Kreyss. Bekk. [c] *Herophon* Kreyss. *Hierophon* Bekk. [d] *evitandæ* Gron. [e] *Herophontis* Kreyss. *Hierophontis* Bekk. [f] *sparsas* Kreyss. [g] *inviolatos* Kreyss. Bekk. [h] *circumvectis* Crev. [i] *Eleæ* Gron.

51 *Qui pecuniam portabat*] Corrigunt Dujatius et Jac. Gronovius *portabant*, propterea quod præcedit *portantibus suis*. Sed hic potest intelligi dux eorum, qui pecuniam portabant.

52 *Ut inde sparsæ*] Videtur melius futurum *sparsi*, ut referatur ad præfectos classemque potius quam ad pristes.

53 *Inviolatas, atque etiam benigne appellatos*] Lege *inviolatos*, nempe Eudamum ceterosque Rhodios qui erant in navibus.

54 *In latere altero*] Insulæ Tenedi.

55 *Circumvectis*] Aliæ editiones habent *circumvectus*, aliæ *circumvectos*. Sed cuivis patet legendum esse: *circumvecti* præfecti classis Macedonicæ, *ac summotis terrore* ipso, quem advenientes injecerunt, *hostium navibus*.

56 *In tutum*] Olim *totum*. Emendavit Sigonius.

fretum est, iis obcurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quam Macedonum classem in illo vagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalum, aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis Pergamum petere. Sed quum jam adpropinquantium forma lemborum haud dubia esset, et concitatio remorum, directæque in se proræ, [57] hostes adpropinquare aperuissent; tunc injecta trepidatio est, quum resistendi spes nulla esset, inhabilique navium genere, et Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum, qui propiores [58] continenti litori erant, in Erythræam [k] enarunt: pars, velis datis, ad Chium naves ejecere relictisque equis, effusa fuga urbem petebant. Sed, propius urbem lembi accessuque commodiore quum exposuissent armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt, partim ante portam exclusos. clauserant enim Chii portam, ignari, qui fugerent, aut sequerentur. Octingenti ferme Gallorum occisi, ducenti vivi capti: equi, pars in mari, fractis navibus, absumti; partim [59] nervos subciderunt in litore Macedones. viginti eximiæ equos formæ cum captivis eosdem decem lembos, quos ante miserat, Antenor devehere Thessalonicam jussit, et primo quoque tempore ad classem reverti: Phanis se eos exspectaturum. Triduum ferme classis ad urbem stetit. Phanas inde progressi sunt, et, spe celerius reversis decem lembis, evecti Ægeo [l] mari Delum trajecerunt.

U. C. 584.
A. C. 168.

XXIX. Dum hæc geruntur, legati Romani, C. Popillius, et [m] C. Decimius, et C. Hostilius, a Chalcide profecti, tribus quinqueremibus Delum quum venissent, lembos ibi Macedonum quadraginta, et quinque regis Eumenis quinqueremes invenerunt. Sanctitas templi insulæque inviolatos præstabat omnes. Itaque permixti Romanique et Macedones et Eumenis navales socii in templo, inducias religione loci præbente, versabantur. Antenor, Persei præfectus, quum aliquas [60] alto præferri onerarias naves ex speculis significatum foret, parte lemborum ipse insequens, parte per Cycladas disposita, præterquam si quæ Macedoniam peterent, omnes aut subprimebat, aut spoliabat naves. [61] quibus poterat [n], Popillius aut Eumenis naves subcurrebat [o]: [62] sed vecti nocte binis aut ternis plerumque lembis Macedones fallebant. Per id fere tempus legati

Legati Rom. in insula Delo.

[k] *Erythream* Gron. Crev. [l] *Ægæo* Kreyss. Bekk. [m] *et* del. Crev. [n] *poterant* Kreyss. Bekk. [o] *subcurrebant* Eæd.

57 *Hostes appropinquare aperuissent*] Conjectura Turnebi. Prius legebatur *apparuisset*. Quod si quis retinere velit, legat *et concitatione remorum, directisque in se proris hostes appropinquare apparuisset*.

58 *Continenti littori*] Sic Horatius: *Parum locuples continente ripa*.

59 *Nervos succiderunt*] Intelligimus nervos poplitum, ut supra jam exposuimus l. XXXVII. c. 42.

60 *Alto præferri*] Prætervehi. Sic l. XXVIII. c. 30, *Unius prælata impetu lateris alterius remos detersit*.

61 *Quibus poterat, Popillius, aut Eumenis naves, succurrebat*] Lege cum Gronovio *poterant* et *succurrebant*.

62 *Sed vecti nocte*] Sed Macedones nocte paucis lembis *vecti*, sive fortasse *evecti*, fallebant Popillium et Eumenis naves, sicque nullo obstante onerarias hostiles impugnabant.

U. C. 584. A. C. 168. Macedones Illyriique simul Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit non lemborum modo adventus, passim per Cycladas atque Ægæum [p] vagantium mare, sed etiam conjunctio ipsa regum Persei Gentiique, et fama cum magno numero peditum equitumque venientium Gallorum. Et jam quum accessissent animi Dinoni ac Polyarato, qui Persei partium erant, non benigne modo responsum regibus est, sed palam pronunciatum, *bello finem se auctoritate sua inposituros esse. itaque ipsi quoque reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam.*

XXX. [63] Jam veris principium erat, novique duces in provinciam venerant; consul Æmilius in Macedoniam, Octavius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandum adversus Gentium. Gentii genus et facta. Patre Pleurato rege Illyriorum et matre Eurydica genitus fratres duos, Platorem utroque parente, Caravantium matre eadem natum, habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus suspecto, Platorem occidit et duos amicos ejus, Ettritum [q] et Epicadum [r], inpigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit, Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum invidisse, tamquam his nuptiis adjungenti sibi Dardanorum gentem. et similius [s] id vero fecit ducta ea virgo, Platore interfecto. Graves deinde, demto fratris metu, popularibus esse cœpit: et violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Ceterum, sicut ante dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias contraxit. quindecim millia armatorum fuerunt. Inde, fratre in [64] Caviorum gentem, vi aut terrore subigendam, cum mille peditibus et quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam urbem quinque millia ab Lisso ducit. Socii erant Romanorum. itaque per missos [t] nuncios prius tentati obsidionem pati, quam dedere sese, maluerunt. Caravantium in Caviis [65] Durnium oppidum advenientem benigne accepit:

[p] *Ægeum* Gron. Crev. [q] *Etritum* Eæd. [r] *Picadum* Bekk. [s] *simillimum* Kreyss. Bekk. [t] *præmissos* Eæd.

63 *Jam veris principium erat*] Initio mensis Aprilis profectus erat Æmilius: supra c. 22. Quomodo igitur veris principio in provinciam venit? inquit Gronovius. Veris enim initium sumebant veteres a die 7, vel 8, vel 9 Februarii. Nimirum hic annus et præcedentes aliquot valde luxati fuerant a Romanis pontificibus, ut constat ex solis defectu, de quo mentio fit infra c. 37. Ille enim refertur a Livio in a. d. III. Nonas Septembres, quum revera contigerit die 21 Junii anni Juliani, ut asserit peritissimus Astronomus Ismael Bullialdus in epistola ad Gronovium ipsum, quæ ad calcem tertii tomi Liviani in editione Gronoviana habetur. Itaque quum numerabant hoc anno Romani initium mensis Aprilis, mensem Januarium numerare debuissent. Dodwellus, Dissert. X. de Cyclis Rom. Sect. 12, non tantum fuisse errorem existimat, eumque diem quem hoc anno Romani primum Aprilis numerabant, fuisse revera 21 Februarii Juliani. Itaque c. 37 hujus libri mendum in Livii contextum irrepsisse putat, et pro *Nonas Septembres* legendum esse *Nonas Sextiles*. Ut ut sit, intelligitur quomodo Æmilius Kalendis Aprilibus profectus, principio tamen veris in provinciam venerit. Ex Bullialdi sententia, ipso ineunte vere, ut tum numerabant, in provinciam venerit; ex Dodwelli, initio secundi mensis verni.

64 *Caviorum*] Hoc nomen corruptum esse censet Turnebus, ac legi jubet *Ceraunniorum*, vel *Caulicorum*. Sed non ideo fortasse mendum statim agnoscendum est, si quid occurrit quod ignoretur.

65 *Durnium*] Hoc quoque nomen incognitum est Geographis. Sigonius perlevi muta-

Caravantis altera urbs exclusit. et, quum agros eorum effuse vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Jam et Ap. Claudius, adsumtis ad eum exercitum, quem habebat, [66] Bullinorum [u], et Apolloniatium, et Dyrrachinorum auxiliis profectus ex hibernis, [67] circa Genusuum [x] amnem castra habebat; audito fœdere inter Persea et Gentium, et legatorum violatorum injuria accensus, bellum haud dubie adversus eum gesturus. Anicius prætor, eo tempore Apolloniæ auditis, quæ in Illyrico gererentur, præmissisque ad Appium literis, ut se ad Genusuum opperiretur, triduo et ipse in castra venit: et [68] ad ea, quæ habebat, auxilia adsumtis [y] Parthinorum juventutis [z] duobus millibus peditum et equitibus ducentis, (peditibus Epicadus, equitibus Algalsus [a] præerat) parabat ducere in Illyricum, maxime ut Bassanitas solveret obsidione. tenuit inpetum ejus fama lemborum vastantium maritimam oram. Octoginta erant lembi, auctore Pantaucho missi a Gentio ad Dyrrachinorum et Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad

U. C. 584.
A. C. 168.

Anicii Pr. res gestæ.

* * * * *

to eo, tradiderunt se.

XXXI. Deinceps et urbes regionis ejus idem faciebant, adjuvante inclinationem animorum clementia in omnes et justitia prætoris Romani. Ad Scodram inde ventum est, id quod belli caput fuerat [b]; non eo solum, quod Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam quod Labeatium gentis munitissima longe est et difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere urbis, quod in orientem patet, præfluens, Barbana [c] ab regione occidentis, ex Labeatide palude oriens. hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini; quod, ortum [69] ex monte Scodro [d], multis et aliis auctum aquis, mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus [e], longe altissimus regionis ejus, ab oriente Dardaniam subjectam habet, a meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Quamquam munitum situ naturali oppidum erat, gensque id tota Illyriorum et rex ipse tuebatur, tamen prætor Romanus, quia prima successerant prospere, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, et repentinum valiturum terrorem, instructo exercitu

[u] *Bulinorum* Gron. Crev. maj. [x] *Genusum* hic et paullo post Kreyss. Bekk. [y] *adsumtis* uncis incl. Crev. [z] *auxilia Parthinorum junctis* Kreyss. Bekk. [a] *Agalsus* Gron. Crev. [b] *erat* Kreyss. Bekk. [c] *Barbanna* hic et infra Eæd. [d] *Scordo* Eæd. [e] *Scordus* Eæd.

tione legit *Burnium*, Ptolemæo et Plinio ducibus, qui oppidi *Burni* et *Burnistarum* populorum mentionem faciunt.

66 *Bulinorum*] Sic dedit idem Sigonius pro *Bullianorum*.

67 *Circa Genusuum amnem*] Cæsar l. III. de Bello Civili, et Lucanus, l. V. v. 462, *Genusum* vocant.

68 *Ad ea quæ habebat auxilia assumptis Parthinorum juventutis*] Vox *assumptis* adjecta est a Sigonio. Gronovius potius existimat legendum, *ad ea quæ habebat auxilia, Parthinorum junctis duobus millibus peditum.*

69 *Ex monte Scodro*] Hic mons supra l. XLIII. c. 20, *Scordus* vocatur.

U. C. 584. A. C. 168. ad mœnia succedit. Quod si clausis portis muros portarumque turres, dispositis armatis, defendissent, vano cum incepto mœnibus pepulissent Romanos. nunc, porta egressi, prœlium loco æquo majore animo commiserunt, quam sustinuerunt. Pulsi enim et fuga conglobati, quum ducenti amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum et Bellum, principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato, quum castra Romana quingentos ferme passus ab urbe abessent, navem conscendit, et flumine Barbana navigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum; sed, ut adparuit, falsa spe excitus, Caravantium fratrem, [70] multis millibus armatorum actis [71] ex ea regione, in quam missus erat, adventare. qui postquam evanuit rumor, tertio post die navem eamdem secundo amni Scodram demisit: præmissisque nunciis, ut sibi adpellandi prætoris potestas fieret, copia facta, in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremo ad preces lacrimasque effusus, genibus prætoris accidens in potestatem sese dedit. Primo, bonum animum habere jussus, ad cœnam etiam invitatus, in urbem ad suos rediit, et cum prætore eo die honorifice est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio tribuno militum traditus, [72] vix gladiatorio accepto decem talentis ab rege rex, ut in eam fortunam recideret.

Gentius se dedit.

XXXII. Anicius, Scodra recepta, nihil prius, quam requisitos Petillium Perpernamque legatos ad se duci, jussit. quibus splendore suo restituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosque regis: qui, Medeonem [f], Labeatium gentis urbem, profectus, [73] Etlevam uxorem cum filiis duobus, [74] Scerdilædo [g] Pleuratoque, et Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius, bello Illyrio [75] intra triginta dies perfecto, nuncium victoriæ Perpernam Romam misit: et post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente, conjuge, ac [h] liberis, ac fratre, aliisque principibus Illyriorum.

Capiuntur cognati regis.

[f] *Meteonem* Kreyss. Bekk. [g] *Scerdileto* Gron. Crev. [h] *ac* del. Ead.

70 *Multis millibus armatorum actis*] Magis placeret cum Gronovio legere *coactis*.

71 *Ex ea regione in quam missus erat*] Hæc non videntur intelligenda esse de expeditione Caravantii in Cavios, de qua c. præc. egit Livius. Designatur potius amica aliqua Gentii regio, in quam Caravantius, a Caviis vel reversus, vel revocatus, missus esset a fratre ut copias contraheret. Id fortasse clarius memoraverat Livius in iis quæ interciderunt.

72 *Vix gladiatorio accepto*] Acceptis decem talentis, quæ pecuniæ summa vix tanta est, quanta dari solet iis qui operam suam arenæ locant. Decem talenta sunt marcæ argenti nostrates 937, unciæ 4.

73 *Etlevam uxorem*] Supra c. 30 dicitur Gentius uxorem duxisse Etutam Honuni Dardanorum principis filiam. Sed fortasse idem est nomen *Etuta* et *Etleva*: fortasse alterutro in loco vitium est. Nihil quoque vetat credere Etutam aut mortuam, aut repudiatam fuisse.

74 *Scerdileto*] Liber habuit *Scerdilio*. Sigonius mutavit, quia *Scerdiletus* nomen est Illyriis regulis familiare, ut apparet ex superioribus libris.

75 *Intra triginta dies*] Appianus in Illyricis habet solummodo *viginti*.

Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum, Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoque in magno terrore erat, propter adventum simul Æmilii novi consulis, quem cum ingentibus minis adventare audiebat, simul Octavii prætoris. [76] Nec minus terroris a classe Romana et periculo maritimæ oræ habebat. Thessalonicæ Eumenes et Athenagoras præerant cum parvo præsidio duorum millium cætratorum. Eo et Androclem præfectum mittit, jussum sub ipsis navalibus castra habere. Æniam[i] mille equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram: ut, quocumque litore adplicuisse naves hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem. quinque millia Macedonum missa ad præsidium [77] Pythii et Petræ, quibus præpositi erant Histiæus, et Theogenes, et Milo[k]. His profectis, ripam munire Enipei fluminis adgressus est, quia sicco alveo transiri poterat. [78] Huic ut omnis multitudo vacaret, feminæ, ex propinquis urbibus coactæ, cibaria[l] in castra adferebant: miles jussus ex propinquis silvis[m]

U. C. 584. A. C. 168. Perseus in magno terrore est.

Ripam Enipei munit.

* * * * *

XXXIII. ***[n] postremo sequi se [79] utrarios ad mare, quod minus trecentos passus aberat, jussit, et in litore alios alibi modicis intervallis fodere. montes ingentis altitudinis spem faciebant, eo magis quia nullos apertos evergerent rivos, occultos continere latices, quorum venæ in mare permanantes [80] undæ miscerentur. Vix deducta[o] summa arena erat, quum scaturigines turbidæ primo et tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam, velut Deûm dono, cœperunt. Aliquantum ea quoque res duci famæ et auctoritatis apud milites adjecit. Jussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis [81] primisque ordinibus vadit ad contemplandos transitus; qua descensus facilis armatis, qua in ulteriorem ripam minime iniquus adscensus esset. His satis exploratis, illa quoque primum, ut ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumque ducis fierent, providit. Ubi omnibus simul pronunciaretur, [82] quod fieret, neque omnes exaudirent; incerto imperio accepto, alios [83] ab se adji-

Inventa aqua.

[i] *Æneam* Kreyss. Bekk. [k] *Medon* Kreyss. *Midon* Bekk. [l] *urbibus cocta cibaria* Bekk. [m] add. *benigne* Kreyss. Bekk. [n] add. *conferre* Eæd. [o] *diducta* Eæd.

76 *Nec minus terroris*] Non hæc ita accipienda sunt, quasi tertius quidam terror, præter Æmilii Octaviique adventum, Perseum sollicitare diceretur. Comparat Livius maritimum terrestremque terrores inter se.

77 *Pythii*] Olim *Pythoi*. Correxit Sigonius, ut supra l. XLII. c. 53.

78 *Huic ut omnis multitudo*] Manifestum est aliquid deesse. Lege cum Mureto: *huic operi ut omnis multitudo*.

79 *Utrarios*] Vox rarissima. Intelligendi procul dubio sunt ii qui utribus aquam in castra deferre solebant.

80 * *Undæ miscerentur*] Si sana hæc sunt, vox *undæ*, sic nude posita, accipienda est pro *undis marinis*.

81 *Primis .... ordinibus*] Primorum ordinum centurionibus. Vid. supra l. XXX. c. 4.

82 * *Quod fieret*] Sensus videtur exigere, *quid fieri deberet*.

83 * *Ab se adjicientes*] Adjicientes aliquid ex suo ad ea quæ audierunt.

U. C. 584. A. C. 168. cientes, plus eo, quod imperatum sit, alios minus facere. clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, et prius hostes, quam ipsos, quid paretur, scire. Placere igitur, tribunum militum [84] primo pilo legionis [85] secretum edere imperium: illum, et dein singulos, proximo cuique in ordine centurioni dicere, quid opus facto sit; sive a primis signis ad novissimum agmen, sive ab extremis ad primos perferendum imperium sit. Vigiliæ. Vigiles etiam novo more scutum in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilem ire, ut armis utatur, sed ad vigilandum, ut, quum senserit hostium adventum, recipiat se, excitetque ad arma alios. [86] Scuto præ se erecto stare galeatos: deinde [p] ubi fessi sint, innisos pilo, capite super marginem scuti posito, sopitos stare: ut fulgentibus armis procul [87] conspici ab hoste possint, ipsi nihil provideant. Stationes. Stationum quoque morem mutavit. armati omnes, et frenatis equis equites, diem totum perstabant. id quum æstivis diebus, urente assiduo sole, fieret, tot horarum æstu et languore ipsos equosque fessos integri sæpe adorti hostes, vel pauci plures vexabant. itaque ex matutina statione ad meridiem decedi, et in postmeridianam succedere alios jussit: ita numquam fatigatos recens hostis adgredi poterat.

XXXIV. Hæc quum ita fieri placere, concione advocata, pronunciasset, adjecit urbanæ concioni convenientem orationem. Oratio Æmilii ad milites. *Unum imperatorem in exercitu providere et consulere, quid agendum sit, debere, nunc per se, nunc cum iis, quos advocaverit* [q] *in consilium. qui non sint advocati, eos nec palam, nec secreto jactare consilia sua. Militem hæc tria curare debere, corpus ut quam validissimum et pernicissimum habeat, arma apta,* [88] *cibum paratum ad subita imperia: cetera scire de se Diis inmortalibus et imperatori suo curæ esse. in quo exercitu* [89] *milites, consul, et imperator* [r] *rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris, provisurum, ut bene gerendæ rei occasionem eis præbeat. illos nihil, quod* [s] *futurum sit, quærere: ubi datum signum sit, tum militarem operam navare.* Ab his præceptis concionem dimisit; vulgo etiam veteranis fatentibus, se illo primum die, tamquam tirones, quid agendum esset in re militari, didicisse. Non sermonibus tantum his, cum quanto adsensu audissent verba

[p] *dein* Gron. Crev. [q] *advocarit* Kreyss. Bekk. [r] *milites consulent, imperator* Eæd. [s] *quid* Eæd.

84 *Primopilo*] Vid. not. 45 ad l. II. c. 27.

85 * *Secretum*] Soli primopilo, seorsum a ceteris.

86 *Scuto præ se erecto*] Hæc sunt incommoda quæ sequuntur ex illo more quem hactenus tenuerant, ut scutum et cetera arma in vigiliam ferrent.

87 *Conspici . . . possint, ipsi nihil provideant*] Secuti sumus emendationem Gronovii, quum prius legeretur *possit* et *provident*.

88 *Cibum paratum*] Nihil hic mutandum est. Observari potuit in superioribus libris aliquoties militibus Romanis imperatum, ut cibaria cocta in certum dierum numerum haberent: ut l. III. c. 27, et alibi sæpius.

89 *Milites consul et imperator*] Hunc locum egregie emendat doctissimus idem et ingeniosissimus Perizonius. *In quo exercitu milites consulant*, vel *miles consulat, imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil salutare esse.*

consulis, ostenderunt; sed rerum præsens effectus erat. Neminem totis mox castris quietum videres: acuere alii gladios: alii galeas [90] bucculasque, scuta alii loricasque tergere [t]: alii aptare corpori arma, experirique sub his membrorum agilitatem: quatere alii pila, alii micare gladiis, [91] mucronemque intueri: ut facile quis cerneret, ubi primum conserendi manum cum hoste data occasio esset, aut victoria egregia, aut morte memorabili [92] lnituros [u] bellum. Perseus quoque quum, adventu consulis simul et veris principio, strepere omnia moverique apud hostes, velut novo bello, cerneret, mota a Phila castra in adversa ripa posita, nunc ad contemplanda opera sua circumire ducem, haud dubie transitus speculantem, U. C. 584. A. C. 168. Fervet in castris opus.

* * * * *

norum esse.

XXXV. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regique eorum haud mediocrem adtulit terrorem. Et primo subprimere in occulto famam ejus rei est conatus, missis, qui Pantauchum inde venientem adpropinquare castris vetarent. [93] sed jam et pueri quidam visi ab suis erant inter obsides Illyrios ducti: et, [94] quo quæque adcuratius curantur [x], eo facilius loquacitate regiorum ministrorum emanant. Sub idem tempus Rhodii legati in castra venerunt cum iisdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram Patrum excitavere. Multo iniquioribus animis a castrensi consilio auditi sunt. Itaque quum alii [95] præcipites sine responso * agendos [y] castris, pronunciavit, post diem quintumdecimum se responsum daturum. Interim, ut adpareret, quantum pacificantium Rhodiorum auctoritas valuisset, consultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibusdam, [96] et maxime majoribus natu, per Enipei ripam munitionesque vim facere, *confertis et vim facientibus resistere Macedonas non posse: ex tot castellis aliquanto* Consilia de bello.

[t] *scuta alii, alii loricas tergere* Kreyss. Bekk. [u] *finituros* Eæd.
[x] *celantur* Eæd. [y] *sine responso* [*censerent*] *agendos* Crev.

90 *Bucculas*] Laminas flexiles, quæ pendentes e casside, buccas tegebant. Neque enim, ut observat Lips. l. III. de Milit. Rom. Dial. 5, clausæ erant et vultui appressæ antiquorum galeæ. His tantum bucculis genæ tegebantur.

91 *Mucronemque intueri*] Videtur aliquod latere vitium in verbo *intueri*.

92 *Inituros bellum*] Muretus legendum existimat *finituros*. Neutrum verbum hic satis congruit.

93 *Sed jam et pueri quidam*] Nihil intricatum est in verbis: sed res ipsa parum clara. Si *obsides Illyrios* intelligas obsides a Perseo regi Gentio datos, et a Pantaucho subductos ne in Romanorum manus inciderent, poteris sic exponere: Pueri quidam Macedones traditi inter ceteros obsides Gentio, et reducti in Macedoniam a Pantaucho, visi a suis erant, eosque edocuerant, quid in Illyrico gestum esset.

94 *Quo quæque accuratius curantur*] Admodum probabilis est Gronovii conjectura, *celantur*.

95 *Præcipites sine responso censerent agendos castris*] Vox *censerent* adjecta est a Gronovio, qui nihil præterea aliud excidisse putat. Dubitamus tamen, an hoc modo locus persanatus sit. Non immerito videtur Sigonius suspicari deesse membrum orationis, quod respondeat τῷ *alii*.

96 *Et maxime majoribus natu*] Existimamus Livium potius scripsisse *minoribus natu*. Fervidum enim illud consilium faciendæ sibi viæ per ripam Enipei munitionesque magis sapit juvenilem ardorem, quam senilem prudentiam.

U. C. 584. A. C. 168. *altioribus ac munitioribus, quæ validis præsidiis insedissent, priore anno dejectos.* aliis placebat, Octavium cum classe Thessalonicam petere, et populatione maritimæ oræ distringere copias regias: ut, altero ab tergo se ostendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam, nudare aliqua parte transitus Enipei cogeretur. [97] Ipsi natura et operibus inexsuperabilis ripa videbatur: et, præterquam quod tormenta ubique disposita essent, missilibus etiam melius et certiore ictu hostes uti audierat. Alio spectabat mens tota ducis: dimissoque consilio Perrhæbos mercatores, Schœnum [z] et Menophilum, notæ et fidei jam sibi et prudentiæ homines, arcessitos secreto percunctatur, quales ad Perrhæbiam transitus sint. Quum loca non iniqua esse dicerent, [98] præsidiis autem regis [a] obsideri, spem cepit, si nocte inproviso valida manu adgressus necopinantes esset, dejici præsidia posse. *Jacula enim et sagittas et cetera missilia in tenebris, ubi, quid petatur, procul* [b] *provideri nequeat, inutilia esse. gladio cominus geri rem in permixta turba, quo miles Romanus vincat.* His ducibus usurus, prætorem Octavium arcessitum, exposito, quid pararet, Heracleum cum classe petere jubet, et mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam, [99] Q. Fabium Maximum filium suum cum quinque delectis millibus Heracleum mittit, velut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in consilio agitatum erat, vastandam. Secreto indicatum, cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde jussi duces itineris ita dividere viam, ut quarta vigilia tertio die [1] Pythium adoriri possent. Ipse postero die, ut distineret [c] regem ab circumspectu rerum aliarum, prima luce medio in alveo cum stationibus hostium prœlium commisit. pugnatumque utrimque est levi armatura: nec gravioribus armis in tam inæquali alveo pugnari poterat. Descensus ripæ utriusque in alveum trecentorum ferme passuum erat: medium spatium torrentis, alibi aliter cavati, paullo plus quam mille passus patebat. Ibi in medio, spectantibus utrimque ex vallo castrorum hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia melius pugnabant; cominus stabilior et tutior, [2] aut parma, aut scuto Ligustino, Romanus erat. Meridie fere receptui cani suis consul jussit. ita eo die diremtum prœlium est, haud paucis utrimque inter-

Nasica cum 5000 militibus mittitur ad Pythium.

Prœlia in alveo Enipei.

[z] *Cœnum* Kreyss. Bekk. [a] *regiis* Ed. [b] *procul* del. Crev.
[c] *detineret* Kreyss. Bekk.

97 *Ipsi*] Æmilio.

98 *Præsidiis autem regis*] Mallemus *regiis*: ut jam alibi annotavimus.

99 * *Q. Fabium Maximum filium suum*] Nempe is adoptatus fuerat a Q. Fabio Maximo, atque adeo nomina patris sui adoptivi gerebat.

1 *Pythium*] Templum Apollinis Pythii, et castellum in summo Olympi jugo positum. Vid. Plut. in Æmilio.

2 *Aut parma aut scuto Ligustino*] Hic nempe pugnabant velites Romani, qui parmam habebant; et Ligures, qui scutum, sed leve et ex more suæ gentis. Testis est Plutarchus in exercitu Æmilii fuisse aliquem numerum Ligurum.

fectis. Sole orto postero die, irritatis certamine animis, etiam acrius concursum est: sed Romani, non ab his tantum, cum quibus contractum certamen erat, sed multo magis ab ea multitudine, quæ disposita in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maxime vulnerabantur. Ubi propius ripam hostium subissent, tormentis missa etiam ad ultimos perveniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paullo serius recepit suos. Tertio die prœlio abstinuit, degressus ad imam partem castrorum, veluti [3] per devexum in mare brachium transitum tentaturus. Perseus, quod in oculis erat,

U. C. 584.
A. C. 168.

* * * * *

XXXVI. *** anni post circumactum solstitium erat: hora diei jam ad meridiem vergebat: iter multo pulvere et incalescente sole factum erat. lassitudo et sitis jam sentiebatur, et, meridie instante, magis [4] accessurum utrumque adparebat. Statuit sic adfectos recenti atque integro hosti non objicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum utrimque erat, ut consuli non minore arte ad suos eludendos, quam ad hostes, opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis militum, ut maturarent instruere: circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primo alacres signum poscebant. deinde, quantum incresceret æstus, et vultus minus vigentes et voces segniores erant, et quidam incumbentes scutis, nisique pilis stabant. Tum jam aperte [5] primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, et inpedimenta constituerent. Quod ubi fieri milites sensere, alii gaudere palam, quod fessos viæ labore flagrantissimo æstu non coëgisset pugnare. legati circa imperatorem ducesque externi erant, inter quos et Attalus, [6] omnes adprobantes, quum pugnaturum consulem credebant: [7] neque enim ne his [d] cunctationem aperuerat suam. tunc mutatione consilii subita quum alii silerent, Nasica unus ex omnibus ausus est monere consulem, [8] *Ne hostem quidem ludificatos* [e] *priores imperatores,*

Æmilii cunctatio.

Nasicæ conloquium cum Paullo.

[d] add. *quidem* Kreyss. Bekk.

[e] *ne hostem, ludificatum* Ead.

3 *Per devexum in mare brachium*] An fossam vallumque a Perseo ducta versus mare, ac proinde a ceteris munimentis longius remota? an brachium fluminis Enipei in mare devexo alveo fluens? Si hoc posteriore sensu capias, indicaverit Livius hic scindere se flumen, atque adeo, ut fere fit, minus altum et transitu facilius esse.

4 *Accessurum utrumque*] Lassitudinem et sitim. Hic generis mutatio offendit Gronovium. Sed eodem plane modo noster supra l. XXX. c. 30, *Tuam et adolescentiam, et perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quam quietis opus est consiliis, metuo.*

5 * *Primis ordinibus*] Primorum ordinum centurionibus. Testatur Polybius l. VI. lectos centuriones cum tribuno militum castrorum metationis apud Romanos curam habuisse.

6 *Omnes approbantes*] Omnes pugnare cupientes, ac proinde, quum pugnaturum consulem credebant, approbantes hoc ejus consilium.

7 *Neque enim ne his*] Videtur revocanda huc particula *quidem*, quæ infra alieno loco habetur, *ne hostem quidem*. Legimus ergo: *neque enim ne his quidem cunctationem aperuerat suam.* Duplicata hoc loco negatio nihil molestum habet, si struas hoc modo: *neque enim cunctationem aperuerat suam* ulli, *ne his quidem.*

8 *Ne hostem quidem*] Particulam *quidem* rejicimus in superiora, ut in præcedente nota diximus. Cetera Gronovio auctore sic refingimus: *Ne hostem, ludificatum priores imperatores, fugiendo certamen, manibus emitteret.*

U. C. 584.
A. C. 168.

fugiendo certamen, manibus emittere[f]. *Vereri, ne*[g] *nocte abeat, sequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ; exercitusque*[h], *sicut prioribus ducibus, per calles saltusque Macedonicorum montium vagando circumagatur. Se magnopere suadere, dum in campo patenti hostem habeat, adgrediatur, nec oblatam occasionem vincendi amittat.* Consul, nihil offensus libera admonitione tam clari adolescentis, *Et ego*, inquit, *animum istum habui, Nasica, quem tu nunc habes: et, quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli casibus didici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna sit.* [9] *Non operæ sit stanti nunc in acie docere, quibus de caussis hodie quiesse melius sit. rationes alias reposcito: nunc auctoritate veteris imperatoris contentus eris.* Conticuit adolescens; haud dubie videre aliqua inpedimenta pugnæ consulem, quæ sibi non adparerent.

XXXVII. Paullus, postquam metata castra inpedimentaque conlocata animadvertit, ex postrema acie triarios primos subducit: deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moveret: postremo hastatos, ab dextro primum cornu singulorum paullatim signorum milites subtrahens. Ita pedites, equitibus cum levi armatura ante aciem hosti obpositis, sine tumultu abducti: nec ante, quam prima frons valli ac fossa perducta est, ex statione equites revocati sunt. Rex quoque, quum sine detrectatione paratus pugnare eo die fuisset, contentus, quod per hostem moram fuisse pugnæ scirent, et ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis, C. Sulpicius Gallus tribunus militum secundæ legionis, qui prætor superiore anno fuerat, consulis permissu ad concionem militibus vocatis pronunciavit, *nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda usque ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. Id, quia naturali ordine statis temporibus fiat, et sciri ante et prædici posse. Itaque quemadmodum,* [10] *quia certi solis lunæque et ortus et occasus sint, nunc pleno orbe,* [11] *nunc senescente*[i] *exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur; ita ne obscurari quidem, quum condatur umbra terræ, trahere in prodigium debere.* [12] Nocte, quam pridie Nonas Septembres insecuta est dies, edita hora luna quum defecisset, Romanis militibus Galli sapientia prope divina

Eclipsis Lunæ prædicta a Sulpicio.

[f] *emitteret* Kreyss. Bekk. [g] *ne* l. *si* Kreyss. [h] *Macedoniæ sit; casusque* Ead. [i] *senescentem* Kreyss. Bekk.

9 *Non operæ sit*] Vid. not. 70 ad l. I. c. 24.

10 * *Quia certi Solis Lunæque et ortus et occasus sint*] Hæc nobis male cohærere videntur cum iis quæ sequuntur. Non enim ideo variant Lunæ phases, quia ejus et Solis certi sunt ortus et occasus. Melius hæc rejicerentur in anteriora, ut sic procederet Galli argumentatio. Quemadmodum Lunæ Solisque ortus et occasus, quia sunt certi, et sciri ante et prædici possunt, ita et defectus Lunæ, qui itidem naturali ordine statis temporibus fiunt. Si conjectura nostra bona est, totus locus sic formari poterit: *Id quia naturali ordine statis temporibus fiat, ut certi Solis Lunæque et ortus et occasus sunt, et sciri ante et prædici posse. Itaque quemadmodum nunc pleno orbe* . . .

11 *Nunc senescente*] Lege cum Florebello et Gronovio *senescentem*.

12 * *Nocte quam pridie Nonas Septembres*] Hic Lunæ defectus, ex Astronomorum rationibus, incidit in diem 21 Junii Juliani. Atque id perbene congruit cum Solstitiali tempore, testato supra a Livio. † Vid. not. 63 ad c. 30 supra.

videri: Macedonas, ut triste prodigium, occasum regni perniciemque gentis portendens, movit: nec aliter vates. clamor ululatusque in castris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emersit. [13] Postero die tantus [k] utrique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut et [l] regem et consulem suorum quidam, quod sine prœlio discessum esset, accusarent. Regi [m] promta defensio erat, non eo solum, quod hostis prior, aperte pugnam detrectans, in castra copias reduxisset; sed etiam, quod eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoveri non posset. Consul [14] ad id, quod pridie prætermisisse pugnandi occasionem videbatur, et locum dedisse hosti, si nocte abire vellet, tunc quoque per speciem inmolandi terere videbatur tempus, quum luce prima signum propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset. Tertia demum hora, sacrificio rite perpetrato, ad consilium vocavit; atque ibi, quod rei gerendæ tempus esset, loquendo et intempestive consultando videbatur quibusdam extrahere. post sermones tamen consul orationem habuit.

U. C. 584. A. C. 168.

XXXVIII. *P. Nasica, egregius adolescens, ex omnibus unus, quibus hesterno [n] die pugnari placuit, denudavit mihi suum consilium: idem postea, ita ut transisse in sententiam meam videri posset, tacuit. Quibusdam aliis absentem carpere imperatorem, quam præsentem monere, melius visum est. Et tibi, P. Nasica, et quicumque idem, quod tu, occultius senserunt, non gravabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantum abest, ut me hesternæ quietis pœniteat, ut servatum a me exercitum eo consilio credam. in qua me opinione esse ne quis sine caussa vestrûm credat, recognoscat, agedum, mecum, si videtur, quam multa pro hoste et adversus nos fuerint. Jam omnium primum, [15] quantum numero nos præstent, neminem vestrûm nec ante ignorasse, et hesterno die [16] implicatam [o] intuentes aciem animadvertisse, certum habeo. Ex hac nostra paucitate quarta pars militum præsidio inpedimentis relicta erat: nec ignavissimum quemque relinqui ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes. parvum hoc tandem esse credimus, quod ex his castris, in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summum crastino die, si ita videbitur, Diis bene juvantibus, sumus? Nihilne interest, utrum militem, quem neque viæ labor hodie, neque operis fatigaverit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere*

Æmilii oratio de pugna dilata.

[k] *postero die (tantus* Kreyss. [l] *et* del. Gron. [m] *accusarent) regi* Kreyss. [n] *hesterna* Gron. [o] *explicatam* Kreyss. Bekk.

13 * *Postero die*] Refer hæc verba ad verbum *accusarent.*

14 *Ad id quod*] Præterquam quod. Sic locutus est Livius et l. III. c. 62.

15 *Quantum numero nos præstent*] Perseus supra l. XLII. c. 51, dicitur habuisse undequadraginta peditum millia, quatuor equitum. Consuli ex legionibus Romanis et exercitu sociali erant duodetriginta millia peditum, equitum duo, ut colligitur ex c. 31 l. XLII. et c. 21 hujus libri. Huc adde non magna sane Attali et Misagenis auxilia.

16 *Implicatam intuentes aciem*] Recte emendat Gronovius *explicatam.*

U. C. 584. A. C. 168. *jubeas, atque* [17] *in aciem plenum virium, vigentem et corpore et animo educas? an longo itinere fatigatum, et onere* [p] *fessum, madentem sudore,* [18] *ardentibus* [q] *siti faucibus, ore atque oculis repletis pulvere,* [19] *torrentem* [r] *meridiano sole, hosti objicias recenti,* [20] *quieto* [s], *qui nulla re ante consumtas vires ad prælium adferat? Quis, pro Deûm fidem! ita comparatus, vel iners atque inbellis, fortissimum virum non vicerit? Quid? quod hostes per summum otium instruxerant aciem, reparaverant animos, stabant compositi suis quisque ordinibus? nobis tunc repente trepidandum in acie instruenda erat, et incompositis concurrendum?*

XXXIX. [21] *At, Hercule, aciem quidem inconditam inordinatamque habuissemus: castra munita, provisam aquationem, tutum ad eam iter præsidiis inpositis, explorata circa omnia; an nihil nostri habentes præter nudum campum, in quo pugnaremus? Majores vestri castra munita portum ad omnes casus exercitus ducebant esse: unde ad pugnam exirent, quo jactati tempestate pugnæ receptum haberent. ideo, quum munimentis ea* [22] *sepissent* [t], *præsidio quoque valido firmabant; quod, qui castris exutus erat, etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo haberetur. castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quam multi exercitus, quibus minus prospera pugnæ fortuna fuit, intra vallum compulsi, tempore suo, interdum momento post, eruptione facta, victorem hostem pepulerunt? patria altera est militaris hæc sedes, vallumque pro mœnibus, et tentorium suum cuique militi domus ac penates sunt. Sine ulla sede vagi dimicassemus,* [23] *ut quo victores nos reciperemus? His difficultatibus et inpedimentis pugnæ illud obponitur: Quid si hostis hac interposita nocte abisset, quantum rursus sequendo eo penitus in ultimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autem, neque mansurum eum, neque in aciem copias educturum fuisse, certum habeo, si cedere hinc statuisset. quanto enim facilius abire fuit, quum procul abessemus, quam nunc, quum in cervicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quam ut, quorum castra, prealta flu-*

p *opere* Kreyss. Bekk. q *arentibus* Bekk. r *torrente* Ead.
s *requieto* Kreyss. Bekk. t *sepsissent* Ead.

17 *In aciem . . . educas*] Correctio Sigonii. Antea *in acie.*

18 *Ardentibus siti faucibus*] Vide an malis *arentibus.*

19 *Torrentem meridiano sole*] Legi jubet Perizonius *torrente.* Potest tamen defendi vulgata lectio Virgiliano hoc versu, *Per pice torrentes atraque voragine ripas.* Nam ibi Servius, Æn. l. IX. v. 105, *torrentes* interpretatur *ardentes.*

20 *Quieto*] Gronovius existimat hic quoque scripsisse Livium *requieto.* Est enim, inquit, aliud *quietus,* aliud *requietus.* Ad illud sufficit præsens quies: hoc competit illis qui aliquamdiu quiete usi sunt.

21 *At hercule aciem*] Objicit sibi Æmilius: At hercule aciem quidem inordinatam atque incompositam habuissemus, sed cetera egregie parata, id est, castra munita, provisam aquationem ... Tum respondet: itane parati concurrissemus, an potius nihil nostri habentes, præter nudum campum, in quo pugnaremus?

22 *Sepissent*] Legit Gronovius *sepsissent.* Sed Grammatici a *sepio* deducunt *sepivi* et *sepsi.*

23 *Ut quo victores nos*] Sic supra l. XL. c. 13, *ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem?*

U. C. 584. A. C. 168.

minis ripa tuta, vallo insuper septa ac crebris turribus, obpugnare adorti sumus, eos, relictis munimentis, agmine effuso abeuntes, in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernum caussæ fuerunt. Pugnare enim et ipsi mihi placet; et ideo, quia per Enipeum amnem septa ad hostem via erat, alio saltu, dejectis hostium præsidiis, novum iter aperui; neque prius, quam debellavero, absistam.

XL. Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam ejus, partim verentibus nequidquam offendere in eo, quod, utcumque prætermissum, revocari non posset. [24] Ac ne illo ipso quidem die, aut consule, aut rege, (rege [u], quod nec fessos, ut pridie, ex via, neque trepidantes in acie instruenda et vixdum compositos adgressurus erat; consule [x], quod in novis castris non ligna, non pabulum convectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum e castris exierat) neutro [y] imperatorum volente, Fortuna, quæ plus consiliis humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo et Macedones et Romani aquabantur, præsidiis ex utraque ripa positis, ut id facere tuto possent. Duæ cohortes a parte Romanorum erant, Marrucina et Peligna; duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Silus legatus: et aliud pro castris stativum erat præsidium sub C. Cluvio legato, tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremonensis; duæ turmæ equitum, Placentina et Æsernina. Quum otium ad flumen esset, neutris lacessentibus, [25] hora circiter quarta [z] jumentum, e manibus curantium elapsum, in ulteriorem ripam effugit. quod quum per aquam, ferme genu tenus altam, tres milites sequerentur, Thraces duo id jumentum [a] ex medio alveo in suam ripam trahentes [b]; altero eorum occiso, receptoque eo jumento, ad stationem suorum se recipiebant. Octingentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat, ex his pauci primo, ægre passi popularem in suo conspectu cæsum, ad persequendos

Certamen casu contrahitur.

[u] *aut consule, aut rege,* [*rege*] *quod nec fessos* Crev. *aut consuli aut regi* * * * *quod nec fessos* Bekk. [x] *consuli* Bekk. [y] *exierat. neutro* Ead. [z] *nona* Kreyss. Bekk. [a] *id jumentum* uncis incl. Bekk. [b] *traherent* Kreyss. Bekk.

24 *Ac ne illo ipso quidem die aut consule, aut rege,* (*rege*] Posterius illud *rege* adjecit Gronovius. Sensus clarus est: *Ac ne illo ipso quidem die aut consule, aut rege . . . volente, Fortuna contraxit certamen.* Media parenthesis exponit, cur neuter imperatorum vellet pugnari. Tantum observabit lector, ob longiorem parenthesin, quæ dividebat nimium *τὰ consule aut rege* ab *volente*, coactum esse Livium inserere *neutro imperatorum.* Exempla similia habes l. V. c. 24. XXXVIII. 55, etc.

25 *Hora circiter quarta*] Hunc locum sic et emendat et explicat Gronovius: *Hora circiter nona jumentum e manibus curantium* hominum de parte Romana *elapsum in ulteriorem ripam effugit,* id est, fugere inceperat. *Quod quum per aquam ferme genu tenus altam tres milites* Romani *sequerentur, Thraces duo* Macedonicorum auxiliorum *ex medio alveo in suam ripam traherent; altero eorum,* id est, Thracum, *occiso, receptoque eo jumento, ad stationem suorum* tres illi Romani milites *se recipiebant.* Legendum putat *hora nona,* propterea quod supra dictum est diem extraxisse in consilio consulem, et Plutarchus diserte scribit pugnam cœptam esse ὥρας ἐννάτης. Confusas scilicet notas fuisse *IV.* et *IX.* Voces *id jumentum* ablegat, tanquam scholium inutile. Denique corrigit *traherent,* quia, si legatur *trahentes,* sua non potest orationi constare integritas.

U. C. 584. A. C. 168. interfectores fluvium transgressi sunt: dein plures, postremo omnes, et cum præsidio,

* * * * *

prœlium ducit.

XLI. Movebat imperii majestas, gloria viri, ante omnia ætas, quod major sexaginta annis juvenum munia in parte præcipua laboris periculique capessebat. Intervallum, quod [26] inter cætratos et phalanges [*] erat, inplevit legio, atque aciem hostium interrupit. A tergo cætratis erat, frontem adversus clipeatos habebat: aglaspides [a] adpellabantur. Secundam legionem L. Albinus consularis ducere adversus leucaspidem phalangem jussus: ea media acies hostium fuit. [27] In dextrum cornu, unde circa fluvium commissum prœlium erat, elephantes inducti, [28] et ala sociorum [b]: et hinc primum fuga Macedonum est orta. [29] Nam sicut pleraque nova commenta mortalium in verbis vim habent, [30] experiendo, quum agi, non, quemadmodum agantur, edisseri, oportet, sine ullo effectu evanescunt; ita tum elephanti in acie [31] nomen tantum sine usu fuerunt. Elephantorum inpetum subsecuti sunt socii nominis Latini, pepuleruntque lævum cornu. In medio secunda legio inmissa dissipavit phalangem. neque ulla evidentior caussa victoriæ fuit, quam quod multa passim prœlia erant, quæ fluctuantem turbarunt primo, deinde disjecerunt phalangem: cujus confertæ et intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt. Si carptim adgrediendo circumagere [32] inmobilem longitudine et gravitate hastam cogas, confusa strue inplicantur: si vero aut [c] ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbantur. sicut tum adversus catervatim incurrentes Romanos, et interrupta multifariam

Fugantur Macedones.

* *phalangem* Gron. a *chalcaspides* Kreyss. Bekk. b *elephantos inducit et alas sociorum* Ead. c *aut* del. Gron. Crev.

26 *Inter cetratos et phalanges*] Hæc est primæ editionis et Sigonianarum lectio: proba illa quidem, quum duæ * erant, ut supra memoravimus, in exercitu Persei phalanges; quæ et mox a Livio appellantur, Aglaspides nimirum et Leucaspides. † Gronovii edidere *phalangem*.

27 *In dextrum cornu . . . elephantes inducti*] Elephantes inducti in eam partem qua dextrum erat cornu Romanorum.

28 *Et ala sociorum*] Utra? Duæ enim fuere, ut jam aliquoties monuimus, dextra et sinistra. Alterutra vox videtur hic excidisse.

29 *Nam sicut pleraque*] Ut pleraque nova inventa mortalium vim habere videntur, quamdiu verbis tantummodo jactantur; sed ubi ad rem ventum, quum oportet agi, non edisseri solum quomodo iis inventis utamur, sine ullo effectu evanescunt . . . Ceterum tota hæc periodus quid sibi velit hoc loco, parum videmus. Nam neque elephantorum usus in præliis novum tunc commentum mortalium haberi poterat: nec videntur nomen sine usu fuisse in hac pugna. Imo contrarium satis indicatur proxime sequentibus verbis: *Elephantorum impetum subsecuti sunt socii nominis Latini.* Non ægre nobis persuaderi pateremur illam periodum ex alio aliquo loco huc temere immigrasse. Certe si eam tollas, nihil desiderabis.

30 *Experiendo*] Unicus codex habuit *explendo*. Emendavit Turnebus.

31 *Nomen tantum sine usu fuerunt*] Legebatur in exemplari *fuerant*. Mutavit Sigonius: utrum recte, an perperam, non decernimus, quum totus hic locus, ut diximus in not. 29, nobis videatur alienus ab ea in quam insertus est narratione.

32 *Immobilem . . . . hastam*] Hastam, quæ ob longitudinem et gravitatem facile moveri nequit. Hoc ideo notamus, quia Gronovius legendum esse censet *hastas*, ut τὸ *immobilem* referatur ad phalangem. Nos nihil mutamus.

acie, obviam ire cogebantur: et Romani, quacumque data intervalla essent, insinuabant ordines suos. Qui, si universa acie in frontem adversus instructam phalangem concurrissent, quod Pelignis, principio pugnæ incaute congressis adversus cætratos, evenit, induissent se hastis, nec confertam aciem sustinuissent. U. C. 584. A. C. 168.

Equitatus integer fugit.

XLII. Ceterum sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abjectis armis fugerunt; sic equitatus prope integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat. jam a Pydna [33] cum sacris alis equitum Pellam petebat: [34] confestim Costocus [d] sequebatur Odrysarumque equitatus. ceteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus; quia interjecta peditum acies, cujus cædes victores tenebant [e], inmemores fecerat sequendi equites. Diu phalanx a fronte, a lateribus, ab tergo cæsa est: postremo, qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos, qui in classe erant, tendentes, suppliciter vitam orabant: et quum scaphas concurrere undique ab navibus cernerent, ad excipiendos sese venire rati, ut caperent potius, quam occiderent, longius in aquam, quidam etiam natantes, progressi sunt. Sed quum hostiliter e scaphis cæderentur, retro, qui poterant, nando repetentes terram, in aliam fœdiorem pestem incidebant. elephanti enim, ab rectoribus ad litus acti, exeuntes obterebant elidebantque. Facile conveniebat, Romanis numquam una acie tantum Macedonum interfectum. Cæsa enim ad viginti millia hominum sunt: ad sex millia, qui Pydnam ex acie perfugerant, vivi in potestatem pervenerunt: et vagi e [f] fuga quinque millia hominum capta. Ex victoribus ceciderunt non plus centum, et eorum multo major pars Peligni. vulnerati aliquanto plures sunt. Quod si maturius pugnari cœptum esset, ut satis diei victoribus ad persequendum superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc inminens nox et fugientes texit, et Romanis pigritiem ad sequendum locis ignotis fecit.

20,000 cæsi: 11,000 capti.

Regis fuga.

XLIII. Perseus ad Pieriam silvam via militari, frequenti agmine equitum et regio comitatu, fugit. Simul in silvam ventum est, ubi plures diversæ semitæ erant, et nox adpropinquabat: cum perpaucis maxime fidis via divertit [g]. Equites, sine duce relicti, alii alia in civitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius, quam ipse Perseus, quia [35] recta expedita via ierant, pervenerunt. Rex ad mediam

[d] *confestim eos Cotys* Kreyss. Bekk. [e] *tenebat* Crev. Bekk.
[f] *ex* Kreyss. Bekk. [g] *devertit* Gron. Crev. Kreyss. Bekk.

33 *Cum Sacris alis*] Vid. not. 28 ad l. XLII. c. 66, supra.

34 *Confestim Costocus sequebatur*] Emendat Jac. Gronovius, *confestim eos Cotys sequebatur.* Firmant hanc conjecturam quæ sequuntur, *Odrysarumque equitatus.* Nam Cotys rex Odrysarum fuit, ut constat ex c. 51, l. XLII. supra.

35 *Recta expedita via*] Lege potius cum Gronovio, *recta et expedita via:* et *expeditam viam* intellige non arboribus et fruticetis impeditam.

U. C. 584. A. C. 168. ferme noctem terrore et variis difficultatibus viæ vexatus est. In regia[h] Perseo, qui Pellæ præerat, Euctus regiique pueri præsto erant. contra ea amicorum, qui, alii alio casu servati, ex prœlio Pellam venerant, quum sæpe arcessiti essent, nemo ad eum venit. tres erant tantum cum eo fugæ comites, Evander Cretensis, [36] Neo[i] Bœotius, et Archidamus Ætolus. cum iis, jam metuens, ne, qui venire ad se abnuerent, majus aliquid mox auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum sunt admodum quingenti Cretenses. petebat Amphipolim: sed nocte a Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem trajicere, eum finem sequendi, propter difficultatem transitus, fore ratus Romanis.

Anxietas Cos. de filio suo Scipione.

XLIV. Consulem, quum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus et ipse postea, deleta Karthagine, adpellatus, naturalis consulis Paulli, adoptione Africani nepos. Is, septimumdecimum tunc annum agens, quod ipsum curam augebat, dum effuse sequitur hostes, in partem aliam turba ablatus erat: et, serius quum redisset, tunc demum, recepto sospite filio, victoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim quum jam fama pugnæ pervenisset, concursusque matronarum in templum [37] Dianæ, quam Tauropolon vocant, ad opem exposcendam fieret; Diodorus, qui præerat urbi, metuens, ne Thraces, quorum duo millia in præsidio erant, urbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarii speciem literas in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, *ad Emathiam classem Romanam adpulsam esse, agrosque circa vexari. orare præfectos Emathiæ, ut præsidium adversus populatores mittat.* His lectis, hortatur Thracas, *ut ad tuendam Emathiæ oram proficiscantur. magnam eos cædem prædamque, palatis passim per agros Romanis, facturos. Simul elevat famam adversæ pugnæ: quæ si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse.* Per hanc caussam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonem vidit, portas clausit.

Perseus caduceatores mittit ad Cos.

XLV. Tertio die Perseus, quam pugnatum erat, Amphipolim venit. inde oratores cum caduceo ad Paullum misit. Interim Hippias, et Milo[k], et Pantauchus, principes amicorum regis, Berœam[l], quo ex acie confugerant, ipsi ad consulem profecti, Romanis[m] dedunt: [38] hoc idem et aliæ deinceps metu perculsæ[n] parabant facere. Consul, nunciis victoriæ

[h] *regiam* Bekk. [i] *Neon* Gron. Crev. [k] *Medon* Kreyss. *Midon* Bekk.
[l] *Beræa* Kreyss. Bekk. [m] add. *se* Eæd.
[n] *alii deinceps metu perculsi* Eæd.

36 *Neon Bœotius*] Sic edidit Sigonius ex Plutarcho, pro *Boëtius*.

37 *Dianæ quam Tauropolon vocant*] Dianæ hoc cognomen additum volunt, vel quod apud Tauros Scythiæ populum colatur, vel quod gregibus præsit, vel quod eadem sit cum luna, quam tauris vehi fingunt poëtæ.

38 *Hoc idem et aliæ deinceps metu perculsæ*] Vel intercidit vox *civitates*; vel legendum est *alii deinceps metu perculsi*. GRONOVIUS.

Q. Fabio filio et L. Lentulo et Q. Metello cum literis Romam missis, spolia jacentis hostium exercitus peditibus concessit; equitibus prædam circumjecti agri, dum ne amplius duabus noctibus a [o] castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnam castra movit. Berœa primum, deinde Thessalonica, et Pella, et deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi, qui proximi erant, nondum miserant legatos: multitudo incondita plurium simul gentium, turbaque, quæ ex acie fuga in unum compulsa erat, consilium et consensum civitatis inpediebat: nec clausæ modo portæ, sed etiam inædificatæ erant. Missi Milo [p] et Pantauchus sub muros ad conloquium Solonis, [39] qui præsidio erat [q]: per eum emittitur militaris turba. oppidum deditum militibus datur diripiendum. Perseus, [40] una tantum spe Bisaltarum auxilii tentata [r], ad quos nequidquam miserat legatos, in concionem processit, Philippum secum filium habens: ut et ipsos Amphipolitanos, et equitum peditumque, qui aut semper secuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando [41] animos confirmaret [s]. Sed aliquoties [t] dicere incipientem quum lacrimæ præpedissent; quia ipse dicere nequiit, Evandro Cretensi editis, quæ agi cum multitudine vellet, [42] de templo descendit. Multitudo, sicut ad conspectum regis fletumque tam miserabilem et ipsa ingemuerat lacrimaveratque, ita Evandri orationem adspernabatur: et quidam ausi sunt media ex concione subclamare, *Abite hinc, ne, qui pauci supersumus, propter vos pereamus.* Horum ferocia vocem Evandri clausit. [43] Rex in [u] domum se recepit, pecuniaque et auro argentoque in lembos, qui in Strymone stabant, delatis, et ipse ad flumen descendit. Thraces, navibus se committere non ausi, domos dilapsi, et aliæ militaris generis turbæ: Cretenses spem pecuniæ secuti. et, quoniam in dividendo plus obfensionum, quam gratiæ, erat, [44] quinquaginta talenta iis posita sunt in ripa diripienda. Ab hac direptione quum per tumultum naves conscenderent, lembum unum in ostio amnis multitudine gravatum merserunt. Galepsum eo die, postero Samothracam, quam petebant, perveniunt: ad [45] duo millia talentûm pervecta eo dicuntur.

U. C. 584.
A. C. 168.

Tota Macedonia dedita.

Persei miseranda sors.

Amphipoli abit.

Samothracam pervenit.

XLVI. Paullus, per omnes deditas civitates dimissis qui

[o] *ab* Kreyss. Bekk. [p] *Medon* Kreyss. *Midon* Bekk.
[q] *præerat* Kreyss. Bekk. [r] *tentati* Crev. [s] *confirmarent* Gron.
[t] *aliquotiens* Ead. [u] *inde* Kreyss. Bekk.

39 *Qui præsidio erat*] Magis placeret *præerat*, quod monet Gronovius.

40 *Una tantum spe Bisaltarum auxilii tentati*] Lege cum eodem Gronovio *tentata*.

41 *Animos confirmaret*] Gronovianæ editiones, *confirmarent*. Correximus ex vetustioribus.

42 *De templo descendit*] De loco unde populum alloqui mos erat. Loquitur more Romano Livius. Notum est Rostra *templum* fuisse, id est, locum auguriis consecratum. Vid. supra l. VIII. c. 14.

43 *Rex in domum*] Gaudet Livius præfigere præpositiones iis nominibus quæ ex vulgatiore usu eas repudiant. Exempla passim occurrunt.

44 *Quinquaginta talenta*] Marcæ argenti nostrates 4687, unciæ 4.

45 *Duo millia talentûm*] Marcæ sunt argenti 187,500.

U. C. 584. A. C. 168.

præessent, ne qua injuria in nova pace victis fieret, retentisque apud se caduceatoribus regis, P. Nasicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim misit cum modica peditum equitumque manu: simul ut Sinticen evastaret, et [46] ad omnes conatus regis [x] inpedimento esset. Inter hæc Melibœa a Cn. Octavio capitur diripiturque: ad Æginium, ad quod obpugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, ducenti, eruptione ex oppido facta, amissi sunt, ignaris Æginiensibus debellatum esse. Consul, a Pydna profectus, cum toto exercitu die altero Pellam pervenit: et, quum castra mille passus inde posuisset, per aliquot dies ibi stativa habuit, situm urbis undique adspiciens; quam non sine caussa delectam esse regiam advertit. Sita est in tumulo, vergente in occidentem hibernum. cingunt paludes inexsuperabilis altitudinis æstate et hieme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude, qua proxima urbi est, [47] velut insula eminet, aggeri operis ingentis inposita: [48] qui et murum sustineat, et humore circumfusæ paludis nihil lædatur. Muro urbis conjuncta procul videtur. divisa est [49] intermurali amni, et eadem ponte juncta: ut nec, obpugnante externo, [50] aditum ab ulla parte habeat; nec, si quem ibi rex includat, ullum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter [51] trecenta talenta, quæ missa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inventum est. Per quos dies ad Pellam stativa fuerunt, legationes frequentes, quæ ad gratulandum convenerant, maxime ex Thessalia, auditæ sunt. Nuncio deinde accepto, Persea Samothracam trajecisse, profectus a Pella consul quartis castris Amphipolim pervenit. Effusa omnis obvia [y] turba cuivis indicio erat, [52] non bono ac justo rege orba [z]

Consul Pellam venit.

Deinde Amphipolim.

* * * * *

[x] *regi* Gron. Crev. [y] *obviam* Crev. Kreyss. Bekk. [z] *ob ra* Gron.

46 *Ad omnes conatus regi impedimento esset*] In vetustioribus quibusdam editionibus legitur *regis*. Sed ea lectio quam Gronovianæ expressere, nobis elegantior videtur.

47 *Velut insula eminet*] Inserit Gronovius vocem *arx* hoc modo: *velut insula eminet* (*arx*) *aggeri operis ingentis inposita*. Atque hoc quidem clarius est. dubitamus tamen, an ita dederit Livius. *Insula* intelligitur interdum corpus quoddam ædificiorum inter se cohærentium, a reliquis ædificiis divisum per vicos quibus undique cingitur. Quidni igitur hoc fere sensu noster hic *insulam* sumpserit, quum præsertim doceat se de ædificio loqui, non de nudo solo, dum adjicit insulam aggeri impositam esset? Judicet lector.

48 *Qui et murum sustineat*] *Qui* agger *et murum* arcis, sive insulæ eo modo sumptæ quo exposuimus, *sustineat, et humore circumfusæ paludis nihil lædatur*. Ceterum non facile intelligimus, qui minus agger læderetur ab aqua, quam saxea murorum moles. Videretur potius dicendum aggere illo et sustineri murum, et defendi ne humore circumfusæ paludis lædatur. Ad eum sensum optaremus ut facile refingi possent Livii verba.

49 *Intermurali*] Vox rarissima: cujus sensus esse videtur, inter duplicem murum fluente, murum urbis et murum arcis.

50 * *Aditum . . . habeat*] Ullum habeat locum per quem adiri possit.

51 *Trecenta talenta*] Marcas argenti 28,125.

52 *Non bono ac justo rege orbatos*] Laceræ hujus loci reliquiæ offerunt *ob ra*. Inde per trajectionem duarum litterarum effecimus *orba-tos*.

EPITOME LIBRI XLV.

PERSEUS ab Æmilio Paullo in Samothrace captus est. Quum Antiochus, Syriæ rex, Ptolemæum et Cleopatram, Ægypti reges, obsideret, et missis ad eum a senatu legatis, qui juberent, ab obsidione socii regis absisteret, editisque mandatis consideraturum se ille, quid faciendum esset, respondisset; unus ex legatis Popillius virga regem circumscripsit: [1] *jussitque, antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit, ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum faverant, exclusa. postero die, quum de eo quæreretur, ut iis bellum indiceretur, caussam in senatu patriæ suæ legati egerunt. nec tamquam hostes, nec tamquam socii dimissi.* [2] *Macedonia in provinciæ formam redacta est. Æmilius Paullus, repugnantibus militibus ejus propter minorem prædam, et contradicente Ser. Sulpicio Galba, triumphavit: et Persen cum tribus filiis ante currum duxit. cujus triumphi lætitia ne solida ei contingeret, duorum filiorum funeribus insignita est: quorum alterius mors patris triumphum præcessit, alterius secuta est. Lustrum conditum est a censoribus. Censa sunt civium capita trecenta duodecim millia, octingenta quinque. Prusias, Bithyniæ rex, Romam, ut senatui gratularetur ob victoriam ex Macedonia partam, venit; et Nicomedem filium senatui commendavit. Rex, plenus adulationis, libertum se populi Romani dicebat.*

1 *Jussitque . . . responsum daret*] Mallemus cum Gronovio *dare.*

2 *Macedonia in provinciæ formam redacta*] Non tunc, sed post devictum Pseudophilippum. GRONOVIUS. Quæ in provinciæ formam redactæ erant regiones, in eas magistratus Romanus quotannis cum imperio mittebatur, qui eas regeret. At nihil tale a Paullo de Macedonia decretum est. Infra c. 29, liberi jubentur esse Macedones, utentes legibus suis, creantes annuos magistratus.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XLV.

U. C. 584. A. C. 168. Fama de victoria Macedonica.

VICTORIÆ nuncii, Q. Fabius et L. Lentulus et Q. Metellus, quanta potuit adhiberi festinatio, celeriter Romam quum venissent, præcerptam [a] tamen ejus rei lætitiam invenerunt. Quarto post die, quam cum rege est pugnatum, quum in circo ludi fierent, murmur repente populi tota spectacula pervasit: *pugnatum in Macedonia, et devictum regem esse.* Dein fremitus increbruit [b]: postremo clamor plaususque, velut certo nuncio victoriæ adlato, est exortus. Mirari magistratus, et quærere auctorem repentinæ lætitiæ: qui postquam nullus erat, [1] evanuit quidem tamquam incertæ rei gaudium; omen tamen lætum insidebat animis. Quod postquam veris nunciis Fabii Lentulique et Metelli adventu firmatum est, quum victoria ipsa, tum augurio animorum suorum, lætabantur. Et aliter traditur [c] circensis turbæ non minus similis veri lætitia. [2] Ante diem [d] decimum Kalendas Octobres, ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio consuli, ad quadrigas mittendas [3] escendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, * laureatas [e] literas dicitur: quadrigis missis, consul currum conscendit: et, quum per circum reveheretur [4] ad foros publicos,

[a] *præceptam* Kreyss. Bekk. [b] *increbuit* Gron. Crev. *increvit* Kreyss. Bekk. [c] *editur* Kreyss. Bekk. [d] add. *quintum* Eæd. [e] *diceret* [*reddidisse*] *laureatas* Crev. *diceret, laureatas* Bekk.

1 *Evanuit . . tanquam incertæ rei gaudium*] Sic recte Sigonius. Vetus codex habuit *tamquam certæ*.

2 *Ante diem decimum Kal. Octobres*] Imo *decimum quintum*. Is enim tertius decimus dies erat ab eo quo in Macedonia pugnatum est, ut infra observatur. At pridie Nonas Septembres pugnatum fuerat: (supra, l. XLIV. c. 37.) Tertius decimus autem dies a pridie Nonas Septembres erat tunc a. d. XV. Kal. Octobres. Mensis enim September viginti et novem dierum erat ex ordinatione Numæ, quam tunc sequebantur Romani.

3 *Escendenti*] In currum, ut nempe e foris publicis, ubi sedebat, ad carceres iret, atque inde signum quadrigis daret. Ceterum unicum exemplar præferebat *exscendenti*, unde pronum est efficere *escendenti*, quod placuit Turnebo et Gronovio.

4 *Ad foros publicos*] Vid. not. 91 ad l. XXIX. c. 37.

laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis, repente U. C. 584. inmemor spectaculi populus in medium decurrit. eo senatum A. C. 168. consul vocavit, recitatisque tabellis, ex auctoritate Patrum pro foris publicis denunciavit populo: *L. Æmilium collegam signis conlatis cum rege Perseo pugnasse. Macedonum exercitum cæsum fusumque. Regem cum paucis fugisse. civitates omnes Macedoniæ in ditionem populi Romani venisse.* His auditis, clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis, domus[f] magna pars hominum ad conjuges liberosque lætum nuncium portabant. Tertius decimus dies erat ab eo, quo in Macedonia pugnatum est.

II. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesque decretæ, et senatusconsultum factum est, ut consul, [5] quos, præter milites sociosque navales, conjuratos haberet, dimitteret. de militibus sociisque navalibus dimittendis referretur, quum legati ab L. Æmilio consule, a quibus præmissus tabellarius esset,*[g]. Ante diem sextum Kalendas Octobres[h], hora fere secunda, legati [6] urbem ingressi sunt, ingentem[i] secum Legati Æmilii. obcurrentium, quacumque ibant, prosequentiumque trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus forte in curia erat: eo legatos consul introduxit. Ibi tantum temporis [7] retenti, dum exponerent, *quantæ regiæ copiæ peditum equitumque fuissent, quot millia ex his cæsa, quot capta forent; quam paucorum militum jactura tanta hostium strages facta; quam cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum, paratam classem ad persequendum esse: neque terra, neque mari elabi posse:* eadem hæc paullo post in concionem traducti exposuerunt: renovataque lætitia, quum consul edixisset, *ut omnes ædes sacræ aperirentur*, pro se quisque ex con- Supplicationes. cione ad gratias agendas ire[k] Diis; ingentique turba, non virorum modo, sed etiam feminarum, [8] conferta tota urbe Deorum inmortalium templa. Senatus, revocatus in curiam,

[f] *domos* Gron. Crev. [g] *tabellarius esset* [*venissent.*] Crev. [h] *Octobris* Gron. Crev. [i] *ingressi sunt, et ingentem* Kreyss. *ingressi* [*sunt*], *ingentem* Bekk. [k] *iere* Kreyss.

5 *Quos, præter milites . . conjuratos haberet*] *Conjuratos* videmur intelligere debere eos qui illud tantum jusjurandum dederant, de quo Livius mentionem fecit l. XXII. c. 38, his verbis: *ipsi inter se equites . . . pedites conjurabant sese fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros*, etc. Illi, quum hic distinguantur a militibus, existimandi sunt nondum adacti fuisse solenni illo militiæ sacramento, *jussu consulum conventuros, neque injussu abituros:* quo qui obligati erant, ii demum justi milites censebantur. Itaque infra hoc ipso capite dimissi dicuntur post adventum legatorum, quotquot in consulis verba juraverant, id est, ii a quibus solenne sacramentum militiæ exactum fuerat, sive milites. Apparet quidem ex memorato supra Livii loco milites, quum illud alterum jusjurandum sua voluntate jurarent, id tantum fecisse postquam essent in decurias aut centurias distributi, ac proinde post solenne sacramentum, ut colligi potest ex Polybii libro VI. Sed suspicari possumus, imo debemus ex hoc loco, ordinem mutatum esse postquam illo jurejurando a tribunis adigi cœpti sunt, et eos qui lecti a tribunis in legionem erant, statim illud jusjurandum dedisse, unde dicerentur *conjurati.*

6 *Urbem ingressi sunt . . ad tribunal perrexerunt*] Dele verbum *sunt.*

7 *Retenti . . . exposuerunt*] In hoc demum verbo, post interposita legatorum dicta in senatu, quiescit oratio.

8 *Conferta . . . deorum immortalium templa*] Supple *erant.*

U. C. 584. A. C. 168.

supplicationes, ob rem egregie gestam ab L. Æmilio consule, in quinque dies circa omnia pulvinaria decrevit, hostiisque majoribus sacrificari jussit. Naves, quæ in Tiberi paratæ instructæque stabant, ut, si rex posset resistere, in Macedoniam mitterentur, subduci, et in navalibus conlocari: socios navales, dato annuo stipendio, dimitti, et cum his omnes, qui in consulis verba juraverant: et quod militum Corcyræ, Brundisii, ad mare superum, aut in agro Larinati esset, (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo, si res posceret, C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. [9] Supplicatio pro concione populi [k] indicta est, [10] ex ante diem quintum Idus Octobres cum eo die in quinque dies.

III. Ex Illyrico duo legati, C. Licinus Nerva et P. Decius, nunciarunt, *exercitum Illyriorum cæsum: Gentium regem captum, in ditione populi Romani et Illyricum esse.* Ob eas res, gestas ductu auspicioque L. Anicii prætoris, senatus in triduum supplicationes decrevit, [11] ut Latinæ edictæ a consule sunt in ante quartum et tertium et pridie Idus Novembres. [12] Tradidere quidam, legatos Rhodios, [13] nondum missos [l], post victoriam nunciatam, velut ad ludibrium stolidæ superbiæ, in senatum vocatos esse. Ibi Agesipolim [m] principem eorum ita locutum: *Missos esse legatos ab Rhodiis ad pacem inter Romanos et Persea faciendam; quod id bellum grave atque incommodum Græciæ omni, sumtuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando, finito aliter bello, gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dedisset.* Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse, [14] *Rhodios nec utilitatium* [n] *Græciæ, neque cura inpensarum populi Romani, sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam, si ea fuisset cura, quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, quum Perseus,* [15] *in Thessaliam* [o] *exercitu inducto, per biennium Græcas urbes, alias obsideret, alias denunciatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodiis mentionem factam.* [16] *Postquam superatos saltus transgressosque in Macedoniam Romanos audirent* [p], *et inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationem*

Legati Rhodii ludibrio habiti.

[k] *populo* Kreyss. Bekk. [l] *dimissos* Bekk. [m] *Agepolim* Kreyss. Bekk.
[n] *utilitatum* Gron. Crev. [o] *Thessalia* Gron. [p] *audierint* Kreyss. Bekk.

9 *Supplicatio pro concione populi*] Scribe *populo:* ut is casus regatur a verbo *indicta est,* non a nomine *concio.* Ita enim dicebant simpliciter *pro concione.* Sic l. VII. c. 10, *Dictator . . . miris pro concione eam pugnam laudibus tulit.*

10 *Ex ante diem quintum*] Vetus lectio fuit *ex ante ad quintum.* Correxit Sigonius.

11 *Ut Latinæ edictæ . . sunt*] Vel dele duas priores voces, vel earum loco lege cum Jac. Gronovio *et statim.*

12 *Tradidere quidam*] Polybium intelligit: quem vid. legat. 88.

13 *Nondum missos*] Lege cum Gronovio *nondum admissos.*

14 *Rhodios nec utilitatum Græciæ, neque cura impensarum*] Præpostera collocatio verborum. Magis placeret *nec utilitatum Græciæ, neque impensarum populi Romani cura.*

15 *In Thessaliam*] In Gronovianis editionibus mendose legitur *in Thessalia.*

16 *Postquam . . audirent*] Recte monet Gronovius legendum *audierint.*

misisse, non ad ullam aliam rem, quam ad Persea ex inminenti periculo eripiendum. cum hoc responso legatos dimissos. U. C. 584. A. C. 168.

IV. Per eosdem dies et M. Marcellus, ex provincia Hispania decedens, Marcolica nobili urbe capta, [17] decem pondo auri, et argenti [18] ad summam sestertii decies in ærarium retulit. Paullus Æmilius consul, quum castra, ut supra dictum est, ad Siras terræ Odomanticæ haberet, [19] quum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, et ipse inlacrimasse dicitur sorti humanæ: quod, qui paullo ante, non contentus regno Macedoniæ, Dardanos Illyriosque obpugnasset, [20] Bastarnarum excivisset auxilia, is tum, amisso exercitu, extorris regno, in parvam insulam compulsus, supplex, fani religione, non viribus suis, tutus esset. Sed postquam, [21] *Regem Persea consuli Paullo salutem,* legit; miserationem omnem stultitia ignorantis fortunam suam exemit. Itaque quamquam in reliqua parte literarum minime regiæ preces erant, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus, cujus nominis obliviscendum victo esset: itaque alteræ literæ cum privati nominis titulo missæ, et petiere, et inpetravere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu et conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A. Postumius Albinus, A. Antonius. Nihil ea legatione perfectum est, Perseo regium nomen omni vi amplectente, Paullo, ut se suaque omnia in fidem et clementiam populi Romani permitteret, contendente [q].

Persei literæ ad Æmilium.

V. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octavii Samothracam est adpulsa. Is quoque, præsenti admoto terrore, modo minis, modo spe perlicere, ut se traderet, quum conaretur; adjuvit in hoc eum res, seu casu contracta, seu consilio. L. Atilius inlustris adolescens, quum in concione esse populum Samothracum animum advertisset, a magistratibus petiit, ut sibi paucis adloquendi populi potestatem facerent. Permisso, *Utrum nos, hospites Samothraces, vere accepimus, an falso,* [22] *sacram hanc insulam, et augusti totam atque inviolati soli esse?* Quum creditæ sanctitati adsentirentur omnes, *Cur igitur,* inquit, [23] *pollutam homicida sanguine regis Eumenis vio-*

Classis Romana ad Samothracam adpulsa.

q *tendente* Kreyss. Bekk.

17 *Decem pondo auri*] Marcas nostrates 15, uncias 5.

18 *Ad summam sestertii decies*] Ad mille sestertia, seu, quod idem est, sestertios decies centies millenos: id est, marcas nostrates argenti 3906, uncias 2. Ceterum hic prima editio habet *sestertium.* Mutavit Gronovius.

19 *Quum litteras ab rege Perseo*] Subjicit Muretus *missas:* quæ vox necessaria videtur, vel *allatas.*

20 *Bastarnarum excivisset auxilia*] Prima editio *civisset:* vulgatæ *scripsisset.* Gronovius edidit *excivisset:* quod perplacet.

21 *Regem Persea consuli Paullo salutem*] Supple *dicere.* Ceterum melius videretur ipsa salutatoria epistolæ verba referri: *Rex Perseus consuli Paullo salutem.*

22 *Sacram hanc insulam*] De diis Samothracum et eorum religionibus egerunt multi, sed vix quidquam clari aut certi attulerunt. * Hoc constat, illas religiones pro sanctissimis toto orbe habitas esse. † Vid. Diodor. l. V. Strab. l. X. Dion. Halic. l. I.

23 *Pollutam homicida sanguine regis Eumenis violavit*] Lege cum Gronovio sine ulla cunctatione *pollutus.* Dure enim admodum diceretur homicida violare ejus quem interfecit sanguine, locum in quem confugit.

U. C. 584.
A. C. 168.

lavit? et[r], [24] *quum omnis præfatio sacrorum eos, quibus non sint puræ manus, sacris arceat, vos penetralia vestra contaminari cruento latronis corpore sinetis?* Nobilis fama erat, apud omnes Græciæ civitates, Eumenis regis per Evandrum Delphis prope perpetrata cædes. Itaque, præterquam quod in potestate Romanorum sese insulamque totam et templum cernebant esse, ne inmerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondam, qui summus magistratus apud eos erat, (regem ipsi adpellant) ad Persea mittunt, qui nunciaret, *Argui cædis Evandrum Cretensem. esse autem judicia apud sese more majorum comparata de iis, qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi dicantur. Si confideret Evander, innoxium se rei capitalis argui, veniret ad caussam dicendam: si committere se judicio non auderet, liberaret religione templum, ac sibimet ipse consuleret.* Perseus, evocato [s] Evandro, *judicium subeundi nullo pacto auctor esse: nec caussa, nec gratia parem fore.* Suberat et ille metus, ne damnatus auctorem se nefandi facinoris [25] protraheret. [26] *reliqui quid esset* [t], *nisi ut fortiter moriatur?* Nihil palam abnuere Evander: sed quum, veneno se malle mori, quam ferro, dixisset; occulte fugam parabat. quod quum renunciatum regi esset, metuens, ne, tamquam a se subtracto pœnæ reo, iram Samothracum in se converteret, interfici Evandrum jussit. Qua perpetrata temere cæde, subiit extemplo animum, in se nimirum receptam labem, quæ Evandri fuisset: ab illo Delphis vulneratum Eumenem, ab se Samothracæ Evandrum occisum. ita duo sanctissima in terris templa, se uno auctore, sanguine humano violata. Hujus rei crimen, conrupto pecunia Theonda, avertitur, ut renunciaret populo, Evandrum sibi ipsum mortem conscisse [u].

Evander Cretensis evocatur ad caussam dicendam a Samothracibus.

Occiditur a Perseo.

VI. Ceterum tanto facinore in unicum relictum amicum, ab ipso per tot casus expertum, proditumque, quia non prodiderat, omnium ab se abalienavit animos. Pro se quisque transire ad Romanos: fugæque consilium capere solum prope relictum coëgerunt: Oroandemque Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in ea regione fecerat, adpellat, ut se sublatum in lembum ad Cotym deveheret. Demetrium est portus in promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub occasum solis deferuntur, quæ ad usum necessaria erant: defertur et pecunia, quanta clam deferri poterat. Rex ipse nocte media, cum tribus consciis fugæ, per posticum

Persei amici transfugiunt.

Rex fugam molitur.

[r] *pollui eam homicida * sanguine regis Eumenis violavit, et* Kreyss. *pollui eam homicida * * * sanguine regis Eumenis violavit? et* Bekk. [s] *sevocato* Bekk. [t] *esse* Kreyss. Bekk. [u] *conscivisse* Gron. Crev.

24 *Quum omnis præfatio sacrorum*] Quum verba solennia, quibus utuntur sacerdotes antequam sacra peragantur, arceant sacris eos quibus puræ non sint manus. Intelligit illud solenne carmen, et notum omnibus, quo sacris arcebantur non ii tantum qui aliquo scelere manus polluissent, sed profani omnes, id est, ii qui sacris initiati non erant.

25 *Protraheret*] Indicaret. Vid. supra l. XLIV. c. 26.

26 *Reliqui quid esset*] Imo *esse*, ut monet Gronovius.

ædium in propinquum cubiculo hortum, atque inde, maceriam ægre transgressus, ad mare pervenit. Oroandes jam tum, [27] dum [x] pecunia deferretur, primis [y] tenebris solverat navem, ac per altum Cretam petebat. Postquam in portu navis non inventa est, vagatus Perseus aliquamdiu in litore, postremo timens lucem jam adpropinquantem, in hospitium redire non ausus, in latere templi prope angulum obscurum delituit. Pueri regii apud Macedonas vocabantur principum liberi, ad ministerium electi regis: ea cohors, persecuta [z] regem fugientem, ne tum quidem abscedebat, donec jussu Cn. Octavii pronunciatum est per præconem, *Regios pueros Macedonasque alios, qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos, incolumitatem, libertatemque et sua omnia servaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent.* Ad hanc vocem transitio omnium facta est, nominaque dabant ad C. Postumium tribunum militum. Liberos quoque parvos regios Ion Thessalonicensis Octavio tradidit: nec quisquam, præter Philippum, maximum natu e filiis, cum rege relictus. Tum sese filiumque Octavio tradidit; fortunam Deosque, [28] quorum in templo erant [a], nulla ope supplicem juvantes, accusans. In prætoriam navem inponi jussus: eodem et pecunia, quæ superfuit, delata est: extemploque classis Amphipolim repetit. Inde Octavius regem in castra ad consulem misit, præmissis literis, ut in potestate eum esse et adduci sciret.

U. C. 584.
A. C. 168.

Regii pueri transeunt ad Romanos.

Tradit se rex.

Adducitur ad Æmilium.

VII. Secundam eam Paullus, sicut erat, victoriam ratus, victimas cecidit eo nuncio; et, consilio advocato, literas prætoris quum recitasset, Q. Ælium Tuberonem obviam regi misit: ceteros manere in prætorio frequentes jussit. Non alias ad ullum spectaculum tanta multitudo obcurrit. Patrum ætate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat: præterquam quod nec sua, nec gentis fama comparandus, [29] tunc quoque [b] accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius tantum, [30] patris [c] avique, quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum eum efficiebat, sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. [31] Pullo amictus illo Perseus ingressus

[x] *quum* Kreyss. [y] *deferretur* * * *, *primis* Bekk. [z] *prosecuta* Gron. Crev. [a] *quorum templum erat* Kreyss. Bekk. [b] *quoque* del. Eæd. [c] *tantum patris* Eæd.

27 *Dum pecunia deferretur*] Imo, postquam pecunia delata est. * Ipso temporis puncto, quo delatam ad se pecuniam acceperat.

28 *Quorum in templo erant*] Vetus codex caruit præpositione. Unde legendum putat Gronovius, *quorum templum erat.*

29 *Tunc quoque accessio Punici belli fuerat*] Recte delet Gronovius verbum *fuerat*, tamquam otiosum indocti interpretis additamentum.

30 *Patris avique, quos sanguine ac genere contingebat*] Mirum vero, si cognatione attingeret patrem et avum. Videtur aliquid intercidisse. Legi possit, *Patris avique, et ceterorum regum quos sanguine ac genere contingebat.*

31 *Pullo amictus illo Perseus*] Depravatum hunc locum varii variis conjecturis tentarunt. Nihil probabilius, quam quod suggerit Gronovius, qui vocem *illo* corruptam esse putat ex *filio*, et præterea male trajectam fuisse in vetere exemplari. Legit ergo: *Pullo amictus Perseus*

U. C. 584. A. C. 168. est castra, [32] nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret. progredi præ turba obcurrentium ad spectaculum non poterat, [33] donec consul lictores misisset, qui submovendo [d] iter ad prætorium facerent. Consurrexit consul, et, jussis sedere aliis, progressusque paullum, introëunti regi dextram porrexit. submittentemque se ad pedes sustulit: nec adtingere genua passus, introductum in tabernaculum adversus advocatos in consilium considere jussit.

VIII. Prima percontatio fuit, *qua subactus injuria contra populum Romanum bellum tam infesto animo suscepisset; quo se regnumque suum ad ultimum discrimen adduceret?* Quum, responsum exspectantibus cunctis, terram intuens, diu tacitus fleret, rursum consul: *Si juvenis regnum accepisses, minus equidem mirarer, ignorasse te, quam gravis aut amicus, aut inimicus esset populus Romanus. nunc vero, quum et bello patris tui, quod nobiscum gessit, interfuisses, et pacis postea, quam cum summa fide adversus eum coluimus, meminisses, quod consilium, quorum et vim bello, et fidem in pace expertus esses, cum iis tibi bellum esse, quam pacem, malle?* Nec interrogatus, nec accusatus quum responderet; *Utcumque tamen hæc, sive errore humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habe: multorum regum, populorum casibus cognita populi Romani clementia non modo spem tibi, sed* [34] *prope certam fiduciam salutis, præbet.* Hæc Græco sermone Perseo: Latine deinde suis, *Exemplum insigne cernitis,* inquit, *mutationis rerum humanarum. Vobis hoc præcipue dico, juvenes. ideo in secundis rebus nihil in quemquam superbe ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ; quum, quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cujus animum nec* [e] *prospera flatu suo efferet, nec adversa infringet.* Consilio dimisso, tuendi cura regis Q. Ælio mandatur. Eo die et invitatus ad consulem Perseus, et alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat.

Cos. eum adloquitur.

IX. Exercitus deinde in hiberna dimissus est. maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ urbes acceperunt. Hic finis belli, quum quadriennium continuum bellatum esset, inter Romanos ac Persea fuit: idemque finis

Regni Macedonici finis.

[d] *donec a consule lictores missi essent, qui submoto* Kreyss. Bekk.
[e] *neque* Eæd.

ingressus est castra; filio, nullo suorum alio comite.

32 *Nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis*] Nimirum solus cum filio minorem misericordiam fletumque movebat videntibus, quam si grex circa eum plangeret amicorum, luctumque incenderet: quod ipsi contigit postea, quum in triumpho Æmilii duceretur. Hoc ideo notavimus, quia Dujatius hunc locum sanum non esse suspicatus est.

33 *Donec consul lictores misisset*] Gronovio magis placet *misit.*

34 *Prope certam fiduciam salutis*] Hæc jactat consul verba tenus, ne non misero aliquid tamen vel vani solatii præbeat. Qualem enim salutem Romani præstiterunt Perseo? quo ultra eorum superbia et crudelitas excedere poterat, quam ut traducerent eum per civium ora, ac deinde in custodiam conjicerent? Si hanc Paulli orationem Livius finxit, sane desiderare videmur scriptoris judicium: si Paullus vere habuit, consulis fidem.

incliti [35] per Europæ plerumque atque Asiam omnem regni. [36] Vicesimum ab Carano, qui primus regnavit, Persea numerabant. Perseus, Q. Fulvio, L. Manlio consulibus, regnum accepit: a senatu rex est adpellatus, M. Junio, A. Manlio consulibus: regnavit undecim annos. Macedonum obscura admodum fama usque ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere quum cœpisset, Europæ se tamen finibus continuit, Græciam omnem et [f] partem Thraciæ atque Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: et tredecim annis, quibus Alexander regnavit, primum omnia, qua Persarum prope inmenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, [37] qua terrarum ultimus finis [g] Rubrum mare amplectitur, peragravit. tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque; inde morte Alexandri distractum in multa regna, dum ad se quisque opes rapiunt, [38] lacerantes [h] viribus: a summo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta annos stetit.

U. C. 584. A. C. 168.

X. Victoriæ Romanæ fama quum pervasisset in Asiam, Antenor, qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam [i] inde trajecit. C. Popillius, qui ad Delum præsidio navibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, et statione submotos hostium lembos audivit, dimissis et ipse Atticis navibus, ad susceptam legationem peragendam navigare Ægyptum pergit: ut prius obcurrere Antiocho posset, quam ad Alexandreæ mœnia accederet. Quum præterveherentur Asiam legati, et Loryma venissent, qui portus viginti paullo amplius millia ab Rhodo abest, ex adverso urbi ipsi positus; principes Rhodiorum obcurrunt (jam enim eo quoque victoriæ fama perlata erat) orantes, *ut Rhodum deveherentur. pertinere id ad famam salutemque civitatis, noscere ipsos omnia, quæ acta essent, agerenturque Rhodi, et comperta per se, non vulgata fama, Romam referre.* Diu negantes perpulerunt, ut moram navigationis brevem pro salute sociæ urbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos iidem precibus pertraxerunt. Adventus legatorum auxit potius timorem civitati, quam minuit: omnia enim Popillius, quæ singuli universique eo bello hostiliter dixerant, fecerantque, retulit. et, vir asper ingenio, augebat atrocitatem eorum, quæ dicerentur, vultu truci et accusatoria voce: ut, quum propriæ simultatis nulla

Rhodum invitantur legati Romanorum ad Antiochum.

Popillii asperitas.

[f] *et* l. *ac* Gron. Crev. [g] *ultimos fines* Kreyss. Bekk. [h] *lacerantes suis viribus* Kreyss. *laceratis viribus* Bekk. [i] *Cassandream* Kreyss. Bekk.

35 *Per Europæ plerumque*] Per majorem Europæ partem. *Plerumque Europæ* dixit Livius, ut Sallustius in Jugurtha *plerumque noctis*. Sigonius.

36 *Vicesimum ab Carano*] Numerus haud dubie mendosus. Justinus, l. XXXIII. c. 2, triginta Macedoniæ reges numerat: Eusebius in Chronico, novem et triginta.

37 *Qua terrarum ultimus finis*] Imo, ut recte vidit Gronovius, *qua terrarum ultimos fines Rubrum mare amplectitur*. Rubri maris nomine intelligi a Livio mare Indicum jam monuimus ad l. XLII. c. 52.

38 *Lacerantes viribus*] Lege cum Gronovio, *laceratis viribus*.

U. C. 584. A. C. 168.

Decimii moderatio.

caussa cum civitate esset, ex unius senatoris Romani acerbitate, qualis in se universi senatus animus esset, conjectarent. C. Decimii moderatior oratio fuit, qui, *in plerisque eorum, quæ commemorata a Popillio essent, culpam non penes populum, sed penes paucos concitores vulgi esse*, dixit. *eos, venalem linguam habentes, decreta plena regiæ adsentationis fecisse: et eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet, quam pœniteret. Quæ omnia,* [39] *si tamen*[k] *populo foret, in capita noxiorum versura.* Cum magno adsensu auditus est, non magis eo, quod multitudinis noxam elevabat[l], quam quod culpam in auctores verterat. Itaque quum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen[m] tam grata oratio eorum fuit, qui, quæ Popillius objecerat, diluere utcumque conati sunt; quam eorum, qui Decimio in auctoribus ad piaculum noxæ objiciendis adsensi sunt. Decretum igitur extemplo, ut, qui pro Perseo adversus Romanos dixisse quid, aut fecisse, convincerentur, capitis condemnarentur. Excesserunt urbe [40] sub adventu Romanorum quidam, alii mortem sibi consciverunt. Legati, non ultra quam quinque dies Rhodi morati, Alexandream[n] proficiscuntur. Nec eo segnius judicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur: quam perseverantiam in exsequenda re Decimii lenitas *[o].

Damnati qui Perseo faverant.

Res Ægypti.

XI. Quum hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandreæ[p] abscesserat: ceteraque Ægypto potitus, relicto Memphi majore Ptolemæo, cui regnum quæri suis viribus simulabat, ut victorem mox adgrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec hujus voluntatis ejus ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandreæ[q], et sorore adjuvante, et non repugnantibus fratris amicis, ratus; primum ad sororem, deinde ad fratrem amicosque ejus, non prius destitit mittere, quam pacem cum iis confirmaret. Suspectum Antiochum effecerat, quod, cetera Ægypto sibi tradita, Pelusii validum [41] relictum erat præsidium. adparebat, claustra Ægypti teneri, [42] ut, quum vellet[r], rursus exercitum induceret: bello intestino cum fratre eum exitum fore, ut victor, fessus certamine, nequaquam par Antiocho futurus esset. Hæc, prudenter animadversa a majore, cum adsensu minor frater, quique cum eo erant, acceperunt: soror plurimum adjuvit, non consilio modo, sed etiam precibus. Itaque, consentientibus cunctis pace

[k] *si ea mens* Kreyss. Bekk. [l] *multitudinem noxa levabat* Eæd. [m] *tamen* del. Eæd. [n] *Alexandriam* Gron. Crev. [o] *lenitas* [*ultro accenderat*] Crev. [p] *Alexandriæ* Gron. Crev. *Alexandrea* Bekk. [q] *Alexandriæ* Gron. Crev. [r] *velit* Eæd.

39 *Si tamen populo foret*] Probabilis est conjectura Jac. Gronovii: *se ea mens populo* (Rhodio) *foret*. Qualem nempe descripserat Decimius, dum ipsos excusat.

40 *Sub adventu*] Sic et Florus, l. III. c. 6, *sub ipso hostis recessu*.

41 *Relictum erat præsidium*] Commodius *reliquerat*. GRONOVIUS.

42 *Ut, quum velit, rursus exercitum induceret*] Legit Gronovius, *quum vellet*.

facta, Alexandream recipitur, ne multitudine quidem adversante: quæ in bello, non per obsidionem modo, sed etiam postquam a mœnibus abscessum est, quia nihil ex Ægypto subvehebatur, omnium rerum adtenuata inopia erat. His quum lætari Antiochum conveniens esset, si reducendi ejus caussa exercitum Ægyptum induxisset, quo specioso titulo ad omnes Asiæ et Græciæ civitates, legationibus recipiendis literisque dimittendis, usus erat, adeo est obfensus, ut multo acrius infestiusque adversus duos, quam ante adversus unum, pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse, primo vere cum exercitu Ægyptum petens, in Cœlen Syriam processit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentibus gratias, quod per eum regnum patrium recepisset, petentibusque, ut suum munus tueretur, et diceret potius, quid fieri vellet, quam, hostis ex socio factus, vi atque armis ageret, respondit; *Non aliter neque classem revocaturum, neque exercitum reducturum, nisi sibi et tota Cypro, et Pelusio, agroque, qui circa Pelusiacum ostium Nili esset, cederet*[s]: diemque præstituit, intra quam [43] de conditionibus peractis responsum acciperet.

XII. Postquam dies data induciis præteriit, * [44] navigantibus[t] ostio Nili ad Pelusium, per[u] deserta Arabiæ * ad[x] Memphim incolebant, et ab ceteris Ægyptiis, partim voluntate, partim metu, ad Alexandream modicis itineribus descendit. [45] Ad Leusinem[y] transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandrea abest, legati Romani obcurrerunt. quos quum advenientes salutasset, dextramque Popillio porrigeret; tabellas ei Popillius scriptum[z] habentes tradit, atque omnium primum id legere jubet: [46] quibus perlectis, quum se consideraturum, adhibitis amicis, quid faciendum sibi esset, dixisset; Popillius, pro cetera asperitate animi, virga, quam in manu gerebat, circumscripsit regem: ac, *Priusquam hoc circulo excedas*, inquit, *redde responsum, senatui quod referam.* Obstupefactus tam violento imperio parumper quum hæsitasset, *Faciam*, inquit, *quod censet senatus.* Tum demum Popillius dextram regi, tamquam socio atque amico, porrexit. Die deinde finita quum excessisset Ægypto Antiochus, legati, con-

Obcurrunt Antiocho legati Rom.

Popillius virga circumscribit regem.

[s] *cederetur* Bekk. [t] *præteriit,* [*præfectis maritimarum virium, quæ terrestrem exercitum comitabantur,*] *navigantibus* Crev. [u] [*ipse*] *per* Ead. [x] *Arabiæ* [*ingressus Ægyptum, receptusque ab iis qui*] *ad* Ead. [y] *Eleusinem* Kreyss. Bekk. [z] *senatusconsultum* Eæd.

43 *De conditionibus peractis*] Vox *peractis* videtur esse mendosa. Fortasse scripserat Livius *delatis.*

44 *Navigantibus ostio Nili*] Præter classem Syriacam, quæ Cyprum supra missa dicitur, et infra a legatis Romanis dimissa e Cypro memoratur, suspicamur Antiochum apud se retinuisse aliquas maritimas copias, ut simul terra, simul mari Ægyptum aggrederetur. Eæ hic navigasse intelligentur per ostium Nili ad Pelusium, dum ipse Antiochus terrestri exercitu per deserta Arabiæ Ægyptum petit.

45 *Ad Leusinem*] Emenda cum Turnebo et Valesio *ad Eleusinem.* Eleusis vicus fuit ad fossam Canopicam, cujus mentionem faciunt Suidas in voce Καλλίμαχος, et Strabo, l. XVII. et Athenæus, l. XIII.

46 *Quibus perlectis*] Hoc debetur Sigonio. Antea *perfectis.*

U. C. 584. A. C. 168. cordia etiam auctoritate sua inter fratres firmata, [47] inter quos vixdum convenerat, pars Cyprum navigant [y]: et inde, quæ jam vicerat prœlio Ægyptias naves, classem Antiochi dimittunt. Clara ea per gentes legatio fuit, quod haud dubie ademta Antiocho Ægyptus habenti jam, redditumque patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. Consulum ejus anni, sicut alterius clarus consulatus insigni victoria, ita alterius obscura fama, quia materiam res gerendi non habuit. Jam primum quum legionibus ad conveniendum diem dixit, non auspicato [48] templum intravit. vitio diem dictam esse augures, quum ad eos relatum est, decreverunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam et Papinum stativa habuit: deinde circa eadem loca cum sociis nominis Latini hibernabat: legiones Romanæ, quod vitio dies exercitui ad conveniendum dicta erat, Romæ manserant. Et prætores, præter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia evenerat, in provincias iere. eum [z] jus dicere Romæ ([49] nam eam quoque sortem habebat) inter cives et peregrinos Patres censuerant.

Licinii Cos. res gestæ.

XIII. [50] Et [a] Popillius et ea legatio, quæ missa ad Antiochum erat, Romam rediit; retulit, controversias inter reges sublatas esse, exercitumque ex Ægypto in Syriam reductum. Post ipsorum regum legati venerunt: Antiochi legati, referentes, *Omni victoria potiorem pacem regi, quæ senatui placuisset, visam: eumque haud secus, quam Deorum imperio, legatorum Romanorum* [51] *jussis* [b] *paruisse*. Gratulati deinde victoriam sunt, [52] *ad* [c] *quam summa ope, si quid imperatum foret, adfuturum* [d] *regem fuisse*. [53] Ptolemæi legati, communi

Legati Antiochi.

Ptolemæi.

y *convenerat pax, Cyprum navigant* Kreyss. Bekk. z add. *tum* Kreyss.
a *Et* l. *Ut* Gron. b *jussu* Gron. c *ad* del. Kreyss. Bekk.
d *adjuturum* Ead.

47 *Inter quos vixdum convenerat, pars Cyprum navigant*] Feliciter corrigit hunc locum Perizonius in hunc modum: *inter quos vixdum convenerat pax, Cyprum navigant.* Hujus emendationis necessitas probatur tum ex eo quod non memoret Livius, quid effecerit pars altera legationis, quæ tamen universa trium hominum erat, tum ex eo quod Polybius, legat. 92, iisdem hominibus, nempe τοῖς περὶ Ποπίλλιον, adscribat ea omnia quæ sive in Ægypto, sive in Cypro gesta sunt. Jam vero ut ostendat quam facilis lapsus fuerit librariis, idem Perizonius observat sæpe in antiquis monumentis scriptum reperiri *pars*.

48 *Templum intravit*] Templum hic intelligimus locum auguriis consecratum, unde diem dici ad conveniendum exercitui mos esset, ut scilicet initia rei gerendæ sub deorum numine sumerentur.

49 *Nam eam quoque sortem habebat*] Nimirum intelligendum est, misso adversus Gentium Anicio, cujus ea sors fuerat, ad Carbonem sortem ejus translatam fuisse.

50 *Et Popillius, et ea legatio*] Legit Gronovius, *ut Popillius.* Nobis magis placeret delere in iis quæ sequuntur verbum *rediit*, quod plane superfluum est. Quid enim desideres in hac oratione? *Et Popillius, et ea legatio quæ missa ad Antiochum erat, Romam retulit, controversias inter reges sublatas esse.* Primum illud *Et* non respondet sequenti, sed connectit hanc periodum cum præcedente. *Popillius et ea legatio* sunt οἱ περὶ Ποπίλλιον, ipso annotante Gronovio: quemadmodum l. III. c. 25, *Virginius et tribuni;* et l. XXX. c. 12, *missæ Syphace et captivis.*

51 *Jussis paruisse*] Sic prima editio et Sigonius. Gronovianæ editiones, *jussu:* mendose.

52 *Ad quam summa ope*] Bene adjecit Sigonius *summa.*

53 *Ptolemæi legati*] Ptolemæi minoris. Is enim solus auxilium imploraverat Romanorum, et propter eum missa legatio a Romanis fuerat. Vid. supra l. XLIV. c. 19. Ideo in iis quæ sequuntur scribit Livius *communi nomine regis et Cleopatræ*, non *regum:* et rursus infra, *Regibus Ægypti Ptolemæo Cleopatræque*, non *Ptolemæis.* Itaque nihil hic mutandum.

nomine regis et Cleopatræ, gratias egerunt, *Plus eos senatui populoque Romano, quam parentibus suis, plus, quam Diis immortalibus, debere: per quos obsidione miserrima liberati essent, regnum patrium prope amissum recepissent.* Responsum ab senatu est: *Antiochum recte atque ordine fecisse, quod legatis paruisset, gratumque id esse senatui populoque Romano.* Regibus Ægypti Ptolemæo Cleopatræque: *si quid per se boni commodique evenisset, id magnopere senatum lætari: daturumque operam, ut regni sui maximum semper præsidium positum esse in fide populi Romani ducant.* Munera legatis ut ex instituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatum. [54] Literæ deinde Macedonia [e] adlatæ, quæ victoriæ lætitiam geminarent: *Persea regem in potestatem consulis venisse.* Dimissis legatis, disceptatum inter Pisanos Lunensesque legatos: Pisanis querentibus, agro se a colonis Romanis pelli; Lunensibus adfirmantibus, eum, de quo agatur, a [f] triumviris agrum sibi adsignatum esse. Senatus, qui de finibus cognoscerent statuerentque, quinqueviros misit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blasionem, T. [g] Sempronium Muscam, L. Nævium Balbum, C. Appuleium Saturninum. Et ab Eumene et ab Attalo et ab Athenæo fratribus, communis legatio de victoria gratulatum venit. Et Masgabæ, regis Masinissæ filio, Puteolis navem [h] egresso, præsto fuit, obviam missus cum pecunia, L. Manlius quæstor, qui Romam eum publico sumtu perduceret. Advenienti extemplo senatus datus est. Is adolescens ita locutus est, ut, quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemoravit, *quot pedites equitesque, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio* [55] *pater suus in Macedoniam misisset* [i]. *Sed duas res ei rubori fuisse: unam, quod rogasset eum per legatos senatus, quæ ad bellum opus essent, et non imperasset: alteram, quod pecuniam ei pro frumento misisset. Masinissam meminisse, regnum a populo Romano partum auctumque et multiplicatum habere: usu regni contentum scire, dominium et jus eorum, qui dederint, esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare, æquum esse,* [56] *neque emere ea, ex fructibus agri ab se dati quæ ibi proveniant. Id Masinissæ satis esse, et fore, quod populo Romano superesset. Cum iis mandatis a patre profectum postea consecutos equites, qui devictam Mace-*

U. C. 584.
A. C. 168.

Masgaba Masinissæ F.

[e] *deinde e Macedonia* Kreyss. Bekk. [f] *ab* Ead. [g] *Ti.* Crev.
[h] *nave* Kreyss. Bekk. [i] *misit* Crev.

54 *Litteræ deinde Macedonia allatæ*] Videtur excidisse vocula *e*, ut scripserit Livius, *Litteræ deinde e Macedonia.* Gronovius firmare nititur vulgatam scripturam exemplo consimili e Justin. l. XII. c. I. Sed in illo Justini loco variant et scripti et editi: nec ullum proinde ex eo argumentum peti potest.

55 *Pater suus ... misit*] Lege cum Gronovio *misisset.*

56 *Neque emere ea ex fructibus agri ab se dati, quæ ibi proveniant*] Inficeta verbositas. *Ea quæ ibi proveniunt* nihil aliud sonant, quam *fructus agri.* Deleamus ergo illas voces, tanquam nugatorium interpretamentum ab oscitante librario temere additum. Fortasse dederat Livius: *nec quicquam emere ex fructibus agri ab se dati. Id Masinissæ satis esse et fore ...*

U. C. 584. A. C. 168. *doniam nunciarent,* [57] *gratulatumque senatui juberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, ut Romam venire velit, Jovique optimo maximo in Capitolio sacrificare, et grates agere: id, nisi molestum sit, ut ei permittatur, ab senatu petere.*

XIV. Responsum regulo est: *Facere patrem ejus Masinissam, quod virum gratum bonumque facere deceat, ut pretium honoremque* [58] *debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo, bello Punico, forti fidelique opera adjutum; et illum, favente populo Romano, regnum adeptum;* [59] *æquitate sua postea trium regum bellis deinceps omnibus* [k] *functum officiis. Victoria vero populi Romani lætari eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regnique sui cum rebus* [l] *Romanis inmiscuisset. Grates Diis pro populi Romani victoria apud suos penates ageret; Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum, et Africa excedere, præterquam quod illi inutile esset, non esse e republica populi Romani, senatum censere.* Petenti Masgabæ, ut [60] Hanno Hamilcaris filius obses [m] in locum * [n] exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quæstor jussus ex [61] centum pondo argenti, et prosequi eum Puteolos, omnemque sumtum, quoad in Italia esset, præbere, et duas naves conducere, quibus [62] ipse comitesque regis in Africam deveherentur: et comitibus omnibus, liberis servisque, vestimenta data. Haud ita multo post de altero Masinissæ filio Misa-

Misagenes alter filius Masinissæ.

[k] add. *eum* Kreyss. Bekk. [l] *rebus* del. Gron. Crev. [m] *hospes* Crev.
[n] signum lacunæ deest Ead.

57 *Gratulatumque senatui juberent indicare*] Et juberent se, postquam gratulatus esset senatui, indicare.

58 *Debito beneficio*] Beneficio in se Romanorum, quod ipsi debebatur ob constantem in rempublicam fidem. Elevat comiter suum beneficium senatus, fatendo debitum fuisse Masinissæ, quidquid illi præstitum a populo Romano fuerat. Gronovius suspectum habuit hunc locum, legique posse censuit, *ut pretium honoremque verborum beneficio addat.* Quæ conjectura primo blanditur. Sed tamen is dicitur honorem verborum beneficio addere, qui beneficio a se collato verba addit honorifica. At hic non agitur de beneficio Masinissæ in Romanos, sed Romanorum in Masinissam. Neque enim credimus fastum Romanæ magnitudinis sivisse eos agnoscere beneficium in se a rege quamvis potentissimo collatum: et præterea in iis quæ præcedunt dicitur Masinissa id *facere quod virum gratum deceat.* Viri autem grati est extollere beneficium acceptum, non a se datum.

59 *Æquitate sua*] Hæc nobis non sapiunt Livii manum. *Æquitati* non est hic locus. Inclinat animus, ut credamus scripsisse nostrum: *et illum favente populo Romano regnum adeptum, ac virtute sua. Postea trium regum bellis,* etc. Sic fere in oratione Rhodiorum infra c. 23, *Si quæ vestra nunc est fortuna deûm benignitate, ac virtute vestra.* Et sæpe alias. Præterea hæc nobis consentanea videntur reliquæ orationi, quæ tota in eo est, ut cum Masinissæ gratulatione et modestia certet comitate et laudibus.

60 *Hanno Amilcaris filius hospes in locum exigeret*] Nemo non videt mutilum esse hunc locum. Sigonius pro *hospes* legit *obses.* Cetera hoc modo supplet: *Petenti Masgabæ, ut Hanno Amilcaris filius obses* [alterius cujusdam] *in locum* [Romanis a Pœnis mitteretur, respondit senatus haud æquum videri, ut obsides a Carthaginiensibus arbitrio Masinissæ] *exigeret.* Sed quum nihil omnino afferat Sigonius, quo hæc conjectura nitatur, nec ullo modo probabilius sit hæc voluisse Livium, quam quidlibet aliud, quod cuivis in mentem venire posset, religioni duximus incertum prorsus additamentum in contextum admittere: locumque mancum relinquere maluimus.

61 *Centum pondo argenti*] Marcis nostratibus 156, unciis 2.

62 *Ipse comitesque regis*] Lege cum Gronovio *comitesque ejus.* Etiamsi enim Masgaba, ut Masinissæ regis filius, rex et ipse dici potuisset, at vox *ipse* postulat *ejus.*

gene literæ adlatæ sunt, *missum eum ab L. Paullo post devictum Persea in Africam cum equitibus suis; navigantem, dispersa classe in Hadriatico mari, Brundisium tribus navibus ægrum delatum.* Ad eum cum iisdem muneribus, quæ data Romæ fratri ejus erant, L. Stertinius quæstor Brundisium missus: jussusque curare, ut ædes hospi- U. C. 584. A. C. 168.

* * * * *

XV. *** in quatuor urbanas tribus descripti erant libertini, præter eos, [63] quibus filius quinquenni major ex senatusconsulto esset [o]. Eos, ubi proximo lustro censi essent, [64] censeri jusserunt: et eos, qui prædium prædiave rustica pluris [65] sestertiûm triginta millium haberent, [66] censendi jus factum est. Hoc quum ita servatum esset, negabat Claudius, *suffragii lationem injussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini universo, adimere posse. Neque enim, si tribu movere posset, quod sit nihil aliud, quam mutare jubere tribum, ideo omnibus quinque et triginta tribubus emovere posse; id est, civitatem libertatemque eripere; non, ubi censeatur, finire, sed censu excludere.* Hæc inter ipsos disceptata: postremo eo descensum est, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palam in atrio Libertatis sortirentur, in quam omnes, qui servitutem servissent, conjicerent. Esquilinæ [p] sors exiit: in ea Ti. Gracchus pronunciavit, libertinos omnes censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatum fuit. gratiæ actæ et Sempronio, qui in bene cœpto perseverasset; et Claudio, qui non inpedisset. Plures, quam a [q] superioribus, et [67] senatu emoti [r] sunt, et equos vendere jussi. omnes iidem

In Esquilinam tribum conjecti libertini.

Censura severe gesta.

[o] *ex se natus esset* Kreyss. Bekk. [p] *Æsquilinæ* Gron. [q] *ab* Kreyss. Bekk. [r] *moti* Bekk.

63 *Quibus filius quinquenni major ex S. C. esset*] Inepte hic inseruntur hæ voces *ex senatusconsulto.* Vel rejice eas in anteriora, *ex senatusconsulto descripti erant libertini;* vel iis quæ sequuntur adjunge, *censeri ex senatusconsulto jusserunt.*

64 *Censeri jusserunt*] Hæc et ea quæ sequuntur intelligimus de censoribus C. Flaminio et L. Æmilio, non de censoribus, qui hoc anno in magistratu erant: duabus maxime adducti rationibus: una, quod omnes omnino libertini in tribum Esquilinam a Graccho conjecti videntur. Perpende verba Liviana, *in quam omnes qui servitutem servissent, conjicerent:* et rursus: *in ea Ti. Gracchus pronunciavit libertinos omnes censeri placere.* Deinde hæ locutiones *jus factum est*, et *hoc quum ita servatum esset*, non videntur accipi posse de decreto quod modo latum esset, sed de more jam per aliquantum temporis servato.

65 *Sestertiûm triginta millium*] Marcarum argenti nostratium 117, semunciarum 3.

66 *Censendi jus factum est*] Credimus hic aliquid excidisse, et sensum vix aliter constare posse, quam si legamus, *in tribubus rusticis censendi jus factum est.* Nam L. Æmilio, C. Flaminio censoribus, non agebatur utrum censerentur libertini, sed ubi censerentur. Bene autem ii in tribus rusticas admittuntur, qui prædia rustica haberent. Potest venire in mentem, non contemnendas fuisse divitias illis temporibus sestertiûm triginta millia in prædiis rusticis, quum aliquot annis post Cn. Scipionis filiæ dos e publico constituta sit, teste Valer. Max. l. IV. c. 4, quadraginta millium æris gravis, id est, sedecim millium sestertiûm. Sed facile respondebimus hanc ipsam fuisse censorum mentem, ut in tribus rusticas non admitterentur, nisi ditissimi quique ex libertinis. Porro quidquid hic afferimus, id non pro certo affirmare in animo est, sed, in rebus perobscuris, tanquam non omnino improbabile lectori expendendum permittere.

67 *Senatu emoti sunt*] Magis placeret *senatu moti sunt.* Sic enim solet loqui Livius. Ceterum hæc jam memoraverat Livius, l. XLIII. cap. 15 et 16. Sed hic supplet ea quæ illic omiserat.

U. C. 584. A. C. 168. ab utroque et [68] tribu remoti [r], et ærarii facti: neque ullius, quem alter notaret, ab altero levata ignominia. Petentibus, ut ex instituto ad sarta tecta exigenda, et ad opera, quæ locassent, probanda, [69] anni et bimensis [s] tempus prorogaretur, Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodem anno C. Cicereius ædem [t] in monte Albano dedicavit quinquennio post, quam vovit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Postumius Albinus.

U. C. 585. A. C. 167. Q. Ælio, M. Junio Coss. Provinciæ. XVI. Q. Ælio, M. Junio consulibus de provinciis referentibus, censuere Patres, duas provincias Hispaniam rursus fieri, quæ una per bellum Macedonicum fuerat: et Macedoniam Illyricumque eosdem, L. Paullum et L. Anicium, obtinere, donec de sententia legatorum et res bello turbatas, [70] et statum alium ejus regni formando composuissent [u]. Consulibus Pisæ et Gallia decretæ [71] cum binis legionibus [x] peditum, et equitum quadringentenis [y]. Prætorum sortes fuere, Q. Cassii urbana, M. [z] Juventii Thalnæ inter peregrinos, Ti. Claudii Neronis Sicilia, Cn. Fulvii Hispania citerior, C. Licinii Nervæ ulterior. A. Manlio Torquato Sardinia obvenerat. nequiit ire in provinciam, ad res capitales quærendas ex senatusconsulto retentus. Prodigia. De prodigiis deinde nunciatis senatus est consultus. Ædes Deorum [a] Penatium in Velia de cœlo tacta erat: et in oppido Minervio duæ portæ et muri aliquantum. Anagniæ terra pluerat: et Lanuvii fax in cœlo visa erat; et [72] Calatiæ in publico agro M. Valerius civis

[r] *moti* Bekk. [s] *anni et sex mensium* Kreyss. *anni et sex mensum* Bekk. [t] add. *Monetæ* Kreyss. Bekk. [u] *res et bello turbatas, et in statum alium ex regno formandas composuissent* Eæd. [x] add. *quinum millium* Eæd. [y] *quadringenorum* Eæd. [z] *M.* l. *Manii* Gron. Crev. *M'.* Kreyss. Bekk. [a] *Deum* Eæd.

68 *Tribu remoti*] Solennis et propria locutio est *tribu moti.*

69 *Anni et bimensis*] Hoc nobis valde suspectum est. Primo enim dubitamus an *bimensis* vox proba sit, cujus nullum aliud exemplum reperimus. Deinde illud spatium anni et duorum mensium nec cum legitimo censuræ spatio congruit, nec videmus ad quid referri possit. Credimus Livium dedisse *anni et VI. mensium:* quod quum hoc modo scriptum esset, primo littera *V* in *B* ob affinitatem soni mutata est: unde aliquis librarius quum reperiret *bimensium*, existimavit se facturum esse operæ pretium, si corrigeret *bimensis*. Igitur quum censores intra anni et sex mensium spatium, quo censura finiebatur, non potuissent et sarta tecta exigere, et opera quæ locassent probare, postulabant, ut exacto magistratu prorogaretur sibi tempus, non quo totam censuræ vim tenerent, sed cum potestate essent ad hæc quæ supererant perficienda.

70 *Et statum alium ejus regni*] Lege cum Sigonio *utriusque regni.*

71 *Cum binis legionibus peditum et equitum quadringentenis*] Hæc mutila esse cuivis attendenti patet. Desideratur enim numerus peditum. Præterea multo usitatius est dicere *quadringenos* quam *quadringentenos*. *Equitum quadringenis* quoque pro *equitibus quadringenis* non placet. Denique numerus ipse quadringenorum equitum in singulas legiones nimio major videtur, quum Macedonicæ legiones, quæ sena millia peditum habebant, trecenos tantummodo haberent equites, ut constat ex l. XLIV. c. 21, supra. Totus igitur hic locus sic fortasse emendandus est: *cum binis legionibus quina millia peditum et ducenos habentibus, equites trecenos.* Eodem plane modo, quo ibidem l. XLIV. c. 21, *Duas legiones . . . quina millia peditum et ducenos habentes, trecenos equites.* Idem numerus notatur tanquam vetere instituto assignatus legionibus, supra l. XLII. c. 31.

72 *Calatiæ in publico agro M. Valerius civis Romanus nunciabat e foco suo*] Calatia erat urbs Campaniæ, cujus ager, quemadmodum et Capuæ, publicus factus fuerat populi Romani. Is igitur ager fruendus locabatur colonis a censoribus. M. Valerius de quo hic agitur, unus videlicet erat ex iis qui aliquam partem hujus publici agri conduxerant.

Romanus nunciabat e[b] foco suo sanguinem per triduum et duas noctes manasse. Ob id maxime decemviri libros adire jussi, supplicationem in diem unum populo edixerunt, et quinquaginta capris in foro sacrificaverunt. et aliorum prodigiorum caussa diem alterum supplicatio circa omnia pulvinaria fuit, et hostiis majoribus sacrificatum est, et [73] urbs lustrata. Inde, quod ad honorem Deûm inmortalium pertineret, decrevit senatus, *Ut, quoniam perduelles superati, Perseus et Gentius reges cum Macedonia atque Illyrico in potestate populi Romani essent, ut, quanta dona, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ob devictum Antiochum regem data ad omnia pulvinaria essent, tanta Q. Cassius et M'. Juventius prætores curarent danda.* U. C. 585. A. C. 167.

XVII. Legatos deinde, quorum de sententia imperatores L. Paullus, L. Anicius componerent res, decreverunt [74] decem in Macedoniam, quinque in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Postumius Luscus, C. Claudius, ambo censorii, C. Licinius Crassus, collega in consulatu Paulli; tum prorogato imperio provinciam Galliam habebat. His[c] consularibus addidere Cn. Domitium Ahenobarbum[d], Ser. Cornelium Sullam, L. Junium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Ælius Ligus consularis, C. Cicereius, et Cn. Bæbius Tamphilus, (hic priore anno, Cicereius multis ante annis prætor fuerat) P. Terentius Tusciveicanus[e], P. Manilius. Moniti deinde consules a Patribus, ut, quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret, primo quoque tempore provincias aut compararent inter se, aut sortirentur, sortiti sunt. M. Junio Pisæ obvenerunt, (quem prius, quam in provinciam iret, legationes, quæ undique Romam gratulatum convenerunt[f], introducere in senatum placuit) Q. Ælio Gallia. Ceterum quamquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset, imperatores nihil indignum nec clementia nec gravitate populi Romani decreturos esse, tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent. Legati in Macedoniam et Illyricum.

XVIII. *Omnium primum liberos esse* placebat *Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus adpareret, arma populi Romani non liberis servitutem, sed contra servientibus libertatem adferre; ut et in libertate gentes quæ essent, tutam eam sibi perpetuamque* [75] *sub tutela populi Romani*[g] *esse, et, quæ sub regi-* S. C. de Macedonia.

[b] *ex* Kreyss. Bekk. [c] *iis* Bekk. [d] *Ænobarbum* Gron. [e] *Tuscivicanus* Kreyss. Bekk. [f] *convenerant* Bekk. [g] [*populi Romani*] Crev.

73 *Urbs lustrata*] Amburbiali sacro, de quo supra l. XXI. c. 62, et l. XLII. c. 20. Vid. ibi nott.

74 *Decem in Macedoniam*] At novem tantum nominantur. Intercidit unum nomen, quod Jac. Gronovius suspicatur esse Q. Marcii Philippi.

75 *Sub tutela* (*populi Romani*) *esse*] Adjecit merito Sigonius has voces *populi Romani*.

U. C. 585. A. C. 167. *bus viverent, et in præsens tempus mitiores eos justioresque respectu populi Romani habere se, et, si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum ejus victoriam Romanis, sibi libertatem adlaturum crederent.* [76] *Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesque prædiorum rusticorum tolli* placebat. *nam neque sine publicano exerceri posse; et, ubi publicanus est* [g], [77] *ibi aut jus publicum vanum, aut libertatem sociis nullam esse. Ne ipsos quidem Macedonas* [78] *idem exercere posse. ubi in medio præda administrantibus esset, ibi numquam caussas seditionum et certaminis defore.* [79] *Commune concilium* [h] *gentis esset, ne inprobum vulgus a* [i] *senatu aliquando libertatem salubri moderatione datam ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam, ut suum quæque concilium haberet,* placuit; *et* [80] *dimidium tributi, quam quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere.* Similia his et in Illyricum mandata. cetera ipsis imperatoribus legatisque relicta, in quibus præsens tractatio rerum certiora subjectura erat consilia.

Attalus Romæ.

XIX. Inter multas regum gentiumque et populorum legationes Attalus, frater regis Eumenis, maxime convertit in se omnium oculos animosque. exceptus enim est ab his, qui simul eo bello militaverunt [k], haud paullo benignius, quam si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duæ in speciem honestæ res: una, gratulatio, conveniens in ea victoria, quam ipse adjuvisset: altera, querimonia Gallici tumultus, [81] Advertæque gladiis regnum in dubium adductum esse [l]. Suberat et secreta spes honorum præmiorumque ab senatu, quæ vix salva pietate [82] ejus [m] contingere poterant. erant enim quidam Romanorum quoque non boni auctores, qui spe cupiditatem ejus elicerent: *Eam opinionem de Attalo et Eumene Romæ esse, tamquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Persi fido socio. Itaque vix statui posse, utrum, quæ pro se, an, quæ contra fratrem petiturus esset, ab senatu magis inpetrabilia forent: adeo universos omnia et huic tribuere,* [83] *et illi vero*

g *esset* Kreyss. Bekk. h *consilium* Crev. i *ab* Kreyss. Bekk. k *militaverant* Bekk. l *acceptæque cladis, qua regnum in dubium adductum esset* Kreyss. Bekk. m *ei* Bekk.

76 *Metalli quoque Macedonici*] Dubium esse potest, utrum hæc verba referenda sint ad *vectigal*, an ad *locationes*. Posterius magis placet. Quid sint hoc loco *locationes prædiorum rusticorum*, haud facile definire possumus. Fortasse hoc intelligendum est de prædiis, quæ proprium essent regum Macedonicorum patrimonium, quod vocamus apud nos *le domaine:* quæ quum locarentur a regibus, a Romanis vel venduntur, vel donantur.

77 *Ibi aut jus publicum vanum*] Ubi publicanus est, alterutrum accidere necesse est. Aut remissius agere publicani jubebuntur: tunc jus publicum vanum erit, id est, ex jure illo publico, vel metalli, vel portorii, nihil aut perpaululum pecuniæ recipietur. Aut publicanus rigide et destricte aget: tunc libertas sociis nulla erit.

78 *Idem exercere*] Mallemus *id exercere*.

79 *Commune consilium gentis esset*] Imo, ut recte observat Sigonius, et res ipsa clamat, *commune consilium gentis nullum esse*.

80 *Dimidium tributi quam quod*] Ocius dele cum Gronovio τὸ *quam*. Exempla similia reperies infra capp. 26 et 29.

81 *Advertæque gladiis*] Hæc pro desperatis habemus.

82 *Ejus*] Magis placeret *ei contingere*.

83 *Et illi vero negare*] Emphasin agnoscimus

negare. Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui, quantum spes spopondisset, cuperent, ni unius amici prudens monitio velut [n] frenos animo ejus, gestienti secundis rebus, inposuisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad id ipsum a non securo Eumene Romam missus, speculator rerum, quæ a fratre agerentur, monitorque fidus, si decedi fide vidisset. Is, ad occupatas jam aures sollicitatumque jam [o] animum quum venisset, adgressus [84] tempestivis temporibus rem prope prolapsam restituit, *aliis alia regna crevisse rebus,* dicendo: *regnum eorum novum, nullis vetustis fundatum opibus, fraterna stare concordia: quod unus nomen regium et præcipuum capitis insigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum vero, quia ætate proximus* [p], *quis non pro rege habeat? neque eo solum, quia tantas præsentes ejus opes cernat, sed quod haud ambiguum prope diem regnaturum eum infirmitate ætateque Eumenis esset, nullam stirpem liberûm habentis:* (necdum enim agnoverat [85] eum, qui postea regnavit.) [86] *Quid adtineret* [q] *vim adferre rei, sua sponte mox ad eum adventuræ* [r]*? Accessisse etiam novam tempestatem regno tumultus Gallici, cui vix consensu et concordia regum resisti queat. Si vero ad externum bellum domestica seditio adjiciatur, sisti non posse;* [87] *nec aliud eum, quam, ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum. Si utraque gloriosa res esset, et servasse fratri regnum et eripuisse; servati tamen regni, quæ juncta pietati sit, potiorem laudem fuisse. Sed enimvero quum detestabilis altera res et proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubii superesse? Utrum enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? si partem; ambo infirmos, distractis viribus, et omnibus injuriis* [s] *obnoxios fore: si totum; privatumne ergo majorem fratrem, an exsulem illa ætate, illa corporis infirmitate,* [88] *an* [t] *ultimum mori jussurum? Egregium enim (ut fabulis traditus inpiorum fratrum eventus taceatur) Persei exitum videri, qui ex fraterna cæde raptum diadema in templo Samothracum, velut præsentibus Diis exigentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui, non illi amici, sed*

U. C. 585.
A. C. 167.
Attali spes pravæ.

Castigantur a Stratio.

[n] *veluti* Kreyss. Bekk. [o] *jam* uncis incl. Bekk. [p] add. *sit* Kreyss. Bekk.
[q] *adtinere* Ed. [r] *ad eum mox venturæ* Ed. [s] add. *probrisque* Ed.
[t] *ad* Ed.

in particula *vero.* Itaque nihil mutandum censemus.

84 *Tempestivis temporibus*] Lege cum Gronovio, *tempestivis sermonibus.*

85 *Eum qui postea regnavit*] Attalum Philometora, qui regnavit post hunc Attalum patruum suum, et hærede populo Romano decessit.

86 *Quid attineret vim afferre*] Admittimus emendationem Gronovii: *quid attinere vim afferri.*

87 *Nec aliud eum quam*] Recte censet Dujatius hic nulla mutatione opus esse. Sufficit ex more Livii supplere *effecturum. Nec aliud eum* effecturum, *quam sibi ipsi spem propinquam regni erepturum, ne frater in regno moriatur,* id est, dum vetat ne frater in regno moriatur. Ne frater in regno moriatur, hoc assequetur ipse, ut sibi spem propinquam regni eripiat. Ceterum ingeniosa tamen est Gronovii emendatio: *Nec aliud eum fratri, quam ne in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum.*

88 *An ultimum*] *Ultimum* hic interpretamur *ad ultimum, denique.* Particulam *an,* quam mutat Gronovius in *ad,* retinendam esse existimamus, ut tertium hoc sit divisionis membrum.

U. C. 585. A. C. 167.

Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamque laudaturos, si fidem ad ultimum fratri præstitisset.

Stratio obtemperat Attalus.

XX. Hæc plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in senatum, gratulatus victoriam [u], et sua merita eo bello fratrisque, si qua erant, et Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petiit, ut legatos mitteret ad eos, quorum auctoritate ab armis avocarentur. His pro regni utilitate editis mandatis, Ænum sibi et Maroneam petiit. Ita destituta eorum spe, qui, fratre accusato, partitionem regni petiturum crediderant, [89] curiam [x] excessit. [90] Ut [y] raro alias quisquam, rex aut privatus, tanto favore tantoque omnium adsensu est auditus; omnibus honoribus muneribusque, et præsens est cultus, et proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæque legationes Rhodiorum maxime legati civitatem converterunt. nam quum primo in veste candida visi essent, quod [z] gratulantes decebat, et, si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant; postquam consulti ab M. Junio consule Patres, stantibus in comitio legatis, an locum, lautia, senatumque darent, nullum hospitale jus in iis servandum censuerunt; egressus e curia consul, quum Rhodii, gratulatum se de victoria purgatumque civitatis crimina dicentes venisse, petissent, ut senatus sibi daretur, pronunciat: *Sociis et amicis et alia comiter atque hospitaliter præstare Romanos, et senatum dare consuesse: Rhodios non ita meritos eo bello, ut* [91] *amicorum sociorum* [a] *numero habendi sint.* His auditis, prostraverunt se omnes humi, consulemque et cunctos, qui aderant, orantes, ne nova falsaque crimina plus obesse Rhodiis æquum censerent, quam antiqua merita, quorum ipsi testes essent. Extemplo, veste sordida sumta, domos principum cum precibus ac lacrimis circumibant, orantes, ut prius cognoscerent caussam, quam [92] condemnarentur [b].

Rhodiorum legati.

Male excepti.

XXI. M'. Juventius Thalna prætor, cujus inter cives et peregrinos jurisdictio erat, populum adversus Rhodios inci-

u add. *est* Kreyss. x *curia* Gron. y *ut* del. Bekk. z add. *et* Kreyss. Bekk. a *sociorumque* Eæd. b *condemnarent* Eæd.

89 *Curiam excessit*] Vulgo *curia*. At prima editio habet quomodo edidimus, teste Gronovio. Et sic sæpe Livius.

90 *Ut raro alias*] Recte idem Gronovius delet voculam *ut*. Ceterum hic operæ pretium est supplere ea ex Polybio quæ Livius, quum cetera ex eo exscriberet, omisit, seu quia falsa putabat, seu quia Romanis parum decora, nimium indulgens cæco in patriam amori, noluit historiæ suæ inserere. Tradit ergo Polybius, legat. 93, Ænum et Maroneam primo concessas esse Attalo, et decretam legationem ad Gallos, et omnibus honoribus muneribusque eum magnifice cultum esse, quia sperabant Patres iterum illum aditurum ad eos, postulaturumque ut regnum Eumenis secum divideretur. Quæ ubi spes eos frustrata est, tum vero eos, quum etiamnum esset in Italia Attalus, liberas esse jussisse Ænum et Maroneam urbes, promissionis factæ Attalo oblitos. Præterea misisse quidem legationem ad Gallos. Sed quomodo de ea loquitur Græcus scriptor, quamvis rem clare non explicet, satis indicat ea mandata legatis data, ex quibus potius confirmarentur Gallorum animi ad bellum, quam Eumeni et Attalo conciliarentur. Idem suspicari possumus ex ipso Livio infra c. 34.

91 *Amicorum sociorum*] Lege cum Gronovio *sociorumve*.

92 *Condemnarentur*] Melius *condemnarent*.

tabat: rogationemque promulgaverat, *Ut Rhodiis bellum indiceretur: et ex magistratibus ejus anni deligerent, qui ad id bellum cum classe mitteretur*, se eum sperans futurum esse. Huic actioni M. Antonius et M. Pomponius tribuni plebis adversabantur. Sed et prætor novo maloque exemplo rem ingressus erat, quod, ante non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua unius sententia rogationem ferret, *Vellent, juberentne, Rhodiis bellum indici?* quum antea semper prius senatus de bello consultus esset, deinde [c] ad populum latum; [93] et tribuni plebis, quum ita traditum esset, ne quis prius intercederet legi, quam privatis suadendi dissuadendique legem potestas facta esset; eoque persæpe evenisset, ut [d], qui non professi essent se intercessuros, animadversis vitiis legis [94] ex ratione [e] dissuadentium, intercederent; et, qui ad intercedendum venissent, desisterent, victi auctoritatibus suadentium legem. Tum inter prætorem tribunosque omnia intempestive agendi certamen erat. Tribuni festinationem prætoris ante tempus intercedendo,

U. C. 585. A. C. 167. Thalnæ rogatio contra Rhodios.

* * * * *

in adventum im- [f]

* * * * *

XXII. * * * [g] *peccaverimusne, adhuc dubium est: pœnas, ignominias omnes jam patimur. Antea, Karthaginiensibus victis, Philippo, Antiocho superatis, quum Romam venissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum vobis, Patres conscripti, ex curia in Capitolium ad Deos vestros* [95] *dona ferentes* [h]; *nunc ex sordido deversorio* [i], *vix mercede recepti, ac prope hostium more extra urbem manere jussi, in hoc squalore venimus in curiam Romanam Rhodii, quos provinciis nuper Lycia atque Caria, quos præmiis atque honoribus amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosque liberos esse (ut audimus) jubetis, quum servierint, antequam vobiscum bellarent: (nec cujusquam fortunæ invidemus, immo agnoscimus clementiam populi Romani) Rhodios, qui nihil aliud quam quieverunt hoc bello, hostes ex sociis facturi estis? Certe quidem vos estis Romani, qui ideo felicia bella vestra esse, quia justa sint, præ vobis fertis, nec tam exitu eorum,* [96] *quod vincatis, quam principiis, quod non sine caussa suscipiatis, gloriamini. Messana in Sicilia obpug-*

Oratio Rhodiorum in senatu.

[c] add. *ex auctoritate Patrum* Kreyss. Bekk. [d] *ut et, qui* Eæd. [e] *oratione* Eæd. [f] *intercedendo in adventum imperatoris* sine lacunæ significatione Gron. [g] * * * *est, peccaverimusne* Kreyss. Bekk. [h] add. *veniebamus* Gron. [*deducebamur*] Crev. [i] *diversorio* Gron. Crev.

93 *Et tribuni plebis*] Supple, *novo maloque exemplo* adversabantur huic actioni.

94 *Ex ratione dissuadentium*] Gronovius emendat *ex oratione*.

95 *Dona ferentes deducebamur*] Ultima vox a nobis adjecta est. Sigonius voluerat *veniebamus*: minus aut proprie, aut eleganter.

96 *Quod vincatis*] Hoc debetur Gronovio. Antea *quod vindicatis*.

U. C. 585. A. C. 167. *nata Karthaginienses, Athenæ obpugnatæ et Græcia in servitutem petita, et adjutus Hannibal pecunia, auxiliis, Philippum hostem fecerunt. Antiochus ipse, ultro ab Ætolis hostibus vestris arcessitus, ex Asia classe in Græciam trajecit; Demetriade, et Chalcide, et saltu Thermopylarum occupato, de possessione imperii vos dejicere conatus. Cum Perseo socii vestri obpugnati, alii interfecti reguli principesque gentium aut populorum, caussa belli vobis fuere. Quem tandem titulum nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrego civitatis caussam a Polyarato et Dinone, civibus nostris, et iis, quos, ut traderemus vobis, adduximus. Si omnes Rhodii æque noxii essemus, quod nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus favimus; et, quemadmodum Antiochi Philippique bello pro vobis adversus reges, sic nunc pro rege adversus vos stetimus. Quemadmodum soleamus socios juvare, et quam inpigre capessere bella, C. Livium, L. Æmilium Regillum interrogate, qui classibus vestris in Asia præfuerunt. Numquam vestræ naves pugnavere sine nobis. nostra classe pugnavimus semel ad Samum, iterum in Pamphylia adversus Hannibalem imperatorem. quæ victoria nobis eo gloriosior est, quod, quum ad Samum magnam partem navium adversa pugna et egregiam juventutem amisissemus, ne tanta quidem clade territi, iterum ausi sumus regiæ classi ex Syria venienti obviam ire. Hæc non gloriandi caussa retuli, (neque enim ea nunc nostra est fortuna) sed ut admonerem, quemadmodum adjuvare socios solerent Rhodii.*

XXIII. *Præmia, Philippo et Antiocho devictis, amplissima accepimus a vobis. Si, quæ vestra nunc est fortuna Deûm benignitate et virtute vestra, ea Persei fuisset, et præmia vetitum ad victorem regem venissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecuniane a nobis adjutum, an frumento? auxiliis terrestribus, an navalibus? quod præsidium tenuisse nos? ubi pugnasse aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si quæreret, ubi miles noster, ubi navis intra præsidia sua fuisset; quid responderemus? Caussam fortasse diceremus apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos utroque de pace mittendo consecuti sumus,* [97] *ut ne ab utraque*[k] *parte gratiam iniremus; ab altera etiam crimen et periculum esset. Quamquam Perseus vere objiceret, id quod vos non potestis, Patres conscripti, nos principio belli misisse ad vos legatos, qui pollicerentur vobis, quæ ad bellum opus essent;* [98] *navalibus*[l]*, armis, juventute nostra, sicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore. Ne præstaremus, per vos stetit, qui de quacumque caussa tum adspernati nostra auxilia estis. Neque fecimus igitur quidquam*

k *ab utra quidem* Bekk.   l *navibus* Ead.

97 *Ut ne ab utraque parte*] Lege cum Gronovio *ut ab neutra parte.*

98 *Navalibus armis*] Hic rursus emendat Gronovius, *navibus, armis.*

tamquam hostes, neque bonorum sociorum defuimus officio; sed U. C. 585.
a vobis prohibiti præstare fuimus. Quid igitur? nihilne factum A. C. 167.
neque dictum est in civitate vestra, Rhodii, quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus? Hinc[m] *jam non, quod factum est, defensurus sum, (non adeo insanio) sed publicam caussam a privatorum culpa segregaturus. Nulla enim est civitas, quæ non et inprobos cives aliquando, et inperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud vos fuisse audivi, qui adsentando multitudini grassarentur: et secessisse aliquando a vobis plebem, nec in potestate vestra rempublicam fuisse. Si hoc in hac tam bene morata civitate accidere potuit, mirari quisquam potest, aliquos fuisse apud nos, qui, regis amicitiam petentes, plebem nostram consiliis depravarent? qui tamen nihil ultra valuerunt, quam ut in officio cessaremus. Non*[n] *præteribo id, quod gravissimum est in hoc bello crimen civitatis nostræ. Legatos eodem tempore et ad vos, et ad Persea de pace misimus: quod infelix consilium furiosus (ut postea audivimus) orator stultissimum fecit: quem sic locutum constat, tamquam C. Popillius legatus Romanus, quem ad submovendos a bello Antiochum et Ptolemæum reges misistis, loqueretur. Sed tamen ea, sive superbia sive stultitia adpellanda est, eadem, quæ apud vos, et apud Persea fuit. Tam civitatium, quam singulorum hominum mores sunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum, in Venerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum fama est celerem et supra vires audacem esse ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem, et vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim, et totam Asiæ regionem inaniora parere ingenia, et nostrorum tumidiorem sermonem esse, quod excellere inter finitimas civitates videamur; et id ipsum non tam viribus nostris, quam vestris honoribus ac judiciis. Satis quidem et tunc in præsentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso vestro dimissa. si tum parum ignominiæ pensum est, hæc certe tam miserabilis ac supplex legatio etiam insolentioris, quam illa fuit, legationis satis magnum piaculum esset. Superbiam, verborum præsertim, iracundi oderunt, prudentes inrident; utique si inferioris adversus superiorem est: capitali pœna nemo umquam dignam judicavit. Id enimvero periculum erat, ne Romanos Rhodii contemnerent. Etiam Deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quemquam fulmine ictum audimus*[o].

XXIV. *Quid igitur superat, quod purgemus, si nec factum hostile ullum nostrum est, et verba tumidiora legati obfensionem aurium, non perniciem civitatis, meruerunt*[p]*?* [99] *Voluntatis*

[m] *hic* Kreyss. Bekk. [n] add. *utique* Kreyss. [o] *audivimus* Gron. Crev.
[p] *obfensione aurium non perniciem civitatis meruerunt* Kreyss. Bekk.

99 *Voluntatis nostræ tacite*] Amplectimur sine ulla dubitatione emendationem Perizonii: *voluntatis nostræ tacitæ.* Rhodii modo probaverunt nullum suum factum hostile esse; dicta superba, sed contemnenda. Supererat expendenda tacita voluntas. Nec causa erat, ut recte

U. C. 585. A. C. 167. *nostræ tacitæ*[q] *velut litem æstimari vestris inter vos sermonibus audio, Patres conscripti: favisse nos regi, et illum vincere maluisse; ideo bello persequendos esse credunt. Alii vestrûm, voluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut, si quis*[r] *vellet inimicum perire,* [1] *si nihil fecerit, quo id fiat, capitis damnetur. His, qui nos pœna, non crimine, liberant, gratiam quidem habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem; si omnes voluimus, quod arguimur, non distinguimus voluntatem a facto: omnes plectamur. Si alii principum nostrorum vobis, alii regi faverunt; non postulo, ut propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salvi sint: illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores, quam civitas ipsa;* [2] *et hoc qui*[s] *sciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciverunt. alii, damnati a nobis, in potestate vestra erunt, Patres conscripti. Ceteri Rhodii, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus hoc, quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos. ne plus obsit nobis, quod uno bello cessavimus,* [3] *quam quod duobus bellis pro vobis pugnavimus. Philippum, Antiochum, Persea, tamquam tres sententias, ponite. duæ nos absolvunt:* [4] *una*[t] *dubia est, ut gravior sit.* [5] *Illi de nobis si judicarent, damnati essemus. vos judicate*[u]*, Patres conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis, Patres conscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis; quum nemo Rhodiorum arma adversus vos laturus sit. Si perseverabitis in ira, tempus a vobis petemus, quo hanc funestam legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum virorum, feminarum est, cum omni pecunia nostra naves conscendemus; ac, relictis penatibus publicis privatisque, Romam veniemus: et, omni auro et argento, quidquid publici, quidquid privati est, in comitio, in vestibulo curiæ vestræ, cumulato, corpora nostra conjugumque ac*

[q] *tacite* Gron. Crev. [r] *qui* Kreyss. Bekk. [s] *quia* Bekk. [t] add. *autem* Ead. [u] *judicatis* Ead.

observat Perizonius, senatoribus Romanis, cur tacita continerent ea quæ de Rhodiis sentiebant. *Voluntatis æstimare litem* est expendere quam mulctam pœnamve voluntas mala mereatur.

1 *Si nihil fecerit*] Vetus exemplar habuit, teste Gronovio, *ut si nihil fecerit*. Deleverunt *τὸ ut* editores, tanquam supervacuum. At Gronovius etiam scripsisse Livium credit, *ut is si nihil fecerit*. Vid. supra l. XXII. c. 11, et l. XXXVI. c. 3.

2 *Et hoc qui sciebant*] Legit Perizonius, *et hoc quia sciebant*.

3 *Quam quod*] Lege *quam prosit quod*.

4 *Una dubia est, ut gravior sit*] Hunc locum mendi arguit Gronovius: sed immerito. *Una* sententia, inquiunt Rhodii, *ut gravior sit*, id est, etiamsi severior, durior sit, *dubia est*. Si quis, inquiunt, benigne de nobis judicare vellet, etiam in bello adversus Persea nos aliqua in parte socialibus officiis non defuisse existimaret, quum nostram Romanis operam initio hujus belli polliciti fuerimus. Sed si severius ac gravius rem æstimare velit; nihil amplius facere poterit, quam ut de nostra erga Romanos fide dubitet. Dubia erit ejus sententia: non absolvet nos quidem, sed nec damnabit.

5 * *Illi*] Philippus, Antiochus, atque etiam Perseus.

liberorum vestræ potestati permittemus, hic passuri, quodcumque patiendum erit. procul ab oculis nostris urbs nostra diripiatur, incendatur. Hostes Rhodios esse, Romani judicare possunt: est tamen et nostrum aliquod de nobis judicium, [6] quo [u] numquam judicabimus nos vestros hostes: nec quidquam hostile, etiam si omnia patiemur, faciemus. U. C. 585. A. C. 167.

XXV. [7] Secundum talem orationem universi rursus prociderunt, ramosque oleæ supplices jactantes, tandem excitati, curia excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodiis erant, qui consules prætoresve aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimum caussam eorum adjuvit M. Porcius Cato; qui, asper ingenio, tum lenem mitemque senatorem egit. [8] Non inseram simulacrum viri copiosi, quæ dixerit, referendo: [9] ipsius oratio scripta exstat, Originum quinto libro inclusa. Rhodiis responsum ita redditum est, ut nec hostes fierent, nec socii permanerent. [10] Philocrates et Astymedes principes legationis erant. Partem cum Philocrate renunciare Rhodum legationem placuit, partem cum Astymede Romæ subsistere [x], [11] quæ agerentur, sciret, certioresque suos faceret [y]. In præsentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaque [12] jusserunt præfectos. Hæc Rhodum nunciata, quæ per se tristia fuissent, quia majoris mali levatus erat timor, quum bellum timuissent, in gaudium renunciata verterunt. Itaque extemplo coronam [13] viginti millium aureorum decreverunt: [14] Theodotum [z], præfectum classis, in eam legationem miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, ut nullum de ea re scitum [15] populi fieret, aut literis mandaretur: [16] quod, nisi impetrarent, major repulsis [a] ignominia esset. Præfecti classis id unius erat jus, ut agere de ea re sine rogatione ulla perlata posset. nam ita

Rhodiis anceps responsum datum.

Rhodii societatem a Rom. petunt.

[u] *quod* Kreyss. Bekk. [x] *subsistere,* [*ut*] *quæ* Crev. *subsistere, quæ, quæ* Kreyss. *subsistere, qui quæ* Bekk. [y] *scirent certioresque suos facerent* Bekk. [z] *Theætetum* Kreyss. Bekk. [a] *major a repulsa* Ead.

6 *Quo nunquam judicabimus*] Nescimus unde invectum fuerit illud *quo*. Veteres editi habent *quod*, quomodo legit et ipse Gronovius, ut ex ejus nota apparet. Reponit ille *qui*: atque id melius videtur.

7 *Secundum talem orationem*] Longe diversam habuit orationem Astymedes, quam edidisse eum in vulgus tradit Polybius, legat. 93, qui et hoc gravissime reprehendit, quod Rhodius orator ita suos liberare culpa conaretur, ut Græcos ceteros accusaret.

8 * *Non inseram*] Non inseram hoc loco imaginem adumbratam eloquentiæ Catonis, scribendo orationem tanquam ab illo habitam.

9 *Ipsius oratio scripta exstat*] Ejus orationis multa capita refert, et defendit adversus Tironem A. Gellius, l. VII. c. 3.

10 *Philocrates et Astymedes principes legationis*] Duplicem legationem a Rhodiis missam esse docet Polybius ibid. quarum alterius Philocrates, alterius Astymedes princeps erat.

11 *Ut quæ agerentur sciret*] Particulam *ut* addidit Clericus. Gronovius legit: *qui quæ agerentur scirent, certioresque suos facerent.* Elige utrum malis.

12 * *Jusserunt*] Patres Romani.

13 *Viginti millium aureorum*] Polybius habet tantummodo *decem*. Viginti millia aureorum æquiparantur pondere marcis nostratibus 625. Ejusdem pretii et ponderis coronam obtulisse legati Pamphylii memorantur, supra l. XLIV. c. 14.

14 *Theodotum*] Theætetum vocat Polybius.

15 *Populi*] Rhodii.

16 *Quod, nisi impetrarent*] Quia, si non impetrarent, postquam populus et universa civitas id postulandum decresset, major ignominia futura erat repulsis, quam si præfectus classis id quasi suo nomine petere videretur.

U. C. 585. A. C. 167. per tot annos in amicitia fuerant, ut sociali fœdere se cum Romanis non inligarent ob nullam aliam caussam, quam ne spem regibus abscinderet auxilii sui, si cui [b] opus esset, neu sibi ipsis fructus ex benignitate et fortuna eorum percipiendi. Tunc utique petenda societas videbatur; non quæ tutiores eos ab aliis faceret, (nec enim timebant quemquam, præter Romanos) sed quæ ipsis Romanis minus suspectos. Sub idem fere tempus et Caunii descivere ab his, et Mylasenses Euromensium oppida occuparunt. Non ita fracti animi civitatis erant, ut non sentirent, si Lycia et Caria ademtæ ab Romanis forent, cetera aut se ipsa per defectionem liberarent, aut a finitimis occuparentur, includi se insulæ parvæ et sterilis agri litoribus, quæ nequaquam alere tantæ urbis populum posset. missa igitur juventute, propere et Caunios, quamquam Cibyratarum adsciverant auxilia, coëgerunt imperio parere; et Mylasenses [c] Alabandenosque [d], qui, Euromensium provincia ademta, ad ipsos conjuncto exercitu venerunt, circa Orthosiam acie vicerunt.

Anicii res gestæ in Epiro.

XXVI. Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur; interim in Illyrico L. Anicius, rege Gentio, sicut ante dictum est, in potestatem redacto, Scodræ, quæ regia fuerat, præsidio inposito Gabinium præfecit, Rhizoni et [17] Olcinio [e] urbibus opportunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. ubi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obviam effusa. hic [f] præsidio inposito, in Molossidem transgressus: cujus omnibus oppidis, præter Passaronem, et Tecmonem, et Phylacen, et Horreum, receptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous et Theodotus principes ejus civitatis erant, insignes et favore Persei, et odio adversus Romanos: iidem universæ genti auctores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia privatæ noxæ, quia ipsis nulla spes veniæ erat, ut communi ruina patriæ obprimerentur, clauserunt portas, multitudinem, ut mortem servituti præponerent, hortantes. Nemo adversus præpotentes viros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam, nobilis et ipse adolescens, quum major a Romanis metus timorem a principibus suis vicisset, *Quæ vos rabies*, inquit, *agitat*, *qui duorum hominum noxæ* [18] *civitatis* [g] *accessionem facitis? Equidem pro patria qui letum obpetissent, sæpe fando audivi: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inventi sunt. Quin aperimus portas, et imperium accipimus, quod orbis terra-*

[b] *quid* Kreyss. *quo* Bekk. [c] *Mylassenses* Gron. Crev. [d] *Alabandensesque* Bekk. [e] *Olzinio* Gron. [f] *hinc* Kreyss. Bekk. [g] *civitatem* Eæd.

17 *Olcinio*] Hæc est vera hujus nominis scriptura, quam exhibet prima editio, et retinuit quoque Sigonius. Alii editi *Olzinio*. Sed bis infra incolæ ejus oppidi nominantur *Olciniatæ*: et eodem modo a Ptolemæo ipsam urbem nominari observat Cellarius, Ὀλκίνιον.

18 *Civitatis accessionem facitis*] Longe elegantius est, quod suggerit Gronovius, *civitatem*: nec dubitamus sic dedisse Livium. Sensus est: qui vultis civitatem sequi fortunam duorum noxiorum capitum.

rum accepit? Hæc dicentem quum multitudo sequeretur, Antinous et Theodotus in primam stationem hostium inruperunt[h], atque ibi, obferentes se ipsi vulneribus, interfecti. urbs dedita est Romanis. Simili pertinacia [19] Cephali principis clausum Tecmonem, ipso interfecto, per deditionem recepit. Nec Philace, nec Horreum, obpugnationem tulerunt. Pacata Epiro, divisisque in hiberna copiis per opportunas urbes, regressus ipse in Illyricum, Scodræ, quo quinque legati ab Roma venerant, evocatis ex tota provincia principibus, conventum habuit. Ibi pro tribunali pronunciavit de sententia consilii: *Senatum populumque Romanum Illyrios esse liberos jubere. præsidia ex omnibus oppidis, arcibus, et castellis sese deducturum. Non solum liberos, sed etiam inmunes fore Issenses, et Taulantios, Dassaretiorum* [20]*Pirustas, Rhizonitas*[i], *Olciniatas, quod, incolumi Gentio, ad Romanos defecissent. Daorseis quoque inmunitatem dare; quod, relicto Caravantio, cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus, et Dassarensibus, et* [21] *Selepitanis, ceterisque Illyriis, vectigal dimidium ejus*[k], *quod regi* [22] *pendissent*[l]. Inde in tres partes Illyricum divisit. [23] unam eam fecit, quæ supra dicta est; alteram Labeatas omnes; tertiam [24] Agravonitas[m], et Rhizonitas, et Olciniatas, adcolasque eorum. hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronem in hiberna rediit.

U. C. 585.
A. C. 167.

Decretum de Illyriis.

XXVII. Dum hæc in Illyrico geruntur, Paullus ante adventum decem legatorum Q. Maximum filium, jam ab Roma regressum, ad Æginium et Agassas diripiendas mittit: Agassas, quod, quum Marcio consuli tradidissent urbem, petita ultro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Æginiensium novum crimen erat. famæ de victoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum, urbem ingressos, hostiliter sævierant. Ad Æniorum quoque hostiliter[n] urbem diripiendam L. Postumium misit, quod pertinacius, quam finitimæ civitates, in armis fuerant. Autumni fere tempus erat; cujus temporis initio circumeundam Græciam, visendaque, [25] quæ

Macedoniæ tres urbes direptæ a Rom.

Paullus Græciam peragrat.

h *eruperunt* Bekk. i *Rizonitas* Gron. k add. *impositum* Kreyss. Bekk. l *pependissent* Eaed. m *Agranonitas* Bekk. n *hostiliter* del. Kreyss. Bekk.

19 *Cephali principis*] Sic nomen hujus insignis viri edunt et Polybius in Excerpt. de Virt. et Vit. l. XXVII. et ipse Livius supra l. XLIII. c. 18. Vulgati hic habent *Cephalenis*.

20 *Pirustas*] Sic legi jussit Sigonius ex Ptolemæo et Strabone. Antea *Tirustas*.

21 *Selepitanis*] Dujatius suspicatur hoc nomen corruptum esse ex *Separis, Epetitinis*, qui apud Plinium appellantur l. III. c. 22. Sed fortasse non est quod miremur ignotum nobis populi nomen occurrere: nec quidquid ignoramus, statim pro suspecto habendum est.

22 *Pendissent*] Usitatius foret *pependissent*. Vid. tamen de hoc verbo Nov. Method. Ling. Lat.

23 *Unam eam fecit, quæ supra dicta est*] Ubinam? Vel hic aliqua interciderunt, vel rem non parum sane fastidiosam indiligentius transcurrit Livius. Ut ut sit, certe haud facile definiri potest ex antecedentibus, quos populos habuerit prima hæc Illyrici pars.

24 *Agravonitas*] Fortasse *Ascrivionitas*. Ascrivium urbs est Dalmatiæ, memorata Plinio et Ptolemæo. DUJATIUS. Sed ab *Ascrivio* urbe non bene formaretur nomen gentilitium *Ascrivionitæ*. Liceat aliqua ignorare.

25 *Quæ ...... magis auribus accepta sunt, quam oculis noscuntur*] Quæ vulgo plerique auribus accipere satis habent, nec curant etiam noscere oculis.

U. C. 585. A. C. 167. nobilitata fama magis[m] auribus accepta sunt, quam oculis noscuntur, ut statuit, præposito castris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio et Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit, inclitum oraculum: ubi, sacrificio Apollini facto, inchoatas in vestibulo columnas, quibus inposituri statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinavit. Lebadiæ quoque templum [26] Jovis Trophonii adiit. ibi[n] quum vidisset os specus, per quod oraculo utentes sciscitatum Deos descendunt, sacrificio Jovi Hercynnæque[o] facto, quorum ibi templum est, Chalcidem ad spectaculum [27] Euripi *[p] ævoque ante insulæ[q], ponte continenti junctæ, descendit. A Chalcide Aulidem[r] trajicit, trium millium spatio distantem, portum inclitum statione quondam mille navium Agamemnoniæ classis, Dianæque templum[s], ubi navibus cursum ad Trojam, filia victima aris admota, rex ille regum petiit. Inde Oropum Atticæ ventum est; [28] ubi pro Deo vates Amphilochus[t] colitur, templumque vetustum est, fontibus rivisque circa amœnum. Athenas inde, [29] plenas quidem et ipsas vetustate famæ, multa tamen visenda habentes: arcem, [30] portus, muros Piræeum urbi jungentes, [31] navalia magnorum imperatorum, simulacra Deorum hominumque, omni genere et materiæ et artium insignia.

XXVIII. Sacrificio Minervæ præsidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die pervenit. urbs erat tunc præclara [32] ante excidium. arx quoque et Isthmus præbuere spectaculum: [33] arx inter omnia[u] in inmanem altitudinem edita, scatens fontibus: Isthmus duo maria, ab occasu et ortu solis finitima, artis faucibus dirimens. Sicyonem inde et Argos nobiles urbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum, sed inclitam Æsculapii nobili templo; quod, quinque millibus

[m] *majora* Kreyss. Bekk. [n] *ubi* Ead. [o] *Hercynæque* Kreyss. [p] abest nota lacunæ Crev. [q] *Euripi EubϾque insulæ* Kreyss. Bekk. [r] add. *rate* Ead. [s] *templo* Ead. [t] *vates antiquus* Kreyss. *vates Amphiaraus* Bekk. [u] *intra mœnia* Kreyss. Bekk.

26 *Jovis Trophonii*] De Trophonii oraculo, et Hercynna, quæ infra nominatur, vid. Pausaniam in Bœoticis. Ibi fuse descriptum reperies et locum ipsum, et ritum consulendi oraculi. Ceterum male hic olim legebatur *Trophonis*. Correxit Sigonius.

27 *Euripi ævoque ante insulæ*] Lege *Euripi EubϾque insulæ:* quod dudum monuerunt Sigonius et Gronovius.

28 *Ubi pro deo vates Amphilochus colitur*] Non sine causa existimat Dujatius Livium hoc loco *Amphilochum* dixisse pro *Amphiarao*. Vid. Pausaniam in Atticis.

29 *Plenas quidem et ipsas vetustate famæ, multa tamen*] Plenas quidem monumentis vetustatis, quæ nihil aliud insigne habeant, quam quod repræsentant heroicorum temporum memoriam; multa tamen habentes, quæ per se ipsa, et ob structuræ magnificentiam, aut excellentiam artificii, visenda sint.

30 *Portus*] In Piræeo solo tres erant portus. Præterea et duos alios ad Munychiam et ad Phalerum portus habebant Athenienses. Vid. Pausan. Att. initio.

31 *Navalia magnorum imperatorum*] Navalia non sunt imperatorum, sed populi. Videtur excidisse aliqua vox, puta *monumenta*, aut alia non absimilis sensus. Sic igitur legendum et distinguendum erit: *navalia, magnorum imperatorum monumenta, simulacra deorum hominumque.*

32 *Ante excidium*] Corinthus excisa a Mummio est, altero et vicesimo post hunc anno.

33 *Arx inter omnia*] Felicissime Gronovius, *arx intra mœnia.* Docet enim Strabo l. VIII. p. 379, Acrocorinthum communi cum urbe muro cinctam fuisse.

passuum ab urbe distans, nunc vestigiis revulsorum donorum, U. C. 585.
tum donis dives erat, quæ remediorum salutarium ægri mer- A. C. 167.
cedem sacraverant Deo. Inde Lacedæmonem adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisque memorabilem [x]: unde per Megalopolim Olympiam adscendit [y]. Ubi et alia quidem spectanda visa, et, Jovem velut præsentem intuens, [34] motus animo est. Itaque, haud secus quam si in Capitolio inmolaturus esset, sacrificium amplius solito adparari jussit. Ita peragrata Græcia, ut nihil eorum, quæ quisque Persei bello [35] privatim aut [z] publice sensisset, inquireret, ne cujus metu sollicitaret animos sociorum, [36] Demetriadem quum revertit [a], in itinere sordidata turba Ætolorum obcurrit;. mirantique et percunctanti, quid esset, defertur, quingentos quinquaginta principes ab Lycisco et Tisippo, circumsesso senatu per milites Romanos, missos a Bæbio præside [b], interfectos; alios in exsilium actos esse: bonaque eorum, qui interfecti essent, et exsulum [37] possidere, qui arguebant. Jussis Amphipolim [c] adesse, ipse, convento Cn. Octavio Demetriade, postquam fama accidit, trajecisse jam mare decem legatos, omnibus aliis omissis, [38] Apolloniam ad eos pergit. quo quum Redit Paullus in Macedoniam.
Perseus obviam Amphipoli nimis soluta [d] custodia processisset, (id diei iter est) ipsum quidem benigne adlocutus est: ceterum, postquam in castra ad Amphipolim venit, graviter increpuisse traditur C. Sulpicium: primum, quod Persea tam procul a se vagari per provinciam [39] passus esset [e]: deinde, quod adeo indulsisset militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hibernacula sua pateretur. referrique tegulas et resarciri tecta, sicut fuerant, jussit. Et Persea quidem cum majore filio Philippo, traditos A. Postumio, in custodiam misit: filiam cum minore filio, a Samothrace adcitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit.

XXIX. Ipse, ubi dies venit, quo [40] adesse Amphipoli denos Amphipoli res Macedoniæ componit.
principes civitatium jusserat, literasque omnes, quæ ubique depositæ essent, et pecuniam regiam conferri, cum decem legatis, circumfusa omni multitudine Macedonum, in tribunali consedit. Adsuetis regio imperio tamen novum formam terribilem præbuit tribunal, [41] submotor [f] aditus, præco, adscen-

[x] add. *ac Pallantium* Kreyss. Bekk. [y] *escendit* Eæd. [z] *ac* Gron. Crev.
[a] *revertitur* Kreyss. Bekk. [b] *a Bæbio præfecto præsidii* Eæd.
[c] *Amphipoli* Eæd. [d] add. *curis* Eæd. [e] *est* Crev. [f] *submoto* Kreyss. Bekk.

34 *Motus animo est*] Plutarchus refert memorabile Æmilii dictum: Phidias solus, inquit, effinxisse videtur eum Jovem quem cecinit Homerus.

35 *Privatim ac publice*] Magis placeret *aut publice*, quomodo legitur in prima editione, teste Hearnio.

36 *Demetriadem quum revertit*] Malit Gronovius *revertisset*.

37 *Possidere, qui arguebant*] Eos qui arguebant, sive accusatores.

38 *Apolloniam*] Intellige Apolloniam Chalcidicam, sitam inter Chabrium et Strymona fluvios.

39 *Passus est*] Lege cum Gronovio *esset*.

40 *Adesse Amphipoli ... jusserat*] Imo *Amphipolim*: ut supra *jussis Amphipolim adesse*.

41 *Summotor aditus*] Lictor qui summoveret obvios, nec adire ad proconsulem sineret.

U. C. 585.
A. C. 167.

Decretum de Macedonibus.

sus, insueta omnia oculis auribusque; [42] quæ vel socios, nedum hostes victos, terrere possent. Silentio per præconem facto, Paullus Latine, quæ senatui, quæ sibi ex consilii sententia visa essent, pronunciavit: ea Cn. Octavius prætor (nam et ipse aderat) interpretata sermone Græco referebat. *Omnium primum liberos esse jubere Macedonas, habentes urbes easdem agrosque, utentes legibus suis, annuos creantes magistratus: tributum dimidium ejus, quod pependissent regibus, pendere populo Romano. Deinde in quatuor regiones dividi Macedoniam. unam fore et primam partem, quod agri inter Strymonem et Nessum amnem sit:* [43] *accessurum huic parti trans Nessum, ad orientem versum, qua Perseus tenuisset vicos, castella, oppida, præter Ænum, et Maroneam, et Abdera; trans Strymonem autem vergentia ad occasum, Bisalticam omnem cum Heraclea, quam Sinticen adpellant. Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen Heracleam et Bisaltas: ab occasu qua Axius terminaret fluvius, additis* [44] *Pæonibus, qui prope Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt: ad septentrionem Bora mons objicitur. adjecta huic parti regio Pæoniæ, qua ab occasu præter Axium amnem porrigitur: Edessa quoque et Berœa eodem concesserunt. Quarta regio trans Boram montem, una parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionum, ubi concilia fierent, primæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eo concilia* [45] *suæ* [f] *cujusque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari jussit.* Pronunciavit deinde, [46] *neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Metalla quoque auri atque argenti non exerceri: ferri et æris permitti.* vectigal exercentibus dimidium ejus inpositum, quod pependissent regi. Et sale invecto uti vetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quod et sua fuisset, et continens esset finibus suis, *omnibus dare libertatem* pronunciavit, *qui sub regno Persei fuissent.* Post non inpetratam Pæoniam, [47] salis commercium

[f] *sua* Bekk.

42 *Quæ vel socios, nedum hostes victos, terrere possent*] Si hæc sana sunt, habes exemplum particulæ *nedum* sumptæ pro *non solum*: quod vulgo negant rectum esse Grammatici. Sed et ipse Cicero eodem sensu illam usurpavit, l. X. ad Att. ep. 16, *Tu quoniam quartana cares, et nedum morbum removisti, sed etiam gravedinem.* Sic enim plurimos scriptos habere testantur omnes fere interpretes. Et rursus Balbus et Oppius in ep. ad Cic. lib. IX. ad Att. *Nedum hominum humilium, ut nos sumus, sed etiam amplissimorum virorum consilia ex eventu, non ex voluntate, a plerisque probari solent.* Itaque non plane fortasse assentiendum est hac in re communi Grammaticorum opinioni.

43 *Accessurum huic parti trans Nessum, ad Orientem versum*] Supple ex præcedentibus *agrum*, sive *quod agri sit.* * Sed melius omnino legeretur *versus.*

44 *Pæonibus*] Hic mendum vulgatissimum insederat antiquum codicem. Legebatur nimirum *Pæonis.* Correxit Gronovius.

45 *Suæ cujusque regionis*] Potius *sua*, inquit Gronovius. Vid. supra l. III. c. 22, et l. XXV. c. 17.

46 *Neque connubium, neque commercium*] Jam olim similis lex a Romanis dicta Latinis et Hernicis, VIII. 14. IX. 43.

47 *Salis commercium dedit*] Permisit Dar-

dedit: tertiæ regioni imperavit, ut Stobos Pæoniæ devehe- U. C. 585. rent, pretiumque statuit. Navalem materiam et ipsos cædere, A. C. 167. et alios pati vetuit. Regionibus, quæ adfines barbaris essent, (excepta autem tertia, omnes erant) permisit, ut præsidia armata in finibus extremis haberent.

XXX. Hæc, pronunciata primo die conventus varie adfecerunt animos. Libertas præter spem data adrexit, et[g] levatum annuum vectigal. Regionatim commerciis[h] interruptis [48] ita videri lacerata, tamquam animalia in artus, alterum alterius indigentes, distracta: adeo, quanta Macedonia esset, quam [49] divisui facilis, [50] et a[i] se ipsa quæque contemta[k] pars esset, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros, ([51] trans Nessum amnem incolunt et circa Strymonem) et multas frugum proprietates, et metalla, et opportunitatem Amphipolis: quæ objecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas urbes, Thessalonicen et Cassandriam[l], habet; ad hoc Pallenen, fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoque opportunitates ei præbent portus ad Toronen ac montem Atho, ([52] Æneæ vocant hunc) alii ad insulam Eubœam, alii ad Hellespontum opportune versi. Tertia regio nobiles urbes, Edessam et Berœam et Pellam, habet, et Vettiorum bellicosam gentem: incolas quoque permultos Gallos et Illyrios, inpigros cultores. Quartam regionem Eordæi et Lyncestæ et Pelagones incolunt: juncta his Atintania, et [53] Stymphalis, et Elimiotis. frigida hæc omnis, duraque cultu, et aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terræ similia habet. ferociores eos et adcolæ barbari faciunt; nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Divisæ itaque Macedoniæ partium usibus separatis, [54] quanta[m] universos teneat[n] Macedonas, formula dicta, [55] quum leges quoque se daturum ostendisset.

Partes Macedoniæ quatuor.

g *et* del. Gron. h *commercia* Kreyss. *commercio* Bekk. i *facilis, et ut* Kreyss. *facilis, ut* Bekk. k *contenta* Kreyss. Bekk. l *Cassandream* Ead. m *quæ antea* Bekk. n *tenuit* Ead.

danis salem ex Macedonia mercari: quem ut facilius Dardani habere possent, imperavit tertiæ regioni, ubi nimirum maxima salis copia erat, ut Stobos deveherent, quod oppidum haud procul aberat a Dardanorum finibus.

48 *Ita videri lacerata*] Nihil est ad quod referri possit τὸ *lacerata*. Lege omnino *lacerati*, nempe ipsi Macedones.

49 *Divisui facilis*] Fortasse scripsit Livius *divisu*. Sed tamen tam videtur dici posse regio *divisui facilis*, quam *cibus facillimus ad concoquendum*, quomodo locutus est Cicero, l. II. de Fin. c. 20.

50 *Et a se ipsa quæque contempta pars*] Dubitari non potest, quin Livius scripserit, *et se ipsa quæque contenta pars esset:* id est, quam sibi ipsa quæque pars sufficeret.

51 *Trans Nessum amnem incolunt*] Imo *citra Nessum*, si reliquam Macedoniam respicias, et Romam quoque, ubi Livius scribebat.

52 *Æneæ vocant hunc*] *Hunc*, id est, portum ad montem Atho, *vocant Æneæ* portum.

53 *Stymphalis*] Probat Cellar. Geograph. Ant. l. II. c. 13, legendum esse *Stymphæis*, vel *Stymphæa;* cujus incolæ *Stymphæi*, qui iidem a Strabone Τυμφαῖοι appellantur.

54 *Quanta universos teneat Macedonas*] Hoc corruptum est. Emendat Sigonius: *quæ universos teneret Macedonas formula dicta:* * id est, forma quædam regiminis præscripta fuit, quam non hæc aut illa pars Macedoniæ, sed universi Macedones sequi juberentur.

55 * *Quum leges quoque*] Atque etiam se leges iis daturum promisit Æmilius: quod et revera executus esse memoratur, infra c. 32.

U. C. 585. A. C. 167. Judicium de Ætolis.

XXXI. Ætoli deinde citati: in qua cognitione magis, utra pars Romanis, utra regi favisset, quæsitum est, quam utri fecissent injuriam, aut accepissent. Noxa liberati interfectores: exilium pulsis æque ratum fuit, ac mors interfectis. A. Bæbius unus est damnatus, quod milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic eventus Ætolorum caussæ in omnibus Græciæ gentibus populisque eorum, qui partis Romanorum fuerant, inflavit ad intolerabilem superbiam animos; et obnoxios pedibus eorum subjecit, quos aliqua parte suspicio favoris in regem contigerat. Tria genera principum in civitatibus erant; duo, quæ adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum, sibi privatim opes obpressis faciebant civitatibus: medium unum, utrique generi adversum, libertatem et leges tuebatur. His ut major apud suos caritas, ita minor apud[o] externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis ejus fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi quum frequentes et ex Peloponneso, et ex Bœotia, et ex aliis Græciæ conciliis adessent, inplevere aures decem legatorum: *Non eos tantum, qui se propalam [56] per vanitatem jactassent, tamquam hospites et amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto favisse. reliquos per speciem tuendæ libertatis in conciliis adversus Romanos omnia instruxisse. nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi, fractis animis partium, aleretur confirmareturque auctoritas eorum, [57] qui nihil præter imperium Romanorum spectarent*[p]. Ab his editis nominibus, evocati [58] literis imperatoris ex Ætolia, Acarnaniaque, et Epiro, et Bœotia, qui Romam ad caussam dicendam sequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, et Cn. Domitius, ut ipsi edicto evocarent. Id duabus de caussis factum: una, quod fiduciæ plus animorumque esse Achæis ad non parendum credebant, et forsitan etiam in periculo fore Callicratem et ceteros criminum auctores delatoresque: altera, cur præsentes evocarent, caussa erat, quod ex aliis gentibus principum literas deprehensas[q] in commentariis regiis habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inventis. Ætolis dimissis, Acarnanum citata gens: in his nihil novatum, nisi quod Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publice aut privatim partium regis fuissent, in Asiam quoque cognitionem extendere: et ad Antissam in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt; quod Antenorem, regium præfectum, quo

Assentatorum Romanæ potentiæ superbia.

Inquisitiones in eos, qui faverant Perseo.

[o] *ad* Kreyss. Bekk. [p] *exspectarent* Crev. [q] *deprensas* Kreyss. Bekk.

56 * *Per vanitatem*] Per inconsultam levitatem.

57 *Qui nihil præter imperium Romanorum exspectarent*] Lege cum Gronovio *spectarent*.

58 *Litteris imperatoris*] Has litteras invitus dedit Æmilius, ut discimus ex Polybio, Legat. 94, qui testatur ei nullo modo placuisse calumnias illas assentatorum Romanæ potentiæ, idque eum rebus ipsis satis significasse affirmat. Vid. et nostrum supra c. 28.

tempore cum lembis circa Lesbum est vagatus, portu receptum commeatibus juvissent. Duo securi percussi viri insignes; Andronicus Andronici filius Ætolus, quod, patrem secutus, arma contra populum Romanum tulisset: et Neo Thebanus, [59] quo auctore societatem cum Perseo junxerant. U. C. 585. A. C. 167.

XXXII. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus advocatum concilium: pronunciatum, [60] *Quod ad statum Macedoniæ pertinebat, senatores, quos Synedros vocant, legendos esse, quorum consilio respublica administraretur.* Nomina deinde sunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis, majoribus quam quindecim annos natis, præcedere in Italiam placeret. Id, prima specie sævum, mox adparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factum. nominati sunt enim regis amici purpuratique, duces exercituum, præfecti navium aut præsidiorum; servire regi humiliter, aliis superbe imperare adsueti: prædivites alii, alii, quos fortuna non æquarent, his sumtibus pares: regius omnibus victus vestitusque: nulli civilis animus, neque legum neque libertatis æquæ patiens. Omnes igitur, qui in aliquibus ministeriis regiis, etiam qui in minimis legationibus fuerant, jussi Macedonia excedere, atque in Italiam ire: qui non paruisset imperio, mors denunciata. Leges Macedoniæ dedit cum tanta cura, ut non hostibus victis, sed sociis bene meritis, dare videretur: et quas ne usus quidem longo tempore (qui unus est legum conrector) experiendo argueret. Ab seriis rebus ludicrum, quod ex multo ante præparato, et in Asiæ civitates, et ad reges missis, qui denunciarent, et quum circumiret ipse Græciæ civitates, indixerat principibus, magno adparatu Amphipoli fecit. Nam et [61] artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo, et athletarum, et nobilium equorum convenit: et legationes cum victimis, et quidquid aliud Deorum hominumque caussa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, ut non magnificentiam tantum, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoque legationibus paratæ et opulentia et cura eadem. Vulgo dictum ipsius ferebant, et convivium instruere, et ludos parare ejusdem esse, qui vincere bello sciret.

Principes Macedones in Italiam ablegati.

Leges datæ.

XXXIII. Edito ludicro omnis generis, clipeisque æreis in naves inpositis, cetera omnis generis arma, cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam, [62] Luamque matrem, et ceteros Deos, quibus spolia hostium dicare jus

59 *Quo auctore societatem cum Perseo junxerant*] Quinam? Excidit nomen, vel Thebanorum, vel Bœotorum. De Bœotis in universum ut accipiamus, magis inclinat animus, ob ea quæ habet Livius supra l. XLII. capp. 42 et 43. Adde et Polyb. Legat. 63.

60 *Quod ad statum Macedoniæ pertinebat*] Lege *pertineat:* siquidem hæc sunt verba legatorum Romanorum.

61 *Artificum*] Vid. not. 2 ad l. V. c. 1.

62 *Luamque matrem*] Sic recte Turnebus, quum prius legeretur *Lunam*. Vid. not. 2 ad l. VIII. c. 1.

U. C. 585. A. C. 167.

fasque est, ipse imperator, face subdita, succendit. deinde circumstantes tribuni militum pro se quisque ignes conjecerunt. Notata est in illo conventu Europæ Asiæque, undique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis navalibus terrestribusque exercitibus, ea copia rerum, [63] ea vilitas annonæ; ut et privatis, et civitatibus, et gentibus, dona data pleraque ejus generis sint ab imperatore, non in usum modo præsentem, sed etiam quod domos aveherent. Spectaculo fuit ei, quæ venerat, turbæ non scenicum magis ludicrum, non certamina hominum, aut curricula equorum, quam præda Macedonica omnis, ut viseretur, exposita statuarum, tabularumque, textilium, et vasorum ex auro et argento et ære et ebore [64] factorum ingenti cura in ea regia: ut non in præsentem modo speciem, qualibus referta regia Alexandriæ[a] erat, sed in perpetuum usum fierent. Hæc, in classem inposita, devehenda Romam Cn. Octavio data. Paullus, benigne legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die pervenit. Prætergressus urbem, ad Spelæum (quod vocant) biduum moratus, P. Nasicam, et Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Persea juverant bello, misit, jussos ad Oricum sibi obcurrere: ipse, Epirum petens, quintisdecimis castris Passaronem pervenit.

Munificentia Paulli.

XXXIV. Haud procul inde Anicii castra aberant. ad quem literis missis, ne quid ad ea, quæ fierent, moveretur; *senatum prædam Epiri civitatium, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse*, submissis centurionibus in singulas urbes, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, ut liberi Epirotæ, sicut Macedones, essent, denos principes ex singulis evocavit civitatibus: quibus, quum denunciasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes civitates cohortes dimisit. ante in ulteriores, quam in propiores, profecti, ut uno die in omnes perveniretur. Edita tribunis centurionibusque erant, quæ agerentur: mane omne aurum argentumque conlatum: hora quarta signum ad diripiendas urbes datum est militibus: tantaque præda fuit, ut in equitem [65] quadringeni denarii, peditibus duceni dividerentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum urbium diruti sunt: ea fuere oppida circa septuaginta. Vendita præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paullus ad mare Oricum descendit, nequaquam, ut ratus erat, expletis militum animis: qui, tamquam nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regiæ prædæ

Epiri præda data exercitui.

[a] *Alexandreæ* Bekk.

63 *Ea vilitas annonæ*] Hoc debetur Sigonio. Prius *ea utilitas*.

64 *Factorum ingenti cura in ea regia*] Quæ vasa facta erant ingenti cura in regia Pellæ. [a] Huic opponitur mox, in iis quæ sequuntur, regia Alexandriæ.

65 *Quadringeni denarii*] Marcæ argenti nostrates sex, unciæ 2. *Duceni.* Marcæ 3, uncia 1.

U. C. 585.
A. C. 167.

Paullus in Italiam trajicit, ut et Anicius.

esse indignabantur. Orici quum missas cum Scipione Nasica Maximoque filio copias invenisset, exercitu in naves inposito, in Italiam trajecit. Et post paucos dies Anicius, conventu reliquorum Epirotarum Acarnanumque acto, jussisque in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem caussæ reservarat, et ipse, navibus exspectatis, quibus usus Macedonicus exercitus erat, in Italiam trajecit. Quum hæc in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos et regem Eumenem missi erant, in Asiam pervenerunt. Induciis per hiemem factis, et Galli domos [66] abierant [r], et rex in hiberna concesserat Pergamum, gravique morbo æger fuerat. [67] Ver primum ex domo excivit: jamque Synnada pervenerant, quum Eumenes ad Sardes undique exercitum contraxerat. Ibi et Romani Solovettium ducem Gallorum Synnadis adlocuti, et Attalus cum eis profectus; sed castra Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, [68] retulitque, ferociorem eum deprecando factum. ut mirum videri posset, inter tam [s] opulentos reges, Antiochum Ptolemæumque, tantum legatorum Romanorum verba valuisse, ut extemplo pacem facerent; apud Gallos nullius momenti fuisse.

XXXV. Romam primum reges captivi, Perseus et Gentius, in custodiam cum liberis abducti; dein turba alia captivorum: tum quibus Macedonum denunciatum erat, ut Romam venirent, principumque Græciæ. nam hi quoque non solum præsentes exciti erant, sed etiam, si qui apud reges esse dicebantur, literis arcessiti sunt. Paullus ipse post dies paucos regia nave ingentis magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant, ornata Macedonicis spoliis, non insignium tantum armorum, sed etiam regiorum textilium, adverso Tiberi ad urbem est subvectus, completis ripis obviam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius et Octavius classe sua advecti. Tribus iis omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex auctoritate Patrum ageret, rogationem [t] ad plebem ferrent, ut iis, quo die urbem triumphantes inveherentur, imperium esset. Intacta invidia media sunt: ad summa ferme tendit. nec de Anicii, nec de Octavii triumpho dubitatum est: Paullum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat; de præda parcius, quam speraverant ex tantis regiis opibus, dederat nihil

Paullus Romam appellit, dein Anicius, et Octavius.

Triumphus iis decretus a senatu.

Triumphum Paullo milites abrogare volunt.

[r] *abierunt* Gron. [s] *tam* del. Gron. Crev. [t] *cum tribunis plebis ageret, ex auctoritate Patrum rogationem* Kreyss. Bekk.

66 *Abierant*] Sic bene prima editio et Sigonius. In Gronovianis editionibus legitur *abierunt*.

67 *Ver primum ex domo excivit*] Satis intelligitur hæc dici de Gallis. Res tamen clarior esset, si eorum nomen diserte exprimeretur.

68 *Retulitque ferociorem*] Vid. quæ annotavimus supra ad c. 20.

U. C. 585. A. C. 167.

relicturis [t], (si aviditati indulgeretur) quod in ærarium deferret. Totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitiis ferendæ legis. Sed eos Ser. Sulpicius Galba, qui tribunus militum secundæ legionis in Macedonia fuerat, privatim imperatori inimicus, prensando ipse, et per suæ legionis milites sollicitando, stimulaverat, ut frequentes ad suffragium adessent: *Imperiosum ducem et* [69] *malignum antiquando rogationem, quæ de triumpho ejus ferretur, ulciscerentur. plebem urbanam secuturam esse militum judicia. Pecuniam illum dare non potuisse,* [70] *militem* [u] *honorem dare posse? ne* [x] *speraret ibi fructum gratiæ, ubi non meruisset.*

Ser. Galba dissuadet legem de triumpho Paulli.

XXXVI. His [y] incitatis, quum in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius tribunus plebis ferret, [71] et privatis [z] lege dicendi locus esset, nec [a] ad suadendum, ut in re minime dubia, quisquam [b] procederet; Ser. Galba repente processit, et a tribuno [c] postulavit, *Ut, quoniam hora jam octava diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Æmilium non juberent triumphare, in posterum diem differrent, et mane eam rem agerent. Integro sibi die ad caussam eam orandam opus esse.* Quum tribunus dicere eo die, si quid vellet, juberet, in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoque, *Exacta acerbe munia militiæ; plus laboris, plus periculi, quam desiderasset res, injunctum; contra in præmiis, in honoribus, omnia artata. militiamque,* [72] *si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioremque bellantibus; eamdem victoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliore fortuna, quam milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid et in militum manu esse.* His vocibus incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleverunt, ut aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intro vocatæ primæ tribus quum antiquarent, concursus in Capitolium principum civitatis factus est, *Indignum facinus esse,* clamitantium, *L. Paullum, tanti belli victorem*

[t] *dederat; nihil relicturus* Gron. Crev. [u] *potuisse? Militem* Kreyss. Bekk.
[x] *posse! ne* Kreyss. *posse. ne* Bekk. [y] *iis* Bekk. [z] add. *de* Kreyss. Bekk.
[a] [*nec*] *ad* Crev. *sed ad* Kreyss. [b] *dubia, haud quisquam* Kreyss.
[c] *tribunis* Kreyss. Bekk.

69 *Malignum*] Nimis parcum.

70 *Militem honorem dare posse*] De hoc loco variant admodum doctissimorum quoque interpretum sententiæ. Nobis nihil melius videtur, quam quod Sigonio placuit: *militem honorem dare non posse.* Intellige autem non posse militem, quia non vult; quemadmodum imperatorem arguit Galba jactasse non posse se pecuniam dare, quum revera nollet.

71 *Et privatis lege dicendi locus esset, nec ad suadendum*] Particula *nec* merito addita a Sigonio est. Recte quoque Gronovius monet legendum, *et privatis de lege dicendi locus esset,* id est, suadendi dissuadendive legem. Denique quum vetus exemplar habuerit, *ut in re minime dubia si quisquam,* idem Gronovius suspicatur, *ut in re minime dubiosa, quisquam:* et firmat conjecturam suam auctoritate Gellii, qui voce *dubiosus* usus est non semel. At nos illa auctoritas non frangit, nec facile ex sequiore ævo ductam vocem in Livium admittimus.

72 *Si talibus succedat ducibus*] Si hæc sana sunt, sensus erit: si talibus ducibus res prospere succedant, si tales duces honore et præmiis augeantur.

dispoliari[d] *triumpho. obnoxios imperatores tradi licentiæ atque avaritiæ militari:* [73] *in uno nimis se per ambitionem peccare*[e]. *Quid, si domini milites imperatoribus inponantur?* In Galbam pro se quisque probra ingerere. Tandem, hoc tumultu sedato, M. Servilius, qui consul et magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent, ab tribunis petere, dicendique sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni, quum ad deliberandum secessissent, victi auctoritatibus principum, de integro agere cœperunt, revocaturosque se easdem tribus renunciarunt[f], si M. Servilius aliique privati, qui dicere vellent, dixissent. U. C. 585. A. C. 167.

XXXVII. Tum Servilius: *Quantus imperator L. Æmilius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla æstimari possit, vel hoc satis erat, quod, quum tam seditiosos et leves milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem severitas imperii, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque, antiqua disciplina habiti,* [74] *neque*[g] *fecerunt. Ser. quidem Galba, si in L. Paullo accusando tirocinium ponere, et documentum eloquentiæ dare voluit, non triumphum inpedire debuit, quem, si nihil aliud, senatus justum esse judicaverat: sed* [75] *postero die, quam triumphatum est*[h], *privatum eum*[i] *visurus esset, nomen deferret, et legibus interrogaret*[k]; *aut serius paullo, quum primum magistratus ipse cepisset, diem diceret*[l], *inimicum ad populum accusaret*[m]. *Ita et pretium recte facti triumphum haberet L. Paullus pro egregie bello gesto; et pœnam, si quid et vetere gloria sua et nova indignum fecisset. Sed videlicet,* [76] *cui crimen nullum, nullum*[n] *probrum dicere poterat, ejus obtrectare laudes voluit. Diem integrum hesterno die ad accusandum L. Paullum petiit: quatuor horas, quantum supererat diei, dicendo absumsit. Quis umquam tam nocens reus fuit, cujus vitia vitæ tot horis expromi non possent? Quid interim objecit, quod L. Paullus, si caussam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat: unam militum Macedonicorum; puram alteram, integrioris judicii* [77] *et a favore et odio, universo judicante populo Romano. Apud concionem togatam*

Servilii oratio pro triumpho.

[d] *despoliari* Gron. Crev. [e] *militari: nunc nimis sæpe per ambitionem peccari* Kreyss. Bekk. [f] *pronunciarunt* Bekk. [g] *habiti, * neque* Kreyss. Bekk. [h] *esset* Bekk. [i] *eum* l. *cum* Gron. Crev. [k] *deferre et legibus interrogare* Bekk. [l] *dicere* Ead. [m] *accusare* Ead. [n] [*nullum*] Crev.

73 *In uno nimis se per ambitionem peccare*] Amplectimur emendationem Gronovii: *ultro nimis sæpe per ambitionem peccari. Ultro*, id est, etiam quum nihil cogat. *Ambitionem* intellige, ut sæpe alias, pravam et intempestivam gratiæ vulgi captationem.

74 *Neque fecerunt*] Rescribit Alb. Rubenius, assentiente Gronovio, *tunc quieverunt:* quæ conjectura eo probabilior est, quod præcedit vox *habiti*, cujus duæ ultimæ litteræ potuerunt absorbere duas a quibus incipit *tunc*.

75 *Postero die quam triumphatum est, privatum quum visurus esset*] Reposuit Sigonius *cum* pro *eum*. Sed et muta cum Gronovio *est* in *et*: *postero die quam triumphatum, et privatum cum visurus esset.*

76 *Cui crimen nullum, nullum probrum dicere poterat*] *Nullum* semel tantum in vetusto codice erat. Geminavit Sigonius. Sed et mallemus *cujus nullum crimen.*

77 *Et a favore et odio*] Legimus *et a favore et ab odio.*

U. C. 585. A. C. 167. *et urbanam prius* [78] *reus* [k] *agatur. Quid apud Quirites Romanos, Ser. Galba, diceres?* [79] *illa enim tibi tota abscisa oratio esset: "in statione severius et intentius instituisti; vigiliæ acerbius et "diligentius circumitæ sunt;* [80] *operis plus, quam antea, fecisti, "quum ipse imperator et exactor circumires* [l]*; eodem die et iter "fecisti, et in aciem ex itinere duxisti* [m]*. Ne victorem quidem "te adquiescere passus est: statim ad persequendos hostes duxit. "Quum te præda partienda locupletem facere posset, pecuniam "regiam translaturus in triumpho est, et in ærarium laturus." Hæc sicut ad militum animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum avaritiæ suæ inservitum censent; ita apud populum Romanum nihil valuissent: qui, ut vetera atque audita a parentibus suis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ severitate imperii victoriæ partæ, proximo certe Punico bello, quid inter M. Minucium magistrum equitum et Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit.* [81] *Itaque accusatorem id scire potuisse, et supervacaneam defensionem Paulli fuisse. Transeatur ad alteram concionem: nec Quirites vos, sed milites videor adpellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, et verecundiam aliquam imperatoris violandi adferre possit.*

XXXVIII. *Equidem ipse aliter adfectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quam paullo ante eram, quum ad plebem urbanam spectabat oratio.* [82] *Quid etiam dicitis, milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit? et eum non iisdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes urbem inire prohibet. Erratis, milites, si triumphum imperatoris tantum, et non militum quoque et universi populi Romani, esse decus censetis.* [83] *Non unius hoc Paulli. Multi etiam, qui ab senatu non inpetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paullo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quam C. Lutatio primi Punici belli, quam P. Cornelio secundi,* [84] *quam illis, qui post*

[k] *res* Bekk. [l] *circumiret* Kreyss. Bekk. [m] *ductus es* Emd.

78 *Reus agatur*] Haud videmus, cur hoc displicuerit Mureto, qui dubitanter quidem, sed tamen subjicit, *res agatur*. Sic agit hoc loco Servilius, quasi Paullus a Galba accusaretur ad populum.

79 * *Illa enim*] Pronomen *illa* intelligi debet de iis quæ sequuntur. Sensus est: jam nihil omnino diceres ex iis quæ mox memoraturus sum: frustra in eum hæc jaceres: *in statione severius et diligentius instituit*, etc.

80 *Operis plus, quam antea, fecisti, quum ipse imperator . . . circumires*] Toto hoc in loco aliquid vitiatum est. Quæ enim in secunda persona dicuntur, alia ad imperatorem spectant, alia ad militem. Libentius mutaremus verba ad imperatorem pertinentia, legeremusque: *instituit, circumiret, ductus es*.

81 *Itaque accusatorem*] Hic aliquid est quod offendat. Legit Gronovius: *itaque et accusator id scire potuisset, et supervacanea Paulli defensio fuisset*. Nos aliquid Livio dignius desideramus.

82 *Quid etiam dicitis*] Lege cum Mureto, *quid enim*.

83 *Non unius hoc Paulli. Multi etiam . . . in monte Albano triumpharunt*] Hæc manca esse cuivis patet. Credimus aliqua excidisse, et asteriscum apponendum esse post nomen *Paulli*.

84 *Quam decora cuique sua illis qui ante postve eos triumphaverunt*] Hunc locum in vetere exemplari mutilum, utcunque expletum

eos triumphaverunt [n]. *Nec L. Paullum minorem aut majorem* U. C. 585.
imperatorem triumphus faciet. militum magis in hoc universique A. C. 167.
populi Romani fama agitur. primum [85] *ne invidiæ et ingrati animi adversus clarissimum quemque civem opinionem habeat, et imitari in hoc populum Atheniensem, lacerantem invidia principes suos, videatur. Satis peccatum in Camillo a majoribus vestris est, quem tamen ante receptam per eum a Gallis urbem violarunt: satis insuper a vobis in P. Africano. Literni domicilium et sedem fuisse domitoris Africæ!* [86] *Literni sepulcrum ostendi! Erubescamus, gloria si par illis viris L. Paullus, injuria vestra exæquetur. Hæc igitur primum infamia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Paulli, similis esse in ingrata et inimica bonis civitate velit? Si infamia nulla esset, et de gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus non communem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorum tantum imperatorum, an populi Romani, dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de Hannibale, sed de Epirotis Karthaginiensibusque triumphi acti sunt; sic non M'. Curius tantum, nec P. Cornelius, sed Romani triumpharunt. Militum quidem propria est caussa; qui et ipsi laureati, et quisque donis, quibus donati sunt, insignes,* [87] *triumphum nomine cient, suasque et imperatoris laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex provincia milites ad triumphum sint, fremunt: et tamen tum quoque se absentes, quod suis manibus parta victoria sit, triumphare credunt. Si quis vos interroget, milites, ad quam rem in Italiam deportati, et non statim, confecta provincia, dimissi sitis? quid Romam frequentes sub signis veneritis, quid moremini hic, et non diversi domos quisque abeatis vestras? quid aliud respondeatis, quam vos triumphantes videri velle?* [88] *Vos certe victores conspici velle debebatis.*

XXXIX. *Triumphatum nuper de Philippo, patre hujus, et*

[n] *quam* [*decora cuique sua*] *illis qui* [*ante postve eos*] *triumphaverunt.* Crev. *quam illis qui* * * * *triumphaverunt* Bekk.

habes ex Gronovii fere sententia. Vetus scriptura nihil aliud habuit, nisi *quam illis qui triumphaverunt.*

85 *Ne invidiæ et ingrati animi*] Mallemus *invidi.*

86 *Literni sepulcrum ostendi! Erubescamus, gloria si par*] Hæc parum sana esse monet Gronovius, et in emendando multum audet. Sic enim hæc omnia refingit: *satis insuper nos in P. Africano, Literni domicilium et sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulcrum ostendi, erubescimus. Gloriane par illis viris L. Paulus, injuria etiam vestra exæquabitur?* Nobis hæc emendatio minime blanditur. Malumus locum intactum relinquere. Tantummodo notam admirationis addidimus, ut hic esse sensus intelligatur: Quam pudendum nobis est, *Literni domicilium et sedem fuisse domitoris Africæ! Literni sepulcrum ostendi!* Non raro per vehementem affectum supprimitur integrum orationis membrum. Virgil. Æn. l. I. *Mene Iliacis occumbere campis Non potuisse!*

87 *Triumphum nomine cient*] Inclamantes sæpius, *Io triumphe.* Horatius, Od. 2. l. IV. *Io triumphe, Non semel dicemus, Io triumphe, Civitas omnis.*

88 *Vos certe victores conspici velle debebatis*] Insulsa et ingrata repetitio. Non possumus credere hæc sic a Livio, sine ulla necessitate, sine ullo lepore, inculcata esse. Vel totum hoc deleri oportet, vel alio rejici. Sed quonam apte transferri possit, non satis certo reperimus.

U. C. 585. A. C. 167. *de Antiocho est. ambo regnabant, quum de his triumphatum est. De Perseo capto, in urbem cum liberis abducto, non triumphabitur? Quod si* [n] *in curru scandentes Capitolium, auratos purpuratosque, ex inferiore loco L. Paullus in turba togatorum unus privatus interroget: L. Anici, Cn. Octavi, utrum vos digniores triumpho esse, an me, censetis? currum ei cessuri, et præ pudore videntur insignia ipsi sua tradituri. Et vos Gentium, quam Persea, duci in triumphum* [o] *mavultis, Quirites, et de accessione potius belli, quam de bello, triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ urbem inibunt, et navales socii? Macedonicæ legiones, suo abrogato, triumphos alienos spectabunt?* [89] *Quid deinde tam opimæ prædæ* [p], *tam opulentæ victoriæ spoliis fiet? Quonam abdentur illa tot millia armorum, detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quo signa aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia? An noctu, tanquam furtiva, in ærarium deportabuntur? Quid illud* [q] *spectaculum maximum, nobilissimus opulentissimusque rex captus, ubi victori populo ostendetur? Quos Syphax rex captus, accessio Punici belli, concursus fecerit, plerique meminimus. Perseus rex captus, Philippus et Alexander filii regis, tanta nomina, subtrahentur civitatis oculis? Ipsum L. Paullum, bis consulem, domitorem Græciæ, omnium oculi conspicere urbem curru ingredientem avent. Ad hoc fecimus consulem, ut bellum,* [90] *per quadriennium ingenti etiam pudore nostro tractum, perficeret. cui sortito provinciam, cui proficiscenti præsagientibus animis victoriam triumphumque destinavimus, ei victori triumphum negaturi? et quidem non homines tantum, sed Deos etiam suo honore fraudaturi? Diis quoque enim, non solum* [91] *hominibus, debetur. Utrum majores* [r] *vestri omnium magnarum rerum et principia exorsi ab Diis sunt,* [92] *et finem eum statuerunt? Consul* [s], *proficiscens, prætorve,* [93] *paludatis lictoribus* [t], *in provinciam et ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor, perpetrato eodem, in Capitolio triumphans ad eosdem Deos, quibus vota nuncupavit, merita dona populi Romani traducit* [u]. *pars non minima triumphi est victimæ præcedentes; ut adpareat, Diis grates agentem imperatorem ob rempublicam bene gestam redire. Omnes illas victimas,* [94] *quas traducendas in triumpho vindicavit, alias alio*

[n] *triumphabitur? • • • quodsi* Bekk. [o] *triumpho* Kreyss. Bekk. [p] *tam opima præda* Bekk. [q] *quid? illud* Kreyss. Bekk. [r] *debetur triumphus. Majores* Eæd. [s] *et finem statuerunt. Consul* Eæd. [t] *paludatus cum lictoribus* Eæd. [u] *transvehit* Eæd.

89 *Quid deinde tam opimæ prædæ, tam opulentæ victoriæ spoliis fiet?*] Merito rescribit Gronovius *tam opima præda:* quomodo et dedit Sigonius in editione tertia, teste Hearnio.

90 *Per quadriennium*] Imo *per triennium.* Vid. not. 7 ad c. 41, infra.

91 *Hominibus debetur. Utrum majores*] Scribe cum Gronovio: *Diis quoque enim, non solum hominibus debetur triumphus. Majores vestri.*

92 *Et finem eum statuerunt*] Nempe deos.

93 *Paludatis lictoribus*] Emendat Gronovius, *paludatus cum lictoribus.* Vid. not. 46 ad l. XLI. c. 10.

94 *Quas traducendas in triumpho vindicavit*] Vitium manifestum. Gronovius legendum putat, *quas traducendas in triumpho locavit:* satis belle, si modo intelligatur Paullus victimas non

cædente, mactate. illas quidem[u] *epulas senatus, quæ nec privato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur,* [95] *utrum hominum voluptatis caussa, an Deorum hominumque, auctore*[x] *Ser. Galba, turbaturi estis? L. Paulli triumpho portæ claudentur? Rex Macedonum Perseus cum liberis et turba alia captivorum, spolia Macedonum, citra flumen relinquentur? L. Paullus privatus, tamquam rure rediens, a porta domum ibit.* [96] *Et*[y] *tu, centurio, miles, quid de imperatore Paullo senatus decrerit*[z] *potius, quam quid Ser. Galba fabuletur, audi: et hoc dicere me potius, quam illum, audi. Ille nihil, præterquam loqui, et*[a] *ipsum maledice ac maligne, didicit: ego ter et vicies cum hoste per provocationem pugnavi: ex omnibus, cum quibus manum conserui, spolia retuli. insigne corpus honestis cicatricibus, omnibus adverso corpore exceptis, habeo.* Nudasse deinde se dicitur, et, quo quæque bello vulnera accepta essent, retulisse. quæ dum ostentat, adapertis forte, quæ velanda erant, tumor inguinum proximis risum movit. Tum, *Hoc quoque, quod ridetis,* inquit, *in equo dies noctesque persedendo habeo: nec magis me ejus, quam cicatricum harum, pudet pœnitetque; quando numquam mihi impedimento ad rempublicam bene gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc ferro sæpe vexatum corpus vetus miles adolescentibus militibus ostendi. Galba nitens et integrum denudet. Revocate, si videtur, tribuni, ad suffragium tribus; ego ad vos, milites,*

U. C. 585. A. C. 167.

Servilius nudat corpus et vulnera ostentat.

* * * * *

XL. Summam omnis captivi auri argentique translati [97] sestertiûm millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: [98] quæ haud dubie major aliquanto summa [99] ex numero plaustrorum

[u] *mactabitis? Quid, illas* Kreyss. Bekk. [x] *hominumque? auctore* Eæd.
[y] *ibit? Et* Eæd. [z] *decrevit* Gron. Crev. [a] add. *id* Kreyss. Bekk.

modo traducendas in triumpho, sed et præbendas locasse.

95 *Utrum hominum voluptatis causa, an deorum hominumque*] Non hæc sincera nobis videntur. Fortasse legere possimus: *non hominum voluptatis causa, sed deorum honoris.*

96 *Et tu, centurio, miles*] Lege cum Gronovio: *At tu, centurio, miles, quid senatus decrerit . . . audi.* In iis quæ sequuntur, *et hoc dicere me potius quam illum audi,* facile pateremur recidi hæc verba, *hoc dicere,* tamquam nec satis clara, et inutilia.

97 *Sestertiûm millies ducenties*] Id est, sestertios 120,000,000, libras argenti pondo Romanas 300,000, marcas nostrates 468,750.

98 *Quæ haud dubie major aliquanto summa*] Lege cum Gronovio *qua.* Ceterum quod hic observat Livius, summam a Valerio Antiate notatam minorem justo esse, id adstruitur ex ceteris quoque scriptoribus. Ex Plutarcho, ut videre licet in iis quæ ex illo desumpta inseruimus supplementi loco, solum aurum argentumque signatum ab illa summa non multum abit. Velleius l. I. scribit Æmilium bis millies centies ærario intulisse. Plinius l. XXXIII. c. 3, bis millies trecenties. Sic enim legendum esse contendit Clar. Harduinus. Et sane maximam fuisse illam pecuniam necesse est, quæ populo Romano finem attulerit tributorum, ut habet Cic. l. II. de Off. n. 76, cui adstipulantur Plinius loco memorato, et Plutarchus in Paullo. Cave tamen mutes in Livio notam numeri, quod voluit Gronovius. Ideo enim carpit Valerium noster, quia numerum parum accurate notatum judicavit.

99 *Ex numero plaustrorum*] Non est verisimile plaustris aurum argentumque transvectum: nec ita Plutarchus, qui et signatos nummos, et omnia aurea argenteaque vasa ab hominibus gestata esse memorat. Ergo libenter cum Perizonio reponeremus *Philippeorum;* vel, quomodo magis placet Jac. Gronovio, *ph. aureorum,* qua ex scriptura facile vulgata manare potuit. Certe frequens usus Philippeorum

U. C. 585. A. C. 167.

ponderibusque auri, argenti, generatim ab ipso scriptis, efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum absumtum, aut in fuga, quum Samothracen peteret, dissipatum tradunt: eoque id mirabilius erat, quod tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus aliis, coacervatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus contra prædives, bellare cum Romanis cœpit. [1] Ipse postremo Paullus in curru magnam, quum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa, majestatem præ se ferens: post currum inter alios inlustres viros filii duo, Q. Maximus [2] et P. Scipio: deinde equites turmatim, et cohortes peditum suis quæque ordinibus. Pediti in singulos [3] dati [b] centeni, duplex centurioni, triplex equiti. tantum pediti daturum fuisse credunt, et pro rata aliis, si aut non refragati honori ejus fuissent, aut benigne, hac ipsa summa nunciata [c], adclamassent. Sed non Perseus tantum per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per urbem hostium ductus; sed etiam victor Paullus, auro purpuraque fulgens. Nam duobus e filiis, quos, duobus datis in adoptionem, solos nominis, sacrorum, familiæque hæredes retinuerat domi, minor, ferme duodecim annos natus, quinque diebus ante triumphum, major, quatuordecim annorum, triduo post triumphum decessit: quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos, oportuerat. Paucis post diebus, data a M. Antonio tribuno plebis concione, quum de suis rebus gestis more ceterorum imperatorum disseruisset, memorabilis ejus oratio et digna Romano principe fuit.

Paullus in curru.

Paullus duos filios amittit.

Oratio Æmilii ad populum.

XLI. *Quamquam et quam feliciter rempublicam administraverim,* [4] *et quod* [d] *duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos, Quirites, arbitror, quum spectaculo*

[b] add. *denarii* Kreyss. Bekk. [c] *pronunciata* Eæd. [d] *quæ* Bekk.

apud Græcas et Asiaticas nationes; frequens item eorum mentio in triumphis quos Romani ex illis gentibus egerunt. Vid. supra XXXIV. 52. XXXVII. 59. XXXIX. 5. etc.

1 *Ipse postremo Paullus*] Fortasse quis crediderit nos nimia emendandi prurigine laborare. Sed tamen credimus hic ordinem narrationis a librariis corruptum esse. Secundo enim die translatum fuerat aurum et argentum. Tertio Perseus et captivi ante currum victoris ducti sunt. Igitur verisimile non est, Livium post mentionem Persei factam, antequam de Paullo qui proxime sequebatur diceret, reliquisse descriptionem incedentis pompæ, ut de summa auri argentique captivi, quod pridie translatum fuerat, de divitiis Persei dissereret, ac tum denique ad Paullum reverteretur. Si quid hic videmus, tota hæc periodus, *Ipse postremo Paullus*, usque ad hæc verba *et cohortes peditum suis quæque ordinibus*, præcedere debet. Subjungenda postea τὰ *Summam omnis captivi auri argenti . . . bellare cum Romanis cœpit.* Unde transiliemus ad hæc verba *Pediti in singulos.*

2 *Et P. Scipio*] Prænomen adjecit Sigonius.

3 *Dati centeni*] Deest vox *denarii.* Centeni denarii sunt unciæ nostrates duodecim cum semuncia. In iis quæ sequuntur, assentimur Gronovio et Mureto reponentibus, *alterum tantum pediti daturum fuisse credunt, et pro rata aliis:* id est, ducenos pediti, quadringenos centurioni, sexcentenos equiti. Cum iisdem quoque legimus *hac ipsa summa pronunciata.* Cicero pro Cluent. n. 78, *suppressam esse ab eo pecuniam, quam pro reo pronunciasset.*

4 *Et quod duo fulmina*] Merito emendat Gronovius, *et quæ duo fulmina.*

vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorum fuerint; tamen paucis, quæso, sinatis me cum publica felicitate comparare eo, quo debeo, animo privatam meam fortunam. Profectus ex Italia, classem a Brundisio sole orto solvi; nona diei hora cum omnibus meis navibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me, exercitibusque, et classibus [5] *lustra* [e] *sacrificavi. A Delphis quinto die in castra perveni: ubi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magna impedimenta victoriæ erant, progressus* [f], *quia inexpugnabilia castra hostium erant, neque cogi pugnare poterat rex, inter præsidia ejus* [6] *saltum ad Petram evasi, et, ad pugnam rege coacto, acie vici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi, et, quod bellum* [7] *per quadriennium quatuor ante me consules ita gesserunt, ut semper successori traderent gravius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum velut proventus secutus. civitates omnes Macedoniæ se dediderunt; gaza regia in potestatem venit; rex ipse, tradentibus prope ipsis Diis, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia jam fortuna mea videri, eoque suspecta esse. Maris pericula timere cœpi, in tanta pecunia regia in Italiam trajicienda, et victore exercitu transportando. Postquam omnia secundo navium cursu in Italiam pervenerunt, neque erat, quod ultra precarer, illud optavi, ut, quum ex summo retro volvi fortuna consuesset, mutationem ejus domus mea potius, quam respublica, sentiret. Itaque* [8] *defunctam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero; quod triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et, quum ego et Perseus nunc nobilia maxime sortis mortalium exempla spectemur, ille, qui ante se captivos captivus ipse duci liberos vidit, incolumes tamen eos habet: ego, qui de illo triumphavi, ab alterius funere filii* [9] *curru in * * * ex Capitolio prope* [g]

U. C. 585.
A. C. 167.

[e] *lustrandis* Kreyss. *lustris* Bekk. [f] add. *inde* Kreyss. Bekk.
[g] *curru ex Capitolio ad alterum prope etc.* Gron. *curru in* [Capitolium] *ex Capitolio* [ad alterum] *prope etc.* Crev. *curru in* [*Capitolium, ad alterum*] *ex Capitolio prope* Kreyss. *currum * * * ex Capitolio prope* Bekk.

5 *Lustra sacrificavi*] Annotat Sigonius nusquam legi apud scriptores antiquos *lustra sacrificare*. Præterea non potuisse Æmilium lustrare Delphis exercitum, quem nondum acceperat. Itaque legit: *pro me, exercitibusque et classibus vestris sacrificavi.*

6 *Saltum ad Petram*] Locus vocatur *Pythium*, supra l. XLIV. c. 35. Plut. in Æmilio, ubi saltum hunc superatum narrat, utrumque nomen conjungit, τὴν (εἰσβολὴν) παρὰ τὸ Πύθιον καὶ τὴν Πέτραν.

7 *Per quadriennium quatuor ante me consules*] Mirum videri debet, et supra c. 39, et hic rursus perperam numerari annos quibus bellum adversus Persea gestum est. Constat enim, ut quod maxime, ex præcedentibus libris, tres tantum consules ante Æmilium Paullum per triennium hoc bellum administrasse, nempe P. Licinium Crassum, A. Hostilium Mancinum, Q. Marcium Philippum. Credere vix audemus hunc errorem esse a Livio. Incusemus igitur corruptoris pervicaciam.

8 * *Defunctam esse fortunam publicam*] Liberam et immunem factam esse fortunam publicam ab omni malorum metu ac periculo, per meam calamitatem: in meam scilicet domum verso quidquid calamitatis, in compensationem nimis lætarum rerum, impendere Reipublicæ poterat.

9 *Curru in Capitolium, ex Capitolio ad alterum prope jam exspirantem*] Unicum exemplar habuit *currum ex Capitolio prope jam exspirantem*. Correxit et supplevit Ursinus.

U. C. 585. A. C. 167.

jam exspirantem veni: neque ex tanta stirpe liberûm superest, qui L. Æmilii Paulli nomen ferat. Duos enim, tamquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia et Fabia gens habent; Paulli in domo, præter se[h], *nemo superest. Sed hanc cladem domus meæ vestra felicitas et secunda fortuna publica consolatur.*

Triumphus navalis Cn. Octavii.

XLII. Hæc, tanto dicta animo, magis confudere audientium animos, quam si miserabiliter orbitatem suam deflendo locutus esset. Cn. Octavius Kalendis Decembribus de rege Perseo navalem triumphum egit. Is triumphus sine captivis fuit, sine spoliis. Dedit sociis navalibus in singulos [10] denarios septuagenos quinos; gubernatoribus, qui in navibus fuerant, duplex; [11] magistris navium quadruplex. Senatus deinde habitus est. Patres censuerunt, ut Q. Cassius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret; comites, pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis[i], regis Thracum filius, cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Ceteros captivos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos post dies, quam hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad redimendum filium aliosque obsides adportantes. Eis, in senatum introductis, et [12] id ipsum argumenti prætendentibus orationis[k], non sua voluntate Cotyn bello juvisse Persea, quod obsides dare coactus esset, orantibusque, ut eos pretio, quantum ipsi statuissent Patres, redimi paterentur, responsum ex auctoritate senatus est: *Populum Romanum meminisse amicitiæ, quæ cum Cotye, majoribusque ejus et gente Thracum fuisset. Obsides datos crimen, non criminis defensionem, esse: quum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Ceterum, etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ populi Romani, magis, quid se dignum esset, quam quid merito ejus fieri posset, æstimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani: pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, quam præsens exigere.* Legati[l] nominati, T. Quinctius Flamininus, C. Licinius Nerva, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent: et Thracibus munera data in singulos [13] binûm millium æris. Bitis, cum ceteris obsidibus a[m] Carseolis arcessitus, ad patrem cum legatis missus. Naves regiæ, captæ de Macedonibus [14] inusitatæ[n] ante magnitudinis, in campo Martio subductæ sunt.

Perseus Albam missus.

[h] *senem* Kreyss. Bekk. [i] *Bithys* hic et infra Eæd. [k] *orationi* Bekk.
[l] add. *tres* Kreyss. Bekk. [m] *ab* Eæd. [n] *invisitatæ* Eæd.

10 *Denarios septuagenos quinos*] Uncias argenti 9, *grossos*, ut vocant, 3.

11 *Magistris navium*] Vid. not. 39 ad l. XLIII. c. 8.

12 *Id ipsum argumenti prætendentibus orationis*] Lege cum Gronovio *orationi*. Quum dicerent Cotyn non sua voluntate juvisse Persea, idipsum argumenti prætendebant orationi, sive eo ipso argumento fidem facere conabantur orationi suæ, quod obsides dare coactus esset.

13 *Binûm millium æris*] Marcarum argenti nostratium 3, unciæ 1.

14 *Inusitatæ ante magnitudinis*] Sive vulga-

XLIII. Hærente adhuc, non in animis modo, sed pene in oculis, memoria Macedonici triumphi, L. Anicius [15] Quirinalibus triumphavit de rege Gentio Illyriisque. Similia omnia magis visa hominibus, quam paria. minor ipse imperator, et nobilitate Anicius cum Æmilio, et jure imperii prætor cum consule conlatus: non Gentius Perseo, non Illyrii Macedonibus, non spolia spoliis, [16] non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Itaque sicut præfulgebat huic triumphus recens; ita adparebat ipsum per se intuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies, terra marique ferocem, locisque munitis [o] fretam, gentem Illyriorum: regem regiæque omnes stirpis ceperat: [17] transtulit in triumphum [p] multa militaria signa, spoliaque alia, et supellectilem regiam: [18] auri pondo [q] viginti et septem, argenti decem et novem pondo: [19] denariûm [r] tria millia, et [20] centum viginti millia Illyrii [s] argenti. Ante currum ducti Gentius rex cum conjuge et liberis, et Caravantius frater regis, et aliquot nobiles Illyrii. De præda militibus in singulos [21] quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, sociis nominis Latini quantum civibus, et sociis navalibus dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum est secutus miles, multisque dux ipse carminibus celebratus. [22] sestertiûm ducenties ex ea præda redactum esse, auctor est Antias, præter aurum argentumque, quod in ærarium sit latum: quod quia unde redigi potuerit, non adparebat, auctorem pro re posui. Rex Gentius cum liberis, et conjuge, et fratre Spoletium in custodiam ex senatusconsulto ductus, ceteri captivi Romæ in carcerem conjecti: recusantibusque custodiam Spoletinis, [23] Igiturvium [t] reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ ducenti viginti lembi erant; de Gen-

U. C. 585.
A. C. 167.
L. Anicii triumphus.

Gentius cum suis Spoletium missus, tum Iguvium.

[o] *locis munimentisque* Kreyss. Bekk. [p] *triumpho* Eæd. [q] *pondo* del. Gron. Crev. [r] add. *decem et* Kreyss. *decem* Bekk. [s] *Illyrici* Bekk. [t] *Iguvium* Kreyss. Bekk.

tam lectionem sequare, sive cum Gronovio emendes *invisitatæ*, utique intelligendum est, Romanis. Nam notæ sunt, nec ignorare eas potuit Livius, Hieronis * navis quæ viginti ordinibus remorum ageretur, Ptolemæi Philadelphi duæ, quæ triginta remorum ordinibus, Philopatoris, quæ quadraginta: de quibus Athenæus l. V.

15 *Quirinalibus*] Quirinalia celebrabantur Februario mense, a. d. XIII. Kal. Martias, in honorem Quirini, seu Romuli. Vid. Festum in voce *Quirinalia*, et Ovid. l. II. Fast.

16 *Non pecunia pecuniæ*] Emendatio Sigonii. Vetus lectio fuit: *non pecunia Macedonicæ.*

17 *Transtulit in triumphum*] Lege cum Gronovio *in triumpho:* sic enim semper Livius, et Grammaticæ ratio postulat.

13 *Auri viginti et septem . . . pondo*] Marcas nostrates 42, semuncias 3. *Argenti decem et novem.* Marcas 29, uncias 5, semunciam 1. Merito observat Gronovius hanc summam perexiguam esse, et aliquid fortasse vitii esse in numeris.

19 *Denariûm tria millia*] Marcas argenti 46, uncias 7.

20 *Centum viginti millia Illyrii argenti*] Non abs re suspicatur Dujatius hic designari Victoriatos, quos ex Illyrico primum advectos esse memorat Plinius, l. XXXIII. c. 3. Victoriatus autem erat quinarius, sive dimidia pars denarii. Itaque centum viginti millia Victoriatorum efficiunt marcas argenti 937, uncias 4.

21 *Quadragenos quinos denarios*] Uncias argenti 5, *grossos*, ut vocant, 5.

22 *Sestertiûm ducenties*] Libras argenti Romanas 50,000, marcas Parisienses 78,125.

23 *Igiturvium*] Recte Sigonius et Turnebus *Iguvium.* *Reges* intellige Gentium cum uxore et omni stirpe.

U. C. 585. A. C. 167. tio rege captos eos Corcyræis[t], et Apolloniatibus, et Dyrrachinis Q. Cassius ex senatusconsulto tribuit.

XLIV. Consules eo anno, agro tantum Ligurum populato, [24] quum hostes exercitus numquam eduxissent, nulla re memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos

Comitia.

redierunt; et primo comitiali die consules crearunt M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum. Deinde prætores postero die L. Julium[u], L. Appuleium Saturninum, A. Licinium Nervam, P. Rutilium Calvum, P. Quinctilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanæ provinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia ac[x] Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia[y] [25] intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est C. Claudius: in ejus locum augures legerunt T. Quinctium Flamininum. et flamen

Prusias rex Romam venit.

Quirinalis mortuus [26] Q. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is, magno comitatu urbem ingressus, ad forum a porta tribunalque Q. Cassii prætoris perrexit: concursuque undique facto, *Deos, qui urbem Romam incolerent, senatumque et populum Romanum salutatum se*, dixit, *venisse: et gratulatum, quod Persea Gentiumque reges vicissent; Macedonibusque et Illyriis in ditionem redactis, auxissent imperium.* Quum prætor senatum ei, si velit, eo die daturum dixisset; biduum petiit, quo templa Deûm urbemque et hospites amicosque viseret. Datus, qui circumduceret eum, L. Cornelius Scipio quæstor; qui et Capuam ei obviam missus fuerat: et ædes, quæ ipsum comitesque ejus benigne reciperent, conductæ. Tertio post die senatum adit[z]; gratulatus victoriam est; merita sua in eo bello commemoravit; petiit, *Ut votum sibi solvere, Romæ in Capitolio decem majores hostias, et Præneste unam Fortunæ, liceret. ea vota pro victoria populi Romani esse. Et ut societas secum renovaretur; agerque sibi, de rege Antiocho captus, quem nulli datum a populo Romano Galli possiderent, daretur.* Filium postremo Nicomedem senatui commendavit. Omnium, qui in Macedonia imperatores fuerant, favore est adjutus. Itaque cetera, quæ petebat, concessa: de agro responsum est, *Legatos ad rem inspiciendam missuros. Si[a] ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus esset, dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum adparere: aut, si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius injuria quidquam ei datum vellet populus Romanus.* [27] *Ne quod*[b] *detur quidem*,

[t] *Corcyreis* Gron. Crev. [u] *Julium* l. *Livium* Eæd. [x] *et* Eæd.
[y] add. *Kalendæ* Kreyss. Bekk. [z] *adiit* Eæd. [a] add. *is* Eæd. [b] *cui* Eæd.

24 *Quum hostes exercitus nunquam eduxissent*] Magis placeret *nusquam*.

25 *Intercalares*] Vel excidit, vel intelligenda est vox *Kalendæ*. Vid. supra l. XLIII. c. 11.

26 *Q. Fabius Pictor*] Huic prænomen dabatur in vetere exemplari *M.* Mutavit Sigonius ex l. XXXVII. c. 47.

27 *Ne quod detur quidem*] Fortasse, inquit Muretus, *quoi*, id est, cui. Sed obsoleta voce usum esse Livium non facile credimus. Reponamus *cui*.

gratum esse donum posse, quod eum, qui det, ubi vellet, ablaturum esse sciat. Facile Nicomedis commendationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemæum Ægypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimissus. [28] Munera ei ex * [c] sestertiis jussa dari, et vasorum argenteorum [29] pondo quinquaginta. et filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Masinissæ data essent: et ut victimæ aliaque, quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romæ, seu Præneste inmolare vellet, regi ex publico, sicut magistratibus Romanis, præberentur: et ut ex classe, quæ Brundisii esset, naves longæ viginti adsignarentur, quibus uteretur, donec [30] ad classem, dono datam ei, rex pervenisset. L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumtumque ipsi et comitibus præberet, donec navem [31] conscendisset [d]. [32] Mire lætum et [e] ea benignitate in se populi Romani regem fuisse, ferunt: [33] munera sibi ipsum emisse [f]; filium jussisse donum populi Romani accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. [34] Polybius, eum regem indignum majestate nominis tanti, tradit; pileatum, capite raso, [35] obviam ire legatis solitum, libertumque se populi Romani ferre; et ideo insignia ordinis ejus gerere. Romæ quoque, quum veniret in curiam, submisisse se, et osculo limen curiæ contigisse: et *Deos servatores suos* senatum adpellasse, aliamque orationem, non tam honorificam audientibus, quam sibi deformem, habuisse. Moratus circa urbem triginta haud amplius dies in regnum est [36] profectus [g].

U. C. 585. A. C. 167.

Prusiæ vilitas.

[c] asteriscum ponit post *sestertiis* Gron. Nota lacunæ nulla est in Crev. [d] *conscendissent* Gron. [e] *et* del. Kreyss. Bekk. [f] *sibi ipsi emi non sisse* Esd. [g] *profectus, actum in Asia bellum* * * * Kreyss. *profectus, actumque in Asia bellum* Bekk.

28 *Munera ei ex sestertiis jussa dari*] Excidit numerus sestertiorum.

29 *Pondo quinquaginta*] Marcæ nostrates 78, uncia 1.

30 *Ad classem dono datam ei*] Discimus ex hoc loco, si modo sanus est, datam esse a Romanis Prusiæ regi classem, ex navibus nimirum Perseo ereptis.

31 *Conscendisset*] Nempe Prusias. Gronovianæ editiones habent *conscendissent*, contra primæ editionis fidem.

32 *Mire lætum et ea benignitate . . . regem*] Manutius mutat particulam *et* in *ex*. Nos eam omnino suppressam maluerimus.

33 *Munera sibi ipsum emisse*] Lege cum Gronovio *renuisse*.

34 *Polybius eum regem*] Eum vid. Legat. 97.

35 * *Obviam ire legatis solitum*] Hæc intelligenda sunt de legatis olim ad eum missis, non de eo tempore quo ipse Romam venit. Ideo dicitur Prusias *solitus* obviam ire legatis: quod verbi quadrare non potest in unum aliquod factum, sed plura denotat. Nec vero legati ad Prusiam venientem Romam missi sunt, sed L. Cornelius Scipio quæstor, ut supra memoratum est.

36 *Profectus*] Lambecius, citante Hearnio, observat in Biblioth. Vindobon. l. II. p. 947, post vocem *profectus* sequi in unico exemplari *actumque*, aliosque etiam duos versus olim fuisse, qui nunc prorsus evanuerunt, nec ulla ratione ex eorum vestigiis certi quidquam posse colligi. Totum denique illud volumen claudi monet subscriptione hac, quæ ob vetustatem pene oculos fugit:

TITI LIVI
AB URBE CONDITA
LIB. XLV. EXP.
INC. LIB. XLVI. FELICITER.

EPITOMÆ

LIBRORUM

DEPERDITORUM.

XLVI.

EUMENES rex Romam venit: qui, quia Macedonico bello medium egerat, ne aut hostis judicatus videretur, si exclusus esset, aut liberatus crimine, si admitteretur; in commune lex lata est, ne cui regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus consul Alpinos Gallos, C. Sulpicius Gallus consul Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene, quod fines suos popularetur: dixeruntque, eum conspirasse cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum Rhodiis deprecantibus iuncta est. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti septem millia viginti duo. Princeps senatus lectus M. Æmilius Lepidus. [1] *Ptolemæus Ægypti rex, pulsus regno a minore fratre, missis ad eum legatis, restitutus est. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius ejus Ariarathes regnum accepit, et amicitiam cum populo Romano per legatos renovavit. Res præterea adversus Ligures, et Corsos, et Lusitanos, vario eventu gestas, et motus Syriæ, mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum* [2] *cum Lysia tutore Demetrius, Seleuci filius, qui Romæ obses fuerat,* [3] *clam, quia non dimittebatur a Romanis, interemit; et ipse in regnum receptus. L. Æmilio Paullo, qui Persen vicerat, mortuo, tanta ejus abstinentia fuit, ut, quum ex Hispania et ex Macedonia inmensas opes retulisset, vix ex auctione ejus redactum sit, unde uxori ejus dos solveretur. Pomptinæ paludes a Cornelio Cethego consule, cui ea provincia evenerat, siccatæ, agerque ex iis factus.*

1 *Ptolemæus rex Ægypti, pulsus regno a minore fratre*] Sic tres Gronovii MSS. et Campanus. Vulgo *Ptolemæus Ægyptiorum rex, a minore fratre e regno pulsus.* Sed τὸ *Ægyptiorum* nimis emphatice dictum videtur, nec satis ex more solito loquendi. Vocula *e* plane redundat.

2 *Cum Lysia tutore*] Addidit Sigonius vocem *ejus*, quam deinde receperunt editores. Sed illa facile intelligitur: quumque nec apud Andream, nec apud Campanum, nec in libris ab Hearnio inspectis exstet, delenda visa est.

3 *Clam, quia non dimittebatur a Romanis*] Adde hic *elapsus*.

XLVII.

Cn. Tremellio tribuno plebis multa dicta est, quod cum M. Æmilio Lepido pontifice maximo injuriose contenderat: [4] *sacrorumque, quam magistratuum, jus potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta triginta octo millia, trecenta quatuordecim. Princeps senatus lectus Æmilius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui dissidebant, fœdus ictum, ut alter in Ægypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes, Cappadociæ rex, consilio Demetrii, regis Syriæ, et viribus pulsus regno, a senatu restitutus est. Missi a senatu, qui inter Masinissam et Karthaginienses de agro judicarent. C. Marcius consul adversus Dalmatas parum prospere primum, postea feliciter pugnavit; cum quibus bello confligendi caussa fuit, quod Illyrios, populi Romani socios vastaverant; eamdemque gentem Cornelius Nasica consul domuit. Q. Opimius consul Transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppida, Antipolim et Nicæam, vastabant, subegit. Præterea res in Hispania a compluribus parum prospere gestas continet.* [5] *Consules anno quingentesimo nonagesimo octavo ab urbe condita magistratum, peractis comitiis, insequentisque anni consulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia caussa fuit, quod Hispani rebellabant. Legati, ad disceptandum inter Masinissam et Karthaginienses missi, renunciaverunt, vim navalis materiæ se Karthagine deprehendisse. Aliquot prætores, a provinciis avaritiæ nomine accusati, damnati sunt.*

XLVIII.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina tertii belli Punici referuntur. Quum in finibus Karthaginiensium ingens Numidarum exercitus, duce [6] *Ariobarzane, Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato suasit, ut Karthaginiensibus, quum Ariobarzanem, specie contra Masinissam regem, sed re vera contra Romanos, adcitum in finibus haberent, bellum indiceretur. Contradicente P. Cornelio Nasica, placuit, legatos mitti Karthaginem, qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu*

4 *Sacrorumque magistratuum jus potentius fuit*] Observat Gronovius, nusquam pontificatum dici *magistratum sacrum*. Itaque quum vett. editiones et aliquot scripti præferant *Sacrorum quoque magistratuum*, emendat ille *Sacrorumque quam magistratuum jus potentius fuit:* atque ita edendum curavit. Nobis probabilis licet conjectura non ideo tamen in contextum admittenda visa est.

5 *Consules anno 598 ab u. c. magistratum, peractis comitiis, insequentisque anni consulibus creatis, inire cœperunt*] Illum annum numeramus quingentesimum nonagesimum nonum ab u. c. Cetera quæ hic leguntur partim obscura, partim etiam falsa sunt. Vid. infra c. 36.

6 *Archobarzane duce*] Aliquot MSS. a Gronovio inspecti habent *Ariobarzane*.

Karthaginiensium, quod contra fœdus et exercitum et navales materias haberent, pacem inter eos et Masinissam facere voluerunt, Masinissa agro, de quo lis erat, cedente. sed Gisgo, Hamilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, quum senatus pariturum se judicio legatis dixisset, ita bellum adversus Romanos suadendo concitavit, ut legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nunciantes, infestum jam senatum Karthaginiensibus, infestiorem fecerunt. M. Porcius Cato filii, in prætura mortui, funus tenuissimo, ut valuit, ([7] nam pauper erat) sumtu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti adseveratione mentiretur, Romam missus. M. Æmilius Lepidus, qui princeps senatus [8] ab sextis jam censoribus erat lectus, antequam exspiraret, præcepit filiis, lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrent; in reliquum funus [9] ne plus, quam æris denos, consumerent: imaginum specie, non sumtibus, nobilitari magnorum virorum funera solere. De veneficiis quæsitum. Publicia et Licinia, nobiles feminæ, quæ [10] viros suos consulares necasse insimulabantur, cognita caussa, [11] quum prætori pro se vades dedissent, cognatorum decreto necatæ sunt. [12] Gulussa, Masinissæ filius, denunciavit, Karthagine delectus agi, classem comparari, et haud dubium bellum strui. Quum Cato suaderet, ut iis bellum indiceretur, P. Cornelio Nasica dicente, nihil temere faciundum, placuit, decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Postumius Albinus consules, quum delectum severe agerent, nec quemquam gratia dimitterent, ab tribunis plebis, qui pro amicis suis vacationem impetrare non poterant, in carcerem conjecti sunt. Quum Hispaniense bellum, parum prospere aliquoties gestum, ita confudisset civitatem Romanam, ut ne ii quidem invenirentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Æmilianus processit, et excepturum se militiæ genus, quodcumque imperatum esset, professus est. quo exemplo omnes ad studium militandi concitavit. [13] L. Lucullus consul, qui M. Clau-

7 *Nam pauper erat*] Haud ita Plutarchus, qui Catonem colligendæ pecuniæ studiosissimum fuisse affirmat, nec male ei rem cessisse. Eum vide in Cat. Maj.

8 *Ab sextis jam censoribus*] Addidit Sigonius particulam *ab*: non sine causa, ut putamus.

9 *Ne plus quam æris denos*] Summa ridicule exigua. Deni enim æris, etiamsi grave æs intelligatur, æquant denarium unum, sive unum argenti *grossum*. Unus MS. teste Gronovio habet *æris decus*, unde facillimum est id efficere quod Pithœus, memorante Hearnio, conjecerat, *æris decies*: nisi quod tunc summa non contemnenda exsurgit. Decies enim centena assium millia, etiamsi intelligantur vulgares tum asses, qui senideni in denarium contribuebantur, æquant denarios 62,500, marcas argenti nostrates 976, uncias 4, semunciam 1. Imitemur cautam Freinshemii modestiam, qui hoc libro, c. 10, nihil definiens, *modicam pecuniam*, in funus suum consumi jussisse Lepidum dicit.

10 *Viros suos consulares*] Addidit Gronovius e tribus MSS. vocem *consulares*. Sane alter ex iis L. Postumius consulatum gesserat. Sed Claudium Asellum fuisse consulem non exstat memoria. Vid. c. 10 hujus libri.

11 *Quum prætori prædes vadesque dedissent*] Observat Gronovius nihil hic prædibus opus esse. Prædes enim in lite nummaria, vades in re capitali dabantur. Itaque ex variis depravatarum in MSS. lectionum vestigiis varias emendationes tentat: quarum hæc maxime perspicui sensus esse nobis videtur: *quum a prætore die dicta vades dedissent*. Sed illa longius abit a MSS.

12 *Gulussa . . . denunciavit, Carthagine delectus agi*] Melius Pithœus apud Hearnium *nunciavit*.

13 *L. Lucullus consul*, (*Claudius Marcellus*,

dio Marcello successerat, quum lacessere omnes Celtiberiæ populi viderentur, Vaccæos, et Cantabros, et alias adhuc incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Scipio Africanus Æmilianus, L. Paulli filius, Africani nepos, sed adoptivus, provocatorem barbarum tribunus militum occidit: et [14] *in obpugnatione Intercatiæ urbis, majus etiam periculum adiit. nam murum primus transcendit. Ser. Sulpicius Galba prætor male adversus Lusitanos pugnavit. Quum legati ex Africa cum oratoribus Karthaginiensium, et Gulussa Masinissæ filio, redissent, dicerentque, et exercitum se et classem Karthagine deprehendisse,* [15] *perrogari sententias placuit. Catone et aliis principibus senatui suadentibus, ut in Africam confestim transportaretur exercitus, quod P. Cornelius Nasica dicebat, nondum sibi justam caussam belli videri,* [16] *placuit, ut bello abstinerent, si Karthaginienses classem exussissent, et exercitum dimisissent: sin minus, proximi consules de Punico bello referrent. Quum locatum a censoribus theatrum exstrueretur; P. Cornelio Nasica auctore, tamquam inutile et nociturum publicis moribus, ex senatusconsulto destructum est, populusque aliquamdiu stans ludos spectavit. Karthaginienses quum adversus fœdus bellum Masinissæ intulissent, victi ab eo,* [17] *annos habente nonaginta duos, et sine pulpamine mandere et gustare panem tantum solito, insuper* [18] *Romanum bellum meruerunt.*

cui successerat] Longe aliter hanc periodum formavit Gronovius, partim ex duobus MSS. partim ex conjectura. Sic ille edidit: *L. Lucullus consul, cum Claudio Marcello, cui successerat, quum lacessere omnes Celtiberiæ populi viderentur, Vaccæos,* etc. sed hæc parum sane placent: et hoc orationis membrum, *quum lacessere omnes Celtiberiæ populi viderentur,* impediti, et obscuri, et mutili sensus esse videtur. Nos repræsentamus vett. editorum et plerorumque MSS. lectionem, nisi quod admoniti a Sigonio, τὸ *cui* male collocatum in suum, ut putamus, ordinem revocavimus. Habent enim antiqui editi, *L. Lucullus consul, cui Claudius Marcellus successerat,* quod est contra historiæ fidem, quum Marcello Lucullus successerit. Sensus clarus est quomodo legimus: Quum Claudius Marcellus Luculli decessor omnes Celtiberiæ populos pacasse videretur, Lucullus in ignotas adhuc regiones penetravit, et deficiente in Celtiberis belli materia, Vaccæos, Cantabros subegit.

14 *In oppugnatione Intercatiæ*] Vett. editi et plerique scripti habent *in expugnatione.* Quis mutaverit, incertum. Ceterum quum Intercatia non expugnata fuerit, sed per deditionem venerit in Romanorum potestatem, (vid. c. 23 hujus libri) τὸ *oppugnatione,* quod in Gronovianis editionibus reperimus, loco movendum esse non visum est. *Intercatiæ* est ab felici Sigonii conjectura, quum prius legeretur *captæ;* in quibusdam autem scriptis *interceptæ.*

15 *Perrogari sententias placuit*] Et hunc quoque locum Sigonius levi emendatione adjuvit. Scripti et vett. editi, *prorogari sententias placuit.*

16 *Placuit, ut bello abstineretur*] Vulgati, *ut bello desisteretur,* quod minus proprium est; nondum etenim bellum cœptum erat. Apud Andream et in uno e MSS. Hearnii exstat τὸ *abstineretur:* aliquot scripti habent *abstinerent.*

17 *Annos habente nonaginta duos*] Legendum potius videtur *duodenonaginta,* quomodo Freinshemius habet c. 32 hujus libri. Etenim Polyb. apud Valesium tradit Masinissam, quum decessit, annos tantum nonaginta natum fuisse: consentitque Epitome libri Liviani L. in qua *Masinissa major nonaginta annis decessisse* memoratur. Hæc enim loquendi forma satis indicat non multum excessisse eum annos nonaginta. Si autem tunc quum Carthaginienses devicit duos et nonaginta habuisset, mortuus fuisset major annis quatuor et nonaginta. Ceterum sic quoque Masinissa multo nunc provectior annis erit, quam esse debuit si staretur iis quæ de ejus ætate leguntur in Livio, lib. XXIV. c. 49. Ibi enim dicitur septem et decem annos natus, anno u. c. 539. Unde sequeretur eum tunc quum pugnam illam cum Carthaginiensibus pugnavit de qua agit hæc epitome, anno nimirum u. c. 602, annum ætatis tantummodo primum et octogesimum egisse. Nisi si quis error irrepsit in notas numerorum apud Livium.

18 *Romanum bellum meruerunt*] Hic auctior

XLIX.

Tertii Punici belli initium [19] *altero et sexcentesimo anno ab urbe condita, intra quintum annum, quam erat cœptum, consummati. Inter M. Porcium Catonem et Scipionem Nasicam, quorum alter sapientissimus vir in civitate habebatur,* [20] *alter etiam vir optimus a senatu judicatus erat, diversis certatum sententiis est; Catone suadente bellum, et ut tolleretur deleretur que Karthago;* [21] *Nasica dissuadente. Placuit tamen, quod contra fœdus naves haberent, quod exercitum extra fines duxissent, quod socio populi Romani et amico Masinissæ arma intulissent, quod filium ejus Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum non recepissent, bellum iis indici. Priusquam ullæ copiæ in naves inponerentur, Uticenses legati Romam venerunt, se suaque omnia dedentes. Ea legatio, veluti omen, grata Patribus, acerba Karthaginiensibus fuit. Diti patri ludi* [22] *ad Terentum, ex præcepto librorum Sibyllinorum, facti:* [23] *qui anno centesimo, primo Punico bello, quingentesimo et altero anno ab urbe condita, facti erant. Legati triginta Romam venerunt, per quos se Karthaginienses dedebant. Catonis sententia pervicit, ut in decreto perstaretur, et ut consules quam primum ad bellum proficiscerentur. Qui ubi in Africam transierunt, acceptis, quos imperaverant, trecentis obsidibus, et* [24] *armis, omnibusque instrumentis bellicis, si qua Karthagine erant; tunc, quum ex auctoritate Patrum juberent, ut in alium locum, dum a mari decem millia passuum,* [25] *ne minus, remotum,* [26] *oppidum facerent, indignitate rei ad bellandum Karthaginienses compulerunt. Obsideri obpugnarique cœpta est Karthago ab L. Marcio, M'.*

est Pithœi codex, et, memorante Hearnio, addit: *Motus præterea Syriæ, et bella inter reges gesta referuntur: inter quos motus Demetrius Syriæ rex occisus erat.*

19 *Altero et sexcentesimo anno ab u. c.*] Repetit initium tertii Punici belli auctor hujus epitomes ab consulatu T. Quintii, et M'. Acilii, ut patet ex eo quod bellum hoc intra quintum annum consummatum fuisse dicat. Finitum est autem Cn. Cornelio, L. Mummio Coss. qui quinto abhinc anno magistratum gesturi sunt. Porro *sexcentesimus alter* intelligi debet, ut probavimus in nota ad Liv. l. III. c. 33, *sexcentesimus primus.* Hunc tamen annum, quo T. Quintius et M'. Acilius consules sunt, numeramus sexcentesimum secundum, ne a Dodwelli rationibus, quem sequimur in chronologia ducem, discrepemus.

20 *Alter etiam vir optimus a senatu judicatus erat*] Imo hic Scipio Nasica, Corculum dictus, bis consul, et pontifex maximus ejus qui ab senatu vir optimus judicatus erat, filius fuit. Id constat ex omni horum temporum historia. Nec audiendus Auctor de Vir. illust. qui consentiens huic epitomæ ex duobus unum facit.

21 *Nasica dissuadente: placuit tamen*] Distingue et scribe, *Nasica dissuadente. Placuit tandem.* GRONOVIUS.

22 *Ad Terentum*] Olim *ad Tarentum.* Correxit Sigonius ex Festo, et Val. Max. l. II. c. 4.

23 *Qui anno centesimo, primo bello Punico*] Hic multum variant scripti et editi. Gronovius legit proxime ad MSS. suorum fidem, vel *qui anno centesimo ante*, vel *qui ante annum centesimum, primo Punico bello.*

24 *Armis, omnibusque instrumentis belli*] Hæc est veterum editorum lectio et aliquot scriptorum. Campanus pro *belli* habet *bellicis*, quod potest admitti. Vulgati: *armis omnibus instrumentisque belli.*

25 *Ne minus*] Sic conjecerat Gronovius, quomodo plane Pithœus annotavit in variantibus lectionibus ad hunc locum, teste Hearnio. Vulgo *nec minus:* quod præ illo altero sordere debet cuivis bono Latinitatis æstimatori.

26 *Oppidum facerent*] Recte videtur emendare Gronovius *transferrent.*

Manilio consulibus. In qua obpugnatione quum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere [27] *cum cohortibus suis inrupissent, et ab oppidanis graviter cæderentur, a Scipione Africano expliciti sunt: per quem et castellum Romanorum,* [28] *quod nocte expugnabant, paucis equitibus juvantibus, liberatum est: castrorumque, quæ Karthaginienses, omnibus copiis ab urbe pariter egressi, obpugnabant, liberatorum is ipse præcipuam gloriam tulit. Præterea, quum ab irrita obpugnatione Karthaginis consul (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum duceret adversus Hasdrubalem, qui* [29] *cum altera manu iniquum saltum insederat, suasit primo consuli, ne tam iniquo loco confligeret. victus deinde complurium, qui et prudentiæ ejus et virtuti invidebant, sententiis, et ipse saltum ingressus est. quumque, sicut prædixerat, fusus fugatusque esset Romanus exercitus, et duæ cohortes ab hoste obsiderentur, cum exiguis equitum turmis in saltum reversus, liberavit eas, et incolumes reduxit. Quam virtutem ejus et Cato, vir promtioris ad vituperandum linguæ, in senatu sic prosecutus est, ut diceret,* [30] reliquos, qui in Africa militarent, umbras militare, Scipionem vigere; [31] *et populus Romanus eo favore complexus, ut comitiis plurimæ eum tribus* [32] *consulem scriberent, quum hoc per ætatem non liceret. Quum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgasset, ut Lusitani,* [33] *qui, in fidem populi Romani dediti, a Ser. Galba* [34] *in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrime suasit. exstat oratio in Annalibus ejus inclusa. Q. Fulvius Nobilior,* [35] *et sæpe ab eo in senatu laceratus, respondit pro Galba. ipse quoque Galba, quum se damnari videret, complexus duos filios prætextatos,* [36] *et Sulpicii Galli filium, cujus tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur. exstant tres orationes ejus:* [37] *duæ adversus Libonem tribunum plebis rogationemque ejus, habitæ de Lusitanis: una contra*

27 *Cum cohortibus*] Pithœus apud Hearnium et Campanus addunt *suis*.

28 *Quod nocte expugnabant*] Id est, expugnaturi videbantur; parum aberat, quin expugnarent. Exprimimus hic Andreæ, Campani, et MSS. codicum Gronovii lectionem. Vulgo *oppugnabant*.

29 *Cum altera manu*] Pithœus apud Hearnium, *cum ampla manu*: quod amplectendum videtur.

30 *Reliquos . . . umbras militare*] Versus Homericus, Od. X. v. 495, Οἶος πέπνυται· τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν. Ideo censet Gronovius legendum *umbras volitare*: hoc enim est ἀΐσσειν.

31 *Et populus Romanus eo favore illum complexus est*] Retinuimus τὸ *est*, quod etsi abest a quibusdam scriptis Gronovio inspectis, necessarium tamen videtur ad fulciendam orationem.

32 *Consulem scriberent*] Suspicatur Gronovius *consulem juberent*. Etenim τὸ *scriberent* non potest intelligi nisi de suffragiis per tabellam latis. Tunc autem pronuntiabantur suffragia, non scribebantur. Nondum enim lex ulla tabellaria erat.

33 *Qui in fidem populi Romani dediti*] Sic vet. lib. habere testatur Sigonius: sic habet et Campanus, nisi quod edidit *in fide*. Haud videmus igitur cur omnes editi recentiores dederint *populo Romano*: quæ loquendi forma minus usitata est.

34 *In Gallia venissent*] Venumdati essent. Sigonius legi jussit *in Gallia*. Olim *in Galliam*.

35 *Et sæpe ab eo*] Vellemus, *et ipse sæpe ab eo in senatu laceratus*.

36 *Et Sulpicii Galli filium*] Sic Campanus: et eodem alludunt duo MSS. Gronovii. Vulgo *et filium Caii Sulpicii*.

37 *Duæ adversum Libonem . . . rogationemque ejus habitæ de Lusitanis*] Gronovius edidit *habitam*. Sed quis unquam dixit *habere rogationem?* Retinuimus *habitæ*, quod exstat in vett. editis, et referri debet ad *orationes*.

L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanos propter sese castra habentes cæsos fatetur, quod compertum habuerit, equo atque homine suo ritu inmolatis, per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidam, ultimæ sortis homo, Persei regis se filium ferens, et mutato nomine Philippus vocatus, quum ab urbe Romana, quo illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mendacium miserat, clam profugisset, multis ad falsam ejus fabulam, velut ad veram, coeuntibus, contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupavit. Fabulam autem talem finxerat. Ex pellice se et Perseo rege ortum, traditum educandum [38] *Cretensi cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod velut semen regiæ stirpis exstaret. Perseo demortuo, Adramyttei se educatum usque ad duodecimum annum ætatis, patrem eum esse credentem, a quo educaretur, ignarum generis fuisse sui. adfecto deinde eo, quum prope ad vitæ finem ultimum esset,* [39] *detectam tandem ibi originem suam, falsæque matri libellum datum, signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, quum ad puberem ætatem venisset: obtestationesque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus servaretur. pubescenti libellum traditum: in quo relicti sibi duo thesauri a patre dicerentur. tum scientem mulierem subditum se esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus: atque obtestatam, ut prius, quam manaret ad Eumenem res, Perseo inimicum, excederet iis locis, ne interficeretur. eo se exterritum, simul sperantem aliquod a Demetrio auxilium, in Syriam se contulisse: atque ibi primum, quis esset, palam expromere ausum.*

L.

Thessalia, quum et illam invadere armis atque occupare Pseudophilippus vellet, per legatos Romanorum auxiliis Achæorum defensa est. Prusias rex Bithyniæ, [40] *omniumque humillimorum vitiorum, a Nicomede filio, adjuvante Attalo rege Pergami, occisus est. Habebat alium filium, qui, pro superiore ordine dentium, enatum habuisse unum os continens dicitur. Quum legatos ad pacem inter Nicomedem et Prusiam faciendam Romani misissent, et unus ex iis multis cicatricibus sparsum caput haberet, alter pedibus æger esset, tertius ingenio socors haberetur; dixit Cato, eam legationem nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quæ eo tempore* [41] *ex stirpe generis*

38 *Cretensi*] Haud scimus a quo sit orta hæc lectio. Vett. editi *Cirthesæ*. Sigonius ex vet. lib. et Pithœus apud Hearnium *Cretæ se*.

39 *Detectam sibi tandem originem suam*] Quidam editi ante Sigonium carebant τῷ *sibi*, ut et unus MS. Gronovii. Et vero ex iis quæ sequuntur patet Andriscum non dixisse tunc *sibi*, sed falsæ matri detectam originem suam, quæ ei, quum ad puberem ætatem venisset, mysterium illud enuntiaret. Itaque libenter legeremus hic cum Gronovio: *detectam tandem originem suam falsæ matri, et libellum datum.*

40 *Omniumque humillimorum vitiorum*] Et vir omnibus humillimis vitiis deformis.

41 *Ex stirpe generis Persei regis Macedonum*] Hic agitur de Bala Alexandro, quem nemo ex

Persei, regis Macedonum, inertia socordiaque similem Prusiæ regem habebat, jacente eo [42] *in ganea et lustris, Ammonius regnabat; per quem et amici omnes regis, et Laodice regina, et Antigonus, Demetrii filius, occisi. Masinissa, Numidiæ rex, major nonaginta annis decessit, vir insignis. Inter cetera opera juvenilia, quæ ad ultimum edidit, adeo, etiam versus in senectam, viguit, ut post sextum et octogesimum annum filium genuerit. Inter tres liberos ejus, maximum natu Micipsam, Gulussam, Mastanabalem, qui etiam Græcis literis eruditus erat, P. Scipio Æmilianus (quum commune eis pater regnum reliquisset, et dividere eos arbitro Scipione jussisset) partes administrandi regni divisit. Item* [43] *Phamææ Himilconi, præfecto equitum Karthaginiensium, viro forti, et cujus præcipua opera Pœni utebantur, persuasit, ut ad Romanos cum equitatu suo transiret. Ex tribus legatis, qui ad Masinissam missi fuerant,* [44] *Claudius Marcellus, coorta tempestate, fluctibus obrutus est. Karthaginienses Hasdrubalem, Masinissæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis suspectum, in curia occiderunt: quæ suspicio inde emanavit, quod propinquus esset Gulussæ, Romanorum auxilia juvantis. P. Scipio Æmilianus, quum ædilitatem peteret, consul a populo dictus, quoniam per annos consulem fieri non licebat, cum magno certamine suffragantis plebis, et repugnantibus aliquamdiu Patribus, legibus solutus, et consul creatus est.* [45] *M'. Manilius aliquot urbes circumpositas Karthagini expugnavit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu P. Juventio prætore, a Q. Cæcilio victus captusque est, et recepta Macedonia.*

LI.

[46] *Karthago, in circuitu millia viginti tria passuum patens, magno labore obsessa, et per partes capta est; primum a Mancino legato, deinde a Scipione consule, cui extra sortem provincia Africa data erat. Karthaginienses, portu novo (quia vetus obstructus a Scipione erat) facto, et contracta clam exiguo*

stirpe Persei fuisse memoravit. Delrius apud Hearnium legit e MS. *stirpe generis parem Macedonum regi, inertia socordiaque similem Prusiæ.* Quæ lectio amplectenda videtur. Regem Macedonum hic intellige Pseudophilippum, qui tum in Macedonia regnabat, et incerti obscurique generis erat itidem ut Alexander.

42 *In ganeo*] Unus e MSS. Gronovii habet *in granea:* unde ille legendum existimat *in ganea,* quod plane exstat apud Andream. Sed parum interest.

43 *Phamææ Himilconis*] Sigonius legi jussit ex Appiano *Phamææ,* quum libri haberent *Phaniæ.* Sed ex eodem Appiano reponendum esset *Himilconi.* Hunc enim præfectum equitatus Carthaginiensium vocat ille scriptor *Himilconem, cognomine Phamæam.*

44 *Claudius Marcellus*] Pithœus apud Hearnium, *M. Claudius.*

45 *M'. Manilius*] Hoc debetur Sigonio. Libri omnes mendose, *M. Æmilius.*

46 *Carthago in circuitu viginti tria millia passuum patens*] Recentiores editi et plerique MSS. habent *passus.* Sed melius visum est *passuum,* quod in antiquis editis exstat. Ceterum Freinshemius l. XLIX. c. 38, Strabone auctore, scripsit peninsulam in qua sita Carthago erat, quinque et quadraginta millia passuum habuisse, totamque muro circumdatam fuisse. Sed intelligendum est urbem ipsam non tantum patuisse, suaque peculiaria mœnia habuisse, præter hunc murum, qui totam peninsulam ambiebat.

tempore ampla classe, infeliciter navali prœlio pugnaverunt. Hasdrubalis quoque ducis eorum castra, ad Nepherim oppidum loco difficili sita, cum exercitu deleta sunt a Scipione; qui tandem urbem expugnavit septingentesimo anno, quam erat condita. spoliorum major pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Ultimo urbis excidio, quum se Hasdrubal Scipioni dedidisset, uxor ejus, quæ paucis ante diebus de marito inpetrare non potuerat, ut ad victorem transfugerent, in medium se flagrantis urbis incendium, duobus cum liberis, ex arce præcipitavit. Scipio exemplo patris sui naturalis Æmilii Paulli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, transfugasque ac fugitivos bestiis objecit. Belli Achaici semina referuntur hæc: quod legati populi Romani ab Achaicis pulsati sint Corinthi, missi, ut eas civitates, quæ sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LII.

Cum Achæis, qui in auxilio Bœotos et Chalcidenses habebant Q. Cæcilius Metellus [47] *ad Thermopylas bello conflixit: quibus victis, dux eorum Critolaus veneno sibi mortem conscivit. in cujus locum Diæus, Achaici motus primus auctor, ab Achæis dux creatus, ad Isthmon a L. Mummio consule victus est. qui, omni Achaia in deditionem accepta, Corinthon ex senatusconsulto diruit, quia ibi legati Romani violati erant. Thebæ quoque et Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L. Mummius* [48] *abstinentissimum virum egit. nec quidquam ex iis opibus ornamentisque, quæ prædives Corinthos habuit, in domum ejus pervenit. Q. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphavit; P. Cornelius Scipio Africanus Æmilianus de Karthagine et de Hasdrubale. Viriathus in Hispania primum ex pastore venator, ex venatore latro, mox justi quoque exercitus dux factus, totam Lusitaniam occupavit;* [49] *M. Vetilium prætorem, fuso ejus exercitu, cepit: post quem C. Plautius prætor nihilo felicius rem gessit: tantumque terroris is hostis intulit, ut adversus eum consulari opus esset et duce, et exercitu. Præterea motus Syriæ, et bella inter reges gesta referuntur. Alexander, homo ignotus et incertæ stirpis, occiso (sicut ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat. hunc Demetrius, Demetrii filius, qui a patre quondam ob incertos belli casus ablegatus Gnidon fuerat, contemta socordia inertiaque ejus, adjuvante Ptolemæo Ægypti rege, cujus filiam Cleopatram in matrimonium acceperat, bello interemit. Ptolemæus, in caput graviter vulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, exspiravit: atque*

47 *Ad Thermopylas bello conflixit*] Sic veteres editi et MSS. aliquot a Gronovio inspecti: licet ipse vocem *bello* in sua editione omiserit.

48 *Abstinentissimum virum egit*] Campanus, Andreas, et plerique codices tum Gronovii, tum Hearnii, habent *abstinentissimum se virum egit.*

49 *C. Vetilium*] Sic nominat hunc prætorem Appianus in Ibericis, et post eum Freinshemius, infra c. 25 et seqq. Vulgo hic, *M. Vitilium.*

in locum ejus frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat, [50] *a Diodoto quodam, uno ex subjectis, qui Alexandri filio, bimulo admodum, regnum adserebat, bello superatus, Seleuciam confugit. L. Mummius de Achæis triumphavit. signa ærea, marmoreaque, et tabulas pictas in triumpho tulit.*

LIII.

Ap. Claudius consul Salassos, gentem Alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia a L. Tremellio quæstore cum exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. A Q. Fabio proconsule pars magna Lusitaniæ, expugnatis aliquot urbibus, recepta est. C. Julius senator Græce res Romanas scribit.

LIV.

Q. Pompeius consul in Hispania [51] *Termestinos subegit. cum eisdem et Numantinis* [52] *pacem ab infirmitate fecit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa civium capita trecenta viginti octo millia, quadringenta quadraginta duo. Quum Macedonum legati conquestum de D. Junio Silano prætore venissent, quod acceptis pecuniis provinciam spoliasset et senatus de querelis eorum vellet cognoscere; T. Manlius Torquatus, pater Silani, petiit, inpetravitque, ut sibi cognitio mandaretur: et, domi caussa cognita, filium condemnavit, abdicavitque; ac ne funeri quidem ejus (quum suspendio vitam finisset) interfuit; sedensque domi potestatem consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul rebus in Hispania prospere gestis labem inposuit, pace cum Viriatho æquis conditionibus facta. Viriathus a proditoribus, consilio Servilii Cæpionis, interfectus est, et ab exercitu suo multum comploratus, ac nobiliter sepultus; vir duxque magnus, et per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.*

LV.

P. Cornelio Nasica, cui cognomen Serapion fuit ab inridente Curiatio tribuno plebis inpositum, et D. Junio Bruto consulibus

50 *A Diodoto quodam, uno ex subjectis*] Hoc nec satis Latine, nec proprie dictum est. Suspicamur *uno ex purpuratis.* Frequens occurrit *purpuratorum* mentio in regum Macedonicorum aulis.

51 *Termestinos*] Sic scribunt hoc nomen veteres editiones: nuperæ *Thermestinos.* Sed *Termisus, Termantia,* quæ duo ejusdem urbis nomina videntur apud Appianum in Ibericis, *Termes* apud Plinium et alios, quæ eadem urbs est ac *Termisus* Appiani, sine aspiratione scribuntur.

52 *Pacem ab infirmitate fecit*] Sive hoc modo legas, sive, ut olim, *ob infirmitatem,* utrumque nugatorium merito videtur Gronovio: qui suspicatur, *pacem a populo Romano infirmatam fecit;* vel, *pacem, improbante populo Romano, fecit.*

delectum habentibus, in conspectu tironum res saluberrimi exempli facta est: nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset: damnatusque, sub furca diu virgis cæsus est, et sestertio nummo veniit. Tribuni plebis, quia non inpetrarent, ut sibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, consules in carcerem duci jusserunt. Junius Brutus consul in Hispania iis, qui sub Viriatho militaverant, agros et oppidum dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popillius a Numantinis, [53] *cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat, cum exercitu fusus fugatusque est. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cavea evolaverunt. conscendenti deinde navim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit vox,* Mane, Mancine: *quæ auspicia tristia fuisse, eventu probatum est. Victus enim a Numantinis et castris exutus, quum spes nulla servandi exercitus esset, pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum a Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Junius Lusitaniam, triginta urbium expugnationibus, usque* [54] *ad occasum et oceanum perdomuit: et, quum* [55] *fluvium Oblivionem transire nollent milites, ereptum signifero signum ipse transtulit, et sic, ut transgrederentur, persuasit. Alexandri filius, rex Syriæ, decem annos admodum habens, a Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est; conruptis medicis, qui, eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum secant, occiderunt.*

LVI.

D. Junius Brutus in Hispania ulteriore feliciter adversus Gallæcos pugnavit. dissimili eventu M. Æmilius Lepidus proconsul adversus Vaccæos rem gessit, cladem que similem Numantinæ passus est. Ad exsolvendum Numantini fœderis religione populum, Mancinus, quum hujus rei auctor fuisset, deditus Numantinis, non est receptus. Lustrum a censoribus conditum est. [56] *Censa sunt civium capita trecenta viginti tria millia. Fulvius Flaccus consul Vardæos in Illyrico subegit. M. Cosconius prætor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnavit. Quum bellum Numantinum vitio ducum non sine pudore publico duraret, delatus est ultro Scipioni Africano a senatu populoque Romano consulatus: quem quum illi capere* [57] *ob legem, quæ vetabat,*

53 *Cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat*] Sigonius immisit τὸ *fieri*: quod tamen abesse maluerimus, et revera ignorant Andreas et Campanus.

54 *Ad Occasum et Oceanum*] Andreas, Campanus, Hearnii codices, Sigonius omittunt τὰ *Occasum et*.

55 *Fluvium Oblivionem*] Legendum *Oblivionis*. Nam is fluvius, non *Oblivio*, sed *Oblivionis* nominabatur. Is. Casaubonus ad Strab. L. III. p. 153.

56 *Censa sunt*] Sic plerique scripti et vett. editi. In vulgatis deest *sunt*. Sed et in numero civium censorum variant libri. Verum operæ pretium non videtur in his minutis tricis immorari.

57 *Ob legem quæ vetabat quemquam iterum consulem fieri*] Olim legebatur *quemquam intra*

quemquam iterum consulem fieri, non liceret, sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum servile, in Sicilia ortum, quum obprimi a prætoribus non potuisset, C. Fulvio consuli mandatum est. hujus belli initium fuit unus servus, natione Syrus; qui, contracta agrestium servorum manu, et solutis ergastulis, justi exercitus numerum inplevit. Cleon quoque, alter servus, ad septuaginta millia servorum contraxit; et, copiis junctis, [58] *contra populum Romanum exercitumque ejus bellum sæpe gesserunt.*

LVII.

Scipio Africanus Numantiam obsedit, et conruptum licentia luxuriaque exercitum ad severissimam militiæ disciplinam revocavit. omnia deliciarum instrumenta recidit; duo millia scortorum a castris ejecit; militem quotidie in opere habuit, et triginta dierum frumentum [59] *ad septenos vallos ferre cogebat. ægre propter onus incedenti dicebat,* Quum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito. [60] *Alii, scutum parvum habiliter ferenti, scutum amplius justo ferre jussit:* [61] *neque id se reprehendere, quando melius scuto, quam gladio, uteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus; si extraneus,* [62] *fustibus cecidit. Jumenta omnia, ne exonerarent militem, vendidit. Sæpe adversus eruptiones hostium feliciter pugnavit. Vaccæi obsessi, liberis conjugibusque trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplissima munera, missa sibi ab Antiocho rege Syriæ, quum celare aliis imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit, omniaque ea referre quæstorem in publicas tabulas jussit: ex iis se*

decem annos iterum consulem. Trigam hanc verborum, *intra decem annos*, omitti jussit Sigonius, auctore vetere libro, cui adstipulatur Pithœus apud Hearnium, et Campanus. Sane decennalis intervalli mentio nihil huc attinet, quum inter utrumque Scipionis Æmiliani consulatum toti duodecim anni effluxerint. Legem quæ vetabat quemquam bis consulem fieri, Pighius existimat latam esse primo anno tertii Punici belli. Certe Festus in voce *Pavimenta* refert verba quædam ex oratione M. Catonis, Ne quis consul bis fieret. Eamdem orationem laudat quoque Priscianus. Hæc fere Sigonius in nota ad hunc locum. Vid. et Pighium ad annum 603.

58 *Contra populum Romanum exercitumque ejus*] Brevius et aptius duo scripti Grutero inspecti, Pithœus apud Hearnium, et Campanus, *adversus exercitum Romanum*.

59 *Ad septenos vallos*] Super, vel præter septenos vallos. Sigonius legi jusserat *ac*. Sed veterem lectionem ex suis libris Gronovius asseruit.

60 *Alii scutum parvum habiliter ferenti*] Hæc lectio a Grutero prodita est. Nobis satis placeret ea quam monstrat apud Hearnium Pithœus; *alii scutum parum habiliter ferenti*. Nec nos offendit apud hunc epitomatorem *alii . . . jussit:* quam locutionem Sanctius in Minerva l. II. c. 4, et ibi Perizonius summa vi tuentur, et Latinam esse contendunt. Quod etiamsi iis non concedatur in aurei ævi scriptoribus, apud posteriorem certe ætatem invaluisse negari non potest.

61 *Neque id se reprehendere*] Suspicatur non immerito Gronovius aliquid hic excidisse, quod esset affine ei narratiunculæ quam ex Frontino habet Freinshemius infra c. 6, de milite ornatum elegantius scutum habente: quod se non reprehendere Scipio dixerit, quoniam ille melius scuto quam gladio uteretur.

62 *Virgis cecidit*] Virgæ enim inhonestius supplicium, et ideo a civium tergo remotum. Gronovius ex quibusdam libris edidit *fustibus cecidit*. Sed *fustuarium*, militare supplicium, usitatum fuit etiam in cives, etiam Ciceronis ævo, ut patet ex Phil. III. c. 6.

viris fortibus dona daturum. Quum undique Numantiam obsidione clausisset, et obsessos fame videret urgueri; hostes, qui pabulatum exierant, vetuit occidi; quod diceret, velocius eos absumturos, frumenti quod haberent, si plures fuissent.

LVIII.

Ti. Sempronius Gracchus tribunus plebis, quum legem agrariam ferret adversus voluntatem senatus et equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus, quam [63] quingenta jugera, possideret, *in eum furorem exarsit, ut M. Octavio collegæ, caussam diversæ partis defendenti, potestatem lege lata abrogaret:* [64] *seque, et Gracchum fratrem, et Ap. Claudium socerum, triumviros ad dividendum agrum crearet. Promulgavit et aliam legem agrariam,* [65] *qua sibi latius agrum patefaceret,* ut iidem triumviri judicarent, qua publicus ager, qua privatus esset. *deinde, quum minus agri esset, quam quod dividi posset sine offensa etiam plebis, (quoniam eos ad cupiditatem* [66] *amplum modum sperandi incitaverat) legem se promulgaturum ostendit,* ut iis, qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuisset, divideretur. *Hæredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius.* [67] *Tot indignitatibus commotus graviter senatus, ante omnes* [68] *T. Annius consularis, qui, quum in senatu in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum, delatusque plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Quum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, auctore P. Cornelio Nasica, in Capitolio ab optimatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum, et inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus in flumen projectus. Res præterea in Sicilia vario eventu adversus fugitivos gestas continet.*

LIX.

Numantini, fame coacti, ipsi se per vicem tradentes trucidaverunt. Captam urbem Scipio Africanus delevit, et de ea triumpha-

63 *Quingenta jugera*] Certe emendatio Sigonii, nixa Plutarcho et Appiano. Nec dubium est quin Gracchus revocare voluerit legem Liciniam de modo agrorum, de qua Liv. agit libro VI. extremo: quæ quidem lex illum ipsum numerum quingentorum jugerum præfiniebat. Plerique libri, tum scripti, tum editi, habebant *decem jugera:* Campanus *centum:* Pithœus apud Hearnium *mille.*

64 *Seque et fratrem Caium*] Sic legi jussit Sigonius ex vet. lib. melius, ut nobis videtur, quam *seque et Gracchum fratrem,* quamvis pleraque librorum manus hoc præferat.

65 *Qua sibi latius agrum patefaceret*] Hæc nobis paulo suspectiora sunt. Vid. infra c. 31, quem sensum ex iis exsculpere conetur Freinshemius.

66 *Amplum modum*] Amplum agri modum. Hæc vera est lectio, quam exhibent Andreas, Campanus, et scripti Gronovio inspecti. Quidam libri habent *ampla modo.*

67 *Tot indignitatibus*] Sic edidit Gronovius ex scriptis et vett. editt. quibus succinit Campanus. Quidam *indignationibus.*

68 *P. Mucius consul*] Libri omnes hic sunt mendosi. Plerique habent *C. Antonius,* alii *T. Annius.* Verum nomen consulis reposuit Sigonius.

vit, quartodecimo anno post Karthaginem deletam. P. Rupilius consul in Sicilia cum fugitivis debellavit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupavit; quum, testamento Attali regis legata populo Romano, libera esse deberet. Adversus eum P. Licinius Crassus consul, quum idem pontifex maximus esset, (quod numquam antea factum erat) extra Italiam profectus, prœlio victus et occisus est. M. Perperna consul victum Aristonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius et Q. Metellus, tunc primum uterque ex plebe facti censores, lustrum condiderunt. Censa sunt civium capita trecenta septemdecim millia, octingenta viginti tria, præter pupillos et viduas. Q. Metellus censor censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores, liberorum creandorum caussa, exstat oratio ejus, quam Augustus Cæsar, quum de maritandis ordinibus ageret, [69] *velut in hæc tempora scriptam in senatu recitavit. C. Atinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, a quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo dejici jussit: quod ne fieret, ceteri tribuni plebis auxilio fuerunt. Quum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset,* [70] *ut eumdem tribunum plebis, quoties vellet, creare liceret; rogationem ejus P. Africanus gravissima oratione dissuasit; in qua dixit,* Ti. Gracchum jure cæsum videri. [71] *Gracchus contra suasit rogationem:* [72] *sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum Syriæ, et Phraatem Parthorum regem gesta, nec magis quietæ res Ægypti referuntur. Ptolemæus, Euergetes cognominatus, ob nimiam crudelitatem suis invisus, incensa a populo regia, clam* [73] *Cypron profugit. et, quum sorori ejus Cleopatræ, quam (filia ejus virgine per vim compressa, atque in matrimonium ducta) repudiaverat, regnum a populo datum esset, infensus filium, quem ex illa habebat, Cypri occidit, caputque ejus et manus, et pedes matri misit. Seditiones a triumviris Fulvio Flacco, et C. Graccho, et C. Papirio Carbone, agro dividendo creatis, excitatæ: quibus quum P. Scipio Africanus adversaretur: fortisque ac validus de die domum se recepisset, mortuus in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tamquam ei venenum dedisset, Sempronia uxor, hinc maxime, quod soror esset Gracchorum; cum quibus simultas Africano fuerat. de morte tamen ejus nulla quæstio acta. Eo defuncto, seditiones triumvirales acrius exarserunt. C. Sempronius consul contra Japydas primo rem male gessit: mox victoria cladem acceptam emendavit virtute D. Junii Bruti, ejus, qui Lusitaniam subegerat.*

69 *Velut in hæc tempora scriptam*] Ante Sigonium editi, *velut eo tempore.* Ille correxit ex vet. lib. cui adstipulatur Campanus. Recte *in hæc tempora.* Habetur enim ratio personæ Livii, qui Augusto æqualis fuit.

70 *Ut eumdem tribunum plebis, quoties vellet, creari liceret*] Emendat Gronovius: *ut eumdem tribunum plebi, quoties vellet, creare liceret.* Sane, ut vulgo legitur, *τὸ vellet* non potest referri nisi ad tribunum, quod absurdum est. *Creare* habet Campanus.

71 *Gracchus contra*] Videtur excidisse prænomen: *C. Gracchus contra.* GRONOVIUS.

72 *Sed Scipio tenuit*] Hoc quis dederit, incertum. Sed Andreas, Campanus, MSS. Hearnii, *censuit.* Vulgatæ lectionis sensus commodus est: *tenuit* propositum, vicit.

73 *Cypron profugit*] Sic edidit Gronovius ex membranis. Vulgo *in Cyprum.* Campanus quoque emittit præpositionem.

LX.

L. Aurelius consul[74] *rebellantes Sardos subegit.* [75] *M. Fulvius Flaccus primus Transalpinos Ligures bello domuit, missus in auxilium Massiliensibus adversus Salluvios Gallos, qui fines Massiliensium populabantur. L. Opimius prætor Fregellanos qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit. Pestilentia in Africa ab ingenti locustarum multitudine, et deinde necatarum strage, fuisse traditur. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta nonaginta millia septingenta triginta sex. C. Gracchus, Tiberii frater, tribunus plebis, eloquentior quam frater, perniciosas aliquot leges tulit: inter quas frumentariam,* ut [76] semisse et triente frumentum plebi daretur: *alteram legem agrariam, quam et frater ejus tulerat: tertiam, qua equestrem ordinem, tunc cum senatu consentientem, corrumperet:* [77] ut sexcenti ex equitibus in curiam sublegerentur: et quia illis temporibus trecenti tantum senatores erant, sexcenti equites trecentis senatoribus admiscerentur: *id est, ut equester ordo bis tantum virium in senatu haberet. et, continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrariis latis effecit, ut complures coloniæ in Italia deducerentur, et una in solo dirutæ Karthaginis; quo, ipse triumvir creatus, coloniam deduxit. Præterea res a Q. Metello consule adversus Baliares gestas continet: quas Græci Gymnesias adpellant, quia æstatem nudi exigant:* [78] *Baliares a teli missu adpellati, aut a Baleo, Herculis comite, ibi relicto tunc, quum Hercules ad Geryonem navigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum et Seleucum filium, indignata quod, occiso patre ejus a se, injussu suo diadema sumsisset, interemit.*

LXI.

C. Sextius proconsul, victa Salluviorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, [79] *ob aquarum copiam e calidis frigidisque fon-*

74 *Rebellantes Sardos*] Hanc scripturam, quam Gronovius a Pighii conjectura profectam ait, tuetur Pithœus quoque apud Hearnium. Plerique MSS. *bellantes.*

75 *M. Fulvius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit*] At in Epit. XLVII. *Q. Opimius consul Transalpinos Ligures ... subegisse* dicitur. Majus autem est *subegisse*, quam domuisse. Hæc observat Perizonius Animadv. Hist. c. 8. Legamus igitur hoc loco *Transalpinos Gallos.*

76 *Semisse et triente*] Id est, dextante, sive decem assis partibus, quales duodecim totum assem æquant.

77 *Ut sexcenti ex equitibus*] Rualdus, Animadv. 26, in Plut. multis probat hoc tulisse C. Gracchum, ut judicia ab senatoribus ad Equites transferrentur: cetera quæ hic narrantur, vana et futilia esse. Non absurda Freinshemii conjectura est, infra c. 66, hoc tentasse vel certe cogitasse Gracchum, quod narrat auctor epitomes, sed perficere non potuisse, atque adeo ad tranferenda ad solos Equites judicia animum adjecisse.

78 *Baleares a teli missu*] Nempe a verbo Græco βάλλειν.

79 *Ob aquarum copiam*] Magis placeret cum Gronovio legere: *ab aquarum copia . . atque a nomine suo ita appellatas.*

tibus, atque a nomine suo ita adpellatas. Cn. Domitius proconsul adversus Allobrogas ad oppidum Vindalium feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi caussa fuit, quod Teutomalium, Salluviorum regem, fugientem recepissent, et omni ope juvissent; quodque Æduorum agros, sociorum populi Romani, vastassent. C. Gracchus, seditioso tribunatu facto, quum Aventinum quoque armata multitudine occupasset, a L. Opimio consule, ex senatusconsulto vocato ad arma populo, pulsus et occisus est; et cum eo Fulvius Flaccus consularis, socius ejusdem furoris. Q. Fabius Maximus consul, Paulli nepos, adversus Allobrogas et Bituitum, Arvernorum regem, feliciter pugnavit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum viginti. Ipse, quum ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset, [80] Albam custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque est, ut Congentiatus, filius ejus, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius, accusatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjecisset, absolutus est.

LXII.

Q. Marcius consul [81] Stænos, gentem Alpinam, expugnavit. Micipsa, Numidarum rex, mortuus regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hiempsali, et Jugurthæ fratris filio, quem adoptaverat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas subegit. Jugurtha Hiempsalem fratrem bello petiit, quem victum occidit: Adherbalem regno expulit: [82] is a senatu restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Ahenobarbus, censores, duos et triginta senatu moverunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LXIII.

Cato Porcius consul in Thracia male adversus Scordiscos pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta nonaginta quatuor millia, trecenta triginta sex. Æmilia, Licinia, Marcia, virgines Vestales, incesti damnatæ sunt: idque incestum quemadmodum et commissum, et deprehensum, et vindicatum sit, refertur. Cimbri, gens vaga, populabundi in Illyricum venerunt: ab iis Papirius Carbo consul cum exercitu fusus est. Livius Drusus consul adversus Scordiscos, gentem a Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit.

80 *Albam custodiendus datus est*] Sic duo e MSS. Gronovii et Pithœus apud Hearnium. Atque id elegantius nobis visum est, quam quod vulgati præferunt, *Albæ*.

81 *Stonos*] Sic scribitur hoc nomen apud Strabonem, l. IV. p. 204, et apud Plinium, l. III. c. 20. Pighius legi jubet *Stænos* ex marmoribus Capitolinis.

82 *Is a senatu restitutus est*] Sic edidit Gronovius ex aliquot MSS. quibus assentitur Campanus. Vulgo *qui a senatu*.

LXIV.

Adherbal, bello petitus a Jugurtha, et in oppido Cirta obsessus, contra denunciationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Jugurthæ bellum indictum: idque Calpurnius Bestia consul gerere jussus, pacem cum Jugurtha injussu populi et senatus fecit. Jugurtha, fide publica evocatus ad indicandos auctores consiliorum suorum, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit: et, propter cædem, admissam in regulum quemdam, nomine Massivam, [83] *qui regnum ejus populo Romano invisi adfectabat, Romæ interfectum, quum periclitaretur, caussam capitis dicere jussus, clam profugit, et, cedens urbe, fertur dixisse:* O urbem venalem, et cito perituram, si emtorem invenerit! *A. Postumius legatus* [84] *infeliciter prælio adversus Jugurtham gesto pacem quoque adjecit ignominiosam, quam non esse servandam senatus censuit.*

LXV.

Q. Cæcilius Metellus consul duobus præliis Jugurtham fudit, totamque Numidiam vastavit. M. Junius Silanus consul adversus Cimbros infeliciter pugnavit. legatis Cimbrorum [85] *sedem et agros, in quibus consisterent, postulantibus senatus negavit. M. Minucius proconsul adversus Thracas prospere pugnavit. L. Cassius consul a Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui a civitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est. milites, qui ex ea clade superaverunt, obsidibus datis, et dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.*

LXVI.

Jugurtha, pulsus a C. Mario Numidia, auxilio Bocchi, Maurorum regis, adjutus est: et, cæsis prælio Bocchi quoque copiis, nolente Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere, vinctus ab eo et Mario traditus est: in qua re præcipua opera L. Cornelii Sullæ, quæstoris Marii, fuit.

LXVII.

M. Aurelius Scaurus, legatus consulis, a Cimbris fuso exer-

83 *Qui regnum ejus . . . appetebat*] Aliquot MSS. Gronovio inspecti, et Pithœus apud Hearnium pro *appetebat* substituunt *affectabat*: quod verbum magis proprium videtur.

84 *Infeliciter prælio . . . gesto pacem quoque adjecit*] Sic legi jussit Sigonius, cui assentitur Pithœus. Plerique libri inter τὰ *gesto* et *pacem* inserunt verbum *conflixit*, quod plane otiosum est.

85 *Sedem et agros in quibus considerent*] Aliquot MSS. tum Hearnii, tum Gronovii, Andreas, Campanus, *in quibus consisterent*.

citu, captus est: et, quum, [86] *in consilium ab iis evocatus, deterreret eos, ne Alpes transirent Italiam petituri, eo quod diceret, Romanos vinci non posse,* [87] *a Boiorige rege, feroci juvene, occisus est. Ab iisdem hostibus Cn. Manlius consul et Q. Servilius Cæpio proconsul, victi prælio castrisque binis exuti sunt. militum millia octoginta occisa. calonum et lixarum quadraginta.* [88] *Secundum populi Romani jussionem, Cæpionis, cujus temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata sunt, primi post regem Tarquinium; imperiumque ei abrogatum. In triumpho C. Marii ductus ante currum ejus Jugurtha cum duobus filiis, et in carcere necatus est. Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat: eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est. Secundo et tertio absens consul creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, vastatis omnibus, quæ inter Rhodanum et Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi, ibique multa loca populati, a Celtiberis fugati sunt: reversique in Galliam,* [89] *bellicosis se Teutonis conjunxerunt.*

LXVIII.

M. Antonius prætor in Ciliciam maritimos prædones persecutus est. C. Marius consul summa vi obpugnata a Teutonis et Ambronibus castra defendit. duobus deinde præliis circa Aquas Sextias eos hostes delevit, in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum consul creatus est. triumphum oblatum, donec et Cimbros vinceret, distulit. Cimbri, repulso ab Alpibus fugatoque Q. Catulo proconsule, qui fauces Alpium obsederat, et ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratque, [90] *quum, virtute sua*

86 *In consilium . . . evocatus*] Multo melius Pithœus apud Hearnium, *advocatus.*

87 *A Boiorige*] Conjectura Freinshemii a Gronovio probata. Prius legebatur: *a Bolo rege.* Edidimus *feroci*, quemadmodum Campanus et Andreas, et libri Hearnii habent, non *feroce*, ut nunc vulgo editi.

88 *Secundum populi Romani jussionem*] Hæc non immerito inepta Gronovio visa sunt. Ille ex MSS. vestigiis legit: *Octoginta millia militum occisa, calonum ac lixarum quadraginta, secundum Arausionem. Cæpionis*, etc. Sane in illa regione res gesta est: et favet Pithœus quoque apud Hearnium, *secundum aprausionem.*

89 *Bellicosis se Teutonis conjunxerunt*] *Bellicosis* hic frigidum est, ut et *belli causa*, quod substituit Schefferus. Libri et vett. edd. fere *imbellicosis.* Gronovius conjicit, *Ambronibus se et Teutonis conjunxerunt.* Certe in Epit. sequenti Ambrones et Teutoni simul castra Marii oppugnasse memorantur.

90 *Quum virtute sua expliciti*] Vett. editiones et plerique MSS. *explicata.* Mutavit Sigonius, et intelligit Cimbros obsidione quasi Catuli liberatos. Verum Cimbri tum victores non explicabantur periculo, sed ultro periculum ac terrorem Romanis inferebant. Membranæ quædam Gronovio inspectæ longe aliam lectionem exhibent: *Cimbri, repulso ab Alpibus fugatoque Q. Catulo proconsule, qui fauces Alpium obsidebat, flumen Athesim transgressi castellum editum, quod insederat, ut reliquerat, effecerunt. quem tamen virtute sua explicita fugientem proconsulem exercitumque consecutus est. In Italiam quum deinde trajecissent, junctis ejusdem Catuli copiis*, etc. Hæc, inquit Gronovius, videntur meliora vulgatis, modo

expliciti, fugientem proconsulem exercitumque consecuti, in Italiam trajecissent, junctis ejusdem Catuli et C. Marii exercitibus, prælio victi sunt ab eis: in quo cæsa traduntur hostium centum quadraginta millia, capta sexaginta. [91] *Marius, totius civitatis consensu exceptus, pro duobus triumphis, qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui aliquamdiu ut novo homini, ad tantos honores evecto, inviderant, conservatam ab eo rempublicam fatebantur. Publicius Malleolus, matre occisa, primus insutus culeo, in mare præcipitatus est. Ancilia cum strepitu mota esse, antequam Cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta continet.*

LXIX.

L. Appuleius Saturninus, adjuvante C. Mario, et per milites occiso A. Nonio competitore, tribunus plebis per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, gessit; et, quum legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, [92] *eo quod in eam non juraverat, diem dixit: qui quum a bonis civibus defenderetur, ne caussa certaminum esset, in exsilium voluntarium Rhodum profectus est:* [93] *ibique legendo et audiendis magnis viris avocabatur. Profecto C. Marius, seditionis auctor, qui sextum consulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua et igni interdixit. Idem Appuleius Saturninus tribunus plebis C. Memmium* [94] *candidatum consulatus, quem maxime adversarium actionibus suis timebat, occidit. quibus rebus concitato senatu, (in cujus caussam et C. Marius, homo varii et mutabilis ingenii consiliique semper secundum fortunam, transierat, quum eum tueri minime posset) obpressus armis cum Glaucia prætore, et aliis ejusdem furoris sociis,* [95] *bello quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exsilio, ingenti totius civitatis favore, reductus est. M'. Aquillius proconsul in Sicilia bellum servile excitatum confecit.*

scribas *relinqueret*, et illa, *quem tamen*, sic corrigas et suppleas: *qui tamen in castello fuerunt, virtute sua expliciti fugientem proconsulem exercitumque consecuti sunt.* Digna memoria virtus, de qua vid. c. 50 hujus libri.

91 *Marius totius civitatis consensu exceptus*] Videtur hic aliquid desiderari, quale esset *summo cum honore*, vel *ingenti gratulatione*.

92 *Eo quod in eam non juraverat*] MSS. Gronovii, *qui in eam non juraverat:* elegantius.

93 *Ibique legendo et audiendis magnis viris vacabat*] Plerique MSS. et vett. editi habent vel *advocabat*, vel *advocabatur*. Unde Gronovius edendum credidit *avocabatur*. Verbum proprium, inquit, de iis qui aut a sensu rerum adversarum, aut gravantibus alioqui negotiis animum avertunt, eique levando dant operam. Utatur, qui voluerit. Nobis videtur simplicius *vacabat*, quod vulgati tenent.

94 *Candidatum consulatus*] Ante Sigonium vulgati adjiciebant *petitorem:* quam vocem ille ex vet. libro, cui Campanus assentitur, delevit, sed tamen revocandam esse Gronovius existimavit. Nobis nihil necesse visum est otiosum nomen inculcare.

95 *A Rabirio quodam*] Conjectura Sigonii. Libri, et vett. editi, *bello quodam*. Freinshemius, *telo quodam*. Cicero pro Rabirio, c. 11, *Scævæ Servo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est.* Unde posses legere, *a Scæva quodam*, vel *a Servo quodam*. Gronovius.

LXX.

Quum M'. Aquillius de pecuniis repetundis caussam diceret, ipse judices rogare noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam a pectore ejus discidit, ut honestas cicatrices ostenderet; quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero ejus rei solus auctor. T. Didius proconsul adversus Celtiberos feliciter pugnavit. Ptolemæus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apioni fuit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit, et ejus regni civitates senatus liberas esse jussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ a L. Cornelio Sulla reductus est. Parthorum legati, a rege Arsace missi, venerunt ad Sullam, [96] *ut amicitiam populi Romani peterent. P. Rutilius, vir summæ innocentiæ, quoniam legatus* [97] *Q. Mucii proconsulis a publicanorum injuriis Asiam defenderat, invisus equestri ordini, penes quem judicia erant, repetundarum damnatus, in exsilium missus est.* [98] *C. Sentius prætor contra Thracas infeliciter pugnavit. Senatus, quum impotentiam equestris ordinis in judiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, ut ad se judicia transferrentur, sustinente caussam ejus M. Livio Druso tribuno plebis: qui, ut vires sibi adquireret, perniciosa spe largitionum plebem concitavit. Præterea motus Syriæ regum continet.*

LXXI.

M. Livius Drusus, tribunus plebis, ut majoribus viribus senatus caussam susceptam tueretur, socios et Italicos populos [99] *spe civitatis Romanæ sollicitavit: iisque adjuvantibus, per vim legibus agrariis frumentariisque latis, judiciariam quoque pertulit;* ut æqua parte judicia penes senatum et equestrem ordinem essent. *Quum deinde promissa sociis civitas præstari non posset, irati Italici defectionem agitare cœperunt.* [1] *Eorum coïtus, conjurationesque, et orationes in conciliis principum referuntur. propter quæ Livius Drusus, invisus etiam senatui factus, velut socialis belli auctor, incertum a quo, domi occisus est.*

96 *Ut amicitiam populi Romani peterent*] Andreas, Campanus, et Hearnii codex, *a populo Romano.*

97 *Q. Mucii proconsulis*] Conjectura Sigonii, testimonio Asconii nixa. Vid. et infra capp. 10 et 11 hujus libri. Antea legebatur hoc loco, *C. Marii.*

98 *C. Geminius prætor*] Sic Andreas et turba editorum ante Sigonium. Ille reposuit *C. Sentius:* et ei Gronovius assensus est. Sed quum hæc emendatio haud satis cum historia quadrare videatur, ut probabimus in not. ad c. 17 hujus libri, revocavimus eam lectionem quam Sigonius mutaverat: eo quidem magis, quod Freinshemius illam agnoscit c. 56.

99 *Spe civitatis Romanæ sollicitavit*] Haud fortasse spernendum quod habet Campanus, *in spem civitatis.*

1 *Coitus*] Magis placeret *coitiones:* quæ vox in hujusmodi rebus valde propria est.

LXXII.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani, initio belli a Picentibus moto. Q. Servilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus civibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. saga populus sumsit. Ser. Galba, a Lucanis comprehensus, unius feminæ opera, ad quam devertebatur, captivitate exemptus est. Æsernia et Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia deinde Latini nominis externarumque gentium missa populo Romano, et expeditiones invicem expugnationesque urbium referuntur.

LXXIII.

L. Julius Cæsar consul male adversus Samnites pugnavit. Nola colonia in potestatem Samnitium venit cum L. Postumio prætore, qui ab iis interfectus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Quum P. Rutilius consul male adversus hostes Marsos pugnasset, et in prælio cecidisset, C. Marius, legatus ejus, meliore eventu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos prælio fudit. Q. Cæpio, legatus Rutilii, quum obsessus prospere in hostes erupisset, et ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus, et circumventus insidiis, fuso exercitu cecidit. L. Julius Cæsar consul feliciter adversus Samnites pugnavit. ob eam victoriam Romæ saga posita sunt. et, ut varia belli fortuna esset, Æsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. Sed C. Marius prælio Marsos fudit, [2] *Herio Asinio, prætore Marrucinorum, occiso. C. Cæcilius in Gallia Transalpina Salluvios rebellantes vicit.*

LXXIV.

Cn. Pompeius Picentes prælio fudit, et obsedit: propter quam victoriam Romæ prætextæ et alia magistratuum insignia sumta sunt. C. Marius cum Marsis dubio eventu pugnavit. Libertini tum primum militare cœperunt. A. Plotius legatus Umbros, [3] *L. Porcius prætor Marsos, quum uterque populus defecisset, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti sunt. Cn. Pompeius consul Marsos acie*

2 *Herio Asinio*] Sic edi jussit hoc nomen Gronovius ex Velleio et Appiano. Antea, *Hirno*, vel *Hirnio Asinio.*

3 *L. Porcius prætor Marsos*] Ea quæ sequuntur, *quum uterque populus defecisset*, probant in voce *Marsos* hic esse mendum. Non enim tum primum deficere cœperunt Marsi: sed omnium primi rebellionis signum sustulerant. Lege ex Floro et Orosio *Etruscos*, quos Appianus auctor est, non initio belli, sed suscepto et gesto magna ex parte bello, defecisse.

vicit. Quum ære alieno obpressa esset civitas, [4] *A. Sempronius Asellio prætor, quoniam secundum debitores jus dicebat, ab iis, qui fœnerabantur, in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.*

LXXV.

A. Postumius Albinus legatus, quum classi præesset, infamis crimine proditionis, ab exercitu suo interfectus est. L. Cornelius Sulla legatus Samnites prœlio vicit, et bina castra eorum expugnavit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L. Porcius consul, rebus prospere gestis, fusisque aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. ea res hostibus victoriam ejus prœlii dedit. Cosconius et Lucceius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem, occiderunt, compluraque eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sulla Hirpinos domuit, Samnites multis prœliis fudit, aliquot populos recepit: quantisque raro quisquam alius ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LXXVI.

A. Gabinius legatus, rebus adversus Lucanos prospere gestis, et plurimis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit, totamque eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos et Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoque, a L. Murena, et [5] *Cæcilio Pinna legatis aliquot prœliis fracti, pacem petierunt. Asculum a Cn. Pompeio captum est, cæsis et a Mam. Æmilio legato Italicis. Silo Pompædius, dux Marsorum,* [6] *auctor hujus rei, in prœlio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno a Mithridate Ponti rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.*

LXXVII.

Quum P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, ut exsules revocarentur, et novi cives libertinique distribuerentur in tribus, et ut Marius adversus Mithridatem Ponti regem dux crearetur, *et adversantibus consulibus Q. Pompeio et L. Sullæ vim intulisset,* [7] *occiso Q. Pom-*

4 *A. Sempronius Asellio*] Magna pars librorum, *Asellus*. Sigonius emendavit ex Appiano, Valerio Maximo, etc. Campanus veram lectionem hic servat, *Asellio*.

5 *Cæcilio Pio*] Sic edidit Sigonius; quam lectionem firmat Gronovius ex Velleio, l. II. c. 15. Libri habent *Cæcilio Pinna*. Vid. infra, c. 2.

6 *Auctor hujus rei*] Imo *hujus belli*.

7 *Occiso Q. Pompeio*] Sic dedit ex conjectura Sigonius, quum prius legeretur *occisoque Pompeio*. Assentitur Sigonio Pithœus apud Hearnium

peio consulis filio, genero Sullæ; L. Sulla consu cum exercitu in urbem venit, et adversus factionem Sulpicii et Marii in ipsa urbe pugnavit, eamque expulit. [8] *ex qua duodecim a senatu hostes, inter quos* [9] *C. Marius pater et filius, judicati sunt. P. Sulpicius, quum in quadam villa lateret, indicio servi sui retractus et occisus est. servus,* [10] *ut præmium promissum indici haberet,* [11] *manumissus, et ob scelus proditi domini de saxo dejectus est. C. Marius filius in Africam trajecit. C. Marius pater, quum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis: et, quum missus ad occidendum eum servus, natione Gallus, majestate tanti viri perterritus recessisset,* [12] *inpositus publice in navim delatus est in Africam. L. Sulla civitatis statum ordinavit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius consul, ad accipiendum a Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio ejus occisus est. Mithridates, Ponti rex, Bithynia et Cappadocia occupatis, et pulso Aquillio legato, Phrygiam, provinciam populi Romani, cum ingenti exercitu intravit.*

LXXVIII.

Mithridates Asiam occupavit: Q. Oppium proconsulem, item Aquillium legatum, in vincula conjecit: jussuque ejus, quidquid civium Romanorum in Asia fuit, uno die trucidatum est. Urbem Rhodum, quæ sola in fide permanserat, obpugnavit, et aliquot prœliis navalibus victus recessit. Archelaus, præfectus regis, in Græciam cum exercitu venit; Athenas occupavit. Præterea [13] *trepidationem urbium insularumque, aliis ad Mithridatem, aliis ad populum Romanum civitates suas trahentibus, continet.*

LXXIX.

L. Cornelius Cinna, quum perniciosas leges [14] *per vim atque arma ferret, pulsus urbe a Cn. Octavio collega,* [15] *cum sex tribunis plebis: imperioque ei abrogato, conruptum Ap. Claudii exercitum*

8 *Ex qua*] Hoc quoque debetur Sigonio. Firmant Pithœus apud Hearnium, et Campanus. Reliqui, *ex quo*.

9 *C. Marius pater et filius*] Magis placeret Gronovio, *Caii Marii pater et filius*.

10 *Ut præmium promissum indici*] Ita Gronovius. Sigonius ex vetere libro, *promissum indicii*. Reliqui, *promissi indicii*.

11 *Manumissus est, et . . . de saxo dejectus est*] Alterutrum ex illis *est* vacat. Prius ignorant duo e MSS. Gronovii et Pithœus apud Hearnium: posterius, Campanus.

12 *Impositus publicæ navi*] Non minus placeret *publice in navim*, quomodo Pithœus et Sigonius apud Hearnium volunt: a quibus non longe abit Andreas, qui exhibet *publice in navi*.

13 *Trepidationem*] Unus e MSS. Gronovii cum Campano, *trepidationes*.

14 *Per vim atque arma*] Duæ postremæ voces adjectæ sunt a Sigonio, ex vet., ut ipse ait, lib. Sed earum hic nullus est usus: nec eas agnoscunt Campanus, Andreas, et magna pars librorum.

15 *Cum sex tribunis plebis*] Hoc quoque a Sigonio est, cui assentitur apud Hearnium Pithœus. Antea, *cum Sextio tribuno plebis*. Campanus, *cum Sexto Publio tribuno plebis*. Non tam constat nobis, quomodo legendum sit, quam Sigonianam lectionem vitiosam esse. Appianus enim libro primo Civil. testis est majorem partem tribunorum plebis cum Octavio sensisse.

in potestatem suam redegit, et bellum urbi intulit, arcessito C. Mario ex Africa cum aliis exsulibus: in quo bello duo fratres, alter ex Pompeii exercitu, alter ex Cinnæ, ignorantes concurrerunt: et, quum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei exstructo, ipse supra rogum se transfodit, et eodem igni consumtus est. [16] *Et quum obprimi inter initia potuissent, Cn. Pompeii fraude, qui, utramque partem fovendo, vires Cinnæ dedit, nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, et consulis segnitie confirmati Cinna et Marius quatuor exercitibus,* [17] *ex quibus duo Q. Sertorio et Carboni dati sunt, urbem circumsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnavit, et crudeliter diripuit.*

LXXX.

Italicis populis a senatu civitas data est. Samnites, qui soli arma retinebant, Cinnæ et Mario se conjunxerunt. ab iis Plautius cum exercitu cæsus est. Cinna et Marius cum Carbone et Sertorio Janiculum occupaverunt, et fugati ab Octavio consule recesserunt. Marius Antium, et Ariciam, et Lanuvium colonias devastavit. Quum nulla spes esset optimatibus resistendi propter segnitiem et perfidiam et ducum et militum, qui conrupti aut pugnare nolebant, aut ad diversas partes transibant, Cinna et Marius in urbem recepti sunt: qui, velut captam, eam cædibus et rapinis vastarunt, Cn. Octavio consule occiso, et omnibus adversæ partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, [18] *L. et C. Cæsare, quorum capita in rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbriæ occisus. pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit. Et citra ulla comitia consules in sequentem annum se ipsos renunciaverunt: eodemque die, quo magistratum inierant, Marius Sex. Licinium senatorem de saxo dejici jussit; editisque multis sceleribus, Idibus Januariis decessit: vir, cujus si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictu, utrum bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeo, quam rempublicam armatus servavit, eam primo togatus omni genere fraudis, postremo armis hostiliter evertit.*

LXXXI.

L. Sulla Athenas, quas Archelaus, præfectus Mithridatis, occuparat, circumsedit, et cum magno labore expugnavit. urbi libertatem, et civibus, quæ habuerant, reddidit. Magnesia, quæ

16 *Et quum opprimi inter initia potuissent*] Sic dedimus auctore uno ex MSS. Gronovii, ut referatur verbum ad id quod sequitur, *confirmati Cinna et Marius.* Vulgo *potuisset.*

17 *Quorum duo*] Complures MSS. et Campanus, *ex quibus duo.*

18 *L. et C. Cæsare*] Lege cum Gronovio, *L. et C. Cæsaribus.*

sola in Asia civitas in fide manserat, summa virtute adversus Mithridatem defensa est. Præterea Thracum in Macedonia continet gesta.

LXXXII.

Sulla copias regis, quæ, Macedonia occupata, in Thessaliam venerant, prœlio vicit, cæsis hostium centum millibus, et castris quoque expugnatis. Renovato deinde bello, iterum exercitum regis fudit ac delevit. Archelaus cum classe regia Sullæ se tradidit. L. Valerius Flaccus consul, collega Cinnæ, missus ut Sullæ succederet, propter avaritiam invisus exercitui suo, a C. Fimbria legato ipsius, ultimæ audaciæ homine, occisus est, et imperium ad Fimbriam translatum. Præterea expugnatæ in Asia urbes a Mithridate, et crudeliter direpta provincia, incursionesque Thracum in Macedoniam, referuntur.

LXXXIII.

C. Fimbria in Asia, fusis prœlio aliquot præfectis Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obsessumque regem, non multum abfuit, quin caperet. Urbem Ilion, quæ se potestati Sullæ reservabat, expugnavit ac delevit, et magnam partem Asiæ recepit. Sulla multis prœliis Thracas cecidit. Quum L. Cinna et Cn. Papirius Carbo, ab se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Sullam pararent, effectum est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit, et per eos, qui concordiæ studebant, ut legati ad Sullam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem invitum cogebat naves conscendere, et adversus Sullam proficisci, interfectus est. Consulatum Carbo solus gessit. Sulla, quum in Asiam trajecisset, pacem cum Mithridate fecit; [19] *ita ut is cederet provinciis Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria, desertus ab exercitu, qui ad Sullam transierat, ipse se percussit: impetravitque de servo suo, præbens cervicem, ut se occideret.*

LXXXIV.

Sulla legatis, qui a senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si cives, qui pulsi a Cinna ad se confugerant, restituerentur. quæ conditio quum justa senatui videretur, per Carbonem factionemque ejus, cui bellum videbatur utilius, ne

19 *Ita ut is cederet Asia, Bithynia, Cappadocia*] Omnes libri et veteres editi ante τὸ *Asia* habent *provinciis*: qua in voce aliquid vitii est, quum Bithynia et Cappadocia non essent tunc provinciæ Romanæ, sed regna. Legamus cum Sigonio in Commentar. in Fastos ad annum 669, *ita ut is cederet provincia Asia, Bithynia, Cappadocia.*

conveniret, effectum est. Idem Carbo, quum ab omnibus oppidis Italiæ coloniisque obsides exigere vellet, ut fidem eorum contra Sullam obligaret, consensu senatus prohibitus est. [20] *Novis civibus senatusconsulto suffragium datum est. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium secutus erat, quum in Africa bellum moliretur, a C. Fabio prætore pulsus est: senatusque consultum per factionem Carbonis et Marianarum partium factum est, ut omnes ubique exercitus dimitterentur. Libertini in quinque et triginta tribus distributi sunt. Præterea belli adparatum, quod contra Sullam excitabatur, continet.*

LXXXV.

Sulla in Italiam cum exercitu trajecit, [21] *missisque legatis, qui de pace agerent, a consule C. Norbano violatis, eumdem Norbanum prœlio vicit. Et quum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem jungeret, nec potuerat, castra obpugnaturus esset, universus exercitus consulis, sollicitatus per emissos a Sulla milites, signa ad Sullam transtulit. Scipio, quum occidi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. ejus, qui Asculum ceperat, conscripto voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Sullam venerat; ad quem se nobilitas omnis conferebat, ita ut deserta urbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per totam Italiam utriusque partis ducum referuntur.*

LXXXVI.

Quum C. Marius, C. Marii filius, consul ante annos viginti per vim creatus esset, C. Fabius in Africa propter crudelitatem et avaritiam in prætorio suo vivus exustus est. L. Philippus legatus Sullæ Sardiniam, Q. Antonio prætore pulso et occiso, occupavit. Sulla cum Italicis populis, ne timeretur ab iis, velut erepturus civitatem [22] *et suffragii jus nuper datum, fœdus percussit. Idemque, ex fiducia jam certæ victoriæ, litigatores, a quibus adibatur, vadimonia Romam differre jussit, quum a parte diversa urbs adhuc teneretur. L. Damasippus prætor, ex voluntate C. Marii consulis quum senatum contraxisset, omnem, quæ*

20 *Novis civibus senatusconsulto suffragium datum est*] Hic profecto aliquid peccavit vel librariorum manus, vel ipse epitomes auctor. Italis enim cum civitate jus quoque suffragii datum esse constat. Sed fortasse hujus senatusconsulti hæc mens fuerat, ut quod a tribuno plebis Sulpicio institutum, mox a Sulla rescissum fuerat, renovaretur et confirmaretur, nempe, ut novi cives in quinque et triginta tribus distribuerentur.

21 *Missisque legatis, qui de pace agerent, a consule C. Norbano violatis*] Sustulimus, auctore Campano, particulam *et* ante *a consule.* Sensus quippe est: legatis qui a Sylla missi erant, a consule violatis. Aliam hic et majoris momenti emendationem fecit Sigonius. Plerique editi et libri habebant *a cons. Cn. Carbone et C. Norbano:* quod contra historiæ fidem erat. Neque enim Carbo hoc anno consul fuit. Certissimam Sigonii conjecturam firmant Pithœus apud Hearnium, et Campanus, qui habet *a consule Cn. Norbano.*

22 *Et suffragii jus nuper datum*] Vid. not. 20 ad epit. LXXXIV. supra.

in urbe erat, nobilitatem trucidavit. ex cujus numero Q. Mucius Scævola pontifex maximus fugiens in vestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum a L. Murena adversus Mithridatem in Asia renovatum continet.

LXXXVII.

Sulla C. Marium, exercitu ejus fuso deletoque ad Sacriportum, in oppido Præneste obsedit. urbem Romam ex inimicorum manibus recepit. Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res a legatis ejus, eadem ubique fortuna partium, gestas continet.

LXXXVIII.

Sulla Carbonem [23] exercitu ejus fuso ad Clusium, ad Faventiam Fidentiamque cæso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli ex Italicis populis nondum arma posuerant, juxta urbem Romanam ante portam Collinam debellavit: recuperataque republica, pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo hominum fuit, inquinavit. Octo millia [24] deditorum [25] in villa publica trucidavit: tabulam proscriptionis posuit: urbem ac totam Italiam cædibus replevit: inter quas omnes Prænestinos inermes concidi jussit: Marium, senatorii ordinis virum, cruribus brachiisque fractis, auribus præsectis, et effossis oculis, necavit. C. Marius, Præneste obsessus [26] a Lucretio Ofella, Sullanarum partium viro, quum per cuniculum captaret evadere, septus ab exercitu, [27] mortem sibi conscivit. id est, in ipso cuniculo, quum sentiret se evadere non posse, cum Pontio Telesino, fugæ comite, stricto utrimque gladio, concurrit: quem quum occidisset, ipse saucius inpetravit a servo, ut se occideret.

LXXXIX.

[28] M. Brutus a Cn. Papirio Carbone, qui Cossuram adpulerat, missus nave piscatoria Lilybeum, ut exploraret, an ibi Pompeius esset, et [29] circumventus a navibus, quas Pompeius miserat, [30] in

23 *Exercitu ejus fuso ad Clusium*] Inseruit Gronovius ex aliquot MSS. τὸ *fuso*.

24 *Deditorum*] Magis placeret cum Pithœo apud Hearnium legere *dedititiorum*.

25 *In villa publica*] Egregia Sigonii correctio, nixa auctoribus Augustino de Civ. Dei, III. 28, et Val. Max. IX. 2. Antea *in via*.

26 *A Lucretio Ofella*] Sic plane Campanus, et apud Hearnium Pithœus. Reliqui *Asella*.

27 *Mortem sibi conscivit: id est*] Gronovius duas ultimas voces adjecit ex quibusdam scriptis. Nos libenter assentiremur Sigonio hæc omnia delenti, ita ut legatur: *septus ab exercitu, in ipso cuniculo*.

28 *L. Brutus*] Sic olim legebatur. Sigonius dedit *M. Brutus*, eique obsecuti sunt editores. Sed hunc Brutum credimus cum Pighio non alium esse, quam L. Brutum Damasippum prætorem hujus anni, qui Carboni conjunctus memoratur libro sup. capp. 3 et 4.

29 *Circumventus a navibus*] Vocula *a* in Gronovianis editionibus male omissa fuerat: sed in vetustioribus omnibus reperitur.

30 *In se mucrone verso . . . incubuit*] Magis placeret cum Gronovio legere *mucroni*.

se mucrone verso, ad transtrum navis obnixus corporis pondere, incubuit. Cn. Pompeius, in Siciliam cum imperio a senatu missus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. [31] *Sulla, dictator factus, quod nemo umquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit.* [32] *Rebus novis reipublicæ statum confirmavit, tribunorum plebis potestatem minuit, et omne jus legum ferendarum ademit. Pontificum augurumque collegium ampliavit, ut essent quindecim; senatum ex equestri ordine supplevit: proscriptorum liberis jus petendorum honorum eripuit, et bona eorum vendidit;* [33] *ex quibus plurima primo rapuit.* [34] *redactum est sestertium ter millies quingenties. Q. Lucretium Ofellam, consulatum adversus voluntatem suam petere ausum, jussit occidi in foro: et, quum hoc indigne ferret populus Romanus, concione advocata, se jussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum et Hiarbam, regem Numidiæ, bellum molientes, victos occidit; et, quatuor et viginti annos natus, adhuc eques Romanus, quod nulli contigerat, ex Africa triumphavit.* [35] *Cn. Norbanus consularis proscriptus, in urbe Rhodo quum comprehenderetur, ipse se occidit. Mutilus, unus ex proscriptis, clam capite adoperto* [36] *ad posticas ædes Bastiæ uxoris quum accessisset, admissus non est, quia illum proscriptum diceret, itaque se transfodit, et sanguine suo fores uxoris respersit.* [37] *Sulla Nolam in Samnio recepit.* [38] *quadraginta septem legiones in agros captos deduxit, et eos iis divisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum, in deditionem accepit. Mitylenæ quoque in Asia, quæ sola urbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ dirutæque sunt.*

XC.

Sulla decessit, honosque ei a senatu habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. M. Æmilius Lepidus, quum acta Sullæ tentaret rescindere, bellum excitavit: et a Q. Catulo collega Italia pulsus est: et in Sardinia, frustra bellum molitus, periit. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam obtinebat, a Cn. Pompeio occisus

31 *Sulla . . . quod nemo unquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit*] Solitum hoc dictatoribus, ut testantur Plut. in Fabio, Polyb. l. III. c. 87. Itaque vel erravit epitomes auctor, vel aliquod hic vitium est.

32 *Rebus novis reipublicæ statum confirmavit*] Sine ulla dubitatione assentimur Gronovio emendanti *legibus novis*.

33 *Ex quibus plurima primo rapuit*] Offendit τὸ *primo*. Nec opitulatur Gronovius, dum ex aliquot codd. affert *plurima præmia*, interpretaturque *prædas*. Fortasse aliquid intercidit, ut Sulla dictus fuerit plurima primo rapuisse, deinde cetera in publicum redegisse.

34 *Redactum est sestertium ter millies quingenties*] Marcæ argenti 1,367,187, unciæ 4.

35 *C. Norbanus*] Vulgo *Cn.* Sed ex Fastis Capitolinis, reliquisque omnibus veterum monumentis, *C.* reponendum esse Sigonius monet, cui assentitur apud Hearnium Pithœus.

36 *Ad posticas ædes*] Ante Sigonium legebatur *ad posticum ædis*. Ille in vet. lib. reperit *ad posticias ædes*. Nec aliter Pithœus. Notum est *ædem* non dici de privata et profana domo.

37 *Sulla Nolam in Samnio*] Non tam *in Samnio*, quam *a Samnitibus* qui invaserant. Supra Epit. l. LXXIII. Gronovius.

38 *Quadraginta septem legiones*] Imo *tres et viginti*, si Appiano fides: et hoc verisimilius per se videtur.

est. [39] *Q. Sertorius proscriptus in ulteriore Hispania ingens bellum excitavit.* [40] *L. Manlius proconsul et* [41] *M. Domitius legatus* [42] *ab Herculeio quæstore prœlio victi sunt. Præterea res a P. Servilio proconsule adversus Cilicas gestas continet.*

XCI.

Cn. Pompeius, [43] *quum adhuc eques esset, cum imperio consulari adversus Sertorium missus est. Sertorius aliquot urbes expugnavit, plurimasque civitates in potestatem suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus prœliis vicit. Q. Metellus proconsul L. Herculeium, quæstorem Sertorii, cum exercitu cecidit.*

XCII.

Cn. Pompeius dubio eventu cum Sertorio pugnavit, ita ut singula ex utraque parte cornua vicerint. Q. Metellus Sertorium et Perpernam cum duobus exercitibus prœlio fudit: cujus victoriæ partem cupiens ferre Pompeius parum prospere pugnavit. [44] *Obsessus deinde Cluniæ Sertorius, adsiduis eruptionibus non leviora damna obsidentibus intulit. Præterea ab Curione proconsule in Thracia res gestas adversus Dardanos, et Q. Sertorii multa crudelia in suos facta continet; qui plurimos ex amicis et secum proscriptis, crimine proditionis insimulatos, occidit.*

XCIII.

P. Servilius proconsul in Cilicia Isauros domuit, et aliquot urbes piratarum expugnavit. Nicomedes, Bithyniæ rex, moriens populum Romanum fecit hæredem, regnumque ejus in provinciæ formam redactum est. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Adparatus deinde regiarum copiarum pedestrium navaliumque: et, occupata Bithynia, M. Aurelius Cotta consul ad Chalcedonem prœlio a rege victus est. [45] *resque a Pompeio et Metello adversus Sertorium gestas con-*

39 *Q. Sertorius*] Unus e MSS. Gronovii ante hæc verba inserit: *Q. Sertorii viri bellicosissimi gesta referuntur:* itidemque alius, nisi quod *bellacissimi* habet pro *bellicosissimi*.

40 *L. Manlius*] Sic scribendum esse hoc nomen monuit Sigonius ex Orosio et Eutropio. Vulgo hic *L. Manlius*.

41 *M. Domitius*] Imo *L. Domitius*, ex Plut. et Eutropio.

42 *Ab Herculeio*] Alias *Hirtuleio*.

43 *Quum adhuc equester esset*] Sic dedit Sigonius ex quibusdam veteribus libris, quum prius editi haberent *quæstor esset*. Idem optime probat Pompeium tunc temporis quæstorem non fuisse, imo nunquam hunc magistratum gessisse. Sed dubitamus an *equester* pro *equite* dici possit: cujus rei nullum nobis suppetit exemplum. Itaque mallemus legere: *quum adhuc eques Rom. esset*.

44 *Obsessus . . . Cluniæ*] Ante Gronovium editi habebant *Calagurii*. Mutavit ille, et e vestigiis MSS. eruit nomen *Cluniæ*.

45 *Resque a Pompeio et Metello adversum Sertorium gestas continet*] Hic habemus emendationem Sigonii, qui priorum editionum omnino vitiosam lectionem ex vet. lib. correxit,

tinet; qui omnibus belli militiæque artibus par fuit. quos etiam, ab obsidione Calagurris oppidi depulsos, coëgit diversas regiones petere, Metellum ulteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

XCIV.

[46] *L. Licinius Lucullus consul adversus Mithridatem equestribus prœliis feliciter pugnavit, et expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites a seditione inhibuit. Deiotarus, Gallogræciæ tetrarches,* [47] *præfectos Mithridatis, bellum in Phrygia moventes, cecidit. Præterea res a Cn. Pompeio in Hispania contra Sertorium prospere gestas continet.*

XCV.

C. Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor et septuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt: et, [48] *congregata servitiorum ergastulorumque multitudine, Crixo et Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum et* [49] *P. Varenum prætorem prœlio vicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque delevit; pulsumque Bithynia regem, variis belli ac naufragiorum casibus fractum, coëgit in Pontum profugere.*

XCVI.

Q. Arrius prætor Crixum, fugitivorum ducem, cum viginti millibus hominum cecidit. [50] *Cn. Lentulus consul male adversus Spartacum pugnavit. Ab eodem L. Gellius consul et Q. Arrius prætor acie victi sunt. Sertorius* [51] *a M'. Antonio, et M. Perperna, et aliis conjuratis in convivio interfectus est, octavo ducatus sui anno: magnus dux, et adversus duos imperatores, Pompeium et Metellum, sæpe par,* [52] *vel frequentius victor: ad ultimum desertus et proditus.* [53] *Imperium partium ad Marcum*

adjiciens ex conjectura duas postremas voces.

46 *L. Licinius Lucullus*] Nomen et prænomen Luculli, et infra prænomen Pompeii ex MSS. suis addenda duxit Gronovius.

47 *Præfectos Mithridatis*] Hoc debetur Sigonio. Antea *præfectus*, contra historiæ fidem.

48 *Congregata servitiorum ergastulorumque multitudine*] Sic edidit Gronovius ex suis MSS. Vulgo *servorum ergastulorumque*. Sed non spernendum id fortasse, quod, teste Sigonio, Claudius Puteanus in MSS. legisse se affirmat: *servorum ex ergastulis*.

49 *P. Varenum*] Sigonius ex Appiano et Frontino legendum putat *P. Varinium*.

50 *Cn. Lentulus*] Suum huic consuli prænomen restituit Sigonius, ex consensu auctorum omnium. Antea *C. Lentulus*.

51 *A Manio Antonio*] Vid. not. 53, infra.

52 *Vel frequentius superior*] Olim, *ut frequentius*. Sigonius ex vet. lib. dedit *vel*. Mallemus *et*.

53 *Imperium . . . ad Marcum translatum est*] Ante Sigonium editi habebant *ad Marium*: quod erat contra historiæ fidem, ex qua constat, Sertorio occiso, Perpernam imperium invasisse. Bene ergo Sigonius ex vetere libro emendavit *ad Marcum*. At inde sequitur vitiose quoque olim cusos habuisse *a M. Antonio*. Si enim Antonio et Perpernæ idem prænomen *Marcus* fuisset, non constaret hoc loco ad utrum

translatum est: quem Cn. Pompeius victum captumque interfecit, ac recepit Hispanias decimo fere anno, quam cœptum erat bellum. C. Cassius proconsul et Cn. Manlius prætor male adversus Spartacum pugnaverunt: idque bellum M. Crasso prætori mandatum est.

XCVII.

M. Crassus prætor primum cum parte fugitivorum, quæ ex Gallis Germanisque constabat, feliciter pugnavit, cæsis hostium triginta quinque millibus, et duce eorum [54] Granico. [55] Cum Spartaco deinde bellavit, cæsis cum ipso millibus sexaginta. M. Antonius prætor bellum adversus Cretenses, parum prospere susceptum, morte sua finivit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto adversus Mithridatem feliciter pugnavit, cæsis hostium [56] amplius quam sexaginta millibus. [57] M. Crassus et Cn. Pompeius consules facti (sed Pompeius, antequam quæsturam gereret, ex equite Romano) tribunitiam potestatem restituerunt. Judicia quoque [58] per L. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates, desperatione rerum suarum coactus, ad Tigranem Armeniæ regem confugit.

XCVIII.

Machares, filius Mithridatis, Bospori rex, ab L. Lucullo in amicitiam receptus est. Cn. Lentulus et L. Gellius censores asperam censuram egerunt, quatuor et sexaginta senatu motis: a quibus, lustro condito, censa sunt civium capita quadringenta quinquaginta millia. L. Metellus prætor [59] in Sicilia adversus piratas prospere rem gessit. Templum Jovis in Capitolio, quod incendio consumtum ac refectum erat, a Q. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem et Tigranem, et ingentes utriusque regis copias, pluribus prœliis fudit. Q. Me-

eorum imperium devenisset. Ideo Sigonius edi jussit *a Manio Antonio.*

54 *Granico*] In quibusdam Gronovii MSS. legitur *Ganico.* Plutarchus *Cannicium* vocat, Frontinus *Gannichum.*

55 *Cum Spartaco dein debellavit*] Sic legendum esse ipsa res monstrat, nulla prorsus mutatione, quum vulgo editi habeant *deinde bellavit.*

56 *Amplius quam*] Unus e Gronovii MSS. non agnoscit ultimam vocem, quæ nec necessaria est.

57 *M. Crassus et Cn. Pompeius consules facti (Pompeius*] Vetus lectio erat, *consules facti sunt sicut Pompeius*, vel *facti sic Pompeius.* Unde Sigonius mancam esse orationem existimaverat, legendumque: *consules facti, ut Crassus ex prætura, sic Pompeius.* Gronovius delendum potius aliquid, quam infulciendum judicavit, formavitque hanc lectionem quam secuti sumus.

58 *Per L. Aurelium Cottam*] Prænomen hujus prætoris ex Asconio mutavit Sigonius, quum olim hic legeretur *per M. Aurelium.* Cæterum lex ab eo lata de judiciis minus accurate ab epitomes concinnatore exhibetur. Ea enim communicabat judicia inter tres ordines, senatum, equites, et tribunos ærarios. Vid. infra c. 38 hujus libri.

59 *In Sicilia*] Hoc debetur Sigonio, quum prius legeretur *in Cilicia.* Hanc emendationem veram esse facile intelliget lector ex c. 29 hujus libri.

tellus proconsul, bello sibi adversus Cretenses mandato, Cydoniam urbem obsedit. C. Triarius, legatus Luculli, adversus Mithridatem parum prospere pugnavit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatem ac Tigranem, summamque victoriæ inponeret, seditio militum tenuit, quia sequi nolebant: id est, quia [60] *legiones Valerianæ, inpleta a se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.*

XCIX.

Q. Metellus proconsul Gnosson, et Lyctum, et Cydoniam, et alias plurimas urbes expugnavit. L. Roscius tribunus plebis legem tulit, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi adsignarentur. Cn. Pompeius, lege ad populum lata, persequi piratas jussus, qui commercium annonæ intercluserant, intra quadragesimum diem toto mari eos expulit; belloque cum iis in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis agros et urbes dedit. Præterea res gestas a Q. Metello adversus Cretenses continet: et epistolas Metelli et Cn. Pompeii in vicem missas. Queritur Metellus, [61] *gloriam sibi rerum gestarum a Pompeio præripi, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas urbium deditiones. Pompeius rationem reddit, hoc se facere debuisse.*

C.

C. Manilius tribunus plebis magna indignatione nobilitatis legem tulit, ut Pompeio Mithridaticum bellum mandaretur. [62] *Concio ejus bona. Q. Metellus, perdomitis Cretensibus, liberæ in id tempus insulæ leges dedit. Cn. Pompeius, ad gerendum bellum adversus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renovavit, equestri prœlio Mithridatem vicit. Præterea bellum inter Phraatem Parthorum regem, et Tigranem Armeniorum, ac deinde inter Tigranem filium patremque gestum, continet.*

CI.

Cn. Pompeius Mithridatem, nocturno prœlio victum, coëgit Bosporon profugere. Tigranem in deditionem accepit, eique, ademtis Syria, Phœnice, Cilicia, regnum Armeniæ restituit.

60 *Legiones Valerianæ, quæ*] Sic habuit vetus liber Sigonii, atque hæc lectio expeditissima est. Gronoviana et Dujatiana editiones carent τῷ *quæ*.

61 *Gloriam rerum ab se gestarum a Pompeio præteriri*] Vulgo hic legitur *a Pompeio sublatam præteriri*. Sed testatur Gronovius penultimam vocem abesse ab aliquot MSS. Itaque eam ut supervacuam et inelegantem resecuimus. Manifestum est mendum in verbo *præteriri*. Pro eo idem Gronovius subjicit *intercipi*. Sed quum duo codices habeant *gloriam sibi rerum*, totus hic locus videtur potius sic formandus: *gloriam sibi rerum gestarum a Pompeio præripi*.

62 *Concio ejus bona*] Hic suspicamur aliquid esse vitii. Sed parvi res est.

Conjuratio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis consulibus, obpressa est. Cn. Pompeius, quum Mithridatem persequeretur, in ultimas ignotasque gentes penetravit. Iberos Albanosque, qui transitum non dabant, prœlio vicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochosque, et res ab eo in Bosporo gestas continet.

CII.

Cn. Pompeius in provinciæ formam Pontum redegit. Pharnaces, filius Mithridatis, bellum patri intulit. Ab eo Mithridates, obsessus in regia, quum veneno sumto parum profecisset ad mortem, a milite Gallo, nomine [63] *Bitœto, a quo, ut adjuvaret se, petierat, interfectus est. Cn. Pompeius Judæos subegit: fanum eorum in Hierosolyma, inviolatum ad id tempus, cepit. L. Catilina, bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo prætore, et Cethego, et pluribus aliis, conjuravit de cæde consulum et senatus, incendiis urbis, et opprimenda republica; exercitu quoque in Etruria comparato. Ea conjuratio industria M. Tullii Ciceronis eruta est. Catilina urbe pulso, de reliquis conjuratis supplicium sumtum est.*

CIII.

Catilina a C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus est. P. Clodius accusatus, [64] *quod in habitu muliebri in sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrasset, et uxorem* [65] *maximi pontificis stuprasset, absolutus est.* [66] *C. Pontinius prætor Allobrogas, qui rebellaverant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transiit. C. Cæsar Lusitanos subegit: eoque consulatus candidato, et captante rempublicam invadere, conspiratio inter tres principes civitatis facta est, Cn. Pompeium, M. Crassum, C. Cæsarem. Leges agrariæ a Cæsare consule cum magna contentione, invito senatu, et altero consule M. Bibulo, latæ sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prospere rem gessit. M. Cicero, lege a P. Clodio tribuno plebis lata, quod indemnatos cives necavisset, in exsilium missus est. Cæsar, in provinciam Galliam profectus, Helvetios, vagam gentem, domuit: quæ,*

63 *Bituito*] Ante Sigonium hic legebatur *Bithoco.* Ille edi jussit *Bitœto,* quia apud Appianum vocatur hic Gallus Βίτοιτος. Sed Gallicum nomen est *Bituitus,* quomodo Freinshemius expressit, infra c. 55.

64 *Quod . . . intrasset : quumque uxorem*] Hæc verborum structura non immerito displicuit Gronovio: qui proinde, quum reperiret in quibusdam MSS. *Quod . . . cum intrasset et uxorem,* copulativam tollit; ita ut legi debeat: *Quod . . . quum intrasset, uxorem maximi pontificis stupravisset.*

65 *Maximi pontificis*] Hoc debetur Sigonio. Antea *Metelli pontificis.* Sed omnis historia testatur ad Cæsaris uxorem Pompeiam totum hoc negotium attinuisse.

66 *C. Pontinius*] Varie hoc nomen scribitur, *Pontinus, Pontinius, Pomptinus.* At in prænomine nulla dubitatio est. Ubique apud Ciceronem, apud Sallustium *C.* vocatur, non *Cn.* quomodo hactenus hoc loco legebatur.

sedem quærens, [67] per provinciam Cæsaris Narbonem iter facere volebat. Præterea situm Galliarum continet. [68] Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane, et Tigranis filio, triumphavit: Magnusque a tota concione consalutatus est.

CIV.

Prima pars libri situm Germaniæ moresque continet. C. Cæsar, quum adversus Germanos, qui Ariovisto duce in Galliam transcenderant, exercitum duceret, rogatus ab Æduis et Sequanis, quorum ager possidebatur, trepidationem militum, propter metum novorum hostium ortam, adlocutione exercitus inhibuit, et victos prœlio Germanos Gallia expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, et [69] T. Annio Milone tribuno plebis agente, ingenti gaudio senatus ac totius Italiæ, ab exsilio reductus est. Cn. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Suessiones, Veromanduos, Atrebates, Belgarum populos, quorum ingens multitudo erat, prœlio victos in deditionem accepit: ac deinde [70] contra Nervios unius civitatis cum magno discrimine pugnavit, eamque gentem delevit; quæ bellum gessit, donec ex sexaginta millibus armatorum [71] trecenti superessent: ex sexcentis senatoribus tres tantum evaderent. Lege lata de redigenda in provinciæ formam Cypro, et publicanda pecunia regia, [72] M. Catoni administratio ejus rei mandata est. Ptolemæus, Ægypti rex, ob injurias, quas patiebatur a suis, regno pulsus, Romam venit. C. Cæsar Venetos, gentem oceano junctam, navali prœlio vicit. Præterea res a legatis ejus eadem fortuna gestas continet.

CV.

Quum [73] C. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutavit. M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio, repulsam tulit. idem, quum legem inpe-

67 *Per provinciam Cæsaris Narbonem iter facere*] Gronovius pro *Narbonem* legi jubet *Narbonensem.*

68 *Pompeius de liberis Mithridatis*] Sigonius multis disputat, hæc suo loco posita non esse, propterea quod constat Pompeium Pisone et Messala Coss. triumphasse, antequam cum Cæsare et Crasso societatem iniret, tertio anno ante Pisonis et Gabinii consulatum et exilium Ciceronis, et Cæsaris in Galliam adventum. Jam vero Gronovius in historia quoque vitium esse observat. Cur enim de liberis potius Mithridatis, quam de Mithridate ipso triumphasse Pompeius dicitur? Triumphavit Pompeius de Mithridate et Tigrane regibus, ductis ante currum liberis Mithridatis, et Tigranis filio Tigrane.

69 *T. Annio Milone tribuno plebis agente*] Ultimam vocem adjecit ex conjectura Sigonius. Pompeius, qui erat privatus, orabat: Milo tribunus plebis, agere debuit, ut revera fecit, non orare tantum.

70 *Contra Nervios, unam harum civitatum*] Magis arridet, quod subjicit Gronovius, *unam horum*, nempe Belgarum, *civitatem.*

71 *Trecenti superessent*] *Quingentos* Cæsar superfuisse scribit.

72 *M. Catoni*] Male plerique editi, *C. Catoni.*

73 *C. Catonis*] Proba Sigonii emendatio. Antea, *M. Catonis.*

diret, qua [74] *provinciæ consulibus in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria et Parthicum bellum, Cæsari Gallia et Germania dabantur, a C. Trebonio tribuno plebis, legis auctore in vincula ductus est. A. Gabinius proconsul Ptolemæum reduxit in regnum Ægypti, ejecto Archelao, quem sibi regem adsciverant. Cæsar,* [75] *victis Germanis in Gallia cæsisque, Rhenum transcendit, et proximam partem Germaniæ domuit: ac deinde oceano in Britanniam, primo parum prospere tempestatibus adversis, trajecit;* [76] *iterum parum felicius: magnaque multitudine hostium cæsa, aliquam partem insulæ in potestatem redegit.*

CVI.

Julia Cæsaris filia, Pompeii uxor, decessit: honosque ei a populo habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. Gallorum aliquot populi, [77] *Ambiorige duce Eburonum, defecerunt: a quibus Cotta et* [78] *Titurius, legati Cæsaris, circumventi insidiis, cum exercitu, cui præerant, cæsi sunt. et quum aliarum quoque legionum castra oppugnata magno labore defensa essent,* [79] *interque eos, qui in Nerviis præerat, Q. Cicero, ab ipso Cæsare hostes prœlio fusi sunt. M. Crassus, bellum Parthis inlaturus, Euphratem fluvium transiit, victusque prœlio, in quo et filius ejus cecidit, quum reliquias exercitus in collem recepisset, evocatus in conloquium ab hostibus, velut de pace acturis, quorum dux erat Surenas, comprehensus, et, ne quid vivus pateretur, repugnans interfectus est.*

CVII.

C. Cæsar, Treviris in Gallia victis, iterum in Germaniam transiit: nulloque ibi hoste invento, reversus in Galliam, Eburones et alias civitates, quæ conspiraverant, vicit, et Ambiorigem in fuga persecutus est. P. Clodii, a T. Annio Milone, candidato consulatus, Appia via ad Bovillas occisi, corpus plebs in curia cremavit. Quum seditiones inter candidatos consulatus Hypsæum, Scipionem, et Milonem essent, qui armis ac vi contende-

74 *Provinciæ consulibus*] Idem Sigonius recte pro *consulares* reposuit *consulibus*.

75 *Victis Germanis et in Gallia cæsis*] Magis placet unius MS. a Gronovio inspecti scriptura: *victis Germanis in Gallia cæsisque*.

76 *Iterum parum felicius*] Dele τὸ *parum* ex superiore versiculo inculcatum. GRONOVIUS.

77 *Ambiorige duce Eburonum*] Hic aliquid deesse manifestum est. Gronovius reponit, *Ambiorige duce, rege Eburonum*.

78 *Titurius*] Hoc debetur Sigonio. Vetustius cusi habebant, *T. Aurunculeius:* Sigonii codices, *T. Veturius*. Verum nomen ille revocavit ex Cæsare.

79 *Interque eos, qui in Nerviis præerat, Q. Cicero*] Primo, nihil est in iis quæ præcedunt, quo referatur τὸ *eos*. Itaque lege cum Gronovio vel superius *aliorum quoque legatorum* pro *aliarum quoque legionum*, vel hic *interque ea quibus . . . præerat Q. Cicero*. Secundo, quum in plerisque editis legeretur *qui in Treviris præerat*, edi jussimus *in Nerviis*, obsecuti Jac. Gronovio, qui ita habuisse antiquitus cusos docet: et de ipsa re constat ex Cæsaris ipsius Comment. l. V.

bant; ad comprimendas eas [80] *Cn. Pompeius legatus a senatu consul tertium factus est, absens et solus, quod nulli alii umquam contigit. Quæstione decreta de morte P. Clodii, Milo judicio damnatus in exsilium actus est.* [81] *Lex lata est, ut ratio absentis Cæsaris in petitione consulatus haberetur, invito et contradicente M. Catone. Præterea res gestas a C. Cæsare adversus Gallos, qui prope universi, Vercingentorige Arverno duce, defecerunt, et laboriosas obsidiones urbium continet: inter quas Avarici Biturigum, et Gergoviæ Arvernorum.*

CVIII.

C. Cæsar Gallos ad Alesiam vicit, omnesque Galliæ civitates, quæ in armis fuerant, in deditionem accepit. C. Cassius, quæstor M. Crassi, Parthos, qui in Syriam transcenderant, cecidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit, creatis consulibus Ser. Sulpicio, M. Marcello. C. Cæsar Bellovacos cum aliis Gallorum populis domuit. Præterea contentiones inter consules de successore C. Cæsari mittendo, agente in senatu M. Marcello consule, ut Cæsar ad petitionem consulatus veniret, quum is lege lata [82] *in id tempus consulatus provincias obtinere deberet, resque a M. Bibulo in Syria gestas continet.*

CIX.

Caussæ civilium armorum et initia referuntur, contentionesque de successore C. Cæsari mittendo, quum se dimissurum exercitus negaret, [83] *nisi a Pompeio dimitterentur. Et C. Curionis tribuni plebis* [84] *primum adversus Cæsarem, dein pro Cæsare actiones continet. Quum senatusconsultum factum esset, ut successor Cæsari mitteretur, M. Antonio et Q. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id senatusconsultum impediebant, urbe pulsis, mandatum est a senatu consulibus et Cn. Pompeio, ut viderent, ne quid respublica detrimenti caperet. C. Cæsar, bello inimicos persecuturus, cum exercitu in Italiam venit: Corfinium cum L. Domitio et* [85] *L. Lentulo cepit, eosque dimisit. Cn. Pompeium ceterosque partium ejus Italia expulit.*

80 *Cn. Pompeius legatus a senatu*] Vitium esse in voce *legatus*, manifestum est. Suspicatur Gronovius, *rogatus*.

81 *Lex lata est*] Hoc debetur Sigonio, qui reposuit verbum in hac re proprium *lata*, pro *dicta*, vel *data*, quomodo libri sive editi, sive scripti habebant.

82 *In id tempus consulatus*] Merito delet τὸ *id* Gronovius.

83 *Nisi a Pompeio*] Melius: *nisi et a Pompeio*. GRONOVIUS.

84 *Primum adversus Cæsarem, dein pro Cæsare actiones*] Hanc lectionem Sigonius concinnavit ad historiæ fidem. Ipse inveniebat in libris: *Primum adversum Cæsarem de populo Romano Cæsare actiones.*

85 *P. Lentulo*] Male vulgatæ editiones *L. Lentulo*. Is enim est P. Lentulus Spinther, qui consul Ciceronem in patriam restituerat. Vid. infra c. 65.

CX.

C. Cæsar Massiliam, quæ portas ipsi clauserat, obsedit: et, relictis in obsidione urbis ejus legatis, C. Trebonio et D. Bruto, profectus in Hispaniam, L. Afranium et M. Petreium, legatos Cn. Pompeii, cum septem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omnesque incolumes dimisit, Varrone quoque legato Pompeii cum exercitu in potestatem suam redacto. Gaditanis civitatem dedit. Massilienses, duobus navalibus prœliis victi, post longam obsidionem potestati Cæsaris se permiserunt. C. Antonius, legatus Cæsaris, male contra Pompeianos in Illyrico rebus gestis, captus est. In quo bello Opitergini Transpadani, Cæsaris auxiliares, rate sua ab hostilibus navibus clausa, potius, quam in potestatem hostium venirent, inter se concurrentes obcubuerunt. C. Curio, legatus Cæsaris in Africa, quum prospere [86] *adversus Varum, Pompeianarum partium ducem, pugnasset, a Juba rege Mauritaniæ cum exercitu cæsus est. C. Cæsar in Græciam trajecit.*

CXI.

[87] *M. Cœlius Rufus prætor, quum seditiones in urbe concitaret, novarum tabularum spe plebe sollicitata, abrogato magistratu pulsus urbe, Miloni exsuli, qui fugitivorum exercitum contraxerat, se conjunxit. uterque, quum bellum molirentur, interfecti sunt. Cleopatra, Ægypti regina, a Ptolemæo fratre regno pulsa est. Propter* [88] *Q. Cassii prætoris avaritiam crudelitatemque Cordubenses in Hispania* [89] *cum duabus Varianis legionibus a partibus Cæsaris desciverunt. Cn. Pompeius, ad Dyrrachium obsessus a Cæsare, et, præsidiis ejus cum magna clade diversæ partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie victus est. Cicero in castris remansit, vir nihil minus quam ad bella natus; omnibusque adversarum partium, qui se potestati victoris permiserunt, Cæsar ignovit.*

CXII.

Trepidatio victarum partium in diversas orbis terrarum partes et fuga referuntur. Cn. Pompeius, quum Ægyptum

86 *Adversus Varum*] Olim *Varronem*. Correxit Sigonius.

87 *M. Cœlius Rufus*] Verum huic prætori nomen restituit Sigonius, quum ante eum corrupte legeretur *M. Cæcilius*. Is est Cœlius orator, cujus exstant ad Ciceronem epistolæ, qui ab eodem Cicerone defensus est luculenta oratione; quem omnis horum temporum historia describit acrem, inquietum, novarum rerum cupidum.

88 *Q. Cassii*] Et hoc debetur Sigonio. Olim *Q. Catuli*.

89 *Cum duabus Varianis legionibus*] Jac. Gronovius recte monet legendum *Varronianis*,

petisset, jussu Ptolemæi regis pupilli, auctore Theodoto præceptore, cujus magna apud regem auctoritas erat, et Pothino, occisus est ab Achilla, cui id facinus erat delegatum, in navicula, antequam in terram exiret. Cornelia uxor et Sex. Pompeius filius Cypron refugerunt. Cæsar, post tertium diem insecutus, quum ei Theodotus caput Pompeii et annulum obtulisset, [90] *et infensus est, et inlacrimavit. sine periculo Alexandriam tumultuantem intravit. Cæsar, dictator creatus, Cleopatram in regnum Ægypti reduxit, et inferentem bellum iisdem auctoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interjecerat, cum magno suo discrimine vicit. Ptolemæus dum fugit, in Nilo navicula subsedit. Præterea laboriosum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, et bellum a Cn. Domitio contra Pharnacem* [91] *parum prospere gestum continet.*

CXIII.

Confirmatis in Africa Pompeianis partibus, imperium earum P. Scipioni delatum est; Catone, cui ex æquo deferebatur imperium, cedente. Et quum de diruenda urbe Utica propter favorem civitatis ejus in Cæsarem deliberaretur, idque ne fieret, M. Cato tenuisset, Juba suadente, ut dirueretur; tutela ejus et custodia mandata est Catoni. [92] *Cn. Pompeius Magni filius in Hispania, contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellum adversus Cæsarem renovavit. Pharnaces, Mithridatis filius, rex Ponti, sine ulla belli mora victus est. Quum seditiones Romæ a P. Dolabella tribuno plebis, legem ferente de novis tabulis, excitatæ essent, et ex ea caussa plebs tumultuaretur, inductis a M. Antonio magistro equitum in urbem militibus, octingenti e plebe cæsi sunt. Cæsar veteranis cum seditione missionem postulantibus dedit: et, quum in Africam trajecisset, contra copias Jubæ regis cum discrimine magno pugnavit.*

CXIV.

Bellum in Syria Cæcilius Bassus, eques Romanus Pompeianarum partium excitavit, relicto a legione Sex. Cæsare, quæ ad

id est, legionibus iis quæ sub M. Varrone militaverant. Vid. supra CX. 36, et Auct. de B. Alexandrino capp. 53, 57, 58.

90 *Et infensus est, et illacrymavit, sine periculo*] Lege cum Gronovio, *et offensus est, et illacrymavit; nec sine periculo.*

91 *Parum prospere*] Vocem *parum* adjecit Sigonius ex historiæ fide. Vid. finem hujus libri.

92 *Cn. Pompeius Magni filius*] Sigonius ex veteribus, ut ait, libris legi jusserat, *Inde Pompeius.* Sed τὸ *inde* hic supervacuum est. Præterea quum duo filii Pompeii essent, qui prænominibus distinguebantur, verisimile admodum est auctorem epitomes, ei de quo agebat suum prænomen addidisse. Atque illud clare expressum reperitur in uno e codd. a Gronovio inspectis. Itaque admisimus.

Bassum transierat, [93] *occisoque eo. Cæsar* [94] *Scipionem prætorem, Afranium, Jubamque vicit ad Thapsum, castris eorum expugnatis. Cato, audita re, quum se percussisset Uticæ, et, interveniente filio, curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere exspiravit, anno ætatis quadragesimo nono. Petreius Jubam seque interfecit. P. Scipio in nave circumventus honestæ morti* [95] *vocem quoque adjecit: quærentibus enim imperatorem hostibus dixit,* Imperator bene se habet. *Faustus et Afranius occisi. Catonis filio venia data. Brutus, legatus Cæsaris, in Gallia Bellovacos rebellantes prœlio vicit.*

CXV.

Cæsar quatuor triumphos duxit; ex Gallia, ex Ægypto, ex Ponto, ex Africa. Epulum et omnis generis spectacula dedit. M. Marcello consulari, senatu rogante, reditum concessit. [96] *Qui Marcellus beneficio ejus frui non potuit, a* [97] *Cn. Magio Cilone cliente suo Athenis occisus. Recensum egit, quo censa sunt civium capita centum quinquaginta millia. Profectusque in Hispaniam adversus Cn. Pompeium, multis utrimque expeditionibus factis, et aliquot urbibus expugnatis, summam victoriam cum magno discrimine ad Mundam urbem consecutus est. Pompeius Sextus effugit.*

CXVI.

C. Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit. Et, quum plurimi maximique honores ei a senatu decreti essent, inter quos ut Pater Patriæ *adpellaretur, et sacrosanctus, ac dictator in perpetuum esset, invidiæ caussam adversus eum præstitere, quod senatui deferenti hos honores, quum ante ædem Veneris Genitricis sederet, non adsurrexit: et quod a M. Antonio consule collega suo, inter Lupercos currente, diadema capiti suo impositum in sella reposuit: et quod Epidio Marullo et Cæsetio Flavo tribunis plebis invidiam ei tamquam regnum adfectanti moventibus, potestas abrogata est. Ex iis caussis conspiratione in eum facta, (cujus capita fuerunt M. Brutus, et C. Cassius,*

93 *Occisoque eo*] Hic τελείαν στιγμὴν apposuimus, obsecuti Sigonio et Jac. Perizonio. Hic quidem etiam deleri jubet vocem *eo*, nec sine causa. Agitur enim de Sexto Cæsare, qui relictus a legione occisus est.

94 *Scipionem prætorem*] Lege cum Gronovio vel *Scipionem proconsulem*, vel *Scipionem, Petreium*.

95 *Vocem quoque*] Hic inserit Gronovius *parem*, vel *memorabilem*.

96 *Qui Marcellus beneficio ejus*] Gronovius quum repererit in uno MS. *Qui beneficio ejus Marcellus*, rescribit, *Quo beneficio ejus Marcellus:* recte.

97 *P. Magio*] Sigonius jussit legi *Cn. Magio*, causamque addidit, quod nempe sic ille interfector Marcelli nominaretur in epistola Servii ad Ciceronem. Sed eæ Ciceronis editiones quas vidimus, atque in iis Græviana, habent *P. Magio*, quomodo hic ante Sigonii emendationem legebatur.

et ex Cæsaris partibus D. Brutus et C. Trebonius) in Pompeii curia occisus est viginti tribus vulneribus, occupatumque ab interfectoribus ejus Capitolium. Oblivione deinde cædis ejus a senatu decreta, obsidibus Antonii et Lepidi liberis acceptis, conjurati a Capitolio descenderunt. Testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus C. Octavius sororis nepos, et in nomen adoptatus est. Cæsaris corpus, quum in campum Martium ferretur, a plebe ante rostra crematum est. Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est. C. Amatius, humillimæ sortis homo, qui se C. Marii filium ferebat, quum apud credulam plebem seditiones moveret, necatus est.

CXVII.

C. Octavius Romam ex Epiro venit, (eo enim illum Cæsar præmiserat, bellum in Macedonia gesturus) ominibusque prosperis exceptus etiam nomen Cæsaris *sumsit. In confusione rerum ac tumultu* [98] *Lepidus pontificatum maximum intercepit. Sed M. Antonius consul, quum inpotenter dominaretur, legemque de permutatione provinciarum per vim tulisset, et Cæsarem quoque, petentem, ut sibi adversus percussores avunculi adesset, magnis injuriis adfecisset: Cæsar, et sibi, et reipublicæ vires adversus eum paraturus, deductos in colonias veteranos excitavit. Legiones quoque quarta et Martia* [99] *signa ab Antonio ad Cæsarem tulerunt.* [1] *Deinde et complures sævitia M. Antonii, passim in castris suis trucidati, quia et suspecti erant, ad Cæsarem desciverunt. D. Brutus, ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupavit. Præterea discursus utriusque partis virorum ad accipiendas provincias, adparatusque belli continet.*

CXVIII.

M. Brutus in Græcia, sub prætextu reipublicæ et suscepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinius præerat, cum provincia in potestatem suam redegit. C. Cæsari, [2] *qui primus reipublicæ arma sumserat,* [3] *proprætoris imperium a*

98 *Lepidus pontificatum maximum intercepit*] Hoc loco habemus conjecturam Sigonii, qui ex historiæ veritate veterem lectionem vitiosissimam emendavit. Legebatur nempe; *Lepidum pontificem maximum interemit.*

99 *Signa ab Antonio ad Cæsarem tulerunt*] Legendum existimamus *transtulerunt.*

1 *Deinde et complures*] Totam hanc periodum refingit Gronovius in hunc modum: *Deinde et complures sævitia,* sive *ob sævitiam M. Antonii, passim in castris suis trucidantis qui suspecti erant, ad Cæsarem desciverunt.*

2 *Qui primus reipublicæ arma sumpserat*] Lege cum Gronovio *qui privatus pro republica arma sumpserat.* Passim a Cicerone, Velleio, Tacito, et ceteris scriptoribus, hoc sedulo notatur, Octavium *privato* consilio arma cepisse, *privatis* armis defendisse rempublicam.

3 *Proprætoris imperium*] Hæc certissima est Sigonii conjectura. Vid. infra, c. 10. Antea *pro populo Romano imperium.* Nimirum, ut sæpe factum est, litteræ *P.R.* scribarum ignorantia vel incuria abierunt in has voces *populo Romano.*

senatu datum est cum consularibus ornamentis; adjectumque, ut senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit. missique ad eum a senatu legati de pace parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus saga sumsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subjecit.

CXIX.

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolabellæ occisus est. Ob id facinus Dolabella hostis a senatu judicatus est. Quum Pansa consul male adversus Antonium pugnasset, A. Hirtius consul cum exercitu superveniens, fusis M. Antonii copiis, fortunam utriusque partis æquavit. Victus deinde ab Hirtio et Cæsare Antonius in Galliam confugit, et M. Lepidum cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi junxit: hostisque a senatu cum omnibus, qui intra præsidia ejus essent, judicatus est. A. Hirtius, qui post victoriam in ipsis hostium castris ceciderat, et C. Pansa, e vulnere, quod in adverso prælio exceperat, defunctus, in campo Martio sepulti sunt. Adversus C. Cæsarem, qui solus e tribus ducibus supererat, parum gratus senatus fuit: qui, D. Bruto, obsidione Mutinensi a Cæsare liberato, honore triumphi decreto, Cæsaris militumque ejus mentionem non satis gratam habuit: ob quæ C. Cæsar, reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit, et, perculsis adventu ejus iis, qui in eum iniqui erant, [4] *quum annos novemdecim haberet, consul creatus est.*

CXX.

Cæsar consul legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset: postulatique ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus, absentes damnati sunt. Quum M. Antonio vires Asinius quoque Pollio et Munatius Plancus, cum exercitibus suis adjuncti, ampliassent, et D. Brutus, cui senatus, ut persequeretur Antonium, mandaverat, relictus a legionibus suis, profugisset; jussu Antonii, in cujus potestatem venerat, a Capeno Sequano interfectus est. C. Cæsar pacem cum Antonio et Lepido fecit: ita ut tresviri reipublicæ constituendæ per quinquennium essent ipse, et Lepidus, et Antonius; et ut suos quisque inimicos proscriberent. in qua proscriptione plurimi equites Romani, centum triginta senatorum nomina fuerunt, et inter eos L. Paulli fratris M. Lepidi, et L. Cæsaris Antonii avunculi, et M. Ciceronis. hujus, occisi a Popillio legionario milite, quum haberet annos sexaginta tres, caput quoque cum dextra manu in

4 *Quum annos novemdecim haberet*] Vid. infra, cap. ult. hujus libri.

rostris positum est. Præterea res a M. Bruto in Græcia gestas continet.

CXXI.

C. Cassius, cui mandatum a senatu erat, ut Dolabellam hostem judicatum bello persequeretur, auctoritate reipublicæ adjutus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem provincia erant, in potestatem suam redegit. Dolabellam, in urbe Laodicea obsessum, mori coëgit. M. quoque Bruti jussu C. Antonius captus, occisus est.

CXXII.

M. Brutus adversus Thracas parum prospere rem gessit; omnibusque transmarinis provinciis exercitibusque in potestatem ejus et C. Cassii redactis, coïerunt Smyrnæ uterque ad ordinanda belli futuri consilia. M. Messallæ Poplicolam fratrem [5] *victum communi consilio condonaverunt.*

CXXIII.

Sex. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitivis, cum exercitu diu, sine ulla loci cujusquam possessione, prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam provinciam occupavit: occisoque A. Pompeio Bithynico prætore, Q. Salvidienum legatum Cæsaris navali prœlio vicit. Cæsar et Antonius cum exercitibus in Græciam trajecerunt, bellum contra Brutum et Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa [6] *T. Sextium, Cassianarum partium ducem, prœlio vicit.*

CXXIV.

C. Cæsar et Antonius apud Philippos vario eventu adversus Brutum et Cassium pugnaverunt, [7] *ita ut dextra utriusque cornua vincerent, et castra quoque utrimque ab iis, qui vicerant, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors Cassii fecit: qui, quum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat, totum exercitum fusum ratus, mortem sibi conscivit. Altero deinde prœlio victus M. Brutus et ipse vitam finivit, exorato Stratone*

5 *Victum*] Sic dedit Sigonius, quum prius editi haberent *junctum*. Neutrum placet Gronovio, qui legi jubet *insidiarum convictum*. Vid. c. 1 et 7 hujus libri.

6 *T. Sestium, Cassianarum partium ducem*] Lege cum Henr. Valesio, *Cæsarianarum partium*. Ratio patebit ex ipsa historia, infra, c. ult.

7 *Ita ut dextra utriusque cornua*] Vel *utriusque aciei*, vel *utrorumque*, vel *utrimque*. GRONOVIUS.

fugæ comite, ut sibi gladium adigeret, [8] *annorum circiter quadraginta, inter quos Q. Hortensius occisus est.*

CXXV.

[9] *C. Cæsar, relicto Antonio, transmarinæ provinciæ ex parte imperium ei cessit: reversus in Italiam veteranis agros divisit. Seditiones exercitus sui, quas corrupti a Fulvia, M. Antonii uxore, milites adversus imperatorem suum concitaverant, cum gravi periculo inhibuit. L. Antonius consul, M. Antonii frater, eadem Fulvia consiliante, bellum Cæsari intulit; receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis adsignati erant, et M. Lepido, qui custodiæ urbis cum exercitu præerat, fuso, hostiliter in urbem inrupit.*

CXXVI.

C. Cæsar, quum esset annorum viginti trium, obsessum in oppido Perusia L. Antonium conatumque aliquoties erumpere, et repulsum, fame coëgit in deditionem venire; ipsique et omnibus militibus ejus ignovit. Perusiam diruit. redactisque in potestatem suam omnibus diversæ partis exercitibus, bellum citra ullum sanguinem confecit.

CXXVII.

Parthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam inruperunt: victoque Decidio Saxa, M. Antonii legato, totam eam provinciam occupaverunt. M. Antonius, quum ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, uxore Fulvia dimissa, ne concordiæ ducum obstaret, pace facta cum Cæsare, sororem ejus Octaviam in matrimonium duxit. Q. Salvidienum, consilia nefaria contra Cæsarem molitum, indicio suo protraxit,

8 *Annorum circiter quadraginta. Inter quos*] Locum hunc mutilum esse perspicue patet. Sigonius eum supplere conatus est, jussitque legi: *Romanorum principum circiter quadraginta idem fecerunt. Inter quos.* Atque hanc emendationem Dujatius et Clericus receperunt. Sed primo nimia licentia est tot voces ex mera conjectura in contextum immittere. Tum numerus quadraginta principum Romanorum, qui tum interierint, apud nullum vetustum scriptorem reperitur; multo minus, qui idem fecerint quod Brutus, id est, qui sese a suis confodi voluerint: quod quidem etiam falsum putamus. Denique, quum Hortensius jussu Antonii occisus sit, non potest in eorum numerum referri, qui idem fecerint quod Brutus. Repræsentamus ergo hic eam lectionem, quam in vet. lib. Sigonius se invenisse testatur, et expressit in sua editione Gronovius: satiusque nobis visum est mancam et hiulcam orationem exhibere, quam eam quæ specie falsæ sanitatis imponeret. Vetustiores editiones habent: *annorum erat ætatis circiter quadraginta.*

9 *C. Cæsar, relicto Antonio, transmarinæ provinciæ ex parte imperium ei cessit*] Hæc mendosa esse perspicuum est. Gronovius ex variis membranis inter se collatis, conjectura quoque nonnihil adjuvante, emendat: *C. Cæsar, relicto trans mare Antonio, (quæ provinciæ ex parte,* mallemus *ex partitione imperii, in potestatem ejus cesserant) reversus in Italiam.*

isque damnatus mortem sibi conscivit. P. Ventidius, Antonii legatus, Parthos, prælio victos, Syria expulit, Labieno eorum duce occiso. Quum vicinus Italiæ hostis Sex. Pompeius Siciliam teneret, et commercium annonæ inpediret, cum eo postulatam pacem Cæsar et Antonius fecerunt, ita ut Siciliam provinciam haberet. Præterea motus Africæ [10] *et bella ibi gesta continet.*

CXXVIII.

Quum Sex. Pompeius rursus latrociniis mare infestum redderet, nec pacem, quam acceperat, præstaret, Cæsar, necessario adversus eum bello suscepto, duobus navalibus præliis dubio eventu pugnavit. P. Ventidius, legatus M. Antonii, Parthos in Syria prælio vicit, regemque eorum occidit. Judæi quoque a legatis Antonii subacti sunt. Præterea belli Siculi adparatum continet.

CXXIX.

Adversus Sex. Pompeium vario eventu navalibus præliis pugnatum est: ita ut ex duabus Cæsaris classibus altera, cui Agrippa præerat, vinceret; altera, quam Cæsar duxerat, deleta, expositi in terram milites in magno periculo essent. Victus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, qui ex Africa velut ad societatem belli, contra Sex. Pompeium a Cæsare gerendi, trajecerat, quum bellum Cæsari quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumviratus honore, vitam inpetravit. M. Agrippa navali corona a Cæsare donatus est; qui honos nulli ante eum habitus erat.

CXXX.

M. Antonius, [11] *dum cum Cleopatra luxuriatur, tarde Mediam ingressus, bellum cum legionibus octodecim et sexdecim millibus equitum Parthis intulit: et quum, duabus legionibus amissis, nulla re prospere cedente, retro rediret, insecutis subinde Parthis, et ingenti trepidatione, et magno totius exercitus periculo, in Armeniam reversus est, viginti et uno diebus* [12] *trecenta millia fuga emensus. circa octo millia hominum tempestatibus amisit. tempestates quoque infestas, super tam infeliciter susceptum Parthicum bellum, culpa sua passus est; quia hiemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram festinat.*

10 *Et bella ibi gesta*] Addidimus voculam *ibi*, quam in vet. cod. exstare Sigonius testatur.

11 *Dum cum Cleopatra luxuriaretur*] Scribit Gronovius *luxuriatur*, ex duobus MSS.

12 *Trecenta millia*] Centum leucas nostrates.

CXXXI.

Sex. Pompeius, quum in fidem M. Antonii veniret, bellum adversus eum in Asia moliens, obpressus a legatis ejus, occisus est. Cæsar seditionem veteranorum, cum magna pernicie motam, inhibuit: Japydas, et Dalmatas, et Pannonios subegit. Antonius Artavasdem, Armeniæ regem, fide data perductum, in vincula conjici jussit, regnumque Armeniæ filio suo, ex Cleopatra nato, dedit; quam uxoris loco, jam pridem captus amore ejus, habere cœperat.

CXXXII.

Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Quum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum et Alexandrum, neque in urbem venire vellet, neque, finito triumviratus tempore, imperium deponere, bellumque moliretur, quod urbi et Italiæ inferret, ingentibus tam navalibus quam terrestribus copiis ob hoc contractis, remissoque Octaviæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu trajecit. Pugnæ deinde navales et prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

CXXXIII.

M. Antonius ad Actium classe victus, Alexandriam profugit; obsessusque a Cæsare, in ultima rerum desperatione, præcipue occisæ Cleopatræ falso rumore inpulsus, se ipse interfecit. Cæsar, Alexandria in potestatem redacta, Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte defuncta, in urbem reversus, tres triumphos egit: unum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria, [13] *tertium de Cleopatra, inposito fine civilibus bellis* [14] *altero et vigesimo anno. M. Lepidus, Lepidi, qui triumvir fuerat, filius, conjuratione contra Cæsarem facta, bellum moliens, obpressus et occisus est.*

CXXXIV.

Cæsar, rebus compositis, et omnibus provinciis in certam for-

13 *Tertium de Cleopatra*] Sic legi jussit Sigonius, non *ex Cleopatra*, quoniam cum nominibus hominum propriis verbum *triumphare* postulat præpositionem *de*, non *ex*.

14 *Altero et vicesimo anno*] Hic quoque habemus emendationem Sigonii, nixam quum auctoritate veterum librorum, tum subducta temporum ratione. A Lentulo quippe et Marcello Coss. quibus primum civilia mota sunt arma, alter et vicesimus annus est is quo Actiacum triumphum egit Cæsar Octavianus, se V. et Sex. Apuleio, Coss. Ante Sigonium legebatur *altero et trigesimo*.

mam redactis, Augustus *quoque cognominatus est:* [15] *et mensis Sextilis in honorem ejus adpellatus est. Quum ille conventum Narbone ageret, census a tribus Galliis, quas Cæsar pater vicerat, actus. Bellum adversus Bastarnas, et Mœsos, et alias gentes, a M. Crasso gestum, refertur.*

CXXXV.

Bellum a M. Crasso adversus Thracas, et a Cæsare adversus Hispanos gestum refertur: et Salassi, gens Alpina, perdomiti.

CXXXVI.

[16] *Rhætia a Ti. Nerone et Druso, Cæsaris privignis, domita. Agrippa, Cæsaris gener, mortuus; et a Druso census actus est.*

CXXXVII.

Civitates Germaniæ, cis Rhenum et trans Rhenum positæ, obpugnantur a Druso; et tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus; ara Cæsari ad confluentem Araris et Rhodani dedicata, sacerdote creato C. Julio [17] *Vercundari Dubio Æduo.*

CXXXVIII.

Thraces domiti [18] *a L. Pisone; item Cherusci, Tencteri, Chatti, aliæque Germanorum trans Rhenum gentes subactæ a Druso referuntur. Octavia, soror Augusti, defuncta, antea amisso filio Marcello: cujus monumenta sunt theatrum et porticus, nomine ejus dedicata.*

CXXXIX.

Bellum adversus Transrhenanas gentes a Druso gestum refer-

15 *Et mensis Sextilis*] Lege cum Gronovio, *ut et mensis Sextilis.*

16 *Rhætia*] Variis, nec spernendis argumentis probare nititur Sigonius in nota ad hanc epitomen, desiderari duos libros ante hunc, qui expleant numerum 142 librorum, quot a Livio Petrarcha scriptos esse ait. Nimirum aliquot eventa horum annorum sane nobilia et memorabilia, ludi seculares, Janus clausus, tribunitia potestas ab Augusto accepta, quæ scriptor harum epitomarum minime prætermissa voluisse existimandus est, quum hic nusquam indicentur, inde oritur non vana suspicio intercidisse epitomas quæ illorum mentionem facerent. Et a Salassis perdomitis, quæ postrema sunt epitomes 135 verba, ad Rhætiam a Tiberio subactam, quod intervallum est undecim annorum, transiluisse hunc epitomarum scriptorem, parum verisimile est.

17 *Vercundaridubio*] Nomen hoc aliter aliis in codicibus habetur. Quænam vera sit lectio, nec facile est decernere, nec inquirere operæ pretium est.

18 *A L. Pisone*] Ante Sigonium legebatur *a L. Scipione.* Correxit ille ex Dione, Velleio, Tacito.

tur. in quo inter primores pugnaverunt [19] *Senectius et Anectius tribuni, ex civitate Nerviorum. Dalmatas et Pannonios Nero, frater Drusi, subegit.* [20] *Pax cum Parthis facta est, signis a rege eorum, quæ sub Crasso, et postea sub Antonio capta erant, redditis.*

CXL.

Bellum adversus Germanorum trans Rhenum civitates, gestum a Druso, refertur. Ipse ex fractura, equo super crus ejus collapso, tricesimo die, quam id acciderat, mortuus est. Corpus a Nerone fratre, qui nuncio valetudinis evocatus, raptim adcurrerat, Romam pervectum, et [21] *in C. Julii tumulo conditum. Laudatus est a Cæsare Augusto vitrico, et supremis ejus plures honores additi.*

19 *Senectius et Anectius*] In his nominibus variare codices suos observat Gronovius: sed res est parvi momenti.

20 *Pax cum Parthis facta est*] Sero hæc memorantur, totis decem annis prius gesta. Vid. supra, CXXXVI. 22. Itaque videntur retrahenda in epitomen libri CXXXVI. quæ hic alieno loco leguntur.

21 *In C. Julii tumulo*] Vel lege, vel intellige *Augusti.* Vid. infra, c. 7.

INDEX

IN

TITI LIVII HISTORIARUM

LIBROS.

B.

P p

D.

E.

I. J.

L.

M.

 S s

N.

P.

2 T 2

Q.

R.

V.

X.

Z.

FINIS.

LONDINI:
EXCUDEBANT GILBERT & RIVINGTON,
IN VICO DICTO ST. JOHN'S SQUARE.

THE BORROWER WILL BE CHARGED AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE NOTICES DOES NOT EXEMPT THE BORROWER FROM OVERDUE FEES.

Harvard College Widener Library
Cambridge, MA 02138 (617) 495-2413

